Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦିଲ୍ଲୀ,
ତା ୧୭।୩।୬୩

ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରକାଶନ ବିଭାଗଦ୍ୱାରା "ଆଧୁନିକ ଭାରତର ନିର୍ମାତା" ଶିରୋନାମାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳାର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ଦାୟିତ୍ୱ ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ କାନୁନଗୋ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଜାଣି ବଡ଼ ଖୁସୀ ହେଉଛି । ଜନ୍ମସ୍ଥାନ, ଭାଷା ଓ ଧର୍ମନିର୍ବିଶେଷରେ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ମନରେ ଐକ୍ୟବୋଧ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଦେଶ ଆଗରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖା ଦେଇଥିବା ପ୍ରଧାନ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସମସ୍ୟାମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଅନ୍ୟତମ । ଅତୀତରେ ଆମର ଏହି ଦେଶର ଖ୍ୟାତନାମା ସନ୍ତାନମାନେ ଯେଉଁ ମହାନ୍ ଭୂମିକା ସୃଷ୍ଟି କରିଯାଇଛନ୍ତି, ସେ ବିଷୟରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଏବଂ ଯୁବସମ୍ପ୍ରଦାୟକୁ ଅବହିତ କରି ଦେଶର ଏ ପ୍ରକାର ଭାବଗତ ଐକ୍ୟ ପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିବାଠାରୁ ଅଧିକ ଶ୍ରେୟସ୍କର ପନ୍ଥା କିଛି ଅଛି ବୋଲି ମନେହୁଏ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତି ସ୍ୱାର୍ଥହୀନ ଅନୁରକ୍ତିର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଥିଲେ । ସମଗ୍ର ଦେଶର ସଂସ୍କୃତି ଓ ପରମ୍ପରା ଏମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଏମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ଲେଶମାତ୍ର ନ ଥିଲା । ସୁତରାଂ ଏମାନେ ଯେ ଜାତୀୟ ଚେତନା ସୃଷ୍ଟି ଏବଂ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଆଦର୍ଶ ଅନୁସରଣ ଲାଗି ତଳ ସ୍ତରରେ ଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଉତ୍ସାହର ବହ୍ନି ଜାଳି ଦେଇଗଲେ, ଏଥିରେ ବିସ୍ମିତ ହେବାର କାରଣ ନାହିଁ ।

ଏ ଜୀବନ ଚରିତମାଳା ପ୍ରକାଶନ କେବଳ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ନ ରହିବା ଯେ ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ, ଏହା ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ । ଏହି ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଓ ଚିନ୍ତାଧାରାର ବିଶଦ ବିବରଣୀ ଦେଶବାସୀ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଆଗରେ ନେଇ ଥୋଇବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶ୍ରୀ କାନୁନଗୋଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ପରମ ସନ୍ତୋଷର ବିଷୟ ।

ଲାଲବାହାଦୁର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା ସମ୍ପର୍କରେ

ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶଧରଙ୍କ ପାଇଁ ଆମ ଜାତିର ଜାଗରଣ ତଥା ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ ନିମନ୍ତେ ଭାରତର ଯେଉଁ କୃତୀ ସନ୍ତାନସନ୍ତତିମାନେ ଅଦମ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ କରିବା ଫଳରେ ତାହା ସମ୍ଭବପର ହୋଇଛି, ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନୀ ତଥା କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥମାଳାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଅଳ୍ପ କେତେକଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ଏହିପରି ମହତ୍ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଜୀବନୀ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଅଛି, ତାହା ପ୍ରାମାଣିକ ବୋଲି କହିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ ।

ଏହି ଜୀବନୀଗୁଡ଼ିକ ସଂକ୍ଷେପରେ ଓ ସହଜ ଭାଷାରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ନେତାମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ତଥା ଜୀବନୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜ୍ଞାନଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଲେଖାଯିବାର ଯୋଜନା କରାଯାଇଛି । ଏହିଗୁଡ଼ିକ ବିସ୍ତୃତ ଜୀବନୀରେ ପରିଣତ କରିବା କଳ୍ପନା କରାଯାଇ ନାହିଁ ।

ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଜୀବନୀ ଲେଖିବା ଦାୟିତ୍ୱ ଅଲଗା ଅଲଗା ଲୋକଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇ ଥିବାରୁ କ୍ରମପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯିବା ଉଚିତ, ତାହା ସମ୍ଭବପର ନ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଜାତୀୟ ନେତାଙ୍କ ଜୀବନୀ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଏ ।

ଶ୍ରୀ ଆର. ଆର. ଦିବାକର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥମାଳାର ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ ।

(ପବ୍ଲିକେଶନ ବିଭାଗ ପକ୍ଷରୁ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପୁସ୍ତକର ପୂର୍ବାଭାସ

"ଆଧୁନିକ ଭାରତ ନିର୍ମାତା ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା" ସମ୍ପର୍କରେ ଶ୍ରୀମାନ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ କାନୁନଗୋଙ୍କ ଅନୂଦିତ ଓ ଆମ ପ୍ରକାଶିତ "ଦାଦାଭାଇ ନାଓରୋଜୀ" ଏବଂ "ଦେଶବନ୍ଧୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ" ଶୀର୍ଷକ ପୁସ୍ତକରେ ଆଗରୁ ସମ୍ୟକ ଧାରଣା ଦିଆଯାଇଛି । "ଗାନ୍ଧିଜୀ" ହେଉଛି ଆମ ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥମାଳାର ତୃତୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଏହାର ମୂଳ ଲେଖକ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସହକର୍ମୀ, ଭାରତ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସର ପୂର୍ବତନ ସଭାପତି ଓ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନର ଅନ୍ୟତମ ସେନାପତି ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଜେ. ବି. କୃପାଳିନୀ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୯୧୫ ମସିହା ଜାନୁୟାରୀ ୯ ତାରିଖରେ ଦକ୍ଷିଣ-ଆଫ୍ରିକାରୁ ସବୁଦିନ ପାଇଁ ବିଦାୟ ନେଇ ଆସି ବମ୍ବେରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଠାରୁ ରାଜ୍‌କୋଟ, ପୋରବନ୍ଦର ଓ କାଠିଆବାଡ଼ ଦେଇ ବିଶ୍ୱକବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଶାନ୍ତିନିକେତନକୁ ଗଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଥିବା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆଶ୍ରମବାସୀମାନେ ଆଗରୁ ଆସି ସେହି ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ରହିଥାନ୍ତି । ସେ ସମୟରେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କୃପାଳିନୀଙ୍କ ପୁନା ଫରଗୁସନ କଲେଜର ସହପାଠୀ କାକା କାଲେଲକର ଶାନ୍ତି-ନିକେତନରେ ବିଶ୍ୱକବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ପରିଚାଳିତ ବିଶ୍ୱଭାରତୀର ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କୃପାଳିନୀ ବିହାରର ମୁଜାଫରପୁର କଲେଜର ଅଧ୍ୟାପକ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଆସିଲେ ତାଙ୍କୁ ଖବର ଦେବା ପାଇଁ କୃପାଳିନୀ ବନ୍ଧୁ କାଲେଲକରଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରଥମେ ୧୯୧୫ ଫେବୃୟାରୀ ୧୭ ତାରିଖରେ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ମାତ୍ର ଦୁଇଦିନ ପରେ ତତ୍‌କାଳୀନ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନର ଅନ୍ୟତମ କର୍ଣ୍ଣଧାର ଗୋଖଲେଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଖବରପାଇ ପୁନା ଚାଲିଗଲେ ଏବଂ ପୁଣି ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଫେରିଲେ । ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କୃପାଳିନୀ ସେହି ସମୟରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ତିରୋଧାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ଅନୁଗାମୀରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରା, ଆଦର୍ଶ ଓ କର୍ମପ୍ରଣାଳୀରେ ସେ ଅନ୍ୟ ନେତୃବୃନ୍ଦଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବେଶୀ ପରିମାଣରେ ଓତଃପ୍ରୋତ ଭାବରେ ସଂଯୁକ୍ତ । ୧୯୩୪ରୁ ୧୯୪୭ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ ତାରିଖ—ଇଂରେଜ ଶକ୍ତି ଏ ଦେଶରୁ ବିଦାୟ ନେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସର ସମ୍ପାଦକ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିଥିବାରୁ ଓ ଇଂରେଜ ସରକାର ମୁସଲିମଲିଗ ଏବଂ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରିଚାଳିତ କଂଗ୍ରେସ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ଚାଲିଥିବା ଜଟିଳ ସମସ୍ୟାର ଆଲୋଚନା ଓ କର୍ମପ୍ରବାହ ସହିତ ସେ ଯେପରି ଜଡ଼ିତ ଥିଲେ, ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ସେହିପରି ଶାସନ ପ୍ରଣୟନରେ ମୁଖ୍ୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କୃପାଳିନୀ ଦେଶର ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ, ରାଜନୀତିଜ୍ଞ, ସମାଲୋଚକ ଓ ଲେଖକ ହିସାବରେ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭାରତ ସରକାର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା ଅନ୍ତର୍ଗତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜୀବନ ଚରିତ ରଚନାଭାର ତାଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରି ବିଜ୍ଞତାର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କୃପାଳିନୀ ମଧ୍ୟ ସେ ଦାୟିତ୍ୱ ଅତି ଦକ୍ଷତାର ସହିତ ପାଳନ କରିଛନ୍ତି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବିଶ୍ୱର ଇତିହାସ ଆଲୋଚନା କଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ବା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଦିଗ ପରିସ୍ଫୁଟ ହୁଏ । ତାହା ହେଉଛି, ସେ ଏକମାତ୍ର ରାଜନୈତିକ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେ କି ନିଜ ସାଧନା ଫଳରେ ଲକ୍ଷ୍ୟଲାଭ ପରେ ନିଜେ କ୍ଷମତା ରାଜନୀତିରୁ ଅପସରି ଯାଇଥିଲେ । ପୁଣି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଏଭଳି ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଥିଲା, ଯାହାଫଳରେ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ହିମାଳୟଠାରୁ କୁମାରିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମଗ୍ର ଦେଶକୁ ସେ ବିଦେଶୀ ଶାସନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦ ବିରୋଧରେ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ ଦିଗରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରି ପାରିଥିଲେ । ଆଧୁନିକ ଭାରତ ଜାତୀୟତାର ଜନକ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଯାହା କୁହାଯାଏ, ତାହା ଆଦୌ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ନୁହେଁ । ଏହିପରି ଜଣେ ଯୋଗଜନ୍ମା ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଜୀବନ କାହାଣୀ ତାଙ୍କରି ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ସାଧନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସହଯୋଗୀ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କୃପାଳିନୀଙ୍କ ଭାଷାରେ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ପରିସ୍ଫୁଟ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ଶେଷରେ ପରିଶିଷ୍ଟ ଆକାରରେ ଯେଉଁ କେତେକ ଅପ୍ରକାଶିତ କୌତୂହଳପୂର୍ଣ୍ଣ ପତ୍ରର ନକଲ ଦିଆଯାଇଛି, ତାହା ଅତି କମ ଲୋକଙ୍କ ଗୋଚରକୁ ଆସିଥିବ ।

ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଛି । ଅନୁବାଦକ ମଧ୍ୟ ସେହି ପନ୍ଥା ଅନୁସରଣ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ଜୀବନୀ ଓ ତତ୍‌ସଂପୃକ୍ତ ପରିଶିଷ୍ଟ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଥମଖଣ୍ଡରେ ପ୍ରକାଶ କରାଗଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡରେ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଓ ଚିନ୍ତାଧାରା ସମ୍ପର୍କରେ ସମ୍ୟକ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ତାର ଅନୁବାଦ ପରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯିବ ।

ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ଏପରିକି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କୃପାଳିନୀଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଏ ଜୀବନଚରିତ ଯେ ଅଧିକ ପ୍ରାମାଣିକ ଓ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାର ସ୍ଥାନ ଯେ ଅତି ଉଚ୍ଚରେ, ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହରେ କୁହାଯାଇପାରେ । ଏଭଳି ଖଣ୍ଡିଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଓଡ଼ିଶାର ପାଠକପାଠିକାଙ୍କ ନିକଟରେ ଆଜି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଶ୍ରାଦ୍ଧଦିବସରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିପାରିଥିବାରୁ "ଗୋପବନ୍ଧୁ ସାହିତ୍ୟ ମନ୍ଦିର" ଗୌରବାନ୍ୱିତ । ଲେଖକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କୃପାଳିନୀ ଏହି ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ସାଦର ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କରିଥିବାରୁ ଓଡ଼ିଶାର ପାଠକମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କୁ କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉଛୁ ।

ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର ସୂଚନା ଓ ବେତାର ବିଭାଗ ଅନ୍ତର୍ଗତ ପ୍ରକାଶନ ବିଭାଗ ପକ୍ଷରୁ ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଇଥିବା "ଆଧୁନିକ ଭାରତ ନିର୍ମାତା" ଗ୍ରନ୍ଥମାଳାର ଏଥିମଧ୍ୟରେ ବହୁ ଜୀବନୀ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲାଣି ଏବଂ ଏସବୁ ଯେ ଅତି ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏକ ସମୟରେ ଉକ୍ତ ସମସ୍ତ ଜୀବନୀ ଓଡ଼ିଆରେ ଆମ 'ଗୋପବନ୍ଧୁ ସାହିତ୍ୟ ମନ୍ଦିର' ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କରାଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଏହା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କରାଗଲେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ତଥା ଜୀବନୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଥିବା ବିରାଟ ଅଭାବ କେତେକାଂଶରେ ପୂରଣ କରାଯାଇ ଛୋଟ ଛୋଟ ବାଳକ ବାଳିକା ବା ଯୁବକଯୁବତୀଙ୍କ ହାତରେ ଦେଇ ନିଜ ନିଜର ଚରିତ୍ର ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରେରଣା ଦେବା ଭଳି ସୁଯୋଗ ଦେବା ଆମର ପରିକଳ୍ପନା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ କାଗଜ, ମୁଦ୍ରଣ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆନୁସଙ୍ଗିକ ଖର୍ଚ୍ଚ ଯେଭଳି ହୁହୁ ବଢୁଛି, ସେହିଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମର ଏହି ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷ କେତେଦୂର ଯେ ରୂପାୟିତ ହୋଇପାରିବ, ସେ ବିଷୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସନ୍ଦେହ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା 'ଗୋପବନ୍ଧୁ ସାହିତ୍ୟ ମନ୍ଦିର' କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଏହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଯେ ଆପ୍ରାଣ ଉଦ୍ୟମ କରିବେ, ଏହା କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

Forwarded with Compliments from the
Department of Culture, Government of India.

ସୂଚପନ

... ତରଳ ... ସାମାଜିକ ତଥା ବ୍ୟକ୍ତି- ଗତ ... ଆଦର୍ଶକୁ ଉନ୍ନତ ଓ ଅନୁସରଣୀୟ କରି ପାରିବ, ସେହିଭଳି ସାହିତ୍ୟର ... ସେ କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏ ଉଦ୍ୟମ ସର୍ବଥା ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନ ଆବଶ୍ୟକ ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତି ନ ଦେଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗଭୀର ଓ ସଂଯତ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତି ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ସେଥିର ଅଧିକତର ଉପଯୋଗ କରି ଅଧିକ ସାହିତ୍ୟା- ଲୋଚନା ସୂତ୍ରରେ ଦେଶର ସେବା କରନ୍ତୁ, ଏହା ହିଁ କାମନା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସପ୍ତବିଂଶତିତମ ଶ୍ରାଦ୍ଧଦିବସ
ତା୩୦।୧।୧୯୭୫

ରାଧାନାଥ ରଥ
ସଭାପତି, ଲୋକସେବକ ମଣ୍ଡଳ
(ଓଡ଼ିଶା ଶାଖା)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବିଶ୍ୱର ଇତିହାସ ଆଲୋଚନା କଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ବା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଗୋଟିଏ [illegible] ପରିସ୍ଫୁଟ ହୁଏ । ତାହା ହେଉଛି, ସେ ଏକମାତ୍ର ରାଜନୈତିକ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି [illegible]ରେ ଲକ୍ଷ୍ୟଲାଭ ପରେ ନିଜେ କ୍ଷମତା ରାଜନୀତିରୁ ଅପସରି ଯାଇଥିଲେ । [illegible] ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଥିଲା, ଯାହାଫଳରେ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ [illegible] ବିଦେଶୀ ଶାସନ [illegible]

ଏହି ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟ୍ଟ ଛବିର କଳ୍ପନା ଲୋକସେବକ ମଣ୍ଡଳ ସଭ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧେୟବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀ କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ର ତ୍ରିପାଠୀ ଓ ଶ୍ରୀ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଦେଇଥିବାରୁ ଏବଂ ତରୁଣ ଶିଳ୍ପୀ ଶ୍ରୀ ଶିବ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ତାହା ରୂପାୟିତ କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ନିଜର କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରୁଛି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅଣ୍ଟାରେ ଝୁଲୁଥିବା ଘଡ଼ିର ସମୟ ଓ ଦେଶର ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଛି ।

— ସଚ୍ଚି କାନୁନଗୋ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

Forwarded with Compliments from the Department of Culture, Government of India.

ସୂଚିପତ୍ର

୧ ।	ବାଲ୍ୟଜୀବନ	୧
୨ ।	ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଆନ୍ଦୋଳନ	୮
୩ ।	ଚମ୍ପାରନ	୫୦
୪ ।	ଗ୍ରଷୀ ମୂଲିଆଙ୍କ ଭିତରେ	୬୫
୫ ।	ଜାଲିଆନଓ୍ୱାଲା ବାଗ ଓ ପରେ ..	୭୮
୬ ।	ବିଗ୍ରର ଓ ଜେଲଦଣ୍ଡ ..	୯୧
୭ ।	ପରାଜିତ ଏବଂ ନମ୍ରତା	୯୪
୮ ।	ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରଗ୍ରର ..	୯୭
୯ ।	ସାଇମନ କମିଶନ ବର୍ଜନ	୧୦୪
୧୦ ।	ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଷ	୧୦୭
୧୧ ।	ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରାଜ	୧୧୧
୧୨ ।	ବିଲତି ଲୁଗାପୋଡ଼ା	୧୧୫
୧୩ ।	ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ	୧୧୮
୧୪ ।	ଗାନ୍ଧି-ଇରଉଇନ ସନ୍ଧି	୧୨୯
୧୫ ।	ଅତ୍ୟାଗ୍ରରର ରାଜ	୧୩୬
୧୬ ।	ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଭାଗବଣ୍ଟା	୧୪୪
୧୭ ।	ହରିଜନ ଗସ୍ତ	୧୪୯
୧୮ ।	ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ବିହାରରେ	୧୫୩
୧୯ ।	ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ସ୍ଥଗିତ ..	୧୫୬
୨୦ ।	ଭାରତୀୟ ଗ୍ରାମ୍ୟ ସମୂହର ପୁନର୍ବିକାଶ ..	୧୬୦
୨୧ ।	ପ୍ରାଦେଶିକ ଲୋକପ୍ରିୟ ସରକାର ..	୧୬୫
୨୨ ।	ଗୋଟିଏ ଅଶୋଭନୀୟ ଘଟଣା ..	୧୭୨
୨୩ ।	ବିଭ୍ରାନ୍ତ ଓ ଚିନ୍ତାଗ୍ରସ୍ତ	୧୭୭
୨୪ ।	ରାଜକୋଟ	୧୭୯
୨୫ ।	ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ..	୧୮୧
୨୬ ।	କ୍ରିପସଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ	୧୮୭
୨୭ ।	ଭାରତ ଛାଡ଼	୧୯୨
୨୮ ।	ସିମଳା ସମ୍ମିଳନୀ	୨୨୦
୨୯ ।	ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ	୨୨୫
୩୦ ।	ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର	୨୪୦
୩୧ ।	ଶାନ୍ତିଯାତ୍ରା	୨୫୦
୩୨ ।	ଦେଶବିଭାଗର ମୂଳକଥା	୨୬୯

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୩୩ । ଶାନ୍ତି ସ୍ପର୍ଶ ୨୮୫
୩୪ । ଅବସାଦ ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣା ୨୯୨
୩୫ । ଶେଷ ଯାତ୍ରା ୨୯୭

(ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରୂପେ ପ୍ରକାଶ ପାଇବ)

୩୬ । ପରିଶିଷ୍ଟ—

୧ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ନିକଟକୁ ତା ୪।୧।୨୮ ପତ୍ର .. ୩୦୧
୨ । ଜବାହରଲାଲଙ୍କର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ତା ୧୧।୧।୨୮ ପତ୍ର .. ୩୦୩
୩ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ନିକଟକୁ ତା ୨୭।୧।୨୮ ପତ୍ର .. ୩୦୯
୪ । ଜବାହରଲାଲଙ୍କର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ତା ୧୩।୯।୩୩ ପତ୍ର .. ୩୧୧
୫ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ନିକଟକୁ ତା ୧୪।୯।୩୩ ପତ୍ର .. ୩୧୬
୬ । ଜବାହରଲାଲଙ୍କର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ତା ୧୩।୮।୩୪ ପତ୍ର .. ୩୨୧
୭ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ନିକଟକୁ ତା ୧୭।୮।୩୪ ପତ୍ର .. ୩୨୭
୮ । ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ନିକଟକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର
କେତେ ସଭ୍ୟଙ୍କ ତା ୨୯।୬।୩୬ ପତ୍ର .. ୩୨୯
୯ । ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ନିକଟକୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦଙ୍କର ତା ୧।୭।୩୬ ପତ୍ର ୩୩୧
୧୦ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ଜବାହରଲାଲଙ୍କର ତା ୫।୭।୩୬ ପତ୍ର .. ୩୩୫
୧୧ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ନିକଟକୁ ତା ୮।୭।୩୬ ପତ୍ର .. ୩୪୦
୧୨ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ନିକଟକୁ ତା ୧୧।୭।୩୬ ପତ୍ର .. ୩୪୨
୧୩ । ବିଲାତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧିଦଳ ତଥା ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ
୧୯୪୬ ମେ ୧୬ ତାରିଖରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ବିବୃତି .. ୩୪୭
୧୪ । ୧୯୪୬ ଜୁନ୍ ୧୪ ତାରିଖ ବିଲାତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତି-
ନିଧିଦଳ ଓ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କଦ୍ୱାରା ଦିଆଯାଇଥିବା ବିବୃତି .. ୩୫୯
୧୫ । ବିଲାତ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଜୁନ୍ ୩ ତାରିଖରେ
ଦିଆଯାଇଥିବା ଯୋଜନା .. ୩୬୨

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

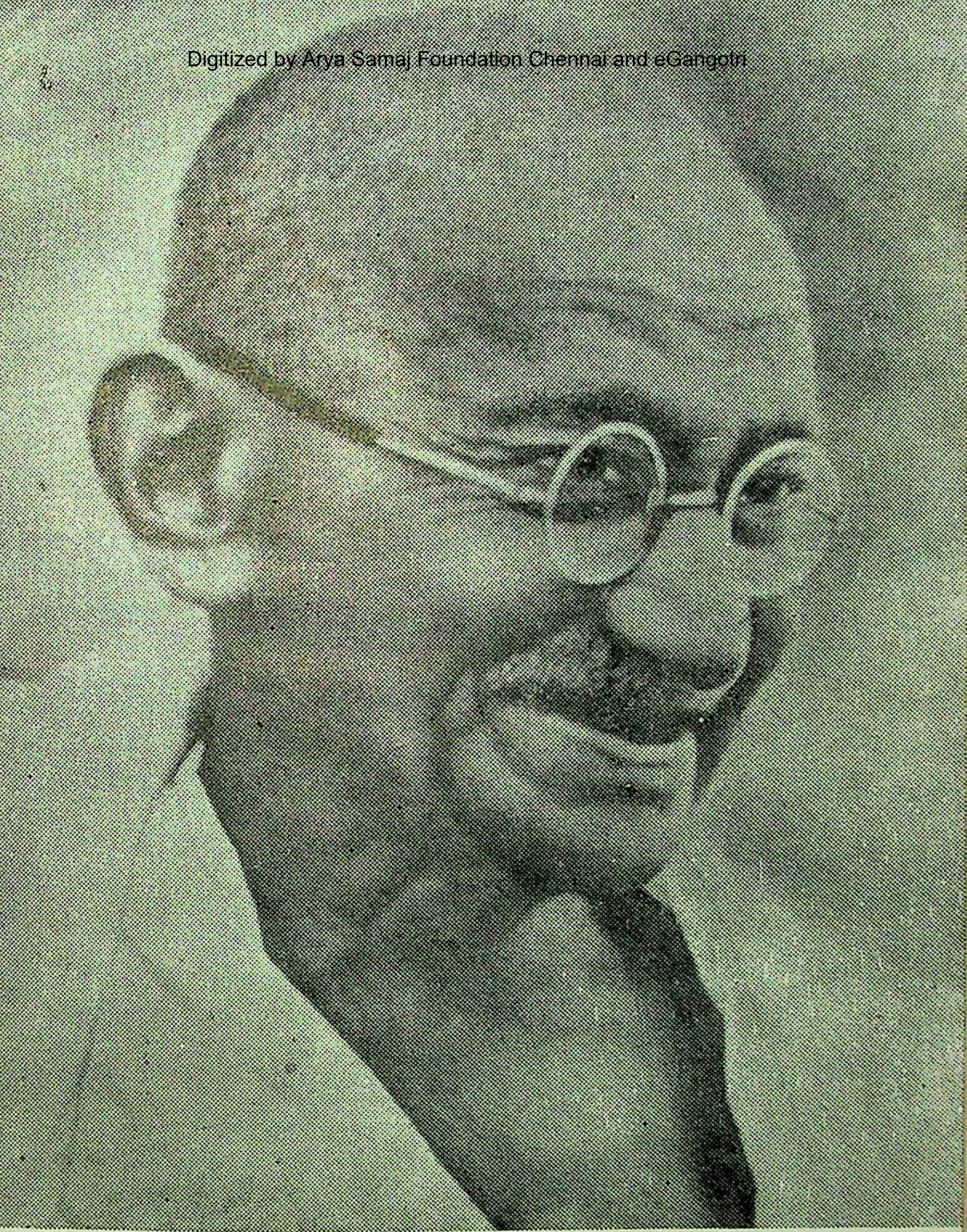

ଗାନ୍ଧୀଜୀ

ଆବିର୍ଭାବ—୧୮୬୯ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ୨ ତାରିଖ

ତିରେଭବ—୧୯୪୮ ମସିହା ଜାନୁୟାରୀ ୩୦ ତାରିଖ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନିଜ କଥା

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରକାଶନ ବିଭାଗ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରକାଶ ହେଉଥିବା "ଆଧୁନିକ ଭାରତର ନିର୍ମାତା" ଗ୍ରନ୍ଥମାଳାର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ସମେତ ବହୁ ଭାଷାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ନାନା ପ୍ରକାର ଜୀବନୀ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ତାଙ୍କର ଐତିହାସିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଶେଷ କରି ୧୯୧୫ ଜାନୁୟାରୀ ୯ତାରିଖ ର ଭାରତବର୍ଷରେ ପହଞ୍ଚି ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୪୮ ଜାନୁୟାରୀ ୩୦ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତରେ ରାଜନୈତିକ ସମେତ ସମସ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । ଏହି ୩୩ ବର୍ଷକୁ ଭାରତ ଇତିହାସରେ ଐତିହାସିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ 'ଗାନ୍ଧିଯୁଗ' ବୋଲି ଯେ କୁହାଯିବ, ଏ ବିଷୟରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏହି ସମୟରେ ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁ ଦେଶୀ ଓ ବିଦେଶୀ ଲୋକ ଆସିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭାରତବର୍ଷରେ ଏଭଳି କେତେକ ଅଳ୍ପ ମନୀଷୀ ଥିଲେ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ କି ତାଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ଓ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ଏମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ଲୋକ ଥିଲେ । ବିନୋବା, କାକା କାଲେଲକର ପ୍ରମୁଖ କେତେକ ଥିଲେ ଯେଉଁମାନେ କି ସକ୍ରିୟ ରାଜନୀତିରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଦିଗରେ ବ୍ରତୀ ଥିଲେ । ସର୍ଦ୍ଦାର ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ । ଅନ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହେଉଛନ୍ତି ଡାକ୍ତର ରାଜେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦ, ଡାକ୍ତର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲଚନ୍ଦ୍ର ଘୋଷ, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କୃପାଳିନୀ ଏବଂ ଶ୍ରୀ ରାଜଗୋପାଳାଚାରୀ ପ୍ରମୁଖ ମନୀଷୀ ଯେଉଁମାନଙ୍କର କି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା, ସେମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ରୂପାୟିତ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସାଧାରଣ ଜୀବନ କ'ଣ ତାର ମୂଳଦୁଆ ଏହି ଦେଶରେ ସେମାନେ ପକାଇଥିଲେ । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ତାହା ହେଉଛି ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ତତ୍କାଳୀନ ଶାସନ ଖସଡ଼ା ଅନୁସାରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସୀମାବଦ୍ଧ କ୍ଷମତା ଦିଆଯାଇଥିଲା, ତଦନୁଯାୟୀ କଂଗ୍ରେସ ଯେତେବେଳେ କ୍ଷମତା ଗ୍ରହଣ କଲା, ସେତେବେଳେ କେବଳ ଶ୍ରୀ ରାଜଗୋପାଳାଚାରୀଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କେହି ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକ ମନ୍ତ୍ରୀ ହେବାକୁ ଚାହିଁ ନ ଥିଲେ । ତା ଫଳରେ ଏ ଦେଶରେ ସାଧାରଣ ଜୀବନ ଯଥେଷ୍ଟ ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା । ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ, ଆଜି ଦେଶରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଥିବା ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ଡାକ୍ତର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲଚନ୍ଦ୍ର ଘୋଷ ଏବଂ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କୃପାଳିନୀ ଜୀବିତ ଥାଇ ସେହି ଚିନ୍ତାଧାରାର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଛନ୍ତି । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ଶ୍ରୀ କୃପାଳିନୀଙ୍କ ଲେଖନୀ ପ୍ରସୂତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏବଂ ସେ ୧୯୧୫ଠାରୁ ୧୯୪୮ ଜାନୁୟାରୀ ୩୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜନୀତି ତଥା ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ଉଭୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ [illegible] ଏହା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ତାଛଡ଼ା ୧୯୩୪ଠାରୁ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତାପ୍ରାପ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରୀ କୃପାଳିନୀ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ ତଥା ସଭାପତି ଥିଲେ । ତେଣୁ ସେତେବେଳର ଘଟଣା ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ଓତଃପ୍ରୋତ ରୂପେ ଜଡ଼ିତ ଥିଲେ । ତେଣୁ ବିଶେଷତଃ ୧୯୪୫ଠାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ୧୯୪୮ ଜାନୁୟାରୀ ୩୦ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତାପ୍ରାପ୍ତି ସମ୍ପର୍କୀୟ ଘଟଣାମାନ ବିସ୍ତୃତଭାବେ ଏ ବହିରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥିବାରୁ ଏହାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଯଥେଷ୍ଟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଛି । ମୂଳ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି ଏବଂ ପନ୍ଦରଗୋଟି ପରିଶିଷ୍ଟ ଦିଆଯାଇଛି । ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜୀବନୀ ୩୭ ଗୋଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗରେ ୧୪ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ପରିଶିଷ୍ଟମାନଙ୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏବଂ ଜବାହରଲାଲ ଓ ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ଥିବା କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଂଖ୍ୟାଧିକ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଦାନପ୍ରଦାନ ହୋଇଥିବା କେତେକ ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ ପତ୍ରାବଳୀ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ପର୍କରେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ବିଲାତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଜରିଆରେ ଏବଂ ଲର୍ଡ଼ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନଙ୍କ ଜରିଆରେ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଭିତ୍ତି ସ୍ୱରୂପ କରାଯାଇଥିବା ଘୋଷଣାମାନ ଦିଆଯାଇଛି । ଦିଆଯାଇଥିବା ପତ୍ରାବଳୀ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ କେଉଁଠାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ନାହିଁ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଐତିହାସିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଗ୍ରହଜନକ ହୋଇଥିବାରୁ ତା ଫଳରେ ସଂପୃକ୍ତ ପୁସ୍ତକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଗ୍ରହଜନକ ହୋଇପାରିଛି । ଓଡ଼ିଆରେ ବଡ଼ ବହି ପ୍ରକାଶ କରିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ପୁସ୍ତକଟି ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଉଛି । ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ଜୀବନୀ ଏବଂ ପରିଶିଷ୍ଟଗୁଡ଼ିକ ତାହା ସହିତ ଓତଃପ୍ରୋତ ଭାବରେ ସଂପୃକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଉଛି । ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ ଯାହା କି କେବଳ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଚିନ୍ତାଧାରା ସମ୍ପର୍କୀୟ ତାହା ପରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯିବ ।

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଓଡ଼ିଆରେ "ଗୋପବନ୍ଧୁ ସାହିତ୍ୟ ମନ୍ଦିର" ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଉଥିବାରୁ ମୁଁ ଲୋକସେବକ ମଣ୍ଡଳ ଓଡ଼ିଶା ଶାଖାର ସଭାପତି ପୂଜ୍ୟ ଶ୍ରୀ ରାଧାନାଥ ରଥ, ଲୋକସେବକ ମଣ୍ଡଳର ସଭ୍ୟ ତଥା 'ସମାଜ'ର ଜେନେରାଲ ମ୍ୟାନେଜର ଶ୍ରୀ ଫକୀରଚରଣ ଦାସଙ୍କ ନିକଟରେ ଗଭୀର କୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉକ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନର ମୁଦ୍ରଣ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ଏବଂ ମୋର କନିଷ୍ଠଭ୍ରାତା ସଦୃଶ ସର୍ବଶ୍ରୀ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ସୁରେନକୁମାର ଶତପଥୀ ଏବଂ ରମେଶଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜର ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଉଛି । ମୁଁ ନିଜେ ହାତରେ ଲେଖି ପାରୁ ନ ଥିବାରୁ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଲେଖି ତାହା ମୁଦ୍ରଣଯୋଗ୍ୟ କରିବାରେ ନାନା ଦିଗରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିବାରୁ ସର୍ବଶ୍ରୀ ଚିନ୍ତାମଣି ମିଶ୍ର, ରମେଶ ମହାପାତ୍ର, ବଳରାମ ଦାସ, ନିରଞ୍ଜନ ପରିଡ଼ା ଓ ଉମେଶ ମିଶ୍ର ଧନ୍ୟବାଦାର୍ହ ।

ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ କାନୁନଗୋ

ସ୍ନାନପୂର୍ଣ୍ଣିମା
ତା ୪ । ୬ । ୧୯୭୪

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୁଖବନ୍ଧ

ପ୍ରାୟ ତିନି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ପବ୍ଲିକେଶନ ଡିଭିଜନର ସେତେବେଳର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଶ୍ରୀ ଇଉ. ଏସ୍. ମୋହନରାଓ ମୋତେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଜୀବନୀ ଲେଖିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ। ପ୍ରାୟ ୬୦ ପୃଷ୍ଠା ବା ସେହିଭଳି ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ପୁସ୍ତିକା ସେ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ଧରିନେଇଥିଲି। ବହୁ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଆକାଶବାଣୀ ପାଇଁ ମୁଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଜୀବନୀ ଲେଖିଥିଲି ଓ ସେମାନେ ତାକୁ ପର୍ସିଆନ୍ ଭାଷାରେ ସେଠାର ଲୋକମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ। ସେହି ଲେଖାଟିକୁ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ଏଠିସେଠି ସଂଶୋଧନ କରି ମୁଁ ପବ୍ଲି-କେଶନ୍ ଡିଭିଜନକୁ ଦେବି ବୋଲି ଧରି ନେଇଥିଲି। ଉକ୍ତ ଡିଭିଜନ ମୋତେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ୬ ମାସ ପରେ ସ୍ମରଣ କରାଇଦେବାରୁ ଜାଣିଲି ଯେ ସେମାନେ ମୋଠାରୁ ଏ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଯଥେଷ୍ଟ ବଡ଼ କିଛି ଚାହୁଁଛନ୍ତି। ସେତେବେଳେ ମୋତେ ସମୟ ନ ଥିଲା। ୩ ମାସ ବ୍ୟବଧାନରେ ଲୋକସଭା ପାଇଁ ଦୁଇ ଦୁଇଟା ନିର୍ବାଚନରେ ଲଢ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା। ମୋ ଭାଗ୍ୟଟା ଏପରି ଯେ ଉପନିର୍ବାଚନରେ ହିଁ ମୁଁ କତିତ୍ୱ ହାସଲ କରେ। ନିର୍ବାଚନ ପରେ ଏହି ବିରାଟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହାତ ଦେଲି। ଯେଉଁ ସବୁ ଅଭାବ ଅସୁବିଧା ମୋର ଥିଲା, ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଟି ମୋପକ୍ଷେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁ ବୋଲି ଦେଖିଲି।

ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଅଦ୍ଭୁତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, ମତବାଦ, ଜାତୀୟ ତଥା ଅନ୍ତର୍ଜାତୀୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ରାଜନୈତିକ ଅବିଚାର ତଥା ଅନ୍ୟାୟ ନିରାକରଣ ପାଇଁ ଲଢ଼େଇ କରିବାର ରୋମାଞ୍ଚକ କୌଶଳ ସେ ସମସ୍ତର ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ଚିତ୍ର ଉପସ୍ଥାପିତ କରିପାରିବା ଭଳି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜୀବନୀ ଲେଖିବା ପାଇଁ ଏଭଳି ଜଣେ ଲେଖକ ହେବା ଉଚିତ; ଯାହାଙ୍କର କି ଲେଖନୀଶକ୍ତି ଯଥେଷ୍ଟ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ଜଣେ ବିରାଟ ଓ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଲେଖକ ହୋଇଥିବା ଦରକାର। ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେତେ ଲେଖା ଲେଖିଛି, ତାହା ସମସ୍ତ ରାଜନୈତିକ ବାଦବିବାଦ ଜନିତ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଛି। ଗାନ୍ଧିଜୀ କଂଗ୍ରେସ ତଥା ଲୋକଙ୍କୁ ନେତୃତ୍ୱ ଦେବା ଫଳରେ ମାତୃଭୂମିର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ କରାଯାଉଥିବା ଆନ୍ଦୋଳନକୁ କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ଯେତିକି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରାଯାଇ ପାରିଛି, ମୋର ଏହି ଲେଖାମାନଙ୍କର ଗତି ସେହି ମାତ୍ରାରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କ୍ଷିପ୍ରତର ହୋଇଛି। ୧୯୧୭ ମସିହାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିହାରର ଚମ୍ପାରନରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲି। ସେହି ଦିନୁ ତାଙ୍କର ନୂତନ ରଣକୌଶଳ ତଥା ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ବହୁ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟାମାନ କରିଛି। ଶାସନରେ ଥିବା ସରକାରଙ୍କୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ପାଇଁ ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ କୌଣସି ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ସମ୍ବିଧାନ ନ ଥିଲା। ତେଣୁ ସାମ୍ବିଧାନିକ ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀ ମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ତାଙ୍କର ଏହି ନୂତନ କାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତି ଉପରେ ଯେଉଁସବୁ ଆକ୍ରମଣ କରାଯାଉଥିଲା,

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନିଜର ଶକ୍ତି ମୁତାବକ ତାଙ୍କର (ଗାନ୍ଧିଜୀ) ନୂତନ ନୀତିକୁ ସମର୍ଥନ କରି ସେ ସବୁ ଆକ୍ରମଣର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ବହୁ ସମୟରେ ଚେଷ୍ଟା କରି ଆସିଛି । ତଥାକଥିତ ବୈଜ୍ଞାନିକ ସାମ୍ୟବାଦୀମାନେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକା ସମୟରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଏବଂ ସାମ୍ୟବାଦର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ଯାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନୀତିକୁ ବରାବର ସମର୍ଥନ କରି ଆସିଛି । ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟର ସାର ସତ୍ତା ତଥା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ନୂତନ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ବୈଜ୍ଞାନିକ ଚରିତ୍ର ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ଉଦ୍ୟମ କରିଛି । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନୀ ଲେଖିବା ମୋର ଶକ୍ତିର ବାହାରେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଏତେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ମୂଲ୍ୟବାନ କାଗଜପତ୍ର ମିଳିଲଣି ଯେ ଯାହା ଫଳରେ କି ତାହା ଭିତରୁ ବାଛି କେଉଁଟି ବ୍ୟବହାରଯୋଗ୍ୟ ଏବଂ କେଉଁଟି ନୁହେଁ, ତାହା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟକର । କିନ୍ତୁ ଏ ସବୁ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସତ୍ତ୍ୱେ ଏ ବହିଟି ଲେଖିବାରେ ପାରୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଦ୍ୟମ କରିଛି । ହୁଏତ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ବହୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା ଯେ ଛାଡ଼ିଯାଇ ପାରିଥାଏ, ଏ ବିଷୟରେ ମୁଁ ସଚେତନ ଅଛି । ଏହା ସାଙ୍ଗକୁ ବହିଟି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଶତବାର୍ଷିକ ସମୟକୁ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ୧୯୬୯ ଅକ୍ଟୋବର ପ୍ରଥମ ଭାଗ ସୁଦ୍ଧା ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ଦରକାର ବୋଲି ମୋତେ କୁହାଯିବାରୁ ନିଜର ଅସୁବିଧା ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ବଢ଼ିଗଲା ।

ଏହା ଅବଶ୍ୟ ସତ୍ୟ ଯେ, ୧୯୧୫ ମସିହା ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ଯେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତବର୍ଷରେ ରହିବା ପାଇଁ ପ୍ରଥମେ ଆସିଲେ, ସେତେବେଳେ ଦେଶରେ ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ତଥା ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ହେଉଛି ପ୍ରାୟ ପ୍ରଥମବ୍ୟକ୍ତି ଯେ କି ତାଙ୍କୁ ଦେଖା କରିଥିଲି । ତେଣୁ ଏହି ତିରିଶ ବର୍ଷ ଭିତରେ ମୋର ତାଙ୍କ ସହିତ ଯେଉଁ ସମ୍ପର୍କ ରହି ଆସିଥିଲା ତା ଫଳରେ ହୁଏତ ମୋ ପାଖରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ ହୋଇଥିବ,ଯାହାକି ପ୍ରକାଶ କଲେ ପାଠକମାନଙ୍କ ମନରେ କୌତୂହଳ ଜନ୍ମିବ ବୋଲି ଆଶା କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ମୋର ସମ୍ପର୍କ ଯେତେଦୂର ଘନିଷ୍ଠ ବୋଲି ବହୁ ଲୋକ ଭାବନ୍ତି, ତାହା ସେତେଦୂର ଘନିଷ୍ଠ ନ ଥିଲା । ଚମ୍ପାରନ ଆନ୍ଦୋଳନ ପରେ ତାଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଗୁଜୁରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଅଧ୍ୟକ୍ଷଭାବେ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷକାଳ ମୁଁ ତାଙ୍କର ଅତି ନିକଟରେ ରହୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ବାରମ୍ବାର ଦେଖା କରୁ ନ ଥିଲି । କେବଳ ତାଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଭଲ ମନ୍ଦ ବୁଝିବା ପାଇଁ ମଝିରେ ମଝିରେ ଦେଖା କରୁଥିଲି । ସେ ଜଣେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କର୍ମଠ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ ଏବଂ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାକୁ ବାସ୍ତବ ରୂପ ଦେବା ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇଥିବାରୁ ମୋର ନିଜର ମଧ୍ୟ ଖୁବ କମ୍ ସମୟ ଥିଲା ।

ତାଙ୍କର ବହୁ ଗସ୍ତ ସମୟରେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଯାଇଛି ଏବଂ ତାଙ୍କର କେତେକ ଗସ୍ତର ଆୟୋଜନ ନିଜେ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛି । ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ତାଙ୍କ ସହିତ ମୋର ସମ୍ପର୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ନ ହୋଇ ବରାବର ରାଜନୈତିକ ହୋଇ ଆସିଛି । ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବାର ଅଭ୍ୟାସ ମୋର କେବେ ନ ଥିଲା ବା ନାହିଁ । ସେ ନିଜେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମସ୍ୟାମାନ ସମାଧାନ କରୁଥିବାରୁ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମସ୍ୟାମାନ ସମାଧାନ କରିବା ଦରକାର ବୋଲି ଧରି ନେଇଥିଲି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ବିଶେଷତଃ ଜବାହରଲାଲ ଯେଉଁଳି ତାଙ୍କ ସହିତ ଘରୋଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ ମୁଁ ସେଭଳି କେବେ କରୁ ନ ଥିଲି । ଆଶ୍ରମବାସୀମାନେ ତଥା ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସୁଥିବା ଲୋକେ ଯେଭଳି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ନିଜର ପିତୃତୁଲ୍ୟ ମନେକରି ସେମାନଙ୍କର ଦୋଷଦୁର୍ବଳତା ତାଙ୍କ ଆଗରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିଥିଲେ, ସେ ଅଭ୍ୟାସକୁ ମୁଁ କେବେହେଲେ ଉତ୍ସାହିତ କରୁ ନ ଥିଲି । ମୋର ଧାରଣା ତାଙ୍କର ସହାନୁଭୂତି ଲାଭ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏଭଳି ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ନିଜର କାଳ୍ପନିକ ତଥା ମନଗଢ଼ା ପାପ କଥା ତାଙ୍କୁ କହୁଥିଲେ । ପ୍ରକୃତରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ମୋର ନିଜର ପ୍ରାୟ କିଛି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମସ୍ୟା ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ ଲମ୍ବା ଚିଠିପତ୍ର ଲେଖାଲେଖି କରୁ ନ ଥିଲି । ତାଙ୍କର ସେକ୍ରେଟାରୀ ମହାଦେବ ଭାଇ ମୋର ଜଣେ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ ଥିବାରୁ ମୁଁ ଯେବେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କିଛି ପଚାରିବାର ଆବଶ୍ୟକ ଭାବୁଥିଲି, ତାହେଲେ ମହାଦେବ ଭାଇଙ୍କୁ ହିଁ ଲେଖୁଥିଲି । ଜୀବନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ କେତେକ ଚିଠି ଲେଖିଛି, ତାହାର ନକଲ ମୋ ପାଖରେ ନାହିଁ । ଆଦ୍ୟ ଜୀବନରେ ବିପ୍ଳବୀମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଥିବାରୁ ଚିଠିପତ୍ରର କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହେଲେ ସେ ସମସ୍ତ ନଷ୍ଟ କରିଦେବା ଅଭ୍ୟାସ ମୋର ହୋଇ ଆସିଛି । ସେଥି ଯୋଗୁଁ ନିଜର କୌଣସି ଡାଏରୀ ନାହିଁ । ଏହିସବୁ କାରଣରୁ ମୁଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚିତ୍ର ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁପାରୁ ନାହିଁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏହି ଯେଉଁ ଜୀବନୀ ଲେଖାଗଲା, ତାହା ଏକାଧିକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସମବେତ ଉଦ୍ୟମର ଫଳ ବୋଲି ବିବେଚନା କରାଯିବା ଉଚିତ । ଏହି ଏକାଧିକ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଖ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି ଆବଶ୍ୟକ ବିଷୟବସ୍ତୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ତାହା ସବୁ ମୋ ସମ୍ମୁଖରେ ଏକତ୍ର ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥିବା ସୁଚେତା, ପ୍ୟାରେଲାଲ ଏବଂ ଅଧ୍ୟାପକ କେ. ସ୍ୱାମୀନାଥନ । ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପଢ଼ିବା ଫଳରେ ମୋତେ ସେମାନେ ଯେଉଁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ହେଉଛି ମୂଲ୍ୟାତୀତ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସଂଗୃହୀତ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀର ଶ୍ରୀ କେ. ଏନ୍. ଭାସ୍ୱାନୀ ଓ ଶ୍ରୀ କେ. ପି. ଗୋସ୍ୱାମୀ ଉଭୟଙ୍କୁ ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଉକ୍ତ ସଂସ୍ଥାର ପୂର୍ବ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଶ୍ରୀ ଶଙ୍କର ଦୟାଲ ମୋତେ ଦେଇଥିବାରୁ ଏହା ଯଥେଷ୍ଟ ସହାୟକ ହୋଇଛି । ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ତିଆରି କରିବାରେ ପବ୍ଲିକେସନ୍ ଡିଭିଜନର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଶ୍ରୀ ସି. ଏଲ୍. ଭରଦ୍ୱାଜ ଏବଂ ଶ୍ରୀ ଆର୍. ଏମ୍. ଭଟ୍ଟ ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ପୁସ୍ତକର ଶେଷଭାଗ ଯଥେଷ୍ଟ ଜଟିଳତାପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାରେ ମୋର ପୁତୁରା ଗିରିଧାରୀ ଯଥେଷ୍ଟ ସହାୟକ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏହି ବନ୍ଧୁମାନେ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ଠିକ୍ ଭାବରେ ସଜାଇବା ଦିଗରେ ନିଜର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ବାହାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଶ୍ରମ କରିଥିବାରୁ ସେମାନେ ମୋର ଧନ୍ୟବାଦାର୍ହ । କିନ୍ତୁ ବହିରେ ଯେଉଁ ମତ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି, ତାହା ମୋ ନିଜ ମତ ହୋଇଥିବାରୁ ମୁଁ ଏକମାତ୍ର ସେ ସବୁ ପାଇଁ ଦାୟୀ ।

ପୁସ୍ତକଟିକୁ ମୁଁ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଛି । ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜୀବନର ଘଟଣାବଳୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟଟିରେ ତାଙ୍କ ଚିନ୍ତା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ମୁଁ ନିଜକୁ ଯେତେଦୂର ପାରେ ଅଲଗା ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । ତାହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଯେଉଁଠାରେ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛି, ଐତିହାସିକ ଘଟଣାର ଆବଶ୍ୟକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିଁ ତାହା କରିଛି । ସେହିପରି ଆମ ଦେଶରେ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଦକ୍ଷତା ସହକାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତ୍ୟାଗପୂତ ଜୀବନଯାପନ କରି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ମୋର କେତେକ ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସମାଲୋଚନା କରିଛି । ଏହି ସମାଲୋଚନା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ଯେଉଁ ଅଗାଧ ସମ୍ମାନ ବା ଏପରିକି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିଲା, ତହିଁରେ କୌଣସି ଆଞ୍ଚ ଆସିଛି ବୋଲି ଧରାଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ବିଶ୍ୱସାରା ଆଜି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଅନେକେ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ମହାପୁରୁଷ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରୁଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରା ସମଗ୍ର ମାନବଜାତି ଲଗି ଏବଂ ସବୁ ସମୟ ପାଇଁ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପରି ସତ୍ୟ ଏବଂ ଅହିଂସା ବିଶ୍ୱରେ ଥିବା ପାହାଡ଼ ପର୍ବତ ପରି ପୁରୁଣା ବୋଲି ସେ ଭାବୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେହି ପୁରାତନ ବସ୍ତୁକୁ ନୂତନ ରୂପ ଦେଇ ସେ ଯେତେବେଳେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଛନ୍ତି, ତାହାର ଗୁରୁତ୍ୱ ବଢ଼ିଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନୂତନ ରୂପ ଧାରଣ କରିଛି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ କହିଥିଲେ, ସେ ଆଇନ୍‌କୁ ଧ୍ୱଂସ ନ କରି ତାହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ନୂତନ ଅବସ୍ଥା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାର ପରିସର ଗଭୀର ତଥା ବିସ୍ତାରିତ ହେବାରେ ହିଁ ନିହିତ ଆଇନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବାସ୍ତବ ଭାବରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା—ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବାସ୍ତବ ଅବଦାନ । ନୂତନ ଅବସ୍ଥା ସହିତ ଖାପ ଖୁଆଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ କହିଛନ୍ତି ସତ୍ୟ ଏବଂ ଅହିଂସାର ଭାଷ୍ୟ । କାରଣ ଏଥିପାଇଁ ପୁରାତନ ବିଶ୍ୱରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିସର ବା ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥିଲା ।

ପାଠକମାନଙ୍କୁ ମୋ ପ୍ରତି ଟିକିଏ ସହନଶୀଳ ହେବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରିପାରେ କି ? ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରାର ବାସ୍ତବ ଭାଷ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ମୋର ଶକ୍ତି ପୂରାପୂରି ସୀମାବଦ୍ଧ । ତାହା କରିବାକୁ ଯାଇ ମୁଁ ବିରାଟ ତ୍ରୁଟିମାନ କରିପାରିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ, ଯାହା ନିଜେ ଭାବିଛି, ତାହା ପ୍ରକାଶ କରିଛି । ମୋ ଜ୍ଞାତସାରରେ ଯାହା ସବୁ ଘଟିଛି, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛି । ମୁଁ ଯେତେଦୂର ପାରେ ପୂରାପୂରି ବୈଷୟିକ ସମ୍ପନ୍ନ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନ ପାଇଁ ଜାଣିକରି ବିଷୟକୁ ଭୁଲ ଚିତ୍ରଣ କରିନାହିଁ । ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ମୋର ମନ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ନିଜର ଅଜାଣତରେ ଘଟଣା ତଥା ସଂପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର ଥିବା ଦୋଷାଦ୍ୱେଷ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ରୂପାୟିତ ହୋଇ ପାରିଥାଏ । ଯେଉଁ ଲେଖକ, ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ, ଦଳ ବା ଜାତିମାନେ ସଂପୃକ୍ତ ଥିବା ବିଷୟରେ ଲେଖିଛି ତା ପକ୍ଷରେ ଏହା ପୂରାପୁରି ବାଦ ଦେବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲେଖକଙ୍କୁ ଏହି ଦୁର୍ବଳତାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯେବେ ମୋର କୌଣସି ଦୋଷ ଥାଏ, ତାହାହେଲେ ଭଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତାହା ମୁଁ କହିଛି ।

କେବଳ ଯୋଗୀ ବା ମହାପୁରୁଷମାନେ ବିନା ଭାଷାର ମାଧ୍ୟମରେ ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖୁଥିବାରୁ ସେହିମାନେ ହିଁ ବିରାଟ ଭାବଧାରାକୁ ବୁଝିପାରିବେ । ଅନ୍ୟମାନେ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ତାହା ବୁଝୁଥିବାରୁ ବାସ୍ତବତା ତଥା ବାକ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ରହିବା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ଯେଉଁ ମହାପୁରୁଷମାନେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୀତିନିୟମରେ ଜୀବନଯାପନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ହିଁ କେବଳ ଏହି ତଫାତ୍ ପୂରଣ କରିବାର ଲୋକ । ଜଣେ ବିଖ୍ୟାତ ସିନ୍ଧୀ କବି କହିଛନ୍ତି, "ଯେଉଁମାନେ ଶବ୍ଦରାଜ୍ୟରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରେମର ଯେଉଁ ଅନ୍ତିମ ଅବସ୍ଥା ତାହା ଲଭ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତଭାବେ ବୁଝିବାକୁ ଗଲେ ତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସାଧନାପଥରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।

ନୂଆଦିଲ୍ଲୀ,
ଅକଟୋବର, ୧୯୬୯

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଉତ୍ସର୍ଗ

ମାନନୀୟେଷୁ,

୧୯୩୬ ସାଧାରଣ ନିର୍ବାଚନ ପୂର୍ବ ଘଟଣା । ଦିନେ ଖରାବେଳେ ଆପଣ ହଠାତ୍ ଆସି ଆମ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ପିଲାମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ କେବେ ହେଲେ ଦେଖି ନ ଥିଲୁ । ବୋଧହୁଏ ବାପାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆପଣଙ୍କର ପରିଚୟ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଗରୁ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମେ ସେଦିନ ପ୍ରଥମେ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖିଲୁ । ଆମ ବାଖରାବାଦ ଘରର ଯେଉଁ ଜାଗାରେ ଆପଣ ବାପାଙ୍କୁ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଥିଲେ, ସେ ଜାଗା ଏବଂ ସେ ଘଟଣା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋ ଆଖି ଆଗରେ ନାଚିଯାଉଛି । ଏହା ଆଜିକୁ ୩୮ ବର୍ଷ ତଳର ଘଟଣା ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ନିଜ ପରିବାରର ଜଣେ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ଭାବି ନାହୁଁ ।

ତାହା ପରେ - ଆପଣ ଯେତେବେଳେ ଆମ ଘରେ କଟକରେ ରହୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ ଅତି ଘନିଷ୍ଠଭାବେ ଆସିଥିଲି । ରାତିରେ ଖାଇସାରିବା ପରେ ନାନା ବିଷୟରେ ଆପଣ ଯେତେବେଳେ ଅତୀତର ଘଟଣାବଳୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି, ବହୁ ରାତି ହୋଇଯାଏ । ସାଧାରଣ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ମୁଁ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ପାଇଛି, ତାହା ଜୀବନରେ ଭୁଲିପାରିବି ନାହିଁ ।

ନିଜର କୃତଜ୍ଞତାର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ ଏ ବହିଖଣ୍ଡିକ ଆପଣଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କରୁଛି ।

ସ୍ନେହର
ସଚି

ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ଦାସ
ସଭାପତି, ଲୋକସେବକ ମଣ୍ଡଳ,
ଗୋପବନ୍ଧୁ ଭବନ, କଟକ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବାଲ୍ୟଜୀବନ

୧୮୬୯ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ୨ ତାରିଖ ଦିନ ଗୁଜୁରାଟର ପୋରବନ୍ଦରଠାରେ ମୋହନଦାସ କରମଚାନ୍ଦ ଗାନ୍ଧି ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ପରିବାରର ଲୋକେ ବହୁ ଦିନ ଧରି କୌଳିକ ବ୍ୟବସାୟ ଛାଡ଼ି ଶାସନକାର୍ଯ୍ୟରେ ରହି ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଗୋସବାପା, ବାପା ଓ କକା ପ୍ରମୁଖ ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ କାଥିଆୱାଡ଼ରେ ପୂରି ରହିଥିବା ଛୋଟ ଛୋଟ ଗଡ଼ଜାତ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଗଡ଼ଜାତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ବା ଦେୱାନ ହିସାବରେ ଥିଲେ । ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଲେଖିଛନ୍ତି—"........ମୋ ବାପାଙ୍କଠାରୁ ତିନି ପୁରୁଷ ଧରି ସେମାନେ କାଥିଆୱାଡ଼ ଅନ୍ତର୍ଗତ କେତେକ ଗଡ଼ଜାତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବେ ଥିଲେ ।" ତାଙ୍କ ବାପା କରମଚାନ୍ଦଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି :— "ସେ ନିଜ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଙ୍କୁ ଭଲ ପାଉଥିଲେ ଓ ଜଣେ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ, ସାହସୀ ଏବଂ ଉଦାର ପ୍ରକୃତିର ଲୋକ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଥିଲେ ଜଣେ କ୍ଷଣକୋପୀ...... । ସେ ଦୁର୍ନୀତିର ବହୁ ଦୂରରେ ଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ନିରପେକ୍ଷତା ପାଇଁ ଥିଲା ଯଥେଷ୍ଟ ସୁଖ୍ୟାତି .... ।" ସେ ଖୁବ୍ କମ୍ ବହି ପଢ଼ାପଢ଼ି କରିଥିଲେ । "କିନ୍ତୁ ନିଜର ଅଗାଧ ବ୍ୟାବହାରିକ ଜ୍ଞାନ ଯୋଗୁଁ ବହୁ ଜଟିଳ ପ୍ରଶ୍ନ ଅନାୟାସରେ ସମାଧାନ କରି ପାରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶହ ଶହ ଲୋକଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଭାବେ ଚଳାଇ ପାରୁଥିଲେ ।" ତାଙ୍କର ସାହସ ଥିଲା ଅସୀମ ଏବଂ ଯାହା ଠିକ୍ ବୋଲି ନିଜେ ଭାବୁଥିଲେ ସେଥି ପାଇଁ ସେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲଢ଼ୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ବାପାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ତାଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତି ନେଇ ବଡ଼ଲୋକ ହେବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ନ ଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରାୟ କିଛି ରଖିଯାଇ ନ ଥିଲେ ।"

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମାଆ ପୁତଲୀବାଈ ଥିଲେ ଜଣେ ପରିବାରରେ ଜଡ଼ି ରହିଥିବା ପୁରାତନପନ୍ଥୀ ହିନ୍ଦୁ ମହିଳା ଏବଂ ମାଆ ସେ ଜଣେ ଧର୍ମଭୀରୁ ଥିବାରୁ ସବୁବେଳେ ଭଜନ ସ୍ମରଣ କରିବା; ମନ୍ଦିର ଯିବା, ଅସଂଖ୍ୟ ହିନ୍ଦୁ ପର୍ବପର୍ବାଣୀରେ ଉପବାସ ରହିବା ଥିଲା ତାଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ କର୍ମ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଜୀବନଯାପନ ପ୍ରଣାଳୀ ଥିଲା ଉଚ୍ଚକୋଟୀର । ସଂଯତ ତଥା ସରଳ । ସେତେବେଳକାର ରକ୍ଷଣଶୀଳ ପରିବାରର ନାରୀମାନଙ୍କ ଜୀବନଧାରଣ ପ୍ରଣାଳୀ ଏହା ହିଁ ଥିଲା । ସେତେବେଳକାର ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରେଣୀ ନାରୀମାନଙ୍କ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନ, ନିଜ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପରି ପୁତଲୀ ବାଈଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଥିଲା ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ । ମାଆଙ୍କ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ନିଜର ଅସା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଧାରଣ ବୁଦ୍ଧି ଯୋଗୁଁ ସେ ରାଜ ସରକାର ତଥା ରାଜ ଦରବାରର ମହିଳାମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଜାଣିଥିଲେ ।” ଏହା ହିଁ ଥିଲା ଭବିଷ୍ୟତ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ପାରିବାରିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ।

ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର ପାରିବାରିକ ପ୍ରଥା ଅନୁଯାୟୀ ବାଲ୍ୟକାଳରେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ସ୍କୁଲକୁ ପଠାଗଲା । ନିଜ ସ୍କୁଲ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ଠିକ୍ ଘଣ୍ଟା ବାଜିବା ସମୟରେ ସ୍କୁଲରେ ପହଞ୍ଚି ପଢ଼ାପଢ଼ି ସାରିବା ପରେ ସ୍କୁଲ ବନ୍ଦ ହେବା କ୍ଷଣି ସିଧା ଘରକୁ ଫେରିବା ଥିଲା ମୋର ଦୈନନ୍ଦିନ ଅଭ୍ୟାସ । ବାଟରେ କାହା ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ମୋର ପ୍ରକୃତି ନ ଥିବାରୁ ସିଧା ଦଉଡ଼ି ଦଉଡ଼ି ସ୍କୁଲକୁ ଯାଇ ସେହିପରି ଘରମୁଖେ ଫେରେ । କାଳେ ମୋତେ କିଏ ବାଟରେ ଥଟ୍ଟା ଟାପରା କରିବ ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଭାରି ଡରୁଥିଲି ।” ଅନ୍ୟ ଲୋକେ ତାଙ୍କ ସହିତ ପରିହାସ କରିବେ ଭାବି ଡରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜୀବନରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ଏହି ସ୍ୱଭାବ ଯୋଗୁଁ ବହୁ ଲୋକ ଅନେକ ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ଥଟ୍ଟାଟାପରା କରି ହସାହସି ହେଉ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜେ ଠିକ୍ କାମ କରୁଥିବାର ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିବାରୁ ସେସବୁ ପ୍ରତି ସେ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଏପରି କି ତାଙ୍କୁ ବହୁ ସମୟରେ ଏକୁଟିଆ ବାରହା ହେବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ସ୍କୁଲରେ ସେ ବିଶେଷ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଛାତ୍ର ନ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଯେଉଁଭଳି ଯାନ୍ତ୍ରିକଭାବେ ପାଠପଢ଼ା ହେଉଥିଲା, ଯାହା କି ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷରେ ହେଉଛି, ସେଥିପ୍ରତି ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହ ନ ଥିଲା ବୋଲି ସେ ନିଜେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “କମ୍ ବୟସ୍କ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ବହୁ ସମୟ ଧରି ଛୋଟ ତଥା ପବନ ଗତାଗତ କରିପାରୁ ନ ଥିବା କୋଠରୀମାନଙ୍କରେ ଏକତ୍ର ରଖାଯାଇ ପିଲାଏ ବୁଝିପାରୁ ନ ଥିବା ବିଷୟକୁ ବେତମାଡ଼ ଧମକରେ ମୁଖସ୍ଥ କରାଇବା ହେଉଛି ଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତିର ବ୍ୟବସ୍ଥା ।” ଏହି ଅବସ୍ଥା ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟବିହୀନ ତଥା ଅରୁଚିକର । ଏଭଳିବ୍ୟବସ୍ଥାରେ କୌଣସି ବୁଦ୍ଧିମାନ ଛାତ୍ରର ପଢ଼ିବା ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ ନ ପାଇବା ସାଧାରଣ କଥା । ଏହା ସାଧାରଣ କଥା ହୋଇଥିବାରୁ ଯୁବକ ମୋହନ ଏଥିରୁ ବାଦ୍ ପଡ଼ିଯିବା ଭଳି ନିର୍ବୁଦ୍ଧିଆ ପିଲା ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଜୀବନସାରା ନିଜର ଭଲ ଗୁଣକୁ ବିଶେଷ ଭାବେ ପ୍ରକାଶ ନ କରିବା ସ୍ୱଭାବ ହୋଇଥିବାରୁ ନିଜର ସାମର୍ଥ୍ୟ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଚ ଧାରଣା ନ ଥିଲା ବୋଲି ଲେଖି ଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ବୃତ୍ତି ଏବଂ ପୁରସ୍କାର ମିଳିବାରୁ ତହିଁରେ ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । କିନ୍ତୁ ଯେ କୌଣସି ଲୋକ ପରିଷ୍କାର ଭାବେ ବୁଝି ପାରୁଥିଲେ ଯେ, ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ମଧ୍ୟମ ଶ୍ରେଣୀର ବୁଦ୍ଧିମାନ ଛାତ୍ର । ସେ କଠିନ ପରିଶ୍ରମୀ ଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଜ ପାଠପଢ଼ା ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଥିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ସଚେତନ । ନିଜର ଚରିତ୍ର ପ୍ରତି ସେ ଥିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହୁସିଆର ଏବଂ କେହି ତାଙ୍କୁ ଗାଳି ବା ଦଣ୍ଡ ନ ଦିଅନ୍ତୁ ସେଥିପାଇଁ ସେ ବଡ଼ ସଚେତନ ଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ମୁଁ ଯେପରି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦଣ୍ଡର ଶିକାର ନ ହୁଏ ସେଥିପାଇଁ ବରାବର ସାବଧାନ ଥିଲି ।”ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ଯେପରି କାହାକୁ ଠକିବାକୁ ନ ପଡ଼େ ବା ସେ କୌଣସି ଦଣ୍ଡ ନ ପାଆନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ଦୈନିକ ପଢ଼ାପଢ଼ି ଠିକ୍‌ଭାବେ କରୁଥିଲେ ।

ସ୍କୁଲର ଛାତ୍ର ଥିବା ସମୟରେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ସେ ଯେ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଲୋକ ହେବେ ତାହାର ନିଦର୍ଶନ ଦେଇଥିବା କୌଣସି ସଙ୍କେତ ଜଣା ପଡ଼ୁଥିଲା କି ? ତାଙ୍କର ଲାଜକୁଳିଆ ଭାବ ତଥା ଅଭିମାନ ଚେତନଶୀଳ ଓ ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନୁରାଗ ବ୍ୟତୀତ ତାଙ୍କଠାରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବିଶେଷ ଗୁଣ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉ ନ ଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଅବଶ୍ୟ ତାଙ୍କର କେତେକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦାହରଣ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ଥରେ ସ୍କୁଲ ପରିଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଆସିଥିବା ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶବ୍ଦର ବନାନ ସମ୍ପର୍କରେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପିଲାଠାରୁ ନକଲ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷକ ଠାରି ଜଣାଇ ଦେବାରୁ ସେ ତାହା କରି ନ ଥିଲେ । ପରେ ଅବଶ୍ୟ ଏଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ତାଙ୍କୁ ଗାଳି ଦେଇଥିଲେ । ନିଜ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଅନ୍ୟଠାରୁ ନକଲ କରିବା ଅଭ୍ୟାସ ମୁଁ ଶିଖି ପାରି ନାହିଁ ।" ଏହି ଘଟଣା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପ୍ରତି ନିଜର ସମ୍ମାନରେ କୌଣସି ବାଧା ପଡ଼ି ନ ଥିଲା । ସ୍କୁଲର ଛାତ୍ରାବସ୍ଥା ସମୟରେ ପୁରାତନ ବୈଷ୍ଣବ ପରିବାରର ଏହି ଚେତନଶୀଳ ପିଲାକୁ ଥରେ ଗୁପ୍ତରେ ମାଂସ ଖାଇବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଇଂରେଜମାନେ ମାଂସ ଖାଉଥିବାରୁ ସେମାନେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କଠାରୁ ଉଚ୍ଚତର ବୋଲି ତାଙ୍କର ଜଣେ ସାଙ୍ଗ ବୁଝାଇବା ଫଳରେ ଓ ଏହି ଯୁକ୍ତି ତାଙ୍କର ହୃଦବୋଧ ହୋଇଥିବା ହେତୁ ସେ ମାଂସ ଖାଇଥିଲେ । ଏହି ଯୁକ୍ତି ଫଳରେ ତାଙ୍କର ଧାରଣା ହେଲା ଯେ, ବିଦେଶୀ ଶାସନରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବାକୁ ହେଲେ ଭାରତୀୟମାନେ ମାଂସାହାରୀ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ବିଦେଶୀ ଶାସନରେ ନିଷ୍ପେଷିତ ହେଉଥିବା ବହୁ ଶିକ୍ଷିତ ଭାରତୀୟଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସେତେବେଳେ ଏହି ଧାରଣା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମାଂସ ଖାଇବା ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଯୁକ୍ତିର ଅସାରତା ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜର ହୃଦବୋଧ ହେବା ଫଳରେ ମାଂସ ଖାଇବା ବର୍ଜନ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତର କାରଣ ଥିଲା । ସେ ମାଂସ ଖାଇବା ତାଙ୍କ ମୁରବୀମାନେ ଜାଣିଲେ ଅଧିକ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବେ ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ତାଙ୍କୁ ଲୁଚାଇ କରି ମାଂସ ଖାଇବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା ।

ସେ ସମୟର ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରଥା ଅନୁଯାୟୀ ତାଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ୧୩ ବର୍ଷ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ବାହାଘର ହୋଇଥିଲା । ଆପଣାର ବୈବାହିକ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଦୁଃଖର ସହିତ ମୋତେ ଲେଖିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ଯେ, ୧୩ ବର୍ଷ ବୟସରେ ମୋର ବିଭାଘର ହୋଇଥିଲା । ମୋର ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିଥିବା ସେହି ବୟସର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଦେଖେ ଏବଂ ମୋ ନିଜ ବାହାଘର ବିଷୟ ମନେପଡ଼େ , ସେତେବେଳେ ନିଜକୁ ମୁଁ ଦୟାର ପାତ୍ର ବୋଲି ବିବେଚନା କରି ଏହି ପିଲାମାନେ ଯେ ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ ଥିବା ଘଟଣାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଛନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ମନେ ମନେ ଧନ୍ୟବାଦ ଦିଏ । ଏତେ କମ୍ ବୟସରେ ମୋର ହୋଇଥିବା ବାହାଘର ସପକ୍ଷରେ ମୁଁ କୌଣସି ନୈତିକ ଯୁକ୍ତି ଖୋଜି ପାଉ ନାହିଁ ।" ସ୍ୱାମୀ ହିସାବରେ ସେ ଜଣେ ଅତି ମାତ୍ରାରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଆସକ୍ତ ଥିଲେ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଏତେ କମ୍ ବୟସରେ ବାହା ହେବା ଫଳରେ ଏଭଳି ହେବା କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଚେତନଶୀଳତା ଯୋଗୁଁ ସେ ଏହାକୁ ପାପ ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ଧାରଣା ବଡ଼ ଆକାରରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ସାରା ରହିଥିଲା । ଏଇଥିପାଇଁ ସେ ଜୀବନଯାକ ନିଜକୁ ଅତିମାତ୍ରାରେ ସଂଯତ ରଖୁଥିଲେ । ଏହି ସଂଯମକୁ ଦୃଢ଼ୀଭୂତକରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ କଠୋର ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ନିଜ ମନକୁ ଟାଣ କରିଥିଲେ । କମ୍ ବୟସରେ ବାହା ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା ତାଙ୍କ ପଢ଼ାପଢ଼ିରେ କୌଣସି ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରି ନ ଥିଲା । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରତି ମୁଁ ଅତିମାତ୍ରାରେ ଆସକ୍ତ ଥିଲି ।............ତାଙ୍କଠାରୁ ବିଚ୍ଛେଦ ସହିପାରୁ ନ ଥିଲି ।............ଏଭଳି ମନୋଭାବ ସହିତ ଯେବେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜ୍ଞାନକୁ ବଡ଼ କରି ଧରି ନ ଥାନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ମୁଁ ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥାନ୍ତି ବା ଅନ୍ୟ ଉପରେ ବୋଝ ହୋଇଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ସକାଳେ ନିତ୍ୟ ନୈମିତ୍ତିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିବାରୁ ବିଛଣାରେ ବେଶି ସମୟ ଶୋଇ ରହିବା ପ୍ରଶ୍ନ ନ ଥିଲା ଏବଂ ଏହା ଫଳରେ ହିଁ ମୁଁ ବହୁ ଅବନତି ଗର୍ତ୍ତରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲି ।" ତାଙ୍କର ଏହି କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜୀବନସାରା ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଥିଲା ।

ପ୍ରଥମରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଧର୍ମଭାବାପନ୍ନ ଥିଲେ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅଭିଯୋଗ ହେଉଛି, ତାଙ୍କ ଗୁରୁ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଧର୍ମ[illegible] କରି ପାରିଥାନ୍ତେ, ଯାହା କି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେମାନେ କରି ନ ଥିଲେ । ପ୍ରତି ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ପରି ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଆତ୍ମାକୁ ବୁଝିପାରିବା ବୋଲି ସେ ଜାଣିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥ ବୁଝି ନ ଥିଲେ । ଘରେ ହେଉଥିବା ଧାରାବାହିକ ପୂଜା ପାଠ ପ୍ରଭୃତି ତାଙ୍କ ଉପରେ ବିଶେଷ କିଛି ପ୍ରଭାବ ପକାଇ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ଶାସ୍ତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣିତ ସଚ୍ଚରିତ୍ର ଏବଂ ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଆନୁଗତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ପଢ଼ାପଢ଼ି କରି ସେହି ସମ୍ପର୍କରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ଶୁଣିଲେ ତାହା ତାଙ୍କ ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବ ପକାଇଲା । ରାମ ନାମ ଜପ କରିବାର ମହତ୍ତ୍ୱ ସେ ତାଙ୍କର ଜଣେ ପୁରାତନ ଦାସୀଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ବାପା ଓ ମାଆଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତିଶୟ ଅନୁରକ୍ତ ଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ବାପା ବହୁ ଦିନ ଅସୁସ୍ଥ ଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ସେ ସେବା ଶୁଶ୍ରୁଷା ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ କରିଥିଲେ । ପୁଣି ସେ କହିଛନ୍ତି, "ମୋର ଗୋଟିଏ ବିଷୟରେ ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ହେଲା ଯେ, ନୈତିକତା ହେଉଛି ଜୀବନର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଜିନିଷ ବା ମୂଳଭିତ୍ତି ଏବଂ ସବୁ ନୈତିକତାର ମୂଳ କଥା ହେଲା ସତ୍ୟ । ତେଣୁ ସତ୍ୟ ହିଁ ହେଲା ମୋ ଜୀବନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମ୍ପଦ । ଏହି ସତ୍ୟନିଷ୍ଠା ବା ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଆନୁଗତ୍ୟ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ ମୋର ସତ୍ୟର ସଂଜ୍ଞା ଯେତେ ପୁରାତନ ହେଉଛି ତାହା ସେହି ପରିମାଣରେ ବିସ୍ତୃତି ଲାଭ କରୁଛି ।" ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କଳଙ୍କ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ଯେଉଁ ତିକ୍ତ ଅଭିଜ୍ଞତା ହୋଇଛି ତାହାରି ଫଳରେ ମୋର ଏହି ଧାରଣା ହୋଇ ନାହିଁ । ଏକ ସମୟରେ ଈଶ୍ୱରବାଦୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହି ଧାରଣା ମଧ୍ୟ ମୋର ହୋଇ ନାହିଁ । ଏହା ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ବହିମାନ ପଢ଼ିବା ଫଳରେ ମୋର ଏହି ଧାରଣା ହୋଇଛି ବୋଲି ଯେବେ କେହି ଭାବୁଥାଏ ତାହା ମଧ୍ୟ ଭୁଲ । ମୁଁ ଯେଉଁ ସମୟରେ ବାଇବେଲ୍ ପଢ଼ି ନ ଥିଲି ବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ନ ଥିଲି, ସେ ଦିନୁ "ମୁଁ ଏହି ଧାରଣାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଛି ।" ତାଙ୍କ ପାଇଖାନା ସଫା କରିବାକୁ ଆସିଥିବା ମେହେନ୍ତରାଣୀକୁ ନ ଛୁଇଁବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ମା' ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁଦିନୁ କହିଥିଲେ, ସେହିଦିନୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଏହି ଧାରଣା ହୋଇଛି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।

ସ୍କୁଲର ପଢ଼ା ସାରି ମାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେଶନ ପାଶ୍ କରି ସାରିବା ପରେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ସେ କ'ଣ କରିବେ ତାହା ପରିବାରରେ ହେଲା ମୁଖ୍ୟ ଆଲୋଚନାର ବସ୍ତୁ । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାବନଗର କଲେଜରେ ନାମ ଲେଖାଇଲେ । କଲେଜ ପଢ଼ା ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ମଣିଷ ସମୁଦ୍ରରେ ଯେପରି ଥଳକୂଳ ପାଏ ନାହିଁ ମୋର ଅବସ୍ଥା ଠିକ୍ ସେହିପରି ହେଲା । ସବୁ ବିଷୟ ମୋତେ କଷ୍ଟ ବୋଧ ହେଲା । ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କ ପଢ଼ାରେ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଦେବା ତ ଦୂରର କଥା, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ପଢ଼ା କିଛି ବୁଝିପାରିଲି ନାହିଁ । ଏହା ଅବଶ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଦୋଷ ନୁହେଁ । ସେ କଲେଜର ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ଅତି ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ବୋଲି ସେମାନଙ୍କର ଖ୍ୟାତି ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଏହା ଖରାପ ଲାଗିଲା ଅର୍ଥାତ୍ ମୁଁ କିଛି ବୁଝି ପାରିଲି ନାହିଁ । ଏହା ଫଳରେ ପ୍ରଥମ ଛୁଟିରେ ଯେ ଘରକୁ ଗଲି ଆଉ ଫେରିଲି ନାହିଁ ।" ସ୍କୁଲର ଯୁବକ ମୋହନଦାସ ଜଣେ ପରିଶ୍ରମୀ ତଥା ବିବେକୀ ଛାତ୍ର ହୋଇ ଯଥେଷ୍ଟ ପୁରସ୍କାର ଓ ବୃତ୍ତିମାନ ପାଉଥିବାରୁ କଲେଜରେ ଏପରି କାହିଁକି ହେଲା ତାହା ବୁଝିବା କଷ୍ଟ । ଏତେବେଳକୁ ତାଙ୍କ ବାପାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ମୁରବୀ ଥିଲେ ମା' ଓ ବଡ଼ଭାଇ । ସାନଭାଇ ସ୍କୁଲରେ ଏପରି ଭଲ ଛାତ୍ର ହୋଇଥିବାରୁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଦିନେହେଲେ ରାଜ ସରକାରରେ ଉଚ୍ଚପଦ ଅଧିକାର କରିବେ ଓ ତାହା ଫଳରେ ବାପାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଖରାପ ହୋଇ ଆସିଥିବା ଏହି ବିରାଟ ଏକାନ୍ନବର୍ତ୍ତୀ ପରିବାରର ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା କିଛିଟା ହୁଏତ ଭଲ ହେବ ବୋଲି ତାଙ୍କର ବଡ଼ ଭାଇଙ୍କର କଳ୍ପନା ଥିଲା । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ବାରିଷ୍ଟରୀ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ମୋହନଦାସଙ୍କୁ ବିଲାତ ପଠାଇବା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଲାଗି ପରିବାରର ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ଏହା ହେଲେ ରାଜସରକାରରେ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ଭଲ ଚାକିରି ମିଳିପାରେ ବା ହୁଏତ ସେ ସ୍ୱାଧୀନ ବ୍ୟବସାୟ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ । ସେ ସମୟରେ ଉଚ୍ଚ ଜାତୀୟ ଲୋକଙ୍କ ପକ୍ଷେ ସମୁଦ୍ର ପାରି ହୋଇ ବିଦେଶ ଯିବା ପାଇଁ ବହୁ ବାଧାବିଘ୍ନ ଥିଲା । ତାହାଛଡ଼ା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରତିବନ୍ଧକମାନ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ଯେଉଁ ଯୁବକମାନେ ବିଲାତ ଯାଉଥିଲେ ଖାଇବା, ପିଇବା ଏବଂ ପୋଷାକପରିଚ୍ଛଦରେ ପୁରାପୁରି ବଦଳିଯାଇ ତାଙ୍କର ସାଧାରଣ ଜୀବନ ଯାପନ ପ୍ରଣାଳୀ ତଥା ନୈତିକତା ଯଥେଷ୍ଟ ନିମ୍ନଗାମୀ ହେଉଥିଲା । ସେମାନେ ବିଲାତରେ ମାଂସ ଖାଉଥିଲେ । ତାହାଛଡ଼ା ମଦ ପ୍ରଭୃତି ଖାଇବା ଏବଂ ଅନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେବା ବିଷୟମାନଙ୍କରେ ଅନଭିଜ୍ଞ ଥିବା ଭାରତୀୟ ଯୁବକମାନେ ବିଲାତରେ ଯାଇ ସେ ସବୁର ଶିକାର ହେଉଥିଲେ । ଏହିସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବିଲାତ ଯିବାକୁ ପ୍ରବଳ ଇଚ୍ଛା ଥିଲା । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ତାଙ୍କର ଲାଜକୁଳା ସ୍ୱଭାବ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଥିଲେ ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷୀ । ତାଙ୍କ ବାପା ଉଚ୍ଚ ଚାକିରି କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ବିଶେଷ କିଛି ଟଙ୍କା ପଇସା ରଖିପାରି ନ ଥିଲେ । ତାହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଟଙ୍କା କରଜ କରି ତାଙ୍କୁ ବିଲାତ ପଠାଇବା ପାଇଁ ବଡ଼ ଭାଇ ଥିଲେ ଇଚ୍ଛୁକ, କିନ୍ତୁ ଏ ବିଷୟ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାର ଭାର ପଡ଼ିଲା ମା'ଙ୍କ ଉପରେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେବେ ୩ଟି ବିଷୟରେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିବେ, ତାହାହେଲେ ସେ ବିଲାତ ଯିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେବେ ବୋଲି ମା' କହିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ବିଲାତରେ ମଦ, ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ମାଂସ ସ୍ପର୍ଶ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିବେ । ଯୁବକ ଗାନ୍ଧି ଏହି ତିନୋଟି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିବାକୁ ନିଜର ପ୍ରସ୍ତୁତି ଜଣାଇ ଜବାବ ଦେଲେ । ବିଧିବଦ୍ଧଭାବେ ଉକ୍ତ ପ୍ରତିଜ୍ଞାମାନ କରିବା ପରେ ତାଙ୍କୁ ବାରିଷ୍ଟରୀ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ବିଲାତ ଯିବାକୁ ଅନୁମତି ମିଳିଲା । ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀର ଗହଣା ବିକାଯାଇ ଆଂଶିକ ଖର୍ଚ୍ଚ ସଂଗ୍ରହ କରାଗଲା । ୧୮ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତବର୍ଷରୁ ବିଲାତ ଗଲେ ।

ବିଲାତରେ ଏହି ଲଜ୍ଜାଶୀଳ ଯୁବକ ନିଜକୁ ନ ବୁଝିପାରି ଦରିଆ ମଝିରେ ଭାସିଲା ପରି ଅନୁଭବ କଲେ । ବହୁ ସମୟରେ ଘର ତଥା ମା'ଙ୍କ ସ୍ନେହ ତାଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ସମୟରେ ଭାରତୀୟ ଛାତ୍ରମାନେ ଅତିମାତ୍ରାରେ ନିଜକୁ ଛୋଟ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିବାରୁ ସେହି ଭାବ ଅପ୍ରକାଶ୍ୟ ରଖିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଯଥା ସାମାଜିକ ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ଲିପ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମା'ଙ୍କ ପାଖରେ ମାଂସ ସ୍ପର୍ଶ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ବହୁ ସମୟରେ ଅଧାପେଟ ରହିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁମାନେ ମଧ୍ୟ ଅପଦସ୍ତତା ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ଭାଙ୍ଗିଯିବା ଲୋକ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ "ପ୍ରତିଜ୍ଞା ହିଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଏବଂ ତାହା ଭଙ୍ଗାଯାଇ ନ ପାରେ ।" ବହୁ ଖୋଜାଖୋଜି କରି ସେ ଗୋଟିଏ ନିରାମିଷ ଭୋଜନାଳୟ ପାଇଲେ । ସେଠାରେ ସେ ପେଟ ପୂରା ଖାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିରାମିଷ ଆହାର ସମ୍ପର୍କରେ ପଢ଼ିବାକୁ ପ୍ରଚାରପତ୍ରମାନ ମଧ୍ୟ ପାଇଲେ । ଏହା ଫଳରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଅଧିକ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହେଲା ଏବଂ ଏହି ପ୍ରଚାରପତ୍ର ପଢ଼ି ମାଆଙ୍କ ପାଖରେ କରିଥିବା ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନିରାମିଷାହାରୀ ନ ରହି ନିଜର ଇଚ୍ଛା ଅନୁଯାୟୀ ନିରାମିଷାହାରୀ ରହିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, " ମାଆଙ୍କ ନିକଟରେ କରିଥିବା ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୁଁ ମାଂସ ଖାଉ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତୀୟ ମାଂସାହାରୀ ହେବା ଉଚିତ । ମୁଁ ନିଜେ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ କିପରି ମାଂସାହାରୀ ହୋଇ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି କରିପାରିବି ତାହା ମନେ ମନେ ବରାବର ଭାବୁଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଘଟଣା ପରେ ମୁଁ ନିରାମିଷାହାରୀ ହେବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ତାହା ହେବା ପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବା ମୋ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଲା । " ନିରାମିଷ ଭୋଜନ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଚାରପତ୍ର ପଢ଼ିବା ଫଳରେ ଖାଦ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ପର୍କରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେ ବିଭିନ୍ନ ନୂତନ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଉଦ୍ଭାବନ କଲେ । ଏହା ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ହେଲା ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ । ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ସେତେବେଳର ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ ଲୋକଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ଆସିଥିଲେ । ନିଜର ଯୁବକସୁଲଭ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଫଳରେ ସେ ନିରାମିଷ କ୍ଳବର ସମ୍ପାଦକ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁବେଳେ କଥା ନ କହିବାପାଇଁ ଅନୁଭବ କରୁଥିବାପରି ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କଥା କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଉ ନ ଥିଲା, ତାହା ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ସେ କଣ କହିବେ ତାହା ବୁଝିପାରୁ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ କହିବାନୁଯାୟୀ ଖୋଲା ଭାବରେ ନିଜ ମନ କଥା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ତାଙ୍କର ବିଲାତରେ ଯେତେ ଦିନ ଥିଲେ ସେତେଦିନ ରହିଥିଲା । ସେ କହିଛନ୍ତି, "........ମୋର ଲାଜକୁଳା ସ୍ୱଭାବ କୌଣସି ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୋଇଥିବାର ମୁଁ ଅନୁଭବ କରି ନାହିଁ । ବରଂ ଏହା ମୋର ବହୁ ଉପକାର କରିଥିବା ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁଛି । ବକ୍ତୃତା ଦେବା ପାଇଁ କାତରତା ଯୋଗୁଁ ଏକ ସମୟରେ ମୁଁ ଆଶ୍ୱସ୍ତି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହା ମୋ ପକ୍ଷରେ ହୋଇଛି ଆନନ୍ଦ ଦାୟକ । ଏହାର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଉପକାର ହୋଇଛି ମୁଁ କମ୍ କହିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଗଲି ।" ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜନୀତିଜ୍ଞମାନେ ଅଯଥା କମ୍ କାରଣରେ ବହୁତ କହିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଥିରୁ ସେମାନେ ଶିକ୍ଷା କରିବା ଉଚିତ ।"

ଖାଇବା ବିଷୟରେ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନାରେ ସେ ରାଜି ନ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ନିରାଶ କରିଥିବାରୁ ନିଜକୁ ଜଣେ ଖାଣ୍ଟି ଇଂରେଜ ଭଦ୍ରଲୋକ ପରି ସେ ଆଦବକାଇଦାରେ ରହି ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ସେ ନାଚିବା ଓ ଭାଓଲିନ ବଜାଇ ଶିଖିବା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେଥିରେ ବିଫଳ ହୋଇ ତାହା ଛାଡ଼ିଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଭଲ ପୋଷାକପତ୍ର ପିନ୍ଧିବାରେ ଯଥେଷ୍ଟ କୃତିତ୍ୱ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଏହି ଭଲ ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧିବା ଅଭ୍ୟାସ ତାଙ୍କ ଜୀବନଟାଯାକ ଏପରି କି ଯେତେବେଳେ ସେ କେବଳ ଆଣ୍ଠୁଲୁଗ୍ ଲୁଗା ଓ ଗୁଦର ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ସେ ଭଲ ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଖୁବ୍ ସାଧାସିଧା ଭାବେ ଚଳୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଅଳ୍ପ ପଇସା ଥିବାରୁ ସେ ଖୁବ୍ ସଂଯତଭାବେ ଚଳି ପଇସା ପାହୁଲାକୁ ମଧ୍ୟ ହିସାବ ରଖୁଥିଲେ । ସେ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଏହି ସଂଯତଭାବେ ଚଳି ଖର୍ଚ୍ଚ କରୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଇସାର ହିସାବ ଲେଖିବା ଅଭ୍ୟାସ ମୋର ସେହିଦିନୁ ପଡ଼ିଯାଇଛି ଏବଂ ତାହା ଫଳରେ ମୁଁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର ସାଧାରଣ ପାଣ୍ଠି ଖର୍ଚ୍ଚ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସଂଯତଭାବେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବା ପାଇଁ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଜାରି କରିପାରିଛି । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ଯେତେକ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିଛି ସେ ସବୁଥିରେ କରଜ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଟଙ୍କା ବଳକା ହୋଇପାରିଛି ।" ଯେଉଁମାନେ ସାଧାରଣ ପାଣ୍ଠିର ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଯେବେ ଖର୍ଚ୍ଚ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେପରି କଡ଼ାକଡ଼ି ରହିଥିଲେ ତାକୁ ସ୍ମରଣ ରଖନ୍ତେ ତାହାହେଲେ ଦେଶର ଯଥେଷ୍ଟ ମଙ୍ଗଳ ହୁଅନ୍ତା । ଅଳ୍ପ ଖର୍ଚ୍ଚ ସହ ସାଧାସିଧା ଭାବେ ଜୀବନଟାଯାକ ଚଳିବା ଫଳରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହୋଇ ନ ଥିଲା । ବରଂ ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ ଏହି ସରଳ ଜୀବନଯାପନ, "ମୋର ବାହାର ତଥା ଭିତର ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ସୁସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିପାରିଛି । ଏହା ଫଳରେ ମୋର ଜୀବନ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ହୋଇଛି ଅଧିକ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ ଏବଂ ମୋର ହୃଦୟରେ ଆଶାତୀତ ଆନନ୍ଦ ହୋଇଛି ।" ଏଥିରୁ ଦେଖାଯାଏ ଯେ, ଗାନ୍ଧିଜୀ ସରଳ ଜୀବନଯାପନ କରିବା ଫଳରେ ନିଜର ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରକୃତି ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି ନ କରି ବରଂ ତଦନୁଯାୟୀ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ଜୀବନ କେବଳ ସୁଖମୟ ନ ହୋଇ ବରଂ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆନନ୍ଦମୟ ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି । ମୋର ଭୟ ଯେ,

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତାଙ୍କର ବହୁ ଅନୁଗାମୀ ତାଙ୍କର ସରଳ ଜୀବନଯାପନ ପ୍ରଣାଳୀ ଅନୁଯାୟୀ ଚଳିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରି ନିଜ ନିଜର ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରକୃତି ବିରୁଦ୍ଧରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ।

ବାରିଷ୍ଟରୀ ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ବିଶେଷ ପରିଶ୍ରମର ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ବିଲାତରେ ବହୁ ସମୟ ଥିଲା; ତେଣୁ ସେ ପରିଶ୍ରମ କରି ଲଣ୍ଡନରେ ମ୍ୟାଟ୍ରିକ ପାଶ୍ କଲେ ଏବଂ ରୋମାନ୍ ଆଇନର ମୂଳଗ୍ରନ୍ଥମାନ ଯେପରି ପଢ଼ିପାରିବେ ସେଥିପାଇଁ ଲାଟିନ୍ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା କଲେ । ବାରିଷ୍ଟରୀ ପାଶ୍ କରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଗର୍ତ୍ତି ଭୋଜନରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୮୯୧ ମସିହାରେ ବାରିଷ୍ଟରୀ ପାଶ୍ କଲେ ।

ବିଲାତରେ ଥିବା ସମୟରେ ସେ ଅଧିକାଂଶ ନିରାମିଷାହାରୀ, ସଂସ୍କାରବାଦୀ ତଥା ଧର୍ମଯାଜକମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରୁଥିଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଧର୍ମଯାଜକମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଧର୍ମରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପରେ ସେମାନଙ୍କ ଧର୍ମଗତ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ି ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହି ଧର୍ମଯାଜକମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିବା ଫଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଗଭୀର ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଜ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଆର୍ଣ୍ଣଲଡ଼ଙ୍କଦ୍ୱାରା ଅନୁବାଦିତ ଗୀତା ପାଠ କରିବାରୁ ତାହା ତାଙ୍କୁ ଭାରି ଭଲ ଲାଗିଲା । ଆର୍ଣ୍ଣଲଡ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ "ଦି ଲାଇଟ୍ ଅଫ୍ ଏସିଆ" ବହି ପାଠ କଲେ । ବାଇବେଲ୍ ସେ ପାଠ କରିବାରୁ ସେଥିରେ ଥିବା "ଓଲ୍ଡ଼ ଟେଷ୍ଟାମେଣ୍ଟ" ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ "ନିଉ ଟେଷ୍ଟାମେଣ୍ଟ" ବିଶେଷତଃ "ସର୍ମନ୍ ଅନ୍ ଦି ମାଉଣ୍ଟ"ରେ ଖାଣ୍ଟି ଅହିଂସା ଉପରେ ବିଶେଷ ଭାବେ ଜୋର ଦିଆଯାଇଥିବାରୁ ଏବଂ ଏହାର ଶିକ୍ଷାର ସେ ନିଜେ ଯେଉଁ ବୈଷ୍ଣବ ଏବଂ ଜୈନ ଧର୍ମରେ ବଢ଼ି ଆସିଥିଲେ ତାହା ସହିତ ଯଥେଷ୍ଟ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିବାରୁ ତାହା ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ଲାଗିଥିଲା । ପରେ ସେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଯେ, ଗୀତାରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ କୁହାଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହାର ମୌଳିକ ନୈତିକତାର "ନିଉ ଟେଷ୍ଟାମେଣ୍ଟ"ର ମୌଳିକତାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ । ଅନ୍ୟ କେତେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗୀତା ଅଧିକ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ବୋଲି ସେ ଭାବିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଧର୍ମ ତଥା ନୈତିକତା ସମେତ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ସମସ୍ତେ ଏକ ସ୍ୱରରେ ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିବାବେଳେ ଜଣେ ଯୁବକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ମୋହରେ ତିଳେ ମାତ୍ର ଆକୃଷ୍ଟ ନ ହେବାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ ଯେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳମୟ ତାହାର ପ୍ରମାଣ ମିଳୁଥିଲା ।

ସେ ଯେଉଁ ୩ ବର୍ଷ ବିଲାତରେ ରହିଲେ ତାହାର ଫଳ ହେଲା କଣ ? ସେ ପୂର୍ବପରି ଲାଜକୁଳା ରହୁଥିବାରୁ କେହି ତାଙ୍କୁ କିଛି ନ ପଚାରିଲେ ସେ କିଛି ନ କହି ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ରହୁଥିଲେ । ସେ ସାଧାରଣରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତହିଁରେ ବିଫଳ ହୋଇ ଥିଲେ । ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେବା ପାଇଁ ଆୟୋଜନ କରାଯାଇଥିବା ସଭାରେ ସେ ବହୁ କଷ୍ଟରେ କହିଲେ, "ବନ୍ଧୁଗଣ ! ମୋର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଗ୍ରହଣ କରି ଆସିଥିବାରୁ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଛି ।" ଭାରତବର୍ଷରେ ଓକିଲାତି କରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଥିବା ଆଇନ୍ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ କିଛି ଜାଣି ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ, ବିଲାତ ଯିବା ସମୟରେ ମାଆଙ୍କ ନିକଟରେ କରିଥିବା ତିନୋଟି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ସେ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ପାଳନ କରିଥିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗ ସମ୍ପର୍କରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଦୟାରୁ ସେ ଏଥିରୁ ଅଲଗା ରହିପାରିଥିଲେ ବୋଲି ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ନିଜର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତି ଯୋଗୁଁ ଯେଉଁମାନେ ଗର୍ବ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଧୂଳିପରି ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତି କାହିଁକି ?"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଆନ୍ଦୋଳନ

ଗାନ୍ଧି ବାରିଷ୍ଟରୀ ପାସ୍ କରି ୧୮୯୧ ମସିହାରେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରିଲେ । ସେ ପାସ୍ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଇନ୍ ବା ବିଚାରାଳୟ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ଓକିଲ ହିସାବରେ କାମ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ସାଧୁତା ଏବଂ ପରିଶ୍ରମ କେତେକ ପରିମାଣରେ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ସେ ଜାଣିଥିଲେ । ଏହି ଦୁଇ ଗୁଣ ତାଙ୍କର କେତେକାଂଶରେ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନିଜ ଉପରେ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଜଣେ ଓକିଲଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ମୋର ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଓକିଲମାନଙ୍କର ଯାହା ଫିସ୍ ତାହାର ୧୦ ଗୁଣ ମୁଁ ଆଶା କରୁଥିଲି ।" ଏହି କାରଣରୁ ସେ ରାଜକୋଟରେ ଆଇନ ବ୍ୟବସାୟ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ପରାମର୍ଶକ୍ରମେ ସେ ବମ୍ବେରେ ଓକିଲାତି କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ସେଠାରେ ରୋଜଗାର କପର୍ଦ୍ଦକ ଶୂନ୍ୟ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ରହିବା ଓ ଚଳିବା ଖର୍ଚ୍ଚ ଥିଲା ଯଥେଷ୍ଟ । ସମସ୍ତ ନୂତନ ବାରିଷ୍ଟରଙ୍କ ପରି ସେ ପ୍ରତିଦିନ ହାଇକୋର୍ଟକୁ ଯାଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହା ଫଳରେ କିଛି ଲାଭ ହେଲା ନାହିଁ । ତଳ କୋର୍ଟରେ ସେ ଯେଉଁ ପ୍ରଥମ ମୋକଦ୍ଦମା ଚଳାଇଲେ ସେଥିରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବିଫଳ ହେଲେ । ସେ ଯେତେବେଳେ ସୁଆଲ ଜବାବ୍ କରିବାକୁ ଛିଡ଼ାହେଲେ, ଏଭଳି ଡ଼ରିଗଲେ ଯେ, ପଦେ ସୁଦ୍ଧା ପାଟି ନ ଫିଟାଇ ସମ୍ପୃକ୍ତ ମୋକଦ୍ଦମାର କାଗଜପତ୍ର ସାଥି ଓକିଲଙ୍କୁ ଦେଇ ଲଜ୍ଜାରେ ଘରକୁ ଚାଲି ଆସିଲେ । ଏପରି କି ମୋକଦ୍ଦମା ଫଳାଫଳ ଜାଣିବାକୁ ଅପେକ୍ଷା ମଧ୍ୟ କଲେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଲୋକ ଏଭଳି ଲାଜକୁଳା ଥିଲେ, ସେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କ ସଭାରେ ବକ୍ତୃତାମାନ ଦେଲେ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅସୁବିଧା ହେଲା ଯେ, ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁମାନେ ମୋକଦ୍ଦମାମାନ ଯୋଗାଉଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ କମିଶନ ଦେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । କେତେକ ବଡ଼ ବଡ଼ ଓକିଲ ଏହା କରନ୍ତି ବୋଲି ସେ ଜାଣିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏଭଳି ସତ୍‌ଲୋକଥିଲେ ଯେ,ଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସେ ପସନ୍ଦ କରୁ ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଶିକ୍ଷକ ଚାକିରି ଖୋଜିଲେ । ସେଥିରେ ବିଫଳ ହୋଇ ରାଜକୋଟ ଗଲେ । ରାଜକୋଟରେ ମୋକଦ୍ଦମା ଲଢ଼ିବା ଅପେକ୍ଷା ଅର୍ଜି ଚିଠା କରିବାରେ ସେ ଅଧିକ କୃତିତ୍ୱ ହାସଲ କରିଥିଲେ । ଏହି ଚିଠା କରିବାରେ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ଓକିଲମାନେ ତାଙ୍କୁ ଚିଠା କରିବାକୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଉଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ୟ ଦେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଇଂରେଜ ତଥା ଭାରତୀୟ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କର ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ତଥା ଔଦ୍ଧତ୍ୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ତାଙ୍କୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ତାହାଛଡ଼ା ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଭାରତୀୟ ଗଡ଼ଜାତର ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ତାଙ୍କ ପ୍ରକୃତିର ବିରୁଦ୍ଧାତ୍ମକ । ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶର ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଶ୍ରମିକ,ଛୋଟ ଛୋଟ କର୍ମଚାରୀ ତଥା ବ୍ୟବସାୟୀ ଭାବେ ରହିଥିଲେ । ତେଣୁ ପ୍ରଥମ ସୁବିଧା ପାଇବାମାତ୍ରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେ ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ଦାଦା ଅବ୍‌ଦୁଲ୍ଲା କମ୍ପାନୀ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ବ୍ୟବସାୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ସେଠାରେ ଥିଲା ବିରାଟ ବ୍ୟବସାୟ । ରାଜକୋଟରେ ଥିବା ତାଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଭାଇଙ୍କୁ ଓକିଲ ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ବିଚାରାଳୟରେ ସେମାନଙ୍କର ୪୦ ହଜାର ପାଉଣ୍ଡର ଗୋଟିଏ ଦେଓ୍ୱାନୀ ମୋକଦ୍ଦମା ଚାଲିଥିଲା । ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଜଣେ ଇଂରେଜ ବାରିଷ୍ଟର ତାହା ଚଳାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର କାଗଜପତ୍ର ତଥା ହିସାବପତ୍ର ଗୁଜରାଟୀ ଭାଷାରେ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ସେହି ଭାଷା ଜାଣିଥିବା ଜଣେ ଓକିଲଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଷେ ଧରି ଚାଲିବ ଏବଂ ଯିବା ଆସିବା ପାଇଁ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀ ଭଡ଼ା ଦିଆଯିବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଖର୍ଚ୍ଚ ବାଦ୍ ୧୦୫ ପାଉଣ୍ଡ ଦିଆଯିବାର କଥା ହେଲା । ରାଜକୋଟରେ ଥିବା ତାଙ୍କ ଅଫିସ ବନ୍ଦ କରି ଦେଇ ୧୮୯୩ ମସିହା ଅପ୍ରେଲ ମାସରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା କରି ମେ ମାସରେ ଡର୍‌ବାନ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ବର୍ଷକ ପାଇଁ ସେ ଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅବସ୍ଥାଚକ୍ରରେ ତାଙ୍କୁ ମଝିରେ ଦୁଇ ଥର ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସି ୧୯୧୪ ମସିହା ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଠାରେ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏହି ସମୟ ଥିଲା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଗଠନମୂଳକ । ଏହି ସମୟରେ ସେ ଅନ୍ୟାୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ଭାବନ କଲେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଦର୍ଶନ ଏବଂ ଅନ୍ୟର ତ୍ରୁଟି ସଂଶୋଧନ ପାଇଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ନାମକ ନୂତନ ଅସ୍ତ୍ର ।

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଥିଲେ କ୍ରୀତଦାସ ଭାବେ ଯାଇଥିବା ଭାରତୀୟ ଶ୍ରମିକଗୋଷ୍ଠୀ, ଅନ୍ୟ ଶ୍ରମିକ, ଅଳ୍ପ କେତେକ ବ୍ୟବସାୟୀ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ କର୍ମଚାରୀବୃନ୍ଦ । ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଚୁକ୍ତି କରି ନିଆଯାଇଥିଲା ସେହି ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କୁ ଇଂରେଜ ମାଲିକ ମାନେ ଠିକ୍ କ୍ରୀତଦାସ ପରି ବ୍ୟବହାର କରି ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅକଥନୀୟ ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ଭାରତୀୟମାନେ ନାଗରିକତା ଅଧିକାର, ବ୍ୟବସାୟ, ନିଜର ଜମି କରିବା ଏବଂ ବସବାସ କରି ରହିବା ସମ୍ପର୍କରେ ନାନା ପ୍ରକାର ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିଲେ । ଏହାଛଡ଼ା ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାମାଜିକ ଅସୁବିଧାର ମଧ୍ୟ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ରେଳ ଏବଂ ଟ୍ରାମ୍‌ରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଡବାରେ ଯିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଇଉରୋପୀୟମାନେ ଯେଉଁ ହୋଟେଲ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ, ତହିଁରେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରବେଶ କରିବା ଅଧିକାର ନ ଥିଲା ଏବଂ ମୋଟ ଉପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ତଳ ଜାତିର ଲୋକ ପରି ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିଲା । ଅରେଞ୍ଜ ଫ୍ରିଷ୍ଟେଟରୁ ଇଉରୋପୀୟମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ପୂରାପୂରି ବିଦା କରି ଦେଇଥିଲେ । ଟ୍ରାନସଭାଲରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡପିଛା ୩ ପାଉଣ୍ଡ କରି ଟିକସ ଦେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ସରକାରଙ୍କଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଅଞ୍ଚଳ ଛଡ଼ା ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ଜମି କିଣି ରହିପାରୁ ନ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଞ୍ଚଳ ଖୁବ୍ କମ୍ ଥିଲା ଏବଂ ଲୋକସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ଜମିର ପରିମାଣ ବଢ଼ାଯାଉ ନ ଥିବାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅସୁବିଧା ହେଉଥିଲା । କମ୍ ଜାଗାରେ ବେଶୀ ଲୋକଙ୍କୁ ଚଳିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିବାରୁ ଏବଂ ତାହା ମ୍ୟୁନିସିପାଲ୍‌ଟି ଅଞ୍ଚଳରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଥିବାରୁ ସେଠାରେ କୌଣସି ଆଲୁଅ, ପାଣି ବା ନାଳନର୍ଦ୍ଦମାର ସୁବିଧା ନ ଥିବା ଫଳରେ ମରାପରି ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ପରିବେଶରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ତାହାଛଡ଼ା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ସଫାସୁତୁରା ଚଳିବା ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ନ ଥିବାରୁ ଏହି ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ପରିବେଶ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥିଲା । ଏଭଳି ଜାଗାରେ ମଧ୍ୟ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ନିଜ ଜମି ଉପରେ ପୂରା ସ୍ୱତ୍ୱ ନ ଥିଲା । ନାଟାଲରୁ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ପୂରାପୂରି ବିଦା କରିଦେବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ କଳ୍ପନା ଥିଲା ।

ଏସବୁ କିଛି ନ ଜାଣି ଗାନ୍ଧି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଅଳ୍ପ ଦିନ ରହିବା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପରେ ନିଜ ଦେଶ ଲୋକେ ଭୋଗ କରୁଥିବା ଲାଞ୍ଛନା ସେ ନିଜେ ଅନୁଭବ କଲେ । ଡରବାନ୍‌ର ବିଚାରାଳୟକୁ ଗଲେ । ସେ ଯେତେବେଳେ ଉକ୍ତ ବିଚାରାଳୟରେ ଠିଆ ହେଲେ ତାଙ୍କ ପୋଷାକ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଅନାଇ ହସିଲେ । ସେ ସମୟରେ ସେ ପିନ୍ଧିଥିଲେ ଲମ୍ବା କୋଟ ଓ ପଗଡ଼ି । ଏହି ପୋଷାକ ଦେଖି ବିଚାରପତି ମଧ୍ୟ ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କଲେ । ତାଙ୍କୁ ପଗଡ଼ି କାଢ଼ି ଦେବାକୁ କୁହାଯିବାରୁ ସେ ତାହା ପାଳନ କରିବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ବିଚାରାଳୟରୁ ଚାଲିଗଲେ । ଯେଉଁ ମୋକଦ୍ଦମା ପରିଚାଳନାରେ ସେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ, ତାହାର ବାଦୀ ପ୍ରିଟୋରିଆରେ ରହୁଥିବାରୁ ସେଠାକୁ ତାଙ୍କୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ପ୍ରିଟୋରିଆ ଯିବା ପାଇଁ ରେଳ ତଥା ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ିରେ ଯିବାକୁ ପଡ଼େ । ତାଙ୍କର ରେଳରେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯିବା ପାଇଁ ଟିକେଟ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କୁ ସେହି ଶ୍ରେଣୀରେ ଯିବାକୁ ଦିଆଯାଇ ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କୁ ରେଳଡବାରୁ ବାହାର କରି ଦିଆଯାଇ ବାହାରେ ପକେଇ ଦିଆଗଲା ଏବଂ ଶୀତଦିନ ରାତିରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଷ୍ଟେସନର ମୁସାଫେରିଖାନାରେ ତାଙ୍କୁ ଅନିଦ୍ରା ହୋଇ ରାତିଟି କଟାଇବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ିରେ ବସିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ସେଠାରେ ମାଡ଼ ମରାଗଲା । ଜୋହାନ୍‌ସବର୍ଗରେ ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ଇଉରୋପୀୟ ଭୋଜନାଳୟରେ ରହିବାକୁ ସ୍ଥାନ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ ରାସ୍ତାରେ ଯେପରି ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ସେ ସମସ୍ତ ଘଟଣା ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାକୁ ତାଙ୍କୁ ନେଇଥିବା ବ୍ୟବସାୟୀଙ୍କ ନିକଟରେ ସେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାରୁ ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏ ଦେଶରେ ଏହିପରି ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମେ ପଇସା ରୋଜଗାର କରିବା ପାଇଁ କିଛି ମନେ ନ କରି ଏଭଳି ଅପମାନ ସବୁ ସହ୍ୟ କରିଯାଉଛୁ ...." ଏସବୁ ଶୁଣି ଗାନ୍ଧି ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଯାଇଥିଲେ ତାହା ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରିବାକୁ ଭାବିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏଭଳି ଛାଡ଼ିଯିବା କାପୁରୁଷତା ବୋଲି ସେ ଭାବି ମତ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ରହିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ ।

ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ସେ ପ୍ରିଟୋରିଆରେ ପହଞ୍ଚି ଯେଉଁ ଇଂରେଜ ଓକିଲଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଅଣାଯାଇଥିଲା, ତାଙ୍କର ସହକାରୀରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଓକିଲାତି କରିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ହୋଇଥିଲା ଯେ, ନ୍ୟାୟବିଚାର ପାଇବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଇନଜୀବୀମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି ସଂପୃକ୍ତ ପକ୍ଷମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆପୋଷ ମିଳାମିଶା ପାଇଁ ଯତ୍‌ପରୋନାସ୍ତି ଉଦ୍ୟମ କରି ବିଚାରାଳୟର ବାହାରେ ରଫା କରାଇବା । ଏହି ନୀତି ଅନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସେ ଏଠାରେ ଉଦ୍ୟମ କରି ସାଫଲ୍ୟ ଲାଭ କଲେ । ସଂପୃକ୍ତ ପକ୍ଷମାନେ ପରସ୍ପର ସମ୍ପର୍କୀୟ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ସମ୍ମାନଜନକ ତଥା ଗ୍ରହଣଯୋଗ୍ୟ ରଫା କାର୍ଯ୍ୟ ଅନାୟାସରେ ହୋଇ ପାରିଲା ।

ସେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାକୁ ଯାଇଥିଲେ, ତାହାର ଚୁକ୍ତି ହୋଇଥିବା ସମୟ ଶେଷ ହୋଇ ଆସୁଥିବାରୁ ସେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରି ଆସିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ । ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଥିବା ସମୟରେ ଓକିଲାତି କରିବା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ସବୁ ଶ୍ରେଣୀରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଆପତ୍ତି ଅଭିଯୋଗ ତଥା ସେମାନଙ୍କର ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ଭଲ ରକମ ବୁଝି ସେମାନେ ଯେପରି ମଝିରେ ମଝିରେ ଏକାଠି ହୋଇ ନିଜ ନିଜର ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି, ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସଂଗଠିତ କରିଥିଲେ । ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ତଥା ସ୍ୱାଧୀନଭାବେ ଯାଉଥିବା ଶ୍ରମିକମାନେ ଏବଂ ବ୍ୟବସାୟୀ ତଥା କିରାନୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଭାରତୀୟ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ପରାମର୍ଶ ଓ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ ଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ସେ [illegible] ସେମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବହୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଇଉରୋପୀୟ ବିଶେଷତଃ ଧର୍ମଯାଜକମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା ଏବଂ ଏଥିରେ ସ୍ଥାନୀୟ ଧର୍ମଯାଜକ ଏ. ଡବ୍‌ଲିଉ. ବାକର୍ ତାଙ୍କୁ ସହାୟତା କରୁଥିଲେ ।

ଯେଉଁ ମୋକଦ୍ଦମାରେ ସେ ଯାଉଥିଲେ ତାହା ରଫା ହେବା ପରେ ଅବ୍‌ଦୁଲ୍ଲା ସେଠଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଚୁକ୍ତି ଶେଷ ହେଲା ଏବଂ ଭାରତ ଯାତ୍ରା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଡରବାନ୍ ଫେରିଲେ । କିନ୍ତୁ ଡରବାନ୍‌ରେ ଅବଦୁଲ୍ଲା ସେଠ ତାଙ୍କ ବିଦାୟ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଉପଲକ୍ଷେ ଗୋଟିଏ ବନ୍ଧୁ ମିଳନର ଆୟୋଜନ କଲେ । ଏହି ସଭାରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ଭୋଟ ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବା ପାଇଁ ଆସୁଥିବା ଗୋଟିଏ ବିଲ୍ ସମ୍ପର୍କୀୟ ବାହାରିଥିବା ସମ୍ବାଦ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆଖି ପଡ଼ିଲା । ଉପସ୍ଥିତ ଅତିଥିଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଏଥିପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ କରି ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସେମାନେ କଣ କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ପଚାରିଲେ । ସେମାନେ ଏ ବିଷୟରେ କିଛି କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ବୋଲି ଉତ୍ତର ଦେଲେ । ଅବଦୁଲ୍ଲା ସେଠ କହିଲେ, "ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ଆମେ ବା କଣ ବୁଝିପାରିବୁ ? କେବଳ ଆମ ବ୍ୟବସାୟରେ ଆଞ୍ଚ ଆସୁଥିବା ବିଷୟ ଆମେ ବୁଝୁ....... ତାହା ଛଡ଼ା ଆମେ ମୂର୍ଖ ଓ ନିରକ୍ଷର । କେବଳ ଦୈନିକ ବଜାର ଭାଉ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଖବରକାଗଜ ସାଧାରଣତଃ ଖର୍ଦ୍ଦି କରୁ । ଆଇନ ବିଷୟ ବା ଆମେ କ'ଣ ଜାଣିବୁ ? ଆମର ଆଖି କାନ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ଥାନୀୟ ଇଂରେଜ ଓକିଲ ଗୋଷ୍ଠୀ ।" ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଚାରିଲେ "ବହୁ ଭାରତୀୟ ଯୁବକ ଏଠାରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ଶିକ୍ଷିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ କଣ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ ?" ଅବଦୁଲ୍ଲା ସେଠ୍ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି କହିଲେ, "ସେମାନେ ! ସେମାନେ ଆମମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ କେବେହେଲେ ଆସନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ ଆମେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଖାତିର କରୁ ନା । ସେମାନେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ହୋଇ ଥିବାରୁ ସାଧାରଣତଃ ଗୋରା ପାଦ୍ରୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ଏବଂ ଏହି ପାଦ୍ରୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଏଠିକାର ସରକାରଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଅଛି ।"

ସେହି ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ଅବଦୁଲ୍ଲା ସେଠ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଯାହା କିଛି ସାମାନ୍ୟ ଅଧିକାର ଅଛି, ତାହା ବଜାୟ ରଖିବା ପାଇଁ କଣ କରିବାକୁ ହେବ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ (ଗାନ୍ଧିଜୀ) ରହି ଯେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦିଅନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ସେମାନେ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ସମେତ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଜବାବ ଦେଲେ । ତାଙ୍କୁ ଅଧିକା ମାସେ ରହିବାକୁ ସେମାନେ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତହିଁରେ ରାଜି ହେଲେ । ନୈଶ ଭୋଜନ ପରେ ବିଦାୟ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ପାଇଁ ଆୟୋଜିତ ହୋଇଥିବା ସଭା କ୍ରିୟାନୁଷ୍ଠାନ ସଭାରେ ପରିଣତ ହେଲା । ନାଟାଲ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଆବେଦନ ପତ୍ର ଚିଠା କରାଯାଇ ପଠାଗଲା । ବିଲ୍‌ଟି ପାଶ୍ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସ୍ୱୀକୃତି ମିଳି ନ ଥିଲା । ତେଣୁ କିଛି ହୋଇ ପାରେ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଉଥିଲା । ଏହି ଆବେଦନପତ୍ରରେ ବିଲ୍ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁକ୍ତି କରାଯାଇ ସେଥିରେ ସ୍ୱୀକୃତି ନ ଦେବା ପାଇଁ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ଆବେଦନରେ ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାରେ ଭାରତୀୟ ଦସ୍ତଖତ କଲେ ଏବଂ ତାହାକୁ ବିଧିବଦ୍ଧଭାବେ ଉପନିବେଶ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦପ୍ତରକୁ ପଠାଗଲା । ଏହା ଫଳରେ ବିଲ୍‌ଟିକୁ ସମ୍ରାଟ ମଞ୍ଜୁର ନ କରି ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ । ଏଥିଯୋଗୁଁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଭାରତୀୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ରହିବାକୁ କହିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ରାଜି ହୋଇ ସେଠାରେ ରହିଲେ । ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଖର୍ଚ୍ଚ ସେମାନେ ବହନ କରିବେ ବୋଲି ଜବାବ ଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣ ଚାନ୍ଦାରେ ଚଳିବା ନୀତି ଗାନ୍ଧିଜୀ ପସନ୍ଦ କଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ କହିଲେ, ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରେ ତାଙ୍କୁ ହୁଏତ କଡ଼ା କଥା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କହିବାକୁ ପଡ଼ିପାରେ । ତାହାଛଡ଼ା ସେ ଇଂରେଜ ନ ହୋଇଥିବାରୁ ବିଚାରାଳୟରେ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳପ୍ରଦ ହୋଇ ନ ପାରେ । ତେଣୁ ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ତାଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଆଇନ ସଂକ୍ରାନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଲେ, ସେମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସେମାନେ ରାଜି ହେବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନାଟାଲ ଉଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟରେ ଓକିଲ ଭାବେ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ହେଲେ ।

ଏହା ପରେପରେ ବିଲ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବାପାଇଁ କରାଯାଇଥିବା ଅସ୍ଥାୟୀକମିଟିକୁ ନାଟାଲ ଭାରତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ନାମରେ ଏକ ସଂଗଠନରେ ପରିଣତ କରାଗଲା ଏବଂ ଏହାର ଗୋଟିଏ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସମ୍ବିଧାନ ମଧ୍ୟ ତିଆରି କରାଗଲା । ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବାର୍ଷିକ ୩ ପାଉଣ୍ଡ କରି ଚାନ୍ଦା ଦେବା ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା ଏବଂ ଏହି ସଂଗଠନ ବର୍ଷସାରା ସ୍ଥାୟୀ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା । ଏହା ହେଉଛି ୧୮୯୪ ମସିହା ମଧ୍ୟଭାଗର କଥା ।

ନାଟାଲ କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କର ମାସକୁ ଅନ୍ତତଃ ଥରେ ବୈଠକ ହେଉଥିଲା । ରାଜନୈତିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ବୈଠକମାନ ଥିଲା ଯଥେଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଦ । ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଥିଲା ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଅଭିଜ୍ଞତା । ଭାରତୀୟମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଏକତାବଦ୍ଧ ହୋଇ ନିଜ ଭିତରେ ଥିବା ବାଦବିବାଦ ଦୂର କରି ସଂଗଠିତ ହେଲେ । ସଫାସୁତୁରା ଭାବେ ରହି ସାଧାରଣ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ରକ୍ଷା ନିୟମ ମାନି ତଦନୁଯାୟୀ ଚଳିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରସାରଣର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ଏହା ଫଳରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଥିବା ଭାରତୀୟମାନେ ଜାତି, ଧର୍ମ ତଥା ପ୍ରଦେଶ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତ ଭେଦଭାବ ଭୁଲି ଏକତାବଦ୍ଧ ହେଲେ । ନାଟାଲ କଂଗ୍ରେସ ଧରଣର ଅନୁଷ୍ଠାନମାନ କେପ୍‌ଟାଉନ୍ ଓ ଟ୍ରାନ୍‌ସଭାଲ୍‌ରେ ମଧ୍ୟ ହେଲା । ସମସ୍ତ ଭାରତୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ସଂସ୍କାର ଆଣିବା ଏହି ଦ୍ୱିବିଧ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ରତୀ ହେଲେ ।

୧୮୯୬ ମସିହାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ସେ ତିନି ବର୍ଷ ରହି ଆସିଥାନ୍ତି । ସେଠାରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କରାଯାଉଥିବା କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ କରି ଭାରତୀୟମାନେ ଯେପରି ସେଠାରେ ସମ୍ମାନ ଜନକ ନାଗରିକଭାବେ ରହିପାରନ୍ତି , ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟକାଳ ପାଇଁ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ସେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେ ଓ ନିଜ ପରିବାରକୁ ସେଠାକୁ ନେଇଯିବା ଲାଗି ସ୍ଥିର କଲେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଥିବା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭାରତୀୟ ନେତାମାନେ ବିଶେଷତଃ ଗୋଖଲେ, ତିଳକ ଏବଂ ଫିରୋଜ ସାହା ମେହେଟ୍ଟାଙ୍କ ସହିତ ସେ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଚାରପତ୍ର ପ୍ରକାଶକରି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ବମ୍ବେ ଓ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ସାଧାରଣ ସଭାମାନଙ୍କରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଲେ । କଲିକତାଠାରେ ସେ କିଛି କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ତଥା ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ସମ୍ପାଦକମାନେ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏତେ ସମସ୍ୟା ଅଛି ଯେ, ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଭାବିବାକୁ ସେମାନଙ୍କର ସମୟ ନାହିଁ । କେବଳ "ଦି ଇଂଲିଶ ମ୍ୟାନ୍"ର ସମ୍ପାଦକ ମିଷ୍ଟର ସାଉଣ୍ଡର୍ସଙ୍କଠାରୁ ସେ ସହାନୁଭୂତିସୂଚକ କଥା ଶୁଣିଲେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଦି ଇଂଲିଶ ମ୍ୟାନ୍" ସମ୍ପାଦକ ମିଷ୍ଟର ସାଉଣ୍ଡର୍ସ ମୋତେ ତାଙ୍କ ନିଜ ଲୋକ ବୋଲି ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କ ଅଫିସ ସମ୍ବାଦପତ୍ରକୁ ମୋ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ବ୍ୟବହାର କରିବାର ସୁବିଧା ମୋତେ ଦେଲେ । ଏପରିକି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସମ୍ପର୍କୀୟ ସେ ସମ୍ବାଦ ଲେଖିଥିବା ସମ୍ପାଦକୀୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନିଜର ଇଚ୍ଛାନୁଯାୟୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିପାରିବାର କ୍ଷମତା ମୋତେ ଦେଲେ ଏବଂ ଏହା ଛାପା ହେବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରୁଫ୍ ପଠାଇଲେ । ଏହା କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ଯେ, ଆମ ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା । ସେ ମୋତେ ତାଙ୍କ ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇ ତାହା ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ପାଳନ କଲେ । ସେ ଭୀଷଣ ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋ ନିକଟକୁ ବରାବର ଚିଠି ଦେଉଥିଲେ .... ମୋର ସତ୍ୟାନୁରକ୍ତି ଏବଂ କଥାକୁ ଅତିରଞ୍ଜିତ ନ କରିବାର ପ୍ରକୃତି ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗୁଥିଲା । ସମର୍ଥନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ମୋତେ ଗଡ଼ାଇତୁଡ଼ାଇ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରୁଥିଲେ ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ମୋର ଲୋକମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା କୌଣସି ବିଷୟ ନ ଲୁଚାଇ ବା ଅତିରଞ୍ଜିତ ନ କରି ତାଙ୍କୁ ନିରପେକ୍ଷଭାବେ ସବୁ କହିଲି, ସେତେବେଳେ ତାହା ସେ ପସନ୍ଦ କଲେ । ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଜାଣେ ଯେ, ବିରୋଧ ପକ୍ଷକୁ ଆମେ ଯେବେ ନ୍ୟାୟ କରୁ ତାହାହେଲେ ଆମେ ନ୍ୟାୟ ବିଚାର ଶୀଘ୍ର ପାଇପାରୁ ।"

ସେ କଲିକତାରେ ଥିବା ସମୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାକୁ ଶୀଘ୍ର ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ତାର ସମ୍ବାଦ ପାଇଲେ । ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଟିକଟ କରି ପରିବାର ସହ ଏଥର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଗଲେ । ଗାନ୍ଧି ଭାରତବର୍ଷରେ ଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ଭାରତବର୍ଷର ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ବହୁଳଭାବେ ସମ୍ବାଦମାନ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ତାହା ସେଠିକାର ସାହେବଙ୍କର ବିରୁଦ୍ଧାତ୍ମକ ହେବା ଫଳରେ ସେମାନେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଉପରେ ଭାରି ରାଗି ଥିଲେ । ଏହା ଫଳରେ ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପହଞ୍ଚିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦଳେ ଇଂରେଜ ଲୋକ ତାଙ୍କୁ ଏପରି ମାରଧର କରିଥିଲେ ଯେ, ଯେବେ ଠିକ୍ ସମୟରେ ପୋଲିସ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରି ନ ଥାନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଶେଷ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତା । କଷ୍ଟେମଷ୍ଟେ ସେ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ରୋସ୍ତମ୍‌ଜୀଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ ଆଗରୁ ତାଙ୍କ ପରିବାର ଲୋକଙ୍କୁ ସେଠାକୁ ନିଆଯାଇଥିଲା । ଗୁଣ୍ଡା ଲୋକେ ତାଙ୍କ ଘର ଚାରିପାଖରେ ଘେରିଗଲେ ଏବଂ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ହାତରେ ଦିଆ ନ ଗଲେ ଘରେ ନିଆଁ ଲଗାଇ ଦେବାକୁ ଧମକାଇଲେ । ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ପୋଲିସ ପରାମର୍ଶକ୍ରମେ ଭାରତୀୟ କନଷ୍ଟେବଲ ବେଶରେ ଲୁଚି କରି ସେ ଘରୁ ଚାଲିଗଲେ । ଗୁଣ୍ଡା ଲୋକଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯିବ ବୋଲି ସରକାର ଜଣାଇଲେ । ସେ କିନ୍ତୁ ଏଥିସକାଶେ ଅସ୍ୱୀକାର କରି କହିଲେ, "ମୋର ବିରୁଦ୍ଧ ଲୋକଙ୍କୁ କୌଣସି ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯିବା ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ ମୁଁ କରିବି ନାହିଁ ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଛି । ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଦୋଷ ଥିବାର ମୁଁ ଦେଖିପାରୁ ନାହିଁ । ସେମାନେ କରିଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କନେତାମାନଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ କରିଛନ୍ତି...... ମୁଁ ଏହାର ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ ବିଚାରାଳୟର ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ଏହି ମନୋଭାବ ଏବଂ ଭାରତୀୟ ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରକୃତ ଘଟଣା ସରକାର ତଥା ଇଉରୋପୀୟମାନେ ଜାଣିବା ପରେ ସେମାନଙ୍କ ମନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା ଏବଂ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ବନ୍ଧୁତାମୂଳକ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ।

ଏହା ପରେ ପରେ ଗାନ୍ଧି ତାଙ୍କ ଓକିଲାତି ବ୍ୟବସାୟ ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବେ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଓକିଲାତି ବ୍ୟବସାୟ ଛଡ଼ା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ତଥା ରାଜନୈତିକ ଉନ୍ନତିମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ନିଜକୁ ସମ୍ପୃକ୍ତ ରଖିଲେ । ତା ସାଙ୍ଗକୁ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ତାଙ୍କର ନିଜର ଯୋଡ଼ିଏ ଏବଂ ଭଉଣୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପିଲା ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଭାରତୀୟ ପିଲାମାନେ ମିଶନ ସ୍କୁଲକୁ ଯାଉଥିଲେ । ସେ ଏହି ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଉକ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପଠାଇଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କଠାରୁ ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା କୌଣସି ବିଦେଶୀ ଭାଷା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମାଧ୍ୟମରେ ଦିଆ ନ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ମାତୃଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଦିଆଯିବା ପାଇଁ ସେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ପିଲାମାନେ ବାଲ୍ୟଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କରେ ବାପ ମାଆଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା ନ ରହି ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ରହିବା ଉଚିତ ବୋଲି ସେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ସେ କେବଳ ପୁସ୍ତକଗତ ବିଦ୍ୟାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁ ନ ଥିଲେ । ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷା ସହ ଶାରୀରିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯିବା ଉଚିତ ବୋଲି ତାଙ୍କର ମତ ଥିଲା । ସେ ୧୯୨୧ ମସିହାରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ପରେ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଅଭିନବ ପରୀକ୍ଷା ଚଳାଇଲେ, ସେ ସବୁର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଥିଲା ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କୀୟ ତାଙ୍କର ଏହିସବୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମତ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟ ମଧ୍ୟରେ ସେ ବିଦେଶୀ ଶାସକଦ୍ୱାରା ବା ତାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନମାନ ବର୍ଜନ କରିବାକୁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କୀୟ ଏହିସବୁ ପରୀକ୍ଷାମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟର ପରିଣତି ହେଲା ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ବା ନୈତାଲିମର ଆବିଷ୍କାର ।

ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ଯେ, ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଆନ୍ଦୋଳନ କେବଳ ସୀମାବଦ୍ଧ ନ ରହି ସେ ଭାରତୀୟ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂସ୍କାର ଆଣିବା ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନର ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାସ୍ଥ ଭାରତୀୟମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରି ସାଧାରଣ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା ନିୟମ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଉ ନ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜର ଘର କେବଳ ସଫାସୁତୁରା କରିବାକୁ ଉପଦେଶ ନ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସଂଗଠିତ କରିବା ପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ବହୁ ବାଧାବିଘ୍ନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । କେବଳ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗି ପଡ଼ିବାରୁ ସାମୂହିକ ଜୀବନ ଉପରେ ଏହାର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି—"ମୋର ଯଥେଷ୍ଟ ତିକ୍ତ ଅଭିଜ୍ଞତା ହେଲା । ମୁଁ ଦେଖିଲି ଯେ, ଲୋକେ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜ ନିଜ ଅଧିକାରକୁ ବଜାୟ ରଖିବା ପାଇଁ ଯେପରି ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ, ସେହି ପରିମାଣରେ ଏ ଦିଗରେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବାକୁ ପଛାଉଛନ୍ତି । ଏ ଦିଗରେ ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ମୋତେ ଅପମାନ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଜାଗାରେ ଭଦ୍ର ଭାବରେ ଲୋକେ ନିଜ ନିଜର କରଛଡ଼ା ଭାବ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ନିଜ ଘରଦ୍ୱାର ସଫା ରଖିବା ସତେ ଯେପରି ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ବୋଝ ବୋଲି ଲୋକେ ଭାବିଲେ । ଏ ଦିଗରେ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ କୌଣସି ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ଆଶା କରିବା ତ ପ୍ରଶ୍ନାତୀତ । ଏହି ସବୁଥିରୁ ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତା ହୋଇଛି ଯେ, ଅସୀମ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ନ ଲାଗିଲେ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ କୌଣସି ନୂତନ କାର୍ଯ୍ୟ ଆଶା କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ସମାଜରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସଂସ୍କାରକଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ଏବଂ ଧ୍ୟେୟ—ସମାଜର ନୁହେଁ, । ତେଣୁ ସଂସ୍କାରକ ଏ ଦିଗରେ ସମାଜଠାରୁ ବିରୋଧ, ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ, ଏପରି କି ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ଆଶା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସଂସ୍କାରକ ଯାହାକୁ ତାହାର ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟବାନ ବୋଲି ଭାବୁଛି, ସମାଜ ତାକୁ କାହିଁକି ବା ଅଗ୍ରଗତିଶୀଳ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ ନ କରିବ ? "ଆଜି ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏହି ଅବସ୍ଥା ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ବୁଅର୍ ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ସେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ "ଆମ୍ବୁଲାନ୍‌ସ କୋର୍" ବା ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟସେବା ଦଳ ଗଠନ କଲେ । ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଜଣେ ଅନୁଗତ ନାଗରିକ ହିସାବରେ ଏହା ତାଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ଭାବି ସେ କରିଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ଏହାର ବିରୋଧରେ ଯୁକ୍ତି କରିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତରରେ ସେ କହିଥିଲେ, "ଏହା ସତ୍ୟ ଯେ, ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ଆମର କୌଣସି ସମ୍ମାନ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତାହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭିତରେ ରହି ନିଜର ବିକାଶ କରିବାକୁ ଆମେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଚେଷ୍ଟା କରୁଛୁ । ଏହା ଆମର ସମସ୍ତ ଭାରତୀୟ ନେତାଙ୍କର ତଥା ଆମର ଗୃହୀତ ନୀତି ମଧ୍ୟ । ଆମେ ଯେବେ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସଭ୍ୟ ହିସାବରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ସହାୟତା କରିବା ଆମର ହେଉଛି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୁଯୋଗ ।" ସାମରିକ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଥିଲା ସେତେବେଳେ ପ୍ରଶ୍ନାତୀତ । ତେଣୁ ସେ ଆମ୍ବୁଲାନ୍ସ କୋର୍ ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ଲାଗି ପଡ଼ିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ରିଟିଶ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ସେପରି ଆବଶ୍ୟକତା ଉପଲବ୍ଧି ନ କଲେ, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦିଗରୁ ସାହାଯ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ ବୋଲି କହି ଏହି ଭାରତୀୟ ସାହାଯ୍ୟକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଗଲା । ତାହା ସତ୍ତ୍ୱେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ସେବା ଦଳ ଯଥେଷ୍ଟ ଦକ୍ଷତାପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବାରୁ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଏହାକୁ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଏହି ଦଳରେ ଥିଲେ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଆସିଥିବା ଅଧିକାଂଶ ଠିକା ଶ୍ରମିକ । ଏହା ଫଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଲେ । ତାହା ଛଡ଼ା ଜାତି ବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂଯୋଗ ସ୍ଥାପନ ହେବାରୁ ଇଂରେଜ ଲୋକଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସେମାନଙ୍କ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଯଥେଷ୍ଟ ବଢ଼ିଲା ।

ଏହା ପରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଶେଷ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ଯେବେ ଅଧିକ ଦିନ ରହନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ସେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନ ରହି ନିଜେ ପଇସା ରୋଜଗାର ପାଇଁ ରହିବା ପରି ହେବ ବୋଲି ସେ ଭାବିଲେ । ଭାରତରେ ଥିବା ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁମାନେ ମଧ୍ୟ ଦେଶକୁ ଫେରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଚାପ ଦେଉଥାନ୍ତି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ଯେବେ ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି ତାହାହେଲେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ନ କରି ଭାରତବର୍ଷରେ ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ଅଧିକ ଫଳପ୍ରଦ ହେବ ବୋଲି ସେ ଭାବିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଥିବା ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଭାରତୀୟ କହିଲେ ଯେ, ସେଠାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଅଛି । ତେଣୁ ସେ ଯେବେ ରହିବେ, ତାହାହେଲେ ତାହା ଅଧିକ ଫଳପ୍ରଦ ହୋଇ ପାରିବ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେଠାରେ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରିବା ପାଇଁ ଅଧିକ ଦୃଢ଼ତା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଯଦି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ ଅନୁଯାୟୀ ବର୍ଷକ ଭିତରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାକୁ ଫେରିବେ ବୋଲି ସେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେବେ ତାହା ହେଲେ ସେମାନେ ତାଙ୍କର ଭାରତବର୍ଷକୁ ଯିବାକୁ ରାଜି ହେବେ ବୋଲି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଭାରତୀୟମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ ।

୧୯୦୧ ମସିହାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରିଲେ । ସେ ଫେରିବା ପୂର୍ବରୁ କେତେକ କୌତୂହଳଜନକ ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା । ପୂର୍ବ ଥର ପରି ବରଂ ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ତାଙ୍କ ମହକିଲ ତଥା ଅନ୍ୟ ଗୁଣଗ୍ରାହୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ମୂଲ୍ୟବାନ ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଲା, ଏହିସବୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ଦ୍ରବ୍ୟ ନିଜ ଓ ତାଙ୍କ ପରିବାର ପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରିବେ କି ନାହିଁ ? ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଚିନ୍ତାରେ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ରାତି ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ସକାଳ ହେବାରୁ ସେ ମନରେ ସ୍ଥିର କରିନେଲେ ଯେ, ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ମଙ୍ଗଳାର୍ଥେ ଏହି ଦ୍ରବ୍ୟ ବ୍ୟବହୃତ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଏଥିରୁ କେତେକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବେ କସ୍ତୁରବାଙ୍କୁ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବହୁ ସମୟ ଧରି କସ୍ତୁରବାଙ୍କ ସହିତ ଯୁକ୍ତି ତର୍କ ଫଳରେ ସେ ରାଜି ହେଲେ । ତେଣୁ କେବଳ ଏହି ଦ୍ରବ୍ୟ ନୁହେଁ, ଏହା ସହିତ ପୂର୍ବ ଥର ମିଳିଥିବା ଉପହାରକୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ସାର୍ବଜନୀନ ନ୍ୟାସୀ ମଣ୍ଡଳ ସୃଷ୍ଟି କରାଗଲା । ଏହି ଘଟଣା ଉଲ୍ଲେଖ କରିବାର କାରଣ ହେଉଛି, ବର୍ତ୍ତମାନ କ୍ଷମତାରେ ଥିବା ଆମ ନେତାମାନେ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ବହୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ଉପହାର ପାଉଥିବାରୁ ସେମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏହି ଉଦାହରଣ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବା ଉଚିତ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗାନ୍ଧିଜୀ ବମ୍ବେରେ ରହି ଓକିଲାତି ଆରମ୍ଭ କଲେ । ତାହା ସତ୍ତ୍ୱେ ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଅତିଶୟ ଆଗ୍ରହ ଥିବାରୁ ଦେଶର ସମସ୍ତ ଅଞ୍ଚଳ ବୁଲି ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥା ଜାଣିବା ଲାଗି ସ୍ଥିର କଲେ । ସେ ସମୟରେ ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ଯେ କୌଣସି ଲୋକ ପକ୍ଷରେ କଂଗ୍ରେସ ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଉକ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନର ସଭ୍ୟ ହେବା ଥିଲା ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ କଥା । ସେତେବେଳେ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ସଭ୍ୟ ଭାରତୀୟ ଇଂରେଜ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲା ସୀମାବଦ୍ଧ । ସେ ବର୍ଷ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ କଲିକତାରେ ସାର ଦୀନଶା ଓ୍ୱାଛାଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ହେବାର ଥିଲା । ଅଧିବେଶନର ଭାବୀ ସଭାପତି ଫିରୋଜ ସାହା ମେହେଟ୍ଟା ଏବଂ ଚିମନଲାଲ ସିତଲବାଦ୍ ପ୍ରମୁଖ ଯାଉଥିବା ରେଳରେ ସେ ମଧ୍ୟ କଲିକତା ଗଲେ । କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାସ୍ଥ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା । ତେଣୁ ଏହି ବିଷୟରେ ଉକ୍ତ ନେତୃବୃନ୍ଦଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ସେ ସମୟ ଚାହିଁଲେ । ସେମାନେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସେଲୁନରେ ଯାଉଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତ ଡବାକୁ ଯିବା ପାଇଁ କୁହାଗଲା । ସେ ଉକ୍ତ ବିଷୟଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ କହିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତହିଁରେ କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ନ ଥିବା ପରି ସେମାନେ ଭାବ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏହି ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ଫିରୋଜ ସାହା ମେହେଟ୍ଟାଙ୍କ କହିଥିବା ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଗାନ୍ଧି, ତୁମେ କହୁଥିବା ବିଷୟରେ କିଛି କରାଯିବା ଭଳି ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ତୁମେ ଚାହୁଁଥିବା ଅନୁଯାୟୀ ଆମେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ କରିବୁ; କିନ୍ତୁ ଆମ ନିଜ ଦେଶରେ ଆମର କ'ଣ ଅଧିକାର ଅଛି ? ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ନିଜ ଦେଶରେ ଆମର ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷମତା ନାହିଁ ଉପନିବେଶମାନଙ୍କରେ ଆମ ଅବସ୍ଥାର କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ।

ସେତେବେଳେ କଂଗ୍ରେସ ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେବ ନାହିଁ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକମାନେ ପରସ୍ପର ସହିତ ଧସ୍ତାଧସ୍ତି ହେଉଥିଲେ । ଯେବେ ଜଣକୁ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ କୁହାଯାଉଥିଲା, ସେ ଆଉ ଜଣକୁ କହୁଥିଲା ଏବଂ ତୃତୀୟ ଜଣ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଜଣକୁ ଏହିପରିଭାବେ ପରସ୍ପରକୁ ଦାୟିତ୍ୱ ଦେଇ ନିଜେ ନିଜେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହୁଥିଲେ । ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ଉଲ୍ଲେଖ ନ କରିବା ଶ୍ରେୟସ୍କର ।

"ମୁଁ ଅଳ୍ପ କେତେକ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବନ୍ଧୁତା ସ୍ଥାପନ କଲି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସମ୍ପର୍କରେ କେତେକ ବିଷୟ କହିବାରୁ ସେମାନେ ଲଜ୍ଜା ଅନୁଭବ କଲେ । କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ପ୍ରଣାଳୀ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାକୁ ମୁଁ ଚେଷ୍ଟା କଲି । ସେମାନେ ବୁଝିପାରିବା ଭଳି ଜଣାଯାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେବା ଭାବାପନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ ଏକାଦିନକେ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ଏଥିପାଇଁ ଦରକାର ଇଚ୍ଛା ଏବଂ ଅଭିଜ୍ଞତା । ଏହି ସରଳମତି ଯୁବକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଇଚ୍ଛାର ଅଭାବ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅଭିଜ୍ଞତା ନ ଥିଲା । କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ବର୍ଷକୁ ତିନି ଦିନ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ତାହା ପରେ ଯେଝା ଘରକୁ ଯାଇ ସମସ୍ତେ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ରହୁଥିଲେ । ବର୍ଷକ ଭିତରେ ତିନି ଦିନରେ କ'ଣ ବା ଅଭିଜ୍ଞତା ହେବ ? ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକମାନଙ୍କ ସହିତ କୌଣସି ପ୍ରକାର ତାଲିମ ଦିଆଯାଉ ନ ଥିଲା । ସେମାନେ ନିଜେ ବି କିଛି କରୁ ନ ଥିଲେ । କେବଳ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ, ଏହା କର, ତାହା କର ବୋଲି ହୁକୁମ ବରାବର ଦିଆଯାଉଥିଲା ।

"ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତ ପରିମାଣରେ ଛୁଆଁଛୁଇଁ ଭାବ କେତେକାଂଶରେ ସେ ଦେଖିବାକୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପାଇଲେ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ କରାଯାଇଥିବା ରନ୍ଧନଶାଳାର ବହୁ ଦୂରରେ ତାମିଲମାନଙ୍କ ରନ୍ଧନଶାଳା ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଥିଲା । ତାମିଲ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ଭୋଜନ ସମୟରେ ଅନ୍ୟ କେହି ଯେବେ ଦେଖେ, ତାହାହେଲେ ଅଶୌଚ ହେଲା ବୋଲି ଧରାଯାଉ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କଲେଜ ହତା ମଧ୍ୟରେ ଚାରି ପାଖ ଘେରା ହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରନ୍ଧନଶାଳା କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ରନ୍ଧନଶାଳାର ଚାରିପାଖ ନିବୁଜଭାବେ ଘେରା ହୋଇଥିବାରୁ ଏଭଳି ଧୂଆଁ ହେଉଥିଲା ଯେ, ମଣିଷର ନିଃଶ୍ୱାସ ବନ୍ଦ ହେଉଥିଲା । ଏହି ନିବୁଜ ଘେର ମଧ୍ୟରେ ଥିଲା ରନ୍ଧନଶାଳା । ଖାଦ୍ୟଶାଳା ଏବଂ ଶୌଚଶାଳା ସବୁ ଏକାଠି । ବାହାରକୁ କୌଣସି ଖୋଲା ରାସ୍ତା ନ ଥିଲା । ଏହା ବର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମର ନିଭୃତ ଅର୍ଥ ବୋଲି ମୋର ମନେ ହେଲା । କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରତିନିଧି ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେବେ ଏହି ପରିମାଣରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା, ତାହାହେଲେ ସେମାନେ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହାର ପରିମାଣ କେତେ ଯେ ଅଧିକ ଥିବ, ତାହା ଭାବି ମୁଁ ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ପକାଇଲି ।

"ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ପରିବେଷ୍ଟନୀର କୌଣସି ସୀମା ନ ଥିଲା । ସବୁ ଜାଗାରେ ପାଣି ଜମି ରହୁଥିଲା । ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ପାଇଖାନା ଥିବାରୁ ତାହାର ଗନ୍ଧରେ ମୋର ନାକ ଫାଟି ଯାଉଥିଲା । ମୁଁ ଏ ବିଷୟ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକମାନଙ୍କୁ କହିବାରୁ ସେମାନେ ରୋକ୍‌ଠୋକ୍ ଜବାବ ଦେଲେ, "ଏହା ମେହେନ୍ତରମାନଙ୍କ କାମ, ଆମ କାମ ନୁହେଁ ।" ମୁଁ ଗୋଟିଏ ପହଁରା ମାଗିବାରୁ ଲୋକଟି ମୋତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଅନାଇଲା । ମୁଁ ପହଁରା ଆଣି ପାଇଖାନା ସଫା କଲି । ମୁଁ ଏକା ଏତକ କଲି । ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ପାଇଖାନା ହୋଇଥିବାରୁ ଏବଂ ଲୋକେ ଅନବରତ ଯାଉଥିବାରୁ ତାହା ବାରମ୍ବାର ପରିଷ୍କାର ହେବା ଦରକାର ଥିଲା । ତେଣୁ ଏହା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବପର ନ ଥିଲା । ସେହି କାରଣରୁ ମୁଁ ଯେତିକି ପାରିଲି ସେତିକି କଲି, ଅନ୍ୟମାନେ ଏଥିପୂର୍ବରୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଉ ନ ଥିବା ପରି ଧାରଣା ହେଲା ।

"ଖାଲି ଏତିକି ନୁହେଁ, କେତେକ ପ୍ରତିନିଧି ରାତିରେ ରହୁଥିବା ଘର ବାରଣ୍ଡାରେ ଝାଡ଼ା ଫେରିବାକୁ କୁଣ୍ଠାବୋଧ କରୁ ନ ଥିଲେ । ସକାଳେ ସେହି ସ୍ଥାନମାନ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟଭାବେ ଦେଖାଇଲେ ସୁଦ୍ଧା କେହି ପରିଷ୍କାର କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥିଲେ ଏବଂ ମୁଁ ଯେତେ-ବେଳେ ପରିଷ୍କାର କଲି, ଅନ୍ୟ କେହି ମଧ୍ୟ ଯୋଗ ଦେଲେ ନାହିଁ ।"

ଗାନ୍ଧିଜୀ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚାହିଁବାରୁ ତାଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟରେ ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ ଶ୍ରୀ ଘୋଷାଲଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିଥିବା ଚିଠିମାନ ବାଛିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଦିଆଗଲା । ସେ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଓ ଭଲଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟଟି କରିବା ପରେ ସମ୍ପାଦକଙ୍କର ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ଜାଣିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ହେଲା ଏବଂ ସେ ତାହା ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କହିବାରୁ ସମ୍ପାଦକ ମହାଶୟ ତାଙ୍କୁ କିରାଣୀ କାମ ଦେଇଥିବାରୁ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତରରେ କହିଲେ, "ଆପଣ ବ୍ୟସ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କ ଆଗରେ ମୁଁ କିବା ଲୋକ ? କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଆପଣ ବୁଢ଼ା ହେଲେଣି ଏବଂ ମୋଠାରୁ ମଧ୍ୟ ବୟସ୍କ । ମୁଁ ଜଣେ ଅନଭିଜ୍ଞ ଯୁବକ ମାତ୍ର । ମୋତେ ଯେ ଆପଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଲେ ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ କୃତଜ୍ଞ । କାରଣ ମୁଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ଏବଂ ସବିଶେଷ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଆପଣ ମୋତେ ସୁଯୋଗ ଦେଇଛନ୍ତି । ଯାହା କି କେବେ ମୁଁ ପାଇପାରି ନ ଥାନ୍ତି ।" ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୟସ୍କମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ତଥା ବିନୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସହକାରେ ନିଜ ଜୀବନ କିପରି ଗଠନ କରିଥିଲେ, ଏହା ତାହାର ନିଦର୍ଶନ । ସେ ଥିଲେ ଆଜନ୍ମ ପ୍ରତିଭସମ୍ପନ୍ନ । ଏଥିରୁ ଆଜିକାଲିକା ଯୁବକମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷା କରିବାର ଅଛି ।

ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରଯାଇଛି ଯେ, ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କରି-ପାରନ୍ତି ବୋଲି ରେଳରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଏହି ବିଷୟରେ ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନ ତଥା କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରକାଶ କରିଥିବା ମତ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ କୌତୂହଳ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ସଭପତିଙ୍କ ଭଷଣ ଗୋଟିଏ ବହି ଆକାରରେ ପଢ଼ିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ଏ ବହିଟି ଏତେ ବଡ଼ ଥିଲା ଯେ, କୌଣସି ଲୋକ ପକ୍ଷରେ ତାହା ପୂରାପୂରି ପଢ଼ିବା ଅସମ୍ଭବ ଥିଲା । କେବଳ ଏଠୁସେଠୁ କେତେକ ବାକ୍ୟ ପଢ଼ାଯାଇ ଶେଷ କରଗଲା ।

"ଏହା ପରେ ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନ ସଭ ପାଇଁ ନିର୍ବାଚନ ହେଲା । ଗୋଖଲେ ମୋତେ କମିଟି ବୈଠକକୁ ନେଇଗଲେ ।

"ସାର୍ ଫିରୋଜସାହା ମୋର ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ବୋଲି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହାକୁ ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନ ସମିତି ସମ୍ମୁଖରେ କିଏ କେତେବେଳେ ଆଗତ କରିବେ, ତାହା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଥିଲା ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ । କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କରିବା ସମୟରେ ପ୍ରସ୍ତାବକମାନେ ଇଂରଜୀରେ ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା ବକ୍ତୃତା ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ କେହି ନା କେହି ବଡ଼ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସମର୍ଥନ ପ୍ରତି ପ୍ରସ୍ତାବ ପଛରେ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହି ଯେ, ବିରାଟ କାରବାର-ତହିଁରେ ମୋର ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୀଣ ସ୍ୱର ପରି ଥିବାରୁ ରତି ଯେତେ ଅଧିକ ହେଉଥାଏ, ମୋର ହୃଦୟ ସେତେ ମାତ୍ରାରେ ଧଡ଼ପଡ଼ ହେଉଥିଲା । ମୋର ଯେତେଦୂର ମନେ-ଅଛି ସଭ ଶେଷରେ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବର ପାଳି ପଡ଼ିବାରୁ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ଯିବାକୁ ତରତର ହେଉଥାନ୍ତି । ରତି ୧୧ଟା ବାଜିଲାଣି । ମୋର କହିବାକୁ ସାହସ ହେଉ ନ ଥାଏ । ପୂର୍ବରୁ ଗୋଖଲେଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିଥାଏ ଓ ସେ ମୋ ପ୍ରସ୍ତାବଟି ଦେଖିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଚଉକି ପାଖକୁ ଯାଇ ଚୁପ୍‌ଚୁପ୍ କହିଲି, "ଆପଣ ମୋ ବିଷୟରେ କିଛି କରନ୍ତୁ, ସେ ଜବାବ ଦେଲେ, 'ତୁମ ପ୍ରସ୍ତାବ କଥା ମୁଁ ଭୁଲି ନାହିଁ । ତରତର ଭବେ କିଭଳି ପ୍ରସ୍ତାବମାନ ପାସ ହେଉଛି, ତମେ ଦେଖୁଥିବ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତୁମ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଲୋଚନା ନ କରି ଛାଡ଼ିବି ନାହିଁ ।'

ସାର୍ ଫିରୋଜ ସାହା ମେହେଟା କହିଲେ, 'ତାହାହେଲେ ଆମର କ'ଣ କାମ ସରିଲା ?'

ଗୋଖଲେ ପାଟି କରି କହିଲେ, 'ନାଁ ନାଁ, ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ବାକୀ ଅଛି । ମିଷ୍ଟର ଗାନ୍ଧି ବହୁ ସମୟ ଧରି ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି ।'

ସାର୍ ଫିରୋଜ ସାହା ପଚାରିଲେ, 'ଆପଣ ପ୍ରସ୍ତାବଟି ଦେଖିଛନ୍ତି ?'

ଗୋଖଲେ ଜବାବ ଦେଲେ, 'ହଁ, ମୁଁ ଦେଖିଛି ।'

ସାର୍ ଫିରୋଜ ସାହା ପଚାରିଲେ, "ଆପଣ ତାକୁ ପସନ୍ଦ କରୁଛନ୍ତି ?"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗୋଖଲେ ଜବାବ ଦେଲେ, 'ମନ୍ଦ ନୁହେଁ ।'

ଏହା ଶୁଣି ଫିରୋଜ ସାହା କହିଲେ, "ତାହାହେଲେ ଗାନ୍ଧି, ଏହା ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ ।"

'ମୁଁ ଥରି ଥରି ଏହା ପଢ଼ିଲି ।' ଗୋଖଲେ ତାହାକୁ ସମର୍ଥନ କଲେ । ତାହା ପରେ "ସର୍ବସମ୍ମତିକ୍ରମେ ପାସ୍ ହେଲା" ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଏକ ସ୍ୱରରେ କହି ଉଠିଲେ ।

ମିଷ୍ଟର ଓ୍ୱାଚ୍ଛା କହିଲେ, "ଗାନ୍ଧି, ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କହିବା ପାଇଁ ୫ ମିନିଟ ସମୟ ଦିଆଯିବ ।"

"ଯେପରି ଭବରେ ଅଧିବେଶନର କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀ ଚାଲିଥିଲା, ତାହା ମୁଁ ପସନ୍ଦ କରିପାରୁ ନ ଥିଲି । ପ୍ରସ୍ତାବର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ବିଷୟ ପ୍ରକୃତରେ କେହି ବୁଝିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରୁ ନ ଥିବା ମୁଁ ବୁଝିପାରୁଥିଲି । ପ୍ରତ୍ୟେକେ କାମ ସାରି ଚାଲିଯିବା ପାଇଁ ତରତର ହେଉଥିଲେ । କେବଳ ଗୋଖଲେ ପ୍ରସ୍ତାବଟି ଦେଖିଥିବାରୁ ଅନ୍ୟ କେହି ଏହା ବୁଝିବା ବା ଦେଖିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରୁ ନ ଥିଲେ !

"ସକାଳ ଓଳିଟିଯାକ କଣ କରିବି ଏହି ବିଷୟରେ ଭାବୁଥାଏ । ୫ ମିନିଟ ଭିତରେ କଣ ବା କହିବି ? ମୁଁ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ବକ୍ତୃତା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋ ପାଟିକୁ କଥା ଆସୁ ନ ଥାଏ । ମୁଁ ଲିଖିତ ବକ୍ତୃତା ନ ଦେଇ ମୁହଁରୁ କହିବି ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବାର ଯେଉଁ ସାମର୍ଥ୍ୟ ମୁଁ ଲାଭ କରିଥିଲି, ତାହା ପୂରାପୂରି ଉଭେଇ ଯାଇଥିଲା ପରି ମନେ ହେଲା ।

"ମୋର ପ୍ରସ୍ତାବର ସମୟ ହେବାରୁ ମିଷ୍ଟର ଓ୍ୱାଚ୍ଛା ମୋ ନାମ ଧରି ଡାକିଲେ । ମୁଁ ଠିଆ ହେଲି । ମୁଣ୍ଡ ନଡ଼ବଡ଼ ହେଉଥାଏ । ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ପ୍ରସ୍ତାବଟି ପଢ଼ିଲି । କେହି ଜଣେ ଭାରତୀୟ ଲୋକ ବିଦେଶକୁ ଯିବାକୁ ପ୍ରଶଂସା କରି ଲେଖି ଛାପିଥିବା ଗୋଟିଏ କବିତା ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟିଥାଏ । ମୁଁ କବିତାଟି ପାଠକରି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାସ୍ଥ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଅସୁବିଧା ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲି । ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ମିଷ୍ଟର ଓ୍ୱାଚ୍ଛା ଘଣ୍ଟା ବଜାଇଲେ । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋତେ କହିବା ପାଇଁ ଦିଆଯାଇଥିବା ୫ ମିନିଟ ପୂରି ନ ଥାଏ ଭାବି ମୁଁ ମନେ ମନେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଥିଲି । ମୋତେ କହିବା ପାଇଁ ଧାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଥିବା ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ ପୂରିବାକୁ ଆଉ ଦୁଇ ମିନିଟ ବାକୀ ଥିବାରୁ ତାହାର ସୂଚନା ସ୍ୱରୂପ ଏହି ଘଣ୍ଟା ପ୍ରକୃତରେ ବାଜିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁଁ ଏହା ବୁଝିପାରି ନ ଥିଲି । ଦୁଇ ମିନିଟ ଭିତରେ ବକ୍ତୃତା ଶେଷ କରିବା ପାଇଁ ଏହି ଘଣ୍ଟା ମାଧ୍ୟମରେ ମୋତେ ସାବଧାନ କରାଯାଇଥିଲା । ଅନ୍ୟମାନେ ଅଧଘଣ୍ଟାଏ, ପଇଁଚାଳିଶ ମିନିଟ ଲେଖାଏଁ ବକ୍ତୃତା ଦେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କୌଣସି ତାଗିଦ୍ ଘଣ୍ଟା ବାଜିଥିବା ମୁଁ ଶୁଣି ନ ଥିଲି । ତେଣୁ ଘଣ୍ଟା ବାଜିବାକ୍ଷଣି କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୋଇ ମୁଁ ବସି ପଡ଼ିଲି । ପିଲାଳିଆ ବୁଦ୍ଧିରେ ବନ୍ଧାଯାଇଥିବା କବିତାରେ ସାର୍ ଫିରୋଜ ସାହାଙ୍କୁ ଜବାବ ଦିଆଯାଇ ଥିବାର ମୁଁ ଭାବିଲି । ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ୍ ହେବାର କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ନ ଥିଲା । ସେ ସମୟରେ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନର ପ୍ରତିନିଧି ଓ ଦର୍ଶକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କିଛି ପ୍ରଭେଦ ନ ଥିଲା । ସମସ୍ତେ ହାତ ଟେକୁଥିଲେ ଓ ସମସ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବ ସର୍ବସମ୍ମତିକ୍ରମେ ପାସ୍ ହେଉଥିଲା । ମୋର ପ୍ରସ୍ତାବର ସେହି ଦଶା ହେବାରୁ ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାହାର କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱ ରହିଲା ନାହିଁ । ତାହା ପରେ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୋ ପ୍ରସ୍ତାବଟି ପାସ ହୋଇଥିବାରୁ ମୋର ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ପୂରିଗଲା । କଂଗ୍ରେସ ଯେ ସମଗ୍ର ଦେଶର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ସ୍ୱରୂପ ଏହି ଧାରଣା ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଥିଲା ଆନନ୍ଦର ବିଷୟ ।”

କଂଗ୍ରେସରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା ୧୯୨୦ ମସିହାରେ ଏବଂ ତାହା ପରଠାରୁ ଏସବୁ ଅବସ୍ଥା ପୂରାପୂରି ବଦଳି ଯାଇଛି । ସେ ଏହାକୁ କେବଳ ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷିତ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ନ ରଖି ଗୋଟିଏ ଗଣ-ଆନ୍ଦୋଳନରେ ପରିଣତ କରି ସ୍ଥାୟୀ ସଭ୍ୟ ସମେତ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ଗୋଟିଏ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ସମ୍ବିଧାନ ତାଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା । ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ବର୍ଷ ସାରା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରଖିଲେ ଯାହା ଫଳରେ ଦେଶର କୋଣେ କୋଣେ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଗଲା । ସେ ଏହାକୁ ବିଦେଶୀ ଶାସନର ବିରୁଦ୍ଧ ଆନ୍ଦୋଳନ ମାଧ୍ୟମରେ ପରିଣତ କଲେ । ଅନୁଷ୍ଠାନର ଅଧିବେଶନର ପ୍ରତିନିଧି ସଂଖ୍ୟା ସେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରି ଏହାକୁ ପ୍ରକୃତ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ଅଧିବେଶନରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । କିନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସର ନେତାମାନେ ଏହାକୁ ପ୍ରଚୁର ତଥା ଦର୍ଶନୀୟ କରିବାକୁ ବଦ୍ଧପରିକର ଥିବାରୁ ଏ ଦିଗରେ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ସଫଳ ହେଲା ନାହିଁ । ଆଜି ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର କେବଳ ଦର୍ଶନୀୟ ଅଂଶ ହିଁ ରହିଛି । ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକମାନଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ କରିବା ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ କେତେକ ପରିମାଣରେ ସଫଳ ହୋଇଛି । ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେମାନେ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ କୌଣସି ଶିକ୍ଷାମୂଳକ ବିଷୟରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହେବା ପାଇଁ ଯେତେ ନୁହେଁ, ତାହା ଦେଖି ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରିବାପାଇଁ ଅଧିକ ବ୍ୟଗ୍ର । ଅଧିବେଶନରେ ଶୀଘ୍ର ପ୍ରସ୍ତାବମାନ ପାସ୍ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଓ ତାହା ସର୍ବସମ୍ମତ କରିବାଲାଗି ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ଯେଉଁଭଳି ବ୍ୟଗ୍ରତା ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେହି ଅବସ୍ଥା ଅଛି ବୋଲି ମୋତେ ଦୁଃଖର ସହିତ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାକୁ ପଡୁଛି । ସେତେବେଳେ କଂଗ୍ରେସର ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରତିନିଧି ଥିଲେ ଆଇନଜୀବୀ । ତେଣୁ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ଶୀଘ୍ର କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନର କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ କରି ନିଜ ନିଜ ବ୍ୟବସାୟ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟଗ୍ରତା ଥିଲା । ଆଜି ସେହିପରି ସରକାରୀ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଯେତେଶୀଘ୍ର ପାରନ୍ତି, ଅଧିବେଶନର କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ କରି ନିଜ ନିଜ ପ୍ରଦେଶର ରାଜଧାନୀକୁ ଫେରି ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ ବ୍ୟଗ୍ରତା ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି । ସର୍ବସମ୍ମତିକ୍ରମେ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ୍ ହେବା ବିଷୟ ଯେତେଦୂର ସଂପୃକ୍ତ ଗାନ୍ଧି ଯୁଗ ପୂର୍ବ ଅପେକ୍ଷା ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ସର୍ବସମ୍ମତ ହେଉଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଛି । ଆଜିର କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରସ୍ତାବମାନ ସର୍ବସମ୍ମତିକ୍ରମେ ପାସ୍ ହେଉଥିବାରୁ ଏହା ଏକତାର ଲକ୍ଷଣ ବୋଲି ସାଧାରଣରେ ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ହେଉଥିଲେ ହେଁ ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ଅନୁଷ୍ଠାନର କର୍ମୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକତାର ଅଭାବ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉଛି ।

ବର୍ଷକ ଭିତରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଅବସ୍ଥା ଯଥେଷ୍ଟ ଖରାପ ହେଲା । ତତ୍କାଳୀନ ବିଲାତ ସରକାରଙ୍କ ଔପନିବେଶିକ ମନ୍ତ୍ରୀ ମି: ଚେମ୍ବରଲେନ୍‌ଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଆସିବାର ଥିଲା । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିବାର ନିତାନ୍ତ ଦରକାର ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ତାର ଆସିଲା । ସେ ଗଲେ ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ତତଃ ସେଠାରେ ବର୍ଷେ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାବିଲେ । ଗତ ଥର ପରିବାର ନେଇ ନ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ବମ୍ବେରେ ନିଜର ବସା ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପହଞ୍ଚି ସେଠାକାର ଅବସ୍ଥା ଯାହା ଦେଖିଲେ, ତହିଁରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ [illegible] ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିବାରୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥାରେ ଉନ୍ନତି ହେବ ବୋଲି ଆଶା କରଯାଉଥିଲ । ତାହା ଛଡ଼ା ଟ୍ରାନ୍‌ସଭାଲ ତଥା ଅରେଞ୍ଜ ଫ୍ରିଷ୍ଟେଟ୍ ବୋର୍‌ମାନେ ଭରତୀୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଖରପ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ବୋର୍ ଯୁଦ୍ଧର ଗୋଟିଏ କାରଣ ବୋଲି ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କୁହାଯାଉଥିଲ । କିନ୍ତୁ ଭରତୀୟମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥାରେ କୌଣସି ଭଲ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅଧିକ ଖରପ ହେଲ । ଡର୍‌ବାନ୍-ଠାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଗୋଟିଏ ଭରତୀୟ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ମିଷ୍ଟର ଚେମ୍ବରଲେନ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ସେ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ଶୁଣି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ନାଟାଲ ସରକାରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରମର୍ଶ କରିବେ ବୋଲି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ପ୍ରିଟୋରିଆଠାରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କଲେ । କିନ୍ତୁ ନୂତନ ଭବରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ସରକାରଙ୍କ ଏସିଆ ବିଭଗ ତାଙ୍କ ନାଁ କାଟି ଦେଲେ ।

ଆବଶ୍ୟକ ଅନୁମତିପତ୍ର ନ ଥାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଟ୍ରାନ୍‌ସଭାଲ ଆସିଥିବା ସେମାନେ ମନେ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଅନୁମତି ପତ୍ର ନେଇ ଆସିଥିବା ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ଜାଣିଲେ, ବିଭଗୀୟ ହାକିମ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ହାଜର ହେବା ନିମନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଜଣେ ଭରତୀୟଙ୍କ ଜରିଆରେ ଖବର ଦେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ହାଜର ହେବାରୁ ହାକିମ ରଗିଯାଇ ପଗ୍ଭରିଲେ, "କାହିଁକି ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ?" ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ସେମାନଙ୍କୁ ପରମର୍ଶ ଦେଇ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ମୋ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଅନୁରୋଧକ୍ରମେ ମୁଁ ଏଠାକୁ ଆସିଛି ।" ହାକିମ ଉଦ୍ଧତ ଭବେ କହିଲେ, "ଏଠାକୁ ଆସିବାର ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ଅଧିକାର ନାହିଁ ବୋଲି ଜାଣନ୍ତି ? ଅନୁମତି ପତ୍ରଟି ଭୁଲକ୍ରମେ ଆପଣଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଛି । ସ୍ଥାନୀୟ ବାସିନ୍ଦା ଭରତୀୟ ବୋଲି ଆପଣଙ୍କୁ ଧରଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଆପଣ ଫେରି ଗ୍ଭଲିଯାଆନ୍ତୁ । ମିଷ୍ଟର ଚେମ୍ବର ଲେନ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଆପଣ ଦେଖା କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଏଠାରେ ଭରତୀୟମାନଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥ ସଂରକ୍ଷଣ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏସିଆଟିକ୍ ବିଭଗ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭବେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଆପଣ ଫେରି ଗ୍ଭଲିଯାଆନ୍ତୁ ।" ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ସେ ଏହା କହି ଜବାବ ଦେବାର କୌଣସି ସୁଯୋଗ ନ ଦେଇ ମୋତେ ବିଦା କରିଦେଲେ ।" ସେମାନଙ୍କ ନେତାଙ୍କୁ ଏହିପରି ଅପମାନିତ କରଯାଇ ଥିବାରୁ ପ୍ରତିବାଦ ସ୍ୱରୂପ ଚେମ୍ବରଲେନ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରତିନିଧି ଦଳର ଅନ୍ୟ-ମାନେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ଆଉ ଜଣେ ନେତାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ନିଜର ଅଭବ ଅଭିଯୋଗ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହାର ଫଳ କିଛି ହେଲ ନାହିଁ । ଚେମ୍ବରଲେନ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଜବାବ ଦେଲେ, "ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି ସ୍ୱାୟତ୍ତ-ଶାସିତ ଉପନିବେଶ-ମାନଙ୍କ ଉପରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କର କୌଣସି ଅଧିକାର ନାହିଁ । ଆପଣମାନଙ୍କ ଅଭବ ଅଭିଯୋଗ ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ବୋଲି ମନେହୁଏ । ମୋ ପକ୍ଷରେ ଯାହା ସମ୍ଭବ, ମୁଁ କରିବି । କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନେ ଯେବେ ଇଉରୋପୀୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଏଠାରେ ରହିବାକୁ ଗ୍ଭହାନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତୁ ।"

ଭରତୀୟମାନଙ୍କର ବାଣିଜ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତିଯୋଗିତାକୁ ଭୟ କରି ଏବଂ ବର୍ଣ୍ଣବୈଷମ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାକୁ ଗୋଟିଏ ଖାଣ୍ଟି ଇଉରୋପୀୟ ଉପନିବେଶରେ ପରିଣତ କରିବା ପାଇଁ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଭରତୀୟ ଯେପରି ନ ଆସନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁ ଭରତୀୟମାନେ ବସବାସ କରି ରହିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଯେପରି ହଇରଣ ହୋଇ ଭରତବର୍ଷକୁ ଫେରିଯାନ୍ତି ବା ଯେବେ ରହନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଗୋର ଲୋକମାନଙ୍କର ଦାସତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି, ସେହି ଅନୁସାରେ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ ଏସିଆଟିକ୍ ବିଭଗ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରଯାଇଛି, ତାହା ମୁଖ୍ୟତଃ ଏସିଆ-ବାସୀଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥ ସଂରକ୍ଷଣ ପାଇଁ କରଯାଇଥିଲ । ଏଥିରେ କର୍ମଚାରୀ ଭବରେ ଭରତ-ବର୍ଷରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଇଂରେଜମାନେ ରହିଥିଲେ । ସେମାନେ ଭରତୀୟମାନଙ୍କୁ ସବୁବେଳେ ନୀଚ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖି ଆସୁଥିଲେ ଏବଂ ପଦେ ପଦେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରିବାକୁ ପଛାଉ ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଏଥିରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ସେହି ମନୋଭବ ନେଇ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାକୁ ଆସିଥିଲେ । ତେଣୁ ଭରତୀୟମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ସେମାନେ ଭରତୀୟ-ମାନଙ୍କର ଯାହା କିଛି ସଙ୍କୁଚିତ ଆଇନଗତ ଅଧିକାର ଥିଲ, ତାହା ଉପଭୋଗ କରିବାରେ ସେମାନେ ଥିଲେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ । ତାହା ଛଡ଼ା ଏହି ବିଭଗଟି ଥିଲ ଦୁର୍ନୀତିଗ୍ରସ୍ତ । ଏହା କବଳରୁ ଭରତୀୟମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଥିଲ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟକର । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟତ କର୍ମପଦ୍ଧତି ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ଶ୍ରେୟସ୍କର ଭବିଲେ ।

ଏହି ସବୁ ବିଷୟ ବିବେଚନା କରି ଗାନ୍ଧି ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଭରତବର୍ଷରେ ଅଧିକ ସୁଯୋଗ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାଳ ପାଇଁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ରହିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ତେଣୁ ସେ ଟ୍ରାନ୍ସଭଲର ଉଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟରେ ଆଇନଜୀବୀଭୁକ୍ତ ହୋଇ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗରେ ରହିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ ।

୧୯୦୪ ମସିହାରେ "ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍" ନାମକ ଗୋଟିଏ ସାପ୍ତାହିକ ପତ୍ରିକାର ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ କହିଛନ୍ତି ଯେ "ସେ ନିଜେ ସମ୍ପାଦକ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ସେ ଏକମାତ୍ର ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ସବୁ କାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲ । ଏହାରି ମାଧ୍ୟମରେ ଖୋଲାମନରେ ନିଜର ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ନୀତି ତଥା କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ଯାହା ବୁଝିଥିଲି ତାହା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲି । ୧୯୧୪ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ୧୦ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ଜେଲରେ ରହୁଥିବା ସମୟ ଛଡ଼ା "ଇଣ୍ଡିଆନ ଓପିନିଅନ"ରେ ମୋର ପ୍ରବନ୍ଧ ନ ଥିବା କୌଣସି ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ନ ଥିଲ । ମୋର ଯେଉଁସବୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲ, ସେସବୁରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ହେଲେ ଶବ୍ଦ ନ ଥିଲ, ଯାହା କି ବିନା ବିଚାରରେ ଚିନ୍ତା ନ କରି କୌଣସି ଘଟନାକୁ ଅତି-ରଞ୍ଜିତ କରି ବା ଅନ୍ୟକୁ ଅଯଥା ଖୁସି କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲେଖାଯାଉଥିଲ । ଠିକ୍ କହିବାକୁ ଗଲେ ଏହି ସମ୍ବାଦପତ୍ର ମୋ ନିଜପାଇଁ ଆତ୍ମସଂଯମ ଶିକ୍ଷାଲଭ କରିବାର ଆୟୁଧହେବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମୋର ଚିନ୍ତାଧାରା ସହିତ ପରିଚିତ ହେବାର ମାଧ୍ୟମ ସ୍ୱରୂପ କାର୍ଯ୍ୟ କଲ ।" ସାମ୍ବାଦିକ ହିସାବରେ ନିଜ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖିଥିବା ଆଦର୍ଶ ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, 'ଇଣ୍ଡିଆନ ଓପିନିଅନ୍' ପ୍ରକାଶ ପାଇବାର ପ୍ରଥମ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲି ଯେ, ସାମ୍ବା-ଦିକତାର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ସେବା । ସମ୍ବାଦପତ୍ର ହେଉଛି ମହାନ ଶକ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଜଳସ୍ରୋତକୁ ଅନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଭବରେ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ତାହା ଯେପରି ଗାଁଗଣ୍ଡା ଭସାଇ ଫସଲ ନଷ୍ଟକରେ, ସେହିପରି ଅନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଲେଖନୀଚାଳନା ସମାଜର ମଙ୍ଗଳ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅନିଷ୍ଟ କରେ । ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଯଦି ଭିତରୁ ନ ହୋଇ ବାହାର ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ହୁଏ, ତାହାର ଫଳ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ଅନିଷ୍ଟକର । ଯଦି ଭିତରୁ ଏହି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଶକ୍ତି ଦେଖାଦିଏ ତାହା ଅଧିକ ଫଳପ୍ରଦ ତଥା ମଙ୍ଗଳକର ହୁଏ । ଯେବେ ଏହା ଠିକ୍ ହୋଇଥାଏ, ତାହାହେଲେ ଆଜି ଦୁନିଆଁରେ କେତେ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ଏହି ପରୀକ୍ଷାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ-ପାରିବେ ନାହିଁ ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସାମ୍ବାଦିକ ହିସାବରେ ନିଜ ସାମନାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କ'ଣ ଆଦର୍ଶ ରଖିଥିଲେ ତାହା ଜଣାଇବା ପାଇଁ ମୁଁ ଏହି ଉକ୍ତି ଉଦ୍ଧାର କଲି । ସେ ଯେତେବେଳେ 'ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ' ଚଳାଉଥିଲେ, ସେ ସମୟ ଅପେକ୍ଷା ବର୍ତ୍ତମାନ ସାମ୍ବାଦିକତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉକ୍ତ ଆଦର୍ଶର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଏହି ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଚଳାଇବାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେ କେବଳ ସମୟ ଦେଉଥିଲେ ତାହା ନୁହେଁ, ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ରୋଜଗାରରୁ ଏହା ଚଳାଉଥିଲେ ।

୧୯୦୬ ମସିହାରେ ତଥାକଥିତ ଜୁଲୁ ବିଦ୍ରୋହ ଦେଖା ଦେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତୀୟ-ମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ସେବା ସଂସ୍ଥା (ଆମ୍ବୁଲାନ୍ସ କୋର୍) ଗଠନ କଲେ । ଯେଉଁ ନିଗ୍ରୋ-ମାନେ ଆହତ ହେଉଥିଲେ, ଗୋରା ଡାକ୍ତର, ନର୍ସମାନେ ସେବା କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶକରୁ ନ ଥିବାରୁ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ସେମାନଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାର ଦାୟିତ୍ୱ ନେଉଥିଲା । ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଲାଞ୍ଛନା ଏବଂ ଅପମାନ ସତ୍ତ୍ୱେ ଭାରତୀୟମାନେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ନାଗରିକ ହିସାବରେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବା ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଦେଶ ତଥା ବିଦେଶରେ ଭାରତୀୟ ମାନଙ୍କର ଭଲ ହେବ ବୋଲି ସେ ଭାବୁଥିଲେ । ଜୁଲୁ ବିଦ୍ରୋହ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ବିଦ୍ରୋହ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ସେ ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତ ଘଟଣା ହେଉଛି ନୂତନ ହୋଇ ବସିଥିବା ଗୋଟିଏ ଟିକସ ନ ଦେବାକୁ ଜୁଲୁ ଶାସକ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ଏବଂ ଟିକସ ଆଦାୟ କରିବା ପାଇଁ ଯାଇଥିବା ଜଣେ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଦେଲେ । ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଆମ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ଆହତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ କ୍ଷତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେକଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହଜନକ ଭାବେ ବନ୍ଦୀ କରା-ଯାଇଥିଲା । ସେନାପତି ସେମାନଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଛନ୍ଦି ବେତମାଡ଼ ଦଣ୍ଡ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ଏହିଥିରେ ସେମାନଙ୍କ ଦେହଯାକ ଘା' ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । କେହି ଚିକିତ୍ସା କରୁ ନ ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଶୋଚନୀୟ ହୋଇଥିଲା । ଅନ୍ୟ ଜୁଲୁମାନେ ଇଂରେଜଙ୍କର ଥିଲେ ବନ୍ଧୁ ।

"ଏହାକୁ ଯୁଦ୍ଧ ବୋଲି କୁହା ନ ଯାଇ ମଣିଷର ଶିକାର ବୋଲି କୁହାଯିବା ଦରକାର । ଏହା ଯେ କେବଳ ମୋ ମତ ତାହା ନୁହେଁ, ବହୁ ଇଂରେଜ ଲୋକ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିଛି ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏହା ମତ । ଠିକ୍ ପିଲାଏ ବାଣ ମାରିଲା ପରି ସୈନ୍ୟମାନେ ନିରୀହ ଲୋକଙ୍କ କୁଡ଼ିଆ ରାଇଫଲ୍ ସାହାଯ୍ୟରେ ଆକ୍ରମଣ କରିବା ପ୍ରତିଦିନ ସକାଳେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନଙ୍କରୁ ଯାହା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ତାହାକୁ ମଣିଷ ଶିକାର ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଆଖ୍ୟା ଦିଆଯାଇ ନ ପାରେ । ଆହତ ଜୁଲୁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବା କେବଳ ମୋର ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷାକାରୀ ଦଳର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ମୋତେ ଏହି ତିକ୍ତତା ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।"

ଯେଉଁ ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କର ଜମି ସେମାନେ ଦଖଲ କରିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଗୋରାମାନଙ୍କର ଏହି ଅତ୍ୟାଚାର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଯୁଦ୍ଧର ବିଭୀଷିକା ଭାବେ ଦେଖା ଦେଇ-ଥିଲା । ତେବେ ମଧ୍ୟ ଏହି ସବୁ ଅଭିଜ୍ଞତା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଯେଉଁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ନାଗରିକ ରୂପେ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ଦେଶବାସୀମାନେ ଅନୁକରଣ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ଚାହୁଁଥିଲେ ସେହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ବିଜ୍ଞ ବିଚାର ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟଳ ରହିଥିଲା । ବହୁ ଦିନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପରେ ସେ ବୁଝିଲେ ଯେ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପରି ଏହା ମଧ୍ୟ ପାପସମ୍ଭୂତ । ତାହା ବୁଝିବା ପରେ ଏହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ସେ "ସଇତାନ" ଆଖ୍ୟା ଦେଲେ ।

ଆହତ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ସେବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିବା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ନୂତନ ଜଟିଳତାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ସରକାରୀ ଗେଜେଟ୍‌ରେ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଅର୍ଡିନାନ୍ସ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା, ଯାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧାରାରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା । ସଂକ୍ଷେପରେ ଏଥିରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା ଯେ, ଆଠ ବର୍ଷରୁ ଅଧିକ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତୀୟ ନରନାରୀ, ବାଳକବାଳିକା ଯେଉଁମାନେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲରେ ରହିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି,ସେମାନଙ୍କୁ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ କରି ପ୍ରମାଣପତ୍ର ହାସଲ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଶରୀରରେ ଥିବା ଚିହ୍ନମାନ ଲିପିବଦ୍ଧ କରାଯିବ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ତାରିଖ ପୂର୍ବରୁ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରୁ ନ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଦୋଷୀ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରି ଜୋରିମାନା, ଜେଲ ବା ଦେଶାନ୍ତର ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯିବ । ନାବାଳକ ପିଲାମାନଙ୍କର ବାପମାଆମାନେ ତାଲିକା କରୁଥିବା କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ନିକଟକୁ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଦରଖାସ୍ତ କରିବେ ଏବଂ ପିଲାମାନଙ୍କ ଟିପଚିହ୍ନ ଦେବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ହାକିମଙ୍କ ସାମନାରେ ହାଜର କରିବେ । ପୋଲିସ ଯେତେବେଳେ ଚାହିଁବେ, ସେତେବେଳେ ଏହି ପ୍ରମାଣପତ୍ର ଦାଖଲ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ସେମାନେ ଇଚ୍ଛା କଲେ ପରିଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କ ଘରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରିବେ । ବିଚାରପତିଙ୍କ ଆଗରେ ଏପରିକି ଯେକୌଣସି କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଉକ୍ତ ପ୍ରମାଣପତ୍ର ଦାଖଲ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅର୍ଡିନାନ୍ସ ଅନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ ନ କଲେ ତାହା ଦଣ୍ଡନୀୟ ହେବ । ଏହି ଅର୍ଡିନାନ୍ସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଲେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଠିକ୍ ଅପରାଧୀଙ୍କ ପରି ହେବ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଅନୁଭବ କଲେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥିଲେ, "ପୃଥିବୀର କୌଣସି ଅଞ୍ଚଳରେ ମୁକ୍ତମାନବ ପ୍ରତି ଏଭଳି ଆଇନ କରାଯାଇ ଥିବାର ମୁଁ ଜାଣି ନାହିଁ............ । ଅବଶ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷରେ ଦାଗୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ହେଉଥିବା କେତେକ ନିର୍ମମ ଆଇନ ଅଛି ଏବଂ ଏହି ଅର୍ଡିନାନ୍ସକୁ ସେହି ଆଇନମାନଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରାଯାଇ ପାରେ .... । ଆଇନ ଅନୁଯାୟୀ ଟିପଚିହ୍ନ ଦେବା ନିମନ୍ତେ କେବଳ ଦାଗୀମାନଙ୍କୁ ହିଁ କୁହାଯାଇ ପାରେ ।"

ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ଡକାଗଲା । ଉକ୍ତ ବୈଠକରେ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ଆଇନର ପରିଣତି ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୁଝାଇ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ କହିଲେ, "ଏହା ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତର ବିଷୟ । ଏହି ଅର୍ଡିନାନ୍ସ ପାସ ହୋଇବାପରେ ଆମେ ଯେବେ ତାହା ସହ୍ୟ କରି ନେଉ, ତାହାହେଲେ ସମଗ୍ର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଏହାର ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରାଯିବ । ମୁଁ ଯେତେଦୂର ଦେଖୁଛି, ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଆମର ସ୍ଥିତିକୁ ମୂଳଚ୍ଛେଦ କରିବା ହେଉଛି ଏହି ଆଇନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଆମକୁ ଘଉଡ଼ାଇବା ପାଇଁ ଏହା ହେଉଛି ପ୍ରଥମ ସୋପାନ । ତେଣୁ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲରେ ଥିବା ଦଶ ପନ୍ଦର ହଜାର ଭାରତୀୟଙ୍କ ନିରାପତ୍ତା ପାଇଁ ଆମେ ଯେ କେବଳ ଦାୟୀ, ସେତିକି ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାସ୍ଥ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟତ ଆମ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଆମେ ଯେବେ ଏହି ଆଇନର ମର୍ମ ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ବୁଝୁ ତାହାହେଲେ ବୁଝାଯିବ ଯେ, ଭାରତର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଆମ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଛି । କାରଣ ଏହାଦ୍ୱାରା କେବଳ ଆମକୁ ନ୍ୟୂନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରା ନ ଯାଇ ଆମ ମାତୃଭୂମିକୁ ଲାଞ୍ଛିତ କରିବା ହେଉଛି ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ........ । ଆମେ ହେଉଛୁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଏବଂ କୌଣସି ଜାତିର ଗୋଟିଏ ଶ୍ରଦ୍ଧା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଲୋକକୁ ଲାଞ୍ଛିତ କରିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ସମଗ୍ର ଜାତିକୁ ଲାଞ୍ଛିତ କରିବା । ତେଣୁ ଏଥିରେ ତରତର ହୋଇ ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ବା ଅଯଥା ରାଗିଗଲେ ଆମେ ଅପମାନରୁ ରକ୍ଷାପାଇବା ନାହିଁ । ଭଗବାନ ଯେବେ ଆମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି ଏବଂ ଧୀରସ୍ଥିର ଭାବେ ଯେବେ ଆମେ ଏକାଠି ହୋଇ ସମସ୍ତ କଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କରିପାରୁ ତାହାହେଲେ କିଛି ହୋଇପାରେ ।"

ଏହି ବୈଠକରେ ଖୁବ୍ ଆଗ୍ରହ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଉପଯୁକ୍ତ କଳା ଆଇନର ପ୍ରତିରୋଧ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଉପାୟ ସ୍ଥିର କରିବା ନିମନ୍ତେ ବଡ଼ ଧରଣର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ଡକାଯିବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା । ତଦନୁଯାୟୀ ୧୯୦୬ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୧ ତାରିଖ ଦିନ ଏକ ବଡ଼ ଧରଣର ବୈଠକ କରାଗଲା । ଏହି ବୈଠକରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିବା ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଘୋଷଣା କରାଗଲା, "ସେମାନଙ୍କ ବିରୋଧ ସତ୍ତ୍ୱେ ଯେଉଁ ଅର୍ଡିନାନ୍ସ ଆଇନରେ ପରିଣତ କରାଯାଇଛି, ତାହାକୁ ଅମାନ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଭାରତୀୟମାନେ ଧର୍ମକୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି ନିଜର ଦୃଢ଼ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଇନକୁ ଅମାନ୍ୟ କରିବା ଫଳରେ ଯେଉଁ ଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ତାହା ସମସ୍ତ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରୁଛନ୍ତି ।" ସେଠ୍ ହାଜି ହବିବ୍ ନାମକ ଜଣେ ମୁଖ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟୀ ଗୋଟିଏ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ବକ୍ତୃତା ଦେଲେ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି ଏହି ପ୍ରତିରୋଧ କରିବା ପାଇଁ ଶପଥ ନିଆଯିବା ଦରକାର ବୋଲି କହିଲେ । ସେଭଳି ଶପଥ ନେବାର ବିପଦ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଗିଦ୍ କରାଇଦେଲେ । ଗୋଟିଏ ସ୍ମରଣୀୟ ବକ୍ତୃତାରେ ପାସ୍ ହୋଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବର ଗୁରୁତ୍ୱ ବୁଝାଇବାକୁ ଯାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, "ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାସ୍ ହୋଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭେଦ ଅଛି । ତା'ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବମାନ ଯେଭଳି କରାଯାଇଥିଲା ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନର ପ୍ରସ୍ତାବ ଯେଭଳି ଭାବରେ କରାଯାଇଛି, ତହିଁରେ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭେଦ ଅଛି । ଆଜି ପାସ୍ ହୋଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଏହା ଆମ୍ଭେମାନେ କିଭଳି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବୁ, ତାହା ଉପରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଆମର ସ୍ଥିତି ନିର୍ଭର କରେ । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଆମର ବନ୍ଧୁମାନେ ଯେଭଳି ଭାବରେ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଯେତେଦୂର ରୋମାଞ୍ଚପୂର୍ଣ୍ଣ ସେତେଦୂର ଗାମ୍ଭିର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ମଧ୍ୟ । ଏଭଳି ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ ହେବ ବୋଲି ଆଶା କରି ମୁଁ ବୈଠକକୁ ଆସି ନ ଥିଲି । ଏଥିପାଇଁ ପୂରାପୂରି ବାହାଦୁରୀ ହେଉଛି ସେଠ୍ ହାଜି ହବିବ୍‌ଙ୍କର ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ଏହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀକରିବା ଦାୟିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କରି । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଅଭିବାଦନ କରୁଛି । ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ମୁଁ ଅନ୍ତରର ସହିତ ପସନ୍ଦ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା କହି ଦେବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ, ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଭାଗୀଦାର ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହି ଦାୟିତ୍ୱ କ'ଣ, ତାହା ଆପଣମାନେ ବୁଝିବା ଦରକାର ଏବଂ ପରାମର୍ଶଦାତା ତଥା ଆପଣମାନଙ୍କର ସେବକ ଭାବେ ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି, ଏହି ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ପୁରାପରି ବୁଝାଇଦେବା ।

"ନାମ ବିଭିନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ହିନ୍ଦୁ ତଥା ଇସଲାମ ଧର୍ମର ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ଏକ ଏବଂ ଆମେ ତାହା ହିଁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁ । ଭଗବାନଙ୍କ ନାମରେ ବା ତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି କୌଣସି ଶପଥନେବା କିଛି ସାମାନ୍ୟ କଥା ନୁହେଁ । ଶପଥଗ୍ରହଣ କରି ତାହା ଯେବେ ଭଙ୍ଗକରୁ ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଭଗବାନ ତଥା ମନୁଷ୍ୟ ଉଭୟଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଆମେ ଦୋଷୀ । ମୋ ମତରେ ମଣିଷ ଜାଣିଶୁଣି ଏବଂ ଭାବିଚିନ୍ତି ଏଭଳି ଶପଥନେଇ ତାହା ଯେବେ ଭଙ୍ଗ କରେ, ତେବେ ସେ ହରାଏ ତାର ମାନବିକତା .... । ମୁଁ ଜାଣେ ଏହି ଶପଥର ମୂଲ୍ୟ ଏବଂ ଯେବେ ନିଆଯିବା ଦରକାର ତାହା କ୍ୱଚିତ୍ ନିଆଯିବା ଉଚିତ । ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଶପଥ ନେଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ତାହା ପାଳନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରି ନ ପାରିବା ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ । ଦକ୍ଷିଣଆଫ୍ରିକାର ଭରତୀୟ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ସଂକଟଜନକ ଅବସ୍ଥା ଦେଖାଦେଇଛି, ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏଭଳି ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ପ୍ରକୃତ ସମୟ ହେଉଛି ବର୍ତ୍ତମାନ............ । ସରକାର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସୌଜନ୍ୟତା ଭୁଲି ଗଲେଣି । ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ଭୀଷଣ ଅଗ୍ନିକାଣ୍ଡର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛ ତହିଁରେ ଯେବେ ସର୍ବସ୍ୱ ତ୍ୟାଗକରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତି ନ ହେଉ ତାହେଲେ ଆମର କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ ଓ ଆମର କାପୁରୁଷତା ହିଁ ପ୍ରମାଣିତ ହେବ । ତେଣୁ ଏଭଳି ଶପଥ ଯେବେ ନିଆଯିବା କଥା, ସେଥିପାଇଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେ, ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମୟ ସେ ବିଷୟରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆମମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନିଜ ନିଜର ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରି ଏଭଳି ଶପଥ ନେବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା ତଥା ସାମର୍ଥ୍ୟ ନିଜର ଅଛି କି ନାହିଁ, ତାହା ସ୍ଥିର କରିବା ଦରକାର । ଏହି ଧରଣର ପ୍ରସ୍ତାବ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଭୋଟରେ ପାସ୍ ହୋଇ ନ ପାରେ । କେବଳ ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ଲୋକେ ଏଥିରେ ଆବଦ୍ଧ ରହିବା ଦରକାର । ବାହାର ଦୁନିଆଁରେ କ'ଣ ପ୍ରଭବ ପଡ଼ିବ ବା ବାହାର ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏଭଳି ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରଯାଇ ନ ପାରେ । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସ୍ଥାନୀୟ ସରକାର, ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସରକାର ବା ଭରତ ସରକାରଙ୍କ ଉପରେ କ'ଣ ପ୍ରଭବ ପଡ଼ିବ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ କେହି ଭବିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ନିଜ ହୃଦୟରେ ଚିନ୍ତା କରିବା ଦରକାର ଏବଂ ତାର ଆବଶ୍ୟକ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିବାକୁ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅଛି ବୋଲି ଯେବେ ଭିତରୁ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ମିଳେ ତାହେଲେ ସେ ଏହି ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏହା ହେବ ଫଳପ୍ରଦ .... । ବର୍ତ୍ତମାନ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରଯାଇଥିବା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସବୁଠାରୁ ଖରପ ହେଲେ କ'ଣ ହୋଇପାରେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କିଛି ଧାରଣା ଦେବାକୁ ଚ୍ଚହେଁ..............।ଆମକୁ ଜେଲ ଯାଇ ସେଠାରେ ଅପମାନ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିପାରେ । ଆମକୁ ଖାଇବାକୁ କିଛି ନ ମିଳିପାରେ ଏବଂ ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅତିରିକ୍ତ ଗରମ ବା ଥଣ୍ଡାରେ ଆମକୁ ରଖାଯାଇପାରେ । ଆମକୁ ଅତିରିକ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରିବା ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ ଦିଆଯାଇ ପାରେ । ଜେଲ୍ର ନିଷ୍ଠୁର ପ୍ରହରୀମାନେ ଆମ ଗୋଡ଼ହାତ ବାନ୍ଧି ପକାଇ ଦେଇ ପାରନ୍ତି । ଆମକୁ ଅତିରିକ୍ତ ଜୋରିମାନା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହା ଅସୁଲ କରିବା ପାଇଁ ଆମର ସମ୍ପତ୍ତିବାଡ଼ି ବାଜ୍ୟାପ୍ତ କରାଯାଇ ନିଲମ କରାଯାଇ ପାରେ । ଆମ ଭିତରୁ ଯେଉଁମାନେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ସେମାନଙ୍କୁ ହୁଏତ କାଲି ସକାଳେ ନିର୍ମମ ଦାରିଦ୍ର୍ୟରେ ଜୀବନଯାପନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିପାରେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଦ୍ୱୀପାନ୍ତର କରାଯାଇ ପାରେ । ଜେଲରେ ଭୋକଉପାସରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କଷ୍ଟ ସହ୍ୟକରି ଆମ ଭିତରୁ କେତେକ ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ତହିଁରେ ମରିଯାଇ ପାରନ୍ତି । ସଂକ୍ଷେପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଜ୍ଞାତସାରରେ ଏବଂ ଆମ କଳ୍ପନାରେ ଯେତେ ପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ଅଛି ତା' ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିପାରେ । ତେଣୁ ଏହିସବୁ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଜାଣି ଶପଥ ନେବା ବିଜ୍ଞତାର କାର୍ଯ୍ୟ ହେବ ..... । ମୋର ନିଜ ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ପଦେ କହିବା ଦରକାର । ଏ ସବୁ ବିପଦ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ ଶପଥ ନେବା ଉଚିତ ବୋଲି ମୁଁ କହୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଏହି ଶପଥ ନେଇ ନେବାପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜ ଦାୟିତ୍ୱ ବିଷୟରେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ପୁରାମାତ୍ରାରେ ସଚେତନ ଅଛି । ହୁଏତ ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ଜନତା ମଧ୍ୟରୁ କ୍ଷଣିକ ଉନ୍ମାଦନାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କେହିଁ ଶପଥ ନେଇ ପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଦୁର୍ବଳତାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ପଛକୁ ରହିଯାଇ ଅଳ୍ପ କେତେକ ଶେଷ ପରୀକ୍ଷାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ରହି ପାରନ୍ତି । ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ମୋଭଳି ଲୋକ ପକ୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ରାସ୍ତା ରହିବ । ତା' ହେଉଛି ଏହି ଆଇନକୁ ମୁଣ୍ଡପାତି ମାନି ନ ଯାଇ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିବା । ଏହା ହେବା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯେବେ ଘଟଣାବଶତଃ ସମସ୍ତେ ଛାଡ଼ି ଯାଆନ୍ତି ଏବଂ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୋତେ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼େ, ତା' ହେଲେ ମୁଁ କେବେହେଲେ ଶପଥଭଙ୍ଗ କରିବି ନାହିଁ। ମୋତେ ଆପଣମାନେ ଭୁଲ୍ ବୁଝନ୍ତୁ ନାହିଁ। ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱବୋଧରୁ ମୁଁ ଏସବୁ କହୁନାହିଁ। ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷତଃ ଉପସ୍ଥିତ ନେତୃବୃନ୍ଦଙ୍କୁ ସାବଧାନ କରି ଦେବାକୁ ଚାହେଁ। ମୁଁ ସମ୍ମାନର ସହିତ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କହିବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ, ଆପଣଙ୍କର ଦୃଢ଼ଭାବେ ଠିଆ ହେବାକୁ ଯେବେ ଇଚ୍ଛା ବା ସାମର୍ଥ୍ୟ ନ ଥାଏ, ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆପଣମାନେ କେବଳ ଶପଥ ନେବାରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନ ରହି ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ସଭା ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ସଭ୍ୟମାନେ ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଆପଣ ବିରୋଧମତ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଦରକାର; ଯେପରିକି ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଭାଗୀଦାର ହେବାକୁ ନ ପଡ଼େ। ଆମ୍ଭେମାନେ ସମୂହ ଭାବରେ ଏହି ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜଣେ ବା ଅଧିକ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେବେ ଶପଥରୁ ଓହରିଯାନ୍ତି ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ୟମାନେ ଶପଥରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବେ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରିବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ। ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱ ପୂରାପୂରି ବୁଝି ଅନ୍ୟମାନେ ଯାହା କରନ୍ତୁ ପଛକେ ଏହି ଶପଥ ନେଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ଦରକାର ଯେ ଅନ୍ୟମାନେ ଯାହା ପଛକେ କରନ୍ତୁ ସେଥିପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ସେ ନିଜେ ଏପରିକି ଦରକାର ହେଲେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ବରଣ କରି ଶପଥ ପ୍ରତି ନିଷ୍ଠାବାନ୍ ହେବା ଉଚିତ।"

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏହି ସ୍ମରଣୀୟ ବକ୍ତୃତାର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଶମାନ ଏଠାରେ ମୁଁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ, ୧୯୦୬ ମସିହାରୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ତାଙ୍କର ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଦର୍ଶନ ପୁରାମାତ୍ରାରେ ବିକଶିତ ହୋଇଥିଲା। ତା'ଛଡ଼ା ଏଥିରୁ ଭବିଷ୍ୟତ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ରୂପରେଖ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା। ସେ ଥିଲେ ଏପରି ଏକ ଲୋକ ଯେ କି ସାରା ଦୁନିଆ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ନିଜେ ଏକା ଠିଆ ହୋଇ ପାରୁଥିଲେ। ତେଣୁ ଭାରତ ଆକାଶରେ ଯେତେବେଳେ କଳା ବଉଦ ପୁରାମାତ୍ରାରେ ଡାକି ଦେଶ ଭାଗ ଭାଗ ହୋଇ ଦେଶସାରା ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ଚାଲୁଥିଲା, ସେତେବେଳେ ବହୁ ସମୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିଶ୍ୱକବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ବିଖ୍ୟାତ କବିତା "ଏକ୍ଲା ଚଲୋ" ଗାନ୍ କରିବାକୁ କହୁଥିଲେ। ୧୯୦୫ ମସିହାରେ ଯେତେବେଳେ ବଙ୍ଗଳାର ବିପ୍ଳବୀମାନେ ଦେଶର ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ନିଜ ନିଜ ଜୀବନକୁ ବିପନ୍ନ କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଉତ୍ସାହ ଉଦ୍ଦୀପନା ଆଣିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କବିଗୁରୁ ଯେଉଁ ଗୀତଟି ଲେଖିଥିଲେ, ତାହା ତଳେ ଦିଆଗଲା:—

ଯଦି ତୋର ଡାକ ଶୁନେ କେଉ ବା ନ ଆସେ
ତବେ ଏକଲା ଚଲୋ ରେ,
ଏକଲା ଚଲୋ, ଏକଲା ଚଲୋ
ଏକଲା ଚଲୋ ରେ।
ଯଦି କେଉଁ କଥା ନା କୟ—
(ଓରେ ଓରେ ଓ ଅଭାଗା !)
ଯଦି ସବାଇ ଥାକେ ମୁଖ ଫିରାୟେ
ସବାଇ କରେ ଭୟ—
ତବେ ପରାନ ଖୁଲେ,
ଓ ତୁଇ ମୁଖ ଫୁଟେ ତୋର ମନେର କଥା
ଏକଲା ଚଲୋ ରେ !

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯଦି ସବାଇ ଫିରେ ଯାୟ—
(ଓରେ ଓରେ ଓ ଅଭାଗା !)
ଯଦି ଗହନ ପଥେ ଯାବାର କାଲେ
କେଉ ଫିରେ ନା ଚାୟ—
ତବେ ପଥେର କାଁଟା
ଓ ତୁଇ ରକ୍ତମାଖା ଚରନ ତଲେ
ଏକଲା ଚଲୋ ରେ
ଯଦି ଆଲୋ ନା ଧରେ——
(ଓରେ ଓରେ ଓ ଅଭାଗା !)
ଯଦି ଝଡ଼ ବାଦଲେ ଆଁଧାର ରାତେ
ଦୁଆର ଦେୟ ଘରେ
ତବେ ବଜ୍ରାନଲେ
ଆପନ ବୁକେର ପାଜର ଜ୍ୱାଲିୟେ ଦିୟେ
ଏକଲା ଜ୍ୱଲେ ରେ ।
ଯଦି ତୋର ଡାକ ନ ଶୁନେ କେଉ ବା ନ ଆସେ
ତବେ ଏକଲା ଚଲୋ ରେ ।
ଏକଲା ଚଲୋ ଏକଲା ଚଲୋ
ଏକଲା ଚଲୋ ରେ ।

"ଭଗବାନଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀରଖି" ଶପଥ ନେବାରେ ଥିବା ଗୁରୁତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବାଣିଦର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଉପସ୍ଥିତ ଜନତା ମଧ୍ୟରେ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତି ଏବଂ ଉତ୍ସାହ ଏଭଳି ଭାବରେ ଥିଲା; ଯାହା ଫଳରେ କି ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ସମସ୍ତେ ଶପଥ ନେଲେ ।

କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କିଛି କରିବାକୁ ତରତର ହେଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ଭାରତୀୟମାନେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସାମ୍ବିଧାନିକ ଉପାୟରେ ନିଜର ଦାବୀ ହାସଲ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ବିଲାତକୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ଗଲା । ଏହି ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ଯିବା ଆଗରୁ ଭାରତୀୟମାନେ ୩ ଗୋଟି ସର୍ତ୍ତ ମାନିବା ସେ ଚାହିଁଲେ । ତାହା ହେଉଛି—(୧) ବିଲ ପାସ୍ ହେବା ପରେ ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି ସେମାନେ ପୁନର୍ବାର ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରିବେ , (୨) ପ୍ରତିନିଧିଦଳ ଯିବାରେ ଯାହା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବ ତାହା ସେମାନେ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ସଂଗୃହୀତ ହେବ, (୩) ପ୍ରତିନିଧିଦଳରେ କେତେଜଣ ଯିବେ ତାହାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସଂଖ୍ୟା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯିବ । ତା ଛଡ଼ା ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରତିନିଧିଦଳରେ ଯିବାପାଇଁ ବଛାଯିବେ,ସେମାନେ ତାକୁ କୌଣସି ସମ୍ମାନ ବୋଲି ବିବେଚନା ନ କରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ଭାବିବା ପାଇଁ ସେ କହିଲେ । ଏହି ସର୍ତ୍ତମାନ ସମସ୍ତେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ବିଲାତ ଗଲେ । ସେଠାରେ ସେମାନେ ଔପନିବେଶିକ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ମାରକପତ୍ର ଦେଲେ । କାରଣ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ ଥିଲା ସେତେବେଳେ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅଧୀନସ୍ଥ ରାଜ୍ୟ । ଏହା ପାଇଁ ଔପନିବେଶିକ ମନ୍ତ୍ରୀ ଲର୍ଡ ଏଲଗିନ୍ ବିଲଟିକୁ ନାକଚ କରି ଦେଲେ ଏବଂ ଭାରତୀୟମାନେ ଏହା ଜାଣି ଅତିଶୟ ଖୁସି ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ୧୯୦୭ ଜାନୁୟାରୀ ପହିଲା ପରେ ଏହି ଉପନିବେଶ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ପାଉଥିବାରୁ ତାହା ପରେ ଯେବେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବିଲ୍‌ଟି ପାସ୍ ହେବ, ତା ହେଲେ ରାଜାଙ୍କର ସ୍ୱୀକୃତି ଆପେ ଆପେ ମିଳିଯିବ ବୋଲି ଟ୍ରାନସ୍‌ଭାଲର ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ଜବାବ ଦିଆଯାଇଥିବା ପରେ ଜଣାପଡ଼ିବାରୁ ଭାରତୀୟମାନେ ଅତିରିକ୍ତ ମର୍ମାହତ ହେଲେ । ଏହାହିଁ ଥିଲା ଇଂରେଜମାନଙ୍କର କୂଟନୀତି । ଟ୍ରାନ୍‌ସଭାଲ ଔପନିବେଶ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ପାଇବା ପରେ ପୁଣି ବିଲଟି ଆଗତ କରାଯାଇ ୧୯୦୭ ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୧ ତାରିଖ ଦିନକ ଭିତରେ ବିଲ୍‌ଟି ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ତରତର କରି ପାସକରି ନିଆଗଲା । ଏହି ଆଇନ ୧୯୦୭ ଜୁଲାଇ ପହିଲାଠାରୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବା କଥା ଏବଂ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ତଦନୁଯାୟୀ ଜୁଲାଇ ୩୧ ତାରିଖ ମଧ୍ୟରେ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ହେବା ପାଇଁ ଦରଖାସ୍ତ କରିବାର କଥା ।

ଜୁଲାଇ ମାସରେ ଅନୁମତିପତ୍ର ଦେବା ପାଇଁ ଅଫିସମାନ ଖୋଲାଗଲା । ଭାରତୀୟମାନେ ଉକ୍ତ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କଲେ । ଭାରତୀୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଉପରେ ଏହାର ଭଲ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଲା । ଅଳ୍ପ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା । ବିଚାର ସମୟରେ ସେମାନେ ଦୋଷୀ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ୨ ମାସ ଅଶ୍ରମ କାରାଦଣ୍ଡ ହେଲା ଏବଂ ବିଚାରାଳୟରେ ସେ ଗୋଟିଏ ବିବୃତି ଦେଲେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "............ ମୋ ସମ୍ପର୍କରେ ଏବଂ ମୋ ପରେ ଯେଉଁମାନେ ଗିରଫ ହେବେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତଫାତ୍ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଥିଲି । ମୁଁ ସେ ସମୟରେ ପ୍ରିଟୋରିଆରୁ ଖବର ପାଇଥାଏ ଯେ, ମୋର ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ତିନି ବର୍ଷ ସଶ୍ରମ କାରାଦଣ୍ଡ ସହ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ଜୋରିମାନା ଏବଂ ତାହା ନ ଦେଲେ ଅଧିକ ୩ ମାସ ସଶ୍ରମ କାରାଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ସହକର୍ମୀମାନେ ଦୋଷାବହ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବାର ଯେବେ ବିବେଚିତ ହୋଇଥାନ୍ତି, ତାହେଲେ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୋଷ କରିଥିବାରୁ ମୋତେ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ପାଇଁ ବିଚାରପତିଙ୍କୁ କହିଲି ।" ଏହି ଉକ୍ତିରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସାଧାରଣ ରୀତିନୀତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜଣାଯାଏ । ସେ ଆଇନଭଙ୍ଗ କରୁଥିବା ସମୟରେ ସେହି ଦୋଷ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦଣ୍ଡର ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଦଣ୍ଡ ଚାହୁଁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କଥାରେ ବିଚାରପତି ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ଦଣ୍ଡ ପାଇବା ଫଳରେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯଥେଷ୍ଟ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହେଲା । ଜେଲରେ ଭାରତୀୟ ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କୁ ସାଧାରଣ କଏଦୀମାନଙ୍କ ପରି ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିଲା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କୁ ସଶ୍ରମ କାରାଦଣ୍ଡ ଦିଆଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କୁ ପଥର ଭାଙ୍ଗିବା ଏବଂ ପାଇଖାନା ସଫା କରିବା ଭଳି ଯଥେଷ୍ଟ ନୀଚକାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ କୁହାଯାଉଥିଲା । ବନ୍ଦୀମାନେ ମୋଟାମୋଟି ସମସ୍ତ ଅସୁବିଧା ସହ୍ୟକରି ଏହିଭଳି କଠୋର ଜେଲ ଜୀବନଯାପନ କରୁଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରକାଶ କରିଥିବା ସମ୍ବାଦପତ୍ର "ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ"ର କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ପ୍ରଥମେ ଫୋନିକ୍ସରେ କରିଥିଲେ ଏବଂ ପରେ ତାହା (ଟଲଷ୍ଟୟ) ଉଦ୍ୟାନକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କଲେ । ଏହି (ଟଲଷ୍ଟୟ) ଉଦ୍ୟାନରେ ଜେଲରେ ଥିବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କ ପରିବାରର ଲୋକେ ରହୁଥିଲେ । ପାଇଖାନା ସଫା କରିବା ସମେତ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଏଠାରେ ରହୁଥିବା ଲୋକେ କରୁଥିଲେ । ଜାତି, ଧର୍ମ ବା ଶ୍ରେଣୀ ବାଛବିଚାର କିଛି ନ ଥିଲା । ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ପାର୍ଶୀ ଏବଂ ଇଉରୋପୀୟମାନେ ସମସ୍ତେ ଏକା ଭଳି ସାଧାରଣ ଜୀବନଯାପନ କରୁଥିଲେ । ଏଠାରେ ରହୁଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ବୟସ୍କ ଲୋକେ ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରୁଥିଲେ । ପୂର୍ବରୁ ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ ଥିବା ସମୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଜୀବନଯାପନ କରିବାକୁ ଠିକ୍ କରିଥିଲେ । ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପାଦନ କରି ସେମାନଙ୍କର ଦେଖାଶୁଣା କରିବା ଉଭୟ କାର୍ଯ୍ୟ ପରସ୍ପର ବିରୁଦ୍ଧ ବୋଲି ସେ ଭାବୁଥିଲେ । ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅତିରଞ୍ଜିତ । କାରଣ ଏହା ହେଲେ ସାଧାରଣ ନାଗରିକ ସର୍ବସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସୁଯୋଗରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଆତ୍ମଦର୍ଶନ ପାଇଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟକୁ ପୂରାପୂରି ନିଜ ଅଧୀନରେ ରଖିବା ଦରକାର ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ ମାନବ ସମାଜର ସେବା କଲେ ଏହା ସମ୍ଭବ ବୋଲି ସେ କହୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦର୍ଶନ ଅର୍ଥାତ୍ ଖାଦ୍ୟ, ଉପବାସ, ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ, ତାଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବା ଏବଂ ପ୍ରାର୍ଥନା ଏ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଏହି ବିରାଟ ସଂଗ୍ରାମ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଏବଂ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ସେ ଉଦ୍ଭାବନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଜୀବନ ଦର୍ଶନର ମୂଳ ଗ୍ରନ୍ଥ ରୂପେ ବିବେଚିତ ହେଉଥିବା 'ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜ' ମଧ୍ୟ ଏହି ସମୟରେ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା ।

ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିଲା । ଏହି ସମୟରେ ଜେନେରାଲ ସ୍ମଟ୍ସ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ ଯେ, ଯଦି ଭାରତୀୟମାନେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାକ୍ରମେ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ହେବା ପାଇଁ ରାଜି ହୁଅନ୍ତି ତାହେଲେ ସେ କଳା ଆଇନ ଉଠାଇ ଦେବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବରାବର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବାରୁ ଏଥିରେ ରାଜି ହୋଇ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ତଦନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ମଙ୍ଗାଇଲେ । କିନ୍ତୁ କେତେକ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁକ୍ତି କରି କହିଲେ, "ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଭୟକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇଥିବାରୁ ଶତ୍ରୁକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିବାରେ ତାର ଭୟ କରିବାର କିଛି ନାହିଁ । ଏପରି କି ଶତ୍ରୁ ଯେବେ କୋଡ଼ିଏ ଥର ତା ସହିତ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟତା କରେ, ସେପରି ସ୍ଥଳରେ ୨୧ ଥର ପାଇଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ତା ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ଉଚିତ । କାରଣ ମାନବିକ ପ୍ରକୃତିରେ ପ୍ରଗାଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରିବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଧର୍ମର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଅଙ୍ଗ । ତା ଛଡ଼ା ସରକାରଙ୍କ କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ଅର୍ଥ ଆମେ ତାଙ୍କର କ୍ରୀଡ଼ା ସାମଗ୍ରୀ ହେବା ବୋଲି କହିବା ହେଉଛି ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ନୀତି ସମ୍ପର୍କରେ ପୂରାପୂରି ଅଜ୍ଞତାର ପରିଚୟ । ଧରାଯାଉ, ଆମେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାକ୍ରମେ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସରକାର ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ମୁତାବକ ଆଇନ ବାତିଲ ନ କରି ବିଶ୍ୱାସଭଙ୍ଗ କଲେ । ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆମେ କଣ ପୁଣି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭ କରିପାରିବା ନାହିଁ ? ଆବଶ୍ୟକ ସମୟରେ ଆମେ ଯେବେ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିବାର ପ୍ରମାଣପତ୍ର ଦାଖଲ କରିବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରୁ, ତା'ହେଲେ ଆମେ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିବାର କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମେ ଏବଂ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲକୁ ଲୁଚିଛପି ଆସୁଥିବା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସରକାର କୌଣସି ପ୍ରକାର ବାଛବିଚାର କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ସାଧାରଣ ନାଗରିକଠାରୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ତଫାତ୍ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଯେବେ କୌଣସି ଅବରୋଧକୁ ମାନିଯାଏ ସେ ତାହା ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ମାନେ । ଦଣ୍ଡ ପାଇବା ଭୟରେ ସେ ଏହା ନ କରି ସାଧାରଣ ସ୍ୱାର୍ଥଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହା କରାଯିବା ଶ୍ରେୟସ୍କର ବୋଲି ଭାବୁଥିବାରୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଏହା କରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ହେବା ପ୍ରଶ୍ନ ସମ୍ପର୍କରେ ଆମର ଅବସ୍ଥା ଠିକ୍ ଏହିପରି । ସରକାର ଯେତେ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏବଂ ତାହା ଯେତେ ନଗ୍ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆମର କୌଣସି କ୍ଷତି ହେବ ନାହିଁ । ଆମ ପାଇଁ ଏହି ଅବସ୍ଥା ଆମେ ନିଜେ ସୃଷ୍ଟି କରିଛୁ ଏବଂ ଆମେ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଏହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିପାରିବୁ । ଆମ ହାତରେ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଅସ୍ତ୍ର ଅଛି, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ନିର୍ଭୀକ ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନ । ଭାରତୀୟ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଆଜି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯେପରି ଦୃଢ଼ତା ଅଛି, ତାହା ରହିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଯେବେ କେହି କହୁଥାଏ ତେବେ ମୁଁ କହିବି ଯେ ସେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ନୁହନ୍ତି ବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଅର୍ଥ ତାଙ୍କୁ ଜଣା ନାହିଁ । ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖା ଦେଇଥିବା ଏକତା । ଯଦି ଏହି ଏକତା ପ୍ରକୃତ ଏକତାର ଶକ୍ତି ନ ହୋଇ ସାମରିକ ଉନ୍ମାଦନା ବା ନିଶାବଶତଃ ଦେଖା ଦେଇଛି, ତା'ହେଲେ ଆମେ ବିଜୟ ହାସଲ କରିବାକୁ ଅଧିକାରୀ ହେବୁ ନାହିଁ ବା ଯେବେ ହେବୁ, ତାହା କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ହେବ ଏବଂ ଆମ ହାତରୁ ଖସିଯିବ । ଧରଯାଉ, ସରକାର ପ୍ରଥମେ ଆଇନଟିକୁ ବାତିଲ କରିବେ ଏବଂ ତାପରେ ଆମେ ନିଜ ନିଜକୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାକ୍ରମେ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ କରିବୁ । ତା'ହେଲେ ସରକାର ଯେ ପୁଣି ତା ନ କରିବେ ଏହାର ପ୍ରମାଣ କଣ ? ଆମ ନିଜ ଶକ୍ତି ଉପରେ ଯେବେ ଆମ୍ଭର ବର୍ତ୍ତମାନ ସନ୍ଦେହ ଥାଏ ତେବେ ମଧ୍ୟ ଆମ ପକ୍ଷରେ ଖରାପ । ତେଣୁ ଯେ କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ମିଳାମିଶାର ବିଚାର କରାଗଲେ ଦେଖାଯିବ ଯେ, ଏହାଦ୍ୱାରା ଆମର ଖାଲି ଯେ କ୍ଷତି ନ ହେବ ସେତିକି ନୁହେଁ ବରଂ ଏହାଦ୍ୱାରା ଲାଭ ହେବ । ତାହାଛଡ଼ା ମୋର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମତ ହେଉଛି—ଶତ୍ରୁ ଯେତେବେଳେ ଆମର ନମ୍ରତା ତଥା ନ୍ୟାୟପରାୟଣତା ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି, ସେତେବେଳେ ସେ ତାର ବିରୋଧ ଛାଡ଼ିଦେବ ବା ଅନ୍ତତଃ କମାଇ ଦେବ ।"

ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ କେତେକ ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ପରାମର୍ଶ କରିବା ପାଇଁ ଏକତ୍ର କରାଯାଇ ଥିଲା, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ତାଙ୍କ କଥାରେ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । କିନ୍ତୁ ସେହି ଦିନ ରାତିରେ ଅଧିକ ଲୋକ ଏକତ୍ର ହୋଇଥିବା ସଭାରେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ରାଜି କରାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏହି ସଭାରେ ଜଣେ ପଠାଣ ଥିଲେ । ସେ ଯୁକ୍ତି କଲେ ଯେ କେବଳ ଦୋଷୀମାନେ ଟିପଚିହ୍ନ ଦିଅନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜେ କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଜବାବ ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, "ଟିପଚିହ୍ନ ବିଷୟରେ ମୁଁ ପୂର୍ବରୁ ଯାହା ସବୁ ଲେଖିଛି, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ମୁଁ କହୁଛି ଯେ ଭାରତବର୍ଷରେ କେବଳ ଦୋଷୀ ଜାତିମାନଙ୍କୁ ଟିପଚିହ୍ନ ଦେବାକୁ ପଡ଼େ । ମୁଁ ପୂର୍ବରୁ କହିଛି ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ କହୁଛି ଯେ କଳା ଆଇନ୍ ଅନୁଯାୟୀ ଟିପଚିହ୍ନ ତ ଦୂରର କଥା ଆମର ଦସ୍ତଖତ ଦେବା ମଧ୍ୟ ପାପଜନକ । ଏହା ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟକରି ମୁଁ କହିଛି ଏବଂ ବିଜ୍ଞତାର ସହିତ ଟିପଚିହ୍ନର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରୁଛି । ଟିପଚିହ୍ନ ଭଳି ଯେଉଁ ଛୋଟ ବିଷୟମାନଙ୍କରେ ଆମେ ରାଜି ହୋଇ ଯାଇଛୁ ସେହି ଭଳି ସାମାନ୍ୟ ବିଷୟରେ ଉଦ୍‌ବେଗ ଜନକ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟିକରି ଆମ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଉତ୍ତେଜନା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜ ବିଷୟ । ଏହା ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଜାଣିଛି ଯେ ଲୋକେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅବସ୍ଥା ଉପଲବ୍ଧି କରି ପାରୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଅବସ୍ଥା ବର୍ତ୍ତମାନ ବଦଳି ଯାଇଛି । ମୁଁ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ କହୁଛି ଯେ ଗତକାଲି ଲୋକଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଦୋଷାବହ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତାହା ଆଜିକାର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପରିସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କର ଚିହ୍ନ ବୋଲି ପରିଗଣିତ ହୋଇଛି । କେହି ଲୋକ ଯେବେ ମୋତେ ବାଧ୍ୟ କରାଇ ନମସ୍କାର କରାଏ ଏବଂ ମୁଁ କରେ, ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସାଧାରଣ ଲୋକ ତଥା ମୋ ନିଜ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ ନ୍ୟୂନ ବୋଲି ପରିଗଣିତ ହେବି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯେବେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ କାହାକୁ ଭାଇ ବା ସାଙ୍ଗସାଥି ହିସାବରେ ନମସ୍କାର କରେ ତଦ୍ୱାରା ମୋର ନମ୍ରତା ତଥା ଭଦ୍ରତା ପ୍ରଶଂସା ପାଇବ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ମୁଁ ଠିକ୍ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛି ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେବି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମ ଲୋକଙ୍କୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଟିପଚିହ୍ନ ଦେବାକୁ ମୁଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଛି ।"

୧୫୦୦୦ ପାଉଣ୍ଡ ବିନିମୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତୀୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସ୍ୱାର୍ଥ ଜଳାଞ୍ଜଳି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦେଲେ ବୋଲି ଉକ୍ତ ପଠାଣ ଅଭିଯୋଗ କଲେ । ସେ କହିଲେ, "ମୁଁ ଆଲ୍ଲାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି କହୁଛି, ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ହେବା ପାଇଁ ଦରଖାସ୍ତ କରିବାରେ ନେତୃତ୍ୱ ନେଉଥିବା ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ମୁଁ ଜୀବନରେ ମାରିଦେବି ।" ଏହାର ଉତ୍ତର ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, "ପଠାଣ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ମନୋଭାବ ମୁଁ ବୁଝିପାରୁଛି । ମୁଁ ଯେ, ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସ୍ୱାର୍ଥ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯାଉଥିବା କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନ ପାରେ ଏହା ବୋଧହୁଏ ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି । ମୁଁ ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ କହିଛି ଯେ, ଯେଉଁମାନେ ଟିପ ନ ଦେବାକୁ ବଦ୍ଧପରିକର ସେମାନଙ୍କୁ ଟିପ ଦେବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ କରାଯିବ ନାହିଁ । ଯେବେ କୌଣସି ପଠାଣ ବା ଅନ୍ୟ କେହି ଟିପ ନ ଦେଇ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ହେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସାହାଯ୍ୟ କରିବି । ଆଉ ଏହା ମଧ୍ୟ ଜବାବ ଦେଉଛି ଯେ ସେଭଳି ଲୋକ ନିଜର ବିବେକ ବିରୁଦ୍ଧରେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ନ ହୋଇ ଠିକ୍ ଭାବେ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ହେବେ । ଏହା ମଧ୍ୟ ମୁଁ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ, ବନ୍ଧୁବର ଯେଭଳି ଭାବେ ମୃତ୍ୟୁର ଭୟ ଦେଖାଇଛନ୍ତି, ତାହା ମୁଁ ପସନ୍ଦ କରେ ନାହିଁ । ଏହା ମଧ୍ୟ ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଯେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି କେହି ଅନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କୁ ମାରିବା ପାଇଁ ଶପଥ ନେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ମୁଁ ଧରି ନେଉଛି ଯେ ସାମୟିକ ଉନ୍ମାଦନାବଶତଃ ଉକ୍ତ ବନ୍ଧୁ ଏଭଳି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଛନ୍ତି । ସେ ଯାହା ହେଉ ପଛକେ ଉକ୍ତ ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରନ୍ତୁ ବା ନ କରନ୍ତୁ ସେଥିପ୍ରତି ମୋର ବିଚଳିତ ଭାବ ପ୍ରକାଶ ନ କରି ମିଳାମିଶା ପାଇଁ ଦାୟୀ ହୋଇଥିବା ମୁଖ୍ୟପକ୍ଷ ହିସାବରେ ଟିପଚିହ୍ନ ଦେବାରେ ନେତୃତ୍ୱ ନେବା ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏବଂ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଭଗବାନ ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ ବୋଲି ମୁଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି । ଯାହାର ଜୀବନ ଅଛି ତା ପକ୍ଷେ ମୃତ୍ୟୁ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ରହିଛି । ତେଣୁ କୌଣସି ରୋଗ ବା ସେପରି ଭାବେ ନ ମରି ଜଣେ ଭାଇର ହାତରେ ମରିବା ମୋ ପକ୍ଷେ ଦୁଃଖଦାୟକ ନୁହେଁ । ସେଭଳି ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ମାରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ମୁଁ କୌଣସି କ୍ରୋଧ ବା ଘୃଣା ପ୍ରକାଶ କରିବି ନାହିଁ । କାରଣ ମୁଁ ଭଲ ରକମ ଜାଣେ ଯେ ଏହାଦ୍ୱାରା ମୋର ଅନ୍ତରାତ୍ମାର ଅଧିକ ମଙ୍ଗଳ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆତତାୟୀ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ମାରିଥିବାରୁ ପରେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଅନୁତାପ କରିବ ।"

ଏହା ପରେ ସଭା ଶେଷ ହେଲା । ପରଦିନ ସକାଳୁ ଭାରତୀୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର କେତେ ଦିନ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କସହ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ କରାଯାଉଥିବା ଅଫିସକୁ ପରିଚୟ ପତ୍ର ସଂଗ୍ରହ କରିବା ପାଇଁ ଗଲେ । ନିଜେ ପ୍ରଥମେ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ହୋଇ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନିଦର୍ଶନ ହେବାକୁ ସେ (ଗାନ୍ଧିଜୀ) ଚାହିଁଥିଲେ । ବାଟରେ ଉକ୍ତ ପଠାଣ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି କୁଆଡ଼େ ଯାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ପଚାରିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଟିପଚିହ୍ନଦେଇ ନିଜର ପରିଚୟପତ୍ର ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ କରାଯାଉଥିବା ଅଫିସକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ଜାଣିବାରୁ ସେ (ପଠାଣ) ତାଙ୍କୁ (ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ) ଠେଙ୍ଗାରେ ପ୍ରହାର କଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁହଁରେ "ହା....ରାମ" କହି ଅଚେତ ହୋଇଗଲେ । ସରକାରୀ ଲୋକେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ନେବାକୁ ଚାହିଁଲେ । କିନ୍ତୁ ଆନ୍ଦୋଳନର ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କର ସମ୍ପର୍କରେ ଆସି ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁ ହୋଇଥିବା ରେଭରେଣ୍ଡ ଡୋକ ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଘରକୁ ନେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଘରେ ସେ ପାଇଥିବା ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା ଠିକ୍ ନିଜ ଘର ପରି ମଣିଥିଲେ ।

ଉକ୍ତ ପଠାଣଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସୁସ୍ଥ ହୋଇ ଲେଖିବା ଅବସ୍ଥାରେ ପହ-ଞ୍ଚିବା ପରେ ଉକ୍ତ ପଠାଣ ତଥା ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ମୋକଦ୍ଦମାରେ ନ ପକାଇ ସେମା-

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନଙ୍କୁ ଖଲାସ କରିଦେବା ସେ ଚାହାନ୍ତି ବୋଲି ସରକାରୀ ଓକିଲଙ୍କୁ ଲେଖିଲେ । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ଜୋହାନ୍‌ସବର୍ଗର ୟୁରୋପୀୟମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଆଘାତ କରିବା ପାଇଁ ଦାୟୀ ହୋଇଥିବା ଲୋକେ ଦଣ୍ଡ ପାଇବା ଉଚିତ ବୋଲି ସରକାରୀ ଓକିଲଙ୍କୁ ଲେଖିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ହେଲା ଯେ ଏହି ଘଟଣାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏକା ସମ୍ପୃକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ଏହା ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ପ୍ରଶ୍ନ । ଆତତାୟୀ ସାଧାରଣ ସ୍ଥାନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିବାରୁ ଏହା ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ଦୋଷ । ଏହା ଫଳରେ ଦୋଷୀମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସରକାରୀ ଓକିଲ ମକଦ୍ଦମା ଚଳାଇଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ୩ ମାସ କରି ସଶ୍ରମ କାରାଦଣ୍ଡ ହେଲା । ପରେ ଉକ୍ତ ପଠାଣ ନିଜର ଭୁଲ ବୁଝିପାରି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜଣେ ବଡ଼ ବନ୍ଧୁ ହେଲେ ।

ପୂର୍ବରୁ ରେଭରେଣ୍ଡ ଡ଼ୋକ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିଲେ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଏହି ଆତତାୟୀର ଆକ୍ରମଣର ପ୍ରାୟ ୬ ମାସ ପୂର୍ବରୁ ସେ (ଡ଼ୋକ୍) ମୋ ଅଫିସକୁ ଆସି ନିଜର ପରିଚୟସୂଚକ ସଙ୍କେତ ପଠାଇଲେ । ତାଙ୍କ ନାମ ପୂର୍ବରୁ "ରେଭରେଣ୍ଡ" ଥିବାର ଦେଖି ମୁଁ ଭୁଲ୍ ଭାବିଥିଲି ଯେ ଆଉ କେତେକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମଯାଜକ ଯେପରି ମୋତେ ସେମାନଙ୍କ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବାକୁ ଆସୁଥିଲେ, ସେହିଭଳି ଏ ମଧ୍ୟ ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ବୋଧହୁଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ ରଖିବାକୁ ବା ଅତିବେଶିରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରତି ଅଯାଚିତ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରିବେ । ମିଷ୍ଟର ଡ଼ୋକ ମୋ ସହିତ ଆସି ଦେଖାକରିବାର ଅଳ୍ପ କେତେକ ମିନିଟ ପରେ ମୁଁ କିପରି ତାଙ୍କୁ ଭୁଲ ଭାବିଥିଲି ତାହା ବୁଝି ଦୁଃଖିତ ହେଲି ଏବଂ ମୋ ମନରେ ତାଙ୍କୁ କ୍ଷମା ମାଗିଲି । ମୁଁ ଦେଖିଲି ଯେ, ଆନ୍ଦୋଳନ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ସବୁ ଖବର ସେ ଭଲ ଭାବେ ଜାଣନ୍ତି । ସେ କହିଲେ "ଆପଣ ମୋତେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ନିଜର ବନ୍ଧୁ ବୋଲି ଭାବନ୍ତୁ । ମୋ ପକ୍ଷରେ ଯାହା ସମ୍ଭବ ସେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ନିଜର ଧର୍ମଗତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବେ । ଯୀଶୁଙ୍କ ଜୀବନରୁ ମୁଁ ଯେବେ କିଛି ଶିକ୍ଷା ପାଇଥାଏ, ତାହା ହେଉଛି ଯେ ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ଲୋକମାନଙ୍କ ଭାରଲାଘବ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ପାରୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେବା କରିବା ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।" ଏହିପରି ଭାବେ ଆମର ପରିଚୟ ହେଲା ଏବଂ ତାହା ଯେତେ ପୁରୁଣା ହେଲା ସେହି ମାତ୍ରାରେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ସ୍ନେହ ତଥା ଆନ୍ତରିକତା ବର୍ଦ୍ଧିଲା .... । ମିଷ୍ଟର ଡ଼ୋକ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସହାୟତା କରିଥିବାରୁ ଏବଂ ମୋତେ ତାଙ୍କ ଘରେ ରଖିଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଯେ ନିର୍ଯାତନା ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ି ନାହିଁ ଏହା କେହି ଯେପରି ନ ଭାବନ୍ତି । ମିଷ୍ଟର ଡ଼ୋକ ଗୋଟିଏ ବାପଟିଷ୍ଟଚର୍ଚ୍ଚର ମୁଖ୍ୟ ଥିଲେ । ୟୁରୋପୀୟ ଲୋକଙ୍କର ସେଠାକୁ ଆସିବା ଉପରେ ତାଙ୍କର ଜୀବିକା ନିର୍ଭର କରୁଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ୟୁରୋପୀୟମାନଙ୍କ ପରି ଯଥେଷ୍ଟ ଘୃଣା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହି ଘଟଣା ମିଷ୍ଟର ଡ଼ୋକଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିଚଳିତ କରି ନ ଥିଲା । ....ସେ କହିଲେ, "ବନ୍ଧୁବର୍ଗ ! ଯୀଶୁଙ୍କ ଧର୍ମ କ'ଣ ବୋଲି ଆପଣମାନେ ଭାବୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ନିଜକୁ ତାଙ୍କର ଜଣେ ଅଧମ ଅନୁଗାମୀ ବୋଲି ଦାବୀ କରେ । ସେ ଏପରି ଜଣେ ଥିଲେ ଯେ'କି ଆନନ୍ଦର ସହିତ ବିଶ୍ୱାସର କବଚ ଧାରଣ କରିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମ ଥିଲା ଠିକ୍ ଏହି ସଂସାର ପରି ଅସୀମ । ମୁଁ ଯେବେ ଏହି ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ୟୁରୋପୀୟମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାଏ, ତା'ହେଲେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ମୁଁ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଭାବେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବା ଦରକାର । ଯଦିଓ ସେଥିପାଇଁ ୟୁରୋପୀୟମାନେ ଦଣ୍ଡଦେବେ ବୋଲି ଆପଣ ଭାବୁଛନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନେ ଯଦି ଦଣ୍ଡ ନ ଦିଅନ୍ତି ତାହାହେଲେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୁଁ କୌଣସି ଗୁହାରୀ କରିବି ନାହିଁ ବା କାର୍ଯ୍ୟ ଛାଡ଼ିବି ନାହିଁ । ମୋର ଜୀବିକା ଅବଶ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । କିନ୍ତୁ ନିଜର ଜୀବିକା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ କେବଳ ସମ୍ପୃକ୍ତ ବା ସେମାନେ ମୋର ଦାସ ବୋଲି ଆପଣ ଯେ ଭାବୁ ନାହାଁନ୍ତି, ଏହା ନିଶ୍ଚିତ । ମୋର ଦାତା ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନ ଏବଂ ସେମାନେ ତାଙ୍କର ନିମିତ୍ତ ମାତ୍ର । ମୋର ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଯେଉଁ ସମ୍ପର୍କ ତହିଁରେ ଗୋଟିଏ ଅଲିଖିତ ସର୍ତ୍ତ ଅଛି ଯେ ସେମାନେ ମୋର ଧର୍ମଗତ ସ୍ୱାଧୀନତାରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ମୋ ପାଇଁ ଆପଣ ଅଯଥା ଭାବନ୍ତୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦରଦ ନ ଦେଖାଇ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ଆପଣାର ଭାଗ ନେଉଛି । ଏ ବିଷୟ ମୋର ଉପରିସ୍ଥ ଧର୍ମଯାଜକଙ୍କ ସହିତ ପୁରାପୁରି ଆଲୋଚନା କରିଛି । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଭଦ୍ରତା ସହକାରେ କହିଲି ଯେ, ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ସମ୍ପର୍କ ରଖିବା ସେ ଯେବେ ପସନ୍ଦ ନ କରନ୍ତି; ତାହାହେଲେ ସେ ମୋତେ ଅବସର ନେବାକୁ ଅନୁମତି ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୋ ସ୍ଥାନରେ ଆଉ ଜଣକୁ ନିଯୁକ୍ତ କରି ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ଏ ବିଷୟରେ ମୁଣ୍ଡ ନ ପୂରାଇବା ପାଇଁ ମୋତେ ପରାମର୍ଶ ଦେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଉତ୍ସାହଜନକ କେତେକ କଥା କହିଲେ .... ।"

ଏହି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଧର୍ମଯାଜକ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିଥିବା ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିବାରୁ ମୁଁ ଦୁଃଖିତ ନୁହେଁ । କାରଣ ଆମେ ନିଜକୁ ଧାର୍ମିକ ଲୋକ ଭାବୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମର କରୁଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ ବହୁ ସମୟରେ ଧର୍ମର ପରିପନ୍ଥୀ ହୁଏ । ଭାରତୀୟମାନେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ନିଜେ ନିଜକୁ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦିଆଯାଇଥିବା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ମୁତାବକ କଳା ଆଇନଟି ବାତିଲ କରାଗଲା ନାହିଁ ।

ଆନ୍ଦୋଳନର ଗତି ଦେଖି କେତେକ ୟୁରୋପୀୟ ଲୋକ ମଧ୍ୟ ଏହା ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଆନ୍ଦୋଳନ ସପକ୍ଷରେ ମତ ପ୍ରକାଶ କଲେ; କିନ୍ତୁ ଆନ୍ଦୋଳନର ଫଳାଫଳ ଉପରେ ଏହାର କୌଣସି ବିଶେଷ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଭାଷାରେ "ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସତ୍ ଆନ୍ଦୋଳନ ବିନା ଚେଷ୍ଟାରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଶୁଦ୍ଧ ଓ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟକୁ ଆକର୍ଷିତ କରେ ।"

ଏହି ଭାରତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ କେବଳ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ରହିଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପରେ ବୁଝି ପାରିଲେ ଯେ, ସେ କରିଥିବା ମିଳାମିଶା ସମ୍ପର୍କରେ ନାଟାଲ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଭୁଲ ଧାରଣା ଅଛି । ସେ ସମୟରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ପରିବାରଙ୍କ ସହ ତାଙ୍କ ନିଜପରିବାର ପ୍ରିଟୋରିଆ ନିକଟସ୍ଥ ଫୋନେକ୍ସରେ ରହୁଥିଲେ, ତେଣୁ ଟିକିଏ ସମୟ ମିଳିବାରୁ ତାଙ୍କ ପରିବାରର ଭଲମନ୍ଦ ବୁଝିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲୋକଙ୍କୁ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ସେ ଡରବାନ ଗଲେ । ସେଠାରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ଡକାଗଲା । ଉକ୍ତ ବୈଠକ ପ୍ରାୟ ଶେଷ ହେଲାବେଳକୁ ଆଲୁଅ ହଠାତ୍ ଲିଭିଗଲା । ଜଣେ ପଠାଣ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଲଠିସହ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ବସିଥିବା ମଞ୍ଚ ଉପରକୁ ଦଉଡ଼ିଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବନ୍ଧୁମାନେ ଘେରିଯିବା ପରେ ତାଙ୍କୁ ନିରାପଦରେ ସଭା ବାହାରକୁ ନିଆଗଲା । ଡରବାନରେ ତାଙ୍କ ପରିବାର ରହୁଥିବା ସ୍ଥାନକୁ ସେ ଗଲେ; କିନ୍ତୁ ବନ୍ଧୁମାନେ ତାଙ୍କୁ ଏକା ଯିବାକୁ ଦେଲେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବାରଣ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେମାନେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଗଲେ । ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଛନ୍ତି, ମୃତ୍ୟୁ କେବଳ ଗୋଟିଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ଥିବାରୁ ତାହାକୁ ଭୟ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ବୋଲି ତାଙ୍କ ... ହୃଦବୋଧ ହୋଇ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଦିନଗତି ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ନିରାପତ୍ତା ଅନୁଭୂତି ହୋଇଥିଲା । ସେ ପୁଣି ଲେଖିଛନ୍ତି, "ମୁଁ ଜାଣିଶୁଣି ମୃତ୍ୟୁ ସମେତ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଭୟ ମନରୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଉଦ୍ୟମ କରିଛି; କିନ୍ତୁ ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହିତ ବହୁ ଦିନ ପରେ ଦେଖା ହେଲେ ଯେଉଁଭଳି ଆନନ୍ଦ ଆସେ, ଅନେକ ସମୟରେ ମୋ ଜୀବନରେ ମୃତ୍ୟୁ କଳ୍ପନାରେ ସେ ଆନନ୍ଦ ପାଇ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଟାଣ ହେବା ପାଇଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଉଦ୍ୟମ ସତ୍ତ୍ୱେ ମଣିଷ ବହୁ ସମୟରେ ଦୁର୍ବଳତାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୁଏ ଏବଂ ତାର ଜ୍ଞାନ ଯାହାକି କେବଳ ମସ୍ତିଷ୍କରେ ରହିଯାଇ ହୃଦୟକୁ ଯାଇପାରେ ନାହିଁ, ତାହା ଜୀବନର ବହୁ ସଙ୍କଟଜନକ ସମୟରେ କୌଣସି କାମରେ ଆସେ ନାହିଁ । ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଣିଷ ବାହାରର ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ ତା' ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରେ ତା'ର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିର ବଳ ପ୍ରାୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ଏପରି କ୍ଷଣିକ ମୋହ ସମ୍ପର୍କରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ବରାବର ସତର୍କ ରହିବା ଦରକାର ।" ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ତଥା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ଥିବା ଉଚ୍ଚ ପରିକଳ୍ପନାସହ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ପରିଚିତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହା ମୁଁ ଉଦ୍ଧୃତ କଲି ।

ସେ ଫୋନେକ୍ସରେ ରହିଥିବା ସମୟରେ ଜେନେରାଲ ସ୍ମଟସଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ସେ କାହିଁକି ଗ୍ରହଣ କଲେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ "ଇଣ୍ଡିୟାନ ଓପିନିୟନ"ରେ ବିଶଦ ଭାବେ ଲେଖିଲେ । ଏହା ଫଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଦରକାର ବୋଲି ଅଧିକାଂଶ ଭାରତୀୟ ଉପଲବ୍ଧି କରି ନିଜେ ନିଜେ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ହେବାପାଇଁ ବ୍ୟଗ୍ରତା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ନ ହୋଇ ପ୍ରାୟ କେହି ରହିଲେ ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ପରେ ପରେ ଜେନେରାଲ ସ୍ମଟସ ନିଜର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ରକ୍ଷା ନ କରି କଳାଆଇନ ବାତିଲ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆଉ ଆଗକୁ ଯାଇ ସେହିଭଳି କାର୍ଯ୍ୟମାନ କଲେ । ସେ କଳା ଆଇନକୁ ରଖିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଆଇନ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ଆଗତ କଲେ । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁଯାୟୀ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା କାର୍ଯ୍ୟକୁ କାଏମ ରଖାଗଲା ଏବଂ ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଇନ ଅନୁସାରେ ସରକାରଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ତାରିଖ ପରେ ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ହେବେ ତାହା ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏସିଆ ଲୋକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ କରାଯିବାର ସାନି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ଏହା ଫଳରେ ଏକା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯୋଡ଼ିଏ ଆଇନ ରଖା କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାରତବର୍ଷରୁ ନୂଆ ହୋଇ ଆସୁଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ପରେ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ହେବା ପାଇଁ ଦରଖାସ୍ତ କରୁଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କୁ କଳାଆଇନ ପରିସରଭୁକ୍ତ କରାଗଲା । ଏହା ଫଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମାଲୋଚକମାନେ ଠିକ୍ କହିଥିଲେ ବୋଲି ଜଣାଗଲା । କିନ୍ତୁ ପୁରୁଣା ତଥା ନୂଆ ଆଇନର ପ୍ରତିରୋଧ କରାଯିବ ବୋଲି ସେ (ଗାନ୍ଧି) ଘୋଷଣା କରିବାରୁ ସବୁ ଭାରତୀୟ ଲୋକେ ତାଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ପନ୍ଥା ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରଥମେ ସେମାନେ ସାମ୍ବିଧାନିକ ପନ୍ଥାରେ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାର ନିରାକରଣ ପାଇଁ ଜେନେରାଲ ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ନିକଟରେ ଦାବୀ କଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ କିଛି ସମୟ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଚିଠିମାନଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ତିସ୍ୱୀକାର ମଧ୍ୟ କଲେ ନାହିଁ । ଏହା ଫଳରେ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବା ଛଡ଼ା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପନ୍ଥା ରହିଲା ନାହିଁ । ନୂତନ ଆଇନ ଯେବେ ପାସ୍ କରାଯାଏ, ତା ହେଲେ ଭାରତୀୟମାନେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ହୋଇ ଯେଉଁ ପ୍ରମାଣ ପତ୍ରମାନ ହାସଲ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ପୋଡ଼ି ଦେବେ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଚରମପତ୍ର ଦିଆଗଲା । ଏହା ଫଳରେ କେବଳ ପୁରାତନ ଆଇନକୁ ବିରୋଧ କରା ନ ଯାଇ ନୂତନ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ଆଇନକୁ ମଧ୍ୟ ବିରୋଧ କରାଗଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତା'ଛଡ଼ା ଯେଉଁ ତାରିଖରେ ପ୍ରମାଣପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ପୋଡ଼ାଯିବାର କଥା, ତାହା ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତ ଚରମ ପତ୍ରରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଗଲା । ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଏହା ଗର୍ହିତ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ବିବେଚନା କରାଗଲା । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି—"……… ଏହାଦ୍ୱାରା ଭାରତୀୟମାନେ ପାଶବିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ୟୁରୋପୀୟ ଲୋକେ ଭାବିଲେ । ୟୁରୋପୀୟମାନେ ଯେବେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ନିଜର ସମକକ୍ଷ ବୋଲି ଭାବୁଥାନ୍ତେ ତା'ହେଲେ ଏହି ଚିଠି ପୂରାପୂରି ଭଦ୍ରୋଚିତ ଏବଂ ଏହାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ସେମାନେ ବିଚାର କରି ଥାଆନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ ବିଷୟ ହେଉଛି ୟୁରୋପୀୟମାନେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ଆଦିମ ଯୁଗବାସୀ ବୋଲି ବିବେଚନା କରୁଥିବାରୁ ଏଭଳି ଚିଠି ଲେଖିବାର ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଯଥେଷ୍ଟ ସାର୍ଥକତା ଅଛି । ହୁଏତ ଭାରତୀୟମାନେ ଆଦିମ ଯୁଗର ମାନବ ବୋଲି ନିଜକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ଏଭଳି ଲାଞ୍ଛିତ ହେବାକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେବେ ବା ସେମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆଦିମ ଯୁଗବାସୀ ବୋଲି ହେଉଥିବା ଅଭିଯୋଗର ସେମାନେ ସକ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବେ ।"

ଏହି ଚିଠି ଲେଖାଯିବା ପରେ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ବଣ୍ଟାଯାଇଥିବା ସମସ୍ତ ପ୍ରମାଣପତ୍ରକୁ ଏକାଠି କରି ଚରମ ପତ୍ରରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ତାରିଖ ଓ ସମୟର ପରେ ଆୟୋଜିତ ହୋଇଥିବା ସଭାକୁ ଆଣିଲେ । ଚରମପତ୍ରର କୌଣସି ଜବାବ ମିଳି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସଭା ଚାଲୁଥିବା ସମୟରେ ମିଳିପାରେ ବୋଲି ଭାରତୀୟମାନେ ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ଆଶା କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ଦୁଃଖପ୍ରକାଶ କରି ଓ ସରକାରଙ୍କ ନୀତିରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଜଣାଇ ଗୋଟିଏ ତାର ଆସିଲା । ଏହି ତାର ଫଳରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନୈରାଶ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆଗ୍ରହ ଓ ଉତ୍ସାହ ଦେଖା ଦେଲା । ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ କେବଳ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ବାକିଥିଲା । ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରମାଣପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଡ୍ରମରେ ରଖାଯାଇ ପୋଡ଼ାଗଲା । ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରମାଣପତ୍ର ଦେଇ ନ ଥିଲେ ଅଥଚ ସଙ୍ଗରେ ଆଣିଥିଲେ ତା ସବୁ ମଧ୍ୟ ପୋଡ଼ାଗଲା । ଏହିପରି ଭାବରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଦ୍ୱିତୀୟ ଏବଂ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ।

ପରେ ପରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଦେଖା ଦେଲା । ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ "ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ ଦେଶାନ୍ତରବାସୀ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ବିଲ୍" ନାମକ ଗୋଟିଏ ବିଲ୍ ପାସ୍ ହେଲା । ସାଧାରଣତଃ ଏହା ସମସ୍ତ ଏସିଆବାସୀଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଯୁଜ୍ୟହେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପାସ୍ କରାଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁଖ୍ୟତଃ ଏହା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କପ୍ରତି ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରାଗଲା । ସେମାନେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କୀୟ ଗୋଟିଏ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବା ଦରକାର ବୋଲି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ତାହା ହେଉଛି, ସେମାନେ ନିଜେ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିବାର ପ୍ରମାଣପତ୍ର ଦେଖାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । କଳା ଆଇନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇଥିବା ଆନ୍ଦୋଳନସହ ନୂତନ ଆଇନକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରାଯିବା ଉଚିତ କି ନୁହେଁ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଲୋଚନା ହେଲା । ଏହି ଆଇନକୁ ଯେବେ ଭାରତୀୟମାନେ ପ୍ରତିରୋଧ ନ କରନ୍ତି ତା ହେଲେ ହୁଏତ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଅର୍ଥ କରାଯିବାର ଆଶଙ୍କା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ତେଣୁ ପୂର୍ବ କଳାଆଇନ ବିରୁଦ୍ଧରେ କରାଯାଇଥିବା ଆନ୍ଦୋଳନ ସଙ୍ଗେ ଏହି ନୂତନ ଆଇନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ ନୂତନ ଆଇନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରାଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଏହା ଚାଲୁ ନ କରିବା ପାଇଁ ଜେନେରାଲ ସ୍ମଟସଙ୍କୁ ଜଣାଗଲା । ସେ ଏଥିରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ ନାହିଁ । ଏଣେ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହୋଇ ଯୁକ୍ତି କଲେ ଯେ, ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ଇଞ୍ଚେ ସ୍ଥାନ ଦେଲେ ସେ ସବୁ ଦାବୀ କରିବେ । ତେଣୁ ଏହି ନୂତନ ଆଇନ କିପରି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଉଛି, ତାହା ପରୀକ୍ଷା କରିବାପାଇଁ ଜଣେ ସମ୍ମାନିତ ନାମଜାଦା ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ ପଠାଯିବା ଲାଗି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସୋରାବଜୀ ନାମକ ଜଣେ ପାର୍ଶୀ ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କୁ ବଛାଗଲା । ସେ ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରି ପ୍ରବେଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କୁ ସରକାର ଗିରଫ କରିବେ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଭାବିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସରକାର ତାହା କଲେ ନାହିଁ ବା ତାଙ୍କ ଯିବା ଆସିବାରେ କୌଣସି ବାଧା ଦିଆଗଲା ନାହିଁ । ଶେଷକୁ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ ବିଚାରାଳୟରେ ତାଙ୍କୁ ହାଜର କରାଯାଇ ସପ୍ତାହକ ମଧ୍ୟରେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ହୁକୁମ ହେଲା । ସେ ଏହା ନ କରିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ୧ ମାସ ସଶ୍ରମ ଜେଲଦଣ୍ଡ ଦିଆଗଲା ।

ସରକାର ଯେପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ଭାରତୀୟମାନେ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହେଲେ । ପଞ୍ଚା ପଞ୍ଚା ଭାରତୀୟ ନାଟାଲ ସରହଦ ଡେଇଁ ଟ୍ରାନସଭାଲରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଏହା ଫଳରେ ସରକାର ମଧ୍ୟ ଚୁପ୍‌ଚାପ ନ ବସି ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ । ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ସାତଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଟ୍ରାନସଭାଲ ଛାଡ଼ିବାକୁ ହୁକୁମ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ନ ଛାଡ଼ିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଆଯାଇ ସରହଦରେ ଛାଡ଼ି ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଯେତେ ଥର ଏହିପରି କରାଯାଉ ଥିଲା, ସେତେ ଥର ସେମାନେ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରବେଶ କରୁଥିଲେ । ଏହା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ବିଚାର କରାଯାଇ ୩ ମାସ ଜେଲଦଣ୍ଡ ବା ୫୦ ପାଉଣ୍ଡ ଜୋରିମାନା ନ ଦେଇ ଜେଲ ଯାଉଥିଲେ ।

ଟ୍ରାନସଭାଲର ଭାରତୀୟ ଲୋକେ ସେମାନଙ୍କର ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ପ୍ରମାଣପତ୍ର ପୋଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କୌଣସି ଆଇନଗତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଉ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ସରକାର ଯେପରି ସେମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟହୁଏ,ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ଉପାୟ ଖୋଜିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ବିଭିନ୍ନ ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜର ପ୍ରମାଣପତ୍ର ଦର୍ଶାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା । ସେମାନେ ତାହା ନ କରିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇ ଜେଲଦଣ୍ଡ ଦିଆଗଲା । ଅଳ୍ପ ଦିନ ଭିତରେ ଏହି ବନ୍ଦୀ ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ି ଜେଲ ପୂରିଗଲା । ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ଯେ,ଭାରତୀୟ ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କୁ ଜେଲରେ ଅତି ନିମ୍ନସ୍ତରର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଦିଆଯାଉଥିଲା ଏବଂ ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟମାନ ସେମାନେ ଆନନ୍ଦର ସହିତ କରୁଥିଲେ । ପରେ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଗିରଫ କରାଗଲା । ସେମାନଙ୍କର ନେତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯିବା ପରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ନୈତିକତା ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଆଉ କିଛି ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ସରକାର ଭାବୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେପରି କିଛି ହେଲା ନାହିଁ । ବହିରଗତ ଆଇନ ଭାଙ୍ଗିଲେ କଳାପାଣି ପଠାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ହେଲା । ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯାଉଥିଲା , ସେମାନଙ୍କୁ ଟ୍ରାନସଭାଲ ସରହଦକୁ ନିଆଯାଇ ଛାଡ଼ି ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ବିଶେଷ କୌଣସି କ୍ଷତି ହେଉ ନ ଥିଲା ବୋଲି ସରକାର ବୁଝି ପାରିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଉପାୟ ବାହାର କରି ତହିଁରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଭୀତ ହୋଇଯିବେ ବୋଲି ଭାବିଲେ । ତାହା ହେଉଛି – ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କୁ ଦେଶାନ୍ତର କରି ଭାରତବର୍ଷରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେବା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଥିଲେ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଏବଂ ମୁକ୍ତ ଶ୍ରମିକ, ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ କି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ପାଇଁ ଚୁକ୍ତି କରାଯାଇ ଭାରତବର୍ଷରୁ ନିଆଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ପରେ ସେମାନେ ନ ଫେରି ସେଠିକାରେ ବସବାସ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରି ରହିଯାଇଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନେ କେବେ ଭାରତବର୍ଷ ଆସି ନ ଥିଲେ । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଯେଉଁଠାରେ କୌଣସି ପରିଚିତ ଲୋକ ନାହାନ୍ତି ବା କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇବେ ନାହିଁ, ସେଭଳି ଅଜ୍ଞାତ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବାକୁ ସେମାନେ ବରଂ ଶ୍ରେୟ ବୋଲି ଭାବିଲେ ; କିନ୍ତୁ ଦବିଗଲେ ନାହିଁ । ଏହି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ରାସ୍ତାରେ ଅକଥନୀୟ ଅତ୍ୟାଚାର କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାରତବର୍ଷରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ସେମାନେ କୌଣସି ପରିଚିତ ଲୋକ ପାଇବେ ନାହିଁ, ଏସବୁ କଥା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମନକୁ ଆସିଲା । ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କର ଜଣେ ମୁଖ୍ୟ ସମର୍ଥକ ପି.କେ. ନାଇଡ଼ୁଙ୍କୁ ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିଲେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପଠାଇଲେ ।

କିଛି ସମୟ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ବିଲାତକୁ ପଠାଇବା ଲାଗି ସ୍ଥିର କରାଗଲା । ଯେଉଁ ୨ଟି ଆଇନଯୋଗୁ ଭାରତୀୟମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରୁଛନ୍ତି ସେ ଦୁଇଟିକୁ ବାତିଲ କରିଦେବା ପାଇଁ ବା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅପମାନଜନକ ବୋଲି ବିବେଚନା କରାଯାଉଥିବା ବ୍ୟବସ୍ଥାମାନ ଅନ୍ତତଃ ଉଠାଇଦେବା ପାଇଁ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଜରିଆରେ ଜଣାଇବା ନିମନ୍ତେ ଏହି ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ଯିବେ ବୋଲି କଥା ହେଲା । ଏହି ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ବିଲାତରେ କେବଳ କେତେକ ମୁଖ୍ୟ ସମ୍ବାଦପତ୍ରଙ୍କର ସହାନୁଭୂତି ଲାଭ କରି ପାରିଲେ ।

ଏଥର ବିଲାତ ଯାଇଥିବା ସମୟରେ ସେଠାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏପରି କେତେକ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ ଯେଉଁମାନେ କି ହିଂସାତ୍ମକ ଉପାୟରେ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରାଯିବା ଦରକାର ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆନ୍ଦୋଳନ ପଦ୍ଧତିର ନିଷ୍ଫଳତା ସମ୍ପର୍କରେ ସେମାନଙ୍କର ତାଙ୍କ ସହିତ ଯଥେଷ୍ଟ ଯୁକ୍ତି ହେଲା । ସେମାନଙ୍କ ଯୁକ୍ତିର ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯଥାଯଥ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ଏବଂ ଫେରି "ଇଣ୍ଡିୟାନ ହୋମରୁଲ" ନାମକ ଗୋଟିଏ ବହିରେ ଉକ୍ତ ବିଷୟକୁ ସବିଶେଷ ଭାବେ ଆଲୋଚନା କରି ଲେଖିଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ତାଙ୍କର ଅର୍ଥାଭାବ ଦେଖାଦେଲା । ଏଥିପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ବିଚଳିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ବହୁ ଲୋକ ଆନ୍ଦୋଳନ୍‌ରେ ଜେଲ ଯାଇ ନିର୍ଯ୍ୟାତିତ ହେଉଥିଲେ । ତେଣୁ ବାହାରେ ଥିବା ସେମାନଙ୍କର ପରିବାରର ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖାଶୁଣା କରିବା ପାଇଁ ଅର୍ଥର ଯଥେଷ୍ଟ ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ୁଥିଲା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରତ୍‌ନଜୀ ଜାମ୍‌ସେଦ୍‌ଜୀ ଟାଟାଙ୍କଠାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବା ପାଇଁ ୨୫ହଜାର ଟଙ୍କାର ଗୋଟିଏ ଚେକ ପାଇଲେ । ଏହା ସାମୟିକ ଭାବେ ଅର୍ଥ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ପାଇଁ କିଛି ଦୂର ସାହାଯ୍ୟ କଲା: କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ପରିବାରର ଲୋକଙ୍କୁ ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାଳ ପାଇଁ ଚଳାଇବା ଦିଗରେ ଏହା କିଛି କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଘର କରି ସେଠାରେ ସମସ୍ତ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କର ପରିବାର ଲୋକେ ଏକାଠି ରହି ନିଜେ ନିଜେ ଚଳିଲେ ଏହି ସମସ୍ୟା କେତେକାଂଶରେ ସମାଧାନ ହୋଇ ପାରିବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାବିଲେ । ଫୋନେକ୍‌ସରେ ଥିବା ଅନୁଷ୍ଠାନ ଏ ଦିଗରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ପାରିବା ଭଳି ଅବଶ୍ୟ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଜୋହାନସବର୍ଗଠାରୁ ଏହା ଥିଲା୪୮୦ କିଲୋମିଟରଦୂର; ତେଣୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପାଖାପାଖି ଆଉ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ ଖୋଜିଲେ । କାଲ୍ ବେଞ୍ଚ ବୋଲି ଜଣେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅବସ୍ଥାପନ୍ନ ୟୁରୋପୀୟ ବନ୍ଧୁ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ ସହାନୁଭୂତି ଥିଲା । ଜେଲ ଯାଇଥିବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କ ପରିବାରଙ୍କୁ ରଖାଇବା ପାଇଁ ସେ ଗୋଟିଏ ବଗିଚା କିଣିବାକୁ ରାଜି ହେଲେ । ଏହିବଗିଚାଟି ଥିଲା ଜୋହାନସବର୍ଗଠାରୁ୩୦କିଲୋମିଟରଦୂର । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଘର ଏବଂ ଯଥେଷ୍ଟ ଫଳ ଗଛ ଥିଲା । କେତେକ ପରିବାରଙ୍କସହ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେଠାକୁ ଗଲେ । ସେଠାରେ ରହୁଥିବା ଲୋକେ ବଗିଚା ଓ ଘରର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ । ଆମି ଷା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହାରୀ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଖାଇବା ପିଇବା ବ୍ୟବସ୍ଥା କିପରି କରାଯିବ, ତାହା ଗୋଟିଏ ସମସ୍ୟା ରୂପେ ଦେଖା ଦେଲା । କାରଣ ବଗିଚାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିବାର ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରୋଷାଇ କରିବା ସମ୍ଭବପର ହେଲା ନାହିଁ । ଆମିଷାହାରୀମାନଙ୍କୁ ନିରାମିଷ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ କରିବା ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପସନ୍ଦ କଲେ ନାହିଁ; ତେଣୁ ଆମିଷାହାରୀ ଅନ୍ତେବାସୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜର ଅସୁବିଧା ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ । ସେ କହିଲେ, ଯେବେ ସେମାନେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ମାଂସ ଖାଇବେ ତା' ହେଲେ ତାହା ରାନ୍ଧିବା ପାଇଁ ସେ ନିଜେ ସେମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ । କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ରୋଷେଇର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ଶ୍ରେୟସ୍କର ଭାବି ଆମିଷାହାରୀମାନେ ନିରାମିଷ ଖାଇବାକୁ ରାଜି ହେଲେ ।

ଏହି ଆଶ୍ରମ ଚଳାଇବା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଉ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିଷୟ ପ୍ରତି ପାଠକମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବା ଉଚିତ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି । ତା ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କୀୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିୟମ; ଯାହାକି ଏହି ଆଶ୍ରମରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଥିଲା । ସେ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ଏଠାରେ ରହୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କେଉଁଠାରେ ଟିକିଏ ମଇଳା ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁ ନ ଥିଲା । ଗାତ ଖୋଳାଯାଇ ସବୁ ମଇଳା ତହିଁରେ ପୋତି ଦିଆଯାଉଥିଲା । ରାସ୍ତାରେ ଟିକିଏ ସୁଦ୍ଧା ପାଣି ପକାଇବାକୁ ଦିଆଯାଉ ନ ଥିଲା । ସବୁ ମଇଳାପାଣି ବାଲ୍ଟିରେ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇ ଗଛମୂଳରେ ଦିଆଯିବାରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ପରିବା ଚୋପା ଓ ଅଇଁଠା ଖତ କରାଯାଉଥିଲା । ଘର ପାଖରେ ଫୁଟେ ଲମ୍ବ ଓ ଫୁଟେ ଓସାରର ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଗାତ କରାଯାଇ ତହିଁରେ ଝାଡ଼ାଫେରି ପୋତି ଦିଆଯାଉ-ଥିବାରୁ କୌଣସି ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ହେଉ ନ ଥିଲା । ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ମାଛି ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁ ନ ଥିବାରୁ ମଇଳା ପୋତା ହୋଇଛି ବୋଲି କେହି ଜାଣିପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଏହି ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ରକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ଭାରତବର୍ଷରେ ଚଳୁ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ।" ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଯେବେ ମଇଳାକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ, ତାହେଲେ ଆମେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର ସାର ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ରୋଗରୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ତ୍ରାହି ପାଇବା; କିନ୍ତୁ ଆମର ଖରାପ ଅଭ୍ୟାସବଶତଃ ଆମେ ନିଜର ପଣ୍ୟ ନଦୀମାନଙ୍କର ଦୁଇକୂଳ ଅପରିଷ୍କାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତହିଁରୁ ମାଛି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ସେହି ମାଛି ଉକ୍ତ ମଇଳା ଉପରେ ବସି ଆମେ ଗାଧୋଇ ସାରିବା ପରେ ଆମ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ବସୁଛନ୍ତି । ଏହି ଯେଉଁ ବିକଟ ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି, ତାହା ଟିକିଏ ଚେଷ୍ଟାକଲେ ଦୂର ହୋଇଯିବ । ଝାଡ଼ାଫେରି ମଇଳା ଖୋଲା ଛାଡ଼ିଦେବା, ନାକରୁ ସିଙ୍ଘାଣି ବାହାର କରିବା, ରାସ୍ତାରେ ଛେପ ପକାଇବା, ଭଗବାନ ତଥା ମାନବିକତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିକଟ ପାପ ଏବଂ ଏହା ଫଳରେ ଆମ୍ଭେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୌଣସି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରୁ ନ ଥିବା ପ୍ରମାଣିତ ହେଉଛି । ନିଜେ ଝାଡ଼ାଫେରି ଖୋଲା ଛାଡ଼ି ଦେଉଥିବା ଲୋକ ଜଙ୍ଗଲରେ ରହୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯିବା ଦରକାର ।" କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଯେ ଗ୍ରାମମାନ ପରିଷ୍କାରପରିଚ୍ଛନ୍ନ ରଖିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କୋଟି କୋଟି ଟଙ୍କାର ସାର ଉତ୍ପାଦନ କରାଯାଇ ପାରିବା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏହି କଳ୍ପନାମାନ ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାର ୨୫ ବର୍ଷ ଗତ ହୋଇଯାଇ-ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଏ ସବୁ ବିଷୟ କେହି ଭାବୁଥିବା ପରି ଜଣାଯାଉ ନାହିଁ । ସହରମାନଙ୍କର ଆବର୍ଜନା ନଈମାନଙ୍କରେ ପଡ଼ିବା ଫଳରେ ଆମର ପୁଣ୍ୟ ନଦୀମାନେ ଅପବିତ୍ର ହେଉଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ବିକଟ ଲୁହା କାରଖାନା ତଥା ନଦୀ ଉପତ୍ୟକା ଯୋଜନାମାନଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛନ୍ତି—ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଅତି ସାମାନ୍ୟ ବିଷୟ !

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମଧ୍ୟ ନୂତନ ପରିକଳ୍ପନା ଚଳାଉଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ବୟସ ତଥା ଗୁଜୁରାଟୀ, ତାମିଲ ଏବଂ ତେଲଗୁ ସମେତ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭାଷାଭାଷୀର ପୁଅଝିଅଙ୍କ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଏକା ଶ୍ରେଣୀରେ ପାଠ ପଢ଼ାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ବେଳେ ବେଳେ ପଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ଉପର ଶ୍ରେଣୀର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟବହାର କରଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପଢ଼ାଇବାର ଅଧିକାଂଶ ଦାୟିତ୍ୱ ଗାନ୍ଧିଜୀ କାଲେନବେଞ୍ଜଙ୍କ ଉପରେ ହିଁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଖାଇପିଇ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଛାତ୍ରମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆସୁଥିଲେ । ସକାଳବେଳା ଆଶ୍ରମ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଆଶ୍ରମର ଆବଶ୍ୟକ ପାଇଁ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଘରତିଆରି, ବଢ଼େଇ କାର୍ଯ୍ୟ, ବାଗବଗିଚ୍ଚ ଏବଂ ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ରଖିବା କାର୍ଯ୍ୟ ସେମାନେ କରୁଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଝିଅ ପୁଅ ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜର ଧର୍ମ ସମ୍ପର୍କୀୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷାମାନ ଦିଆଯିବାର ସମସ୍ୟା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ଓ ସଦିଚ୍ଛା ଥିବାରୁ ବିନା ଅସୁବିଧାରେ ଏହି ସମସ୍ୟାମାନ ସମାହିତ ହେଉଥିଲା । ଝିଅ ଏବଂ ପୁଅମାନଙ୍କୁ ଏକାଠି ଶିକ୍ଷାଦେବା ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ବିଶେଷ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁ ନ ଥିଲା ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜେ କହିଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଟଲଷ୍ଟୟ ଉଦ୍ୟାନରେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ସାହସ ଥିଲା ସର୍ବୋଚ୍ଚ । ସେଠାରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ପରୀକ୍ଷା ଚଳାଉଥିଲି ତାହା କେବଳ ଅନୁକରଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କରଯାଉ ନ ଥିଲା, ତାହା ଅନୁକରଣ କରୁଥିବା ଯେକୌଣସି ଶିକ୍ଷକ ଯଥେଷ୍ଟ ବିପଦର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାରନ୍ତି । ଅବସ୍ଥାଚକ୍ରରେ ମଣିଷ କେତେ ଦୂର ଯାଇ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଶୁଦ୍ଧତା ରକ୍ଷା କରଯାଇ ପାରେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ଏଠାରେ ପରୀକ୍ଷା ଚାଲୁ କରିଥିଲି । ଏହି ଶୁଦ୍ଧତା ହିଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ବିଜୟର ଚିହ୍ନ । ଏହି ପରୀକ୍ଷା ଚାଲୁକରିବା ପୂର୍ବରୁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ନିଜ ଛାତ୍ର ଓ ଛାତ୍ରୀଙ୍କର ବାପ ଓ ମା ହେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ବିପଦ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତେବେ ଯାଇ ସେ ଏହି ପରୀକ୍ଷା ଚାଲୁକରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଚରମ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରି ପାରିବ ।"

ଆଶ୍ରମ ଜୀବନଯାପନ ପ୍ରଣାଳୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏଠାକୁ ଗୋଖଲେଙ୍କ ପରିଦର୍ଶନ ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି, ତହିଁରୁ ଏହି ମହାନ ଦେଶପ୍ରେମୀଙ୍କର ଚରିତ୍ର ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା ଧାରଣା ମିଳେ, ତାଙ୍କର ଅସଂଖ୍ୟ ସ୍ତାବକ ତଥା ବୈରଭାବାପନ୍ନ ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ, ଅସଂଖ୍ୟ ପୁସ୍ତକରୁ ତାହା ମିଳେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଆଶ୍ରମରେ ଖଟ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରୁ ଗୋଖଲେଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଖଟ ଆମେ ଧାରସୂତ୍ରରେ ଆଣିଥିଲୁ । ଆଶ୍ରମରେ ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ଘର ନ ଥିଲା ଯେଉଁଠାରେ କି ସେ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଇଚ୍ଛା ମତେ ଚଳାଚଳ କରି କାଗଜପତ୍ର ରଖି ପାରିବେ । ବସିବା ପାଇଁ ଆମ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଲାଗି ଲମ୍ବା ବେଞ୍ଚ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ନ ଥିଲା । ଗୋଖଲେଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଭଲ ନ ଥିଲା । ଏ ସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ତାଙ୍କୁ ଆଶ୍ରମକୁ ଆଣିବାର ମୋହ ବା ଆମେ କିପରି ଛାଡ଼ି ପାରିବୁ ? ସେ ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ବା କିପରି ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିବ ? ମୁଁ ବୋକାଙ୍କ ପରି ଭାବୁଥିଲି । ଗୋଖଲେ ଗୋଟିଏ ରାତି ଅସୁବିଧାରେ ରହିଲେ ତାଙ୍କର କିଛି ବିଶେଷ ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ ଏବଂ ଷ୍ଟେସନରୁ ଆଶ୍ରମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ ମାଇଲ ବାଟ ସେ ଚାଲି ଚାଲି ଆସିବେ । ତାଙ୍କର ସରଳ ଜୀବନଯାପନ ପ୍ରଣାଳୀ ତଥା ମୋ ଉପରେ ଥିବା ଅଗାଧ ବିଶ୍ୱାସ ଯୋଗୁ ମୁଁ ଏ ସବୁ ଅସୁବିଧା ବିଷୟ ତାଙ୍କୁ ଜଣାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଆଗପଛ କିଛି ନ ଭାବି ଆସିବାକୁ ରାଜିହେଲେ । ଭାଗ୍ୟ ଏପରି ଖରାପ ଯେ, ସେ ଦିନ ଜୋରରେ ବର୍ଷା ହେଉଥିଲା ଏବଂ ମୁଁ ହଠାତ୍ କୌଣସି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅନ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ପାରିଲି ନାହିଁ । ମୋର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିବା ଅନ୍ଧଶ୍ରଦ୍ଧା ଯୋଗୁ ମୁଁ ସେ ଦିନ ଗୋଖଲେଙ୍କୁ ଯେପରି ହଇରଣରେ ପକାଇଥିଲି, ତାହା ମୋ ଜୀବନରେ ଭୁଲିପାରି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ଅସୁବିଧା ହେଲା ଏବଂ ତା ଫଳରେ ତାଙ୍କୁ ଥଣ୍ଡା ଲାଗିଲା । ତାଙ୍କୁ ଆମେ ଗେଷ୍ଟେଇଶାଳକୁ ବା ଖାଇବା ଘରକୁ ନେଇ ପାରିଲୁ ନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ ମିଷ୍ଟର କାଲେନ୍ ବେଞ୍ଜଙ୍କ ଘରେ ରଖିଥିଲୁ । ଗେଷ୍ଟେଇ ଘରୁ ତାଙ୍କ ରହିବା ଘର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗତି ଖାଇବା ଆଣିବା ଫଳରେ ତାହା ଥଣ୍ଡା ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ....ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ପଦେ ହେଲେ କଥା କହି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁଁ କି ଭୁଲ କରିଛି, ତାହା ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ବୁଝିପାରିଥିଲି । ଆମେ ସମସ୍ତେ ତଳେ ଶୋଉ ବୋଲି ଯେତେବେଳେ ସେ ଜାଣିଲେ, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଅଣାଯାଇଥିବା ଖଟଟି ସେ କାଢ଼ିଦେଇ ନିଜର ବିଛଣା ତଳେ ପକାଇଲେ । ....ଗୋଖଲେଙ୍କ ଜୀବନରେ ଗୋଟିଏ ନିୟମ ଥିଲା, ଯାହାକି ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଥିଲା ଅନ୍ୟାୟ । ତାହା ହେଉଛି ତାଙ୍କ ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା ପାଇଁ ନିଜ ଭୃତ୍ୟ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ସେ ଅନୁମତି ଦେଉ ନ ଥିଲେ । ଏଥର ଗସ୍ତ ସମୟରେ ସେ ସଙ୍ଗରେ କୌଣସି ଭୃତ୍ୟ ଆଣି ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ମିଷ୍ଟର କାଲେନ ବେଞ୍ଜ ଏବଂ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଘଷି ଦେବାକୁ ଅନମତି ଦେବା ପାଇଁ କହିଲୁ; କିନ୍ତୁ ସେ ଆମକୁ ତାଙ୍କୁ ଛୁଇଁବାକୁ ଦେଲେ ନାହିଁ ଏବଂ ଅଧା ଥଟ୍ଟା ଓ ଅଧା ରାଗ ମିଶାକଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ତୁମେମାନେ ବୋଧହୁଏ ଭାବିଛ ଯାବତୀୟ କଷ୍ଟ ଅସୁବିଧା ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ତୁମମାନଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୋଇଛି ଏବଂ ମୋ ପରି ଲୋକ ଜନ୍ମ ହୋଇଛନ୍ତି ତୁମମାନଙ୍କର ସେବା ଶୁଶ୍ରୁଷା ପାଇବାକୁ । ଏହି ଯେଉଁ ଭାବନା ସେଥିପାଇଁ ତୁମେମାନେ ଆଜି ଦଣ୍ଡପାଇବା ଦରକାର । ତୁମକୁ ମୋତେ ଛୁଇଁବାକୁ ଦେବି ନାହିଁ । ତୁମେ କ'ଣ ଭାବିଛ ଝାଡ଼ାଫେରିବା ପାଇଁ ତୁମେମାନେ ବାହାରକୁ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ମୋ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କମୋଡ଼ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବ ? ମୁଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତୁମର ଅହଂଭାବ ନଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଚାହେ ।" ଏ ସବୁ ବାକ୍ୟ ବଡ଼ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ମିଷ୍ଟର କାଲେନ ବେଞ୍ଜ ତଥା ମୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ ବେଦନା ଅନୁଭବ କରିଥିଲୁ । ଏକମାତ୍ର ସାନ୍ତ୍ୱନାର ବିଷୟ ଥିଲା ଯେ, ଏହା କହୁଥିବା ସମୟରେ ଗୋଖଲେଙ୍କ ମୁହଁରେ ବରାବର ହାସ୍ୟଭାବ ଥିଲା.... । ତାଙ୍କୁ ସେବା କରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଆମକୁ ସେ ଦେଇ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ସେବା କରିବାର ଯେ ଆମର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା, ତାହା ବରାବର ଗୋଖଲେ ମନେ ରଖିଥିଲେ ।........ଗୋଖଲେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଅସୁବିଧା ଆନନ୍ଦ ମନରେ ସହ୍ୟକରି ନେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଆମ ଦ୍ୱାରା ଯାହା ସମ୍ଭବ ଉକ୍ତ ସେବା କରିବାକୁ ସେ ଆମକୁ କେବେହେଲେ ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ଅଗତ୍ୟା ଆମ ହାତରୁ ଖାଇବା ଜିନିଷ ଇତ୍ୟାଦି ସେ ନେଉଥିଲେ । କାରଣ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ନ ଥିଲା ।

"ପରଦିନ ସକାଳେ ସେ ନିଜେ କୌଣସି ବିଶ୍ରାମ ନେଲେ ନାହିଁ ବା ଆମକୁ ନେବାକୁ ଦେଲେ ନାହିଁ । ବହି ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବାକୁ ଯାଉଥିବା ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ବକ୍ତୃତା ସେ ସଂଶୋଧନ କଲେ । ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅଭ୍ୟାସ ଥିଲା ଯେ କୌଣସି ବିଷୟ ସେ ଲେଖିବା ସମୟରେ ବୁଲି ବୁଲି ଭାବି ଚିନ୍ତି ଲେଖୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଚିଠି ଲେଖିବାକୁ ଥିଲା ଏବଂ ସେ ତାହା ଲେଖିବେ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବିଥିଲି । ତାଙ୍କୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ଈଷତ୍ ସୂଚନା ଦେବାରୁ ସେ ମନାକରି କହିଲେ,"ମୋ ଜୀବନର ରୀତିନୀତି ତୁମେ ବୋଧହୁଏ ଜାଣିନାହଁ । ଯେତେ ସାମାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତରବରହୋଇ ମୁଁ କିଛି କରିବାକୁ ଚାହେନାହିଁ । ମୁଁ ଭାବିଚିନ୍ତି ସବୁ ଜିନିଷ ପୁରାପୁରି କଳ୍ପନା କରେ, ତାପରେ ଏଥିପାଇଁ କେଉଁ ଭାଷା ଆବଶ୍ୟକ ତାହା ଭାବି ସାରିବା ପରେ ଲେଖିବାକୁ ବସେ । ସମସ୍ତେ ଯେବେ ଏଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତେ, ତାହା ହେଲେ କେତେ ଅଯଥା ସମୟ ... ଅଧାଗଢ଼ିଆ କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ବର୍ତ୍ତମାନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦେଶ ଯେପରି ବିପନ୍ନ ହେବାକୁ ଯାଉଛି, ତହିଁରୁ ରକ୍ଷା ପାଆନ୍ତା ।"

ମୁଁ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ, ଗୋଖଲେ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଥମ ଭାରତୀୟ ଯେ କି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବିରାଟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବୁଝି ପାରିଥିଲେ । ୧୯୧୪ ମସିହାରେ ସେ ବିଲାତରେ ଥିବା ସମୟରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଲମୋଡ଼ାରେ ଗୋଟିଏ କୃଷି ଉଦ୍ୟାନ କରି ତହିଁରେ ତାଙ୍କର ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଥିବା ବସିସେନ୍ ନାମକ ଜଣେ ବିଖ୍ୟାତ କୃଷି ରସାୟନବିତ୍ ବିଲାତରେ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଗୋଖଲେ କହିଥିଲେ ଯେ "ଏହି ଲୋକ ହେବ ଭାରତ ବର୍ଷର ଭବିଷ୍ୟତ ନେତା ।" ଏହା ଶୁଣି ସେ ନାପସନ୍ଦ କରିଥିବା ଏବଂ ତାଙ୍କୁ "ଏହି ସାମାନ୍ୟ ଲୋକ ଭାରତର ଭବିଷ୍ୟତ ନେତା ହେବ " ବୋଲି ଜବାବ ଦେଇଥିବା କଥା ବସି ନିଜେ ମୋତେ କହିଛନ୍ତି । ପରେ ଅବଶ୍ୟ ବସି ତାଙ୍କର ମତାମତ ପୁରାବଦଳାଇ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସୁଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କର ଭିତର ଓ ବାହାର ସବୁ ଜାଣିବାର ଗୋଖଲେଙ୍କର କି ଅଦ୍ଭୁତ ଶକ୍ତି ଥିଲା ତାହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ମୁଁ ଏ ବିଷୟ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କଲି ।

କାଲେନ ବେଞ୍ଜଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯଥେଷ୍ଟ ଲେଖିଛନ୍ତି ଓ କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ କହିଛନ୍ତି, "କାଲେନବେଞ୍ଜ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ବଢ଼ି ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ କ'ଣ ତାହା ସେ ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ପ୍ରକୃତରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଅନ୍ୟକୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଧର୍ମ । ଜୀବନର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସୁଖସମ୍ଭୋଗ ସେ ଭୋଗ କରି ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ନିଜର ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ପାଇଁ ସେ କେବେ ହେଲେ ପଛେଇ ନ ଥିଲେ । ଏଭଳି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଉଦ୍ୟାନରେ ରହି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ସାଧାସିଧାଭାବେ ଚଳି ପ୍ରବାସୀ ଭାରତୀୟ-ମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜକୁ ଏକ କରିବା କିଛି ସାଧାରଣ କଥା ନ ଥିଲା । ଏହି ଘଟଣା ଭାରତୀୟ-ମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ କରିଥିଲା । କେତେକ ୟୁରୋପୀୟ ଲୋକ କାଲେନ୍‌ବେଞ୍ଜଙ୍କୁ ଜଣେ ବୋକା ବା ପାଗଳ ବୋଲି ଚିତ୍ରଣ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଅନ୍ୟମାନେ ତ୍ୟାଗମୟ ଜୀବନ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ କରୁଥିଲେ । ଏହି ତ୍ୟାଗମୟ ଜୀବନ ପାଇଁ ସେ କେବେ ହେଲେ କଷ୍ଟ ବା ଅନୁତାପ ଭୋଗ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଏପରିକି ପୂର୍ବରୁ ସେ ଯେଉଁ ଭଳି ଆଡ଼ମ୍ବରମୟ ଜୀବନଯାପନ କରି ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରୁଥିଲେ ତାହା ଅପେକ୍ଷା ତ୍ୟାଗମୟ ଜୀବନରେ ଅଧିକ ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣୁଥିବା ଲୋକେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଅଧିକ ବ୍ୟଗ୍ରତା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ବୁଢ଼ା ତଥା ପିଲାଙ୍କ ସହିତ ସେ ଏଭଳି ମିଳାମିଶା କରୁଥିଲେ, ଯାହା ଫଳରେ କି ତାଙ୍କଠାରୁ ବିଛିନ୍ନ ହେବା ସମସ୍ତେ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । କାଲେନ୍ ବେଞ୍ଜଙ୍କର ଏହି ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣନା ଗାନ୍ଧିଜୀ କରିଛନ୍ତି, ତହିଁରୁ ତାଙ୍କ (ଗାନ୍ଧି) କଳ୍ପିତ ତ୍ୟାଗ କ'ଣ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଧାରଣା ମିଳେ । ତାଙ୍କ କଳ୍ପିତ ତ୍ୟାଗର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ମୁହଁ ଶୁଖାଇବା ବା କଷ୍ଟ ସହ୍ୟକରି ତ୍ୟାଗ କରିବା । ଆମେ ଭାରତୀୟମାନେ ସରଳ ତଥା ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନଯାପନ କରି ତ୍ୟାଗମୟ ଚିନ୍ତା ନ କଲେ ସାଧାରଣ ଜୀବନରେ କିଛି କରିପାରିବୁ ନାହିଁ । ଆମର ତ୍ୟାଗ ବିନିମୟରେ କିଛି ପାଇବାକୁ ଆମ୍ଭେ ବରାବର ଚିନ୍ତା କରୁ ।

ଏହି ଟଲଷ୍ଟୟ ଉଦ୍ୟାନରେ ଥିବା ସମୟରେ ଗାଈକ୍ଷୀର ଖାଇବା ଗୋ ମାଂସ ଖାଇବାଠାରୁ ଅଧିକ ଦୋଷାବହ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଧାରଣା ହେଲା । କାରଣ ଏହାଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୃତିଦତ୍ତ ଜିନିଷରୁ ବାଛୁରୀମାନଙ୍କୁ ମଣିଷ ବଞ୍ଚିତ କରୁଛି । ତେଣୁ ସେହି ସମୟରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ କାଲେନ୍‌ବେଞ୍ଜ ଉଭୟ ଗାଈକ୍ଷୀର ଖାଇବା ଛାଡ଼ି ଦେଲେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗୋଖଲେଙ୍କର ଟଲଷ୍ଟୟ ଉଦ୍ୟାନ ପରିଦର୍ଶନ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜର ଆତ୍ମକଥାରେ ଲେଖିଥିବା ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଗୋଖଲେ ୧୯୧୨ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ବିଲାତରୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଗଲେ । ତାଙ୍କୁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଉଦ୍ୟାନ ପରିଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ଏକମାତ୍ର ଭାରତୀୟ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକ, ଯେକି ସେଠାରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଯେଉଁସବୁ ଘଟଣା ଘଟୁଥିଲା ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ ବରାବର ଖବର ଦେଉଥିଲେ । ଗୋଖଲେ ଥିଲେ ଏକମାତ୍ର ରାଜନୀତିଜ୍ଞ, ଯାହାଙ୍କ ପାଇଁ ଭାରତ ତଥା ବିଲାତର ସମସ୍ତ ଉଚ୍ଚ ସରକାରୀ ଲୋକଙ୍କର ଦ୍ୱାର ଥିଲା ପୁରାପୂରି ଉନ୍ମୁକ୍ତ । ଇଂରେଜ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ବନ୍ଧୁ ରୂପେ ଦେଖୁଥିଲେ । ଭାରତରେ ଥିବା ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସେ ଅବଶ୍ୟ ସମୟେ ସମୟେ ସମାଲୋଚନା କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଦେଶ ପକ୍ଷେ ମଙ୍ଗଳଜନକ ବୋଲି ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ଉଦାରପନ୍ଥୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସାମୟିକ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କ ପରି ଭାରତବର୍ଷକୁ ଇଂରେଜ ଆଗମନ ଭଗବତ ପ୍ରେରିତ ବୋଲି ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା କି ନାହିଁ, ତାହା ଅବଶ୍ୟ କେହି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ।

ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ପରିଦର୍ଶନ ଫଳରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଗ୍ରହ ଓ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଭାରତୀୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ରାଜୋଚିତ ସମ୍ମାନ ଦେଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା, ତାହା ସେ ପ୍ରାୟ ପୁରାପୂରି ଜାଣିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରକୃତ ଘଟଣା ସମ୍ପର୍କରେ ସବିଶେଷ ଭାବେ ଜାଣିବା ପାଇଁ ସେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ସବୁ କଥା ଜାଣି ସେ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଦେଖାକରି ଦୁଇଘଣ୍ଟା କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲେ । ସେଠାରୁ ଫେରି ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ, "ତୁମେ ବର୍ଷକମଧ୍ୟରେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରିଯିବାକୁ ହେବ । ସବୁ ବିଷୟ ଠିକ୍ ହୋଇ ଯାଇଛି । କଳା ଆଇନ ବାତିଲ ହେବ । ବହିରାଗତ ଆଇନରେ ଥିବା ବର୍ଣ୍ଣଗତ ବାଧା ଉଠିଯିବ । ୩ ପାଉଣ୍ଡ ଟିକସ ମଧ୍ୟ ଉଠିଯିବ ।" ତାଙ୍କ ନିଜ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ସରକାରଙ୍କ କଥା ଉପରେ କେତେ ଦୂର ନିର୍ଭର କରାଯାଇ ପାରେ, ତାହା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭଲରକମ ଜାଣିଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କରି ଗୋଖଲେଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଏଠିକା ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଯେପରି ଜାଣେ, ଆପଣ ସେପରି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ମୁଁ ନିଜେ ଆଶାବାଦୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଆପଣଙ୍କ ଆଶାକୁ ପସନ୍ଦ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବାରମ୍ବାର ନିରାଶ ହୋଇଥିବାରୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣଙ୍କ ପରି ମୁଁ ଆଶା କରି ପାରୁ ନାହିଁ । ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଆପଣ ଯେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ପାଇ ପାରିଛନ୍ତି, ତାହା ମୋ ପକ୍ଷେ ଯଥେଷ୍ଟ । ଆମର ଦାବୀ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ତଥା ନ୍ୟାୟପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିବା ପାଇଁ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲୁରଖିବା ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଆପଣଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଆମର ଦାବୀକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରୁଥିବାରୁ ଏବଂ ଆମର ଦାବୀ ନ୍ୟାୟପରାୟଣତା ପ୍ରମାଣ କରୁଥିବାରୁ ତାହା ଆମକୁ ଅଧିକ ଉତ୍ସାହିତ କରିବ । କିନ୍ତୁ ବର୍ଷକ ଭିତରେ ମୁଁ ଭାରତକୁ ଫେରିଯିବା ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର ଯଥେଷ୍ଟ ସନ୍ଦେହ ଅଛି ଏବଂ ତାହା ପୂର୍ବରୁ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଜେଲ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।"

ଆଜି ଭାରତବର୍ଷରେ ଭାଷା ସମ୍ପର୍କରେ ଦେଖା ଦେଇଥିବା ବିବାଦ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କେତେକ ସହାୟତା ମିଳିବ ବୋଲି ଭାବି ଗୋଖଲେଙ୍କ ଏହି ପରିଦର୍ଶନ ସମୟରେ ଘଟିଥିବା ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ବିଷୟରେ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ଦରକାର । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସହିତ ଗୁଜରାଟୀ ବା ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରଭାଷା ବୋଲି ସେ କହୁଥିବା ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଭାଷାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରୁଥିଲେ । ଗୋଖଲେଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଭାଷା ଭଲରକମ ଜଣା ନ ଥିବାରୁ ସେ ତାଙ୍କ ମାତୃଭାଷା ମରାଠୀରେ କହିଲେ,ଗାନ୍ଧିଜୀ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀରେ ତାକୁ ଭାଷାନ୍ତର କରିବେ ବୋଲି ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ଏହା ଶୁଣି ଗୋଖଲେ ହୃଦୟଭରା ହସ ହସି କହିଲେ, "ମୁଁ ତୁମର ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଜ୍ଞାନ ସମ୍ପର୍କରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଜାଣିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେଥିପାଇଁ ତୁମକୁ ଅଭିନନ୍ଦନ କରିବା ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମରାଠୀକୁ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ କରିବାକୁ ତୁମେ କହୁଛ । ତୁମେ ମରାଠୀ ଭାଷା ଏପରି କେମିତି ଜାଣିଲ ମୁଁ ଜାଣିପାରେ କି ?" ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜବାବ ଦେଲେ, "ମୋର ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେତିକ ଜ୍ଞାନ ଅଛି ମରାଠୀ ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ଅଛି । ମୁଁ ମରାଠୀରେ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ବୁଝିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯେଉଁ ବିଷୟ ଭଲଭାବରେ ଜାଣେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣଙ୍କର ମରାଠୀ ବକ୍ତୃତାର ସାରାଂଶ ବୁଝି ପାରିବି ବୋଲି ମୋର ଯଥେଷ୍ଟ ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି । ମୋଟାମୋଟି ଆପଣ ଦେଖିବେ, ଆପଣଙ୍କ ବକ୍ତୃତାର ମୁଁ କେବେ ହେଲେ ଭୁଲ ଅର୍ଥ କରିବି ନାହିଁ । ତା'ଛଡ଼ା ଆଉ ଅନେକ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ କି ମରାଠୀ ଭଲ ଜାଣିଥିବାରୁ ଆପଣଙ୍କର ଦୋଭାଷୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ବୋଧହୁଏ ସେ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ପସନ୍ଦ କରିବେ ନାହିଁ; ତେଣୁ ମୋ କଥା ମାନି ଆପଣ ମରାଠୀ ଭାଷାରେ ବକ୍ତୃତା ଦିଅନ୍ତୁ । କୋଙ୍କଣୀ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ପରି ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ମରାଠୀ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣିବାକୁ ଚାହେଁ ।" ଗୋଖଲେ ଜବାବ ଦେଲେ, "ତୁମ କଥା ମୁଁ ମାନିବାକୁ ବାଧ୍ୟ; କାରଣ ମୁଁ ତୁମ ଅଧୀନରେ ଥିବାରୁ ମୋ ପକ୍ଷେ ଅନ୍ୟ ପନ୍ଥା ନାହିଁ ।" ଦକ୍ଷିଣଆଫ୍ରିକା ପରିଦର୍ଶନ ସମୟରେ ଗୋଖଲେ ବରାବର ମରାଠୀ ଭାଷାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ତାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଭାଷାରେ ଭାଷାନ୍ତର କରୁଥିଲେ ।

ଗୋଖଲେଙ୍କ ପରିଦର୍ଶନ ଫଳରେ ଭାରତୀୟମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ଉତ୍ସାହିତ ହେଲେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହେଲା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ମଧ୍ୟରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ବାର୍ଷିକ ୩ ପାଉଣ୍ଡ କରି ମୁଣ୍ଡପିଛା ଟିକସ ଦେବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ୧୮୯୫ ମସିହାଠାରୁ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇ ଆସୁଥିବାରୁ ଲୋକେ ଏଥିପ୍ରତି ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତୀୟ-ମାନେ ଯେଉଁ ସବୁ ଅସୁବିଧା ଓ ଲାଞ୍ଛନା ଭୋଗ କରୁଥିଲେ ସେଥିପ୍ରତି ଅଧିକରୁ ପଧିକ ମାତ୍ରାରେ ସଚେତ ହେଉଥିବାରୁ ଏହି ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ ଟିକସ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯେଉଁ ସବୁ ଅସୁ-ବିଧା ତଥା ଆପତ୍ତିଓଜର ପାଇଁ କରାଯାଉଛି ତା'ର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା ।

ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଯେଉଁ ସବୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଗୋଖଲେଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିଲା, ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ନ ହେବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆଶଙ୍କା ସତ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେଲା । ତା' ସାଙ୍ଗକୁ କେପ୍ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ମୁଖ୍ୟ ବିଚାରପତି ରୂପେ ମୋକଦ୍ଦମା ସଂକ୍ରାନ୍ତ ରାୟରେ ମତ ଦେଲେ , "ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ପ୍ରଥାନୁଯାୟୀ ବା ବିବାହ ସମ୍ପର୍କୀୟ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରେଜେଷ୍ଟ୍ରି ନ ହୋଇଥିବା ସମସ୍ତ ବିବାହର ଆଇନଗତ ମୂଲ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ ।"ଏହା ଫଳରେ କଲମ ଗାରକେ ସମସ୍ତ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ ଓ ପାର୍ଶୀ ବିବାହମାନ ବେଆଇନରେ ପରିଣତ ହେଲା । ତେଣୁ ହଜାର ହଜାର ବିବାହିତା ସ୍ତ୍ରୀ ଆଇନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ରକ୍ଷିତା ହୋଇ ରହୁଥିବା ଅବସ୍ଥାକୁ ଚାଲି ଆସିଲେ । ଏହା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ଔରସରୁ ଜାତ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପୈତୃକ ସମ୍ପତ୍ତିରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଏହା ହେଲା ଶେଷ ଧକ୍କା । ସେମାନଙ୍କର ନାରୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟକୁ ଏହି ଯେଉଁ ଅପମାନ କରାଗଲା ତାହା ଭାରତୀୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ସହ୍ୟ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏହା ଫଳରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନରୁ ଅଲଗା ରହୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନାରୀମାନେ ଏଥିରେ ଯୋଗ [illegible] । ସେମାନଙ୍କ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପତ୍ନୀ କସ୍ତୁରବାଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱରେ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଜେଲ ଜୀବନର ସମସ୍ତ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ସହ୍ୟ କଲେ ।

କସ୍ତୁରବା ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନରେ କିପରି ଯୋଗ ଦେଲେ, ତାହା ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଉଦ୍ୟାନରେ ଅନ୍ତେବାସୀ ରୂପେ ରହୁଥିବା ନାରୀମାନେ ପ୍ରଥମେ ଜେଲ ଯାଇ ମହିଳା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭ ହେବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଷ୍ପତି କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଡ଼ାକି ଜେଲରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ତାହା ବୁଝାଇଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସମସ୍ତେ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ତା'ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଫୋନିକ୍ସଆଶ୍ରମର ଅନ୍ତେବାସୀମାନଙ୍କୁ ଡାକି ଟଲଷ୍ଟୟ ଉଦ୍ୟାନରେ ରହୁଥିବା ଭଉଣୀ ମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଥିବା କଥା କହିଲେ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କିନ୍ତୁ ସେ କସ୍ତୁରବାଙ୍କୁ କିଛି କହି ନ ଥିଲେ । ସେସବୁ ଘଟଣା ଜାଣି ସାରିବା ପରେ ନିଜ ପକ୍ଷରୁ କସ୍ତୁରବା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଏସବୁ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋତେ ଆପଣ କିଛି ନ କହୁଥିବାରୁ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମର୍ମାହତ । ମୋର ଏପରି କ'ଣ ଦୁର୍ବଳତା ଆପଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅଛି,ଯାହା ଫଳରେ କି ମୁଁ ଜେଲ ଯିବାକୁ ଅଯୋଗ୍ୟା ? ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଆପଣ ଡାକିଛନ୍ତି ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତହିଁରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି ।" ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, "ତୁମେ ଜାଣ ମୁଁ ତୁମକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ଦେବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ମୋପକ୍ଷରେ ତୁମପ୍ରତି ଅବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରକାଶ କରିବାର କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ନାହିଁ । ତୁମେ ଯେବେ ଜେଲ ଯାଅ ତାହେଲେ ମୋଠାରୁ ଅଧିକ କେହି ଆନନ୍ଦ ହେବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୋ ପ୍ରରୋଚନାରେ ତୁମେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଜେଲ ଯାଉଛ ବୋଲି ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି ହେବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ । ଏହିଭଳି ବିଷୟମାନଙ୍କରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନିଜର ଶକ୍ତି ଓ ସାହସ ବିବେଚନା କରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ । ମୁଁ ଯେବେ ତୁମକୁ ଜେଲ ଯିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରେ, ତାହାହେଲେ ହୁଏତ ମୁଁ କହୁଥିବାରୁ ତୁମେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ତାହା କରିପାର । ସେପରି ହେଲେ ତୁମେ ହୁଏତ ବିଗ୍ରହାଳୟରେ ଡରିଯାଇ ଥରିବ ଏବଂ ଜେଲରେ କଷ୍ଟମୟ ଜୀବନ ସହ୍ୟ କରି ନ ପାରି ଭାଙ୍ଗି ଯାଇପାର । ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତୁମକୁ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଦୋଷୀ କରିବା ଠିକ୍ ନ ହେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋ ପକ୍ଷେ ତାହା କିଭଳି ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି କରିବ ? ତା ହେଲେ ମୁଁ ତୁମକୁ କିପରି ଘୋଡ଼ାଇବି ବା ଦୁନିଆକୁ ମୁଁ ନିଜର ମୁହଁ କିପରି ଦେଖାଇବି ! ଏ ସବୁ ଭୟ ଯୋଗୁ ମୁଁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମକୁ ଜେଲ ଯିବା ବିଷୟ କିଛି କହିନାହିଁ ।" କସ୍ତୁରବା କହିଲେ,"ମୁଁ ଯେବେ ଜେଲ ଜୀବନରେ କଷ୍ଟ ସହ୍ୟ ନ କରେ ଓ କ୍ଷମାପ୍ରାର୍ଥନା କରି ମୁକ୍ତିଲାଭ କରେ, ତେବେ ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆପଣ ମୋ ସଙ୍ଗରେ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ରଖି ନ ପାରନ୍ତି । ଯେବେ ଆପଣ ଓ ମୋ ପିଲମାନେ କଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କରିପାରିବେ ତାହାହେଲେ ମୁଁ କାହିଁକି ନ ପାରିବି ? ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେବି । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ବଦ୍ଧପରିକର ହୋଇଥିବାରୁ ମୋର ଭାବିବାର କିଛି ନାହିଁ ।"

ନାରୀମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଜେଲ ଯିବା ପରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକ ହିସାବରେ ଭାରତରୁ ଆସିଥିବା ଶ୍ରମିକମାନେ ଆନ୍ଦୋଳନରୁ ଅଲଗା ରହିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଯୋଗ ଦେଲେ ଏବଂ ଆନ୍ଦୋଳନ ଅଧିକ କ୍ଷିପ୍ରତର ହେଲା । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନର ଭବିଷ୍ୟତ ଏବଂ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ସେମାନେ ଅଜ୍ଞ ନ ଥିଲେ । କୋଇଲା ଖଣି ଏବଂ ଚା' ବଗିଚାମାନଙ୍କରେ ଧର୍ମଘଟ ହେଲା । ସେମାନଙ୍କ ବାସସ୍ଥାନକୁ ଗୋରା ମାଲିକମାନେ ନିଆଁରେ ଜଳାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଖଣ୍ଡା ସାହାଯ୍ୟରେ ଜବତ୍ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ରହିଥିବା ଘରୁ ବାହାର କରିଦିଆଗଲା । ଶହ ଶହ ସଂଖ୍ୟାରେ ଏହି ନିରୀହ ଶ୍ରମିକମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟାକ୍ରମେ ବଢ଼ି ହଜାର ହଜାର ହେଲା । ସେମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଶୀଘ୍ର ଉପାୟ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ସେମାନଙ୍କୁ ରହିବା ପାଇଁ ଘର ଏବଂ ଖାଇବାକୁ ଦେବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଅସମ୍ଭବ ହେଲା । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରି ଜେଲ ଯିବା ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାବିଲେ । ଆଇନଭଙ୍ଗ କଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେଭଳି ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ ତାହା ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ । ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ସରକାରଙ୍କ ହୁକୁମ ଅମାନ୍ୟ କରି ଜେଲଯିବାକୁ ସେମାନେ ଥିଲେ ବଦ୍ଧପରିକର । ତେଣୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକାଠି ନାଟାଲଠାରୁ ଟ୍ରାନସଭାଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାତ୍ରା କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରାୟ ୫୦୦୦ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସହକାରୀମାନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ସରହଦ ପାର ହୋଇ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ ଯିବା ନିମନ୍ତେ ଯାତ୍ରା କଲେ । ଏହିପରିଭାବରେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ ଉପରେ ଅହିଂସାତ୍ମକ ଆକ୍ରମଣ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସରହଦରେ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିବା ପାଇଁ କୌଣସି ଉଦ୍ୟମ କରାଗଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଜୋହନ୍ସବର୍ଗ ନିକଟରେ ଥିବା ଟଲଷ୍ଟୟ ଉଦ୍ୟାନ ଆଡ଼କୁ ଆଗେଇଲେ । ଦିନକୁ ଜଣ ପିଛା ଅଧସେର ପାଉଁରୁଟି ଏବଂ ଏକ ଆଉନ୍ସ ଚିନି ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଉଦ୍ୟାନ ଦିଗକୁ ସେମାନେ ଆଗେଇବାର ୭ ଦିନ ପରେ ସରକାରଙ୍କ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା । ସେମାନେ ପ୍ରଥମେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କୁ ଗିରଫ କଲେ । ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ଯାତ୍ରୀ ଦଳ ଚାଲିଲେ । ଶେଷକୁ ସରକାର ଏହି ଯାତ୍ରା କରୁଥିବା ସମୁଦ୍ର ରୂପକ ମାନବରାଶିକୁ ଗିରଫ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ରେଳରେ ବସାଯାଇ ନିଜ ନିଜ ଖଣି ଅଞ୍ଚଳରେ ଛାଡ଼ି ଦିଆଗଲା । ଗିରଫ କରାଗଲା ନାହିଁ ବା ଜେଲ ଦିଆଗଲା ନାହିଁ । ଖଣି ଅଞ୍ଚଳରେ ତାରବାଡ଼ ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କୁ ରଖାଗଲା । ଉକ୍ତ ତାରଘେରଗୁଡ଼ିକୁ ବାହାର କଏଦି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଇ ଖଣି ଅଞ୍ଚଳରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ୟୁରୋପୀୟ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ଜଗୁଆଳୀ ରଖାଗଲା । ଏହା ଫଳରେ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅକଥନୀୟ ହେଲା । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଦେଶ ସାରା ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ବ୍ୟାପିଲା ଏବଂ ସେମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ ବନ୍ଦ କଲେ । ଏହା ଫଳରେ ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ଗୁଳି ଚାଳିଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ସେ ଜେଲରେ ଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କ ସହକାରୀମାନେ ଗୋଖଲେଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ଘଟଣା ଜଣାଇ ଥିବାରୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏ ସବୁ ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ଅବିଦିତ ନ ଥିଲା । ଭାରତ ସାରା ଏଥିଯୋଗୁ ପ୍ରବଳ ଅସନ୍ତୋଷ ଦେଖାଦେଲା । ବଡ଼ଲାଟ ଲର୍ଡ ହାର୍ଡ଼ିଞ୍ଜ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସରକାରଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦାକରି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ଯେକୌଣସି ଭାବରେ ସହାୟତା କରିବା ପାଇଁ ସେ ତାଙ୍କର ଜଣେ ବିଶ୍ୱସ୍ତ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ପଠାଇଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଗୋଖଲେଙ୍କ ପ୍ରରୋଚନାରେ ଆଣ୍ଡୃଜ ଏବଂ ପିୟରସନ୍ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ଚାଲୁଥିବା କଥାବାର୍ତ୍ତା ସଫଳତା ଲାଭକରି ଦକ୍ଷିଣଆଫ୍ରିକାର ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ସଂଗ୍ରାମର ସନ୍ତୋଷଜନକ ପରିସମାପ୍ତି ହେଲା । ଶ୍ରମିକ ଧର୍ମଘଟଫଳରେ ଶିଳ୍ପପତିମାନେ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେଲେ । ଏସବୁ ଫଳରେ ସରକାର ନଇଁ ପଡ଼ିବାକୁ ବାଧ୍ୟହେଲେ । କେବଳତାଙ୍କ ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସମସ୍ତ ବିଷୟର ଅନୁସନ୍ଧାନ ପାଇଁ ପୁରାପୁରି ଗୋରା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ଅନୁସନ୍ଧାନ କମିଶନ ନିଯୁକ୍ତ କରାଗଲା । ଗିରଫ ହୋଇଥିବା ସମସ୍ତ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଖଲାସ କରାଗଲା । ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ବିନା ପରାମର୍ଶରେ କମିଶନର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଉଥିବାରୁ ଭାରତୀୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ କୌଣସି ସହଯୋଗ ନ କରି ଅନୁସନ୍ଧାନକୁ ପୁରାପୁରି ବର୍ଜନ କଲେ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ସାକ୍ଷାତକରିବା ପାଇଁ ଆୟୋଜନ କରାଗଲା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏବଂ ଏହା ୧୯୧୪ ଜାନୁୟାରୀ ପହିଲା ଦିନ ଆରମ୍ଭ ହେବ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ରେଲ ବିଭାଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଗୋରା କର୍ମଚାରୀମାନେ ସମୂହ ଭାବେ ଧର୍ମଘଟ କଲେ । ତେଣୁ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଆନ୍ଦୋଳନ "ସରକାରଙ୍କୁ ଅସୁବିଧାରେ ପକାଇବା ଓ ତାଙ୍କ ଅସୁବିଧାର ସୁଯୋଗ ନେବା" ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କରାଯାଉ ନ ଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ଯାତ୍ରା ସ୍ଥଗିତ ରଖିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ମନୋଭାବ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତି ୟୁରୋପୀୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯଥେଷ୍ଟ ଆଦୃତ ହେଲା । ଜେନେରାଲ ସ୍ମଟସଙ୍କର ଜଣେ ସେକ୍ରେଟାରୀ ଥରାରେ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ,"ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଲୋକଙ୍କୁ ଜମା ଭଲପାଏ ନାହିଁ ବା ସେମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସହାୟତା କରିବା ଚାହେଁ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ କରିବି କଣ ? ଆମର ବିପଦବେଳେ ଆପଣ ସହାୟତା କରନ୍ତି: ତେଣୁ ଆମେ ବା କିପରି ଚୁପ୍‌ଚାପ ରହିବୁ । ଇଂରେଜ ଧର୍ମଘଟକାରୀମାନେ ଯେଭଳି ହିଂସାତ୍ମକ ଉପାୟ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ତାହା ଆପଣ କରିବା ଆମେ ଅନେକ ସମୟରେ ଚାହୁଁ । କାରଣ ତା'ହେଲେ ସମାଧାନ କରିବା ପନ୍ଥା ସୁବିଧା ହୋଇଯିବ । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ଶତ୍ରୁର ମଧ୍ୟ କୌଣସି କ୍ଷତି କରୁନାହାଁନ୍ତି । ନିଜେ କଷ୍ଟ ସହ୍ୟକରି ବିଜୟ ହାସଲ କରିବା ଆପଣଙ୍କର କାମ୍ୟ ଏବଂ ଏପରିକି ଭଦ୍ରତା ଏବଂ ବୀରତ୍ୱ ଅତି ସଂଯମସହ ଆପଣ ନିଦର୍ଶନ କରୁଛନ୍ତି । ତା'ଫଳରେ ଆମେ ହେଉଛୁ ନାଚାର ।" ଆହୁରି ଅନେକ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ମଧ୍ୟ ଏହି ମର୍ମରେ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ କଲେ ।

ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ଯେ, ଅନୁସନ୍ଧାନ କମିଶନରେ କୌଣସି ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ନିଆଯାଇ ନ ଥିଲା । ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଦାବୀଗୁଡ଼ିକ ଅର୍ଥାତ୍ ୩ ପାଉଣ୍ଡ ଟିକସ ବାତିଲ କରିବା, ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିବା ବିବାହମାନ ଆଇନସିଦ୍ଧ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିବା ଏବଂ ନାଟାଲରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାୟୀ ଅଧିବାସୀ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ପ୍ରମାଣପତ୍ର ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା ତାହା ସମଗ୍ର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପ୍ରଚଳନ କରିବା ଏବଂ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ସୁହାଇଲା ଭଳି ଆଉ କେତେକ ସୁପାରିସ ଉକ୍ତ କମିଶନ କଲେ । କମିଶନ ରିପୋର୍ଟ ଦେବା ପରେ ଉକ୍ତ ସୁପାରିଶମାନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟରେ ଗୋଟିଏ ବିଲ ପାସ କରାଯାଇ ଆଇନ ତିଆରି କରାଗଲା ।

ଏପରି ଭାବରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ସତ୍ୟ ଏବଂ ଅହିଂସା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ବିରାଟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଶେଷ ହେଲା ଏବଂ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଯେପରି ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ମାର୍ଗରେ ପରିଚାଳିତ ହୁଏ, ସେଥିପାଇଁ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ରଖାଯାଇଥିଲା । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନର ଛାଞ୍ଚରେ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ କରାଗଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ନେଇଥିବା ଦାୟିତ୍ୱର ପରିସମାପ୍ତି ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ କରି ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଉକ୍ତ ଦେଶ ଛାଡ଼ି ଭାରତବର୍ଷକୁ ସନ୍ ୧୯୧୪ ମସିହା ଜୁଲାଇ ୧୦ ତାରିଖ ଦିନ ଆସିଲେ ।

ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜାଣିବାକୁ ପାଠକମାନେ ଇଚ୍ଛା କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ବଡ଼ ଦୁଃଖର ସହିତ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ଯେ, ଆଜି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟମାନେ ବହୁ ଅସୁବିଧା ଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନେ ସେଠାରେ ସ୍ୱାଧୀନ ନାଗରିକ ରୂପେ ପରିଗଣିତ ହେଉ ନାହାଁନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଗୋରା ଅଧିବାସୀମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ପୂର୍ବପରି ଗୋଟାଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ଅଞ୍ଚଳ ଭାବେ ରଖିବାକୁ ବଦ୍ଧ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପରିକର । କୌଣସି ବର୍ଣ୍ଣଗତ ଲୋକ ବା ଏପରିକି ଆଫ୍ରିକାର ଆଦିମ ଅଧିବାସୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର (ଗୋରା) ଦାସ୍ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ରୂପେ ରହିବା ସେମାନେ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରି କି ସେମାନଙ୍କ କ୍ଷମତାରେ ଯାହା ଅଛି ତାହା ବ୍ୟବହାର କରି ବର୍ଣ୍ଣଗତ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ପୁରାପୁରି ସେମାନେ ବିଦା କରିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି । ଏପରି ଭାବରେ ସେମାନେ ବର୍ଣ୍ଣଗତ ବୈଷମ୍ୟ ସେଠାରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରୁଛନ୍ତି, ଯଦ୍ୱାରା ଭାରତବର୍ଷ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଏସିଆ ଏବଂ ଆଫ୍ରିକା ଦେଶମାନେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସହ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସମ୍ପର୍କ ଛିନ୍ନ କରିଛନ୍ତି ।

ତେଣୁ ସମଷ୍ଟିଗତ ଅନ୍ୟାୟ ତଥା ଅତ୍ୟାଚାରର ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ ଏହି ନୂତନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପଦ୍ଧତି କେତେ ଦୂର ସଫଳତା ଲାଭ କରି ପାରିବ, ତାହା ଜାଣିବାର ଉପାୟ କଣ ? ବହୁ ବର୍ଷ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନର ସୁଖମୟ ପରିସମାପ୍ତି ସହିତ ସେଠାକାର ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ତୁଳନା କରାଗଲେ ଯେକୌଣସି ଲୋକ ଦୁଃଖପ୍ରକାଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ତ୍ୟାଗ ସେଠାରେ ବୃଥା ହୋଇଛି ବୋଲି ଭାବିବ ଏବଂ ମାନବ ସମାଜର ସମସ୍ୟାମାନ ସମାଧାନ କରିବା ଦିଗରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଉପାଦେୟତା ସମ୍ପର୍କରେ ସନ୍ଦେହ ଦେଖାଦେବାର ଯଥେଷ୍ଟ ଅବକାଶ ଅଛି ।" ଏହାର ଜବାବ ଦେଇ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି;"ପ୍ରକୃତିର ଗୋଟିଏ ନିୟମ ଅଛି ଏବଂ ତାହା ହେଉଛି ଯେଉଁ ଜିନିଷ ଯେଉଁ ଉପାୟରେ ଲାଭ କରାଯାଏ ସେହି ଉପାୟରେ ହିଁ ତାହା କେବଳ ରଖାଯାଇ ପାରେ । 'ହିଂସା ସାହାଯ୍ୟରେ ଲାଭ କରାଯାଇଥିବା ବସ୍ତୁକୁ ସେହି ହିଂସା ସାହାଯ୍ୟରେ ରକ୍ଷାକରାଯାଇ ପାରେ, ସତ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟରେ ଲାଭ କରାଯାଇଥିବା ବସ୍ତୁକୁ ତାହାରି ସାହାଯ୍ୟରେ ସେହିପରି ରକ୍ଷାକରାଯାଇ ପାରେ । ତେଣୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଭାରତୀୟମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହକୁ ଅସ୍ତ୍ରରୂପେ ବ୍ୟବହାର କଲେହିଁ କେବଳ ସେମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିହିତ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଏପରି କିଛି ଅଦ୍ଭୁତ ଶକ୍ତି ନାହିଁ,ଯାହା ଫଳରେ କି ସତ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟରେ ଲାଭ କରାଯାଇଥିବା କୌଣସି ବିଷୟବସ୍ତୁ ସତ୍ୟକୁ ପରିହାର କରାଗଲେ ମଧ୍ୟ ରଖାଯାଇ ପାରିବ । ଏହା ସମ୍ଭବ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେଉଁ ଅଧୋଗତି ଘଟୁଛି ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚନା ଦିଏ ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ମନୋଭାବ ନାହିଁ ।

ଏହି ଉକ୍ତିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିଥିବା ପରି ମନେହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଲୋକେ କେତେ ଦୂର ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିବେ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସନ୍ଦେହ ଅଛି । ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ନିଶ୍ଚିତ ଯେ ନିଜର ଅଧିକାର ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନତା ସବୁ ଦିନ ପାଇଁ ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ରହିବ ବୋଲି ଧରି ନେଇ ଲୋକେ ଚୁପ୍‌ଚାପ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏହା ଗୋଟିଏ ପୁରୁଷ ଲାଭ କରିବ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପୁରୁଷର ଲୋକେ କେବଳ ଉପଭୋଗ କରିବେ, ତାହା ହୋଇ ନ ପାରେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ଏବଂ ଅଧିକାର ପାଇବା ପାଇଁ ଯେତିକି ତ୍ୟାଗ ଓ ନିର୍ଯ୍ୟାତନାର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ରଖିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସେହି ପରିମାଣରେ ତାହା ଆବଶ୍ୟକ । ତେଣୁ "ସ୍ୱାଧୀନତାର ମୂଲ୍ୟ ହେଉଛି ସଜାଗ ରହିବା" ବୋଲି ଯାହା କୁହାଯାଉଛି, ତାହା ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ଠିକ୍ ।

ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଲିଖିତ "ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପାଇଁ ଯେଉଁ ସାଧନା ଏବଂ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନକରିବା ଦରକାର, ତାହା ସମସ୍ତ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ଆବିଷ୍କାର କରାଯାଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଥିଲା ବୋଲି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ପରେ ବିସ୍ତୃତ ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଏବଂ ମୌଳିକ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କେବଳ ଏହି ନୀତିହୀନ ପଦ୍ଧତିକୁ ବିସ୍ତାରିତ କରିଛନ୍ତି । ବଡ଼ ଆନନ୍ଦର ବିଷୟ ଯେ ଏହି ନୀତି ଏ ପଦ୍ଧତିର ବହୁ ଅଂଶ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରେ ଅନେକ ଲୋକ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରୁଛନ୍ତି । ଏପରି କି ଯେଉଁମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ମୌଳିକ ନୀତିରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ନିଜର ଦାବୀ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପଦ୍ଧତିର ଆଶ୍ରୟ ନେଉଛନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଭାରତବର୍ଷରେ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ଦଳ ମଧ୍ୟ ନିଜେ ଭାବୁଥିବା ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ନ ପାଇଲେ ଉପବାସ ସମେତ ଏହି ନୀତିର ଆଶ୍ରୟ ନେଉଛନ୍ତି । ଏପରି କି ଆଜି ଯେଉଁମାନେ ନିଜ କଳ୍ପିତ ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ ଲଢ଼େଇ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ କରୁଥିବା କହୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆମର ବିଶ୍ୱାସ, ଯେଉଁମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କଳ୍ପିତ ସତ୍ୟ, ଅହିଂସା ଏବଂ ଉପାୟ ଶୁଦ୍ଧତାର ମୌଳିକତାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି,ସେମାନେ ହିଁ କେବଳ ଏହି ପଦ୍ଧତିରେ ସଫଳତା ଲାଭ କରିବେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଚମ୍ପାରନ

ସେତେବେଳେ ଗୋଖଲେ ବିଲାତରେ ଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରିବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ତେଣୁ ସେ (ଗାନ୍ଧିଜୀ) ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରିବା ବାଟରେ ବିଲାତ ଗଲେ । ବିଲାତ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ବିଲାତରେ ପହଞ୍ଚି ସେ ଜାଣିଲେ ଯେ, ଗୋଖଲେ ପ୍ୟାରିସରେ ଅଛନ୍ତି । କେବେ ଫେରିବେ,ତାହା ମଧ୍ୟ କେହି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଗୋଖଲେଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା ନ କରି ଭାରତ-ବର୍ଷକୁ ଫେରିବା ନିମନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଗୋଖଲେ ଫେରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ବିଲାତରେ ତାଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଲେ । ସେ ବିଲାତରେ ଥିବା ସମୟରେ ଜର୍ମାନ ସହିତ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ବୋଲି ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ତେଣୁ ଏହି ଯୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଭାରତୀୟମାନେ କଣ କରି ପାରନ୍ତି, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଚିନ୍ତା କଲେ । ଉପସ୍ଥିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଅହିଂସାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ଜଣେ ଲୋକ କ'ଣ କରିପାରେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ମନ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚିନ୍ତା କଲେ । ଏ ବିଷୟରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ବେଶି ସମୟ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ ଜଣେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀପକ୍ଷେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଆବଶ୍ୟକତା ବା ବିପଦ ନିଜ ଦେଶ ସପକ୍ଷରେ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏହି ସମୟରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଯେଉଁ ବିପଦର ସମ୍ମୁଖୀନ ତହିଁରେ ସେ ନିଜେ ତଥା ତାଙ୍କ ଦେଶବାସୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ନାଗରିକ ହିସାବରେ ଯେଉଁଭଳି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବା କଥା,ତାହା କରିବା ଦରକାର । ତେଣୁ ବିଲାତରେ ଥିବା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ସାହାର୍ଯ୍ୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା-କାରୀ ଦଳ ଗଠନ କରିଥିଲେ ସେଭଳି ଗୋଟିଏ ଦଳ ଏଠାରେ ଗଠନ କଲେ । କିନ୍ତୁ ବିଲାତର ଅବସ୍ଥା ପୂରାପୂରି ଅଲଗା ଥିଲା । ତେଣୁ ଏହି ଦଳର ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକମାନଙ୍କୁ ତାଲିମ ଦେଉଥିବା ଇଂରେଜ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ମତଭେଦ ହୋଇ ଅସଦ୍‌ଭାବ ଦେଖାଦେଲା । ସେ ଫୁସ୍‌ଫୁସ୍ ଜନିତ ରୋଗରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ବିଶ୍ରାମ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭାରତୀୟ ଏବଂ ଇଂରେଜ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଇଂରେଜ କର୍ମଚାରୀମାନେ କରୁଥିବା ପାତରଅନ୍ତର ବ୍ୟବହାର ଓ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ଦଳରେ ଥିବା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ଏକତା ଭାଙ୍ଗିବା ପାଇଁ ଇଂରେଜ କର୍ମଚାରୀ-ମାନେ ଯେଉଁଭଳି ହୀନ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିଲେ, ତାହା ଫଳରେ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଧରଣର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଯୁଦ୍ଧର ସଙ୍କଟଜନକ ଅବସ୍ଥା ପହଞ୍ଚିଥିବାରୁ ଏବଂ ସହକାରୀ ଭାରତ ମନ୍ତ୍ରୀ ବିଚକ୍ଷଣତାର ସହିତ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବାରୁ ଅବସ୍ଥାର ସମାଧାନ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ଦଳରୁ ନିଜକୁ ଅଲଗା ରି ଦେଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଫୁସ୍‌ଫୁସ୍ ଜନିତ ରୋଗରୁ ପୁରାପୁରି ଆରୋଗ୍ୟ ଲଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କିଛି ସମୟ ଲଗିଲ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଖଲେ ଫ୍ରାନସରୁ ଫେରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ସହିତ ସେ ଦେଖା କରି ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସିଲେ । ସ୍ନ ୧୯୧୫ ଜାନୁୟାରୀ ୯ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ବମ୍ବେ ରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରାଯାଇଥିଲ । ବମ୍ବେରୁ ସେ ରାଜକୋଟ ଏବଂ ପୋର ବନ୍ଦର ଗଲେ । କାଠିଆବାଡରୁ ସେ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଯାଇ ସେଠାରେ ଫେବୃୟାରୀ ୧୭ ତାରିଖ ଦିନ ପହଞ୍ଚିଲେ । ୨ ଦିନ ପରେ ଗୋଖଲେଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଯୋଗୁ ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲ ଏବଂ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ଶାନ୍ତି ନିକେତନ ଫେରିଲେ ।

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଫୋନିକ୍ସ ଆଶ୍ରମ ଏବଂ ଟଲଷ୍ଟୟ ଉଦ୍ୟାନର ଯେଉଁ ଅନ୍ତେବାସୀମାନେ ଆସିଥିଲେ ସେମାନେ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ରହିଲେ । ସେଠାରେ ସେମାନେ ପୂର୍ବଭଳି ଜୀବନଯାପନ କଲେ । ସେହି ସମୟରେ ମୁଁ ବିହାର ପ୍ରଦେଶ ଅନ୍ତର୍ଗତ ମୁଜାଫରପୁରରେ ଗୋଟିଏ କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟାପକଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲି । ମୋର ଶାନ୍ତିନିକେତନ ସହ କେତେକ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲ । ମୋ ପୁତୁରା ଗିରିଧାରୀକୁ ପାଠପଢ଼ିବା ପାଇଁ ସେଠାରେ ଛାଡ଼ିଥିଲି । ଫର୍ଗୁସନ୍ କଲେଜର ମୋ ସହପାଠୀ ଥିବା କାକା କାଲେଲକାର ସେତେବେଳେ ସେଠାରେ ଶିକ୍ଷକତା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ନାମ ସେତେବେଳେ ଥିଲ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ । ତେଣୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ କେବେ ପହଞ୍ଚିବେ ତାହା ମୋତେ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ପହଁଞ୍ଚିଛନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣିବା ପରେ କିଛି ଦିନ ଛୁଟି ନେଇ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଗଲି । ତାଙ୍କର ଅଭିନବ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପଦ୍ଧତିରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟ ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ସେ କରିଥିଲେ ତାହା ଜାଣି ମୁଁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ରଥିଲି । ତା' ଛଡ଼ା ସେତେବେଳେ ଭାରତର ରାଜନୀତି ଜୀବନରେ କୌଣସି ଗତିଶୀଳ ନେତୃତ୍ୱ ନ ଥିଲ । ରାଜନୀତି ଜୀବନ ଥିଲ ଅତି ମାନ୍ଦା, ସ୍ନ ୧୯୦୭ ମସିହାରେ ସୁରାଟ କଂଗ୍ରେସରେ ଯେଉଁ ବିବାଦ ହେଲ ତାହା ଫଳରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କର୍ମଠ ଯୁବକ ଏବଂ ବିପ୍ଳବୀମାନେ କଂଗ୍ରେସ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିବାରୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଥିଲ । ତେଣୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ସଂଗଠିତ କରିବା ଦିଗରେ କଂଗ୍ରେସ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲ । ଏହା ଗୋଟିଏ ଆତ୍ମାହୀନ ଶରୀରରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲ । ଦେଶରେ ବିପ୍ଳବୀ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସରକାର ପୁରାପୁରି ଦବାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଲୋକଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଥିବା ବିପିନଚନ୍ଦ୍ର ପାଲଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ ହୋଇ ଯାଇଥିଲ । ଲଲ ଲଜପତ ରାୟ ଆମେରିକାରେ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ଘୋଷ ବହୁ ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ରାଜନୀତିରୁ ଅବସର ନେଇ ଚୁପଚାପ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଇ ପଣ୍ଡିଚେରୀରେ ରହୁଥିଲେ । ଟିଳକ ବହୁ ଦିନ ମାଣ୍ଡାଲେରେ ଜେଲଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କରି ଅଳ୍ପ ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ଆସିଥାନ୍ତି ।

ମୁଁ ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ରାତି ହେବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ରାତ୍ରି ଭୋଜନ ଶେଷ କରିବା ଅଭ୍ୟାସ ଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଖାଉଥାନ୍ତି । ସେ ଟିକିଏ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନରେ ବସିଥାନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ପାଦୁକାବିହୀନ ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ତଳକୁ ଝୁଲୁଥାଏ । ଗୋଟିଏ ସାଧା ଧୋତି ଏବଂ ମୋଟା ସାର୍ଟ ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି । ସାର୍ଟରେ ବୋତାମ ଲଗି ନ ଥାଏ । ମୁଁ ଏହି ସମୟରେ ପହଞ୍ଚିଥିବାରୁ ମୋତେ ତାଙ୍କ ସହିତ ପରିଚିତ କରାଇ ଦିଆଗଲ । ପୁରାତନ ଭାରତୀୟ ପଦ୍ଧତିରେ ହାତଯୋଡ଼ି ମୁଁ ନମସ୍କାର କଲି । ସେ ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚ ହାସ୍ୟଯୁକ୍ତ ସ୍ୱାଗତ କରି ତାହା ଗ୍ରହଣ କଲେ । ମୋତେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପାଖରେ ବସାଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଉଭୟ ପକ୍ଷର କଥାବାର୍ତ୍ତା ପୁରାପୁରି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଥିଲ । ଏହି ପ୍ରଥମ ଦେଖାସାକ୍ଷାତରେ କୌଣସି ରାଜନୀତି ଆଲୋଚନାର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁଭଳି ଭାବରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ, ତହିଁରୁ ସେ ମୋତେ ପୁରାପୁରି ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବିଲି । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ମୋ ପକ୍ଷରୁ ତାହାହିଁ କରୁଥିଲି । ଜଣେ ଯୁବକ ପକ୍ଷରେ ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ମାପିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ବୋଲି ଆଜି ହୁଏତ ସମସ୍ତେ ଭାବି ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ମରଣୀୟ ଯେ, ସେ ସମୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମହାତ୍ମା ହୋଇ ନ ଥିଲେ; ଯାହାକି ପରେ ହେଲେ । ଭାରତୀୟ ସାଧାରଣ ଜୀବନରେ ସେ ଜଣେ ଅଜ୍ଞାତ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ । ଏକଥା ଅବଶ୍ୟ ସତ୍ୟ ଯେ, ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଆମ ଦେଶ-ବାସୀଙ୍କର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ସ୍ୱୀକାର କରାଯିବା ପାଇଁ ସେ ଖୁବ୍ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିଥିଲେ । ରାଜନୈତିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ପାଇଁ ସେ ଗୋଟିଏ ଅଭିନବ ପନ୍ଥା ବାହାର କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ନିଜକୁ ଗୋଖଲେଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ବୋଲି ପରିଚିତ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ନୂତନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପଦ୍ଧତି ଥିଲା ଗୋଖଲେଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଭାରତୀୟ ମାନ୍ଦା ଦଳର ପୁରାପୁରି ପରିପନ୍ଥୀ ଏବଂ ଏହା ଭାରତବର୍ଷରେ କୃତିତ୍ୱ ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇ ପାରିବ କି ନାହିଁ. ତାହା ଦେଖିବାକୁ ବାକୀ ଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ସେ କେବଳ ଥିଲେ ବିଲାତରେ ଶିକ୍ଷିତ ହୋଇଥିବା ମିଷ୍ଟର ଗାନ୍ଧି । ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା ଘଟିଲା ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ । ସେ ଖାଉଥିବା ଖାଦ୍ୟ ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି ଏବଂ ତାହା ଥିଲା କେବଳ ବାଦାମ ଜାତୀୟ । କିନ୍ତୁ ପରିମାଣ ଯଥେଷ୍ଟ ଥିଲା ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା ହେଲା । ତାଙ୍କୁ ବୋଧହୁଏ ଯଥେଷ୍ଟ ଭୋକ ହେଉଥିବାରୁ ସେ ଭଲ ରକମ ଚୋବାଇ ଚୋବାଇ ଖାଉଥିଲେ ଏବଂ ଏଥିପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ସମୟ ଲାଗୁଥିଲା । ମୁଁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିଥିବାରୁ କବି ଗୁରୁଙ୍କର ଅତିଥି ନ ହୋଇ ତାଙ୍କ ଅତିଥି ହେବା ପାଇଁ ସେ ଜିଦ୍ କଲେ ଏବଂ ମୁଁ ରାଜି ହୋଇଗଲି । ଜୀବନରେ ବହୁ ପ୍ରଦେଶରେ ରହି ଆସିଥିବାରୁ ଖାଦ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର କୌଣସି ପ୍ରାଦେଶିକ ମନୋଭାବ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ରନ୍ଧନଶାଳାର ମସଲାହୀନ ସିଝା ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବାରେ ମୋ ପକ୍ଷେ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହୋଇ ନ ଥିଲା ।

ଏହା ମୋର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ ଥିଲା । ଏହା ପରେ ସେ କଲିକତା ଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାୟ ଏକ ସପ୍ତାହ ଧରି ମୁଁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲି । ସେ ସପ୍ତାହଟି ଥିଲା କି ଅଦ୍ଭୁତ । ଯେବେ ସପ୍ତାହଟିଯାକ ମୁଁ ରାଜନୀତି ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥାନ୍ତି ତା ହେଲେ ମୋ ପକ୍ଷରେ କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ଏହି ସପ୍ତାହଟି ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ସଂସ୍କାର ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ଇଚ୍ଛା ତଥା କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଅଦ୍ଭୁତ ଶକ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥିଲି । ଝଡ଼ ଝଞ୍ଜା ଭିତରେ ଏକମାତ୍ର ଶାନ୍ତିପ୍ରଦ ସ୍ଥାନ ବୋଲି କୁହା ଯାଉଥିବା ଶାନ୍ତିନିକେତନକୁ ସେ ବାଛି ନେଇଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଥିଲା । କବିଙ୍କର ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ପାଇଁ ସେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ବିଶେଷତଃ ରନ୍ଧନଶାଳାରେ ରନ୍ଧା ହେଉ-ଥିବା ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ଯେପରି ରନ୍ଧା ହୋଇ ପରଷା ହେଉଥିଲା ତାହା ଯେପରି ଠିକ୍‌ଭାବରେ ହୁଏ ଏବଂ କୌଣସି ଅପରିଷ୍କାରଦୋଷ ତହିଁରେ ନରହେ ସେଥିପ୍ରତି ସେ ଜୋର ଦେଉଥିଲେ । ଶାନ୍ତିନିକେତନର ସାଧାରଣ ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସେ ପସନ୍ଦ କରୁ ନଥିଲେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ତଥା ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରେଣୀର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ସେ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ଏ ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତି କରିବାକୁ ହେଲେ ଛାତ୍ର ଓ ଶିକ୍ଷକ ମିଳିମିଶି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଦରକାର ବୋଲି ସେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଯେଉଁ ସବୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଉଥିଲେ,ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଗ୍ରହ ଉତ୍ସାହ ଦେଖାଦେଲା । ରାନ୍ଧୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ବିଦା ନ କରାଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ଶିକ୍ଷକ ଓ ଛାତ୍ରମାନେ ରନ୍ଧନଶାଳାରେ ରହିଲେ ଏବଂ ଆଶ୍ରମର ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ପ୍ରତି [illegible] ହେଉଥାନ୍ତି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଏହି ଯେଉଁ ସବୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା ଏବଂ ତାହା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟମ ଓ ଉତ୍ସାହ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା,ତାହା କେତେ ଦୂର ସ୍ଥାୟୀ ହେବ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ସନ୍ଦେହ ଥିଲା ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଥାଏ । କାରଣ ତାଙ୍କ ଲୋକଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ସେ ଭଲ କରି ଜାଣିଥିଲେ । ଏହି ପରୀକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହେବାର ମାସକ ମଧ୍ୟରେ ତାହା ଛାଡ଼ି ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହି ଯେଉଁ ସଂସ୍କାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ତାର ସ୍ମାରକୀଜନିତ କୌଣସି ଉତ୍ସବ କରା ନ ଗଲେ ଶାନ୍ତିନିକେତନର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ରହି ନ ଥାନ୍ତା । ତେଣୁ ପ୍ରତି ବର୍ଷ ଯେଉଁ ଦିନ ଏହି ସବୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇ ଥିଲା ସେ ଦିନ ଆଶ୍ରମର ଅଧିବାସୀ ଶିକ୍ଷକ ଏବଂ ଛାତ୍ରମାନେ ଏକାଠି ମିଶି ରନ୍ଧାବଢ଼ା ଓ ସଫାସୁତୁରା ଇତ୍ୟାଦି କାର୍ଯ୍ୟ ହାତରେ କରନ୍ତି । ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ସେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା । ତାହା ମୁଁ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛି । ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଖାଇସାରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ମୁଁ କବିଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲୁ । କିଛି ସମୟ ପରେ ବିଶ୍ୱକବିଙ୍କ ପାଇଁ ରାତ୍ରି ଭୋଜନ ଆସିଲା । ତହିଁରେ ମୁଖ୍ୟବସ୍ତୁ ଥିଲା ଲୁଚି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦେଖି କହିଲେ "ମଇଦା ହେଉଛି ବିଷ" । କବି ନୁପ୍ରଗ୍ରପ ଜବାବ ଦେଲେ "ମିଷ୍ଟର ଗାନ୍ଧି ବିଷ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେତେ ମାରାତ୍ମକ ନୁହେଁ ।" ଏହିପରି ହସଖୁସିରେ କବିଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ଉନ୍ନତି କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉଦ୍ୟମକୁ ସେ (କବି) ଶେଷ କରିଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରଥମେ ଦେଖା କରି ମୋର ହୋଇଥିବା ଧାରଣା ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ଦରକାର । ସେ ଧାରଣା ମୋ ମନରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ରହିଛି । ତାଙ୍କର ଚରିତ୍ରର ତୀକ୍ଷ୍ଣତା ମୋତେ ଅତିମାତ୍ରାରେ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିଲା । ସେ କରୁଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଠିକ୍ ବୋଲି ଜାଣିଲେ ଦରକାର ହେଲେ ସେ ଏକା ତହିଁରେ ଲାଗିବେ । ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ଦୟା ବା ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କର କ୍ରୋଧରେ ସେ ଡରିଯିବା ଲୋକ ନଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥିଲେ ମୋ ମତରେ ଜଣେ ଶୁଦ୍ଧପୂତ ଲୋକ । କିନ୍ତୁ ସେ ପରନିନ୍ଦୁକ ନ ଥିଲେ । ସେ ବହୁତ ଜିନିଷରୁ ନିଜକୁ ବଞ୍ଚିତ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କର ନୈତିକ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଆଇନଗତ ଭୋଗବିଳାସରୁ ବଞ୍ଚିତ କରୁ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଅହିଂସା ନାସ୍ତିସୂଚକ ନ ଥିଲା । ସେ ସବୁବେଳେ ବନ୍ଧୁତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଖୁସିଭାବ ରଖି ଥଟ୍ଟାତାମସା କରୁଥିବା ଥିଲା ଏହାର ପ୍ରମାଣ । ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଗରିବ ଭାବରେ ଜୀବନଯାପନ କରିବା କିପରି କଷ୍ଟଦାୟକ ହେବ ତାହା ସେ କଳ୍ପନା କରି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗରିବମାନଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇବାର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ ନିଜେ ସେମାନଙ୍କ ଭଳି ରହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ଗରିବମାନଙ୍କପ୍ରତି ତାଙ୍କର ପ୍ରେମବୌଦ୍ଧିକତା ବା ଭାବପ୍ରବଣତା ବା ରୋମାଞ୍ଚକ ନ ଥିଲା । ଏହା ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗଭୀର ବନ୍ଧନ । ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଚଳାଚଳରେ ଏହା ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା । ଯେକୌଣସି ଲୋକ ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ ବୁଝିପାରିବ ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗରିବମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଇହେବା ପରି ଦୟା ନ କରି ସେମାନଙ୍କ ପରି ନିଜେ ରହି ସେମାନଙ୍କ ଭଳି ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ମତବାଦ୍ ପୁରାପୁରି ଭୁଲ ବୋଲି ମୋତେ ଜଣାଯାଉଥିଲା । ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ଦଳର ଲୋକେ ସେମାନଙ୍କ ବିପକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କୁ ନରମପନ୍ଥୀ ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ଥିଲେ ବୋଲି ମୁଁ ଆଗରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛି । ଗୋଖଲେଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ସେ ଅତିମାତ୍ରାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ତା ଫଳରେ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସଂକ୍ରାନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଗୋଖଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିବା ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ରାଜନୈତିକ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗୁରୁ ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେଇଥିଲେ । ଯାହାକି ସ୍ୱାଭାବିକ ରାଜନୈତିକ ଅନ୍ୟାୟର ସେ ବାହାର କରିଥିବା ନୂତନ କର୍ମପନ୍ଥା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ସମୟରେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତି ଭାରତୀୟ ମାନ୍ଦା ନେତାମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ମନୋଭାବ ଥିଲା, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମନୋଭାବ ମୁଖ୍ୟତଃ ତାହାହି ଥିଲା । ଏହି ମାନ୍ଦା ନେତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଇଂରେଜଶାସନ ଭଗବତ ପ୍ରେରିତବୋଲି ଯାହା ଭାବୁଥିଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅବଶ୍ୟ ସେତେଦୂର ଭାବୁ ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଇଂରେଜ-ମାନଙ୍କ ଶାସନ ତଥା କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀର ଆଲୋଚନା କଲେ ତାହା ଭାରତର ମଙ୍ଗଳଜନକ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଧାରଣା ଥିବା କଥା ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଯାହା ଅସୁବିଧା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ତମ ନାଗରିକ ଭାବେ ଚଳିବା ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ମନୋଭାବ ଇତିହାସ ତଥା ସମସାମୟିକ ଘଟଣାଦୃଷ୍ଟିରୁ ଠିକ୍ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁ ନ ଥିଲି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ନ ଦେଇ ମଣିଷ ହିସାବରେ ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ର ମୋତେ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ଆକର୍ଷଣ କରୁଥିଲା । ଏହି ଜଣେ ଲୋକ ଯେ କି ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟରେ ଅତି ତତ୍ପର ଓ ନିଷ୍ଠାବାନ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବିଲି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଯାହା କରିବାକୁ କୁହାଯାଉଥିଲା, ସେଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯେପରି ତାଙ୍କ ନିଜ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଚାରବ୍ୟବହାର ଠିକ ରହେ ସେଥିପାଇଁ ସେ ଥିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ସଜାଗ । ଭାରତର ଅନ୍ୟ ରାଜନୈତିକ ନେତାମାନେ ଏପରି କରୁନଥିଲେ । ସେମାନେ ସ୍ୱଦେଶୀ ପ୍ରଚାରକରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନିଜେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ମତ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର ଯଥେଷ୍ଟ ସନ୍ଦେହ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁଁ ତାଙ୍କଠାରୁ ଏଥର ବିଦାୟ ନେବା ସମୟରେ ସେ ଯେବେ ଭାରତବର୍ଷରେ କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ ହାତକୁ ନେଇ ତହିଁରେ ମୁଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆସିପାରିବି ବୋଲି ଭାବନ୍ତି, ତାହା ହେଲେ ମୋର କୌଣସି ଆର୍ଥିକ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବନ୍ଧନ ନ ଥିବାରୁ ମୋତେ ତହିଁରେ ବ୍ୟବହାର କରି ପାରନ୍ତି ବୋଲି ତାଙ୍କୁ କହି ଆସିବାରେ ମୋତେ କୌଣସି ଦ୍ୱିଧା ହେଲା ନାହିଁ । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ଏହା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲି ଯେ ଭାରତବର୍ଷରେ ସେ ଯେବେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି, ତାହେଲେ ସେଥିପାଇଁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ଗୋଖଲେଙ୍କ ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ନ ପାଇ ପାଇବେ ତିଳକଙ୍କ ଅନୁଗାମୀ-ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ।

କିଛି ଦିନ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ସଙ୍ଗରେ ଆଣିଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତି-ନିକେତନରୁ ନେଇ ଅହମଦାବାଦ ଯାଇ ସେଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କଲେ । ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଅହମଦାବାଦ ନିକଟସ୍ଥ ସାବରମତିଠାରେ ଗୋଟିଏ ବିସ୍ତୃତ ସ୍ଥାନ ପାଇଲେ ଏବଂ ତହିଁରେ ତାଙ୍କର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆଶ୍ରମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ଆଶ୍ରମବାସୀମାନେ ସାଧାରଣଙ୍କ ଭଳି ଜୀବନ-ଯାପନ କରି ସାର୍ବଜନୀନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୋ କଥା ଭୁଲିଯାଇ ନ ଥିଲେ । ଆଶ୍ରମ ନିୟମାବଳୀ ମୋ ନିକଟକୁ ପଠାଇ ତହିଁ ସହିତ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠିରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ନିୟମାବଳୀ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର ମତାମତ ପଚାରି ଯେବେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦରକାର ତାହା ଜଣାଇବା ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ଆଶ୍ରମର ନିୟମାବଳୀ ପଢ଼ି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର ପୂର୍ବରୁ ଥିବା ମତ ପୂରାପୂରି ବଦଳିଗଲା । ପୂର୍ବ କାଳରେ ଧର୍ମ ସଂସ୍କାରକମାନଙ୍କ ପରି ସେ ଅଳ୍ପ କେତେକ ଲୋକଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ, ଭାରତବର୍ଷର ସାଧାରଣ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷଙ୍କ ଜୀବନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟିତ ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା ହେଲା । ପୂର୍ବକାଳର ମୁନି ଋଷିଙ୍କ ପରି ତାଙ୍କ ଭାବରାଜ୍ୟ କେବଳ ଏହି ବିଶ୍ୱରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ନ ହୋଇ ଅନ୍ୟାନ୍ୟଜଗତକୁ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟାପିଥିଲା । ମୁଁ ଏହି ନିୟମାବଳୀ ଖୁବ ସାବଧାନତାର ସହିତ ପଢ଼ିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତହିଁରୁ କୌଣସି ଆଲୋକ ପାଇଲି ନାହିଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ତହିଁରେ ଥିଲା—ଜଣେ ଲୋକ ଆବଶ୍ୟକତାଠାରୁ ଅଧିକ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବୋତାମ ଯେବେ କୁରୁତା ବା କୋଟରେ ବ୍ୟବହାର କରେ, ତେବେ ତାକୁ "ଗ୍ରେର"ବୋଲି କୁହାଯିବ । ବିବାହିତ ଜୀବନରେ ସ୍ୱାମୀ–ସ୍ତ୍ରୀ, ଭାଇ–ଭଉଣୀ ପରି ଚଳିବା ଦରକାର । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ବିବାହ କରି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କୁର୍ତ୍ତା ଓ କୋର୍ଟରେ ଯେତିକି ହେଲେ ଚଳିଯାନ୍ତା ତାଠାରୁ ଅଧିକ ବୋତାମ ବ୍ୟବହାର କରେ । ମୁଁ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ବହିଟି ମୋ ଟେବୁଲ ଉପରେ ପକାଇ ଦେଲି । ଯେଉଁ ଲୋକ ଏଭଳି ଉଦ୍‌ଭଟ କଳ୍ପନାମାନ କରିପାରେ; ଯାହାକି ପୁରାପୁରି ଅବାସ୍ତବ ତାକୁ କୌଣସି ପରାମର୍ଶ ଦେବାରେ କିଛି ଲାଭ ନାହିଁ । ସେ ଲୋକ ମିଲ ମାଲିକମାନଙ୍କର ସହର ବୋଲି ବିଖ୍ୟାତ ଅହମଦାବାଦ୍ ସହରରେ ଆଶ୍ରମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନ କରି ହିମାଳୟ ପର୍ବତ ଉପରେ ନିଜର ଆଶ୍ରମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ଦରକାର । ଏହା ଭାବି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ନିଜ ଭାବରାଜ୍ୟରୁ ପୁରାପୁରି ପାସୋରି ଦେଲି । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘଟଣାବଳୀ ପ୍ରମାଣ କଲା ଯେ,ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଏପରି ଭାବେ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପୂର୍ବରୁ ଗୋଖଲେ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ସେ ବର୍ଷେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତି ପରିସ୍ଥିତି ଭଲରକମ ହୃଦୟଙ୍ଗମ ନ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତହିଁରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ବର୍ଷଟିଯାକ ସେ ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ବରାବର ଗସ୍ତ କରି ଅବସ୍ଥା ଦେଖିଲେ । ଯେଉଁ ବର୍ଷକ ରାଜନୀତିକ୍ଷେତ୍ରରେ ଚୁପ୍‌ଚାପ ରହିବାପାଇଁ ଗୋଖଲେ ତାଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ ତାହା ୧୯୧୬ ଫେବୃୟାରୀ ମାସରେ ପୁରିଗଲା । ତା ଫଳରେ ବିଭିନ୍ନ ସାଧାରଣ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟମାନ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜର ମତାମତ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସୁଯୋଗ ପାଇଲେ । ବାନାରସ ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପନ ବଡ଼ଲାଟ ହାର୍ଡ଼ିଞ୍ଜଙ୍କ ପୌରୋହିତ୍ୟରେ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ଏହି ସୁଯୋଗରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ନିଜର ମତାମତ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏହି ଉତ୍ସବକୁ ମାଳବ୍ୟଜୀ ବହୁ ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟର ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଡାକିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗ ଦେଇ କିଛି କହିବାକୁ ଡାକିଥିଲେ । ମିସେସ୍ ଆନି ବେସାନ୍ତଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଡକାଯାଇଥିଲା । ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହେବା ପରେ ବଡ଼ଲାଟ ଚାଲିଗଲେ ଏବଂ ତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଭାରେ ଦରଭଙ୍ଗାର ରାଜା ସଭାପତିତ୍ୱ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିବାକୁ ଡକାଯିବାରୁ ପ୍ରଥମେ ସଭାକାର୍ଯ୍ୟ ଇଂରେଜୀରେ ଚାଲୁଥିବାରୁ ସେ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସେ କହିଲେ, ଛାତ୍ରମାନେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେବେ ଗୋଟିଏ ବିଦେଶୀ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା କରିବାରେ ବହୁ ବର୍ଷ କଟାନ୍ତି, ତା'ହେଲେ ଲୋକଙ୍କର ବାସ୍ତବ ବିକାଶ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱନାଥ ଯେକି ସାରା ବିଶ୍ୱର କର୍ତ୍ତା ତାଙ୍କ ମୁଖ୍ୟ ମନ୍ଦିରକୁ ପଡ଼ିଥିବା ରାସ୍ତା ଏତେ ଅଣଓସାରିଆ ତଥା ଅପରିଷ୍କାର ଗଳି ପ୍ରତି ଦର୍ଶକମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ସେ ଆକର୍ଷଣ କଲେ । ଲୋକେ ଏଥିରେ ଏଭଳି ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଗଲେଣି ଯେ ଏହା କୌଣସି ଦୋଷାବହ ବୋଲି ବିବେଚନା କରୁ ନାହାନ୍ତି ।

ବସିଥିବା ଗଡ଼ଜାତର ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ତଳଲିଖିତ ବିଷୟ କହିବାରୁ ସେମାନେ ଅପଦସ୍ଥ ହୋଇଗଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, "ଗତକାଲି ଆମ ସଭାରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରୁଥିବା ମହାମାନ୍ୟ ମହାରାଜା ଭାରତର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ କହିଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ବକ୍ତାମାନେ ମଧ୍ୟ ତା ଉପରେ ଜୋର ଦେଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହି ଯେଉଁ ମଣ୍ଡପରେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପୌରୋହିତ୍ୟରେ ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପନ ଉତ୍ସବ କରାଗଲା, ତହିଁରେ ଆମେ କ'ଣ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲୁ । ଆମେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲୁ ଦୁନିଆର ସବୁଠାରୁ ବେଶି ଦାମର ହୀରା, ନୀଳା, ମଣି, ମାଣିକ୍ୟଯୁକ୍ତ ଅଳଙ୍କାରର ଏପରି ଗୋଟିଏ ଆଖିରେ ଝଲସି ପଡ଼ିବା ଭଳି ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଯାହା ଆଗରେ କି ପ୍ୟାରିସର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଅଳଙ୍କାର ବ୍ୟବସାୟୀ ତୁଛ ହୋଇଯିବ । ଏହି ଧନସମ୍ପଦ ଉପରେ ଭସୁଥିବା ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଲୋକଙ୍କୁ ମୁଁ ଦେଶର କୋଟିକୋଟି ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନାକରି କହିବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ "ଆପଣମାନେ ଏହି ଧନସମ୍ପଦ ତ୍ୟାଗ କରି ନିଜ ଦେଶର ଅଗଣିତ ନରନାରୀଙ୍କର ନ୍ୟାସୀରୂପେ ଏହା ବ୍ୟବହାର ନ କଲେ ଭାରତର ମୁକ୍ତି ନାହିଁ ।...... ମହାଶୟ,ଦେଶର କୌଣସି ନଗରୀରେ ବିରାଟ ପ୍ରାସାଦ କେହି ତୋଳୁଥିବାର ମୁଁ ଖବର ପାଇଲେ ନିଜେ ଈର୍ଷାପରାୟଣ ହୋଇ ନିଜ ମନକୁ କହେ, ଏହି ଟଙ୍କା ତ ଚାଷୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଆସିଛି । ସେ ଆହୁରି କହିଲେ ଯେ, ବଡ଼ଲାଟ ଆସିଥିବାରୁ ତଦୁପଲକ୍ଷେ ବନାରସ ସହର ପରିଷ୍କାର ପରିଛନ୍ନ ହୋଇଛି । ବଡ଼ଲାଟ ଦେଶର ଶାସକ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କର ନିଜ ଜୀବନକୁ ଏପରି ଭୟ ଯେ ପ୍ରତି ସ୍ଥାନରେ ପୋଲିସ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଛି । ହିଂସାତ୍ମକ ବିପ୍ଳବୀମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ସମୟରେ ତାହା ଚରମସୀମାରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେ ସେମାନଙ୍କର ଦେଶପ୍ରେମକୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ନୀତିକୁ ନିନ୍ଦା କରୁଥିଲେ । ସେ କହିଲେ, "ମତେ କେହି କହିଛନ୍ତି ....ଅମୁକ ଲୋକ ବୋମା ନ ପକାଇଥିଲେ ବଙ୍ଗ ବିଭକ୍ତ ଫଳରେ ଆମେ ଯାହା ପାଇଲୁ ତା' ପାଇ ନ ଥାନ୍ତୁ ।" ଏହା ଶୁଣି ମିସେସ ବେସାନ୍ତ "ଚୁପ କର" ବୋଲି ପାଟି କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ "ମିଷ୍ଟର ଲିୟନଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ହୋଇଥିବା ସଭାରେ ବଙ୍ଗଳାରେ ମୁଁ ଏହା କହିଥିଲି । ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି ତା' ଦରକାର ବୋଲି ଭାବି କହୁଛି । ଠିକ୍ ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ମିସେସ ବେସାନ୍ତ ସଭାର ସଭାପତି ଏବଂ ଏକାଧିକ ଗଡ଼ଜାତ ଶାସକ ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ସଭାଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ । ଏହି ଘଟଣାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ କହିଲେ, "ସଭାରୁ ଦର୍ଶକ ଚାଲିଯିବା ଏବଂ ବକ୍ତାଙ୍କୁ କହିବାକୁ ନ ଦେଇ ବସାଇ ଦେବା ଘଟଣା ମୁଁ ଦେଖିଛି । କିନ୍ତୁ ସଭାର ସଭାପତି ସଭାଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବା ଘଟଣା ମୁଁ କେଉଁଠାରେ ଦେଖି ନାହିଁ ।" ରାତିରେ ପୋଲିସ କମିସନର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବନାରସ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବା ପାଇଁ ହୁକୁମ ଦେବାକୁ ହୁକୁମନାମା ଲେଖିଲେ । କିନ୍ତୁ ମାଲବ୍ୟଜୀଙ୍କ ପ୍ରରୋଚନାରେ ଉକ୍ତ ହୁକୁମ ଜାରି କଲେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପର ଦିନ ସକାଳୁ ବନାରସରୁ ଚାଲିଗଲେ ।

ସବୁଠାରୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟ ଯେ, ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ପଚାଶ ବର୍ଷରୁ ଅଧିକ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏବଂ ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନତା ହେବାର ୨୨ ବର୍ଷ ଗତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥା ସେତେବେଳେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଦେଶର ଅବସ୍ଥା ଠିକ୍ ତାହା ଅଛି । ବିଶ୍ୱନାଥ ମନ୍ଦିରକୁ ଯିବାକୁ ଗଳି ଏବଂ ଅପରିଷ୍କାର ରାସ୍ତା ସେତେବେଳେ ଯେଉଳି ଥିଲା, ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅଛି । ହିଂସାତ୍ମକ ଭାବ ଦେଶରେ ବଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଛି । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ ପରେ ନୂଆ ହୋଇ ବଡ଼ଲୋକ ହୋଇଥିବା ଲୋକେ ନିଜ ଧନସମ୍ପଦ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ସଂକୋଚ ବୋଧ କରୁ ନାହାନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୯୧୫ରେ ବମ୍ବେ ଏବଂ ୧୯୧୬ରେ ଲକ୍ଷ୍ନୌ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ଏହି ଅଧିବେଶନମାନଙ୍କରେ ସେ ବିଶେଷ କିଛି ସକ୍ରିୟ ଭାଗ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସର ଲକ୍ଷ୍ନୌ ଅଧିବେଶନରେ ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସମ୍ପର୍କରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କରିଥିଲେ । ଏହା ଆଗତ କରି ସେ ଗୋଟିଏ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତହିଁରୁ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଯଥେଷ୍ଟ ଆଭାସ ମିଳିଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କରିବାକୁ ଡକାଗଲା,ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଲକ୍ଷ୍ନୌ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀଭାଷା ପାଇଁ ବିଖ୍ୟାତ ସେଠାରେ ଦରଖଣ୍ଡିଆ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଭାଷାରେ ନିଜର ବକ୍ତୃତା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ସେ ଇଂରାଜୀରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କହନ୍ତୁ ବୋଲି ଚାହିଁଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସହଜରେ ଛାଡ଼ିବା ଲୋକ ନୁହଁନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଭାଷା ବୁଝିବାକୁ ବର୍ଷେ ସମୟ ଦେବେ ବୋଲି କହିଲେ । ଏହି ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ଯେବେ ସେମାନେ ଏହା ନ ବୁଝନ୍ତି, ତା ହେଲେ କ୍ଷତି ହେବ ସେମାନଙ୍କର । କାରଣ କଂଗ୍ରେସ ସଭାରେ ସେ ଆଉ କେବେ ହେଲେ ଇଂରଜୀରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବେ ନାହିଁ ।

ଲକ୍ଷ୍ନୌ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ବିହାର ପ୍ରଦେଶ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଚମ୍ପାରନ ଜିଲ୍ଲାର ରାଜକୁମାର ଶୁକ୍ଳ ନାମକ ଜଣେ ଚାଷୀ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଦେଖାକଲେ । ଇଂରେଜ ଗୋରା ନୀଳଚାଷୀମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାରରେ ସେଠାକାର ଚାଷୀମାନେ ଯେଉଁ ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ଭୋଗକରୁଛନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କ ଆଗରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ସମ୍ପୃକ୍ତ ଅବସ୍ଥା ନିଜେ ଦେଖି ଆସିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଚମ୍ପାରନ ଯିବା ନିମନ୍ତେ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ତାଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ଫଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶେଷକୁ ତାଙ୍କ କଥାରେ ରାଜି ହୋଇ ଚମ୍ପାରନ ଯିବାକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ କହିଲେ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚମ୍ପାରନ ନ ଯାଇ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅପ୍ରେଲ ମାସରେ ଗୋଟିଏ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗଦେବା ନିମନ୍ତେ କଲିକତା ଯେତେବେଳେ ଆସିବେ, ସେତେବେଳେ ଶୁକ୍ଳ ଯଦି ତାଙ୍କ ସହିତ କଲିକତାରେ ଦେଖାକରନ୍ତି, ତେବେ ତାଙ୍କ ସହିତ ସେ ଚମ୍ପାରନ ଯିବେ । ତଦନୁଯାୟୀ ଶୁକ୍ଳ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ କଲିକତାରେ ଦେଖା କଲେ ଏବଂ ଉଭୟ କଲିକତାରୁ ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ପାଟନା ଗଲେ । ରେଲରେ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ସବୁ ବିଷୟ ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରଜାସ୍ୱତ୍ୱ କିଭଳି ଅଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆଇନଗତ ପ୍ରଶ୍ନମାନ ତାଙ୍କୁ ପଚାରି ଜାଣିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । କିନ୍ତୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଶୁକ୍ଳଙ୍କର ଉତ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଚାଷୀ ଏବଂ ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଆଇନଗତ ସମ୍ପର୍କ ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ପାରିବା ଭଳି କୌଣସି ଲୋକଙ୍କୁ ସେ ଜାଣନ୍ତି କି ବୋଲି ପଚାରିଲେ । ପାଟନାରେ ଥିବା ଜଣେ ଲୋକ ଏହା ବୁଝାଇ ପାରିବେ ବୋଲି ଶୁକ୍ଳ ଉତ୍ତର ଦେଲେ । ଏହି ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ । ଷ୍ଟେସନରୁ ସେମାନେ ସିଧା ଗଲେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କ ଘରକୁ । ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗକୁ ପୁରୀ ଯାଇଥିବାରୁ ସେତେବେଳେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଘରେ ନ ଥିଲେ । ଘରେ ଜଗିଥିବା ଚାକର ଦୁଇ ଜଣ ଅପରିଚିତ ଲୋକଙ୍କୁ ଘର ଭିତରେ ପଶିବାକୁ ଦେଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଶୁକ୍ଳ ଓ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉଭୟେ ଉପାୟ ନ ଦେଖି ବାରଣ୍ଡାରେ ରହିଲେ । କାଳେ ପାଣିଛୁଆଁ ହେବ ସେଥିପାଇଁ ଘରର ଚାକରମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ କୂଅରୁ ପାଣି କାଢ଼ିବାକୁ ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ଶୁକ୍ଳ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଘର ଭିତରେ ଥିବା ପାଇଖାନାକୁ ନେବାରୁ ଚାକରମାନେ ବାହାରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ପାଇଖାନା ଦେଖାଇ ଦେଇ ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ କହିଲେ । ସେତେବେଳେ ବିହାରରେ ଏଭଳି କଠୋର ଜାତିଗତ ଭାବ ଥିଲା । ଏପରି ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବସି ତାଙ୍କ ସହିତ ବିଲାତରେ ପଢ଼ୁଥିବା ମଜରୁଲ ହକଙ୍କ କଥା ମନେ ପକାଇଲେ । ସେ ସେତେବେଳେ ପାଟନାରେ ଓକିଲାତି ବ୍ୟବସାୟ କରୁଥିବା ବିଷୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଜଣାଥିଲା । ୧୯୧୫ ମସିହାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ବମ୍ବେରେ ତାଙ୍କର ଦେଖା ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେତେବେଳେ ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପାଟନା ଆସିବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ କିପରି ନିଃସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛନ୍ତି ତାହା ଜଣାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶୁକ୍ଳଙ୍କ ହାତରେ ମଜରୁଲ ହକ୍‌ଙ୍କ ନିକଟକୁ ଏକ ଚିଠି ପଠାଇଲେ । ଏ ଚିଠି ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ଶୁକ୍ଳଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ନିଜ ପ୍ରାସାଦଭଳି ଘରକୁ ନେଇ ସେଠାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ରଖିଲେ; କିନ୍ତୁ କୃଷକ ଏବଂ ନୀଳଚାଷୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଆଇନଗତ ସମ୍ପର୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ହକ୍ ସାହେବ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କୌଣସି ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ଦେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । କୃଷକମାନେ ଅତିରିକ୍ତ ଅତ୍ୟାଚାରିତ ହେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ କେବଳ ଜାଣିଥିଲେ । ଯେତେକ୍ଷଣ ଯାଇଛି ରହିଥିବା ... ସେଠାରୁ ... ଛାଡ଼ି ଅହମଦାବାଦ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଫେରିଯିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅସ୍ଥିର ହେଉଥାନ୍ତି । ନୀଳଚାଷୀମାନଙ୍କର ସଦର ମହକୁମା ମୁଜାଫରପୁରରେ ଏବଂ ସେଠାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କାହାକୁ ଜାଣନ୍ତି କି ନାହିଁ ବୋଲି ହକ୍ ସାହେବ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ । ମୁଜାଫରପୁର କଲେଜରେ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା କୃପାଳିନୀଙ୍କୁ କେବଳ ଜାଣନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜବାବ ଦେଲେ ଏବଂ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରାତିଅଧରେ ମୁଜାଫରପୁରଠାରେ ପହଞ୍ଚୁଥିବା ଗୋଟିଏ ରେଲରେ ସେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବେ ବୋଲି ମୋ ନିକଟକୁ ତାର କଲେ । ମୁଁ କ୍ଲବରୁ ଫେରି ରାତି ୯ଟାବେଳେ ଏହି ତାରଟି ଦେଖିଲି । ମୋ ପକ୍ଷରେ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଲା ଏହି ମହାଜନ ଅତିଥିଙ୍କୁ ମୁଁ କିପରି ସ୍ୱାଗତ କରିବି ଏବଂ ତାଙ୍କୁ କେଉଁଠାରେ ରଖିବି ? ମୁଁ ସେତେବେଳେ କଲେଜ ଛାତ୍ରାବାସର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ ଥିବାରୁ ଛାତ୍ରାବାସରେ ଯୋଡ଼ିଏ ଛୋଟ କୋଠରୀରେ ନିଜେ ରହୁଥିଲି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପାଛୋଟି ଆଣିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଷ୍ଟେସନ ଯିବା କଥା ଛାତ୍ରମାନେ ଶୁଣି ଏବଂ ସେ କିଏ ବୋଲି ମୋଠାରୁ ଜାଣି ମୋ ସହିତ ଷ୍ଟେସନ ଯିବାପାଇଁ, ଏହି ମହାନ୍ ଅତିଥିଙ୍କୁ ଭାରତୀୟ ଢଙ୍ଗରେ ଆରତି ସହ ସ୍ୱାଗତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଚାହିଁଲେ । ପଡ଼ିଶା ଘର ହତାରେ ଥିବା ସମସ୍ତ ଫୁଲ ଛିଡ଼ାଇ ଆଣିଲେ ଏବଂ ଆରତି ନିମନ୍ତେ କେବଳ ନଡ଼ିଆ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କଲେ । ସେ ସମୟରେ ବଜାରରେ ନଡ଼ିଆ ମିଳୁ ନ ଥିଲା । କଲେଜ ହତାରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ନଡ଼ିଆ ଗଛ ଥିଲା । ମୁଁ ଭଲ ଗଛଚଢ଼ି ଜାଣିଥିବାରୁ କେତେକ ନଡ଼ିଆ ଆଣିବା ଫଳରେ ଆରତି ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ସମସ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ ସଂଗୃହୀତ ହେଲା । ଛାତ୍ରମାନେ ମୋ ସହିତ ଷ୍ଟେସନ ଗଲେ । ଗାଡ଼ି ପହଞ୍ଚିଥିବାରୁ ଆମେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ପାଇଲୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ଏକମାତ୍ର ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଥିବା ଲୋକ ଥିଲି । ଉତ୍ତର ବିହାରର ଟ୍ରେନଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ସାଧାରଣତଃ ଯାତ୍ରୀରେ ଭରପୁର ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଗାଡ଼ି ଅଟକିବା ପରେ ବୋଧହୁଏ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବାରୁ ବାହାରି ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଚିହ୍ନାପଡ଼ୁ ନ ଥିଲେ । ଏହି ଟ୍ରେନରେ ମିଷ୍ଟର ଗାନ୍ଧି ଥିଲେ କି ନାହିଁ ଗାର୍ଡଙ୍କୁ ପଚାରିବାରୁ ସେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ । ମୁଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ପାରିଲି ନାହିଁ ବା ସେ ମୋତେ ମଧ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରୁ ବାହାର କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ମୋତେ ନ ପାଇବାରୁ ଯୁବକମାନେ କାହିଁକି ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି ପଚାରିବାକୁ ଶୁକ୍ଳଙ୍କୁ କହିଲେ । ସେମାନେ ମିଷ୍ଟର ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ପାଛୋଟି ନେବା ପାଇଁ ଆସିଥିବା କଥା ଶୁକ୍ଳଙ୍କୁ କହିଲେ । ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କ ସାଥିମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନାଇ ଦେଲେ ଏବଂ ଛାତ୍ରମାନେ ମୋତେ ଏହି ଘଟଣା ଜଣାଇଲେ । ମୁଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କଲି । ସେ ତାଙ୍କ କାଗଜପତ୍ର ବୋଝଗୁ କରି ଧରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କ ନିଜ ବିଛଣା ଶୁକ୍ଳ ଧରିଥାନ୍ତି । ଛାତ୍ରମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆରତି କରିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅଣନିଃଶ୍ୱାସୀ ହୋଇଯାଇ ଥିବା ମୁଁ ଅନୁଭବ କଲି । କାରଣ ଆରତି କେବଳ ଠାକୁରଙ୍କ ନିକଟରେ କରାଯାଏ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଏଥିରେ ସେ କୌଣସି ଅଣନିଃଶ୍ୱାସୀ ଅନୁଭବ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । କାରଣ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଦେବତା ଓ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ କୌଣସି ତଫାତ ବିଚାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ସେହି ଟ୍ରେନରେ ଜଣେ ଜମିଦାର ବନ୍ଧୁ ମଧ୍ୟ ଆସିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଷ୍ଟେସନରୁ ମୋ ବସାକୁ ନେବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ି ମୋତେ ଦେବାକୁ ମାଗିବାରୁ ସେ ତାହା ଦେଲେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଗାଡ଼ି ନିକଟକୁ ଗଲାବେଳକୁ ଦେଖିଲୁ ଯେ ଛାତ୍ରମାନେ ଗାଡ଼ିରୁ ଘୋଡ଼ା ଫିଟାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ସମୟରେ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ତାବକମାନେ ଗାଡ଼ିରେ ଟାଣି ନେବା ପ୍ରଥା ଥିଲା ଏବଂ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ କୌଣସି ଆପତ୍ତି କରୁ ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆପତ୍ତି କଲେ ଏବଂ ଛାତ୍ରମାନେ ଯେବେ ଗାଡ଼ି ଟାଣନ୍ତି, ତାହେଲେ ସେ ଗାଡ଼ିରେ ବସିବେ ନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ । ଯେତେ ଛାତ୍ରମାନେ ଜିଦ୍ କରନ୍ତି ସେଭଳି ଘଟଣାରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବେ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିଲେ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶେଷ ଜିଦ୍ ନ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ କହିଲି । ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ିଟି ପୁରାପୁରି ନିବୁଜ ଥିବାରୁ ଭିତରେ ଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ବାହାର ଲୋକେ ଦେଖିପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଆମେ ଗାଡ଼ିରେ ଗଲୁ ଏବଂ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପାଟନାରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କ ଘରେ ତାଙ୍କର ହୋଇଥିବା ଅଭିଜ୍ଞତା ସମ୍ପର୍କରେ ମୋତେ ସବୁ ଘଟଣା କହିଲେ । କିଛି ବାଟ ଯିବା ପରେ ଘୋଡ଼ାଗୁଡ଼ିକର ଶବ୍ଦ ମୋତେ ଶୁଣାଗଲା ନାହିଁ; ତେଣୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶାନୁଯାୟୀ ଛାତ୍ରମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ଧରିନେଲି । ଆମେ ଛାତ୍ରାବାସରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗାଡ଼ିରୁ ବାହାରି ଠେକେଇରେ ପଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ । ଛାତ୍ରମାନେ ଗାଡ଼ି ଟାଣୁଥିବା କଥା ଜାଣିଥିଲେ, ସେ ଗାଡ଼ିରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଚାଲି ଚାଲି ଆସିଥାନ୍ତେ ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କଲେ । ମୋର ବନ୍ଧୁ ଅଧ୍ୟାପକ ମାଲକାନୀଙ୍କ ଘରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ରଖିବା ପାଇଁ ମୁଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲି : ସେ ଓ ମୁଁ ଏକା ହତାରେ ରହୁଥିଲୁ ଗୋଟିଏ ଦୋ'ମହଲା ଘରେ । ସେ ଉପର ମହଲାରେ ରହୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପରିବାରର ଲୋକେ ନ ଥିଲେ । ତଳ ମହଲରେ ମଧ୍ୟ ମୋ'ର ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ରହୁଥିଲେ । ସକାଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉପର ମହଲରେ ରହୁଥିବା ଜାଣି ସେ ଏପରି ଡରିଗଲେ ଯେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଘର ଛାଡ଼ି ଦେଲେ : ସେ ନିଜେ ତାଙ୍କ ଚାକିରିରେ କୌଣସି ଆଞ୍ଚ ଆସିବା ଚାହୁଁ ନ ଥିବାରୁ ମାଲକାନୀ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ବିବ୍ରତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ହେବା ପରେ ସେ ଚାକିରି ଛାଡ଼ି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୋର ଅତିଥି ହୋଇଥିବା ମୁଁ ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କୁ କହିଲି ଏବଂ ସେ ବିବ୍ରତ ହେବା ଦରକାର ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ମାଲକାନୀଙ୍କୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲି ।

କଲେଜ ଖୋଲିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୋ ଅତିଥି ହୋଇଥିବା କଥା ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କୁ ଭେଟି ମୁଁ କହିଲି । ତେଣୁ ସେ କହିଲେ, "ସେହି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ବଦମାସ ଗାନ୍ଧୀ ଆପଣଙ୍କର ଅତିଥି ହୋଇଛନ୍ତି ?" ମୁଁ ହଁ ବୋଲି କହି ପଚାରିଲି, "ଆପଣ ତାଙ୍କୁ ବଦମାସ କାହିଁକି କହୁଛନ୍ତି, ସେତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ଏତେ ସେବା କରିଛନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କୁ କାଇଜର-ଇ- ହିନ୍ଦ୍ ପଦକ ଦିଆଯାଇଛି ।" ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ମୋର ଅତିଥି ନ କରି ଅନ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ନିମନ୍ତେ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ନିଜର ଅତିଥିଙ୍କୁ କୌଣସି ହୋଟେଲରେ ରଖିବା ଭାରତୀୟ ପରମ୍ପରାର ବିରୁଦ୍ଧ ବୋଲି ମୁଁ କହିଲି । ତା'ଛଡ଼ା ସହରରେ ତାଙ୍କୁ ରଖିବା ପାଇଁ କୌଣସି ହୋଟେଲ ନାହିଁ । ଏତିକି କହି ମୁଁ ଚାଲି ଆସିଲି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ମୋତେ କଲେଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ବୋଲି ଲେଖିଛନ୍ତି । ମୁଁ ଥିଲି କେବଳ ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକ । ସେ ସମୟରେ ସାଧାରଣତଃ ଭାରତୀୟ କୌଣସି କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ହେଉ ନ ଥିଲେ । ମୁଁ ମାଲ-କାନୀଙ୍କ ସହ ରହୁଥିଲି ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି । ତା' ମଧ୍ୟ ଭୁଲ । ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିବା ଅନୁଯାୟୀ ମୁଁ ରହୁଥିଲି କଲେଜ ଛାତ୍ରାବାସରେ ।

ମୁଁ ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀ ଓ ଚାଷୀମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ଜାଣେ କି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଚାରିଲେ । ଏହି ଗୋରା ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ଅତିରିକ୍ତ ହଇରାଣ କରୁଥିବା ବିଷୟ ମୁଁ ଜାଣେ ଏବଂ ଏହାଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ଜବାବ ଦେଲି । ସେତେ-ବେଳେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜାତୀୟତା ଏଭଳି ଥିଲା ଯେ, ଗାଁଗହଳରେ ଯେଉଁସବୁ ଘଟଣା ଘଟୁଥିଲା ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଖବର ରଖିବାର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଆମେ ଉପଲବ୍ଧି କରି ପାରୁ ନ ଥିଲୁ ।

ଆମ [illegible] କରୁଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଆମର ଦୁନିଆ ଥିଲା ସହର ତଥା ଶିକ୍ଷିତ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ । ଜନତା ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା ଆମ ଚାକରମାନଙ୍କ ସହିତ ଥିବା ସମ୍ପର୍କ ଭଳି ସୀମିତ । ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଆମେ ଜନତାର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ବଡ଼ବଡ଼ କଥା କହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦେଶକୁ ବୈଦେଶିକ ଶାସନରୁ ମୁକ୍ତ କରିବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ର ଥିଲୁ ।

କେତେକ ଓକିଲଙ୍କୁ ଡାକିଲେ ସେମାନେ ଚମ୍ପାରନର ପ୍ରଜାସ୍ୱତ୍ୱ ଆଇନ ସମ୍ପର୍କରେ ବୁଝାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚାଷୀମାନଙ୍କର ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଥିବା ସମ୍ପର୍କ ବିଷୟରେ ବୁଝାଇବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ମୁଁ କହିଲି । ସେ ତାଙ୍କ କାମ ଶେଷ କରିବା ପରେ ମୁଁ ଡାକିଥିବା ୨ ଜଣ ଓକିଲ ବନ୍ଧୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିଲେ । ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ତନ୍ନତନ୍ନ କରି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ବିଷୟଟିକୁ ପୁରାପୁରି ବୁଝିଲେ । ତା' ପରେ ସେ ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀ ସଂଘର କର୍ମକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କଲେ । ସେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ତହିଁରେ ସହଯୋଗ କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ "ବାହାରର ଲୋକ" ହୋଇଥିବାରୁ ଚମ୍ପାରନରେ ତାଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ଫଳରେ ଅଶାନ୍ତି ଦେଖା ଦେଇପାରେ ବୋଲି ଉକ୍ତ କର୍ମକର୍ତ୍ତା ତାଙ୍କୁ କହିଲେ । ସେ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ହୋଇ ଥିବାରୁ ନିଜକୁ ବାହାରର ଲୋକ ବୋଲି ଭାବୁ ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ଯାହା ହେଉ ପଛକେ ଚାଷୀମାନଙ୍କର ଦୁଃଖଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ନିଜ ଆଖିରେ ସେ ଦେଖୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚମ୍ପାରନରୁ ଯିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜବାବ ଦେଲେ । ତାପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମୟ ନିର୍ଘଣ୍ଟ କରି ତିରହୁତ ବିଭାଗୀୟ କମିଶନରଙ୍କ ସହିତ ଦେଖାକଲେ । ଚମ୍ପାରନ ଜିଲାଟି ତାଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଥିଲା । କମିଶନର ମଧ୍ୟ ଭଦ୍ରୋଚିତ ବ୍ୟବହାର କଲେ ନାହିଁ । ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଧମକାଇ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁଜାଫରପୁର ଛାଡ଼ିଯିବାକୁ ଏବଂ ନ ଗଲେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ହେବ ବୋଲି କହିଲେ । ତାଙ୍କ ଉପଦେଶ ଅନୁଯାୟୀ କିଛି କରିବେ ନାହିଁ ଓ ସିଧା ଚମ୍ପାରନ ଯାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ କମିଶନରଙ୍କୁ ଜବାବ ଦେଲେ ।

ଯେଉଁ ଓକିଲ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଡାକିଥିଲି, ସେମାନେ ପରଦିନ ଆସିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାରି ଘରକୁ ନ ଯାଇ ସହରରେ ରହିଲେ ଭଲ ହେବ ବୋଲି ସେମାନେ କହିଲେ । ଏ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ କଲେଜ ୟୁରୋପୀୟ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ସଚନା ଦେଇଥିଲେ ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା । ସହରର କେନ୍ଦ୍ରଠାରୁ ଏକ କିଲୋମିଟର ଦୂରରେ କଲେଜ ଅବସ୍ଥିତ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯାଇ ଜଣେ ଓକିଲଙ୍କ ଘରେ ରହିଲେ । ସେ ମୁଜାଫରପୁରରେ ୩ ଦିନ ରହିଥିଲେ । ମୋ ଘରେ ରହିଥିବା ସମୟରେ କଲେଜର ସଂସ୍କୃତ ପଣ୍ଡିତେ ଆସି ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିଥିଲେ । ଗାଈ କ୍ଷୀର ଖାଇବା ଗୋ ମାଂସ ଭକ୍ଷଣ ସଦୃଶ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ କହିବାରୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମର୍ମାହତ ହୋଇଥିଲେ । ପରେ ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟଙ୍କୁ ବୈଦିକ ଯୁଗର ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଗୋମାଂସ ଭକ୍ଷଣ କରୁଥିବାର ଉପନିଷଦରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବା କଥା ପଚାରିବାରୁ ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟେ କିଛି ଜବାବ ନ ଦେଇ ଖାଲି ହସିଲେ । ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଗୋମାଂସ ଭକ୍ଷଣ କରୁଥିବା ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବାଦବିବାଦ ଚାଲୁଥିବା ମୁଁ ଶୁଣିଥିବାରୁ ଏହି ଘଟଣା ଉଲ୍ଲେଖ କରି ମୁଜାଫର ପୁରରେ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ କରିବା ପରେ ଆଇନଜୀବୀମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ସହିତ କେହି ଚମ୍ପାରନ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଚାରିଲେ । ସେ ନିଜେ ସ୍ଥାନୀୟ ଭାଷା ଜାଣି ନ ଥିବାରୁ ଏବଂ ଚାଷୀମାନଙ୍କର ବିବୃତି ସଂଗ୍ରହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଦୋଭାଷୀ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚାହୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଯେବେ ଆଇନ ଭାଙ୍ଗି ଜେଲ ଯିବାକୁ ନ ପଡ଼େ ତାହେଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବୋଲି ଜବାବ ଦେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ହସି ହସି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କହିଲେ, "ଆପଣମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବା ଭଳି କୌଣସି ଅବସ୍ଥା ଦେଖା ଦେବ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁ ନାହିଁ । ଯାହା ହେଉ, ଯେବେ ସେଭଳି କିଛି ଅବସ୍ଥା ଦେଖାଦିଏ ତା' ହେଲେ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଆଇନ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ କହିବି ନାହିଁ।" (୧୯୦୬ମସିହାରେ ଖୁଦୀରାମ ବୋଷ ତତ୍କାଳୀନ ଜିଲ୍ଲା ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ବଙ୍ଗଳାରେ ଗୋଟିଏ ଜିଲ୍ଲାର ଦାୟିତ୍ୱରେଥିବା ସମୟରେ ଜାତୀୟବାଦୀ କର୍ମୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅକଥନୀୟ ଅତ୍ୟାଚାର କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ମୁଜାଫରପୁର ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀ କ୍ଲବରେ ବୋମା ପକାଇବା ଫଳରେ ମିଷ୍ଟର କେନେଡିଙ୍କ ବଗିରେ ଯାଉଥିବା ଅନ୍ୟ ନିରୀହ ଲୋକଙ୍କର ଜୀବନ ନଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା ।)

ଜିଲ୍ଲା ସଦର ମହକୁମା ମୋତିହାରିରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗାଁମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ମଫସଲ ଯିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ମଫସଲ ଯିବା ବାଟରେ ତାଙ୍କୁ ୨୪ ଘଣ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ ଚମ୍ପାରନ ଛାଡ଼ି ଯିବାପାଇଁ କୁହାଯାଇ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ହୁକୁମ ଜାରି ହେଲା । ଏହି ହୁକୁମର ପ୍ରାପ୍ତୀ ସ୍ୱୀକାର କରି ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଚମ୍ପାରନ ଆସିଛନ୍ତି ତାହା ଶେଷ ନ କରି ସେ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହଁନ୍ତି ବୋଲି ଜିଲ୍ଲା ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଲେ । ତେଣୁ ପରଦିନ ଜିଲ୍ଲା ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ହାଜର ହେବା ନିମନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ହୁକୁମ ହେଲା । ବିଚାର ହେବା ନିମନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଇନଭଙ୍ଗ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିବା ପାଇଁ ସରକାରୀ ଓକିଲ ସମସ୍ତ ବହିପତ୍ର ସଂଗ୍ରହ କରି ଆସିଥିଲେ । ଜଣେ ଦକ୍ଷ ଓକିଲଙ୍କ ସହିତ ଜବାବସୁଆଲ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ଧରିନେଇ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜକୁ ଦୋଷୀ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବାରୁ ବିଚାରାଳୟ ତଥା ସରକାରୀ ଓକିଲ ସମସ୍ତେ ନିରାଶ ହେଲେ । ବିଚାରାଳୟରେ ଦେଇଥିବା ବିବୃତି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚମ୍ପାରନକୁ "ମାନବିକ ତଥା ଜାତୀୟ ସେବା ମାନସରେ ଆସିଛନ୍ତି ।.......... ସମସ୍ୟାଟି ପୁରାପୁରି ନ ବୁଝିଲେ ମୁଁ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ........ଆଇନ ମାନୁ ନ ଥିବା ନାଗରିକ ହିସାବରେ ମୋ ଉପରେ ଜାରି ହୋଇଥିବା ହୁକୁମକୁ ମାନିବା ମୋର ପ୍ରଥମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସେବା ପାଇଁ ଆସିଛି, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ କଲେ ମୋ ପକ୍ଷେ ଆଇନ ମାନିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହି କେବଳ ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରି ପାରିବି ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା........ମୋ ଉପରେ ଯେଉଁ ଦଣ୍ଡ ହେବ, ତାହା ଲାଘବକରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମୁଁ ଏହି ବିବୃତି ନଦେଇ କେବଳ ମୋ ଉପରେ ଜାରି ହୋଇଥିବା ହୁକୁମ ଆଇନଗତ ଅଧିକାରୀଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅମାନ୍ୟ କରିବା ମାନସରେ ଭଙ୍ଗ ନ କରି ଆମ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଉଚ୍ଚତର ଆଇନ ବା ବିବେକ ଅଛି ତାହାରି ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଭଙ୍ଗ କରୁଥିବା ଦେଖାଇ ଦେବା ପାଇଁ ଏହି ବିବୃତି ଦେଉଅଛି " ବୋଲି କହିଥିଲେ ।

ବିଚାରପତି କ'ଣ କରିବେ ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ । କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମସ୍ତ ଯୋଜନା ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଣ୍ଡ କରିଦେଲେ । ତାଙ୍କ ଉପରେ ଜାରିହୋଇଥିବା ହୁକୁମ ମାନିବାକୁ ତାଙ୍କର ଅସ୍ୱୀକାର ବିଚାରାଳୟରେ ତାଙ୍କର ହାଜର ହୋଇ ଦେଇଥିବା ଅଦ୍‌ଭୁତ ଜମାନବନ୍ଦୀ ସମ୍ପର୍କରେ ସମ୍ବାଦ ଖାଲି ଚମ୍ପାରନରେ ନୁହେଁ, ସାରା ଦେଶରେ ବ୍ୟାପିଗଲା । ଆଖପାଖ ଅଞ୍ଚଳର ଚାଷୀମାନେ ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାରେ ଆସି ଜମା ହେଲେ । ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀ ବା ପୋଲିସଙ୍କୁ ସେମାନେ ଆଉ ଭୟ କଲେ ନାହିଁ । ବିଚାରରେ କ'ଣ ହେଲା ଏବଂ ଏହି ଅଦ୍ଭୁତବ୍ୟକ୍ତି ଯେ କି ଜାଣିଶୁଣି ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ତାଙ୍କର ଅଭାବ ଅଭିଯୋଗ ନିରାକରଣ ତଥା ସେମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତି ହେବା ପାଇଁ ଜେଲବରଣ କରିଛନ୍ତି , ତାଙ୍କୁ ସେମାନେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳୀ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସ୍ଥାନୀୟ ସରକାରୀ ଲୋକେ ଯେଉଁସବୁ ଘଟଣା ଘଟୁଥିଲା ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସିମଳାରେ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କୁ ପୁରାପୁରି ଅବଗତ କରାଉଥିଲେ । ତା' ଛଡ଼ା ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମସ୍ତ ଘଟଣା ପୁରାପରି ତାର ମାଧ୍ୟମରେ ବଡ଼ଲାଟ, ମାଳବ୍ୟଜୀ ଏବଂ ଯାତନାରେ ଥିବା ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଲେ । ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସରି ନ ଥାଏ । ତେଣୁ ଦେଶର କୌଣସି ଅଞ୍ଚଳରେ କିଛି ରାଜନୈତିକ ଅଶାନ୍ତି ହେବା ଉପରିସ୍ଥ ସରକାରୀ ଲୋକେ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଗିରଫ ତଥା ବିଚାର ପରେ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଉତ୍ତେଜନା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ତାହା ଦେଶର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳକୁ ବ୍ୟାପି ପାରେ ବୋଲି ଉପରିସ୍ଥ ସରକାରୀ ଲୋକେ ଆତଙ୍କିତ ହେଲେ । ବିଚାରରେ ରାୟ ଦେବା ସ୍ଥଗିତ ରଖାଯାଇ ତାପରେ ଅଭିଯୋଗ ବା ମୋକଦ୍ଦମା ଉଠାଇ ନିଆଗଲା । ଏହା ଫଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜ କଳ୍ପିତ ଅନଶନ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ପୁରା ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ କରି ବିବୃତି ଦେବା ସତ୍ତ୍ୱେ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କରାଯାଇଥିବା ଅଭିଯୋଗ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଉଠାଇ ନିଆଯିବା ଫଳରେ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଆଗ୍ରହ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା, ତାହା ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେବ ନାହିଁ । ଅନ୍ତତଃ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଥମ ଥରପାଇଁ ଜଣେ ଲୋକ ବାହାରିଲେ ଯେକି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ଅମାନ୍ୟ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେଥିପାଇଁ ଜେଲଦଣ୍ଡ ତଥା ଜେଲ ଜୀବନର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ । ଏଭଳି ଘଟଣା ଭାରତବର୍ଷରେ ପୂର୍ବରୁ କେବେ ହେଲେ ଘଟି ନ ଥିଲା । ପୂର୍ବରୁ ଯେବେ କୌଣସି ଜାତୀୟ ନେତା ବା କର୍ମୀଙ୍କୁ ରାଜନୈତିକ ଅପରାଧରେ ଅଭିଯୁକ୍ତ କରି ଗିରଫ କରାଯାଉଥିଲା, ସେ ଅଭିଯୋଗ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମୋକଦ୍ଦମାରେ ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ ଓକିଲ ନିଯୁକ୍ତ କରି ଲଢ଼ୁଥିଲେ । ଲୋକମାନ୍ୟ ତିଲକଙ୍କ ବିଚାର ଏବଂ ସେ ମୋକ-ଦ୍ଦମାରେ କିଭଳି ଲଢ଼ିଥିଲେ ତାହା ପୂର୍ବରୁ ଜାଣିଛୁ । ଏହାର ଫଳ କିଛି ହେଲା ନାହିଁ । ଯାହା ହେବାର କଥା ତାହା ହିଁ ହେଲା ଅର୍ଥାତ୍ ତିଲକ ମହାରାଜ ଦଣ୍ଡିତ ହେଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିବା ଫଳରେ ଯୁଗ ଯୁଗ ବ୍ୟାପୀ ସେମାନେ ଯେଉଁ ବନ୍ଧନରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ ତହିଁରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିବା ଭଳି ଚମ୍ପାରନର ଲୋକେ ଅନୁଭବ କଲେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ ନିଜର "ଆତ୍ମକଥା"ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ସେ ଦିନ ମୋତିହାରୀରେ ଅଦ୍ଭୁତ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା ......ସତେ ଯେପରି ଆମର ଯୁଗ ଯୁଗ ବ୍ୟାପୀ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ରହି ଆସିଛି । ସେପରି ଭାବରେ ସେମାନେ (କୃଷକ) ମୋତେ ସ୍ୱାଗତ କଲେ । ଏହି ସଭାରେ କୃଷକମାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ସମୟରେ ଠିକ ଭଗବାନ, ଅହିଂସା ଏବଂ ସତ୍ୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିବା ପରି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲି ବୋଲି ଯେବେ ମୁଁ କହେ, ତାହା ଅତିରଞ୍ଜିତ ନ ହୋଇ ବରଂ ଯାହା ଅନୁଭବ କରୁଥିଲି ତାହାହିଁ ଆକ୍ଷରିକ ଭାବେ ପ୍ରକାଶ କରୁଛି । ମୁଁ ଏହି ବିଷୟ ଚିନ୍ତାକରି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ଅନୁଭବ କରି-ପାରେ ନାହିଁ । ଏହା ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ ମୋର ଅହିଂସା ଉପରେ ଅତୁଟ ବିଶ୍ୱାସର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ଚମ୍ପାରନରେ ସେ ଦିନଟି ଥିଲା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଜୀବନରେ ଗୋଟିଏ ଅଭୁଲା ଦିନ ଏବଂ କୃଷକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ମହାନ ଦିନ । ଆଇନ ଅନୁଯାୟୀ ବିଚାରାଳୟରେ ମୋର ବିଚାର ହେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ଅବସ୍ଥାଟି ସରକାରଙ୍କର ବିଚାର ହେଉଥିବା ପରି ହୋଇ-ଥିଲା । ମୋ ପାଇଁ କମିଶନର ଯେଉଁ ଜାଲ ବିଛାଇଥିଲେ, ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ତହିଁରେ ସେ ସରକାରଙ୍କୁ ପକାଇ ଦେଇଥିଲେ ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଗିରଫ ତଥା ମକ୍ତି ଏବଂ ଅନୁସନ୍ଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ଅନୁମତି ଫଳରେ ଚାରିଆଡ଼େ କୃଷକମାନଙ୍କର ବିଜୟ ଡ଼ିଣ୍ଡିମ ବାଜିଲା । ନୀଳ-ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ଅତିରିକ୍ତ ଆତଙ୍କିତ ହେଲେ । ଏହି ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟକରିବା ପାଇଁ ଆସିଥିବା ବ୍ରଜକିଶୋର ବାବୁ (ବାବୁ ବ୍ରଜକିଶୋର ପ୍ରସାଦ ହେଉଛନ୍ତି ବିହାରର ଜଣେ ସେ ଯୁଗର ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକ । ବିହାର ଓ ଓଡ଼ିଶା ବଙ୍ଗଳା ସହିତ ଥିବା ସମୟରେ ସେ ବଙ୍ଗଳା ବିଧାନସଭାର ସଭ୍ୟ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ଜୟପ୍ରକାଶ ନାରାୟଣ ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଜାମାତା ଏବଂ ଭାରତର ପ୍ରଥମ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ରାଜେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦଙ୍କର ସେ ରାଜନୈତିକ ଗୁରୁ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।) ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଆଇନଜୀବୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଥିବା ଇଂରେଜ ମାଲିକାନା ଖବର କାଗଜମାନଙ୍କର ଧାରାବାହିକ ଲେଖା ଚାଲିଲା । ଅବସ୍ଥା ଅତି ଗୋଳମାଳିଆ ହୋଇଗଲା । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଘଟଣା ଘଟିଲା, ତାହା ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ପକ୍ଷରେ ହେଲା ଯଥେଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଦ । ଏଣୁ ଏ ସବୁ ଘଟଣାର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଚାର ହେଲା । କଂଗ୍ରେସ ତଥା ଖବରକାଗଜମାନଙ୍କର ଉତ୍ସାହଜନକ ସମର୍ଥନ ଫଳରେ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟର ରାଜନୈତିକ ଚିତ୍ରଗ୍ରହଣ କରିବା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରତିନିଧି ଚମ୍ପାରନ ନ ପଠାଇବା ପାଇଁ ଜଣାଇ ସେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଭାରତୀୟ ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ଯେଉଁସବୁ ଘଟଣା ଘଟୁଛି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ନିଜେ ସେମାନଙ୍କୁ ସଂକ୍ଷେପ ସମ୍ବାଦ ବରାବର ପଠାଇଲେ ଏବଂ ଏହା ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ସବୁବେଳେ ନ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କର ଅବଗତି ନିମନ୍ତେ ସେ ପଠାଇବେ ବୋଲି ଜଣାଇଲେ । ଏହି କାରଣରୁ ମାଲବ୍ୟଜୀ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଆସିବେ ବୋଲି ଲେଖିବାରୁ ସେ ତାଙ୍କର ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷାକରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କୌଣସି ମାନବିକ ସେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କରାଯାଉଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ ରାଜନୈତିକ ଦିଗରୁ ଚିତ୍ରିତ ହେଲେ ତାହାର ମହତ୍ତ୍ୱ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ବୋଲି ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ତା'ଛଡ଼ା ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଯେ "ଜାତୀୟ ସ୍ତରରେ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥପର ସେବା କରାଗଲେ ତାହା ଦେଶକୁ ରାଜନୈତିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ।" ଏହି ଗଣ୍ଡଗୋଳ ପରିସ୍ଥିତି ସମାଧାନ ପାଇଁ ନିଜକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କିଭଳି ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ କରିଥିଲେ ତାହା ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ । ସେ ପ୍ରଚାରର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପଲବ୍ଧି କରି ନ ଥିବାରୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କର ମାଲିକାନାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯାହା ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା ବା ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯାହା କହୁଥିଲେ, ସେ ସବୁର ସେ କୌଣସି ଉତ୍ତର ଦେଉ ନ ଥିଲେ । ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ତାଙ୍କ ପୋଷାକ ପରିଚ୍ଛଦସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା ଲେଖୁଥିଲେ ତାହାର ଥରେ ମାତ୍ର ସେ ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଥିଲେ, "ଚମ୍ପାରନରେ ମୁଁ ପିନ୍ଧୁଥିବା ପୋଷାକପରିଚ୍ଛଦ ଭାରତବର୍ଷରେ ବରାବର ପିନ୍ଧି ଆସିଛି ।........ମିଷ୍ଟର ଆରୁୟୀନଙ୍କ ଚିଠିରୁ ଧାରଣା ହୁଏ ଯେ, ଯେଉଁ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି କୃଷକମାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲି ତାହା ସେମାନଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅସ୍ଥାୟୀଭାବେ ପିନ୍ଧିଥିଲି । ପ୍ରକୃତ ବିଷୟ ହେଉଛି ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତୀୟ ପକ୍ଷରେ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିବା ସାଧାରଣ ତଥା ସଙ୍ଗତ ବିଷୟ ହୋଇ ଥିବାରୁ ମୁଁ ତାହା ବରାବର ପିନ୍ଧେ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଆମେ ସାହେବୀ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିବା ଆମ ପକ୍ଷେ ଅସମ୍ମାନଜନିତ ଅବାଞ୍ଛିତ ତଥା ଆମ ଦୁର୍ବଳତାର ପରିଚାୟକ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଭାରତୀୟ ଜଳବାୟୁ ସହିତ ଖାପ ଖୁଆଇ ଯେଉଁ ପୋଷାକ କରାଯାଇଛି ଏବଂ ଯାହାକି ସରଳତା, କଳା ନୈପୁଣ୍ୟ ତଥା ଶସ୍ତା ହିସାବରେ ପୃଥିବୀର ଯେକୌଣସି ପୋଷାକ ସହିତ ସମକକ୍ଷ ହୋଇ ପାରିବ ତାହା ତ୍ୟାଗକରି ଆମେ ଗୋଟିଏ ଜାତୀୟ ପାପରେ ଭାଗୀ ହେଉଛୁ ।........ଇଂରେଜ ଲୋକମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ବୃଥା ଗର୍ବ ତଥା ମିଥ୍ୟା ସମ୍ମାନଜ୍ଞାନର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ନ ହୋଇଥିଲେ ବହୁ ଦିନରୁ ଭାରତୀୟ ପୋଷାକପରିଚ୍ଛଦ ପିନ୍ଧନ୍ତେଣି । ମୁଁ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିପାରେ ଯେ ଚମ୍ପାରନରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୁଁ ଖାଲି ଗୋଡ଼ରେ ବାହାରକୁ ଯାଉ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯୋତା ପିନ୍ଧେ ନାହିଁ । ଯୋତା ପିନ୍ଧିବା ଅଧିକ ସୁବିଧାଜନକ ତଥା ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟପକ୍ଷେ ଅନୁକୂଳ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବେ । ଭାରତୀୟ ପୋଷାକ ପରିଚ୍ଛଦ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ମନୋଭାବ ଏଥିରୁ ଜଣାପଡ଼େ ।

ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଚମ୍ପାରନର ଚାଷୀମାନଙ୍କର ଅଭାବ ଅଭିଯୋଗ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରାଯିବା ଦରକାର । ଏଥିପାଇଁ ସେଠାକାର ପ୍ରଜାସ୍ୱତ୍ୱ ଆଇନ ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବିହାର ଏକ ସମୟରେ ବଙ୍ଗଳାର ଅଂଶବିଶେଷଥିବାରୁ ବଙ୍ଗଳାପରି ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଜମିଦାରୀପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳନ ଥିଲା । ସମସ୍ତ ଜମିର ସମ୍ପୃକ୍ତ ଜମିଦାର ହିଁ ଥିଲେ ସର୍ବେସର୍ବା ଓ ମାଲିକ । କର୍ଣ୍ଣଓ୍ୱାଲିସ ବଡ଼ଲାଟ ଥିବା ସମୟରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଥିବା ରାଜସ୍ୱ ସେମାନେ ସରକାରଙ୍କୁ ଦେଉଥିଲେ । ଚମ୍ପାରନ ଜିଲ୍ଲାର ଅଧିକାଂଶ ଜମିର ମାଲିକ ଥିଲେ ବେଟିଆର ରାଜା । କେତେକ ଇଂରେଜ ବ୍ୟବସାୟୀ ଲୋକ ରାଜାଙ୍କୁ ହାତ କରି ଖୁବକମ୍ ଖଜଣାରେ ଦୀର୍ଘକାଳ ପାଇଁ ଜମିମାନ ପଟ୍ଟା ନେଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ୟୁରୋପରେ ନୀଳର ଯଥେଷ୍ଟ ଚାହିଦା ଥିବାରୁ ଏହା ଥିଲା ଗୋଟିଏ ମୂଲ୍ୟବାନ ଫସଲ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଉକ୍ତ ଜମିରେ ନୀଳଚାଷ କରୁଥିଲେ । ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ପଟ୍ଟା ନେଇଥିବା ଜମି ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଖଜଣାରେ ଚାଷ କରିବାକୁ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତହିଁରେ ଗୋଟିଏ ସର୍ତ୍ତ ଥିଲା ଯେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ଜମିର ୨୦ ଭାଗରୁ ୩ ଭାଗରେ ସେମାନେ ନୀଳଚାଷ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ଏହି ଚାଷରେ ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା ଏବଂ ଏହା ଫଳରେ ଜମିର ଉତ୍ପାଦିକା ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ଉତ୍ପାଦିତ ହେଉଥିବା ନୀଳ ଫସଲକୁ ଚାଷୀମାନଙ୍କଠାରୁ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ଖୁବ୍ କମ୍ ଦାମରେ କିଣି ନେଉଥିଲେ । ତା ଛଡ଼ା ନୀଳଚାଷୀମାନେ ନିଜ ହାତରେ ଚାଷ କରିବା ପାଇଁ ରଖିଥିବା ଜମିରେ ଏହି ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପାଳିକରି କାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ସର୍ବୋପରି ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଧରାବନ୍ଧା ଭେଟି ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଦେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଜଣେ ଚାଷୀ ମରିଗଲେ ତାର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀକୁ ମୃତ୍ୟୁକର ପରି ଗୋଟିଏ କର ଦେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ଘୋଡ଼ା ବା ହାତୀ କିଣିଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚାଷୀକୁ ତାର ଦାମ ନିଜ ନିଜ ଭିତରୁ ଦେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ବ୍ୟବସାୟୀ ଖରାଦିନେ ହାଓ୍ୱା ଖାଇବାକୁ ପାର୍ବତ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଗଲେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଖର୍ଚ୍ଚ ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ହିଁ ବହନ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । କିଛି ନା କିଛି ଆଳ ଦେଖାଇ ନାନା ପ୍ରକାର ଅର୍ଥ ଚାଷୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଆଦାୟ କରା-ଯାଉଥିଲା । ବ୍ୟବସାୟୀଙ୍କ ନିଜ ଜମିରେ କାର୍ଯ୍ୟକଲେ ଚାଷୀକୁ ମୂଲ ହିସାବରେ ଦିନକୁ ୩ ପଇସା ଦିଆ ହେଉଥିଲା । ୨ଟି ବଳଦ ବିଶିଷ୍ଟ ବଳଦ ଗାଡ଼ିରେ ଗାଡ଼ିଆଳ ଦିନସାରା କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ଭଡ଼ାହିସାବରେ ତାଙ୍କୁ ଚାରିଅଣା ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଚାଷୀମାନଙ୍କ ଉପରେ କୌଣସି ଆଳ ଦେଖାଇ ନୀଳବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କ ଲୋକେ ଗାଁକୁ ଗାଁ ଲୁଟକରି ସେମାନଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ତାଙ୍କ ଘରଭାଙ୍ଗି, ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଯାବତୀୟ ଅସଦ୍ ବ୍ୟବହାର କରି ଏପରି କି ଚାଷୀମାନଙ୍କ ଜମିରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ଫସଲମାନ ନଷ୍ଟ କରି ଦେଉଥିଲେ । କୌଣସି ଭାରତୀୟ ଯେତେ ସମ୍ମାନସ୍ଥାନୀୟ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜଣେ ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀ ସାମନାରେ ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ି ବା ଛତା ଧରି ଚାଲିପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଏପରିକି ଅତି ଶିକ୍ଷିତ ଭାରତୀୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଗୋଡ଼ରୁ ଯୋତା କାଢ଼ି ଗୋଡ଼ ଧୋଇ ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କ ହତା ଭିତରକୁ ଯାଉଥିଲେ । ସରକାରୀ ଲୋକେ ଏ ଦିଗରେ ଲୋକଙ୍କୁ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ କରୁ ନ ଥିଲେ । ସରକାରଙ୍କର ଉଚ୍ଚ କର୍ମଚାରୀ-ମାନେ ଥିଲେ ଇଂରେଜ । ସେମାନଙ୍କର ନିଜର ଦେଶ ଲୋକ ଅର୍ଥାତ୍ ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କ ସହିତ ସହାନୁଭୂତି ଥିବା ତ ସ୍ୱାଭାବିକ । ତା' ଛଡ଼ା ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, ଏହି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କର ବିଲାତି ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବ ଅଛି; କାରଣ ସେହି ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକଙ୍କର ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଂଶ ମଧ୍ୟ ଥିଲା ।

କିନ୍ତୁ ଜର୍ମାନରେ କୃତ୍ରିମ ନୀଳ ଉଦ୍ଭାବନ ପରେ ଏହି ବ୍ୟବସାୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ମାନ୍ଦାଭାବ ଦେଖାଦେଲା । ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ଚମ୍ପାରନରେ ୩ କାଠିଆ ବା ୩।୨୦ ଭାଗ ଜମିରେ ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଫସଲ କରିବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ କରିବା ପ୍ରଥା ଚାଲୁରଖି ଆଖୁ ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କର ମନୋନୀତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଫସଲ ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ କଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରଥମରୁ ଯେଉଁ ଓକିଲ ବନ୍ଧୁମାନେ ଯାଇଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ପରେ ବ୍ରଜକିଶୋରବାବୁ ଏବଂ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଯୋଗ ଦେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବିଚାର ସମୟରେ ବିଚାରାଳୟରେ ବ୍ରଜକିଶୋରବାବୁ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଚମ୍ପାରନର କେତେକ ସ୍ଥାନୀୟ ଓକିଲ ମଧ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଖ୍ୟ ଥିଲେ ଗୋରଖବାବୁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚମ୍ପାରନ ରେ ଭଡ଼ାଘରକୁ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କ ଘରେ ରହୁଥିଲେ । ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ଯେଉଁଲି ହଇରଣ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଯେଉଁଲି ଅମାନୁଷିକ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ, ସେ ସବୁ ବିଷୟରେ ଚାଷୀମାନଙ୍କଠାରୁ ବିବୃତିମାନ ଏହି ଲୋକେ ସଂଗ୍ରହକଲେ । ଚମ୍ପାରନ ଜିଲ୍ଲା ସାରା ସବୁ ଗ୍ରାମର ଲୋକେ ଆସି ଏହି ବିବୃତିମାନ ଦେବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ରତା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଦୁଃଖଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ସମ୍ପର୍କରେ ବିବୃତି ଦେଲେ ସେମାନେ କିଛିତ ମାତ୍ରାରେ ଉପକୃତ ହେଲେ ବୋଲି ଚାଷୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଧାରଣା ହେଲା । ଓକିଲମାନେ ଦିନସାରା ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ବିବୃତି ସଂଗ୍ରହ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲେ । ବିବୃତି ଗ୍ରହଣ କରାଯିବା ପୂର୍ବରୁ ତାହା ଦେଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି କେବଳ ସତ୍ୟ କହି କୌଣସି ଅତିରଞ୍ଜିତ ବିଷୟ କହିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ କୁହାଯାଉଥିଲା ।

କଲେଜର ଗ୍ରୀଷ୍ମାବକାଶ ଆରମ୍ଭ ହେବାର ପ୍ରାୟ ୧୫ ଦିନ ପରେ ମୁଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗ ଦେଲି । କଲେଜ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ମୋତେ ଚାକିରିରୁ ବିଦା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବାରୁ ଏହି ଛୁଟି ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେବାକୁ ଯାଉଥିଲା । ତେଣୁ ମୁଁ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆସିପାରେ କି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଲେଖିବାରୁ ସେ ମୋତେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଜବାବ ଦେଲେ:—

ମୋତିହାରୀ,
ଅପ୍ରେଲ ୧୭,୧୯୧୭

ପ୍ରିୟବନ୍ଧୁ !

ତୁମର ସ୍ନେହପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିଠିଟି ଯେଉଁପରି ଭାବେ ଏବଂ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ଲେଖିଛ,ମୁଁ ତୁମ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେପରି ଭାବ ଓ ଅବସ୍ଥାରେ ତାହା ପଢ଼ିଲି । ତୁମେ ଯେଉଁ ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧା ପ୍ରକାଶ କରିଛ ମୁଁ ତହିଁର ଯୋଗ୍ୟ ହେବାକୁ କାମନା କରେ ! ହଁ, ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ ତୁମେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚାହଁ । ତୁମେ ଯେପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚାହିଁବ ସେପରି କରିପାରିବ । ହୁଏତ ଅହମଦାବାଦ ଯାଇ ସେଠାରେ ଚାଲୁଥିବା ପରୀକ୍ଷାମୂଳକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କାର୍ଯ୍ୟକରି ପାରିବ ବା ଏଠାକୁ ଆସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାର ; କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ କାର୍ଯ୍ୟକଲେ ଜେଲ ଯିବାର ବିପଦ ଅଛି । ଅବଶ୍ୟ ମୁଁ ଯେବେ ଜେଲଯାଏ ଏହା ହୋଇପାରେ । ଏଠାକୁ ଆସିଲେ କଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ,ତାହା ଯେବେ ବାରିବାକୁ ମୋତେ କୁହ ତା ହେଲେ ମୁଁ କହିବି ଯେ ଆମ୍ଭ ଚମ୍ପାରନି ଲୋକେ ଯେପରି ମୁକ୍ତବାୟୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେବନ କରୁଛନ୍ତି ସେହିପରି ଏଠିକା ଚାଷୀମାନେ ମୁକ୍ତବାୟୁ ସେବନ କରିବା ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମେ ଏ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ମୋ ପକ୍ଷରେ ଚମ୍ପାରନ ହୋଇଗଲାଣି ଦୋହଗ ଘର, ଏହି ଅନୁସନ୍ଧାନ ଯେତେ ପୁରୁଣା ହେଉଛି ମୋ ମନରେ ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ହେଉଛି ଯେ ଏଠିକା ଲୋକଙ୍କ ଅବସ୍ଥା କେତେକ ପରିମାଣରେ ଫିଜି ଲୋକଙ୍କ ଅବସ୍ଥାଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଖରାପ ।

ବଶମ୍ବଦ

ମୋ. କ. ଗାନ୍ଧି

ଏହି ଚିଠିଟି ପାଇ ମୁଁ ଯାଇ ମୋତିହାରୀରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ଚାଷୀମାନେ କେବଳ ସ୍ଥାନୀୟ ଭାଷା ଜାଣିଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ବିବୃତି ଦେବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଁ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ କରି ନପାରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲି ।

ଆମେ ସେଠାରେ ଯେଉଁପରି ଭାବରେ ଜୀବନଯାପନ କରୁଥିଲୁ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ଦରକାର । ଆମ ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆସିଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓକିଲ ସାଙ୍ଗରେ ନିଜ ନିଜର ଚାକର ଆଣିଥିଲେ । କାରଣ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର କୌଣସି ବାବୁ ସାଙ୍ଗରେ ଚାକର ନ ନେଇ କୌଣସିଠାକୁ ଯିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ବିହାରରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଥା ଥିଲା । ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଥାଥିଲା, ତାହା ହେଉଛି ବିହାରର ବନ୍ଧୁମାନେ ରାତି ୮ଟାବେଳେ ଉପରଓଳି ଜଳଖିଆ କରନ୍ତି ଏବଂ ରାତି ୧୧ଟାବେଳେ ରାତ୍ରି ଭୋଜନ କରନ୍ତି । ସାଙ୍ଗରେ ଆଣିଥିବା ଚାକର ପୂଜାରୀ ବିଦାକରି ଦେଇ ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକା ରୋଷେଇରେ ଖାଇବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଲେ । ତା' ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରାୟ ରାତି ୮ଟା ପୂର୍ବରୁ ରାତି ଖାଇବା ଶେଷ କରିବାର ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ଅହମ୍ମଦାବାଦ ଆଶ୍ରମରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କସ୍ତୁରବା ଏବଂ ମହାଦେବ ଭାଇଙ୍କୁ ଡକାଇ ଆଣିଲେ, କସ୍ତୁରବା ଆସିବା ପରେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ରୋଷେଇ ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିଲେ ଏବଂ ଆମ ଭିତରୁ କେତେ ଜଣ ତାଙ୍କୁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲୁ । ରୋଷେଇ ଇତ୍ୟାଦି କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିବାରେ ଟିକେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଏବଂ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଆସୁଥିବା ହଜାର ହଜାର ଚାଷୀଙ୍କ ଭିତରୁ ତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷାକରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଛଡ଼ା ମୋର ପ୍ରାୟ ଆଉ କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ ନ ଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ମୁଁ ମୋ ନିଜର ଏବଂ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଇଁ ହାତରେ ରୋଷେଇ କରୁଥିଲି, ଏପରି କି ମୁଜାଫରପୁରରେ ଥିବା ସମୟରେ ନିଜ ପାଇଁ ମୁଁ ରୋଷେଇ କରୁଥିଲି । କାମ କମ୍ କରିବା ପାଇଁ ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ରନ୍ଧଣାଯନ୍ତ୍ର (Cooker) ରଖିଥିଲି । ମୋତି-ହାରୀକୁ ଆସିବା ସମୟରେ ସେହିଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସାଙ୍ଗରେ ଆଣିଥିଲି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ଖାଦ୍ୟରେ ପୁଣି ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲେ । କେବଳ ଭାତ, ପରିବାସିଝା ଏବଂ ନିକଟସ୍ଥ ବଜାରରେ ମିଳୁଥିବା ଫଳ ଖାଇ ସେ ଚଳୁଥିଲେ । ସେ ଲୁଣ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ମସଲା ଖାଉ ନ ଥିଲେ । ମସଲାହୀନ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବାରେ ମୋର କୌଣସି ଆପତ୍ତି ନ ଥିଲା । କେବଳ ସେଥିରେ ମୁଁ ଟିକିଏ ଲୁଣ ପକାଇ ଖାଉଥିଲି । ସେ ସମୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଖାଉଥିବା ଖାଦ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ ଦିନକୁ ପ୍ରାୟ ୨ ଅଣା ପଡ଼ୁଥିଲା । ଚମ୍ପାରନରେ ପରିବା ଓ ଚାଉଳ ଥିଲା ଯଥେଷ୍ଟ ଶସ୍ତା । ସ୍ଥାନୀୟ ବଜାରରେ ମିଳୁଥିବା ଫଳର ଦାମ ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ ନ ଥିଲା । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦୁଧ ଖାଇବା ଆରମ୍ଭ କରି ନ ଥିଲେ । ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ମିଳୁଥିବା ଫଳ ଖାଇବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ଭାରତୀୟ ଫଳମାନ ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଭଲ ଲାଗୁ ନ ଥିଲା ।

ପରେ ପରେ ସରକାର ଗୋଟିଏ ଅନୁସନ୍ଧାନ କମିଟି ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହି କମିଟିର ସଭ୍ୟ କରାଗଲା । କମିଟିର ଅନ୍ୟ ସଭ୍ୟମାନେ ଥିଲେ ସ୍ଥାନୀୟ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ତଥା ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କର ଲୋକ ଏବଂ ସ୍ଥାନୀୟ ଜମିଦାର । ଓକିଲମାନଙ୍କର କମିଟିରେ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦିଆଗଲା । ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଯେପରି ଜେରା ହେବାର କଥା ସେପରି ହୋଇ ପାରୁ ନାହିଁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଓକିଲମାନେ ମଝିରେ ମଝିରେ କହିଲେ । ଦିଆଯାଉଥିବା ସାକ୍ଷ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଏପରି ଯେ, ଯେବେ ଠିକ୍‌ଭାବରେ ଜେରା କରାଯାନ୍ତା, ତା ହେଲେ ସେମାନେ ଅନ୍ୟାୟ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କଠାରୁ ସ୍ୱୀକାର ଆଦାୟ କରାଯାଇ ପାରନ୍ତା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜବାବ ଦେଲେ ଯେ ସେ ଯଦିଓ କରି ପାରନ୍ତେ ନୀଳବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କୁ ଅସୁବିଧାରେ ପକାଇବାକୁ ନ ଚାହିଁ ସେମାନଙ୍କର ସଦିଚ୍ଛା ସେ କାମନା କରନ୍ତି । ଅନୁସନ୍ଧାନ କମିଟିର ସଭାପତି ଥିଲେ ମଧ୍ୟଭାରତର ଚିଫ କମିଶନର; ଯାହାକି ସେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଥିଲା । ସଭାପତି ନିଜେ ରିପୋର୍ଟ ଲେଖିଲେ ଏବଂ ତାହା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲେ । ସେ ଏଭଳି ରିପୋର୍ଟରେ ଦସ୍ତଖତ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି କହିବାରୁ ସଭାପତି ତାଙ୍କ ମତ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ସରକାରଙ୍କୁ ଜଣାଇବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତ ରିପୋର୍ଟରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପାଇଲା । ତାଙ୍କ ମତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନୀଳ-ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କୁ ଅଯଥା ନିନ୍ଦା କରି ନ ଥିଲେ ବା ଚାଷୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଅତ୍ୟଧିକ ଦାବୀ ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ନ ଥିଲେ । ରିପୋର୍ଟଟି ଥିଲା ନିର୍ବିବାଦୀୟ ବିଷୟ ସମ୍ବଳିତ ଓଜନଦାର କାଗଜ । ଏହା ପରେ ପରେ ଏହି ରିପୋର୍ଟ ଅନୁଯାୟୀ ଆବଶ୍ୟକ ଆଇନ କରାଗଲା । ଏହା ଫଳରେ ଚମ୍ପାରଣର ଚାଷୀମାନଙ୍କର ବିଶେଷ କିଛି ଲାଭ ନ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥାରେ କେତେକ ଉନ୍ନତି ଘଟିଥିଲା । ସେ ଯାହାହେଉ ଏହାର ଦଶକ ମଧ୍ୟରେ ନୀଳ-ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ନିଜ ନିଜର ବ୍ୟବସାୟ ବନ୍ଦ କରି ସେମାନଙ୍କ ଦେଶକୁ ବିଦା ହୋଇଗଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ରହି ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟକରି ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତା ହୋଇଛି ଯେ, ଏହି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଫଳରେ ଯାହା ଲାଭ ହେବାର କଥା, ସେ ତୁଳନାରେ କମ୍ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ନାନା କାରଣ ଓ ନାନା ଭାବରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଲାଭ ହୋଇଛି । ଏହା ଫଳରେ ମଣିଷ ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ ଏବଂ ଗୋଷ୍ଠୀ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ନ୍ୟାୟପରାୟଣତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ପାରିଛି । ଏହା ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ ଯେ, ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଥମେ ଆରମ୍ଭ କରି ନ ଥିଲେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଯାହା ଫଳରେ କି ଯଥେଷ୍ଟ ଲାଭ ହୋଇ ପାରିଛି ତାହା ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇ ପାରି ନ ଥାଆନ୍ତା ।

ସତ୍ୟାଗ୍ରହର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ସମ୍ପର୍କରେ ଚମ୍ପାରଣର ସଫଳତା ଦେଶ ପକ୍ଷରେ ହେଲା ଯଥେଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଦ । ଭାରତୀୟ ଜନସମୁଦ୍ରର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସହାୟ ତଥା ଭୀରୁଲୋକ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଭୟ ତ୍ୟାଗକରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ଭାବେ ନିର୍ଭୀକ ହୋଇ ମଣିଷ ହିସାବରେ ସେମାନ-ଙ୍କର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ସମ୍ପର୍କରେ ସଜାଗ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କିପରି ଅନ୍ୟାୟର ଦୂରିକରଣ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପରସ୍ପର ସହଯୋଗ ଏବଂ ସାହାଯ୍ୟରେ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ସଂସ୍କାର ଆଣିବାକୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ତାହା ଆମେ ଦେଖିଛୁ । ଚମ୍ପାରଣରେ ହିଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ମହାତ୍ମା ଆଖ୍ୟା ଦିଆଗଲା ।

କମିଟି ତାର କାମ କରୁଥାଏ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର କମିଟି ଆଗରେ ଚାଷୀମାନେ ଦେଉଥିବା ସାକ୍ଷ୍ୟକାର୍ଯ୍ୟରେ କୌଣସି ଦରକାର ନ ଥିଲା ସେମାନଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କୁ ପଠାଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ସ୍ୱୟଂ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ଥିଲେ । [illegible] ଅଧିକାଂଶ ଗ୍ରାମ-

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମାନଙ୍କରେ ସେତେବେଳେ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ନ ଥିଲା । ଆମ୍ଭେମାନେ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯିବା ପରେ ଭାରତବର୍ଷର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶର କେତେକ କର୍ମୀ ଆସି ଆମ ସହିତ ଯୋଗ ଦେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲେ ଭାରତ ସେବକସମାଜର ଜଣେ ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ ସଭ୍ୟ ଡକ୍‌ଟର ଦେବ୍ । ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ସମାଜସେବୀ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲେ ଗଙ୍ଗାଧର ରାଓ ଦେଶପାଣ୍ଡେଙ୍କ ସହିତ ବେଲଗାଁରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ପୁଣ୍ଡଲିକ ଏବଂ ଗୁଜରାଟର ନରହରି ଭାଇ କସ୍ତୁରବା ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଅନୁସନ୍ଧାନ କମିଟି କାର୍ଯ୍ୟରେ କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥିଲା, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଆମ ସହିତ ଆସି ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରେ ପିଲମାନଙ୍କ ପଢ଼ାପଢ଼ି ଦାୟିତ୍ୱ ନେଲେ । ଗ୍ରାମର ବୟସ୍କ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଅକ୍ଷର ଏବଂ ସଂଖ୍ୟା ଚିହ୍ନାଇବା ମଧ୍ୟ ଥିଲା ଯଥେଷ୍ଟ କଷ୍ଟକର । ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଫାସୁତୁରା ରହିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଆମେମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲୁ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ବେଶିଦିନ ଚାଲିଲା ନାହିଁ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଥିଲୁ ବିହାର ପ୍ରଦେଶ ବାହାରର ଲୋକ ଏବଂ ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବେ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରେ ରହିବା ଆମମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ସମ୍ଭବପର ହେଲା ନାହିଁ । ଆମେ ଯେଉଁସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲୁ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲୁରଖିବା ପାଇଁ କୌଣସି ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ମୀ ବାହାରିଲେ ନାହିଁ ।

ଅନୁସନ୍ଧାନ କମିଟିର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ବିଶଦ ଭାବେ ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଗ୍ରହାନ୍ୱିତ ଲୋକେ ଚମ୍ପାରନ ବିଷୟରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଲେଖିଥିବା ବହି ପଢ଼ିପାରନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ଘଟିଥିବା କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା ମୁଁ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛି । ମୁଁ ଯେଉଁଦିନ ମୋତିହାରୀରେ ପହଞ୍ଚିଲି ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବେଟିଆ ଯିବାର ଥିଲା । ତାହା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ରହିବା ସ୍ଥାନ । ସେ ସମୟରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦରଭଙ୍ଗାର ଧରଣୀଧର ବାବୁ ଥିଲେ ଜଣେ ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁରୁଖା ଆଇନଜୀବୀ । ଏହା ହେଉଛି ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଏବଂ ବ୍ରଜକିଶୋରବାବୁ ଆମ ସହିତ ଯୋଗଦେବା ପୂର୍ବର ଘଟଣା । ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ନିଜର ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଦିନେ କହିଲେ ମୁଁ ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିପ୍ଳବୀ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜଣେ ଚରମପନ୍ଥୀ ମତବାଦର ଲୋକ । ତେଣୁ ମୁଁ ଯେବେ ସେମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ରହେ ତା' ହେଲେ ସେମାନଙ୍କର ଅସୁବିଧା ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଛି । ମୋତେ ସେ (ଗାନ୍ଧି) ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ରହିବା ପାଇଁ କହିଲେ । ସେ ସମୟରେ ବିଦେଶୀ ସରକାରଙ୍କୁ କିଭଳି ଭୟ କରାଯାଉଥିଲା ଏହା ହେଉଛି ତାହାର ନିଦର୍ଶନ । ସରକାର ଯେଉଳି ଭାବରେ ବାଛବିଚାର ନ କରି ଦମନ ଚଳାଉଥିଲେ, ତାହା ଥିଲା ଏପରି ଭୟର ଯଥେଷ୍ଟ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ କାରଣ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ହସି ହସି ତାଙ୍କୁ ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଇ ଅଧ୍ୟାପକ ମୋ (ଗାନ୍ଧିଜୀ) ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରହିବେ ବୋଲି କହିଲେ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଶ୍ରମ ଜୀବନଯାପନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲୁ । ଆଇନଜୀବୀମାନେ ନିଜ ନିଜର ଚାକର ପଠାଇ ଦେଇ ଥିବାରୁ ଆଶ୍ରମର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଆମକୁ ହାତରେ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ସରକାରୀ ଲୋକଙ୍କ ପାଖକୁ କୌଣସି ଚିଠି ପଠାଇବାକୁ ପଡ଼ିଲେ ଆମେ ନିଜ ହାତରେ ନେଉଥିଲୁ । ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଜିଲ୍ଲା ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗୋଟିଏ ଚିଠି ପଠାଇବା ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିଲା । ଏ ଚିଠିଟି ନେଇ ଗଲେ ଅନୁଗ୍ରହ ବାବୁ ; ଯେକି ପରେ ବିହାରର ଉପମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ହେଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଯାଇଥିଲି । ଚିଠିଟି ଜିଲ୍ଲା ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟଙ୍କୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ଦିଆଯାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଚାକରଙ୍କ ଜିମା ଦିଆଗଲା । ଚାକରମାନେ ଦଳବାନ୍ଧ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବସିଥିଲେ । ଆମେ ଜଣକ ହାତକୁ ଏ ଚିଠିଟି ଦେବାରୁ ଇଂରାଜୀ ଜାଣିଛୁ କି ନାହିଁ ବୋଲି ଉକ୍ତ ଲୋକ ପଚାରିଲେ । ଆମେ ଅତିନମ୍ର ଭାବେ ସାମାନ୍ୟ ଜାଣିଛୁ ବୋଲି କହିବାରୁ ଆଉ ଜଣେ ଚପରାଶି କହିଲା, "ତୁ କାହିଁକି ସେ କଥା ପଚାରୁଛୁ ? ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏଲ୍.ଏଲ୍.ବି ।"

ମୁଁ ଯୋଗଦେବା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପୋଲିସ ସାହେବ ଡାକି କହିଲେ,"ସରକାରଙ୍କର ଅହିଂସା ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ସେଭଳି ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ ।"ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ,"ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଆଇନଜୀବୀ ହୋଇଥିବାରୁ ନିଜ ନିଜର ବ୍ୟବସାୟ ବିଷୟରେ ସଂପୃକ୍ତ ଏବଂ ଏଠାକୁ କେବଳ ଚାଷୀମାନଙ୍କର ସାକ୍ଷୀସଂଗ୍ରହ କରିବା ପାଇଁ ଆସିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ରାଜନୀତି ସହିତ କିଛି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ।"ପୋଲିସ ସାହେବ କହିଲେ, "ଅଧ୍ୟାପକ କୃପାଳିନୀଙ୍କ ବିଷୟ କଣ?" ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜବାବ ଦେଲେ, "ସେ ଜଣେ ଭଦ୍ର ଲୋକ । ମୁଁ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ଏଠାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି ତାହା ତାଙ୍କୁ ଭଲରକମ ଜଣା ଥିବାରୁ ସେ ତଦନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ।" ପୋଲିସ ସାହେବ ଜବାବରେ କହିଲେ ଯେ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କେବଳ ସେ ତାଗିଦ୍ କରି ଦେଉଛନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଅସୁବିଧାରେ ପକାଇବା ଭଳି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ମୋର ଅଭିପ୍ରାୟ ନ ଥିଲା । ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ସେଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କେବେ ହେଲେ କରି ନ ଥାନ୍ତି । ମୋର ରାଜନୈତିକ ମତବାଦ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୋତେ କେବେ ହେଲେ କିଛି ପଚାରି ନ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯେ ତିଳକ ମତାବଲମ୍ବୀ ଏ କଥା ସେ ଜାଣିଥିଲେ । କେବଳ ଏତିକି ଛଡ଼ା ମୁଁ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦ ମାଧ୍ୟମରେ ବିପ୍ଳବ କରିବା ପଦ୍ଧତିରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ କି ନାହିଁ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋତେ କେବେହେଲେ ସେ ପଚାରି ନ ଥିଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆସି ଥିବାରୁ ଚମ୍ପାରନରେ ସେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି, ତାହା ବାଧାପାଇବା ଭଳି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ମୁଁ କରିବି ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଧରି ନେଇଥିଲେ । ଯେଉଁ ନେତାଙ୍କର ମଣିଷ ପ୍ରକୃତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ଉପରେ ଏଭଳି ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି ସେଭଳି ନେତାଙ୍କୁ ଧୋକାଦେବା ବିଷୟ କେବେ କେହି ବିଶ୍ୱାସ କରି ନ ପାରେ ।

ଏହି ଅନୁସନ୍ଧାନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଆଇନଜୀବୀମାନେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ ତଥା ସମ୍ମାନନୀୟ ଥିଲେ ବ୍ରଜକିଶୋର ବାବୁ । ସେ ପୂର୍ବରୁ ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ରହି ଆସିଥିଲେ । ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଚାଷୀମାନେ କରୁଥିବା ମୋକଦ୍ଦମାରେ ସେ ଚାଷୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ରହିଥିଲେ । ତେଣୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ଥିଲୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ ତଥା ସମାନନୀୟ ବୋଲି ଧରାଯାଉ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଅନୁସନ୍ଧାନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ । ସେ ତାଙ୍କ ଜୀବନସାରା ଥିଲେ ଜଣେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ମେଧାବୀ ଛାତ୍ର । ମୁଁ ମୁଜାଫରପୁର କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଭାବେ ଯୋଗଦେବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ବର୍ଷେ ବା ସେହିପରି କିଛି ଉକ୍ତ କଲେଜରେ ଥିଲେ । କଲିକତା ହାଇକୋର୍ଟରେ ସେ ଓକିଲାତି ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ବିହାର ବଙ୍ଗଳାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ପାଟନାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହାଇକୋର୍ଟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ପରେ ସେ କଲିକତା ଛାଡ଼ି ପାଟନାରେ ଓକିଲାତି କଲେ । ସେ ଜଣେ ଅତି ଧୀସମ୍ପନ୍ନ ତଥା ମେଧାବୀ ଯୁବକ ଓକିଲ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଯେ କୌଣସି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ହାଇକୋର୍ଟର ବିଚାରପତି ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଛି ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଧରି ନେଇଥିଲେ । ଏହି ଅନୁସନ୍ଧାନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆମ ସଙ୍ଗରେ ଥିବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆଇନଜୀବୀ-

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମାନେ କିଛି ଦିନ ପରେ ନିଜ ନିଜ ବ୍ୟବସାୟକୁ ଫେରି ଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଆଉ ଫେରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ଜୀବନଟାଯାକ ରୁଗ୍ଣ ତଥା ଦୁର୍ବଳ ରହି ଆସିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଦାୟିତ୍ୱସମ୍ପନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଦୃଷ୍ଟିରୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ର-ବାବୁଙ୍କୁ ଏତେ କାର୍ଯ୍ୟ କାହିଁକି ଦେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦିନେ ପଚାରିଲି । ସେ କହିଲେ, ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରୁ ନ ଥିବା ଜଣେ ଉତ୍ସାହୀ ତଥା ଅନ୍ୟ-ମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ବୁଦ୍ଧିମାନ କର୍ମୀ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ସେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଉ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହା ଫଳରେ ତାଙ୍କର ଅଧିକ ବିକାଶ ହେବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ।

ମୁଁ ଘୋଡ଼ାଚଢ଼ାକୁ ଅତି ଭଲ ପାଉଥିବାରୁ ଦିନେ ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ିଥିଲବେଳେ ହଠାତ୍ ଘୋଡ଼ା ମୋ ଅକ୍ତିଆର ବାହାରକୁ ଚାଲିଗଲା । ମୁଁ ଚେଷ୍ଟା କରି ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଖଣ୍ଡିଆ ଖାବରା ହୋଇ ଯାଇଥିଲି । ଘୋଡ଼ା ଦୌଡ଼ି ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ବୁଢ଼ୀ ଭୟଭୀତ ହୋଇପଡ଼ିଗଲା । ତାହାର କୌଣସି କ୍ଷତିହୋଇ ନଥିଲେମଧ୍ୟସୌଭାଗ୍ୟକୁ ହେଉ ବା ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ହେଉ ପୋଲିସ ସାହେବ ସେ ବାଟରେ ଯାଉଥିଲେ । ଘଟଣାଟି ସେ ନିଜେ ପୂରା ଦେଖିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବେପରୁଆ ଭାବେ ଘୋଡ଼ାଚଢ଼ିବା ଅଭିଯୋଗରେ ମୋକଦ୍ଦମା କରାଇ-ବାକୁ ପୋଲିସକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ମୁଁ କୋର୍ଟରେ ହାଜର ହେଲି ଏବଂ ଏହା ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ଘଟଣା ହୋଇ ଥିବାରୁ ଏବଂ ଏଥିରେ ମୁଁ ନିଜେ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଏହାକୁ ବେପରୁଆ ଭାବେ ଘୋଡ଼ାଚଢ଼ା ଆଖ୍ୟା ଦିଆଯାଇ ନ ପାରେ ବୋଲି ମୁଁ କହିଲି । ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ମୋର ଉକ୍ତି ଗ୍ରହଣ ନ କରି ବେପରୁଆ ଭାବେ ଘୋଡ଼ାଚଢ଼ା ଦୋଷରେ ମୋତେ ଟ ୪୦ଙ୍କା ଜୋରିମାନା ନ ଦେଲେ ପନ୍ଦର ଦିନ ଜେଲଦଣ୍ଡ ଦେଲେ । ଏ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କଲି । ସେ ମତ ଦେଲେ ଯେ ଏହା ପୂରାପରି ଗୋଟିଏ ମନଗଢ଼ା ମକଦ୍ଦମା ଏବଂ ସରକାରଙ୍କର ଶକ୍ତି ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ତେଣୁ ମୁଁ ଜରିମାନା ନ ଦେଇ ଜେଲ ଯିବା ଦରକାର ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା । ମୁଁ ଜେଲଯିବା ଫଳରେ ଲୋକେ ଭୟଭୀତ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ସାହସୀ ଓ ଉତ୍ସାହୀ ହେଲେ ।

ଦିନେ ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟୀ ଲୋକେ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମରେ ଆକ୍ରମଣ କରି ସବୁ ଲୁଟ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଖବର ମୋର ଗୋଟିଏ ଛାତ୍ର ଆସି ମୋତେ ଦେଲା । ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପିଲପିଲି ଓ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଗାଁରୁ ପଳାଇ ଯାଇଥିଲେ । ଏ ଖବର ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶୁଣି ଏଭଳି ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ସେ ସେପରି ହେବା ମୁଁ କ୍ୱଚିତ ଦେଖିଛି । ଯେବେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର ଅହିଂସାତ୍ମକ ଉପାୟରେ ଗୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାର ଶକ୍ତି ନ ଥିଲା , ଉକ୍ତ ଉପାୟରେ ପିଲପିଲି ଓ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କର ଇଜତ ରକ୍ଷା କରି ଯେବେ ସେମାନେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରି ନ ପାରିଲେ,ସେଭଳି ସ୍ଥଳେ ଡରରେ କାପୁରୁଷ ଭଳି ପଳାଇଯିବା ଅପେକ୍ଷା ଅନ୍ତତଃ ଲାଠି ସାହାଯ୍ୟରେ ଗୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିପାରି ଥାନ୍ତେ ବୋଲି ସେ ମତ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏପରି କରିବା ଦ୍ୱାରା କାପୁରୁଷତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ନିଜର ଅଧିକାର ତଥା ମାନସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ କାପୁରୁଷ ଭଳି କାହା ଆଗରେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତିବା ଅପେକ୍ଷା ହିଂସାତ୍ମକ ମାର୍ଗର ଆଶ୍ରୟ ନେବା ଶ୍ରେୟସ୍କର ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ସବୁବେଳେ ମତ ପୋଷଣ କରି ଆସିଥିବା ମୁଁ ଦେଖିଲି । ଏହି କାରଣରୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ବିପ୍ଳବୀମାନେ କରୁଥିବା ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ ସେ ସମର୍ଥନ କରୁ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କର ଦେଶପ୍ରେମ, ସ୍ୱାଧୀନତା ପିପାସା ତଥା ସାହସକୁ ସେ ସବୁବେଳେ ପ୍ରଶଂସା କରି ଆସିଛନ୍ତି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସାକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ବିବୃତି ନିଆଯିବା ତଥା ଅନୁସନ୍ଧାନ ସମୟର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଆମକୁ କିଛି ବିଶ୍ରାମ ମିଳେ । ଏହି ବିଶ୍ରାମ ସମୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ନିଜର ହୋଇଥିବା ଅଭିଜ୍ଞତା ସମ୍ପର୍କରେ ବିଭିନ୍ନ କଥା ଶୁଣାନ୍ତି । ସେ ହିନ୍ଦୀରେ ବରାବର କହୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ହିନ୍ଦୀକୁ ବିହାରର ବନ୍ଧୁମାନେ ମଧ୍ୟ ବୁଝିପାରୁ ନ ଥିବାରୁ ଇଂରାଜୀରେ କହିବା ପାଇଁ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲୁ ଏବଂ ସେ ଆମ ଅନୁରୋଧଅନୁଯାୟୀ ଇଂରାଜୀରେ କହିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବିଷୟ ସେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିବା ସମୟରେ ସତେ ଯେପରି ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇ କେତେବେଳେ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ଏବଂ କେତେବେଳେ ବିଷାଦଦାୟକ ହେଉଥିବା ଭଳି ଲାଗୁଥିଲା । ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କ ମନରେ କୌଣସି ଗର୍ବ ବା ଅହଂଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଉ ନ ଥିଲା । କଥା ଯେପରି କୁହାଯାଏ ସେଭଳି ଭାବେ ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ଯେ ଥିଲେ ଏହି ଘଟଣାଟିର ପ୍ରେରଣାଦାତା ବା ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନେତା ଏବଂ ସେ ଯେ ତହିଁରେ କୌଣସି ମୁଖ୍ୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଏଭଳି କିଛି ଭାବ ତାଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉ ନ ଥିଲା ।

ଚମ୍ପାରନରେ ସେ ଯେଉଁଭଳି ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ତା ଫଳରେ ତାଙ୍କୁ ବିବୃତି ସଂଗ୍ରହ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ରାଜନୀତି ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ନ ଥିବା ଆଇନଜୀବୀ-ମାନେ ଆସିଥିଲେ । ସେମାନେ ଅନାବିଳ ଦେଶପ୍ରେମର ପରିଚୟ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗଦେଇ ଯଥେଷ୍ଟ କୃତିତ୍ୱ ହାସଲ କରି ପାରିଥିଲେ । ଆସିଥିବା ଆଇନଜୀବୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରଜକିଶୋରବାବୁ ଏବଂ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଥିଲେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଦେଶର ରାଜନୈତିକ ଜୀବନରେ ସେମାନେ ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ଭାଗ ନେଇଥିଲେ । ବଙ୍ଗଭଙ୍ଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ବଙ୍ଗଳାର ଜାତୀୟବାଦୀମାନଙ୍କସହ ନିଜକୁ ସଂପୃକ୍ତ କରିଥିଲେ । ବ୍ରଜକିଶୋର ବାବୁ ବଙ୍ଗଳା ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାର ସଭ୍ୟ ଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ମୁଁ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ପୂର୍ବରୁ ରାତ୍ରି ଭୋଜନ ସାରି ଦେଉଥିଲୁ । ଆମ ଉଭୟଙ୍କର ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ବୁଲିଯିବା ଅଭ୍ୟାସ ଥିବାରୁ ଖାଇସାରି ବୁଲିଯାଉ ଥିଲୁ । ଏହିପରି ବଲୁଥିବା ସମୟରେ ଆମର ରାଜନୀତି ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ହୁଏ । ତାଙ୍କର ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଉପରେ ଯେପରି ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ବା ଅହିଂସାତ୍ମକ ଉପାୟରେ ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବ ବୋଲି ସେ ଯାହା କହୁଥିଲେ ମୁଁ ତାହା ସହିତ ଏକମତ ହୋଇପାରୁ ନ ଥିଲି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ତାଙ୍କର ଯାହାପଛକେ ଅଭିଜ୍ଞତାହେଉ ଅହିଂସାତ୍ମକଉପାୟରେ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତାଲାଭ ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି ମୁଁ ଯୁକ୍ତି କରୁଥିଲି । ମୁଁ ଇତିହାସର ଶିକ୍ଷକ ଥିଲି । ତାଙ୍କର ଆଇନ ସମ୍ପର୍କରେ ଜ୍ଞାନଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଇତିହାସ ସମ୍ପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ ବୋଲି କହୁଥିଲି । କୌଣସି ଅଧୀନସ୍ଥ ଲୋକବିନା ବଳପ୍ରୟୋଗରେ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରିଥିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଇତିହାସରେ ନାହିଁ । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ବିଲାତରେ ତଥା ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା ପଛକେ ଅଭିଜ୍ଞତା ହୋଇଥାଉ ବରଂ ଭାରତବର୍ଷର ଅବସ୍ଥା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବୋଲି ମୁଁ କହୁଥିଲି । ଏଠାରେ ଦେଶ ତଥା ଲୋକଙ୍କର ଇଂରେଜମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଭୁ । ସେମାନଙ୍କୁ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ନେପୋଲିୟନଙ୍କ ଭାଷାରେ ସେମାନେ ଥିଲେ ଗୋଟିଏ ଦୋକାନଦାର ଜାତି । ସେମାନେ ନ୍ୟାୟବିଗ୍ରହ କରିବା ଅପେକ୍ଷା କିପରି ଦୁଇ ପଇସା ବେଶୀ ଲାଭ ହେବ ସେ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ତତ୍ପର । ସେହିଁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ [illegible] ଙ୍କର ସାମରିକ ଶକ୍ତିରେ ଗଢ଼ାଯାଇ ନ ପାରି ସେମାନଙ୍କ ଘୃଣ୍ୟ କୂଟନୀତି ତଥା ଜାଲଫିସାଦି ସାହାଯ୍ୟରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗଢ଼ା ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ଇଂରେଜ ଜାତିର ନିଷ୍ଠା ଉପରେ ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏଭଳି ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଯେ ତାହା ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ଥିଲା । ତା' ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅହିଂସା ଉପରେ ତାଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସରେ ଆଞ୍ଚ ଆଣିବା ବା ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ରାଜନୈତିକ ଅବିଚାର ତଥା ନିଷ୍ଠୁରତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ ଏହାକୁ ଅସ୍ତ୍ର ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରିବାରେ ଯେଉଁ ଗଭୀର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା, ତହିଁରେ କୌଣସି ହଲଚଲ କରାଇବା ଥିଲା ଚିନ୍ତାର ବାହାରେ । ପ୍ରତିଦିନ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କ ମତ ସେ ମୋତେ ବୁଝାଇବାରେ ଲଗୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତବାଦ ସପକ୍ଷରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ସେ କହୁଥିଲେ, ଯାହାକି ଐତିହାସିକ ଘଟଣା ବୋଲି ସେ ଭାବୁଥିଲେ । ବିଶ୍ୱରେ ଭାରତବର୍ଷ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଅହିଂସାତ୍ମକ ଦେଶ ବୋଲି ସେ କହୁଥିଲେ । ଏହି ଉକ୍ତି ମୋତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ଲାଗଥିଲା । କାରଣ ଭାରତୀୟ ଇତିହାସ ଛୋଟ ବଡ଼ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଭାରତ ଅହିଂସାତ୍ମକ ଥିବା ଉକ୍ତି ମୁଁ ବା କିପରି ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିବି ? ବହୁ ବର୍ଷ ପରେ ଅନେକ ଭାବିଚିନ୍ତି ବୁଝିଲି ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ କଥା କହୁଥିଲେ ତାହା ଠିକ୍ । ଭାରତ ଇତିହାସକୁ ଉପରଠାଉରିଆ ଭାବେ ଆଲୋଚନା କଲେ ଯେ କୌଣସି ଲୋକର ଧାରଣା ହେବ ଯେ, "ରାମାୟଣ" ଓ "ମହାଭାରତ" ଯୁଗରୁ ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ଦେଶ ପରି ଭାରତବର୍ଷ ମଧ୍ୟ ବରାବର ଯୁଦ୍ଧରେ ସଂପୃକ୍ତ ହୋଇ ଆସିଛି । କିନ୍ତୁ ଭାରତ ଇତିହାସ ବିଶେଷତଃ ଲୋକଙ୍କର ଇତିହାସ ଗଭୀର ଭାବେ ଆଲୋଚନା କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଅନ୍ୟ ଦେଶ ଲୋକଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଭାରତୀୟମାନେ ହିଂସାପ୍ରତି କମ୍ ଆକୃଷ୍ଟ । ମୁଁ ଆଲୋଚନା କରି ବୁଝିଛି ଯେ, ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ମନୋବୃତ୍ତି ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜାତି ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ସୀମାବଦ୍ଧ ଥିଲା । ଅନ୍ୟ ତିନି ଜାତିଙ୍କର ରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହେଉଥିବା ଯୁଦ୍ଧରେ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନ ଥିଲା । ୟୁରୋପରେ ଜମିଦାର ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ ଯୁଦ୍ଧରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ଅଧୀନସ୍ଥ ଲୋକଙ୍କୁ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷରେ କିନ୍ତୁ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ସେପରି କରୁ ନ ଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗାଁ ଅନ୍ତ ବହୁତ ପରିମାଣରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ସ୍ୱାଧୀନ ଲୋକତନ୍ତ୍ର ରୂପେ ସଙ୍ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଶିକ୍ଷା ସମେତ ଜୀବନରେ ଆବଶ୍ୟକ ସମସ୍ତ ବିଷୟବସ୍ତୁରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ । ଗାଁମାନଙ୍କରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ମଧ୍ୟ ରହୁଥିଲେ । ଗ୍ରାମ ଅର୍ଥନୀତି ଓ ଜୀବନକୁ ଇଂରେଜ ସରକାର ଧ୍ୱଂସ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଗାଁର ଲୋକେ ସହର ତିଆରି ଜିନିଷ କିଛି ଆଣୁ ନ ଥିଲେ । ବରଂ ଗାଁର ଲୋକେ ଯେଉଁ ଜିନିଷ ବ୍ୟବହାର କରୁ ନ ଥିଲେ ବା ବଳକା ହେଉଥିଲା ସେଗୁଡ଼ିକ ସହରର ଲୋକେ ନେଇ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ଗାଁଲୋକେ ଗ୍ରାମପଞ୍ଚାୟତକୁ ବା କ୍ଷମତାରେ ଥିବା ସେଇଭଳି କୌଣସି ସଂସ୍ଥାକୁ ଟିକସ ଦେଉଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିବା ରାଜାମାନେ ନିଜ ନିଜର ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ପାଇଁ ଖାଦ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜିନିଷମାନ ଦରକାର କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଗାଁର ଅର୍ଥନୀତି ବା ଜୀବନରେ ସାଧାରଣତଃ କୌଣସି ବାଧା ଦେଉ ନଥିଲେ । ଦେଶରେ ଯେତେବେଳେ ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ଅରାଜକତା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ଏବଂ ଇଂରେଜ ସରକାର ସମଗ୍ର ଦେଶକୁ କବ୍‌ଜାୟତ କରି ନ ଥିଲେ, ସେତିକିବେଳେ ଏହି ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନରେ ବାଧା ପଡ଼ିଲା । କୌଣସି ବୈଶ୍ୟ ଜାତୀୟ ଲୋକ ସୈନ୍ୟବାହିନୀରେ ଯୋଗଦେବା ଥିଲା କଳ୍ପନାତୀତ ବିଷୟ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ମଧ୍ୟ କେବଳ ମନ୍ତ୍ରୀ ହିସାବରେ କ୍ଷମତାରେ ରହିବା ଛଡ଼ା ଯୁଦ୍ଧରେ ବ୍ୟାପୃତ ହେଉ ନଥିଲେ । ପେଶବାମାନଙ୍କ ସମୟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ହିଁ ରାଜକ୍ଷମତା ଆହରଣ କଲେ । ଏପରିକି ମୁସଲମାନମାନେ ଯେତେବେଳେ ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କଲେ ସେତେବେଳେ ବହୁକଷ୍ଟରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ କେତେକ ଜାତିର ଲୋକଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଯେଉଁ ଦୁଇଟି ଶ୍ରେଣୀ ମରହଟ୍ଟା ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ସେମାନେ, ହେଲେ ମରହଟ୍ଟା ଏବଂ ମାଭଲସଜାତିର ଲୋକ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତିର ଲୋକ ଯୁଦ୍ଧରେ ବ୍ୟାପୃତ ନ ଥିଲେ ବା ସେମାନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଯୋଗଦେବାକୁ କହୁ ନ ଥିଲେ । ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଯେତେବେଳେ ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ହେଲା ସେତେବେଳେ ହିନ୍ଦୁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ନିଜ ଭିତରୁ ଯୁଦ୍ଧକାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଜାତି ସୃଷ୍ଟି କଲେ । ଏହି ଜାତି ହେଉଛି ଶିଖ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ;ଯାହାଙ୍କଠାରୁ କି ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଇଂରେଜମାନେ ପଞ୍ଜାବ ରାଜ୍ୟ ନେଇଥିଲେ । ତା ଛଡ଼ା ଭାରତ ସାରା ଆଉ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ; ଯେଉଁମାନେ କି ଅହିଂସା ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବସ୍ତୁ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ଏହିମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଜୈନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ । ସେମାନେ ସମସ୍ତ ଆଚରଣ ଓ ବ୍ୟବହାରରେ ହିଂସା ପରିତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି । ଜୈନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଲୋକେ ଓ ସାଧାରଣ ହିନ୍ଦୁ ଲୋକେ ରକ୍ତସ୍ରାବ ଦେଖିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଦେହ ଶିହରି ଉଠେ । ଏହି କାରଣରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ନରମ ଲୋକ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ତା ଛଡ଼ା ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେତେ ସଂଖ୍ୟାରେ ନିରାମିଷାହାରୀ ଅଛନ୍ତି ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦେଶରେ ସେତେ ନାହାନ୍ତି । ଏ ଦେଶରେ ଏପରି ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ କି ଆମିଷହାରୀ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଏକାଧାଡ଼ିରେ ଖାଇ ବସନ୍ତି ନାହିଁ । ହିନ୍ଦୁମାନେ ଅହିଂସାକୁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଚରଣ ବୋଲି ବିବେଚନା କରନ୍ତି । ପୃଥିବୀର କୌଣସି ଦେଶର ମାଙ୍କଡ଼ ଓ ଚଢ଼େଇ ଫସଲ ନଷ୍ଟ କରିବା ଚାଷୀ ସହ୍ୟ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । କୌଣସି ଦେଶର ଲୋକେ ପିମ୍ପୁଡ଼ିଙ୍କୁ ଚିନି ବା ମିଠା ଖାଇବାକୁ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । କୌଣସି ଭାରତୀୟ ବାପ-ମା ଚଢ଼େଇର ବସାରୁ ଡିମ୍ବ ଆଣିବାକୁ ପିଲାଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ବାରଣ କରିବ । ଆହୁରି କେତେକ ଭାରତୀୟ ଜୀବଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି । ଏ ଦେଶରେ ଏପରି ଅନେକ ଅଞ୍ଚଳ ଅଛି ଯେଉଁଠାରେ କି ଖାଦ୍ୟ ପାଇଁ ପଶୁବଧ କରାଯିବା ବା ମାଛ ଧରାଯିବା ମନା । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ଅଧିକାଂଶ ହିନ୍ଦୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାର ନିଷ୍ଠୁରତା କରନ୍ତି ନାହିଁ । କେବଳ ରକ୍ତସ୍ରାବକୁ ସହ୍ୟ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ;ଯାହାକି ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଧରାଯାଏ ।

ମୁଁ ଯେ କେବଳ ଭାରତୀୟ ଇତିହାସକୁ ପୁନର୍ବାର ପଢ଼ିଲି ସେତିକି ନୁହେଁ । ମୁଁ ମାନବ ଇତିହାସକୁ ଅହିଂସା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଲୋଚନା କଲି । ମୁଁ ଦେଖିଲି ଯେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ସଂସ୍କୃତି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ରୁଚିସମ୍ପନ୍ନ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେହି ପରିମାଣରେ ନିଜର ଆଚରଣ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ଅହିଂସାତ୍ମକ ହୋଇ ଆସିଅଛି । ଦେବାନୀ ତଥା ଫୌଜଦାରୀ ଆଇନର କ୍ରମବିକାଶ ମୁଁ ଆଲୋଚନା କରିବାରୁ ଜଣାଗଲା ଯେ ହିଂସାତ୍ମକ ପ୍ରବୃତ୍ତି କ୍ରମଶଃ ହ୍ରାସ ଲାଭ କରୁଛି । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ସାମାଜିକ ସଂସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଜିନିଷ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଦାସତ୍ୱ ପ୍ରଥା ପ୍ରାୟ ପ୍ରତି ସ୍ଥାନରୁ ଲୋପ ହେଲାଣି । ଅଧୀନସ୍ଥ ତଥା ଚାକର ଶ୍ରେଣୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ସମ୍ମାନଜନକ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଛି । ନାରୀମାନେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସହିତ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ସମାନତା ଲାଭ କଲେଣି । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନର ସହିତ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଛି । ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ମାରି ଧରି ପଢ଼ାଇବାର ଯୁଗ ଗଲାଣି । ବରଂ ମାରଧର କଲେ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପିଲାର ଖରାପ ହେବ ବୋଲି ଧରାଯାଉଛି । ଜାତିମାନେ ଅସବଳର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ଯୋଗୁ ନିଜର ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ ନ କରି ଦୁନିଆର ଜନମତ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦର ସ୍ଥିତିକୁ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥିବାରୁ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶ ଆଜି ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରୁଛନ୍ତି । ତା'ଛଡ଼ା ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ ତଥା ଯୋଗାଯୋଗ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶ୍ୱର ବିଭିନ୍ନ ଦେଶ ପରସ୍ପର ସହିତ ସହଯୋଗ କରୁଛନ୍ତି । ଏଥିରୁ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ଯେ, ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ସାମୂହିକ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏବଂ ସଭ୍ୟତାର ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ବିକାଶ ଲଭ କରାଯାଉଛି, ସେହି ପରିମାଣରେ ଜୀବନର ସମସ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରରୁ ହିଂସା ଦତଗତିରେ କମିବାରେ ଲାଗିଛି । ଅବଶ୍ୟ ଗୋଟିଏ କ୍ଷେତ୍ର ଅଛି ଯେଉଁଥିରେ କି ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ନିଷ୍ଠୁରତା ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ତାହା ହେଉଛି ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ର । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଲୋକେ ଯେ ନିଷ୍ଠୁରତା ହେଉଥିବା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁ ନାହାନ୍ତି ତା ନୁହେଁ; ଏହାର କାରଣ ହେଉଛି ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଣବିକ ଅସ୍ତ୍ର ତଥା ବିଷାକ୍ତ ବାଣୁର ଉଦ୍ଭାବନ । ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏ ସବୁ ଅସ୍ତ୍ର ଯେପରି ବ୍ୟବହୃତ ନ ହୁଏ ବା ଉତ୍ପାଦନ ମଧ୍ୟ ନ ହୁଏ, ସେଥିପାଇଁ ସମସ୍ତ ହଜାର ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଉଛି । ଯୁଦ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ରେଡ଼କ୍ରସ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପରି କେତେକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅଛି; ଯେଉଁମାନେ କି ଏହି ନିଷ୍ଠୁରତା ଯେପରି କମ ପରିମାଣରେ ହୁଏ ସେଥିପାଇଁ ବରାବର ଦୃଷ୍ଟି ଦେଉଛନ୍ତି ।

ତା'ଛଡ଼ା ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତା ହେଉଛି ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ଘୋଷିତ ନୀତି ଯାହା ହେଉ ପଛକେ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିଂସା ତଥା ଯୁଦ୍ଧକୁ ବାଦ୍ ଦେବା ପାଇଁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପାୟ ମାଧ୍ୟମରେ ନିଜ ନିଜର ବିବାଦ ମେଣ୍ଟାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପୂର୍ବର ଜାତିସଂଘ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଥିଲା ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ମିଳିତ ଜାତିସଙ୍ଘ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯା ଅଛି । ମଣିଷ ନିଜର ବୌଦ୍ଧିକ ଶକ୍ତିରେ ଯେତେ ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନର ଅଧିକାରୀ ହୋ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଯେବେ ହିଂସାମନୋଭାବାପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ ତା'କୁ ସଂସ୍କୃତିସମ୍ପନ୍ନ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । କୌଣସି ଦେଶ ଯେତେ ଉନ୍ନତ ହୋଇ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ମାଜିନାମାରେ ଯେତିକି ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ ତା' ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ନିଷ୍ଠୁରତା କଲେ ତାକୁ ସଭ୍ୟ ବା ସଂସ୍କୃତିସମ୍ପନ୍ନ ଦେଶ ବୋଲି କୁହାଯାଉ ନାହିଁ । ଜର୍ମାନୀ ଦେଶ ନାନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ଦେଶଠାରୁ ବିଶେଷ ଅଗ୍ରଗତି କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଯଥେଷ୍ଟ ନିଷ୍ଠୁରତାପୂର୍ଣ୍ଣ କୌଶଳ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟବହାର କରିଥିବାରୁ ତାକୁ ଅସଭ୍ୟ ତଥା ବର୍ବର ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦିଆଯାଉଥିଲା । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଦେଖିଛି ଯେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୀମାଠାରୁ ଅଧିକ ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ଅଧର୍ମ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୁଏ । ସେଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନଙ୍କୁ ଗାଲିଲିର ବଢ଼େଇ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସଭ୍ୟ ବା ସଂସ୍କୃତିସମ୍ପନ୍ନ ବୋଲି ବିବେଚନା କରାଯାଏ ନାହିଁନା କୌଣସି ବୌଦ୍ଧ ବା ଜୈନ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ନିଜକୁ ବୁଦ୍ଧ ବା ମହାବୀରଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ସଭ୍ୟତାସମ୍ପନ୍ନ ବୋଲି ବିବେଚନା କରେ ନାହିଁ । ଏହା ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ଯେ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନ ତଥା ବୈଷୟିକ ବିଷୟରେ ଆଜିକାର ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେଦୂର ଆଗେଇ ପାରିଛି ଉକ୍ତ ମହାପୁରୁଷ ତଥା ସମାଜ ସଂସ୍କାରକମାନେ ସେତୁଳନାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପଛରେ ଥିବା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ।

ମୋ'ର କେବଳ ବୌଦ୍ଧିକ ବିଶ୍ୱାସ ହୋଇ ପାରିଛି । ଜଣକର ଶରୀର ଗଠନ ଯେଉଁ ପ୍ରକାର ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଯେପରି ଇଞ୍ଚେ ସୁଦ୍ଧା ନ ପାରେ, ନୈତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ତହିଁର ବୃଦ୍ଧି ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ଏଥିପାଇଁ ସ୍ୱାଭାବିକ ସମୟକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଲୋକେ କାୟ, ମନ ତଥା ବାକ୍ୟରେ ଅହିଂସାତ୍ମକ ହେବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯାହା ଦରକାର କରୁଥିଲେ ସେହି ଦରକାର ମୁତାବକ ମୁଁ ନିଜକୁ କରି ପାରିଛି ବୋଲି ଭାବୁ ନାହିଁ । ୧୯୨୭ ମସିହାରେ ଗୁଜୁରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ପଦରୁ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଇସ୍ତଫା ଦେଲି ତାପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉକ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନର କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହିକା ସମିତି ପୁନର୍ଗଠନ କଲେ । କାର୍ଯ୍ୟନିର୍ବାହିକା ସମିତିର ସଭ୍ୟମାନେ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ଅହିଂସାତ୍ମକ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଶପଥପତ୍ରରେ ଦସ୍ତଖତ କରିବାକୁ ସେ ଚାହିଁଲେ । ମୋର ନୈତିକ ବଳ ସେଭଳି ଶପଥ ପତ୍ରରେ ଦସ୍ତଖତ କରିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ନ ଥିବାରୁ ମୁଁ ଦସ୍ତଖତ କରିବା ପାଇଁ ଅସ୍ୱୀକାର କଲି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଚାଷୀ ମୂଲିଆଙ୍କ ଭିତରେ

ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିହାର ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ଚମ୍ପାରନରେ ଆରମ୍ଭ କରିଥିବା ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ଯେଭଳି ଠିକ୍ ଭାବରେ ଚାଲୁ ରହେ ସେଥିପାଇଁ ଦୃଢ଼ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସେ କରିବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ର ଥିଲେ । ଚମ୍ପାରନ ଅନୁସନ୍ଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ଗୁଜୁରାଟର ଖେଡ଼ା ଜିଲ୍ଲାର ଚାଷୀମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଏବଂ ଅହମ୍ମଦାବାଦ ଲୁଗାକଳ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କଠାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଆନ୍ଦୋଳନର ନେତୃତ୍ୱ ନେବା ପାଇଁ ବାରମ୍ବାର ଅନୁରୋଧମୂଳକ ଆହ୍ୱାନ ପାଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅହମ୍ମଦାବାଦ ଯାଇ ଲୁଗାକଳର ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କର ଦାବୀ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେ । ଲୁଗାକଳ ମାଲିକ ମାନେ ଥିଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପସନ୍ଦ କରୁଥିଲେ । ଉଭୟ ପକ୍ଷର ବକ୍ତବ୍ୟ ପଞ୍ଚାୟତର ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ନେବା ନିମନ୍ତେ ସେ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ମିଲ୍ ମାଲିକମାନେ ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଏକମତ ନ ହେବାରୁ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମଘଟ କରିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେବା ଛଡ଼ା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ରହିଲା ନାହିଁ । ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଆଣିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅହିଂସ ରହିବା ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ ତାଲିମ କରିବାର କ୍ଷମତା ତାଙ୍କର କେତେଦୂର ଅଛି ତାହା ହେଲା ପରୀକ୍ଷାର ସମ୍ମୁଖୀନ । ସନ୍ତୋଷଜନକ ସମାଧାନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧର୍ମଘଟ ଚାଲୁ ରହିବ ବୋଲି ଶ୍ରମିକମାନେ ଶପଥ ନେଇଥିଲେ ! କିନ୍ତୁ ସମାଧାନ ଦିଗରେ ବିଳମ୍ବ ହେବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦୁର୍ବଳତାର ଚିହ୍ନ ଦେଖାଦେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉପବାସ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହା ଫଳରେ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କର ଦାବୀ ବଳଶାଳୀ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏତଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତାରିତ କରାଯାଉଛି ବୋଲି ମିଲ୍ ମାଲିକମାନେ ଭାବିଲେ; କିନ୍ତୁ ଜନମତ ପ୍ରବଳ ହେବାରୁ ଗୋଟିଏ ମିଳାମିଶା ହୋଇ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ଦାବୀ ପଞ୍ଚାୟତର ନିଷ୍ପତ୍ତି ପାଇଁ ଦିଆଗଲା ।

ଏହି ଘଟଣାରେ ଶ୍ରମିକ–ମାଲିକଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ କିପରି ହେବା ଉଚିତ ସେ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜର ମତବାଦ ସ୍ଥିର କଲେ । ଉଭୟଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଅଂଶୀଦାର ବୋଲି ସେ ଭାବୁଥିଲେ । ମିଲ୍‌ମାଲିକମାନଙ୍କୁ ନ୍ୟାସୀ ବୋଲି ସେ ଭାବୁଥିବାରୁ ଉଭୟପକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ବିବାଦ ଦେଖା ଦେଲେ ତାହା ଉଭୟ ପକ୍ଷର ସମ୍ମତିରେ ନିଯୁକ୍ତ ପଞ୍ଚାୟତ ଦ୍ୱାରା ନିଷ୍ପତ୍ତି ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ସେ ମତ ଦେଲେ । ତା ଛଡ଼ା ଶ୍ରମିକ ସଙ୍ଘର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ସେ ସ୍ଥିର କଲେ । ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଶ୍ରମିକ ସଙ୍ଘର କାର୍ଯ୍ୟ କେବଳ ନିଜର ଅଧିକାର ପାଇଁ ଆନ୍ଦୋଳନ କରି ଧର୍ମଘଟ କରିବାରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ନୁହେଁ । ଶ୍ରମିକ ସଙ୍ଘର ସଭ୍ୟମାନେ ନିଜ ନିଜର ଏବଂ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ପରିବାରର ସାମାଜିକ ବିକାଶ ଦିଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ମଧ୍ୟ ଦରକାର । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ନାରୀ ଶ୍ରମିକମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଗଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ପରିବାରର ଛୋଟ ଛୋଟ ପିଲାଙ୍କୁ ସମ୍ଭାଳି ରଖିବା, ଶ୍ରମିକ ପିଲାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଦିନରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଚଳାଇବା, ବୟସ୍କମାନଙ୍କ ପାଇଁ ରାତିରେ ନୈଶ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଚଳାଇବା ଏବଂ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିଶାନିବାରଣର ପ୍ରଚାର କରିବା ଭଳି କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ସେ ରଖିଥିଲେ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ମୁଖ୍ୟସହକର୍ମୀ ଥିଲେ ଶଙ୍କରଲାଲ ବ୍ୟାଙ୍କର ଏବଂ ଅମ୍ବାଲାଲ ସାରାଭାଇ ବୋଲି ଜଣେ ମୁଖ୍ୟ ମିଲ୍‌ମାଲିକଙ୍କର ଭଉଣୀ ଅନସୂୟା ବେନ୍ । ବହୁ ବର୍ଷ ଧରି ସେମାନଙ୍କ ପରିଶ୍ରମରେ ଅହମ୍ମଦାବାଦ ମିଲ୍ ମଜଦୂର ସଙ୍ଘ ଗଠିତ ହୋଇ ଏହା ଦେଶରେ ସବୁଠାରୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଶ୍ରମିକ ସଙ୍ଘରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଏହା ଫଳରେ ଅହମ୍ମଦାବାଦରେ ଲୁଗାକଳ ଶ୍ରମିକ ଏବଂ ମିଲ୍ ମାଲିକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଖୁବ୍ ଭଲ ସମ୍ପର୍କ ରହି ଆସିଅଛି ।

ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଇତିହାସରେ ଖେଡ଼ା ହେଉଛି ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ମାଇଲ ସ୍ତମ୍ଭ । ସେଠାକାର ଫସଲ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଅବସ୍ଥା ଦେଖାଦେଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସରକାର ଭୂରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ କରିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲୁ ରଖିଲେ । ଚାଷୀମାନଙ୍କର ଭୂରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ କାର୍ଯ୍ୟ ବନ୍ଦରଖିବା ପାଇଁ ବାରମ୍ବାର ଆପତ୍ତି ଶୁଣାଗଲା ନାହିଁ । ଚାଷୀମାନଙ୍କର ଦାବୀ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାବିଲେ । ଭୂରାଜସ୍ୱ ଦେବା ପାଇଁ ସେମାନେ ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ବିକ୍ରି କରି ନିଜେ ଭିକାରୀ ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ । ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ଏହି ନିର୍ଯ୍ୟାତନାରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ହେଉଛି ସରକାରଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ତେଣୁ ସେ ଏହି ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ଭୂରାଜସ୍ୱ ଦେବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାର ପରିଣତି ଭୋଗ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ଚାଷୀମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମାନିଲେ । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଶପଥପତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରି ଖଜଣା ବନ୍ଦ ଆନ୍ଦୋଳନ କଲେ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥିଲେ ବଲ୍ଲଭ ଭାଇ, ଶଙ୍କରଲାଲ, ଅନସୂୟା ବେନ୍ ଏବଂ ଇନ୍ଦୁଲାଲ ୟାଜ୍ଞିକ । ଚାଷୀମାନଙ୍କର ଏକତା ତଥା ତ୍ୟାଗ ଫଳରେ ସେମାନେ ବିଜୟୀ ହେଲେ, ସରକାର ସେମାନଙ୍କ ଦାବୀ ମାନିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । ଯେଉଁ ଚାଷୀମାନଙ୍କର ରାଜସ୍ୱ ଦେବାର କ୍ଷମତା ଅଛି ତାହା ଦେଇଦେବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପରାମର୍ଶ ନେବାରୁ ତଦନୁଯାୟୀ ସେମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ।

ଏହା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ସଙ୍କଟଜନକ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ବଡ଼ଲାଟ ଚେମସ୍ ଫୋର୍ଡ଼ ଯୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମରେ ସେମାନଙ୍କର ସମର୍ଥନ ଲୋଡ଼ିବା ନିମନ୍ତେ ଜାତୀୟ ନେତାମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସମ୍ମିଳନୀ ଡାକିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରି ତାହା ଡାକିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଏହି ସମ୍ମିଳନୀକୁ ଡକାଯାଇଥିଲା । ସେ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗ ଦେବେ କି ନାହିଁ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଶ୍ଚିତ ନ ଥିଲେ । କାରଣ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ତୁର୍କୀକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରିବା ପାଇଁ ଇଟାଲିସହ ଗୋଟିଏ ଗୁପ୍ତଚୁକ୍ତି କରୁଥିବା କଥା ଜନରବ ହେଉଥିବାରୁ ନୈତିକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗଦେବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ । ଖିଲାପତ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଜେଲରେ ରଖାଯାଇଥିବା ଅଲିଭାଇ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁକ୍ତି ଦିଆଯାଇ ନ ଥିବାରୁ ଓ [illegible] ଏ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଡକାଯାଇ ନ ଥିବାରୁ ଏବଂ ତିଳକଙ୍କ [illegible] ମଧ୍ୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସମ୍ମିଳନୀରୁ ବାଦ ଦିଆଯାଇ ଥିବାରୁ ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗଦେବା ଉଚିତ ହେବ କି ନାହିଁ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ଥିଲା । ସେ ଏ ସବୁ ସମ୍ପର୍କରେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ବଡ଼ଲାଟ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖାକରି ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ କହିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖାକରି ଆଲୋଚନା କରିବା [illegible] ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ୍ରମେ ସୈନ୍ୟସଂଗ୍ରହ ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟରେ ସମର୍ଥନ କଲେ । ସେ ହିନ୍ଦୀରେ କହିଥିଲେ । ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆହୂତ ସମ୍ମିଳନୀରେ କୌଣସି ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ଭାଷାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବା ଏହା ଥିଲା ପ୍ରଥମ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦିଲ୍ଲୀ ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ କାହିଁକି ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗ ଦେଲେ ତାହା ବୁଝାଇ ଏବଂ ତିଳକ ତଥା ଅଲିଭାଇମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମିଳନୀକୁ ଡକାଯାଇ ନ ଥିବାରୁ ନିଜର ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ । ସେ ଭାରତ ଲୋକଙ୍କର ସର୍ବନିମ୍ନ ରାଜନୈତିକ ଦାବୀ ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ବୋଲି ଦାବୀ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଖିଲାଫତ ପ୍ରଶ୍ନର ଶୀଘ୍ର ସମାଧାନ ପାଇଁ ଜଣାଇଥିଲେ ।

ଗୁଜୁରାଟରେ ପହଞ୍ଚି ଗାନ୍ଧିଜୀ ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବହୁ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଉତ୍ସାହିତ ହେବାକୁ କଷ୍ଟକର ମଣିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ଥିଲି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗାଁକୁ ଗାଁ............ଖରାଦିନିଆ ଖରାରେ ବୁଲି ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ ବିବେକଗତ ଆପତ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ । ଏହାର ଫଳ କିଛି ହେଲା ନାହିଁ । ଏହାର ଏକମାତ୍ର ଫଳ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମଫଳରେ ଭୟଙ୍କର ରୋଗରେ ସେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ । ଡାକ୍ତରମାନେ ଯେଉଁ ଔଷଧ ବା ପଥ୍ୟ ଖାଇବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ତଦନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସେ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ଫଳରେ ତାଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଅଧିକ ଖରାପ ହେଲା । ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଉପରେ ଆଶଙ୍କା ଆସି ତାହା ବିଫଳ ହେଲା । ବହୁ ସମୟ ପରେ ସେ ପୂର୍ବ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଫେରି ପାଇଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜାଲିଆନୱାଲାବାଗ ଏବଂ ପରେ

ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ ହେଲା । ଉକ୍ତ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟୀ ହେଲେ ମିତ୍ର ପକ୍ଷ । କିନ୍ତୁ ତା' ସତ୍ତ୍ୱେ ଭାରତ ପ୍ରତି ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କର ମନୋଭାବରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଦେଲା ନାହିଁ । ବରଂ ଯୁଦ୍ଧଜନିତ ବ୍ୟସ୍ତତାରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରି ଇଂରେଜ ସରକାର ଭାରତରେ ଦେଖାଯାଇଥିବା ଜାଗରଣ ଜନିତ ବିପଦ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଫେରାଇବା ପରି ମନେ ହେଲା । ଭାରତରକ୍ଷା ଆଇନ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲୁ ରହିଥାଏ । ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଭାରତରେ ଦେଖା ଦେଇଥିବା ଅସନ୍ତୋଷ ଏବଂ ତା' ଫଳରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଯେଉଁ ବିପଦର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଛି, ତା'ର ପ୍ରତିକାରର ଉପାୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ନିମନ୍ତେ ରାଓଲାଟ କମିଟି ନିଯୁକ୍ତ କରାଗଲା । ଉକ୍ତ କମିଟି ତାଙ୍କ ରିପୋର୍ଟ ପେସ୍ କଲେ । ସେମାନେ ସୁପାରିଶ କରିଥିଲେ ଯେ ଯୁଦ୍ଧକାଳୀନ ଭାରତରକ୍ଷା ଆଇନରେ ଯେଉଁ ଦମନମୂଳକ ବ୍ୟବସ୍ଥାମାନ ରହିଥିଲା, ତାହା ସ୍ଥାୟୀ ଭାବେ ଆଇନରେ ପରିଣତ କରାଯାଉ । ଏହା ଫଳରେ ଦେଶସାରା ସମସ୍ତେ ଧକ୍କା ପାଇଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୂରା ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଭ ନ କରି ବିଶ୍ରାମ ନେଉଥାନ୍ତି । ଏହି କମିଟି ରିପୋର୍ଟକୁ ଭିତ୍ତି କରି ତାର ସୁପାରିଶ ମୁତାବକ ବିଲ୍ ଚିଠା ହୋଇଥିବାର ଖବର ପାଇ ସେ ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କରି ନେଲେ ଯେ, ଏହି ବିଲକୁ ଆଇନରେ ପରିଣତ କରିବା ପାଇଁ ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସେ ତାଙ୍କର ଆଶ୍ରମରେ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ଡାକିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ଉକ୍ତ ବୈଠକରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଖ୍ୟ ଥିଲେ ବଲ୍ଲଭଭାଇ, ସରୋଜିନୀ ନାଇଡ଼ୁ ଏବଂ ଶଙ୍କରଲାଲ । ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଶପଥପତ୍ର ଚିଠା କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହି ଆଇନର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ପାଇଁ ଏକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସଭା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ଗଠିତ ହେଲା ।

ଦେଶସାରା ବିରୋଧ ଏବଂ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଘରୋଇ ତଥା ପ୍ରକାଶ୍ୟ ନିବେଦନ ସତ୍ତ୍ୱେ ରାଓଲାଟ୍ ବିଲ୍ କେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ଆଗତ କରାଗଲା । ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ଉକ୍ତ ବିଲ୍ ପାଶ୍ ହେବାର ପ୍ରତିରୋଧ ଉପାୟ ନିରୂପଣ ନିମନ୍ତେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ଆହୂତ ହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ବୈଠକରେ ଯୋଗଦେବା ନିମନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଗଲା । ସେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆରୋଗ୍ୟଲାଭ ନ କରି ବିଶ୍ରାମ ନେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଗଲେ । ଦେଶର ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କର ବିରୋଧ ସତ୍ତ୍ୱେ ସରକାର ଏହି ଆଇନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ବଦ୍ଧପରିକର-ହୋଇଥିବାରୁ ଦେଶସାରା ଅସନ୍ତୋଷ ତଥା ବିଦ୍ରୋହ ଦେଖାଦେଲା । ଏହି ବିଲର ବିରୋଧ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରିବାର ଉପାୟ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦେଶ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବେ ବୋଲି ଲୋକେ ଆଶା କରୁଥିଲେ । ଦେଶ ସମ୍ମୁଖରେ କ'ଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସେ ରଖିବେ ତାହା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଠିକ୍ କରି ନ ଥାନ୍ତି । ଏହି ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ନିଜର "ଆତ୍ମ କଥା"ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି—ମୁଁ ସେଦିନ ରାତିରେ ଶୋଇ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ରାତିସାରା ଚିନ୍ତାକରି ଭୋରବେଳକୁ ସାଧାରଣତଃ ଯେତେବେଳେ ଉଠିବାର କଥା ତା ପୂର୍ବରୁ ଉଠିଲି । ଉଠିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନିଦ ପୁରାପୁରି ଛାଡ଼ି ନ ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବା ସମୟରେ ହଠାତ୍ ସ୍ୱପ୍ନପରି ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ଦେଖାଦେଲା । ଏହି ବିଲ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ଦିନ ଉପବାସ ତଥା ପ୍ରାର୍ଥନାରେ କଟାଇ ଆଗତପ୍ରାୟ ସଂଗ୍ରାମ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ସେ ନିବେଦନ କଲେ । ସେ ଏହି ବିଷୟ ଦେଶ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖିବାରୁ ସମସ୍ତେ ଏହାକୁ ସ୍ୱାଗତ କଲେ । ସନ୍ ୧୯୧୯ ମାର୍ଚ୍ଚ ୩୦ ତାରିଖ ଦିନ ଏପରି ପାଳନ କରାଯାଇ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ବନ୍ଦ କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମସ୍ତେ ଉପବାସ ରହି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବେ ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ପରେ ଏହା ଅପ୍ରେଲ ୬ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଥଗିତ ରଖାଗଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରୁ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ନିବେଦନ ପ୍ରକାଶ କରି ଅଳ୍ପ କିଛିଦିନ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଗସ୍ତ କରିସାରି ଅପ୍ରେଲ ୪ ତାରିଖରେ ବମ୍ବେ ଫେରିଲେ । ଦିଲ୍ଲୀର ଲୋକେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ତାରିଖ ସମ୍ପର୍କରେ ନ ଜାଣିଥିବାରୁ ମାର୍ଚ୍ଚ ୩୦ ତାରିଖ ଦିନ ସେଠାରେ ହରତାଳ ପାଳିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ହରତାଳ ଅତିମାତ୍ରାରେ ଏଭଳିଭାବେ ସଫଳତା ଲାଭ କରିଥିଲା ଯାହାର କି କୌଣସି ପଟାନ୍ତର ନାହିଁ ।

ଦିଲ୍ଲୀରେ ସେଦିନ ଜୀବନଯାପନ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଏ ଘଟଣାରେ ସରକାର ଅତିରିକ୍ତ କ୍ରୁଦ୍ଧହେଲେ । ଏଭଳି ଘଟଣା ଭାରତବର୍ଷରେ କେବେ ହେଲେ ଘଟି ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ଏହାକୁ ଦମନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ବଳପ୍ରୟୋଗ କରି ଅମାନୁଷିକ ଲାଠି ବନ୍ଧୁକ ଚାଳନା ସାହାଯ୍ୟରେ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୋଭାଯାତ୍ରାମାନଙ୍କରେ ବାଧା ଦିଆଗଲା । ଦିଲ୍ଲୀ ଏବଂ ଦେଶର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଯେଉଁ ଅକଥନୀୟ ଅତ୍ୟାଚାର ଚାଲିଲା, ତାହାର ଏହା ଆରମ୍ଭମାତ୍ର । ଅପ୍ରେଲ ୬ ତାରିଖ ଦିନ ଦେଶରେ ଏପରି ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା, ଯାହାକି ପୂର୍ବରୁ କେବେ ହେଲେ ଦେଖା ନ ଥିଲା । ଦେଶର ପ୍ରତି ଗାଁ ତଥା ସହରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଗଲା । ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୋଭାଯାତ୍ରା କରାଯାଇ ପ୍ରତିସ୍ଥାନରେ ସଭାମାନ କରାଗଲା । ଏହି ଘୃଣିତ ଆଇନକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବା ପାଇଁ ଦେଶସାରା ବିନା ଉଦ୍ୟମରେ ଯେଉଁ ସ୍ୱତଃ ବିରୋଧ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ତହିଁରେ ସରକାରୀ ଲୋକେ ବିଚଳିତ ହୋଇ ବିପ୍ଳବ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ବୋଲି ଭାବିଲେ । ତେଣୁ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ନିର୍ମମଭାବେ ଦବାଇବା ନିମନ୍ତେ ବଦ୍ଧପରିକର ହେଲେ ।

ଦିଲ୍ଲୀ ଓ ପଞ୍ଜାବରେ ଯେଉଁଭଳି ଅତ୍ୟାଚାର ହେଉଥିଲା ତାର ଖବର ପାଇ ଏବଂ ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦଙ୍କ ଡାକରାରେ ହରତାଳ ପରଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦିଲ୍ଲୀ ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରାକଲେ । ସେ ଯେଉଁ ରେଳରେ ଯାଉଥିଲେ ତାହା ମଥୁରାରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଦିଲ୍ଲୀ ନ ଯିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ହୁକୁମ ଜାରି ହେଲା । କିନ୍ତୁ ତାହା ସତ୍ତ୍ୱେ ତାଙ୍କର ଯାତ୍ରା ଚାଲୁରଖିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ପଲୱାଲଠାରେ ଗିରଫ କରାଯାଇ ବମ୍ବେ ନିଆଗଲା । ବମ୍ବେରେ ପହଞ୍ଚାଇ ତାଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରାଗଲା, ଘଟଣା ଅତି ଦ୍ରୁତବେଗରେ ଘଟୁଥାଏ । ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଯେଉଁଭଳି ହିଂସାତ୍ମକ ଆକ୍ରମଣ ଫଳରେ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ [illegible] ସମ୍ବାଦ ଦେଶର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗ୍ରରିଆଡ଼ୁ ବିଶେଷତଃ ପଞ୍ଜାବରୁ ଆସୁଥାଏ । ଏହି ଅତ୍ୟାଚ୍ର ଫଳରେ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ଜିଦ୍ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବାରୁ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ଏହା ହିଂସାତ୍ମକ ଆକାର ଧାରଣ କଲା । ଏହା ଫଳରେ କେତେକ ଇଂରେଜ ତଥା ଭାରତୀୟ କର୍ମଚାରୀଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ଅହମ୍ମଦାବାଦ, ଗୁଜୁରାଟର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ତଥା ପଞ୍ଜାବରେ ଦଙ୍ଗାହେଙ୍ଗାମର ସମ୍ବାଦ ମିଳିଲା । ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀମାନେ ଅହିଂସାତ୍ମକ ରହିବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସରକାରଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାରର ଶିକାର ହୋଇ ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବା ସମ୍ବାଦ ପାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅତିମାତ୍ରାରେ ବିହ୍ୱଳିତ ହେଲେ । ଶତ୍ରୁ ପକ୍ଷରୁ ଯେତେଦୂର ଉତ୍ତେଜନା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲେ ମଧ୍ୟ ପୁରାପୁରି ଅହିଂସାତ୍ମକ ରହିବା ହେଉଛି ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ମୂଳ ନିୟମ । ଲୋକେ ତାଙ୍କ ବାଣୀ ଠିକ୍ ରୂପେ ବୁଝିପାରି ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାବିଲେ; ତେଣୁ ସେମାନେ ଅହିଂସା ରୂପକ ନୂତନ ଅସ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନାହାଁନ୍ତି । ତା' ଫଳରେ ସେ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରି ନେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲୋକଙ୍କର ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଶକ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜେ ଅଯଥା କଳ୍ପନା କରିଥିବାରୁ ଏହା ଫଳରେ ମସ୍ତବଡ଼ ଭୁଲ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ।

କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବନ୍ଦ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଅତ୍ୟାଚାର ବନ୍ଦ ହେଲା ନାହିଁ । ୧୯୧୯ ଅପ୍ରେଲ ୧୦ ତାରିଖ ଦିନ ଡକ୍ଟର ସଇଫଉଦ୍ଦିନ କିଚଲୁ ଏବଂ ଡାକ୍ତର ସତ୍ୟପାଳଙ୍କ ଭଳି ପଞ୍ଜାବର ଲୋକପ୍ରିୟ ନେତାମାନଙ୍କୁ ଅମୃତସରସହରର ଡେପୁଟି କମିଶନର ନିଜ ଘରକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ସେମାନେ ଯିବାରୁ ତାଙ୍କ କୋଠିରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇ ଅଜ୍ଞାତସ୍ଥାନକୁ ନିଆଗଲା । ଗୋଟିଏ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ବାହାରି ଏହି ଦୁଇ ନେତାଙ୍କୁ କେଉଁଠାକୁ ନିଆଗଲା ତାହା ବୁଝିବା ପାଇଁ କମିଶନରଙ୍କ କୋଠିକୁ ଯାଉଥିଲା । ଏହି ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ରାସ୍ତାରେ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗୁଳିଚାଳନା କରାଗଲା । ଏହା ଫଳରେ ବହୁ ଲୋକ ମୃତାହତ ହେଲେ । ଏହି ଘଟଣାରେ ଜନତା ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଅତିମାତ୍ରାରେ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ପାଞ୍ଚଜଣ ଇଂରେଜ ଲୋକଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଅଫିସରେ ମାରିଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କେତେକ ବ୍ୟାଙ୍କ ଓ ସରକାରୀ କୋଠାରେ ନିଆଁ ଲଗାଇ ଦେଲେ ।

ପଞ୍ଜାବର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ସାମରିକ ଆଇନ ଜାରି କରାଗଲା । ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଅପ୍ରେଲ ୧୩ ତାରିଖ ବୈଶାଖ ମାସର ପ୍ରଥମ ଦିବସ ହେଉଛି ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ନୂତନବର୍ଷ ଆରମ୍ଭ । ଏହି ଦିନ ଏ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସବୁଠାରୁବଳି ହୃଦୟବିଦାରକ ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା । ଅମୃତସର ସହରରେ ଜାଲିଆନୱାଲାବାଗ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଏକ ବିରାଟ ସଭା ହୋଇଥିଲା । ସଭାସ୍ଥଳର ଚାରିପାଖେ ବହୁତଳବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରାସାଦମାନ ଅଛି । ତା' ମଝିରେ ଏହି ସ୍ଥାନଟି ଥିଲା । ଏହି ସ୍ଥାନରେ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁରୁଷ ଓ ପିଲାମାନେ ମିଶି ପ୍ରାୟ ୨୦ ହଜାର ଲୋକ ଏକତ୍ର ହୋଇଥିଲେ । ଏ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବାକୁ ଗୋଟିଏ ସରୁ ଗଳିରାସ୍ତା ପଡ଼ିଥିଲା । ଏହି ରାସ୍ତାମୁହଁରେ ଜେନେରାଲ ଡାୟାରଙ୍କ ଅଧିନାୟକତ୍ୱରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସଂଖ୍ୟକ ଜମା ହୋଇଥିବା ସୈନ୍ୟ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ନିରସ୍ତ୍ର ଜନତା ଉପରେ ଗୁଳିବର୍ଷଣ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଲୋକେ ବାହାରକୁ ଯିବା ପାଇଁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ରାସ୍ତା ନ ଥିଲା । ପ୍ରାୟ ଷୋଳଶହ ରାଉଣ୍ଡ ଗୁଳିବର୍ଷଣ ପରେ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ଗୁଳି ଶେଷ ହୋଇଯିବା ପରେ ଗୁଳିମାଡ଼ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲା ସମେତ ଶହ ଶହ ନିରସ୍ତ୍ର ନରନାରୀ ଏହା ଫଳରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଲେ । ତା ଛଡ଼ା ଶହ ଶହ ଆହତ ବ୍ୟକ୍ତି ଉପଯୁକ୍ତ ଚିକିତ୍ସା ଓ ଏପରିକି ପାଣି ଟିକିଏ ନ ପାଇ ପ୍ରାଣ ହରାଇଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସାରା ପଞ୍ଜାବ ପ୍ରଦେଶରେ ସାମରିକ ଆଇନ ଜାରି କରାଯାଇ ନିର୍ମମଭାବେ ଅତ୍ୟାଚାର କରାଗଲା । ରାଜନୀତି ଜୀବନ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଥିବା ଶହ ଶହ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇ କାରାରୁଦ୍ଧ କରାଗଲା । ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ସବୁ ପ୍ରକାର ଲାଞ୍ଛିତ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରାଗଲା । ଅମୃତସରର ଗୋଟିଏ ରାସ୍ତାରେ ବନ୍ଧୁକ ଦେଖାଇ ଲୋକଙ୍କୁ ନିଜର ଆଣ୍ଠୁ ଓ ପେଟଦ୍ୱାରା ଘୁଷୁରି ଘୁଷୁରି ଯିବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ କରାଗଲା । ଖବରକାଗଜମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ବିନା ଯାଞ୍ଚ ବା ଅନୁମତିରେ କୌଣସି ଖବର ନ ଯାଏ, ସେଥିପାଇଁ କଡ଼ାକଡ଼ି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ପ୍ରଦେଶର ଯେଉଁସବୁ ଘଟଣା ଘଟୁଥିଲା ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଦେଶର ବାହାରେ ଯେପରି କେହି କିଛି ନ ଜାଣନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ଦୃଢ଼ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା; କିନ୍ତୁ ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଯେଉଁସବୁ ଘଟଣା ଘଟୁଥିଲା ଏବଂ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଯାହା କରାଯାଉଥିଲା, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଦେଶସାରା ନାନା ପ୍ରକାର ଜନରବ ବ୍ୟାପିଗଲା । ପଞ୍ଜାବ ଯିବାକୁ ଅନୁମତି ମାଗି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଯିବା ପାଇଁ ଦିଆଗଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେତେ ଥର ଅନୁମତି ପାଇଁ ଲେଖିଲେ ତାଙ୍କ ଯିବାର ସମୟ ଆସିନାହିଁ ବୋଲି କୁହାଗଲା । ଏହି ଘଟଣା ଘଟିବାର ୬ ମାସ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପଞ୍ଜାବ ଯିବାକୁ ଦିଆଗଲା । ସେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖନ୍ତି ଯେ, ପ୍ରକୃତରେ ଯାହାସବୁ ଘଟିଥିଲା ତାହା ଜନରବଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଖରାପ । ପ୍ରକୃତ ଘଟଣା ଜାଣିବାପରେ ଦେଶସାରା କ୍ରୋଧ ଓ ଅସନ୍ତୋଷର ବନ୍ୟା ଦେଖା ଦେଲା । ସରକାରଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବର୍ବରୋଚିତ ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେଇ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର ତାର ନିନ୍ଦାକରି ତାଙ୍କୁ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା 'ସାର' ଉପାଧି ପ୍ରତିବାଦ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ । ଜାଲିଆନାଓ୍ୱାଲବାଗ ଘଟଣାର ଅଳ୍ପ ଦିନ ପରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ବୈଠକ ବସି ପଞ୍ଜାବରେ କରାଯାଇଥିବା ଅକଥନୀୟ ଅତ୍ୟାଚାରର ବିହିତ ଅନୁସନ୍ଧାନ ଦାବୀ କରାଗଲା । ୧୯୧୯ ଜୁନ ମାସରେ ଆହ୍ଲାବାଦଠାରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ପୁଣି ବୈଠକ ବସି ଉକ୍ତ ଦାବୀର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରାଗଲା । ଅନୁସନ୍ଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଏବଂ ବିଲାତ ତଥା ଭାରତର ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଅତ୍ୟାଚାର କରିଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କଣ କରାଯିବା ଦରକାର ସେ ବିଷୟରେ ସୁପାରିଶ କରିବା ପାଇଁ କମିଟି ପକ୍ଷରୁ ଗୋଟିଏ ଅନୁସନ୍ଧାନ କମିଟି ନିଯୁକ୍ତ କରାଗଲା । ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ପଞ୍ଜାବ ଗୋଳମାଳ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ଲାଗି ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଲର୍ଡ ହଣ୍ଟରଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ଗୋଟିଏ କମିଟି ନିଯୁକ୍ତ କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହି ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଯେଉଁ କର୍ମଚାରୀମାନେ ଦୋଷୀ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହେବେ ସେମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯେପରି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇ ନ ପାରେ ସେଥିପାଇଁ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଗୋଟିଏ ବିଲ ଆଗତ କରାଗଲା ।

ପୂର୍ବରୁ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା କମିଟି ଅନୁସନ୍ଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ ଶୁରୁ କରିବା ପାଇଁ ପଞ୍ଜାବ ଯାଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି କମିଟି ସହ ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏହି ପରିଦର୍ଶନ ସମୟରେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଥିଲି । ଦ୍ୱିତୀୟଥର ପାଇଁ ମୁଁ ତାଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତି ଦେଖିଲି । ପ୍ରଥମଥର ତାହା ଦେଖିଥିଲି ଚମ୍ପାରନରେ, ଯାହାକି ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ଫଳରେ ପଞ୍ଜାବର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଦେଲା ଅଦ୍ଭୁତ ସାହସ ଏବଂ ଧୈର୍ଯ୍ୟ । ଯେଉଁ ପଞ୍ଜାବର ଦୀର୍ଘକାୟ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ଲୋକଙ୍କୁ ଭୟରେ ପେଟରେ ଆଣ୍ଠୁ ଲଗାଇ ଆଣ୍ଠେଇବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା, ସେହି ସ୍ଥାନରେ ସାମାନ୍ୟ ନାବାଳକ ପିଲେ ନିର୍ଭୟରେ "ଇଂରେଜ ସରକାର ସଇତାନ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରିବା ହେଉଛି ଆମର ଧର୍ମ" ବୋଲି କହି ବୁଲୁଥାନ୍ତି । ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅନୁସନ୍ଧାନ କମିଟି ନିରପେକ୍ଷଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତଥା କଂଗ୍ରେସ ଅନୁସନ୍ଧାନ କମିଟି ପକ୍ଷରୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସର୍ତ୍ତ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଗଲା । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି, (୧) ମାଇକେଲ ଓ' ଡାୟାର ରାଜ୍ୟପାଳ ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ଯୁଦ୍ଧକାଳୀନ ସମୟରେ ଭାରତୀୟ ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀ ତଥା ଶ୍ରମିକ ବାହିନୀ ପାଇଁ ଯେଉଁଭଳିଭାବେ ଲୋକ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଉଛି, ଯୁଦ୍ଧଚାନ୍ଦା ଯେଉଁଭଳି ଆଦାୟ କରାଯାଉଛି ଏବଂ ସାମରିକ ଆଇନ ଚାଲୁଥିବା ସମୟରେ ଯେଉଁଭଳି ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲୁଛି, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରାଯାଉ । (୨) "ବମ୍ବେ କ୍ରନିକଲ"ର ସମ୍ପାଦକ ମିଷ୍ଟର ବି. ଜି. ହର୍ଣ୍ଣିମାନଙ୍କୁ ନିର୍ବାସନ କରି ଦିଆଯାଉଥିବା ହୁକୁମ ବାତିଲ କରାଯାଉ । (୩) ଏହି ଅନୁସନ୍ଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାମରିକ ଆଇନ ବଳରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯାଉଛି, ତାହା ସ୍ଥଗିତ ରଖାଯାଉ ।

ସରକାର ଏ ସର୍ତ୍ତମାନ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାରୁ ହଣ୍ଟର କମିଟି ସମ୍ମୁଖରେ କୌଣସି ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦିଆ ନ ଯାଇ କଂଗ୍ରେସପକ୍ଷରୁ ବିଧିବଦ୍ଧ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରାଯିବ ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି ନିଆଗଲା । କଂଗ୍ରେସ ଅନୁସନ୍ଧାନ କମିଟିର ସଭ୍ୟଭାବେ ଥିଲେ ମୋତିଲାଲ ନେହେରୁ, ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ, ଫଜ୍‌ଲୁଲ ହକ୍, ଆବାସ ତାୟବ୍‌ଜୀ ଏବଂ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ସମ୍ପାଦକ ଥିଲେ କେ. ସନ୍ତାନମ୍ । ଅନୁସନ୍ଧାନ ଶେଷ ପରେ ରିପୋର୍ଟ ଚିଠା କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦିଆଗଲା ଏବଂ ୧୯୨୦ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଏହି ରିପୋର୍ଟ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଗଲା ।

ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି କରାଯାଉଥିବା ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିକାର, ଶାସନର ଶୁଦ୍ଧୀକରଣ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତରେ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଏଭଳି ବେଆଇନ କାର୍ଯ୍ୟର ଯେପରି ପୁନରାବୃତ୍ତି କରା ନ ଯାଏ, ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ କାର୍ଯ୍ୟମାନ କରାଯିବା ଦରକାର ବୋଲି ପଞ୍ଜାବ ଅତ୍ୟାଚାର ସମ୍ପର୍କୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଅନୁସନ୍ଧାନ କମିଟି ସୁପାରିଶ କରିଥିଲେ :—

୧—ରାଓଲଟ୍ ଆଇନ ବାତିଲ କରାଯାଉ ।

୨—ମାଇକେଲ ଓ' ଡାୟାରଙ୍କୁ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଅଧୀନରେ କୌଣସି ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ରଖା ନ ଯାଉ ।

୩—ଜେନେରାଲ ଡାୟାର କର୍ଣ୍ଣେଲ ଜନ୍‌ସନ୍ କର୍ଣ୍ଣେଲ ଓ'ବ୍ରାୟାନ୍, ବସ ଓର୍ଥ ସ୍ମିଥ୍, ଶ୍ରୀ ରାମ ସୁଧ ଏବଂ ମାଲିକ ସାହେବ ଖାଁଙ୍କୁ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଅଧୀନରେ କୌଣସି ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନ ରଖି ଅବ୍ୟାହତି ଦେବା ।

୪—କେତେକ ନିମ୍ନସ୍ତରର ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସ୍ଥାନୀୟ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଦୋଷୀ ଦେଖିଲେ ଚାକିରିରୁ ବିଦାୟ ଦେବା ।

୫—ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ।

୬—ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଟ୍ରିବ୍ୟୁନାଲ ତଥା ଜରୁରୀ ବିଚାରାଳୟରେ ଜୋରିମାନା କରାଯାଇ ଲୋକମାନଙ୍କଠାରୁ ଆଦାୟ କରାଯାଇଥିବା ଅର୍ଥ ଓ୍ୱାପସ୍ କରିବା ।

ସହରମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଦେୟ ଜୋରିମାନା ବା ଆର୍ଥିକ ଦେୟରୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ଏବଂ ଯେଉଁଠାରେ ତାହା ଆଦାୟ ହୋଇଯାଇଛି, ତାହା ଫେରସ୍ତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପିଟୁଣି ପୋଲିସ ବାହିନୀ ଉଠାଇବା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତାଛଡ଼ା କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମତ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ, ମାଇକେଲ୍ ଓ' ଡାୟାର, ଜେନେରାଲ ଡାୟାର, କର୍ଣ୍ଣେଲ ଜନ୍‌ସନ୍, କର୍ଣ୍ଣେଲ ଓ'ବ୍ରାୟନ ବସ ୱ୍ାର୍ଥ ସ୍ମିଥ୍, ଶ୍ରୀ ରାମ ସୁଦ୍ଧ ଏବଂ ମାଲିକ ସାହେବ ଖାଁଙ୍କ ଭଳି ଲୋକେ ଏଭଳି ଅକ୍ଷମଣୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ସେମାନେ ଦଣ୍ଡନୀୟ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି କମିଟି ଭାବୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜାଣିଶୁଣି କମିଟି ତାହା ସୁପାରିଶ ନ କରି କେବଳ ସେମାନଙ୍କୁ ଚାକିରିରୁ ଅନ୍ତର କରିବାକୁ ସୁପାରିଶ କରିଛନ୍ତି । ଏଭଳି କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ଚାକିରିରୁ ଅନ୍ତର କରାଗଲେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ମଧ୍ୟ ଶାସନକ୍ଷେତ୍ରରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଶୁଦ୍ଧତା ରହିପାରିବ । କର୍ଣ୍ଣେଲ ମ୍ୟାକ୍ ରାଏ ଏବଂ କ୍ୟାପ୍‌ଟେନ ଡୋଭେଟନ,କର୍ଣ୍ଣେଲ ଓ' ବ୍ରାୟନ୍ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟଙ୍କ ଭଳି ବୁଝି ବିଚାରି କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କମିଟି ସେମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଜାଣିଶୁଣି ସୁପାରିଶ କରିନାହାନ୍ତି । କାରଣ ଅନ୍ୟାନ୍ୟମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଏହି ଦୁଇ ଜଣ କର୍ମଚାରୀ ଯଥେଷ୍ଟ ଅନଭିଜ୍ଞ ଏବଂ ସେମାନେ କରିଥିବା ନିର୍ମମ ବ୍ୟବହାର ଅଭିଜ୍ଞ କର୍ମଚାରୀମାନେ ଜାଣିଶୁଣି ବୁଝି ବିଚାରି କରିଥିବା ନିର୍ମମ କାର୍ଯ୍ୟର ସମକକ୍ଷ ନୁହେଁ ।

ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷହେବା ପରେ ପରେ ତୁର୍କୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ଖଣ୍ଡବିଖଣ୍ଡିତ କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେଠାକାର ଶାସକ ସୁଲତାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଗାଦିଚ୍ୟୁତ କରାଯିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହାର ପରିଣତି ହେଲା ଖିଲାଫତର ଅବସାନ । ସମସ୍ତ ମୁସଲମାନ ଜଗତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତୁର୍କୀର ସୁଲତାନ ଥିଲେ ଧର୍ମ ତଥା ନୈତିକ ମୁଖ୍ୟ । ତେଣୁ ମୁସଲମାନ ଦୁନିଆ ଆଶା କରିଥିଲା ଯେ, ଇଂରେଜ ସରକାର ତୁର୍କୀ ଉପରେ ଏଭଳି ସର୍ତ୍ତ ଆରୋପ କରିବେ ଯଦ୍ୱାରା ଖାଲିଫ ହିସାବରେ ତୁର୍କୀର ସୁଲତାନଙ୍କ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ରହିବ । ତା ପରିବର୍ତ୍ତେ ତାଙ୍କର ଓ ତର୍କୀର ଏହି ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥା ହେଲା ତହିଁରେ ଭାରତର ମୁସଲମାନମାନେ ଅତିରିକ୍ତ ବିଚଳିତ ହେଲେ । ଏହା ଫଳରେ ଇଂରେଜ ସରକାର ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କରି ଦଗା ଦେଲେ ବୋଲି ସେମାନେ ଭାବିଲେ । ଏହି ଖିଲାଫତର ଅବସାନ ଫଳରେ ମସଲମାନ ଜଗତ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଅନ୍ୟାୟ କରାଯାଇଛି, ତାର ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ ଉପାୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବାକୁ ହାକିମ ଆଜମଲ୍ ଖାଁ ଏବଂ ଡକ୍‌ଟର ଏମ୍. ଏ. ଆନସାରୀଙ୍କ ଭଳି ଭାରତର ମୁସଲମାନ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମିଳିତ ସମ୍ମିଳନୀ ଆହ୍ୱାନ କରିବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ଏହି ଉଦ୍ୟମ ସହ ସଂପୃକ୍ତ ଥିଲେ । ଖିଲାଫତ୍ ପ୍ରଶ୍ନ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ନିମନ୍ତେ କରାଯାଇଥିବା ସମ୍ମିଳନୀ ଦିଲ୍ଲୀରେ ବସିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମଧ୍ୟ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ମଧ୍ୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ମୁସଲମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏହି ଯେଉଁ ଅନ୍ୟାୟ କରାଯାଇଥିଲା, ତାର ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ କ'ଣ କରାଯିବା ଦରକାର, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ମଗାଗଲା । ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ପୂରା ଅହିଂସାତ୍ମକ ଅସହଯୋଗ କରାଗଲେ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନ୍ୟାୟ ବିଚାର ମିଳିବ ବୋଲି ସେ ସମ୍ମିଳନୀକୁ କହିଲେ ।ପବିତ୍ର କୋରାନରେ ନ୍ୟାୟ ପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରେ କୌଣସି ଅନ୍ୟାୟ ନାହିଁ ବୋଲି କୁହାଯାଉ ଥିବାରୁ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା କୋରାନ୍ ଉକ୍ତିର ବିରୁଦ୍ଧାତ୍ମକ ହେବ କି ନାହିଁ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଲୋଚନା ହେଲା । ଅହିଂସାକୁ ଧର୍ମଗତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ନୀତି ହିସାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଗଲେ ତାହା କୋରାନର ବିରୁଦ୍ଧାତ୍ମକ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ଶେଷକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ମୌଲବୀମାନଙ୍କର ହୃଦବୋଧ କରାଇପାରିଲେ । ଶେଷକୁ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଆଗ୍ରହ ଉତ୍ସାହ ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହେଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୋତିଲାଲ ନେହେରୁଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ଅମୃତସରଠାରେ ଭାରତ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସର ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନ ବସିଲା । ଜାଲିଆନାୱାଲାବାଗ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ପରେ ଏହା ଥିଲା କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ପ୍ରଥମ ବୈଠକ । ତେଣୁ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ନିଯୁକ୍ତ ଅନୁସନ୍ଧାନ କମିଟି ରିପୋର୍ଟ ଆଲୋଚନା କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସରକାରଙ୍କପକ୍ଷରୁ ନେଇ କମିଟି ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇଥିବା ମଣ୍ଟେଗୁ-ଚେମସ ଫୋର୍ଡ ସଂସ୍କାର ଜନିତ ରିପୋର୍ଟ ମଧ୍ୟ ବିଚାର ପାଇଁ ବିଷୟ ସୂଚୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲା । ଜାଲିଆନାୱାଲାବାଗ ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବଟି ପାସ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରସ୍ତାବିତ ସଂସ୍କାର ପ୍ରତି କଂଗ୍ରେସ କଣ ମତିଗତି ପ୍ରକାଶ କରିବ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ କେତେକ ମତଭେଦ ଦେଖାଦେଲା । ପ୍ରସ୍ତାବିତ ସଂସ୍କାର ଅସନ୍ତୋଷଜନକ ତଥା ନୈରାଶ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହାକୁ ଅଗ୍ରାହ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ଓ ତିଳକ ଯୁକ୍ତି କଲେ । ପଣ୍ଡିତ ମାଲବ୍ୟ ତଥା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନୁରୂପ ସହଯୋଗ ଭିତରେ ଏହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଚାହିଁଲେ । ଏହା ଫଳରେ ବିବାଦ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଜଣାଗଲା । କିନ୍ତୁ ଶେଷକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଦାବୀ କରି ଗୋଟିଏ ମିଳାମିଶାଜନକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ ହୋଇ ପାସ ହେଲା । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଯେଉ ସଂସ୍କାର ଆଗତ କରାଯାଇଛି ତାହା ପୁରାପୁରି ନୈରାଶ୍ୟଜନକ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ଏହି ସଂସ୍କାର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯିବା ଫଳରେ ଶୀଘ୍ର ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ଆଶା ପ୍ରକାଶ କରାଗଲା । ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଉଦ୍ୟମରେ ସ୍ୱଦେଶୀ ସଂକ୍ରାନ୍ତୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାଶ୍ କରାଗଲା ।

ଅବସ୍ଥା ଦ୍ରୁତଗତିରେ ବଦଳିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଖିଲାଫତ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳନ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହେଲା । ମୁସଲମାନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ସରକାରଙ୍କୁ ସତର୍କ କରାଇ ଦେଲେ ଯେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଆନୁଗତ୍ୟରେ ଅଯଥା ଆଞ୍ଚ ଆସିବା ସଙ୍ଗେ୨କେବଳ ମୁସଲମାନ ନୁହନ୍ତି, ହିନ୍ଦୁମାନେ ମଧ୍ୟ ଇସଲାମର ଖଲିଫାଙ୍କୁ ତୁର୍କୀର ସୁଲତାନ ପଦବୀରୁ ଗାଦିଚ୍ୟୁତ କରାଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ଖିଲାଫତ୍ ସମ୍ପର୍କୀୟ ବକ୍ତବ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ପାଇଁ ବିଲାତକୁ ଗୋଟିଏ ମୁସଲମାନ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ପଠାଯାଇଥିଲା । ଏହି ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଥିବା ସମୟରେ ତୁର୍କୀ ସହିତ କରାଯାଉଥିବା ସନ୍ଧି ସର୍ତ୍ତ ଘୋଷଣା କରାଗଲା ।

୧୯୨୦ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୭ ତାରିଖ ଦିନ ମହମ୍ମଦ ଅଲିଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଯାଇଥିବା ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ପ୍ରତି ଲୟର୍ଡ ଜର୍ଜ ଯେପରି ଅପମାନଜନକ ବ୍ୟବହାର କଲେ ତା ଫଳରେ ମୁସଲମାନମାନେ ଅଧିକ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହେଲେ । ବିଲାତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ତୁର୍କୀ ଦେଶ ଭିତରେ ତୁର୍କୀକୁ ନୈତିକ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ବଜାୟ ରଖିବାକୁ ଦିଆଯିବ ଏବଂ ତାର ଯେଉଁ ସୀମାରେଖା ସେଭ୍ରେଜ ଚୁକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ସ୍ଥିର କରାଯାଇଛି ତା'ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ତା'ର କୌଣସି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ରହିବ ନାହିଁ । ଏହି ସନ୍ଧି ଫଳରେ ତୁର୍କୀର ଶାସକ ଖଲିଫା ହିସାବରେ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଧର୍ମଗତ ଅଧିକାର ଥିଲା ତାହା ଉପରେ ଆଞ୍ଚ ଅଣାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସୁଲତାନ ମୁସଲମାନ ଜଗତର ଖଲିଫା ହୋଇ ଆଉ ରହିଲେ ନାହିଁ । ଏହି ଘଟଣା ଫଳରେ ଭାରତବର୍ଷର ଖିଲାଫତ୍ ଭାବପ୍ରବଣତା ଅତିମାତ୍ରାରେ କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ମୁସଲମାନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଅତିମାତ୍ରାରେ ମର୍ମାହତ ତଥା ତିକ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ପୂର୍ବରୁ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା ଖିଲାଫତ କମିଟିର ବମ୍ବେରେ ଗୋଟିଏ ବୈଠକ କରାଗଲା । ଏହାର ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ କ୍ରମେ ଖିଲାଫତ ଅନ୍ୟାୟର ନିରାକରଣ ପାଇଁ ଅହିଂସା ଓ ଅସହଯୋଗ କରିବା ଛଡ଼ା ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହା ମଧ୍ୟରେ ହଣ୍ଟର କମିଟିର ରିପୋର୍ଟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ଏବଂ ତାହା ଦେଖି ଲୋକେ ଅଧିକ ମର୍ମାହତ ହେଲେ । ଏହି ରିପୋର୍ଟଟି ସର୍ବସମ୍ମତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । କମିଟିର ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଇଂରେଜ ସଭ୍ୟଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମତ ପୋଷଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ରିପୋର୍ଟରୁ ପରିଷ୍କାର ଭାବେ ଜଣାଗଲା ଯେ ପଞ୍ଜାବରେ ଯେଉଁ ଘଟଣା ଘଟିଲା ସେଥିପାଇଁ ସରକାର ଦୁଃଖିତ ବା ଲଜ୍ଜିତ ନୁହଁନ୍ତି । ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟରେ ମିଷ୍ଟର ମଣ୍ଟେଗୁ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ, ଜେନେରାଲ ଡାୟାର ତାଙ୍କର ନିଜର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ସତ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଜେନେରାଲ ଡାୟାର ନିଜେ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ଗୁଳି ଶେଷ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ସେ ଆହୁରି ଗୁଳି ବର୍ଷଣ କରିଥାନ୍ତେ । ହଣ୍ଟର କମିଟି ସମ୍ମୁଖରେ ସାକ୍ଷୀ ଦେଇ ଜେନେରାଲ ଡାୟାର ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ତର କରିଥିଲେ ।

ହଣ୍ଟର:——"ଆପଣ ଜାଲିଆନାଓ୍ୱାଲାବାଗକୁ ଯାଇ କଣ କଲେ ?"

ଡାୟାର:——"ମୁଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୁଳି ଚଳାଇଲି ।"

ହଣ୍ଟର:——"ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ।"

ଡାୟାର:——"ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କଲି । କାରଣ ମୁଁ ଏ ବିଷୟ ଭାବି ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ'ଣ ତାହା ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ମୋତେ ୩୦ ସେକେଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ଲାଗି ନ ଥିଲା ।"

ରାନକିଂ—(କମିଟିର ଜଣେ ସଭ୍ୟ) ଆପଣଙ୍କର ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀ ଆକ୍ରମଣ କଲେ ଅବସ୍ଥା କଣ ହେବ ତାହା ଆପଣ କ'ଣ ଚିନ୍ତା କରି ନ ଥିଲେ ?"

ଡାୟାର:——"ନା ! ଅବସ୍ଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତର ଥିଲା । ମୁଁ ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କରି ଦେଇଥିଲି ଯେ ଯେବେ ସଭାଗୁଲେ ତା' ହେଲେ ମୁଁ ସବୁ ଲୋକଙ୍କୁ ମାରିଦେବି ।"

ରାନକିଂ—"ମୁଁ ଏଭଳି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରୁଥିବାରୁ ମୋତେ ଆପଣ କ୍ଷମା କରିବେ । କିନ୍ତୁ ଏହା କଣ ଉଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ ?"

ଜେନେରାଲ ଡାୟାର ଜବାବ ଦେଲେ 'ନା', ଉଚିତ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବୋଧେ ମୁଁ ଏହା କଲି । ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୀନ କାର୍ଯ୍ୟ । କିନ୍ତୁ, ମୁଁ ଭାବିଲି ଯେ ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମାରି ଦେଲେ ମୋତେ ଆଉ ଥରେ ଗୁଳିଚାଳନା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଭାବୁଛି, ଗୁଳି ଚାଳନା ନ କରି ମଧ୍ୟ ଜନତାକୁ ଘଉଡ଼େଇ ଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତା ହେଲେ ସେମାନେ ପୁଣି ଆସି ସଭା କରିଥିଲେ ମୁଁ ନିର୍ବୋଧ ବୋଲି ନିଜକୁ ଭାବିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କ ହାସ୍ୟର ବସ୍ତୁ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଅସହଯୋଗ ପାଇଁ ଡାକରା

ସରକାରଙ୍କର ଏହି ମନଭାବରେ ଦେଶସାରା ସମସ୍ତେ ମର୍ମାହତ ହେଲେ । ବନାରସ ଠାରେ ହୋଇଥିବା ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବୈଠକରେ ହଣ୍ଟର କମିଟି ରିପୋର୍ଟ ତଥା ଖିଲଫତ୍ ପ୍ରଶ୍ନ ବିଚାର କରିବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଅଧିବେଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନିଆଗଲା । ଆହ୍ଲାବାଦ, ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଖିଲଫତ୍ ସମ୍ମିଳନୀମାନ କରାଯାଇ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ପାଇଁ ପୂର୍ବରୁ ହୋଇଥିବା ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ସମର୍ଥନ କରାଗଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୧୯୨୦ ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ ଅସହଯୋଗ ସମ୍ପର୍କୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ତାହା ପରେ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ଅଲିଭାଇ (ମହମ୍ମଦ ଅଲି ଓ ସୌକତ ଅଲି ନାମକ ଦୁଇଜଣ ସେତେବେଳକାର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜାତୀୟବାଦୀ ମୁସଲମାନ ନେତା) ଦ୍ୱୟ ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ଦେଶସାରା ଗସ୍ତ ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

କଂଗ୍ରେସର ବିଶେଷ ଅଧିବେଶନ ୧୯୨୦ ନଭେମ୍ବର ୪ ତାରିଖଠାରୁ ୯ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଲିକତାରେ ହେଲା । ବହୁଦିନ ନିର୍ବାସିତଭାବେ ଆମେରିକାରେ ରହି ନିକଟରେ ଭାରତ ବର୍ଷକୁ ଫେରିଥିବା ଲାଲା ଲଜପତ ରାୟ ଏହି ଅଧିବେଶନର ସଭାପତିଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ହେଲେ । ଯୋଗ ଦେଇଥିବା ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ଅସହଯୋଗ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସପକ୍ଷରେ ମତ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ କଥା ଯେ ଯେଉଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅମୃତସର କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ସରକାରଙ୍କ ସହ ଅନୁରୂପ ସହଯୋଗ ସପକ୍ଷରେ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ସେ ଉକ୍ତ ଅଧିବେଶନରେ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ ପାଇଁ କଂଗେସ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ସପକ୍ଷରେ ମତପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱ ନେଲେ । ଏହି ଉଭୟ ଅଧିବେଶନର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀକାଳ ସମୟ ଥିଲା ଦେଶ ପକ୍ଷରେ ଭ୍ରାନ୍ତିମୂଳକ ସମୟ । ତା'ଛଡ଼ା ଏହି ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଦେଶର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦେଶରୁ ବୈଦେଶିକ ଆଧିପତ୍ୟ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା ଏବଂ ବିଶ୍ୱାସ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆତ୍ମ ବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ଦେଶକୁ ଖିଲାଫତ୍ ଅନ୍ୟାୟ ଠିକ୍ ହେବା ତଥା ସ୍ୱରାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ "ଅହିଂସାତ୍ମକ ଅସହଯୋଗ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କରିବା" ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇ ଅଧିବେଶନରେ ପାଶ ହୋଇଥିବା ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜେ ଆଗତ କରିଥିଲେ । ବିପିନ ଚନ୍ଦ୍ର ପାଲ ଏବଂ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ଭଳି ତୁଙ୍ଗ ନେତାମାନେ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବର ତୀବ୍ର ବିରୋଧ କରିଥିଲେ । ଅଧିବେଶନର ସଭାପତି ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ସପକ୍ଷରେ ବା ବିପକ୍ଷରେ କୌଣସି ମତ ପ୍ରକାଶ କରି ନ ଥିଲେ । ବହୁ ଗରମାଗରମ ଆଲୋଚନା ପରେ ପ୍ରସ୍ତାବଟି କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ପାଶ ହେଲା । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ଅସହଯୋଗ କରିବା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କଳ୍ପନା କରାଯାଇଥିଲା । ଏଥିରେ ଯେଉଁ ଭାରତୀୟମାନେ ସରକାରଙ୍କଠାରୁ କୌଣସି ପଦବୀ ପାଇଛନ୍ତି ତାହା ଫେରାଇ ଦେବା, ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରୁ ମନୋନୀତ ସଭ୍ୟପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେବା, ସରକାରୀ ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗ ନ ଦେବା, ସରକାରୀ ବା ସରକାରଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନମାନ ତଥା ସରକାରଙ୍କ ବିଚାରାଳୟକୁ ଆଇନଜୀବୀ ତଥା ପକ୍ଷମାନେ ବାଛନ୍ଦ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଲୋକଙ୍କୁ କୁହାଯାଇଥିଲା । ତା'ଛଡ଼ା ପୁନର୍ଗଠିତ ହେବାକୁ ଯାଉଥିବା ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାମାନ ବାଛନ୍ଦ କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଦେଶୀ ଦ୍ରବ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରି ସ୍ୱଦେଶୀ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିବା ପାଇଁ କୁହାଯାଇଥିଲା ।

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଥିଲା :—

"ଖିଲାଫତ୍ ପ୍ରଶ୍ନ ସମ୍ପର୍କରେ ଭାରତ ତଥା ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ ସରକାର ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରିବା ଦିଗରେ ପୁରାପୁରି ବିଫଳ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦିଆ ଯାଇଥିବା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ବିଲାତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଜାଣିଶୁଣି ଭଙ୍ଗ କରିଥିବାରୁ ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଣ ମୁସଲମାନଙ୍କର ସେମାନଙ୍କ ମୁସଲମାନ ଭାଇ, ଯେଉଁ ଧର୍ମଗତ ବିପଦର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ୍ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ତା'ଛଡ଼ା ପଞ୍ଜାବର ବିରାହ ଲୋକଙ୍କ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଉପରେ ୧୯୧୯ ଅପ୍ରେଲ ମାସରେ ଯେଉଁ ଅକଥନୀୟ ଅତ୍ୟାଚାର ହୋଇଗଲା ତହିଁରେ ସରକାର ଏହି ନିରୀହ ଲୋକମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ତ ଦୂରର କଥା, ଯେଉଁ କର୍ମଚାରୀମାନେ ଏହି ବର୍ବରୋଚିତ ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଘଣ୍ଟଘୋଡ଼ାଇବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ମାଇକେଲ ଓ' ଡାୟାରଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ବୋଲି ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିଥିବାରୁ. . . ଏହି କଂଗ୍ରେସ ଦୃଢ଼ ମତ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି ଯେ, ଏହି ଦୁଇଟି ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିକାର ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଶରେ କୌଣସି ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ଏବଂ ଏହାର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରତିକାର ହେଉଛି ସ୍ୱରାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ।''

ଏହା ଫଳରେ କଂଗ୍ରେସ ତଥା ଜାତୀୟ ଇତିହାସରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଅଧ୍ୟାୟ । ସରକାରଙ୍କ ପାଖରେ ''ପ୍ରାର୍ଥନା, ଦରଖାସ୍ତ ଏବଂ ପ୍ରତିବାଦ'' କରିବାର ଯୁଗ ଚାଲିଗଲା । ବିଦେଶୀ ସରକାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ନିର୍ଭୀକ ଭାବରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରୂପେ ସମୂହ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଲୋକେ ବ୍ୟଗ୍ରତା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେଇଥିଲେ ଯେ, ପ୍ରଥମ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା, ବିଚାରାଳୟ ଏବଂ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ବାଛନ୍ଦ କରାଯାଇ ଯେଉଁ ଅସହଯୋଗ ଆରମ୍ଭ ହେବ ତାହା କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ଦେଶର ବେସାମରିକ ତଥା ସାମରିକ ଶାସନକୁ ଅଚଳ କରିଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶେଷକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର କର ନ ଦେବାରେ ଏହା ଶେଷ ହେବ । ତା' ଛଡ଼ା ସେ ଏହା ମଧ୍ୟ ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲେ ଯେ, ସେ ଯେଉଁ ସ୍ୱରାଜ୍ୟର ପରିକଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି ତାହା କେବଳ ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତାରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ନୁହେଁ । ଅର୍ଥନୈତିକ ତଥା ସାମାଜିକ ନ୍ୟାୟ ଦେଶରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନ ହେଲେ ଏହି ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ହେବ ଅର୍ଥହୀନ । ଅସହଯୋଗ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଦେଶରେ ସଫଳ କରିବାପାଇଁ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଏକତା, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ, ଖଦି, ସ୍ୱଦେଶୀ, ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ, ଗ୍ରାମ୍ୟ ବିକାଶ, ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା, ନିଶାନିବାରଣ ଓ ଗ୍ରାମପଞ୍ଚାୟତ ସଂଗଠନ ଭଳି ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟମାନ କରିବାକୁ ହେବ ।

କଲିକତାରେ ହୋଇଥିବା କଂଗ୍ରେସର ବିଶେଷ ଅଧିବେଶନର ୩ ମାସ ପରେ ୧୯୨୦ ଡ଼ିସେମ୍ବର ମାସରେ ନାଗପୁରଠାରେ କଂଗ୍ରେସର ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନ ବସିଲା । ଏହି ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ୩ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ଅଲି ଭାଇ ଦ୍ୱୟ କଂଗ୍ରେସର ବିଶେଷ ଅଧିବେଶନରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିବା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସମ୍ପର୍କରେ ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଦେଶସାରା ଗସ୍ତ କଲେ । ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ତୁଙ୍ଗ ନେତା ସାଲେମ ବିଜୟ ରାଘବ ଚାରୀଆର ନାଗପୁର ଅଧିବେଶନରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ବିଶେଷ ଅଧିବେଶନରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିବା ଅସହଯୋଗ ଏବଂ ଗଠନମୂଳକ ପ୍ରସ୍ତାବ ପୁଣି ଆଲୋଚିତ ହେଲା । ମିଷ୍ଟର ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସମେତ ମାନ୍ଦା ଦଳର ବହୁ ନେତା ତଥା ବିଲାତି ଶ୍ରମିକ ଦଳର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ବନ୍ଧୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କର ବିରୋଧ ସତ୍ତ୍ୱେ ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଗୃହୀତ ହେଲା । ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ଆଗତ କରାଯାଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ଆଗତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଲାଲା ଲଜପତ ରାୟ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ଦେଶ ତଥା କଂଗ୍ରେସର ଅପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ନେତା ହିସାବରେ ଦେଖା ଦେଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ । ତାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ କଂଗ୍ରେସ ବର୍ଷ ସାରା କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ପରିଣତ ହେଲା । ପୂର୍ବରୁ ବଡ଼ ଦିନ ସମୟରେ ୩ ଦିନ କାଳ ଏହାର ଅଧିବେଶନ ହେବା ଛଡ଼ା ଅନୁଷ୍ଠାନର ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ବା ସ୍ଥିତି ରହୁ ନ ଥିଲା ।

ନାଗପୁର ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁଯାୟୀ ଦେଶର ଅବସ୍ଥା ବିଚାର କରି ଆବଶ୍ୟକୀୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶମାନ ଲୋକଙ୍କୁ ଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରତି ମାସରେ ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବୈଠକ ବସିଲା । ଏହି ନୂତନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରତି ଲୋକେ କେବଳ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ ନ କରି ଅଭୁତ ଭାବେ ଏହା ପଛରେ ପାଗଳ ହେଲେ । ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାରେ ଛାତ୍ର ତଥା ଶିକ୍ଷକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ଛାଡ଼ିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ନୂତନ ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ, ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ସ୍ଥାପନ କରାଗଲା । ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଆଇନଜୀବୀ ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟବସାୟ ତ୍ୟାଗ କରି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିବା ଆଇନ ଜୀବୀମାନଙ୍କୁ ମାସିକ ୧୦୦ ଟଙ୍କା କରି ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବା ପାଇଁ ଶେଠ୍ ଯମୁନାଲାଲ ବେଜାଜ ଗୋଟିଏ ପାଣ୍ଠି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାମାନଙ୍କରେ ଥିବା କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ପୂରାମାତ୍ରାରେ ଇସ୍ତଫା ଦେଇ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା କାର୍ଯ୍ୟରୁ ପୂରାପୂରି ଅଲଗା ହୋଇ ଗଲେ । ସୂତାକଟା ଓ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଭାଷା ପ୍ରଚାର ଉପରେ ଜୋର ଦିଆଗଲା । ମଦ ଦୋକାନମାନଙ୍କରେ ପିକେଟିଂ ଫଳରେ ବହୁ ଲୋକ ମଦ ଖାଇବା ଛାଡ଼ି ଦେଲେ । ଫଳରେ ସରକାରଙ୍କ ରାଜସ୍ୱ ଆୟ ଯଥେଷ୍ଟ କମିଗଲା ।

ନାଗପୁର ଅଧିବେଶନ ପରେ ବେଜଓ୍ୱାଡ଼ାଠାରେ ହୋଇଥିବା ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବୈଠକରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ କ୍ରମେ ଏକକୋଟି ଟଙ୍କାର ଗୋଟିଏ ପାଣ୍ଠି ସଂଗ୍ରହ କରିବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା । ଏହି ପାଣ୍ଠି ନାମ ଦିଆଗଲା "ତିଳକ ସ୍ୱରାଜ" ପାଣ୍ଠି । ଏହି ଟଙ୍କା ଦେଶରେ ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ହେବ ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା । ତା' ଛଡ଼ା ଏକକୋଟି କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟ ସଂଗ୍ରହକରିବା ସଙ୍ଗେ୨ ଯେଉଁମାନେ ଇଚ୍ଛୁକ ସେମାନଙ୍କୁ ୨୦ ଲକ୍ଷ ଅରଟ ଯୋଗାଇବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା । ଏହି ଟଙ୍କା ସେହି ସମୟ ଓ ଅବସ୍ଥା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଠିକ୍ ସମୟରେ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଗଲା । ସଂଗୃହୀତ ଅର୍ଥ ବର୍ଷକ ଭିତରେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରା ନଗଲେ ଆମ ଅଯୋଗ୍ୟତାର ଏହା ହେବ ନିଦର୍ଶନ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ । କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପେ ବହୁତେ ହୋଇଗଲା । ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ହେବା କଥା । ଲୋକେ ଯେଉଁଳି ଆଗ୍ରହ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରକାଶ କଲେ ତହିଁରେ ସରକାର ଡରିଯାଇ ଅତ୍ୟାଚାରମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କ ଉପରେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଯାତାୟାତ ଉପରେ ବାଧା ଦେଇ ହୁକୁମନାମାମାନ ଜାରି ହେଲା । ସେମାନଙ୍କ ବକ୍ତୃତା' ଦେବାର ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପରେ ଆଞ୍ଚ ଆଣିବା ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରାଗଲା । ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ସଭା ଏବଂ ଶୋଭାଯାତ୍ରାମାନ କରା ନ ଯିବା ପାଇଁ ହୁକୁମ ହେଲା । ପଞ୍ଜାବର ନାନକ ସାହେବଠାରେ ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ଘୃଣ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଗଲା ଯାହା ଫଳରେ କି ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଶହ ଶିଖ୍ ଗୁଳି ଫଳରେ ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କଲେ ।

କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ ତଥା ପୋଡ଼ାଯିବା ପାଇଁ ତାରିଖ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରାଗଲା । ଲୋକଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପାଇଁ ଅନୁମତି ଦେବାକୁ ଦାବୀ ଉପରେ ଦାବୀ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ସେଥିପାଇଁ ସମୟ ଆସି ନାହିଁ ବୋଲି ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ବିଲାତର ଯୁବରାଜ ପ୍ରିନସ ଅଫ୍ ଓୟେଲସଙ୍କର ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସିବାର ଥାଏ । ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ହେଉଥିବା ସମସ୍ତ ଉତ୍ସବକୁ ବର୍ଜନ କରିବା ନିମନ୍ତେ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ ଦିଆଗଲା । ନିଖିଳ ଭାରତ ଖିଲାଫତ ସମ୍ମିଳନୀ କରାଚୀଠାରେ ହେଲା ଏବଂ ମସଲମାନମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଭାରତୀୟ ସୈନ୍ୟବାହିନୀରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ବା ସୈନ୍ୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସଂଗ୍ରହରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ବେଆଇନ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ମହମ୍ମଦ ଅଲ୍ଲି ସେଠାରେ ଘୋଷଣା କଲେ । ଅଲ୍ଲି ଭାଇଦ୍ୱୟ, ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ରାଜଦ୍ରୋହାତ୍ମକ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିବା ଅପରାଧରେ ମୋକଦ୍ଦମା କରାଗଲା । ଅଲ୍ଲି ଭାଇଦ୍ୱୟ ଦେଇଥିବା ବକ୍ତୃତାକୁ ପୁନରାବୃତ୍ତି କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲୋକଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ । ସରକାରଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ବଢ଼ୁଥାଏ ସେହି ପରିମାଣରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ତେଜୁଥାଏ । ୧୯୨୧ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ମାସରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ବୈଠକ ଦିଲ୍ଲୀରେ ବସି ଦେଶର ଅବସ୍ଥା ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରି କଂଗ୍ରେସ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସର୍ତ୍ତାବଳି ଅନୁଯାୟୀ ନିଜ ନିଜ ଦାୟିତ୍ୱରେ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରାଦେଶିକ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି-ମାନଙ୍କୁ କ୍ଷମତା ଦିଆଗଲା ।

ନଭେମ୍ବର ସତର ତାରିଖ ଦିନ ବିଲାତର ଯୁବରାଜ ଭାରତବର୍ଷରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଦେଶସାରା ବିଲତି ଲୁଗା ପୋଡ଼ାଯାଇ ଏବଂ ପୁରା ହରତାଳ ପାଳନ କରାଯାଇ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରାଗଲା । ଏହାର ପ୍ରତିଶୋଧ ସ୍ୱରୂପ ସରକାର ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ, ଲାଲା ଲଜପତ ରାୟ ଏବଂ ମୋତିଲାଲ ନେହେରୁଙ୍କ ଭଳି ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କୁ ଗିରଫ କଲେ ।

ଅଧିକାଂଶ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକ ଜେଲରେ ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ଅହମଦାବାଦଠାରେ ୧୯୨୧ ମସିହାରେ ହାକିମ ଆଜମଲ ଖାଁଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ କଂଗ୍ରେସର ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନ ବସିଲା; ଦେଶର ବାୟୁମଣ୍ଡଳ ଥାଏ ଗରମାଗରମ । ପ୍ରତି ସ୍ଥାନରେ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଧରଣର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଦେଖାଦେଉଥାଏ । ନାଗପୁରଠାରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଅନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଗଲେ ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱରାଜ ମିଳିବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦେଶକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଉଥାନ୍ତି । ସମ୍ପୃକ୍ତ ବର୍ଷଟି ପ୍ରାୟ ଶେଷ ହୋଇ ଆସୁଥାଏ । କୋଡ଼ିଏ ହଜାରରୁ ଅଧିକ ଲୋକ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରି ଜେଲ ଯାଇଥାନ୍ତି । ଲୋକେ ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରି ଯେ କୌଣସି ତ୍ୟାଗ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ଅହମଦାବାଦ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଅହିଂସାତ୍ମକ ଅସହଯୋଗରେ ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାଏ । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମସ୍ତ ବିପ୍ଳବର ଏକମାତ୍ର ସର୍ବସମ୍ମତ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ଅନୁରୂପ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ତଥା ଗଣ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ପାଇଁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଲାଗି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଗଲା । ତା ଛଡ଼ା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଡାକି ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ପୁରା କ୍ଷମତା ଦିଆଯାଇ ଏକମାତ୍ର ନେତା ବୋଲି ନିଯୁକ୍ତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ନେତା ନିଯୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ କ୍ଷମତା ଦିଆଗଲା । ନିଖିଳଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ବିନାଅନୁମତିରେ ସେ ବା ତାଙ୍କ ଅନୁଗାମୀମାନେ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରିବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ଲକ୍ଷରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା ।

ଆନ୍ଦୋଳନ ପାଇଁ ସବୁ ପ୍ରକାର ପ୍ରସ୍ତୁତି କରାଗଲା, କିନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସର କେତେକ ହିତାକାଂକ୍ଷୀ ବନ୍ଧୁ ଏହି ସଂଘର୍ଷ ଏଡ଼ାଇବା ପାଇଁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଉଦ୍ୟମ କଲେ । ଶଙ୍କରନ୍ ନାୟାରଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ଗୋଟିଏ ସର୍ବଦଳ ସମ୍ମିଳନୀ କରାଯାଇ ମିଳାମିଶା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରାଗଲା କିନ୍ତୁ ଏହି ସମ୍ମିଳନୀର ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ସରକାର ଗ୍ରହଣ ନ କରି ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ ।

ଏହାମଧ୍ୟରେ [illegible] ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ [illegible]ଥାଏ । ତାଙ୍କର ନିଜ ନେତୃତ୍ୱରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗୁଜୁରାଟରେ ବର୍ଦୋଲୀଠାରେ ଗଣ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ଆନ୍ଧ୍ର ପ୍ରଦେଶର ଗୁଣ୍ଟୁରଠାରେ କେତେକ ସର୍ତ୍ତରେ ଖଜଣା ବନ୍ଦ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବାପାଇଁ ସେ ମଧ୍ୟ ଅନୁମତି ଦେଇଥିଲେ । ବର୍ଦୋଲିରେ ଗଣ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ନିଷ୍ପତ୍ତି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କେତେକ ସର୍ତ୍ତ ପୂରଣ କରାଗଲେ ସେ ତାହା ସ୍ଥଗିତ ରଖିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଜଣାଇଲେ । ସରକାର ତାଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି ଆନ୍ଦୋଳନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । ବର୍ଦୋଲିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପାଇଁ ସବୁ ଆୟୋଜନ ହୋଇ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଉଥିବା ସମୟରେ ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶର ଚଉରି ଚଉରାଠାରେ ଗୋଟିଏ ଦଙ୍ଗା ହୋଇଥିବାର ଖବର ଆସିଲା, ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ଯାଉଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଗୁଳିମାଡ଼ ହେବା ଫଳରେ ସେମାନେ ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ପୁଲିସଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଥାନା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋଡ଼ାଇଲେ । ଥାନାକୁ ତା ମଧ୍ୟରେ ପୋଲିସ ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ପୋଡ଼ିଦିଆଗଲା । ତା'ଛଡ଼ା ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ ବରେଲି ତଥା ମାନ୍ଦ୍ରାଜର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ଲୋକଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିବା ଖବର ଆସିଲା । ଏ ସମସ୍ତ ଖବର ପାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମର୍ମାହତ ହେଲେ ଏବଂ ଏହା ଫଳରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରିବା ପାଇଁ ସରକାର ଅତ୍ୟାଗ୍ରର ଚଳାଇବାକୁ ସୁବିଧା ପାଇବେ ବୋଲି ଭାବିଲେ । ତେଣୁ ଏ ସମୟରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଯେଉଁ ସଭ୍ୟମାନେ ବାହାରେ ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର ବର୍ଦୋଲୀଠାରେ ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ଡାକି ଆନ୍ଦୋଳନ ସ୍ଥଗିତ ରଖିବାପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା । ଜେଲରେ ଥିବା କେତେକ ମୁଖ୍ୟ ନେତା ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ପସନ୍ଦ କଲେ ନାହିଁ । ଏହା ଫଳରେ ଦେଶର ନୈତିକତା ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ସେମାନେ ଭାବିଲେ । ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ଦିଲ୍ଲୀରେ କରାଯାଇ ଗରମାଗରମ ଆଲୋଚନା କରାଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରକାଶ କରି ଡାକ୍ତର ବି. ଏସ୍. ମୁଞ୍ଜେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କଲେ । ତା'ଛଡ଼ା ଗଣ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ସ୍ଥଗିତ ରଖି ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆଗେଇ ନେଇ ତଦ୍ୱାରା ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ବର୍ଦୋଲୀରେ ପାସ ହୋଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ନାକଚ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରାଗଲା । ମୁଞ୍ଜେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ସମର୍ଥକମାନେ ଏହା ପଛରେ ଥିବା ପରିଷ୍କାର ଜଣାଗଲା । କିନ୍ତୁ ବର୍ଦୋଲୀ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଗଲା ଏବଂ ପୁରାପୁରି ଅହିଂସାତ୍ମକ ରହିବା ସର୍ତ୍ତରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଚାଲୁ ରଖିବା ପାଇଁ ପ୍ରଦେଶ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ଅଛି ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦିଆଗଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବିଚାର ଏବଂ ଜେଲଦଣ୍ଡ

ଆନ୍ଦୋଳନ ସ୍ଥଗିତ ରଖାଯିବାରୁ କଂଗ୍ରେସ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମତଭେଦ ଦେଖାଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ତା ଫଳରେ କଂଗ୍ରେସରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ପ୍ରଭାବ କମିଯାଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଜବତ୍ କରିବା ଦରକାର ବୋଲି ସରକାରଙ୍କ ଧାରଣା ହେଲା, ତେଣୁ "ପିତୃପୁରୁଷଙ୍କ ଭୂଲିଯିବା" ଶିର୍ଷକ ସମେତ "ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ"ରେ ତିନିଗୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥିବାରୁ ରାଜଦ୍ରୋହ ଜନିତ ଅପରାଧରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇ ସାବରମତୀଠାରେ ତାଙ୍କର ବିଚାର ହେଲା । ଏହି ବିଚାରରେ କଂଗ୍ରେସ ବିଚାରପତି ତଥା ଆସାମୀ ପରସ୍ପରକୁ ଯେଉଁଭଳି ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁଭଳି ବିବୃତି ଦେଇଥିଲେ ଓ ବିଚାରପତି ଯାହା ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ମୋକଦ୍ଦମା ସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ ରହିଛି । ସେ କିପରି ପୁରାମାତ୍ରାରେ ଅଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ ତଥା ଅସହଯୋଗୀରେ ପରିଣତ ହୋଇଛନ୍ତି ଉକ୍ତ ବିବୃତିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ବୃଦ୍ଧି ପାଇବା ଭଳି ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ହୋଇଥିବା ଅଭିଯୋଗକୁ ସେ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ ଏବଂ ଉକ୍ତ ବିବୃତି ସାଙ୍ଗ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, "ନିଆଁ ସହିତ ମୁଁ ଖେଳୁଥିବା ବିଷୟ ଜାଣିଥିଲି । ମୁଁ ସେ ବିପଦ ବରଣ କରିଥିଲି ଏବଂ ଯେବେ ମୋତେ ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ରହିବାକୁ ଦିଆଯାଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ କରିବି, ତେଣୁ ମୋର ଦଣ୍ଡ ଲଘବ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଏଠାରେ ନ କହି ବରଂ ସବୁଠାରୁ ବେଶି ଦଣ୍ଡ ଦେବା ପାଇଁ ମୁଁ କହୁଛି । ମୋ ପ୍ରତି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦୟା ନିଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ମୁଁ କହୁ ନାହିଁ । ମୋର ଦୋଷ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଲଘବ କରି ବିଚାର କରିବାପାଇଁ ମଧ୍ୟ ମୁଁ କହୁନାହିଁ ; ତେଣୁ ଆଇନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯାହା ଦୋଷାବହ ଏବଂ ମୋ ନିଜ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜଣେ ନାଗରିକ ହିସାବରେ ଯାହା ପରମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି ସେଥିପାଇଁ ସବୁଠାରୁ ଯେତେ ବେଶି ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯାଇପାରେ ତାହା ଦେବା ପାଇଁ ମୁଁ ଆନନ୍ଦର ସହିତ ଆହ୍ୱାନ କରୁଛି । ବିଚାର ପତି ହିସାବରେ ଆପଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଏକମାତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି—ଯେଉଁ ଆଇନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ଦାୟିତ୍ୱ ନ୍ୟସ୍ତ ଅଛି, ତାହା ଅନ୍ୟାୟ ଏବଂ ମୁଁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ବୋଲି ଯେବେ ଆପଣ ଭାବୁଥାନ୍ତି ତା ହେଲେ ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଚାକିରିରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେବା ବା ଯେଉଁ ଆଇନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କୁ କୁହାଯାଉଛି ତାହା ଏ ଦେଶବାସୀଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ କରାଯାଇଛି ଏବଂ ମୋ କାର୍ଯ୍ୟ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ପକ୍ଷେ କ୍ଷତିକାରକ ବୋଲି ଯେବେ ଭାବୁଥାନ୍ତି ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୋତେ ସବୁଠାରୁ ବେଶି ଦଣ୍ଡ ଦେବା ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ରାୟ ଦେବାକୁ ଯାଇ ବିଚାରପତି ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ, "ମିଷ୍ଟର ଗାନ୍ଧି, ଆପଣଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ହୋଇଥିବା ଅଭିଯୋଗକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ଫଳରେ ମୋ କାର୍ଯ୍ୟ ଆପଣ ଯଥେଷ୍ଟ ଲଘବ କରିଛନ୍ତି । ଆଇନ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷକୁ ସମ୍ମାନ କରେ ନାହିଁ । ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ମୁଁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ବିଚାର କରିଛି ବା ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବିଚାର କରିବି ସେମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଯେ ପରାପୂରି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଏକଥା ଭୁଲିଯିବା ଅସମ୍ଭବ । ଆପଣଙ୍କ ଦେଶର କୋଟି କୋଟି ଜନତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆପଣ ଯେ ଜଣେ ବିରାଟ ଦେଶପ୍ରେମୀ ତଥା ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ତାହା ମଧ୍ୟ ଭୁଲିଯିବା ଅସମ୍ଭବ । ଏପରି କି ରାଜନୀତିକ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ଭିନ୍ନ ମତ ପୋଷଣ କରନ୍ତି ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ସମ୍ପନ୍ନ ତଥା ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷି ଏପରିକି ସାଧୁପୁରୁଷ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କୁ ଭାବନ୍ତି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁହିଁ ଆଲୋଚନା କରିବି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦିଗ ବିଷୟରେ ବିଚାର ବା ଆଲୋଚନା କରୁନାହିଁ । ଆଇନ ଅଧୀନରେ ଚଳୁଥିବା ଲୋକ ହିସାବରେ ଆପଣ ନିଜେ ଆଇନଭଙ୍ଗ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ସାଧାରଣ ଲୋକ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବୃହତ ଅପରାଧ କଲେ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୁଏ ଆପଣ ସେହିଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିବାରୁ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆପଣଙ୍କ ବିଚାର କରିବା ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ . . । କୌଣସି ସରକାରଙ୍କପକ୍ଷରେ ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ୱାଧୀନଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଛାଡ଼ିଦେବା ଏବଂ ଆପଣ ଅସମ୍ଭବ ଜନକ ଦୋଷ କରିଥିବା ବିଷୟ ଅତି ଦୁଃଖ ଜନକ ବୋଲି ଭାବୁ ନ ଥିବା ଲୋକ ବୋଧହୁଏ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଖୁବ୍‌କମ୍ ଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏପରି ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟିହୋଇଥିବାରୁ ମୁଁ ଯେବେ ଆପଣଙ୍କୁ ମିଷ୍ଟର ତିଳକଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ କରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୬ ବର୍ଷ ଜେଲ ଦଣ୍ଡ ଦିଏ, ଯାହାକୁ ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି ; ତଦ୍ୱାରା ମୁଁ କୌଣସି ଅଯୁକ୍ତିକର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି ବୋଲି ଆପଣ ଭାବିବେ ନାହିଁ । ତା' ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ଏହା ମଧ୍ୟ କହି ଦେବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ ଯେବେ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଏଭଳି କୌଣସି ଘଟଣା ଘଟେ ଯାହା ଫଳରେ କି ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଆପଣଙ୍କ ଦଣ୍ଡ କମାଇଦେବା ବା ଆପଣଙ୍କୁ ପୁରାପୁରି ଖଲାସ କରିଦେବା ସମ୍ଭବପର ହୁଏ, ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୋଠାରୁ ଅଧିକ କେହି ଖୁସି ହେବେ ନାହିଁ ।" ତାଙ୍କୁ ତିଳକଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିଚାରପତିଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ଦଣ୍ଡ ଯେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ଥିଲା ଏହା ନିସନ୍ଦେହ । ଦକ୍ଷ ବିଚାର ପତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଚରିତ୍ର ତଥା ଦେଶର ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ସ୍ଥାନ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ଅନୁକୂଳ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ତାହା ସହିତ ଦିଆଯାଇଥିବା ଦଣ୍ଡ ଖାପ ଖାଉ ନ ଥିଲା । ତାହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଇଂରେଜ ପରମ୍ପରା ଅନୁଯାୟୀ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ତିଳକଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ କରିବା ଫଳରେ ସେ ଯେପରି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ ଉଦାର ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି ତାହା ଦେଖାଇବାକୁ ବିଚାର ପତି ଚାହିଁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦୋଷୀ ହିସାବରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଦିଆ ଯାଇଥିବା ଦଣ୍ଡକୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ତାଙ୍କୁ ମହାନ ବିଜ୍ଞ ତଥା ଦେଶପ୍ରେମୀଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ କରିଥିବାରୁ ବିଚାରପତିଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଜ୍ଞାପନ କଲେ, ତା ଫଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଚରିତ୍ର ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜେଲରେ ୨ ବର୍ଷ ରହିବା ପରେ ତାଙ୍କର ଆପେଣ୍ଡିସ୍ ସାଇଟସ୍ ଅତିରିକ୍ତ ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ ହେବାରୁ ତାଙ୍କୁ ସରକାରୀ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ନିଆଗଲା । ଅସ୍ତ୍ରୋପଚାର କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସିଭିଲସର୍ଜନ କର୍ଣ୍ଣେଲ ମାର୍ଡକ ପରିଷ୍କାର ଭାବେ କହି ଦେଲେ ଯେ, ସେ ଯେବେ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ଅସ୍ତ୍ରୋପଚାର ପାଇଁ ନିଜ ଡାକ୍ତର ଆଣି ପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଯିଏ କରୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅସ୍ତ୍ରୋପଚାର ହେବା ଦରକାର । ଯେବେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ତାଙ୍କ ଉପରେ ପୂରା ବିଶ୍ୱାସ ଥାଏ ତା' ହେଲେ ସେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମଧ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ରୋପଚାର କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ କର୍ଣ୍ଣେଲ ମ୍ୟାଡ଼କ୍ ଅସ୍ତ୍ରୋପଚାର କଲେ ଏବଂ ତାହା ସଫଳ ହେଲା । ଅସ୍ତ୍ରୋପଚାର ପରେ ବହୁ ସୂତ୍ରରୁ ତାଙ୍କୁ ଖଲାସ କରିବା ପାଇଁ ଦାବୀ ହେବାରୁ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ୧୯୨୪ ଫେବୃୟାରୀ ୫ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଖଲାସ କରି ଦେଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପରିଜିତ ଏବଂ ନମ୍ରତା

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ ଦୁଇ ବର୍ଷ ଧରି ଜେଲରେ ଥିଲେ ସେହି ସମୟତକ ଦେଶ ତଥା କଂଗ୍ରେସକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅନିଶ୍ଚିତତା ମଧ୍ୟରେ ଗତି କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ଜେଲ ଯାଇ ନେତୃତ୍ୱ ଦେବାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଥିଲେ, ତାହା ପରଠାରୁ ବାହାରେ ଥିବା ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦେଶକୁ ଅହିଂସାତ୍ମକ ଅସହଯୋଗ ନେତୃତ୍ୱ ଦେବାଭଳି ଲୋକ କେହି ନ ଥିଲେ । ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଶେଷତଃ ଗୁଜୁରାଟର ବରସାଦ, ନାଗପୁର, ପଞ୍ଜାବର ଗୁରୁ କା ବାଗ ଏବଂ ଆନ୍ଧ୍ରର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ କାଁ ଭାଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରାଯାଇ ପ୍ରତିରୋଧ କରାଯାଉଥିଲା । କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଦେଶରେ ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ଆଗେଇ ନେବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଉଥିଲା । ୧୯୨୨ ଜୁନ ମାସ ୭ ତାରିଖଠାରୁ ୧୦ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ଲକ୍ଷ୍ନୌରେ ବୈଠକ କରାଯାଇ ଅହିଂସାତ୍ମକ ଅସହଯୋଗ ନୀତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ଜ୍ଞାପନ କରାଗଲା । ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ପ୍ରବେଶ କରି ତାହା ମଧ୍ୟରୁ ଅସହଯୋଗ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଚାଲୁ ରଖିବାର ସମୟ ଆସିଛି ବୋଲି ମତ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା କେତେକ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଥିଲେ । ତେଣୁ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ପ୍ରବେଶ କରି ତା ଭିତରୁ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ସମ୍ଭବପରକି ନୁହେଁ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ବିଚାର କରିବା ପାଇଁ କମିଟି ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ ଏବଂ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଦେଶ ସାରା ଗସ୍ତ କରି ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମତାମତ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସବକମିଟି ନିଯୁକ୍ତକରିବାକୁ ସଭାପତିଙ୍କୁ କ୍ଷମତାଦେଲେ । ଏହି ସବକମିଟି ଦେଶସାରା ଗସ୍ତ କରି ସର୍ବସମ୍ମତିକ୍ରମେ ରିପୋର୍ଟ ଦେଲେ କି ନିକଟ ଭବିଷ୍ୟତରେ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ସାମାନ୍ୟ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରା ନ ଯାଇ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିକୁ ନିଜ ନିଜ ଅଞ୍ଚଳରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ଭାବେ ଗଣ ବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ କ୍ଷମତା ଦିଆଯିବା ଉଚିତ । କିନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ନିର୍ବାଚନରେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା କରି ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ସମ୍ପର୍କରେ କମିଟିରେ ଦୁଇଟି ମତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ହାକିମ ଆଜମଲ ଖାଁ, ମୋତିଲାଲ ନେହେରୁ ଏବଂ ବିଠଲଭାଇ ପଟେଲ ମତ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାପାଇଁ ନିର୍ବାଚନରେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା କରି ତା ଭିତରେ ଅସହଯୋଗ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଚାଲୁ ରଖିବା ଉଚିତ । ଡାକ୍ତର ଆନସାରୀ ଏବଂ ରାଜଗୋପାଳଚାରୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଅନ୍ୟ ସଭ୍ୟମାନେ ମତ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ, ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ବର୍ଜନ କରିବା ପାଇଁ କରାଯାଇଥିବା ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ତା' ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅସହଯୋଗ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ଭିତରେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେମାନେ ଅନୁଭବ କଲେ । ୧୯୨୨ ନଭେମ୍ବର ୨୦ଠାରୁ ୨୪ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଲିକତାରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ହୋଇଥିବା ବୈଠକରେ ଏହି ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ନିଷ୍ପତି କରାଯାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ୧୯୨୨ ଡ଼ିସେମ୍ବର ମାସରେ ଗୟାଠାରେ କଂଗ୍ରେସର ଅଧିବେଶନ ବସିଲା । ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁମାନେ ଚାହୁଁଥିଲେ ଏବଂ ତାହା ବର୍ଜନ କରିବା ପାଇଁ ହୋଇଥିବା ନିଷ୍ପତିରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ଯେଉଁମାନେ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ ଏହି ଉଭୟ ମତବାଦ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଦବିବାଦ ଏଭଳି ଉତ୍କଟ ହେଲା ଯାହା ଫଳରେ କି କଂଗ୍ରେସର ଏକତା ବିପନ୍ନ ହେବାକୁ ବସିଲା । ଅଧିବେଶନରେ ସଭାପତି ଚିତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ଏବଂ ମୋତିଲାଲ ତଥା ବିଠଲଭାଇଙ୍କ ପରି ତୁଙ୍ଗ ନେତାମାନଙ୍କର ତାଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ ସତ୍ୱେ ଅହିଂସାତ୍ମକ ଅସହଯୋଗ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ନ ହୋଇ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ବର୍ଜନ ଚାଲୁରହିବା ଉଚିତ ବୋଲି ପ୍ରସ୍ତାବ ପାଶ ହେଲା । ଏହା ଫଳରେ କଂଗ୍ରେସ ଭିତରେ ଦେଖାଦେଲା ବିଭେଦ । ଯେଉଁମାନେ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ସେମାନେ ଚିତରଞ୍ଜନ ଦାସ ଏବଂ ମୋତିଲାଲଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ସ୍ୱରାଜ ଦଳ ନାମକ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଦଳ ଗଠନ କଲେ ।

କଂଗ୍ରେସର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଅଧିବେଶନ ମୌଲାନା ଆଜାଦଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ୧୯୨୩ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ଦିଲ୍ଲୀଠାରେ ହେଲା । ଏଠାରେ ସ୍ୱରାଜ ଦଳ ବା ପରିବର୍ତ୍ତନ ବାଦୀମାନେ ଜିତିଯିବା ପରି ଜଣାଗଲା । କିନ୍ତୁ ୧୯୨୩ ଡ଼ିସେମ୍ବର ମାସରେ କାକିନାଡ଼ାଠାରେ ମହମ୍ମଦ ଅଲ୍ଲୀଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ହୋଇଥିବା କଂଗ୍ରେସର ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନରେ ଅସହଯୋଗ ନୀତିରେ ବିଶ୍ୱାସ ଅବିଚଳିତ ରଖିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ବର୍ଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଚାଲୁ ରଖିବା ସପକ୍ଷରେ ପୂର୍ବପରି ନିଷ୍ପତି କରାଗଲା । ଏହା ଫଳରେ କଂଗ୍ରେସ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱରାଜ ଦଳର ଲୋକେ ନିଜ ନିଜକୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ବିଧିବଦ୍ଧ ଦଳରେ ସଂଗଠିତ ହେଲେ । ସେମାନେ ନିର୍ବାଚନରେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା କଲେ ସୁଦ୍ଧା ବିଶେଷ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ତାଙ୍କ ଖଲାସ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅସୁବିଧା ଜନକ ରାଜନୈତିକ ଅବସ୍ଥାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ । ସ୍ୱରାଜ ଦଳର ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଥମେ ଆଲୋଚନା କରି କୌଣସି ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସେ ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ । କେବଳ 'ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ'ରେ ପୁରାତନ ପନ୍ଥାରେ ତାଙ୍କ ନିଜର ମତ ଅତୁଟ ଥିବାର ଘୋଷଣା କଲେ । ୧୯୨୪ ମେ ମାସ ଶେଷ ବେଳକୁ ତାଙ୍କର ମୋତିଲାଲ ଏବଂ ଚିତରଞ୍ଜନଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା ହେଲା । କେହି କାହାକୁ ନିଜ ମତକୁ ଆଣିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଦୁଇଟି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିବୃତ୍ତି ପ୍ରକାଶ କଲେ । ତାଙ୍କର ପୁରୁଣା ମତ ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭାରେ ପ୍ରବେଶ ଏବଂ ଅସହଯୋଗ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଏହି ଦୁଇଟି ବିଷୟ ପରସ୍ପର ବିରୋଧି ଏବଂ ଚିତରଞ୍ଜନ ତଥା ମୋତିଲାଲ କିଛି ସମୟ ଅଭିଜ୍ଞତା ପରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକମତ ହେବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦୃଢ଼ଭାବେ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଅବଶ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତ ଯେ, ଠିକ୍ ତାହା ଦେଖିବାକୁ ଚିତରଞ୍ଜନ ବଞ୍ଚି ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ମୋତିଲାଲଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କହୁଥିବା ମତ ଠିକ୍ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବା ପାଇଁ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଶୀଘ୍ର ସ୍ୱରାଜ ଲଭ କରିବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସକୁ ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ ତଥା କର୍ମଠ ଏବଂ ବିଧିବଦ୍ଧ ଅଧିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ସଂଗଠନରେ ପରିଣତ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନୁଭବ କଲେ । ଏହି ବିଷୟ[illegible] ଜୁନ୍ ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ଅହମ୍ମଦାବାଦଠାରେ ହେବାକୁ ଯାଉଥିବା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବୈଠକରେ ଆଲୋଚନା ନିମନ୍ତେ ସେ କେତେକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ । ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଥିଲ ଯେ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିକୁ ଯେ ନିର୍ବାଚିତ ହେବ ସେ ଚ୍ଚାରଣା ଚ୍ଛାନ୍ଦା ଦେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ନିଜ ହାତକଟା ସୂତାରୁ ୧୦ ତୋଳା ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ଅନ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଯେଉଁମାନେ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ତଥା କଚେରୀ ବର୍ଜନରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ନାହିଁ ସେମାନେ କଂଗ୍ରେସର କୌଣସି କର୍ମକର୍ତ୍ତା ହୋଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ସ୍ୱରାଜ ଦଳର ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବଗୁଡ଼ିକୁ ତୀବ୍ର ଭାବେ ବିରୋଧ କଲେ । ମୋତିଲଲ ଏବଂ ଚିତରଞ୍ଜନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ସେମାନେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବୈଠକ ଛାଡ଼ି ଚ୍ଚାଲିଗଲେ । ଏହି ଘଟଣାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯଥେଷ୍ଟ ମର୍ମାହତ ହୋଇ ନିଜେ 'ପରାଜିତ ଏବଂ ନମ୍ର' ବୋଲି 'ୟ୍ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ'ରେ ଲେଖିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ପ୍ରଚାର

ତାଙ୍କ ଅହିଂସାତ୍ମକ ଅସହଯୋଗ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ବିଶ୍ୱାସ ନ ଥିବା କେତେକ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକ କଂଗ୍ରେସରେ ଥିବାର ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ବିବାଦ ଫଳରେ ଜାଣିଲେ । ତା ଫଳରେ ତାଙ୍କୁ କିଛି ଦିନ ଅପେକ୍ଷା କରି ଲୋକଙ୍କୁ ତଦନୁଯାୟୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପ୍ରୟୋଜନ ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ସ୍ୱରାଜ ଦଳର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ନିରଙ୍କୁଶ ଭାବେ ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଚାଲୁ କରିବା ପାଇଁ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସାର କରିବା ଦିଗରେ ନିଜେ ପୂରାପୂରି ଲାଗିଲେ ।

ଠିକ୍ ଏହା ପରେ ପରେ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଶେଷତଃ ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶର କୋହାଟ ଯେଉଁଠାରେ କି ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅତିକମ୍ ଏପରିକି ଶତକଡ଼ା ୫ରୁ ମଧ୍ୟ କମ୍ ସେ ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଭୟଙ୍କର ସାଂପ୍ରଦାୟିକଦଙ୍ଗା–ହେଙ୍ଗାମା ଦେଖା ଦେବା ଫଳରେ ଦେଶରେ ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା । ଉଭୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦିଲ୍ଲୀରେ ୨୧ ଦିନ ପାଇଁ ଅନଶନ କଲେ । ତାଙ୍କ ଅନଶନ ଫଳରେ ଆତଙ୍କିତ ହୋଇ ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ଦିଗରେ ସେମାନେ ଉଦ୍ୟମ କରିବେ ବୋଲି ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟର ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ । ତଦନୁଯାୟୀ ୧୯୨୪ ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ୨୧ ତାରିଖ ଦିନ ଗୋଟିଏ ଏକତା ସମ୍ମିଳନୀ ବସି ସାମ୍ପ୍ରଦାୟୀକ ଅସଦ୍‌ଭାବ ବିଷୟମାନ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ନିମନ୍ତେ ଜାତୀୟ ପଞ୍ଚାୟତ ବୋର୍ଡ଼ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । କିନ୍ତୁ ପୂର୍ବ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ମତେ ୨୧ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନଶନ ଚାଲୁ ରଖିଲେ ।

୧୯୨୫ ଜାନୟାରୀ ୨୨ ତାରିଖ ଦିନ ଦିଲ୍ଲୀଠାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ସର୍ବଦଳ ସମ୍ମିଳନୀ ବସିଲା । ଏହି ସଭାରେ ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟ ତଥା ବିଭିନ୍ନ ଦଳ ମଧ୍ୟରେ ଏକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପାଇଁ ଉପାୟ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ସ୍ୱରାଜର ରୂପରେଖ ସ୍ଥିର କରିବା ପାଇଁ ୪୦ ଜଣ ବିଶିଷ୍ଟ ଗୋଟିଏ ସବ୍ କମିଟି ନିଯୁକ୍ତ କରାଗଲା । ଏହି ସବ୍ କମିଟିର ବୈଠକ ୧୯୨୫ ଫେବୃୟାରୀ ମାସରେ ହେଲା । କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଗୁରୁତର ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ସବ୍‌କମିଟିରେ

 CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଯାଇ ନ ପାରିବାରୁ ଏହାର ବୈଠକ ସ୍ଥଗିତ ରଖାଯାଇ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆଉ କେବେ ହେଲେ ବୈଠକ ବସି ନାହିଁ ।

କେତେକ ମୁସଲମାନ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେଠାକାର ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ବିବାଦ ବିଷୟରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଏକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦିଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ କୋହାଟ୍ ଯିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ସରକାର ତାଙ୍କୁ ଯିବାକୁ ଦେଇ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କିଛି ଦିନ ପରେ ଯିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେଲେ । କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ତାଙ୍କୁ (ଗାନ୍ଧିଜୀ) ଏବଂ ସୌକତ ଅଲ୍ଲୀଙ୍କୁ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ରିପୋର୍ଟ ଦେବା ପାଇଁ କହିଲେ, ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଠିକ୍ ଭାବେ ଚାଲିଲା ନାହିଁ । ମୁସଲମାନମାନେ ଠିକ୍ ଭାବେ ସବୁ କଥା କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା ନ କହିବା ପାଇଁ ସୌକତ ଅଲ୍ଲୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଉସକାଇଲେ । ଫଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ସୌକତ ଅଲ୍ଲୀ ଏକମତ ହୋଇ ରିପୋର୍ଟ ଦେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ଅଲିଭାଇ ଦ୍ୱୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅସଦ୍‌ଭାବର ଏହା ଥିଲା ମୂଳ କଥା । ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ଏକତା ସମ୍ମିଳନୀରେ ଏହା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଶେଷକୁ ଅଲିଭାଇ ଦ୍ୱୟ କଂଗ୍ରେସ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ।

ସେ ବର୍ଷ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୨୪ରେ ବେଲଗାଁଓଠାରେ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ବସିଥିଲା । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ଫଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉକ୍ତ ଅଧିବେଶନରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରିବାକୁ ରାଜି ହେଲେ । ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଏକତା ଏବଂ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ ଉପରେ ସେ ଜୋର ଦେଲେ । ତା' ଛଡ଼ା ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ବିଶେଷତଃ ଖଦୀ ଏବଂ ନିଶା ନିବାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ସେ ଜୋର ଦେଲେ ।

ବେଲଗାଓଁ କଂଗ୍ରେସ ପରେ ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଲୋକପ୍ରିୟ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ (ଗାନ୍ଧିଜୀ) ଦେଶସାରା ଗସ୍ତ କଲେ । ବଙ୍ଗଳାର ଗଠନମୂଳକ କର୍ମୀ ତଥା ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ଆମନ୍ତ୍ରଣକ୍ରମେ ସେ ଉକ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ଗସ୍ତ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଗଲେ । ମେ ମାସ ୨ ତାରିଖ ଦିନ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ଫରିଦ୍‌ପୁରଠାରେ ହୋଇଥିବା ବଙ୍ଗ ପ୍ରାଦେଶିକ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ତାଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱ ଭାଷଣରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ କେତେକ ସର୍ତ୍ତରେ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ସହଯୋଗ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ । ଏହି ସର୍ତ୍ତଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା (୧) ସମସ୍ତ ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କୁ ଖଲାସ କରି ଦିଆଯିବ ଏବଂ (୨) ନିକଟ ଭବିଷ୍ୟତରେ ବ୍ରିଟିଶ ଜାତିପୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱରାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯିବ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦିଆଯିବ । ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ଦେଶବନ୍ଧୁ ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ ତାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେବେ ସମର୍ଥନ କରି ନ ଥାନ୍ତେ ତା ହେଲେ ଦେଶବନ୍ଧୁଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ଏବଂ ସୁଭାଷଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଚାଳିତ ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ବିଭେଦ ଦେଖାଦେଇ ସମ୍ମିଳନୀ ଭାଙ୍ଗିଯାଇଥାନ୍ତା । ଏହି ଗସ୍ତସାରା ମୁଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଥିଲି ଏବଂ ଆମ୍ଭେ ଏହି ଗସ୍ତ ଭିତରେ ଶାନ୍ତି ନିକେତନ ମଧ୍ୟ ଯାଇଥିଲୁ । ଭାରତମାତାର ଦୁଇଟି ବିଶିଷ୍ଟ ସନ୍ତାନ ଅର୍ଥାତ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ରବିନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ଏକତ୍ର ଦେଖିବା ଥିଲା ଯଥେଷ୍ଟ ଆନନ୍ଦଦାୟକ । ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ପୋଡ଼ା ସମ୍ପର୍କରେ କମ୍ ସମୟ ପାଇଁ ଏହି ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମତଭେଦ ଦେଖାଦେଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା ଅତୀତର ବିଷୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ନିଜ ଏକାରକ୍ତ ଭାଇ ପରି ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାକ୍ଷାତ ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସବୁବେଳେ ଗୁରୁଦେବ (ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ)ଙ୍କୁ ନିଜର ବଡ଼ଭାଇ ଭଳି ସମ୍ମାନ କରି ଆସିଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହି ସମ୍ମିଳନୀ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଙ୍ଗଳାର ବିଭିନ୍ନ ଜିଲ୍ଲା ଗସ୍ତ କରିବାକୁ ଗଲେ । ବଙ୍ଗଳାରେ ଖଦୀ କାର୍ଯ୍ୟ ଯେଉଁଳି ଆଗେଇଥିଲା ତାହା ଦେଖି ସେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଦେଶବନ୍ଧୁଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ସେ ତାଙ୍କ ଗସ୍ତ ବନ୍ଦ କରି କଲିକତା ଗଲେ । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରି 'ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ'ରେ ଲେଖିଲେ "ଏହି ମହାନ୍ ଦେଶପ୍ରେମୀକଙ୍କସହ ଦାର୍ଜିଲିଂଠାରେ ୫ ଦିନ ଏକାଠି କଟାଇବା ଫଳରେ ଆମେ ଦୁହେଁ ପରସ୍ପର ସହିତ ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ଯଥେଷ୍ଟ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ପାରିଥିଲୁ । ଦେଶବନ୍ଧୁ କିପରି ମହାନ ସେବକ ନ ବୁଝି ସେ ଥିଲେ କେତେ ଦୂର ମହତ ତାହା ବୁଝି ପାରିଥିଲେ । ଭାରତ ଗୋଟିଏ ମୁକ୍ତା ହରାଇ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ୱରାଜ ଲାଭ କରି ତାହାର ଆମେ ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରିବା ଦରକାର"।୧୯୨୫ ନଭେମ୍ବର ମାସ ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ସାବରମତି ଆଶ୍ରମର କେତେକ ଅନ୍ତେଃବାସୀଙ୍କର ଦୋଷାବହ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ସ୍ୱରୂପ ସେ ୭ ଦିନ ଉପବାସ କରିଥିଲେ । ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ସେ (ଗାନ୍ଧିଜୀ) କହିଥିଲେ, "ମୋର ଏହି ଉପବାସ ବିଷୟରେ ଜନସାଧାରଣ ପୁରାପୁରି ଭୁଲିଯାଇ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ବ୍ୟସ୍ତ ହେବା ଦରକାର ନାହିଁ, ଏହା ମୋର କାର୍ଯ୍ୟର ଅଂଶ ସ୍ୱରୂପ । ବିନା ଆଖିରେ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଚଳିବା ଯାହା ବିନା-ଉପାସରେ ଚଳିବା ଠିକ୍ ସେହିପରି । ବାହ୍ୟ ଜଗତ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଖି ଯେପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ବା ତାହାର ଯେପରି ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି, ଭିତର ଜଗତ ସମ୍ପର୍କରେ ଉପବାସ ଠିକ୍ ସେହିପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ଓ ତାହାର ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି । ଏହି ଉପବାସ ମୋ ଜୀବନର ଶେଷ ଉପବାସ ହେବା ମୁଁ ଯେତେ ଚାହିଁଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋ ଭିତରୁ ସତେ ଯେପରି କିଏ କହି ଦେଉଛି ମୋର ଆହୁରି ଏଭଳି ଉପବାସ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ.......? "ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ଏକାଠି ଚଳାଇ ସେମାନଙ୍କର ଭୁଲ ସଂଶୋଧନ କରିବା ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, "କାର୍ଯ୍ୟର ମୂଳଦୁଆ ହେଉଛି ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା । ମୁଁ ବାଳକ ବାଳିକା-ମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଭଲପାଏ । ଏହା ମଧ୍ୟ ଜାଣେ ଯେ ଯେବେ ମୋର ଜୀବନର ବିନିମୟରେ ସେମାନେ ଦୋଷ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବେ ତା' ହେଲେ ସେପରି ଜୀବନ ଦେବା ହେବ ମୋ ଜୀବନର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆନନ୍ଦ । ତେଣୁ ଏହି ଅଳ୍ପ ବୟସ୍କ ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ଦୋଷଶୂନ୍ୟ କରିବା ଦିଗରେ ମୁଁ କିଛି କାମ କରି ପାରିଲି ନାହିଁ ।"

ଡିସେମ୍ବର ୩ ତାରିଖରେ ସେ ନିଜର ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଲେଖା ଆରମ୍ଭ କଲେ ଏବଂ ତା'ର ନାମ ଦେଲେ "ମୋର ସତ୍ୟ ଅନୁସନ୍ଧାନ"। ମୂଳରଚନାଟି ସେ ଗୁଜୁରାଟରେ ଲେଖିଥିଲେ, ମହାଦେବ ଭାଇ ଏହାକୁ ଇଂରାଜୀରେ ଅନୁବାଦ କଲେ ଏବଂ ଏହା 'ୟ୍ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ' ରେ କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଏହାର ଲେଖା ଶେଷ କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ୨ ବର୍ଷ ଲାଗିଥିଲା ଏବଂ ସେ ଏହି ଦୁଇ ବର୍ଷ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ନ ବସି ଦେଶସାରାଗସ୍ତ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଲେଖା କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲୁ ରଖିଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ନିଜର ଡାଇରୀ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାଗଜପତ୍ର ବା ନୋଟ ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ସ୍ମରଣ ଶକ୍ତି ଏଭଳି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଥିଲା ଯେ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା ଏପରିକି ସାଧାରଣ ଜୀବନରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଯେଉଁମାନେ ଶତ୍ରୁ ବା ମିତ୍ର ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ନାମ ମଧ୍ୟ ସେ ମନେ ରଖିଥିଲେ । ସେ କାହାରିକୁ ଶତ୍ରୁ ବୋଲି କେବେ ବିବେଚନା କରୁ ନ ଥିଲେ । ସମ୍ପୃକ୍ତ କାଗଜପତ୍ର ନ ଦେଖି ନିଜର ଜୀବନୀ ଏଭଳି ଲେଖିବା ମୁଁ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ଜାଣେନି । ଏହାର ପ୍ରକାଶନ 'ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ'ରେ ଆରମ୍ଭ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଭୂମିକା ସ୍ୱରୂପ ଲେଖିଥିଲେ, "ମୋ ଜୀବନ ବୋଲଲେ ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଏବଂ ଏହି ସନ୍ଧାନ ଅଗଣିତ ହୋଇ ଥିବାରୁ ମୁଁ [illegible] ଅବଶ୍ୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସତ୍ୟ ଯେ ଏହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ହିସାବରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ । କିନ୍ତୁ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୃଷ୍ଠାରେ ଯେବେ କେବଳ ମୋର ଏହି ସନ୍ଧାନ ବିଷୟ ରହେ ତା ହେଲେ ମୁଁ ଦୁଃଖିତ ହେବି ନାହିଁ । ଏହି ୩୦ ବର୍ଷ ଧରି ମୁଁ କ'ଣ ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି ବା ଆଶାୟୀ ହୋଇ ରହିଛି, ଯେବେ ପଚରାଯାଏ, ତା ହେଲେ ତା ହେଉଛି ଆତ୍ମ ପରିଚୟ ବା ଭଗବାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ.......... । ମୁଁ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବଞ୍ଚିଛି ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି" ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀକୁ ୧୯୨୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲେଖିଛନ୍ତି । ସେ ଏହାକୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କରିବା ସମସ୍ତେ ଚାହିଁଥିଲେ । ତା' ହୋଇଥିଲେ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଧୁନିକ ଘଟଣା ଗୁଡ଼ିକର ଏହା ଅମୂଲ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଥିବା ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ସପକ୍ଷରେ ବା ବିପକ୍ଷରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ ଲୋକଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଏଥିରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇପାରିଥାନ୍ତା ।

ଏହି ଆତ୍ମଜୀବନୀକୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନ ଲେଖିବାର କଇଫୟତି ସ୍ୱରୂପ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି–

"୧୯୨୧ ମସିହାରୁ କଂଗ୍ରେସର ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ ଏଭଳି ଓତଃପ୍ରୋତଭାବେ ସଂପୃକ୍ତ ହୋଇଗଲି ଯେ ଯାହା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ମୋର ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରକାଶ ନ କରି ମୋ ଜୀବନର କୌଣସି ଘଟଣା ପ୍ରକାଶ କରିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ........ । ଗତ ୭ ବର୍ଷ ଧରି ମୋର ମୁଖ୍ୟ ଅନୁସନ୍ଧାନ କଂଗ୍ରେସ ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ଚାଲିଛି । ତେଣୁ ମୋର ଅନୁସନ୍ଧାନ ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଗଲେ କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନଙ୍କ ସହିତ ମୋର ସମ୍ପର୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ତେଣୁ ସୌଜନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନ୍ତତଃ ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ ମୁଁ ଏହା କରି ନ ପାରେ ।"

୧୯୨୫ ଡିସେମ୍ବର ମାସ ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ କାନପୁରଠାରେ ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ହେଲା । ଜଣେ ଭାରତୀୟ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଏହାର ସଭାପତିତ୍ୱ କରୁ ଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହାକୁ ଭାରତ ଇତିହାସର ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଘଟଣାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେଇଥିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ଯେପରି ସାଧାରଣ ଜୀବନର ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଗେଇବା ଦିଗରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଯଥେଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି । ଗତ ୧୦ ବର୍ଷ ଧରି ସରୋଜିନୀ ତାଙ୍କ ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେ ସଭାପତି ହେବାରୁ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ । "ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଜାତିର ଦାୟାଦ ସ୍ୱରୂପ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମ୍ମାନର ଅଧିକାରୀ । ଏହି ଅଧିକାରର, ସେ ତାଙ୍କ ନିଜ କର୍ମଯୋଗରୁ ଅଧିକାରୀ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।"

ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ୫ ବର୍ଷ ଭିତରେ ସେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ କରିଥିଲେ ତାହାର ଗୋଟିଏ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ କହିଲେ ଯେ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଉତ୍ସାହ ଓ ଉଦ୍ଦୀପନା ଥିବାର ତାଙ୍କୁ ଯେବେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦିଆଯାଏ ତାହେଲେ ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି । ଜାତୀୟଦାବୀ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅସ୍ତ୍ର ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେଥିପାଇଁ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଆବଶ୍ୟକ ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ଉତ୍ସାହ ପରିଲକ୍ଷିତ ନ ହେବାରୁ ଲୋକଙ୍କର ତାହା ଉପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆସ୍ଥା ନ ଥିବାର, ସେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ଅନୁଭବ କରୁଥିବାରୁ ଦେଶ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେମାନେ ଭାବୁଛନ୍ତି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତେଣୁ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ନିଷ୍ପତି କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମ୍ମତିରେ ମୋତିଲଲଙ୍କୁ ଏହି ଦାୟିତ୍ୱରେ ରଖାଗଲ । ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆ-ଗଲ । କଂଗ୍ରେସ ତଥା ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି କାମ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀକୁ ଗୃହୀତ ଭାଷା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଗଲ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଡ଼ିସେମ୍ବର ମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଆଶ୍ରମରେ ରହିବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଘୋଷଣା କଲେ । କିନ୍ତୁ ସମୟ କ୍ରମେ 'ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ'ରେ ନିଜର ସ୍ୱାକ୍ଷର ଦେଇ ସେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କ ସମସ୍ତ ସମୟ ଗଠନ ମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ କରିବେ ଏବଂ ରାଜନୀତି କାର୍ଯ୍ୟରୁ ପୁରାପୁରି ଅବସର ନେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ । ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଖଦୀ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଶରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଗେଇଥିଲ ।

ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ହୋଇଥିବା ପରବର୍ତ୍ତୀ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବୈଠକରେ ସ୍ୱରାଜ ଦଳର ଲେକମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ଛାଡ଼ି ଗ୍ଲି ଆସିବା ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦିଆ ଯାଇ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ କରାଗଲ । ମୋତିଲଲ ଏବଂ ଜତିନ୍ଦ୍ରମୋହନ ସେନଗୁପ୍ତଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ସ୍ୱରାଜ ଦଳ ସଭ୍ୟମାନେ କେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ତଥା ଷ୍ଟେଟ କାଉନ୍ସିଲ (ଇଂରେଜ ଶାସନ ସମୟରେ କେନ୍ଦ୍ର ଉପର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାକୁ ଷ୍ଟେଟ କାଉନ୍ସିଲ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାକୁ ରାଜ୍ୟ ସଭା କୁହାଯାଉଛି ।) ଛାଡ଼ି ଗ୍ଲି ଆସିଲେ । ଗ୍ଲି ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ମୋତିଲଲ ନେହେରୁ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ, ଭାରତ ଶାସନ ତାହାର ଲେକମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଅନୁଯାୟୀ ଗ୍ଲିବା ଉଚିତ ବୋଲି ସେମାନେ ବିଲତର ଲେକ ସାଧାରଣଙ୍କୁ ଦେଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବର ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେହି ଜବାବ ଦେଇ ନ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଦଳ ବଜେଟ ଆଲୋଚନାରେ ଭାଗ ନେବାକୁ ଗ୍ହାଁନ୍ତି ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସର ଏହି ନିଷ୍ପତିକୁ ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭା ପସନ୍ଦ କଲେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ହିନ୍ଦୁ ସ୍ୱାର୍ଥ ସଂରକ୍ଷଣ ପାଇଁ ସଭ୍ୟମାନେ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ରହିବା ଉଚିତ ବୋଲି ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ କଲେ । ତା ଛଡ଼ା ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ସଂଗଠିତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମର ଲେକମାନଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସପକ୍ଷରେ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ଏହି ସଭାରେ ଲଲ ଲଜପତ ରାଏ ଏବଂ ମାଲବ୍ୟଜୀ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତି ଫଳରେ ଖିଲଫତ୍ ସମ୍ମିଳନୀର ଲେକେ ଅଯଥା ବିବ୍ରତ ତଥା ଉତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ୩ ମାସ ପରେ ସେମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସଭା କରି ପ୍ରସ୍ତାବ କରାଗଲ ଯେ, ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗଠିତ କରିବାରେ ସେମାନେ କୌଣସି ଆପତ୍ତି କରୁ ନଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅନ୍ୟ ଧର୍ମର ଲେକଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରିବା ନିଷ୍ପତିରେ ସେମାନେ ଅତିରିକ୍ତ ବିଚଳିତ । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ମୁସଲମାନ ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଠିକ ବୋଲି ସେମାନେ ନିଷ୍ପତି କଲେ । ଏପରି କି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ମତାବଲମ୍ବୀ କେଉଁ ଦିନ କରି ପାରିବେ ସେଥିପାଇଁ ସେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ମହମ୍ମଦ ଅଲି କହିଲେ । ଏହି ସଭାରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ତଥା ବକ୍ତୃତାଗୁଡ଼ିକ ଏଭଳି ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଭାବାପନ୍ନ ଥିଲ ଯେ ମୌଲନା ଆଜାଦ ଏଥିରେ କୌଣସି ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କଲେ ନାହିଁ । ଡକ୍ଟର ଆନସାରୀ ମଧ୍ୟ ମୁସଲିମ୍ ଲିଗ୍ ତଥା ଖିଲଫତ୍ କମିଟିରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଲେ ।

ଏହା ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏକତା ଆଣିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ଉଦ୍ୟମ ସତ୍ତ୍ୱେ ସ୍ୱରାଜ ଦଳର ଦୁଇ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ ଗ୍ଲିଲ । ସେ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ କହିଲେ 'ଶିକ୍ଷିତ ଭାରତହିଁ ଦୁଇ ଗୋଷ୍ଠିରେ ବିଭକ୍ତ' ତା ଛଡ଼ା ସେ କହିଲେ ଯେ, ସେ ତଳୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଉପରକୁ ଗର୍ବ ବାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବାରୁ ଏବଂ ସେମାନେ ଠିକ୍ ଏହାର ଓଲଟା କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ପଦ୍ଧତି ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ପଦ୍ଧତି ନୁହେଁ ।

ସନ୍ ୧୯୨୬ ମସିହା ବର୍ଷଟିଯାକ ଦେଶର ଚାରିଆଡ଼େ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା—ହେଙ୍ଗାମ ଦେଖାଦେଲ । ଗୋଟିଏ ମୁସଲମାନ ଯୁବକ ହାତରେ ଦିଲ୍ଲୀଠାରେ ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ବାଦ କେବଳ ଉଗ୍ର ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ସମଗ୍ର ଭାରତକୁ ଅତିରିକ୍ତ ବ୍ୟଥିତ କଲା । ଖିଲଫତ୍ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଥିଲେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଅତିରିକ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାସ୍ପଦ ଏପରି କି ଦିଲ୍ଲୀରଯୁମା ମସଜିଦ୍ ଛାତ ଉପରୁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ବକ୍ତୃତା ଦେବାକୁ ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବୋଧ ହୁଏ ହିନ୍ଦୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ତଥା ଜାତି ପକ୍ଷରେ କ୍ଷତିକାରକ ହେବା ଭଳି ସେମାନଙ୍କର ଅଯୌକ୍ତିକ ଦାବୀକୁ ସେ ସମର୍ଥନ ନ କରିବାରୁ ଉଗ୍ର ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ମୁସଲମାନମାନେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ଥିଲେ । ଏହି ଦାରୁଣ ସମ୍ବାଦରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅତିମାତ୍ରାରେ ବ୍ୟଥିତ ହେଲେ । ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତିକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳୀ ଜ୍ଞାପନ କରି ସେ କହିଥିଲେ, ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ଅତିରିକ୍ତ ସାହସୀ ଥିଲେ । ବିପଦ ଆଗରେ ସେ କେବେ ହେଲେ ଇତସ୍ତତଃ ହେଉ ନ ଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ବୀର ଏବଂ ବୀର ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ. . . . .ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କରିବାକୁ ଭଲପାଏ" ।

ବର୍ଷକ ପୂର୍ବରୁ ସେ ଅବସର ନେଇଥିବା ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପୁଣି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ଗୌହାଟୀରେ ହେଲା । ସେଠାକୁ ଯିବା ବାଟରେ ସେ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର କେତେକ ସ୍ଥାନ ପରିଦର୍ଶନ କରି ବକ୍ତୃତାମାନ ଦେଲେ । ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧାରେ ପ୍ରଥମ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ସେ କହିଲେ, ଲୋକେ ଯେବେ ତ୍ରିକାର୍ଯ୍ୟକର୍ମ ଅର୍ଥାତ୍ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଏକତା, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ ଏବଂ ସ୍ୱଦେଶୀରେ ଅନ୍ତତଃ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ତା ହେଲେ ସ୍ୱରାଜ ହେବା ସମ୍ଭବ । ବର୍ଷେକାଳ ଚୁପ୍‌ଚାପ ରହି ଏବଂ ଗଭୀର ଚିନ୍ତା କରି ସେ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ ।

ଗୌହାଟୀ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନୀରବ ଦର୍ଶକଭାବେ ନ ରହି ଆଲୋଚନାରେ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କଲେ । କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ପରେ ସେ ଖଦୀ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ଦେଶରେ ବହୁଳ ଭାବେ ଗସ୍ତ କଲେ । ବଙ୍ଗଳାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ବିହାର, ଓଡ଼ିଶା, ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ, ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ, କର୍ଣ୍ଣାଟକ ଏବଂ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ଅଂଶ ବିଶେଷ ଗସ୍ତ କଲେ । ବଙ୍ଗଳାରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ଯେଉଁ ରାଜପ୍ରାସାଦ ଭଳି ଅଟ୍ଟାଳିକାରେ ରହୁଥିଲେ ତାକୁ ତାଙ୍କ ସ୍ମୃତି ପାଇଁ କରାଯାଉଥିବା ଚିତରଞ୍ଜନ ସେବା ସଦନର ସେ (ଗାନ୍ଧିଜୀ) ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କଲେ । ତା ଛଡ଼ା କଲିକତା ପାଖ ସୋଦପୁର ଏବଂ କୁମିଲ୍ଲାରେ (ବର୍ତ୍ତମାନ ବଙ୍ଗଳା ଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ) ଥିବା ଦୁଇଟି ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ସେ ପରିଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ।

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ଲେଖକ ବନାରସ ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷକ ଥିଲେ ୧୯୨୦ରେ । ଏହି ଲେଖକ ସମେତ କେତେକ ଛାତ୍ର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଛାଡ଼ି ଗାନ୍ଧି ଆଶ୍ରମ ନାମକ ଗୋଟିଏ ସଂସ୍ଥା ୫ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଉକ୍ତ ଗାନ୍ଧି ଆଶ୍ରମର ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନରେ ସେ ୧୯୨୭ ମସିହା ଜାନୁୟାରୀ ମାସ ମଝିରେ ବନାରସ ଆସି ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ସଂସ୍ଥା ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପ ଆକାରରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେତେବେଳକୁ ବାର୍ଷିକ ୭୦,୦୦୦ ଟଙ୍କାର ଖଦୀ ଏଠାରେ ଉତ୍ପାଦିତ ହେଉଥିଲା । ତା ଛଡ଼ା ସୂତାକଟାଳୀ, ତନ୍ତୀ, ଧୁଳାଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଲୋକ,

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ରଙ୍ଗ କରୁଥିବା ଲୋକ, ଛପେଇ କରୁଥିବା ଲୋକ, ବିକାଳୀ ଏବଂ ସଂଗଠକ ହିସାବରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କୁ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଗାଉଥିଲା । (ଏହି ଆଶ୍ରମ ବର୍ତ୍ତମାନ ବାର୍ଷିକ ୨ କୋଟି ଟଙ୍କାର ଖଦୀ ଉତ୍ପାଦନ କରୁଛି । ତାଛଡ଼ା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗ୍ରାମ୍ୟ ତଥା କୁଟୀରଶିଳ୍ପ ଉତ୍ପାଦିତ ଦ୍ରବ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ କରାଯାଉଛି । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ କେବଳ ଉତ୍ପାଦନରେ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ ସୀମାବଦ୍ଧ ନ ରଖି ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ନିଜର ଦୋକାନ ଖୋଲି ମୋଟା ଏବଂ ଖୁଚୁରା ବିକ୍ରି କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ କରୁଛି । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଖଦୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗ୍ରାମ୍ୟଶିଳ୍ପର ଯେଉଁ କାରବାର କରୁଛି ତାର ବାର୍ଷିକ ମୂଲ୍ୟ ପ୍ରାୟ ୫ କୋଟି ଟଙ୍କା । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ୪୫୦୦ କର୍ମୀ, ୨୦,୦୦୦ କଳାକାର ଏବଂ ପ୍ରାୟ ଅଢ଼େଇ ଲକ୍ଷ ସୂତା କଟାଳୀଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଗାଉଛି । ସୂତାକଟା ଗୋଟାଏ ଗୌଣ ଶିଳ୍ପରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି ।) ତାପରେ ସେ ବମ୍ବେ ଫେରି ଦେଶର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ଗସ୍ତ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ମହୀଶୂରରେ ଥିବା ସମୟରେ ସେ ଅତିରିକ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରିଥିବାରୁ ବାଙ୍ଗାଲୋର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ନାଣ୍ଡି ପର୍ବତରେ କିଛି ଦିନ ବିଶ୍ରାମ ନେଇଥିଲେ ।

ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ଲେଖିବା ପାଇଁ ସେ ଦେଶ ସମ୍ମୁଖରେ ଗୋଟିଏ ଲିପି କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ । ଏହା ଫଳରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶରେ ବାସକରୁଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ସାହିତ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରିବା ସହଜସାଧ୍ୟ ହେବ ବୋଲି ସେ ଭାବୁଥିଲେ, ଯାହାକି ସ୍ୱାଭାବିକ । ତା ଛଡ଼ା ଏହା ସାହାଯ୍ୟରେ ଭିନ୍ନ ଭାଷାଭାଷୀ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକ ସଦଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ପାରିବ । କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟମାନେ ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ସମବଣ୍ଟନ ଚାହୁଁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଖଦୀକୁ ଯେପରି ଆକ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ ତାହାର ଯବାବ ଦେଇ ସେ କହିଥିଲେ । "ମୋର ଆଦର୍ଶ ହେଉଛି ସମାନଭାବେ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ବାଣ୍ଟିବା । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯେପରି ଦେଖୁଛି ଏହା ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଯଥାର୍ଥ ବଣ୍ଟନ ପାଇଁ ମୁଁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଛି ଏବଂ ଖଦୀଦ୍ୱାରା ଏହା କରିବାକୁ ମୁଁ ଚାହେଁ । ଏହା ହେଲେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଶୋଷଣ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବାର ଆଶଙ୍କା ଥିବାରୁ ଭାରତ-ବର୍ଷର ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପର୍କ ଶୁଦ୍ଧପୂତ କରିବା ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଖଦଡ଼ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ରାସ୍ତା ଖୋଲିଯିବ । (ଭାରତରୁ ବ୍ରିଟିସ ଯେତେ ଶୋଷଣ କରେ ତାର ପ୍ରଧାନ ଏବଂ ମୁଖ୍ୟ ହେଉଛି ବିଲାତରୁ ଲୁଗା ଆମଦାନୀ) ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସାଇମନ କମିସନ ବର୍ଜନ

ଅକ୍ଟୋବର ମାସ ସୁଦ୍ଧା ଗାନ୍ଧିଜୀ କେରଳ ସମେତ ପୁରା ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ ଗସ୍ତ ଶେଷ କଲେ । ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କ୍ରମେ ତାଙ୍କର ଦିଲ୍ଲୀ ଯିବା ଥିବାରୁ ସେ ଶେଷ ବେଳକୁ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ଏ ଗସ୍ତ ଶେଷ କରି ଦେଲେ । ଦିଲ୍ଲୀରେ ପହଞ୍ଚିବାପରେ ବଡ଼ଲାଟ ଇରଉଇନ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଘୋଷଣା ପତ୍ର ଦେଖାଇଲେ । ସେ ସେଥିରେ ଥିଲା ଭାରତବର୍ଷରେ ଦ୍ୱୈତପ୍ରଣାଳୀ ଶାସନର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ତଥା ଦେଶର ଭବିଷ୍ୟତ ଶାସନ ତାନ୍ତ୍ରୀକ ପ୍ରଗତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ରିପୋର୍ଟ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ସାର ଜନ୍ ସାଇମନଙ୍କ ଅଧିନାୟକତ୍ୱରେ ଗୋଟିଏ କମିଶନ ନିଯୁକ୍ତ କରା ଯାଉଛି । କେବଳ ଏତିକି ଖବର ଦେବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଦୁଇ ହଜାର କିଲୋମିଟର ଦୂରରୁ ଡକାଇ ଅଣା ଯାଇଥିଲା କି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ । ବଡ଼ଲାଟ ହଁ ବୋଲି କହିବାରୁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଖଣ୍ଡିଏ ପୋଷ୍ଟକାର୍ଡ ଲେଖି କରାଯାଇ ପାରିଥାଆନ୍ତା ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ । ଏହି ଘୋଷଣା ପ୍ରତି ଲୋକଙ୍କର ବିଶେଷତଃ କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କେବଳ ପ୍ରତିକୂଳ ନ ଥିଲା ଥିଲା କ୍ରୋଧ ଜନିତ । ପୁରାପୁରି ଇଂରେଜ ରାଜନୀତିଜ୍ଞମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା କମିଶନ, ଦେଶକୁ ଆସି ଘୂରିଆଡ଼େ ବୁଲି ଭାରତର ଭବିଷ୍ୟତ ଭାଗ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଲାତକୁ ଫେରିଯାଇ ରିପୋର୍ଟ ଦେବେ–ଏହି ଘଟଣାଟିକୁ ସମସ୍ତେ ବିରୋଧ କଲେ ,ଏ କମିଶସନକୁ ପୁରାପୁରି ବର୍ଜନ କରି କୌଣସିପ୍ରକାର ସହଯୋଗ ନ କରିବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା । ଠିକ୍ ସେହି ସମୟରେ କ୍ୟାଥେରିନ୍ ମେୟୋଙ୍କ ଲିଖିତ "ମଦର ଇଣ୍ଡିଆ" ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏ ପୁସ୍ତକର ପ୍ରକାଶନକୁ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଥିବା ଗୋରାଲୋକେ ଉତ୍ସାହିତ କରିଥିଲେ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଉଥିଲା । ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ଭାରତୀୟମାନେ ନିଷ୍ଠୁର, ବର୍ବର ଏବଂ କୌଣସି ରାଜନୈତିକ ଦାୟିତ୍ୱ ପାଇଁ ଅଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ଚିତ୍ରଣ କରାଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ କିନ୍ତୁ ଏ ପୁସ୍ତକ ସମ୍ପର୍କରେ ଏହା "ପାଇଖାନା ସଫା କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ମୁଖ୍ୟଙ୍କ ରିପୋର୍ଟ" ବୋଲି କହି ଏଥିପ୍ରତି କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ନ ଥିଲେ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ଡାକ୍ତର ଆନସାରୀଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ୧୯୨୭ ଡ଼ିସେମ୍ବର ମାସରେ ବସିଲା । ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ପୁରାପୁରି ଇଂରେଜ ଲୋକଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା କମିଶନ ପ୍ରତି ଦେଶର ମନୋଭାବ ସ୍ଥିର କରିବା ସମ୍ପର୍କରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାର ଥାଏ । କଂଗ୍ରେସ ଏହି କମିଶନକୁ ପୁରାପୁରି ବର୍ଜନ କରି ଲୋକଙ୍କୁ ଏହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିକ୍ଷୋଭ ପ୍ରକାଶ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରି ଲୋକେ ଯେପରି କୌଣସି ପ୍ରକାର ସାହାଯ୍ୟ ନ କରନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦିଆଯାଇ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା । ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏହାର ସ୍ଥିତି କୌଣସିପ୍ରକାରେ ସ୍ୱୀକାର ନ କରିବାକୁ ବା କୌଣସି ପ୍ରକାର ସାହାଯ୍ୟ ନ ଦେବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା । ଏହି ବର୍ଜନ ସକ୍ରିୟ ଭାବେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାତ୍ରାରେ କରିବାପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହେଲା ।

ଉକ୍ତ ଅଧିବେଶନରେ କଂଗ୍ରେସ ଭିତରେ ନିକଟରେ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା ସ୍ୱାଧୀନତା ଲିଗ୍‌ର ପ୍ରଭାବରେ କଂଗ୍ରେସର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଇ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ କରାଗଲା । ଏହି ଲିଗ୍‌ର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ୟକ୍ତା ଥିଲେ ଶ୍ରୀନିବାସ ଆୟଙ୍ଗାର, ସୁଭାଷଚନ୍ଦ୍ର ବୋଷ ଏବଂ ଭାରତ ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରିବା ପାଇଁ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା ନେହେରୁ କମିଟିରେ ସମ୍ପାଦକ ଥିବା ଜବାହାରଲାଲ ନେହେରୁ । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବକୁ "ତରତରିଆଭାବେ କିଛି ନଭାବି ନଚିନ୍ତି କରାଯାଇଛି" ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ଏହା ଫଳରେ ତାଙ୍କର ଜହରଲାଲଙ୍କ ସହିତ କେତେକ ଚିଠିପତ୍ର ଦିଆନିଆ ହେଲା । ଏହି ଚିଠିଗୁଡ଼ିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଥିବାରୁ ଏହି ପୁସ୍ତକର ପରିଶିଷ୍ଟ ୧, ୨ ଓ ୩ରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ପୂରା ଦେଇଛି ।

ଏହି ଚିଠିଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ କୌଣସି ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ପରିଷ୍କାର କରି ଦେବାକୁ ଚାହେଁ । ୧୯୨୮ ଜାନୁୟାରୀ ୧୧ ତାରିଖ ଦିନ ତାଙ୍କ ଚିଠିରେ ଜହରଲାଲ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଆମର ଖଦୀ କାର୍ଯ୍ୟ ରାଜନୀତି ସଙ୍ଗେ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନ ରଖି ଚାଲିଛି ଏବଂ ତହିଁରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଥିବା କର୍ମୀମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମନୋଭାବ ଦେଖା ଦେଇଛି । ତାହା ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କର ସେହି କାର୍ଯ୍ୟ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବିଷୟରେ ସମ୍ପର୍କ ବା ଆଗ୍ରହ ନାହିଁ । ଏହି ମନୋଭାବ ଖଦୀ କାର୍ଯ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭଲ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ କିଛି ଆଶା କରାଯାଇ ନ ପାରେ" । ଖଦୀ କାର୍ଯ୍ୟ ତଥା ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ଥିବା କର୍ମୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ କେବଳ ଆଗ୍ରହୀ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ନ ଥିଲା ବୋଲି ଜହରଲାଲ କହିଥିବା ବିଷୟ ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଯେତେବେଳେ ଆହ୍ୱାନ ଦିଆଯାଇଛି ସେମାନେ ହିଁ ପ୍ରଥମେ ଜେଲ ବରଣ କରିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧି ଆଶ୍ରମ ନାମକ ବୃହତ୍ତମ ଖଦୀ ଏବଂ ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗସଂସ୍ଥାର ମୁଁ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯେତେବେଳେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପାଇଁ ଡକରା ଦିଆ ଯାଇଛି ଆମ ଖଦୀ ବା ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟର ଭବିଷ୍ୟତ କଣ ହେବ ସେଥିପ୍ରତି ଘୁଣାକ୍ଷରରେ ଦୃଷ୍ଟି ନ ଦେଇ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଯାଇଛୁ ଜେଲ । ଆମର ସମସ୍ତ ଉତ୍ପାଦନ ତଥା ବିକ୍ରି କେନ୍ଦ୍ର ଓ ତହିଁରେ ମାଲ ଓ ପାଣ୍ଠି ସବୁ ସରକାର ବାଜ୍ୟାପ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭ ପୂର୍ବରୁ ଆମ୍ଭର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ'ଣ ତା ଭଲଭାବେ ଜାଣିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ମୁଁ ପରାମର୍ଶ ମାଗିଥିଲି, "ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କହିଲି,ଆମେ ପାଞ୍ଚଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଖଦୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଖଟାଇଛୁ ଏବଂ ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାର କର୍ମୀ ତହିଁରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ମଜୁରୀ ପାଉଛନ୍ତି । ଆମେ ଯେବେ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଉ ତା ହେଲେ ଏ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ" । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜବାବ ଦେଲେ; "ତୁମେ କ'ଣ କହୁଛ ? ତୁମର ସମସ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବନ୍ଦ ହୋଇ ଟଙ୍କା ଏବଂ ମାଲ ବାଜ୍ୟାପ୍ତ ହେଲେ, ମୋର ସେଥିରେ ଯାଏ ଆସେ କ'ଣ ? ତୁମେ କ'ଣ ଭାବୁଛ ସ୍ୱାଧୀନତାପରେ ଖଦୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ କେବଳ ପାଞ୍ଚ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଲଗାଯିବ ? ଦେଶର ସମସ୍ତ ଲୋକେ ସେତେବେଳେ ଖଦୀ ପିନ୍ଧିବେ ଏହାହିଁ ହେଉଛି ମୋର ସ୍ୱପ୍ନ । ଏହି ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲୁରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।" "ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ" ସମୟରେ ଆମର ଖଦୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ୧ କୋଟି ଟଙ୍କା ଲାଗିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଆମେ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଇ ସମସ୍ତ ଟଙ୍କା ହରାଇଲୁ । ଆଭ୍ୟନ୍ତରିଣ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବିବାଦ ଫଳରେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଥିବା ଅନୁଷ୍ଠାନର ପୁନର୍ଗଠନ ଅପେକ୍ଷା ଶତ୍ରୁଦ୍ୱାରା ଧ୍ୱଂସ ପ୍ରାପ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନର ପୁନର୍ଗଠନ ଅଧିକ ସହଜ ।

ସରକାରୀ ଏବଂ ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କର ବର୍ଜନ ସମୟରେ ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବା ବିଦ୍ୟାପୀଠ ମାନଙ୍କର ଛାତ୍ର ତଥା ଶିକ୍ଷକମାନେ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଭବିଷ୍ୟତ କ'ଣ ହେବ ସେଥିପ୍ରତି ଘୃଣାକ୍ଷରେ ଭ୍ରୁକ୍ଷେପ ନ କରି ଡକରା ପାଇବା ସମୟରେ ନିର୍ବିକାର ଚିତ୍ତରେ ଜେଲ ଯାଇଥିବା କଥା ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଜାଣେ । ତା ଛଡ଼ା ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତ ମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ଗୋଚର ହୁଏ ।

ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ପରେ ୧୯୩୧ର ଅପ୍ରେଲ ୧୧ ତାରିଖ୍ ଦିନ ଗୁଜରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, "ଏହି ବିରାଟ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଆପଣମାନେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା କଥା ଜାଣି ମୁଁ ସୀମାତୀତ ଭାବେ ଆନନ୍ଦିତ । ବିହାର ବିଦ୍ୟାପୀଠରେ ଛାତ୍ରମାନେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ଏହିଭଳି ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରି ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ଇତିହାସ ଲେଖା ହେବ ସେଥିରେ ଆମ ବିଦ୍ୟାପୀଠ ମାନଙ୍କର ଅବଦାନ ସମ୍ପର୍କରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିବ । ଆପଣମାନଙ୍କର ଏହି ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଏପରି କି ବିଶ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଗର୍ବିତ ହେବ ।"

କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଯେ, ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କଳ୍ପିତ ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟର ଗୁରୁତ୍ୱ ଇଂରେଜ ଅମଲତନ୍ତ୍ରୀମାନେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମ ନେତାମାନେ ବୁଝି ପାରି ନ ଥିଲେ । ଏହି ଇଂରେଜ ଅମଲତନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂସ୍କାର ମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଏପରି କି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ ଏବଂ ନିଶାନିବାରଣ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ସନ୍ଦେହ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ର ତଥା କର୍ମୀମାନଙ୍କ ଉପରେ କଡ଼ା ନଜର ରଖା ଯାଉ ଥିଲା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବନ୍ଦ କରି ଦିଆଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହାର ସମ୍ପତ୍ତି ବାଜ୍ୟାପ୍ତ କରାଯାଉଥିଲା । ଇଂରେଜମାନେ ଭଲ ରକମ ବୁଝିଥିଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ନିଜର ଶକ୍ତିବଳରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ନିଜେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ **ନ** ରଖି ରଖିଛନ୍ତି କେବଳ ଆମ ଚରିତ୍ରର ଦୁର୍ବଳତା ଯୋଗୁ । ପୁନର୍ଗଠିତ ଭାରତବର୍ଷ ମୁକ୍ତ ହେବ ବୋଲି ସେମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହ ଏକମତ ହେଉଥିଲେ । ତେଣୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବା ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେତେ ନୂତନ ଜୀବନ ତଥା ଉତ୍ସାହ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେ ସେ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସେମାନେ ସନ୍ଦେହ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଭାରତବର୍ଷରେ ସ୍ଥିତି ପାଇଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ତୁଳନାରେ ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ କମ୍ ବିପଦଜନକ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେମାନେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଷ

ଠିକ୍ ସେହି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଚିଠା ଶାସନ ଖସଡ଼ା ତିଆରି କରିବା ସମ୍ପର୍କରେ ଦେଶରେ ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା । ତେଣୁ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିଙ୍କୁ ଦେଶର ଅନ୍ୟଦଳ ମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରି ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଚିଠା ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବେ ଆହୂତ କରାଯିବା ସମ୍ମିଳନୀରେ ତାହା ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ପାଇଁ କ୍ଷମତା ଦିଆଗଲା । ଏହା ଫଳରେ ୧୯୨୮ ମେ ମାସ ୧୯ ତାରିଖ ଦିନ ବମ୍ବେରେ ଡାକ୍ତର ଆନସାରୀଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ଗୋଟିଏ ସର୍ବଦଳ ସମ୍ମିଳନୀ ବସିଲା । ଉକ୍ତ ସମ୍ମିଳନୀରେ ମୋତିଲାଲଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ଦେଶପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଚିଠା ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ନିମନ୍ତେ କମିଟି ନିଯୁକ୍ତ କରାଗଲା । ତତ୍କାଳୀନ ଭାରତମନ୍ତ୍ରୀ ଭାରତୀୟ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଗୋଟିଏ ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିବାରୁ ତାହାର ମୁକାବିଲା ହେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭାରତୀୟ ନେତାମାନେ ଏହି କମିଟି ନିଯୁକ୍ତ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ଏହି କମିଟି ଯେଉଁ ଚିଠା ତିଆରି କରିବେ ତାହା ବିଭିନ୍ନ ଦଳ ନିଜ ନିଜର ସମ୍ମିଳନୀ ଡାକି ବିଚାର କରିବେ ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା । ବିଭିନ୍ନ ଦଳମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସର୍ବସମ୍ମତ ଯେପରି ହୋଇ ପାରିବ ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଭାରତୀୟ ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରାଯିବ ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ "ଭବିଷ୍ୟତର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ" ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରା ନ ଯାଇ "ପରବର୍ତ୍ତୀ ପନ୍ଥା" ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିଲା ।

ଏହା ଫଳରେ କୋଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ବା କଂଗ୍ରେସ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସେମାନଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରେ କୌଣସି ବାରଣ କରାଯାଇ ନ ଥିଲା । ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନେହେରୁ କମିଟି ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ସବୁ ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଏହା ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସୁବିଧା ଦେବାକୁ ସୁପାରିଶ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନ ପଦ୍ଧତିକୁ ନେହେରୁ କମିଟି ରାଜି ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ଏହା ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ [illegible] ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍ଭାବ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏବଂ ସଦିଚ୍ଛା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦିଗରେ ସହାୟକ ନୁହେଁ ବୋଲି କମିଟି ମତ ପ୍ରକାଶ କରି ମୁସଲମାନ-ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ଥାନ ସଂରକ୍ଷଣ କରାଯାଇ ଯୁଗ୍ମ ନିର୍ବାଚନ ପ୍ରଥା ସକାଶେ ସୁପାରିଶ କରିଥିଲେ ।

ଅଗଷ୍ଟ ୩୦ ତାରିଖ ଦିନ ନେହେରୁ ରିପୋର୍ଟ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଏହା ଫଳରେ ଲର୍ଡ ବରକେନ୍ ହେଡ୍ ଦେଇଥିବା ଆହ୍ୱାନର ସଫଳ ଉତ୍ତର ଦିଆଯାଇ ପାରିଥିଲା । ଏହି ରିପୋର୍ଟର ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ଦୁଇ ହଜାର ଛପା ହୋଇ ଥିଲା ଏବଂ ତାହା ୫ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ବିକ୍ରି ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ,"ଏହି ରିପୋର୍ଟରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଆଶା ଓ ଆକାଂକ୍ଷା ପୂରଣ ହୋଇଛି ଏବଂ ଏହା ନିଜର ଯୋଗ୍ୟତା ବଳରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଗ୍ରହଣୀୟ ହେବାଭଳି ବୋଲି ମୁଁ ସାହସ କରି କହୁଛି । ଏହି ନେହେରୁ କମିଟି ରିପୋର୍ଟକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ କରିବା ପାଇଁ କେବଳ ଦରକାର ସାମାନ୍ୟ ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ତଥା ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ନିଜର କ୍ଷୁଦ୍ର ସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରତି ସଚେତନରହି ଦେବା ନେବା ମନୋଭାବରେ ଆମ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯେ ଜଣେ ଲେଖା ବିନୀତ ସଭ୍ୟ ତା ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଯିବ ।"

ଏହି ରିପୋର୍ଟ ବିଚାର କରିବା ପାଇଁ ଲକ୍ଷ୍ନୌରେ ସର୍ବଦଳ ସମ୍ମିଳନୀ ବସିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତହିଁରେ ଉପସ୍ଥିତ ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସମ୍ମିଳନୀ ଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ ସାଧାରଣ ଭାବେ ସମସ୍ତେ ଏକମତ ହେଲେ ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥିଲେ, "ବର୍ଦ୍ଦୋଲି ବିଜୟ ପରେ ମରେ ଲକ୍ଷ୍ନୌରେ ଯେଉଁ ବିରାଟ ଜୟ ହାସଲ କରାଗଲା, ଏହି ଦୁଇଟି ଯାକ ଘଟଣାକୁ ଏକତ୍ର ବିଚାର କରାଗଲେ ଏହା ଗୋଟିଏ ଶୁଭସୂଚକ ଘଟଣାରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି, ଏହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଜାତୀୟ ଦାବୀକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ପାଇଁ ଦୃଢ଼ ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯିବା ଦରକାର । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଯେବେ ଅହିଂସାତ୍ମକ ଉପାୟରେ ହେବ ତା ହେଲେ ରାସ୍ତା ବର୍ଦ୍ଦୋଲି ଦେଖାଇଛି ।. . . . .

ଏହି କେତେ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ଘଟଣା ଘଟିଗଲା । ୧୯୨୮ ଫେବୃୟାରୀ ୩ ତାରିଖରେ ସାଇମନ୍ କମିଶନ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ଦେଶର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନରେ ହରତାଳ ଏବଂ କଳାପତାକା ବିକ୍ଷୋଭ କରାଗଲା । କମିଶନ ଯେଉଁଠାକୁ ଗଲେ "ସାଇମନ ଫେରିଯାଅ" ଧ୍ୱନିରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରାଗଲା । କୌଣସି ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ଭାରତୀୟ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ କଥାବର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେନାହିଁ । ଏପରି କି ସେମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କରାଯାଇଥିବା ସାମାଜିକ ଉତ୍ସବମାନ ମଧ୍ୟ ପୁରାପୁରି ବର୍ଜନ କରାଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ସୁଦ୍ଧା ଉଲ୍ଲେଖ କଲେ ନାହିଁ । ଏହି ବର୍ଜନ ଯେଉଁଳି ସଫଳତା ଲାଭକଲା ତହିଁରେ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ବିଚଳିତ ହୋଇ ଦେଶରେ ନିର୍ମମ ଅତ୍ୟାଚାର କଲେ । ଲାହୋରରେ ଲାଲା ଲଜପତ ରାଏ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଯାଉଥିବା ବିକ୍ଷୋଭକୁ ପାଶବିକଭାବେ ଲାଠି ପ୍ରହାର କରାଗଲା । ଏହା ଫଳରେ ଲାଲାଜୀ ଆହତ ହେଲେ,ଏହି ଆହତ ଫଳରେ ଅଳ୍ପ କେତେକ ସପ୍ତାହ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ଲକ୍ଷ୍ନୌରେ ଲାଠି ପ୍ରହାର ଫଳରେ ଯେଉଁମାନେ ଆହତ ହେଲେ, ତହିଁରେ ଥିଲେ ଜବାହାରଲାଲ । ସେ ସମୟର ଲକ୍ଷ୍ନୌ ସହରର ଚେହେରା ଠିକ୍ ଗୋଟିଏ ସାମରିକ ଛାଉଣୀ ପରି ହୋଇଥିଲା । ପୋଲିସ ଯେ କେବଳ ଗିରଫ କରି ଲାଠି ପ୍ରହାର କଲେ ସେତିକି ନୁହେଁ, ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଖିବୁଜି ଘରେ ପଶି ଲୋକଙ୍କୁ ପିଟିଲେ । ପାଟଣା, ମାନ୍ଦ୍ରାଜ, ବମ୍ବେ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ଏହିଭଳି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସାଇମନ କମିଶନ ବର୍ଜନ ଆନ୍ଦୋଳନ ଦେଶସାରା ଚାଲୁଥିବା ସମୟରେ ଗୁଜରାଟର ବର୍ଦ୍ଦୋଲିଠାରେ ଗୋଟିଏ ଅଭିନବ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଚାଲିଥିଲା । ଏହା ୧୯୨୮ ଫେବୃୟାରୀ ମାସରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ସରକାର ଶତକଡ଼ା ୨୫ ହାରରେ ଭୂରାଜସ୍ୱ ବୃଦ୍ଧି ଘୋଷଣା କରି ଦେଲେ । ଚାଷିମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବାକୁ କୌଣସି ସୁଯୋଗ ଦିଆ ନ ଯାଇ ଏହା କରାଗଲା । ଏହି ଯେଉଁ ଭୂରାଜସ୍ୱ ବୃଦ୍ଧି କରାଯାଇଥିଲା, ତାହା କୌଣସି ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ କାରଣକୁ ଭିତ୍ତି କରି କରାଯାଇ ନ ଥିଲା । ବର୍ଦ୍ଦୋଲିର ଚାଷିକୁଳର ଶାନ୍ତ ପ୍ରକୃତି ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ସୁନାମ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ବୃଦ୍ଧି ଭୂରାଜସ୍ୱକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ ଓ ପ୍ରତିରୋଧ ଆନ୍ଦୋଳନର ନେତୃତ୍ୱ ନେବାପାଇଁ ସେତେବେଳର ଅହମ୍ମଦାବାଦର ମେୟର ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲଙ୍କୁ ଡାକିଲେ । ସରକାର ନିର୍ମମ ଅତ୍ୟାଚାର କରି ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଦବାଇବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ବମ୍ବେର ଲାଟ ଘୋଷଣା କଲେ; "ଏହି ଖଜଣା ବନ୍ଦ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଦବାଇବା ପାଇଁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସମସ୍ତ ଧନସମ୍ପତ୍ତି ବ୍ୟବହୃତ ହେବ" । ତାଙ୍କ "ସର୍ଦ୍ଦାର"ଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ୮୮ ହଜାର ଚାଷୀ ବୀରତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଏହି ଅତ୍ୟାଚାରର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ । ଶହ ଶହ ସଂଖ୍ୟାରେ ଲୋକ ଜେଲ ଗଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଜମି ତଥା ସମସ୍ତ ଚଳନ୍ତି ସମ୍ପତ୍ତି ବାଜ୍ୟାପ୍ତି କରାଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜ ଘରୁ ବିଦାକରି ଦିଆଗଲା । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଚାଲୁରଖିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କୌଣସି ହିଂସାତ୍ମକ କାଣ୍ଡ ଯେପରି ନ ଘଟେ ସେଥିପାଇଁ ବଲ୍ଲଭ ଭାଇଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଫଳରେ ଦେଶର ଚାରିଆଡ଼ୁ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ ପାଇ ଟଙ୍କା ପଇସା ଯଥେଷ୍ଟ ଆସିଲା । ସଂଗଠନ ଯଥେଷ୍ଟ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଲାଭକଲା । ବାଜ୍ୟାପ୍ତି ହୋଇଥିବା ଜମିମାନ ନିଲାମ କରାଯିବା ସମୟରେ କୌଣସି ଲୋକ ନିଲାମ ନଡ଼ାକିବାରୁ ଏ ଦିଗରେ ସରକାରଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ବିଫଳ ହେଲା ।

ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ବଳଦ ଗାଡ଼ିମାନ ଭାଙ୍ଗିଭୁଙ୍ଗି ଘରେ ଲୁଚାଇବାକୁ ସର୍ଦ୍ଦାର କହିବାରୁ ଚଳନ୍ତି ଜିନିଷମାନ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରାଯାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ସରକାରଙ୍କୁ କେହି କୌଣସି ପ୍ରକାର ସାହାଯ୍ୟ ଦେଲେ ନାହିଁ । ଏପରି କି ସେମାନଙ୍କ ଖାଇବା ପିଇବା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନିତ୍ୟ ବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ପାଇଁ ପୋଲିସ ଲୋକେ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନେଲେ ।

ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଫେବୃୟାରୀ ମାସରୁ ଅଗଷ୍ଟ ମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲିଥିଲା । ଏହି ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ବିଲାତର ହାଉସ ଅଫ୍ କମନସ୍ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷରେ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଶ୍ନମାନ ପଚରାଗଲା । ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯିବାର ଆଶଙ୍କା କରାଯାଉଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ସ୍ଥାନ ନେବାପାଇଁ ଅଗଷ୍ଟ ୨ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବର୍ଦ୍ଦୋଲି ଗଲେ । କିନ୍ତୁ ୪ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ସରକାର ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି-କୋଣ ବଦଳାଇଲେ । ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କୁ ଖଲାସ କରାଗଲା ଏବଂ ବାଜ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଥିବା ସମ୍ପତ୍ତି ଫେରସ୍ତ କରାଗଲା । ଭୂରାଜସ୍ୱ ବୃଦ୍ଧି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ପାଇଁ ବସିଥିବା କମିଟି ଚାଷୀମାନଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କଲା । ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ ହେଲେ, "ବର୍ଦ୍ଦୋଲୀର ସର୍ଦ୍ଦାର"- ଏହି ଅଭିନବ ଆନ୍ଦୋଳନ ଫଳରେ ସାରା ଜାତି ଦୋହଲିଗଲା । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଏହାର ଉଚ୍ଚପ୍ରଶଂସା କଲେ । ଖଜଣା ବୃଦ୍ଧି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଓକିଲ ହିସାବରେ ଲଢ଼ୁଥିବାରୁ ଭୁଲାଭାଇ ଏହା ଫଳରେ ବିଖ୍ୟାତ ହେଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୧୯୨୮ ନଭେମ୍ବର ୧୭ ତାରିଖ ଦିନ ଲାଲା ଲାଜପତ ରାଏଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ସାଇମନ କମିଶନ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ହୋଇଥିବା ଲାଠି ପ୍ରହାର ଫଳରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଛି ବୋଲି ସମସ୍ତେ ବିଶ୍ୱାସ କଲେ । ତା ଫଳରେ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତିକ୍ତତା ପ୍ରକାଶ ପାଇ ଯୁବକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୈପ୍ଲବିକ ମନୋଭାବ ଦେଖା ଦେଲା । ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ବିକ୍ଷୋଭ ହୋଇ ଲାଠି ପ୍ରହାର ଏବଂ ଗିରଫଦାରୀ କରାଗଲା । ମୋତିଲାଲଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ହୋଇଥିବା କଲିକତା କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନର (୧୯୨୮) ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଷ ଶେଷ ହେଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରାଜ

କଲିକତା କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଆଗତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରଧାନ ପ୍ରସ୍ତାବର ଗୋଟିଏ ଚିଠା କରାଯାଇଥିଲା । ଦୁଇବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଥାତ ୧୯୩୦ ମସିହା ଶେଷ ସୁଦ୍ଧା ଯେବେ ଭାରତ ବର୍ଷକୁ ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିଆ ନ ଯାଏ ତାହେଲେ କଂଗ୍ରେସ ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ 'ପୂର୍ଣ୍ଣ-ସ୍ୱାଧୀନତା' ଘୋଷଣା କରିବ ବୋଲି ଉକ୍ତ ଚିଠାରେ ଥିଲା । ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ଯେ, ନେହେରୁ କମିଟି ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦାବୀ କରିଥିଲେ । ସଂଖ୍ୟାଧିକ ପ୍ରତିନିଧି ଯେବେ ନେହେରୁ ରିପୋର୍ଟକୁ ସମର୍ଥନ ନ କରନ୍ତି ତା ହେଲେ ସେ ଅଧିବେଶନରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ମୋତିଲାଲ ପରିଷ୍କାରଭାବେ କହି ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଏହି ଚିଠା ପ୍ରସ୍ତାବ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହା ଫଳରେ କଂଗ୍ରେସର ଲକ୍ଷ୍ୟ କ'ଣ ହେବ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ବିବାଦ ସୀମାବଦ୍ଧ ରହିଲା । ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଯେଉଁ ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ଫଳରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ ହୋଇଥିଲା ସେମାନେ ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ପର୍କରେ ଚିଠା ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସଂଶୋଧନ ଆଣି କଂଗ୍ରେସର ଲକ୍ଷ୍ୟ 'ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା' ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ । ଏହା ହୋଇଥିଲେ କଂଗ୍ରେସ ଫାଟି ଯାଇଥା'ନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ଫଳରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ଗୋଟିଏ ମିଳାମିଶା ହେଲା ଏବଂ ଇଣ୍ଡିପେଣ୍ଡେନସ ଲିଗର ନେତୃବର୍ଗ ତାହା ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏହି ମିଳାମିଶା ଅନୁଯାୟୀ ସ୍ଥିର ହେଲା ଯେ, ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଥାତ ୧୯୨୯ ମସିହା ଶେଷ ସୁଦ୍ଧା ଯେବେ ଦେଶରେ ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରା ନ ଯାଏ ତାହା ହେଲେ କଂଗ୍ରେସ ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦାବୀ ହାସଲ ପାଇଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଆବଶ୍ୟକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ ।

ଏହି ମିଳାମିଶା ମୂଳକ ପ୍ରସ୍ତାବ ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନ ସଭାରେ ଆଗ କରାଗଲା । ଇଣ୍ଡିପେଣ୍ଡେନ୍‌ସ ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରୁ ଗୋଟିଏ ସଂଶୋଧନ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କରାଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଭୋଟରେ ତାହା ନାକଚ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଇଣ୍ଡିପେଣ୍ଡେନସ ଲିଗର ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ଏହି ସଂଶୋଧନ ଖୋଲା ଅଧିବେଶନରେ ଆଗତ କରିବାକୁ ଚାହିଁବାରୁ ସୁଭାଷବାବୁ ତାହା ଆଗତ କଲେ ଏବଂ ଜହରଲାଲ ସମର୍ଥନ କଲେ ।

ଖୋଲା ଅଧିବେଶନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଗତ କରିଥିବା ମିଳାମିଶା ମୂଳକ ପ୍ରସ୍ତାବ ତଳେ ଦିଆଗଲା:- –

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

"ସର୍ବଦଳ କମିଟିଙ୍କ ରିପୋର୍ଟରେ ଯେଉଁ ସମ୍ବିଧାନ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଛି, ତାହା ଭାରତ ରାଜନୈତିକ ତଥା ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ଦିଗରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଗ୍ରସର ମୂଳକ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହାକୁ ବିଚାର କରି କଂଗ୍ରେସ ସ୍ୱାଗତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କମିଟି ଯେଉଁ ସୁପାରିଶମାନ କରିଛନ୍ତି ତାହା ପ୍ରାୟ ସର୍ବସମ୍ମତ ହୋଇଥିବାରୁ ସେଥିପାଇଁ କମିଟିକୁ ଅଭିବାଦନକରି ଏହି ସମ୍ବିଧାନରେ ଦେଶର ମୁଖ୍ୟ ଦଳମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ଏକମତ ହୋଇଥିବାରୁ ଦେଶର ରାଜନୈତିକ ପ୍ରଗତି ପଥରେ ଏହା ଯଥେଷ୍ଟ ଅଗ୍ରସରମୂଳକ ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ ଏହି ସମ୍ବିଧାନକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି ।

"ରାଜନୈତିକ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେବେ କୌଣସି ବିଶେଷ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନ ହୁଏ ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ୧୯୨୯ ଡ଼ିସେମ୍ବର ୩୧ ତାରିଖ ସୁଦ୍ଧା ଇଂରେଜ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ଏହି ସମ୍ବିଧାନକୁ ପୁରାପୁରି ଗ୍ରହଣ ନ କଲେ କଂଗ୍ରେସ ତହିଁରେ ରାଜି ହେବ । କିନ୍ତୁ ଏହି ତାରିଖ ସୁଦ୍ଧା ଯେବେ ଏହା ଗ୍ରହଣ ନ କରନ୍ତି ବା ତା ପୂର୍ବରୁ ଏହାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରନ୍ତି,ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ କଂଗ୍ରେସ ଦେଶସାରା ଅହିଂସାତ୍ମକ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବ ଏବଂ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ କର ଦେବାକୁ ଅଗ୍ରାହ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପରାମର୍ଶ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବେ ।"

"ଉକ୍ତ ବିଷୟ ସହିତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରଖିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁମାନେ କଂଗ୍ରେସ ନାମରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଚାର କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବାଧା ହେବ ନାହିଁ । "

ସୁଭାଷବାବୁ ଆଗତ କରିଥିବା ସଂଶୋଧନ ତଳେ ଦିଆଗଲା ।:—

(୧) ଭାରତୀୟ ଜନତାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ବୋଲି ମାନ୍ଦ୍ରାଜ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ କରାଯାଇ ଥିବା ଘୋଷଣାକୁ ଏହି କଂଗ୍ରେସ ସମର୍ଥନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମତ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି କି, ଇଂରେଜ ସମ୍ପର୍କ ପୁରାପୁରି ଛିନ୍ନ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ଦେଶରେ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାଧୀନତା ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

(୨) ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ବିବାଦ ନିଷ୍ପତ୍ତି ପାଇଁ ନେହେରୁ କମିଟି ଯେଉଁ ସୁପାରିଶମାନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଯାହାକୁ କି ଲକ୍ଷ୍ନୌ ସର୍ବଦଳ ସମ୍ମିଳନୀ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ତାହାକୁ କଂଗ୍ରେସ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି ।

(୩) "ନେହେରୁ କମିଟି ଯେପରି ପରିଶ୍ରମକରି ଦେଶ ପ୍ରେମ ତଥା ଦୂର ଦୃଷ୍ଟିର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭିବାଦନ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ କଂଗ୍ରେସର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବରେ କୌଣସି ଆଞ୍ଚ ନ ଆଣି ମତ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି ଯେ ନେହେରୁ କମିଟିର ସୁପାରିଶ ସମୂହ ରାଜନୈତିକ ଅଗ୍ରଗତି ଦିଗରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଥିବାରୁ ଏହାର ସର୍ବ ଶେଷ ବିଷୟରେ ବିଚାର ନ କରି ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଉକ୍ତ ସୁପାରିଶଗୁଡ଼ିକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଛନ୍ତି ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମିଳାମିଶା ମୂଳକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ସଂଶୋଧନକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ କଂଗ୍ରେସକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ । ତାଙ୍କ ହୃଦୟର ଗଭୀରତମ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରି ବକ୍ତୃତା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ ଏହି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ କହିଲେ; "ମୁସଲମାନମାନେ ଯେପରି ଆଲ୍ଲାଙ୍କ ନାମ ଏବଂ ଧର୍ମିଷ୍ଠ ହିନ୍ଦୁମାନେ ରାମ ବା କୃଷ୍ଣଙ୍କ ନାମ କିଛି ନ ବୁଝି ନ ଶୁଝି ଉଚ୍ଚାରଣ କରନ୍ତି ସେହିପରି ଆପଣମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହା ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ଯେବେ କିଛି ଶକ୍ତି ନଥାଏ ତାହେଲେ ଏହି ଉଚ୍ଚାରଣରେ କିଛି ଲାଭ ନ ଥାଇ ଏହା ହେବ ଫାଙ୍କା ଆବାଜ୍ ସ୍ୱରୂପ । ଯେବେ ଆପଣମାନେ ନିଜର କଥା ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥା'ନ୍ତି ତା ହେଲେ ସ୍ୱାଧୀନତା କିପରି ହେବ ? ସ୍ୱାଧୀନତା ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁ ଯେଉଁଥିପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ଏହା ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରି ଲାଭ କରାଯାଇ ନ ପାରେ ।" ସୁଭାଷବାବୁଙ୍କ ଆଗତ ସଂଶୋଧନ ପ୍ରସ୍ତାବ ନାକଚ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଗତ ପ୍ରସ୍ତାବ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଭୋଟରେ ପାସ୍ ହୋଇଗଲା । ମୋତିଲାଲ ତାଙ୍କର ଶେଷ ବକ୍ତୃତାରେ କହିଲେ; "ସୁଭାଷ ଏବଂ ଜବାହାରଲାଲ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବର ସଂଶୋଧନ ଆଗତ କରି ଉଭୟେ କହୁଛନ୍ତି ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ବୁଢ଼ା ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ଭଲ ନୁହଁ ବା ଆମର ଶକ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ଆମେ ସମାଜରେ ବହୁ ପଛରେ ପଡ଼ିଛୁ । ଏଥିରେ କୌଣସି ନୂତନତ୍ୱ ନାହିଁ । ଏହି ଦୁନିଆରେ ଯୁବକ ଲୋକେ ବୃଦ୍ଧମାନଙ୍କୁ ସବୁବେଳେ ପଛୁଆ ବୋଲି ଭାବିଥାନ୍ତି ଯାହାକି ସାଧାରଣ ବିଷୟ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଆଜି ଗୋଟିଏ ପରାମର୍ଶ ଦେବାକୁ ଚାହେଁ । ତାହା ହେଉଛି ସ୍ୱାଧୀନତା ଏବଂ ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ବୋଲି ବିଦେଶୀ ଭାଷାର ଏହି ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦ ମନରୁ ପୁରାପୁରି ଭୁଲିଯାଇ ତା ସ୍ଥାନରେ ସ୍ୱରାଜ ବା ଆଜାଦି ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତୁ । ଏଥିପାଇଁ ଯେଉଁ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମେ ସ୍ୱରାଜ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଦରକାର । . . . . .ଆସନ୍ତା କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଯେ ଏକାଠି ଥାଇ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପଦ ଅଗ୍ରସର ହେବା ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋ ମନରେ ଟିକିଏ ହେଲେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।"

ଆଜି କାଲିକାର ଆମ ଯୁବକ ନେତାମାନଙ୍କର ଜାଣିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଏହି କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ଉଲ୍ଲେଖ କରିବି । ପୂର୍ବରୁ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ କେବେ ହେଲେ କଲିକତା ଯାଇ ନ ଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଚାଲିଥିବା ବିବାଦ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ବା ମୁଁ ଟିକିଏ ହେଲେ କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ ନ କରି ସେ ସବୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପରେ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲୁ । ଏପରିକି ଖୋଲା ଅଧିବେଶନରେ ଆମେ ବହୁ ସମୟ ଅନୁପସ୍ଥିତ ରହି କଲିକତା ସହର ବୁଲି ଦେଖୁଥିଲୁ । ଥରେ କଂଗ୍ରେସ ମଣ୍ଡପବାଟେ ଆମେ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ବଲ୍ଲଭଭାଇ କହିଲେ "ଚାଲ, କ'ଣ ହେଉଛି ଦେଖିବା" । ସେ ଯେଉଁ ଦ୍ୱାରରେ ସଭା ମଣ୍ଡପକୁ ଯିବା କଥା ସେଇ ବାଟେ ଆମେ ଗଲୁ, ଦୁର୍ଯୋଗକୁ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କ ପାଖେ ତାଙ୍କ ପରିଚୟ କାର୍ଡ ନ ଥିଲା । ଜାଣିଥିବା ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ଆମକୁ ନ ଛାଡ଼ିବାରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଯଥେଷ୍ଟ ଯୁକ୍ତି କରିଥିଲେ ସଦ୍ଧା ବର୍ଦ୍ଦୋଲିର ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ । ଆମେ ଚୁପ ଚାପ ବସାକୁ ଫେରିଗଲେ ସୁଦ୍ଧା କିଛି ଖରାପ ଲାଗିଲା ନାହିଁ ।

ପରଦିନ କୃତିତ୍ୱ ସହିତ ବର୍ଦ୍ଦୋଲି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପରିଚାଳନା କରିଥିବାରୁ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କୁ ଅଭି ବାଦନ କରି ଖୋଲା ଅଧିବେଶନରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ ହେଲା । ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଚାହିଁବାରୁ ସେ ମଞ୍ଚ ଉପରେ ଠିଆ ହୋଇ ଦର୍ଶକଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଭିବାଦନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କଲେ । ସେ ସମୟରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ନେତାମାନେ ନିଜର କୌଣସି ପ୍ରସ୍ତୁର ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନ ଦେଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଯାଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଫଟ ମଧ୍ୟ ଖବର କାଗଜମାନଙ୍କରେ ବିଶେଷ ବାହାରୁ ନ ଥିଲା ।

ପରେ ପରେ ମୁସଲିମ୍ ଲିଗ୍ ସମ୍ମିଳନୀ ବସି ଦୁଇଟି ବିଷୟରେ ନେହେରୁ ରିପୋର୍ଟ ପ୍ରତ୍ୟାଖାନ କଲେ । ସେମାନେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନ ପ୍ରଥା ଏବଂ ଭାରତୀୟ ସମ୍ବିଧାନକୁ ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘ ଦ୍ୱାରାରେ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ।

ନେହେରୁ ରିପୋର୍ଟ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବା ସମୟରେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଏହାକୁ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରୁ ଆପତ୍ତି କରାଯାଇଥିଲା । ସେଥିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିଚଳିତ ନ ହୋଇ କହିଥିଲେ, "ଯେବେ ଲୋକେ ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ କରି ବିଧିବଦ୍ଧ ତଥା ସଚୋଟଭାବେ ମୋର ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରନ୍ତି ତାହା ହେଲେ ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ହେବାର ମୁଁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଉଛି ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବିଲାତି ଲୁଗାପୋଡ଼ା

ଗାନ୍ଧିଜୀ କଲିକତା କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ସମ୍ମୁଖରେ ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲେ । ବର୍ଷ ଶେଷରେ ଯେଉଁ ଆନ୍ଦୋଳନ ହେବା କଥା ସେଥିପାଇଁ ଦେଶକୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସମୟ ଦେବାକୁ ସେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ତାଙ୍କର ଖଦୀ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସେ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ରୂପରେଖ ଦେଲେ । ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ପୋଡ଼ି ଏବଂ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ଦୋକାନମାନଙ୍କରେ ଉକ୍ତ ଲୁଗା ଯେପରି କେହି ନ କିଣନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଗୋଟିଏ ଯୋଜନା ତିଆରି କଲେ । ତାଛଡ଼ା ସରକାର ଯେପରି ତାଙ୍କର କିଣୁଥିବା ସମସ୍ତ ବସ୍ତ୍ର ଖଦୀ କିଣନ୍ତି ଏବଂ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ଆମଦାନୀ ଉପରେ ଉଚ୍ଚ ହାରରେ ଶୁଳ୍କ କର ବସାନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ କରିବାକୁ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବାକୁ ସେ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ମାନଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ସର୍ବୋପରି ନିଖିଳ ଭାରତ ଚରଖା ସଂଘ ସମସ୍ତ୍ ଖଦୀ ବସ୍ତ୍ରକୁ ପ୍ରମାଣପତ୍ର ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସବୁଆଡ଼େ ଖଦୀର ଦାମ ଯେପରି ସମାନ ହୁଏ ସେଥିପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ମଧ୍ୟ କରାଗଲା । କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ବୈଠକ ୧୯୨୯ ଫେବୃୟାରୀ ୧୫ ତାରିଖ ଦିନ ଦିଲ୍ଲୀରେ ବସି ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ବର୍ଜନ ଯୋଜନା ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ମୋତିଲାଲ, ଜହରଲାଲ, ମାଲବ୍ୟ, ଆନସାରୀ ଏବଂ ଆଜାଦ୍‌ଙ୍କୁ ସଭ୍ୟ କରାଯାଇ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଏକ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ବର୍ଜନ କମିଟି ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ମାର୍ଚ୍ଚ ୪ ତାରିଖ ଦିନ କଲିକତାର ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦ ପାର୍କଠାରେ ବିଦେଶୀ ଲୁଗାକୁ ଏକାଠି କରାଯାଇ ପୋଡ଼ାଗଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଆଗେଇ ନେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ବର୍ଜନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ । ସେ କହିଲେ; "ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ବର୍ଜନ କେବଳ ସାଧାରଣ ବର୍ଜନ ନୁହେଁ । ମୋ ମତରେ ଆମେ ଯଦି ଦେଶର କୋଟି କୋଟି ବୁଭୁକ୍ଷୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱରାଜ ଲାଭ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ତା ହେଲେ ଏହା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ।"ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ସେମାନେ ଆଣିଥିବା ଗଦା ଗଦା ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ପୋଡ଼ିବା ପାଇଁ ପକାଇ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେ କହିଲେ । ଏହି ସଭାରେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପୋଲିସ ଆଇନ ଅନୁଯାୟୀ ଗୋଟିଏ ହୁକୁମଜାରୀ କରାଗଲା ଏବଂ ତହିଁରେ ସାଧାରଣ ରାସ୍ତାରେ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ପୋଡ଼ିବା ଦୋଷାବହ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କହିବା ଅନୁଯାୟୀ "ପାର୍କ" "ସାଧାରଣ ରାସ୍ତା" ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ଏହି ହୁକୁମରେ ଗୋଟିଏ ଗଲତି ଥିଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଉପସ୍ଥିତ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ସେ କହିଲେ ଯେ, ସେ ଆଇନଅମାନ୍ୟକାରୀ ଭାବେ ଏଠି ଠିଆହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଉପରେ ଜାରି ହୋଇଥିବା ହୁକୁମରେ ସେ କରୁଥିବା ଅର୍ଥାନ୍ତର ସରକାରଙ୍କ ଅର୍ଥାନ୍ତରଠାରୁ ଭିନ୍ନ, ତାଙ୍କର ଆଇନ ଭଙ୍ଗ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ । ବର୍ଜନ କମିଟିର ସଭାପତିଭାବେ ସେ କେବଳ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ଏହା କହି ଲୁଗା ଗଦାରେ ନିଆଁ ଲଗାଇ-ବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗଲେ । ପୋଲିସ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରି ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କଲେ ଏବଂ ପୋଲିସ ପକ୍ଷରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁଣ୍ଡାମି କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ୧୫ ଦିନ ପାଇଁ ପୂର୍ବ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ଘଣ୍ଟ ମତାବକ ବ୍ରହ୍ମଦେଶ ଯିବାକୁ ଥିବାରୁ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ତାଙ୍କର ମକଦ୍ଦମା ବିଚାର ସ୍ଥଗିତ ରଖାଗଲା । ବ୍ରହ୍ମଦେଶରୁ ଫେରି ଆସିବା ପରେ ସେ କଲିକତାରେ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ସାଧାରଣ ସଭାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଲେ । ତାଙ୍କ ନିବେଦନ ଫଳରେ ଗଦାଗଦା ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ଆସି ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଥୁଆ ହେଲା । ଏହି ବିରାଟ ଲୁଗା ଗଦା ଗୋଟିଏ କାହାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ଥାନକୁ ନିଆଯାଇ ପୋଡ଼ା ହେଲା । କିଛି ଦିନ ପରେ ସେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ୪ ଜଣ ସହକର୍ମୀ ଚିଫ ପ୍ରେସିଡେନ୍ସି ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟଙ୍କ ଇଜ୍‌ଲାସରେ ହାଜର ହେଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଟଙ୍କାଏକରି ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ଜୋରିମାନା ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜୋରିମାନା ଅନ୍ୟ କେହି ଜଣେ ଦେବାରୁ ତାହା ଗାନ୍ଧିଜୀ ପସନ୍ଦ କଲେ ନାହିଁ । ସେ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ କହିଲେ,"ଯେ ଜୋରିମାନା ଦେଉଛନ୍ତି ସେ କେବେ ହେଲେ ମୋର ବନ୍ଧୁହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି । ପୋଲିସ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବିଚାରପତି ନ୍ୟାୟୋଚିତ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ବୋଲି ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥିଲି । ଲୁଗା ପୋଡ଼ିବାଦ୍ୱାରା ମୁଁ କୌଣସି ଆଇନଅମାନ୍ୟ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନାହିଁ ଏବଂ ଯାହା ଆଇନ ଅନୁଯାଇ ହୁକୁମ କରାଯାଇଛି ତାହା ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦ ପାର୍କ ପରି ସାଧାରଣ ସ୍ଥାନକୁ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ହୋଇ ନ ପାରେ ବୋଲି ମୁଁ ଦୃଢ଼ଭାବେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ପରିଷ୍କାରଭାବେ ଘୋଷଣା କରିଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ପୋଲିସ ଯେପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଗୁଣ୍ଡାମି ସୃଷ୍ଟି କଲେ ତାହାକୁ ନିନ୍ଦା କରିବା ଥିଲା ବିଚାରପତିଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ।" . . . . ପୋଲିସର ଏପରି ମନୋମୁଖୀ କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ବର୍ଜନ ଆନ୍ଦୋଳନର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଚାର ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହା ଯଥେଷ୍ଟ ଉତ୍ସାହ ପାଇଲା । ଯାହାକି ପାଇ ନ ଥାନ୍ତା । ଯେଉଁ ଦିନ ମକଦ୍ଦମା ବିଚାର ହେଲା ସେ ଦିନଟି ଦେଶସାରା ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ପୋଡ଼ା ଯାଇ ଏହା ପାଳିତ ହେଲା ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ଯାହା ଆଶା କରିଥିଲୁ ତାହା ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ କଲିକତା ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଫେରିବା ପରେ ଦେଖନ୍ତି ଯେ, ତାଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ କେତେକ ବିଚ୍ୟୁତ ମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଛି । ଦୋଷୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ "ନବଜୀବନ" ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ଭର୍ତ୍ସନା କଲେ । ଭର୍ତ୍ସିତ ହୋଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ କସ୍ତୁରବା ଥିବାରୁ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ସେ "ପ୍ରେରଣୀ" ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ଏହି ଲେଖା ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଚାରିତ ହେଲା । ଆଶ୍ରମକୁ ଆସିଥିବା କେହି ଦର୍ଶକ ତାଙ୍କୁ ୪ ଟଙ୍କା ଦେଇଥିଲେ । ଆଶ୍ରମ ଅନ୍ତେଃବାସୀମାନେ ଅଣଗ୍ରହଣ ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାରୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହି ଟଙ୍କା ତାଙ୍କର (କସ୍ତୁରବା) ଆଶ୍ରମ କର୍ମକର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କୁ ଦେଇ ଦେବା କଥା । ସେ ତାହା କରି ନ ଥିଲେ । ଆଶ୍ରମ କର୍ମକର୍ତ୍ତା ଜାଣିବା ପରେ ସେ ଉକ୍ତ ଟଙ୍କା ଫେରାଇ ଦେଲେ । ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥିଲେ, "ସେ ଅନୁତାପ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ବିନମ୍ରତାର ସହିତ ସେ ଟଙ୍କା ଫେରାଇ ଦେଲେ ଓ ଏଭଳି ଦୋଷାବହ କାର୍ଯ୍ୟ ଆଉ କେବେ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଶପଥ ଗ୍ରହଣକଲେ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ସେ ପ୍ରକୃତରେ ଆନ୍ତରିକତାର ସହିତ ଅନୁତପ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଅତୀତରେ ସେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ତ୍ରୁଟିପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବା ଯେବେ ଧରାପଡ଼େ ବା ଭବିଷ୍ୟତରେ ସେ କୌଣସି ସେଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବାର ଜଣାପଡ଼େ ତା ହେଲେ ସେ ଆଶ୍ରମରେ ବା ମୋ ଘରେ ରହିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଜ୍ଞା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରିଛନ୍ତି । ଆଶ୍ରମବାସୀମାନେ ତାଙ୍କର ଅନୁତାପକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଯେବେ ଆଶ୍ରମବାସୀମାନେ ତାଙ୍କୁ କ୍ଷମା ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ସେ ଆଶ୍ରମରେ ରୁହନ୍ତି ତା ହେଲେ ପୂର୍ବପରି ତାଙ୍କ ସମ୍ମାନର ସେ ହେବେ ଅଧିକାରୀ'' । ସେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଗୋଟିଏ ''ଲଜ୍ୟାଜନକ କାର୍ଯ୍ୟ'' ବୋଲି ଚିତ୍ରଣ କରିଥିଲେ । ଆଜାଦ୍ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ପଢ଼ି କହିଲେ,''ଏ ଗୋଟିଏ ଲୋକ ଯାହାର ସତ୍ୟକୁ କି ତାର ଶତ୍ରୁମାନେ ମଧ୍ୟ ସନ୍ଦେହ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।''

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ

ଦେଶକୁ ଆସନ୍ନ ସଂଗ୍ରାମ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତି କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦେଶ ସାରା ବହୁଳ ଭାବେ ଗସ୍ତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ୧୯୨୯ ଫେବୟାରୀ ୧୨ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ସିନ୍ଧୁପ୍ରଦେଶ ପରିଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଗଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଗଲି । ଚିରାଚରିତ ପ୍ରଥା ଅନୁଯାଇ ଆମେ ରେଲର ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଗଲୁ । ଯିବା ରାସ୍ତାଟି ଥିଲା ଛୋଟ ଲାଇନ (ମିଟର ଗେଜ) । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଖାଇ-ସାରିବା ପରେ ମୁଁ କାହିଁକି ଖାଉ ନାହିଁ ବୋଲି ପଚାରିଲେ । ରେଲ ଗାଡ଼ିର ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ପାଇଖାନା ଅନ୍ଧାର ତଥା ହଲଚଲ ହେବା ପାଇଁ ସ୍ଥାନ ଛୋଟ ହୋଇଥିବାରୁ ମୁଁ ତାହା ବ୍ୟବହାର କରି ପାରିଲି ନାହିଁ । ସେ ତାହା ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁଁ କାହିଁକି କରିପାରିଲି ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ମୋତେ ପଚାରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଷ୍ଟେସନରେ ମୋତେ ଦ୍ୱିତୀୟଶ୍ରେଣୀ ଡବାକୁ ଯିବାକୁ କହିଲେ ଏବଂ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଗଲି । ସେ ନିଜେ ଯଥେଷ୍ଟ ସଞ୍ଜତଭାବେ ଓ ଅଳ୍ପକେ ଚଳୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅନ୍ୟମାନେ ଆବଶ୍ୟକ କରୁଥିବା ଜିନିଷମାନ ଓ ସେମାନଙ୍କ ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ପ୍ରତି ସେ ଯଥେଷ୍ଟ ଧ୍ୟାନ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଆବଶ୍ୟକତା ମୁତାବକ ଚଳିବା ନିମନ୍ତେ ଛାଡ଼ି ଦେଉଥିଲେ ।

ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଦେଶରେ ସେ ବହୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ସଭାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ଲୋକଙ୍କୁ ସ୍ୱଦେଶୀ ଜିନିଷ ବ୍ୟବହାର କରି ଲୁଗା ହିସାବରେ ଖଦୀକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦେବା ପାଇଁ ଏବଂ ଗଠନ ମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଲୋକଙ୍କୁ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ପୋଡ଼ି ତାହା ବର୍ଜନ କରିବାକୁ କହିଥିଲେ । ସେ ଯେଉଁଠାକୁ ଯାଉଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ଟଙ୍କା ଥଳୀମାନ ଉପହାର ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । ସିନ୍ଧୁପ୍ରଦେଶ ଗସ୍ତ ସାରି ସେ କଲିକତା ଗଲେ । ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । କଲିକତାରୁ ସେ ଗଲେ ବ୍ରହ୍ମଦେଶ ।

ସେ ବ୍ରହ୍ମଦେଶରେ ଥିବାରୁ ଦେଶରୁ ପ୍ରାୟ ୧୫ ଦିନ ଅନୁପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ସରକାର ହଠାତ୍ ବମ୍ବେ, ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ, ପଞ୍ଜାବ ଏବଂ ବଙ୍ଗଳାରୁ ୩୧ ଜଣ ଶ୍ରମିକ ନେତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରି ନେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅନେକ ଥିଲେ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ । ସରକାରଙ୍କୁ ଗାଦିଚ୍ୟୁତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରୁଥିବାର ଅଭିଯୋଗ କରାଯାଇ ମିରଟଠାରେ ସେମାନଙ୍କ ବିଚାର ହେଲା । ଏହି ବିଚାର ୪ ବର୍ଷ ଧରି ଚାଲିଲା ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଚାରିଆଡ଼େ ଅସନ୍ତୋଷ ଦେଖାଦେଲା । [illegible] ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କଲେ । ସେ କହିଲେ, "ଏହା ସନ୍ତ୍ରାସ ବାଦର ସମୟ ବୋଲି ଧରା· ଯାଉଛି । ଏହା ଫଳରେ ହଜାର ହଜାର ଲୋକ କେବଳ ବାହାରକୁ ନ ବାହାରି ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ଜେଲ ବରଣ କରିବା ହେଉଛି ଆଇନ ନାମରେ ଚାଲୁଥିବା ବେଆଇନ ଶାସନ ଶେଷ କରିବାର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ । ଏହି ବିଚାରର ଅସଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ କମ୍ୟୁନିଜ୍‌ମର ନିପାତ ନ ହୋଇ ହେଉଛି ଦେଶରେ ଭୟ ସଞ୍ଚାର କରିବା . . . . . .ଗୋଟିଏ କଥା ହେଉଛି ନିଶ୍ଚିତ ।

"ପ୍ଲେଗ ରୋଗକୁ ଲୋକମାନେ ଯେପରି ଭୟ କରୁ ନାହାନ୍ତି ସନ୍ତ୍ରାସବାଦକୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଭୟ କରୁ ନାହାନ୍ତି । ସାଧାରଣ ଜନତା ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱରାଜ ଆନ୍ଦୋଳନ ଏଭଳି ଚେର ଧରି ଗଲାଣି ଯେ, ଏହାକୁ ଦୋହଲାଇବା ବା ନିପାତ କରିବା ଆଉ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏହି ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଦବାଇବା ମାନସରେ ସରକାର ଯେଉଁଳି ଗିରଫ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅତ୍ୟାଚାର ଚଳାଇଛନ୍ତି ତାହା, ଫଳରେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ହେବ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ" । ଦେଶ ସାରା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ମଧ୍ୟ ଗିରଫଦାରୀ ଚାଲିଲା । ଏଥିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍‌କ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶ କଲେ, "ସରକାର ତାଙ୍କର ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ଆସନ୍ତା ବର୍ଷ ବଡ଼ ଧରଣର ଯେଉଁ ଆଇନଅମାନ୍ୟ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିପାରେ ତାହାର ସହଜ ଉପାୟ ଆମକୁ ବତାଇ ଦେଉଛନ୍ତି ।"

ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଶ୍ରମିକ ବିବାଦ ନିଷ୍ପତ୍ତି ବିଲ୍ ଏବଂ ସାଧାରଣ ଶାନ୍ତି ବିଲ ନାମକ ଦୁଇଟି ବିଲ କେନ୍ଦ୍ରିୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ଆଗତ ହେଲା । ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ଜାତୀୟ ବାଦୀମାନେ ଏହି ଦୁଇଟି ବିଲକୁ ଦୃଢ଼ଭାବେ ପ୍ରତିରୋଧ କଲେ । ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାର ସଭାପତି ବିଠଲଭାଇ ପଟେଲ ଏହି ବିଲ ଦୁଇଟି ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭାରେ ବିଚାର ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ବହୁ ବିରୋଧ ସତ୍ତ୍ୱେ ଶ୍ରମିକ ବିବାଦ ନି ଷ୍ପତ୍ତି ବିଲଟି ପାସ ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ଅପ୍ରେଲ ୮ ତାରିଖ ଯେଉଁ ଦିନଟି ସାଧାରଣ ଶାନ୍ତି ବିଲ ବିଚାର ହେବା କଥା ସେଦିନ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ବସିବାସ୍ଥାନରୁ(ଯୋହାକି ସରକାରଙ୍କ ଅର୍ଥ ସଚିବ ବସିବା ସ୍ଥାନ ନିକଟରେ) ଦୁଇଟି ବୋମା ପଡ଼ିଲା । ଏହି ବୋମା ସହିତ "ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ସାମ୍ୟବାଦ ଗଣତନ୍ତ୍ର ସୈନ୍ୟବାହିନୀ"ନାମକ ଅନୁଷ୍ଠାନପକ୍ଷରୁ ନାଲି ପ୍ରଚାରପତ୍ର ମାନ ମଧ୍ୟ ପଡ଼ିଲା । ଭଗତ ସିଂ ଏବଂ ବଟୁକେଶ୍ୱର ଦତ୍ତ ନାମକ ୨ ଜଣ ଯୁବକଙ୍କୁ ଏ ଦୋଷରେ ଦୋଷୀ କରାଯାଇ ଗିରଫ କରାଗଲା ଏବଂ ଜୁନ ୧୨ ତାରିଖ ଦିନ ସେମାନଙ୍କୁ ଜାବତଜୀବନ ଦ୍ୱିପାନ୍ତର ଦିଆଗଲା । ବିଚାରବେଳେ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଲମ୍ବା ଏବଂ ତେଜିଆନ ବିବୃତ୍ତି ଦେଇ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଯେ, ସେମାନେ କାହାରିକୁ ମାରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବୋମା ନିକ୍ଷେପ ନ କରି ଭାରତ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନିକ୍ଷେପ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ଜାତୀୟ ଦାବୀକୁ ସରକାର ବାରମ୍ବାର କୁଠାରାଘାତ କରିଥିବାରୁ ଏବଂ ଜାତୀୟ ଲାଞ୍ଛନାର ପ୍ରତୀକ ହୋଇଥିବାରୁ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାକୁ ସେମାନେ ଜାଣିଶୁଣି ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ ।

ଭାରତର ଦିଗ୍‌ବଳୟରେ ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ଅବସ୍ଥା ତଥା ଚାରିଆଡ଼େ ହିଂସାତ୍ମକଭାବ ଦେଖାଦେଲା । ବମ୍ବେରେ ଦେଢ଼ଲକ୍ଷ ଶ୍ରମିକ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଥିବା ଲୁଗାକଳ ମାନଙ୍କରେ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଧର୍ମଘଟ ହେଲା । ଭାରତୀୟ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କମଧ୍ୟରେ ଯେ ନୂତନ ଜାଗରଣ ହୋଇଛି ଏହାର ସଙ୍କେତ ଏଥିରୁ ମିଳିଲା । ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ ଏହା କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଥିବାର ଏବଂ ଏହା ପଛରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଦକ୍ଷ ଏବଂ ପାରଙ୍ଗମ ନେତୃତ୍ୱ ଥିବାର ସଙ୍କେତ ମିଳିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ୬ ମାସ ଧର୍ମଘଟ ଚାଲିବା ପରେ ଏହା ବି[illegible] ଘୋଟକଲ–

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମାନଙ୍କରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ଧର୍ମଘଟ ହେଲା । ଝୋଟକଳ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭଲ ସଂଗଠନ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନେ ଏହି ଧର୍ମଘଟରେ ଯଥେଷ୍ଟ କୃତିତ୍ୱ ହାସଲ କଲେ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମଘଟ ଯାହାକି ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା ତାହା ଥିଲା ଜାମସେଦପୁର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗୋଲମୁରୀର ଟିନ୍‌ପ୍ଲେଟ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କର ଧର୍ମଘଟ ଏବଂ ଏହି ଧର୍ମଘଟ ସାଢ଼େ ଆଠମାସ ଧରି ଚାଲିଥିଲା । ବଜ ବଜ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାଗାରେ ମଧ୍ୟ ସହାନୁଭୂତିମୂଳକ ଧର୍ମଘଟମାନ ହେଲା ।

ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ନିର୍ମମ ଅତ୍ୟାଚାର ଚାଲିଲା ଏବଂ ପ୍ରକାଶିତ ଲେଖାମାନ ବାଜ୍ୟାପ୍ତି କରାଯିବା ହେଲା ସାଧାରଣ ବିଷୟ । "ମଡ଼ର୍ଣ୍ଣ ରିଭ୍ୟୁ"ରେ ଡକ୍‌ଟର ସଣ୍ଡର ଲଣ୍ଡଙ୍କର "ଅଧିନସ୍ଥ ଭାରତ" ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବାରୁ ତାହାର ସମ୍ପାଦକ ରାମାନନ୍ଦ ଚାଟାର୍ଜିଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା । "ଦି ବେଙ୍ଗଲ ଅଡ଼ିନାନସ୍" ନାମକ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଇନ ଜାରୀ କରାଗଲା । ବଙ୍ଗଳା, ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ, ପଞ୍ଜାବ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀ କାର୍ଯ୍ୟ ପୁଣି ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଲା । ଯତିନ ଦାସ ନାମକ ଜଣେ ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଦୀଙ୍କର ୬୧ ଦିନ ବ୍ୟାପୀ ଅନଶନ ପରେ ଲାହୋର ଜେଲରେ ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ୧୩ ତାରିଖ ଦିନ ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କୁ ସାଧାରଣ କଏଦୀଭାବେ ବ୍ୟବହାର କରା ଯାଉଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମାନବିକତା ମୂଳକ ବ୍ୟବହାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଉପବାସ କରୁଥିଲେ । ଜତିନ୍ ଦାସଙ୍କ ତ୍ୟାଗ ଫଳରେ ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଦୀମାନେ ଯେଉଁମାନେ କି ଉଚ୍ଚ ଜୀବନ ସମ୍ପନ୍ନ ସେମାନେ ତାଙ୍କର ଅଧିକାର ପାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ଅଧିକାଂଶ ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଦୀଙ୍କ ଅବସ୍ଥାରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଦେଲା ନାହିଁ । ଜତିନ୍‌ଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଧକ୍‌କା ଦେଲା ଏବଂ ଦେଶର ଚାରିଆଡ଼େ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ବିକ୍ଷୋଭ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଶୋକ ପ୍ରକାଶ କରାଗଲା ।

ଦେଶରେ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଜାଗରଣ ଦେଖାଦେଲା । ଗଣ ଆନ୍ଦୋଳନ ହେବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ସଂକେତ ଦେଲେ । ଅପ୍ରେଲ ୬ ତାରିଖରେ ସେ ତାଙ୍କର ଆନ୍ଧ୍ର ଗସ୍ତ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହି ଗସ୍ତରେ ସେ ବହୁ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳକୁ ଯାଇ ପାରିଥିବାରୁ ଏହା ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଗ୍ରାମ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଓ ତାଙ୍କର ଭାଷଣ ଶୁଣିବା ନିମନ୍ତେ ଆସିଲେ । ସେ ଯେଉଁ କାରରେ ଯାଉଥିଲେ ତାହା ଚଳନ୍ତା ସଭାମଣ୍ଡପରେ ପରିଣତ ହେଲା ଏବଂ ତାହା ଉପରେ ଠିଆ ହୋଇ ବକ୍ତୃତାମାନ ଦେବା ଫଳରେ ସେ ଦେଶର କୋଟି କୋଟି ଜନତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଲେ ।

ଯେବେ ଦରକାର ହୁଏ ୧୯୨୯ ଡିସେମ୍ବର ମାସ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର କଳ୍ପିତ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପାଇଁ ଦେଶକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ୧୯୨୯ ମେ' ୨୪ ତାରିଖ ଦିନ ବମ୍ବେରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ବସିଲା । ଅନ୍ତତଃ ଅଗଷ୍ଟ ମାସ ଭିତରେ ୭ ଲକ୍ଷ ୫୦ ହଜାର କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେଠାରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମରେ କଂଗ୍ରେସ ଅଫିସ ରହିବା ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ କ'ଣ ଚାହେଁ ତାହା ଲୋକେ ଜାଣିବା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚାହିଁଲେ । ତା ଛଡ଼ା ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ନାରୀମାନଙ୍କ ଭାଗ ନେବା ଉପରେ ସେ ଯୋର ଦେଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜୁଲାଇ ମାସରେ ସେ ଆଲମୋଡ଼ା ଯାଇ ସେଠାରେ କିଛି ଦିନ ରହିଲେ । ଜୁଲାଇ ମାସ ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ସେ ସାବରମତି ଫେରିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ପଦପାଇଁ ତାଙ୍କ ନାମ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହୋଇଥିବା ସେ ଦେଖିଲେ । ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଓ ଜହରଲାଲଙ୍କ ନାମ ମଧ୍ୟ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ମନୋନୟନ ପତ୍ର ଉଠାଇ ନେଲେ ଏବଂ ଜହରଲାଲଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥୀତ୍ୱକୁ ସମର୍ଥନ କଲେ । ଏହା ଫଳରେ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ମଧ୍ୟ ନିଜର ପ୍ରାର୍ଥୀପତ୍ର ଉଠାଇ ନେଲେ ।

କିଛି ସମୟ ପରେ ଲକ୍ଷ୍ନୌରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ବୈଠକ ହୋଇ ଜହରଲାଲଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥୀତ୍ୱକୁ ସମର୍ଥନ କରାଗଲା । କେବଳ ଏଭଳି ଗୁରୁଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ଭାଳିବା ପାଇଁ ଜହରଲାଲଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ କେତେଦୂର ଅଛି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କଠାରୁ ସେ ଯେପରି ଉଚ୍ଚପ୍ରଶଂସା ଏବଂ ଦୃଢ଼ ସମର୍ଥନ ପାଇଥିଲେ ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉକ୍ତ ସମସ୍ତ ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହୋଇଗଲା ।

ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ ମୁଖ୍ୟ ଖଦୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗାନ୍ଧୀ ଆଶ୍ରମର ମୁଁ ଥିଲି ପରିଚାଳକ । ତେଣୁ ୧୯୨୯ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ମୋତେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ ଖଦୀ ଗସ୍ତର ଆୟୋଜନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏହି ଗସ୍ତ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୧ ତାରିଖରେ ଆଗ୍ରାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଦୁର୍ବଳ ଥିବାରୁ ସେ ସେଠାରେ ଏକ ସପ୍ତାହ ବିଶ୍ରାମ ନେଇଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ସାଧାରଣ ସଭାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ସେ କହିଲେ, "ଅସହଯୋଗର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀତା ଶକ୍ତି ଉପରେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ପୁନର୍ବାର ଘୋଷଣା କରିବାକୁ ମୁଁ ଏଠାରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଆପଣମାନଙ୍କୁ ୧୯୩୦ ଜାନୁୟାରୀ ପାଇଁ ବର୍ତ୍ତମାନଠାରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।" ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଘୋଷିତ ହୋଇଥିବା ଗଠନମୂଳକ ପ୍ରସ୍ତାବ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଦ୍ୱାରାହିଁ ଭାରତର ଲୋକେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ପାରିବେ ବୋଲି ସେ କହିଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦଳରେ ପ୍ରାୟ ୧୨ ଜଣ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଥିଲେ । ଦାଦା ଭାଇ ନାରୋଜୀଙ୍କ ନାତୁଣୀ ଖୁର୍ଶିଦ ବେନ୍ ଗସ୍ତସାରା ଆମ ସହିତ ଥିଲେ । ଜବାହରଲାଲ ମଧ୍ୟ ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ଆମ ସହିତ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । କୁମାଓଁ ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳର ଗସ୍ତକ୍ରମ ପାଇଁ ସେତେବେଳକାର କେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାର ସଭ୍ୟ ଗୋବିନ୍ଦବଲ୍ଲଭ ପନ୍ଥ ଖୁବ୍ ଭାବିଚିନ୍ତି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ସେ ସମୟର ମୋର ଅନୁଭୂତି ଏଠାରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ଏହି ଗସ୍ତ ସମୟରେ ଦୈନିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଇଁ ଏଭଳି ଗୋଟିକ ପରେ ଗୋଟିଏ ଲଗାଲଗି ଭାବେ କରାଯାଇଥିଲା । ଯାହା ଫଳରେ କି ଟିକିଏ ଫୁରୁସତ୍ ମିଳିବା ଅସମ୍ଭବ ଥିଲା । ତେଣୁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଅନୁଯାୟୀ ପୂରାପୂରି କାର୍ଯ୍ୟ ନ କଲେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିବା ବେଳକୁ ପ୍ରାୟ ୬ ଘଣ୍ଟା ଖଣ୍ଡେ ବିଳମ୍ବ ହେବାର ଆଶଙ୍କା ରହୁଥିଲା । ତେଣୁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଅନୁଯାୟୀ ଯେଭଳି ପୂରାପୂରି କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଏ ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଧ୍ୟାନ ଦେଇଥିଲି । ତା ଛଡ଼ା ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ମୀମାନେ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏଠାରୁ ଚାନ୍ଦାଆଦାୟ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥାଇ ତାହା ସଂଗ୍ରହ କରି ଥିବାରୁ ଚାନ୍ଦାଦାତାମାନେ ଯେପରି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଆନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଚାନ୍ଦା ଯେତେ ହେଉ ପଛକେ ମୁଁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ପୂରାପୂରି ମନା କରି ଦେଉଥିଲି । ମୋ ମନା ସତ୍ତ୍ୱେ ସ୍ଥାନୀୟ ନେତାମାନେ ସେମାନଙ୍କ କାମ କରାଇ ନେଉଥିଲେ । [illegible] ତାହା ଅନେକ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସମୟରେ ସେମାନେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ କାର ଅସଜ ହୋଇ ତାହା ରହିଯାଏ ଏବଂ ସେଠାରେ ସ୍ଥାନୀୟ ଗୃହସ୍ଥ ଲୋକେ ନିଜ ନିଜ ପରିବାରର ଲୋକଙ୍କସହ ଆସି ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚାନ୍ଦା ଦିଅନ୍ତି । ଏହି ଘଟଣା ବରାବର ହେଉ ଥିବାରୁ, ମୋତେ ଅତିମାତ୍ରାରେ ବିରକ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚାନ୍ଦା ପାଇ ସାରି ଥଟ୍ଟାରେ କହନ୍ତି, "କାର୍ ଠିକ୍ ହୋଇ ଯିବଣି ନିଶ୍ଚୟ ।" ଏ ସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଠିକ୍ ରଖିବାକୁ ମୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲି ।

ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ମୋ ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ରାଗୁଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିବାବେଳେ ଠିକ ସମୟରେ ପହଞ୍ଚି ଥିବାରୁ ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ମୋତେ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଥିଲେ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅସୁବିଧା ଥିଲା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦଳରେ ଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଖାଦ୍ୟରୁଚି । ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଥିଲା ଅଲଗା ଅଲଗା ଖାଦ୍ୟ । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଖାଇବା ବରାଦ ମେଣ୍ଟାଇବା ସ୍ଥାନୀୟ ଆୟୋଜନକାରୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କଷ୍ଟକର ବ୍ୟାପାର ଥିଲା । ସବୁ ସମୟରେ ଦର୍ଶନାଭିଳାଷିମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ଭିଡ଼ ହେଉଥିବାରୁ ଯାହା ଘରେ ବିଶ୍ରାମ ନେଉଥିଲୁ ତାର ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଇତସ୍ତତ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଦାୟିତ୍ୱ ପଡ଼ୁଥିଲା ଘରର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କ ଉପରେ ଏବଂ ସେମାନେ ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦର ସହିତ କରି ଯାଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଥିଲା ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ଧର୍ମ କାର୍ଯ୍ୟ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଆମେ ଅତିଥି ହେଉଥିଲୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେଭଳି ଏହା କର ତାହା କର ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା, ତହିଁରୁ ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତା ହୋଇଛି ଯେ ଅନ୍ତତଃ ଭଦ୍ରତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆତିଥ୍ୟ ଦେଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଯାହା ଦେବେ ସେଥିରେ ସନ୍ତୋଷ ରହି ନାନା ପ୍ରକାର ଦାବୀ କରାଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଅବଶ୍ୟ ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ଜଣେ ନିରାମିଷାହାରୀ ନିରାମିଷ ଖାଦ୍ୟ ନ ଚାହିଁବ । ତେଣୁ ଆତିଥ୍ୟ ଦେଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ମୁଁ କ'ଣ ଖାଏ ବୋଲି ଯେତେବେଳେ ପଚାରନ୍ତି ତାଙ୍କ ପରିବାରର ଲୋକେ ଯାହା ଖାଆନ୍ତି, ମୁଁ ତାହା ଖାଇବି ବୋଲି ବରାବର କହି ଥାଏ । ଏଥିରେ ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଯା'ନ୍ତି ଯେ, ଜଣେ ନେତା ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଖାଦ୍ୟ ଖାଉଛି ? ତା ଛଡ଼ା ମୁଁ ଏହା ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛି ଯେ, ଯେଉଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟମାନ ବରାଦ କରାଯାଏ ତାହାର ଦାମ ସାଧାରଣ ଖାଇବାଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଇଁ ଯେଉଁ ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ ଗସ୍ତକ୍ରମ ତିଆରି କରାଯାଇଥିଲା ତହିଁରେ ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରାୟ ଅଧିକାଂଶ ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥିଲା ସେ ଆଗ୍ରା, ମଇନପରୀ, ଆଲିଗଡ଼, ମଥୁରା ଏବଂ ଏହା ଛଡ଼ା ଆହୁରି ଅନେକ ଛୋଟ ଛୋଟ ସ୍ଥାନ ପରିଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ମିରଟଠାରେ ଜେଲ ଭିତରେ ଶ୍ରମିକ ଏବଂ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ନେତାମାନଙ୍କର ସେତେବେଳେ ବିଚାର ହେଉଥିଲା । ବିନା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ହଠାତ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏ ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କୁ ଜେଲରେ ପରିଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଯଦି ବର୍ଷ ଶେଷ ପୂର୍ବରୁ ମୁକ୍ତ କରା ନ ଯାଏ, ତା ହେଲେ ସେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗ ଦେବେ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଏପରି ଦେଖା କରିବା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରିବା ଛଡ଼ା ସେମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କରାଯାଉ ଥିବା ମକଦ୍ଦମା ଅତ୍ୟାଚାର ମୂଳକ ଏବଂ ତାହା ଚାଲୁ ରଖିବାର କୌଣସି ଯୁକ୍ତି ଯୁକ୍ତତା ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଦେଖାଇଦେବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ତା ଛଡ଼ା ମିରଟ୍‌ଭଳି ଛୋଟ ଜାଗା ଯେଉଁଠାରେ କି ଭଲ ଆଇନ ପରାମର୍ଶ ମିଳିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ ସେଠାରେ ସେମାନଙ୍କର ବିଚାର କରିବା ନିର୍ମମ ଅତ୍ୟାଚାର ମୂଳକ ବୋଲି ସେ ଭାବୁଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହି ଗସ୍ତ ସମୟରେ ସେ ପ୍ରାୟ ୩ ଲକ୍ଷ ୫୦ ହଜାର ଟଙ୍କା ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ଏହି ଟଙ୍କା ଖୁବ୍ ବେଶୀ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲା । ଆମ ଗସ୍ତକ୍ରମ ମଧ୍ୟରେ ଆଲମୋଡ଼ା ଜିଲ୍ଲା ଅନ୍ତର୍ଗତ କୃଷାଣିକୁ ଆମେ ଯାଇ ସେଠାରେ ପ୍ରାୟ ଏକ ସପ୍ତାହ ରହିଥିଲୁ । ଆମେ ସେଠାରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଡାକ ବଙ୍ଗଳାରେ ରହିଥିଲୁ । ସେଠାରୁ ବରଫାଚ୍ଛାଦିତ ହିମାଳୟ ପର୍ବତର ଶୃଙ୍ଗମାନ ପାଗ ପରିଷ୍କାର ଥିବା ସମୟରେ ଦିନରେ ସବୁ ବେଳେ ଦେଖାଯାଉ ଥିବାରୁ ତାହାର ଦୃଶ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋରମ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତଥା ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ବାତାବରଣ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ଗୀତା ଉପରେ ଭାଷ୍ୟ "ଅନାଶକ୍ତ ଯୋଗ" ଲେଖା ଶେଷ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ ଗସ୍ତ ନଭେମ୍ବର ୨୪ ତାରିଖ ଦିନ ଶେଷ ହେଲା ।

ବର୍ଷ ଆସି ଶେଷ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ବଡ଼ଲାଟ ଇରଉଇନ୍ ବିଲାତରୁ ଅକ୍ଟୋବର ୨୫ ତାରିଖ ଦିନ ଫେରିଲେ । ସେଠାରୁ ଫେରି ସେ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ, ଭାରତବର୍ଷ ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରିବା ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ, ଭାରତର ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ପର୍କରେ ଏ ଦିଗରେ କ'ଣ କରାଯାଇ ପାରିବ ସେ ବିଷୟରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ପାଇଁ ବିଲାତରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଲଟେବୁଲ ସମ୍ମିଳନୀ ହେବ । ଏହି ଘୋଷଣା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ଲାଗି ଦିଲ୍ଲୀରେ କଂଗ୍ରେସ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ଏକତ୍ରିତ ହେଲେ ।

ସେମାନେ ବିବୃତ୍ତି ଦେଇ ବଡ଼ ଲାଟଙ୍କ ଘୋଷଣାକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋଲ ଟେବୁଲ ବୈଠକ ଆଲୋଚନାର ଭିତ୍ତି ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ଦାବୀ କଲେ । ତା ଛଡ଼ା ଶେଷ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତ ସରକାର ଔପନିବେଶିକ ସରକାର ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ ବୋଲି ପ୍ରସ୍ତାବ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମସ୍ତ ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କର ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଦାବୀ କଲେ । ସରକାର ଏହି ଦାବୀଗୁଡ଼ିକରେ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ ଏବଂ ଏହା ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଭାରତମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ବଡ଼ଲାଟ ଉଭୟ ପରିଷ୍କାର ଭାବେ ଜଣାଇ ଦେଲେ । ଏହା ଫଳରେ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରେ ଏକମାତ୍ର ପନ୍ଥା ରହିଲା ତାର ପୂର୍ବ ଘୋଷଣା ଅନୁଯାୟୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା । କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ହେବା ପୂର୍ବରୁ କାଳେ କିଛି ମିଳାମିଶା ହୋଇପାରେ ସେଥିପାଇଁ ଶେଷ ଉଦ୍ୟମ କରାଗଲା । ୧୯୨୯ ଡିସେମ୍ବର ୨୩ ତାରିଖ ଦିନ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ସହିତ ଗୋଟିଏ ସମ୍ମିଳନୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇ ତହିଁରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ, ମୋତିଲାଲ, ଭିଠଲଭାଇ ପଟେଲ, ତେଜବହାଦୁର ସାପ୍ରୁ ଏବଂ ଜିନ୍ନା ଭାଗ ନେଲେ । ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକ ପୂର୍ବରୁ ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦିଆଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ବଡ଼ଲାଟ ପରିଷ୍କାର ଭାବେ ଜଣାଇ ଦେଲେ । ଜିନ୍ନା କଂଗ୍ରେସ ଦାବୀକୁ ବିରୋଧ କଲେ । ଭିଠଲଭାଇ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ମୋତିଲାଲଙ୍କ ସହିତ ପୂରା ଏକମତ ହେଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ୧୯୩୦ରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହେବା ପରେ ସେ ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଇ କେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାର ଅଧ୍ୟକ୍ଷପଦ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ ।

ଏହିପରି ବିବଦମାନ ଏବଂ ଉତ୍ତେଜନାପୂର୍ଣ୍ଣ ବାୟୁମଣ୍ଡଳ ଭିତରେ ୧୯୨୯ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ମାସ ଶେଷରେ ଲାହୋରଠାରେ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ବସିଲା । ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଯଥେଷ୍ଟ ସଂଖ୍ୟକ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ସହ ଗଫୁର ଖାଁ ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶରୁ ଆସିଥିଲେ । ପ୍ରସ୍ତାବିତ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ମୁସଲମାନମାନେ ଯୋଗ ଦେବେ ନାହିଁ ବୋଲି କେବଳ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ... ପାଇଁ ଅଲ୍ଲି ଭାଇ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦ୍ୱୟ ମଧ୍ୟ ଆସିଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସର ଲକ୍ଷ୍ୟ "ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରାଜ ବୋଲି" ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ସ୍ଥିର କରାଯାଇ ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ସଭ୍ୟପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋଲଟେବୁଲ ସମ୍ମିଳନୀର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଗ୍ରହଣ ନ କରିବା ପାଇଁ କୁହାଗଲା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଏବଂ ତାର ରୂପରେଖ, ପରିସର ଓ କେବେ ଆରମ୍ଭ କରାଯିବ ସେ ସବୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପୂରାକ୍ଷମତା ଦିଆଗଲା । ଲୋକେ କ'ଣ କରିବା ସେ ଚାହାନ୍ତି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜର ଲେଖା ତଥା ବକ୍ତୃତା ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ଯଥେଷ୍ଟ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ ।

ଡିସେମ୍ବର ୩୧ ତାରିଖ ରାତି ଅଧରେ ପ୍ରବଳ ଉତ୍ସାହ ଉଦ୍ଦୀପନା ମଧ୍ୟରେ ଭାରତର ତ୍ରିରଙ୍ଗ ପତାକା ନାଚଗୀତ ମଧ୍ୟରେ ରାଭିନଦୀ କୂଳରେ ଉତ୍ତୋଳନ କରାଗଲା ଏବଂ ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବରେ ଯୁବକ ସଭାପତି ମଧ୍ୟ ସାମିଲ ହୋଇଥିଲେ । ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଏପରି ଭାବେ ଘୋଷଣା କରାଯାଇଥିଲା ।

ଦେଶରେ ବାତାବରଣ ଯଥେଷ୍ଟ ହିଂସାତ୍ମକ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସରକାର ତଥା ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟାଗ୍ର ମୂଳକ ନୀତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦେଶସାରା ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା । ଏହି ବାତାବରଣ ମଧ୍ୟରେ କ'ଣ କରାଯିବ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିଷଦ ଭାବେ ଚିନ୍ତା କରୁଥା'ନ୍ତି । ୧୯୩୦ ଜାନୁୟାରୀ ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ବିଶ୍ୱକବି ରବିନ୍ଦ୍ରନାଥ ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମ ପରିଦର୍ଶନରେ ଯାଇଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ହୋଇଥିବା କଥାବାର୍ତ୍ତାରୁ ସେ ସମୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ମାନସିକ ଅସ୍ଥିରତାର ଯଥେଷ୍ଟ ସୂଚନା ମିଳୁଥିଲା । ତାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କ'ଣ ବୋଲି ବିଶ୍ୱକବି ପଚାରିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, "ମୁଁ ଗଭୀର ଚିନ୍ତା କରୁଛି, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଘେରି ରହିଥିବା ଅମାଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଆଲୋକର ଚିହ୍ନ ସୁଦ୍ଧା ଦେଖିବାକୁ ପାଉ ନାହିଁ ।" ଏହି ଆଗତ ଆନ୍ଦୋଳନ ସେ ଅହିଂସାତ୍ମକ ରଖି ପାରିବେ କି ନାହିଁ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ନୁହନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ । ତା ଛଡ଼ା ସେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ଯାହାକି ସମସ୍ତେ ବୁଝି ପାରିବେ ।

ବିଶ୍ୱର ଅର୍ଥନୈତିକ ସଙ୍କଟ ଭାରତ ବର୍ଷକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥାଏ । କୃଷିଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟମାନଙ୍କର ମୂଲ୍ୟ ଅତିମାତ୍ରାରେ କମି ଯାଉଥିବାରୁ ଚାଷୀମାନେ ଅତିରିକ୍ତ ଖରାପ ଅବସ୍ଥାରେ ଥାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଋଣ ଭାର କ୍ରମଶଃ ବଢ଼ୁଥାଏ ଏବଂ ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭୂରାଜସ୍ୱ ଦେବା ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଲୋପ ହୋଇ ଆସୁଥାଏ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବିନା ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ଖଜଣା ବନ୍ଦ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ବିନା ନେତୃତ୍ୱରେ କୌଣସି ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ ବୋଲି ଲୋକେ ଭାବୁଥିଲେ ।

ତେଣୁ କୌଣସି ନିଷ୍ପତ୍ତି ମୂଳକ ଡାକରା ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅବସ୍ଥାକୁ ପୂରାପୁରି ବିଚାର କଲେ । ସେ ଖବର କାଗଜରେ ବିବୃତ୍ତି ଦେଇ ସାଧାରଣମତ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥା'ନ୍ତି । ଇଚ୍ଛୁକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କର ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ସେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ନିୟମ ପ୍ରଣୟନ କରି ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଜାନୁୟାରୀ ୨୬ ତାରିଖ ଦିନ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ ପାଳିତ ହେବ ବୋଲି ସେ ଘୋଷଣା କଲେ ଏବଂ ଏହା ଦେଶ ସାରା ବହୁଳ ଭାବେ ପାଳିତ ହେଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନରେ ତ୍ରିରଙ୍ଗ ପତାକା ଉତ୍ତୋଳନ କରାଯାଇ ସଭାସମିତି ହୋଇ ଲୋକେ ଯାହାକୁ ... ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରାଜ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ଦେଶର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ତା ଛଡ଼ା ଇଂରେଜ ଶାସନକୁ ଅଧିକ କାଳ ସହ୍ୟକରିବା ମଣିଷ ତଥା ଭଗବାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପାପ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ ଯେଉଁଳି ଭାବେ ପାଳିତ ହେଲା ତହିଁରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅତିମାତ୍ରାରେ ଉତ୍ସାହିତ ହେଲେ । ୪ ଦିନ ପରେ ସେ ୧୧ ଦଫା ସମ୍ବଳିତ ଦାବୀ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଯେଉଁଥିରେ କି ତାଙ୍କ ମତରେ ନିହିତ ଥିଲା ସ୍ୱାଧୀନତାର ନିର୍ଯ୍ୟାସ । ଏହି ୧୧ ଦଫା ଥିଲା:- ମଦ୍ୟ ବ୍ୟବହାର ବନ୍ଦ, ଟଙ୍କାର ପୁନଃ ମୂଲ୍ୟ ନିରୂପଣ, ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ଖର୍ଚ୍ଚ ଏବଂ ମଲତନ୍ତ୍ର କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ ଦରମାବାବଦ ଖର୍ଚ୍ଚ କମାଇବା, ଭୂରାଜସ୍ୱ ଶତକଡ଼ା ୫୦ କମାଇବା, ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ଉପରେ ଶୁଳ୍କ ବସାଇବା, ଲବଣ ଟିକସ ଉଠାଇବା, ଭାରତୀୟ ଜାହାଜମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦେଶର ସମୁଦ୍ର କୂଳ ଯାତାୟତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସଂରକ୍ଷଣ କରିବା, ଗୁପ୍ତ ପୋଲିସ ବିଭାଗ ଉଠାଇବା, ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତିଦେବା ଏବଂ ଭରତୀୟମାନଙ୍କୁ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରିବାର ଅଧିକାର ଦେବା । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଦୃତ ହେଲା ।

ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ ସୁଦ୍ଧା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । ପୁରୁଣାକାଳିଆ ଲବଣ ଆଇନ୍ ଭଙ୍ଗ କରାଯାଇ ଲବଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସରକାରୀ ଲୁଣ ଗୋଦାମମାନଙ୍କରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ମାନେ ପିକେଟିଂ କରିବେ । ଏପରିକି ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ସେ ସଙ୍ଘର୍ଷ ଏଡ଼ି ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲର୍ଡ଼ ଇରଉଇନ୍‌ଙ୍କ ନିକଟକୁ ୧୧ ଦଫା ସମ୍ବଳିତ ଗୋଟିଏ ଚିଠା ପଠାଇଲେ ।

ବଡ଼ଲାଟ ଚିଠିଟିକୁ ଅତି ତାଚ୍ଛଲ୍ୟଜନକ ବ୍ୟବହାର କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଶଚିବ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ୪ ଧାଡ଼ି ସମ୍ବଳିତ ଗୋଟିଏ ଜବାବ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଲେ । ଦିଲ୍ଲୀର ଉଚ୍ଚ ସରକାରୀ ମହଲରେ ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯୋଜନାକୁ ନିର୍ମମଭାବେ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ କରାଗଲା । ଏହି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ସଫଳ ହେବ କି ନାହିଁ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ କେତେକ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ସନ୍ଦେହ ଥିଲା । ମୋତିଲାଲ ଏହି ଲେଖକଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଯେ ଲୁଣ ବିଭାଗୀୟ କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କଠାରୁ ସେ ଖବର ପାଇଛନ୍ତି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀମାନେ ବେଆଇନ ଲବଣ ତିଆରି କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆସନ୍ତା ୩ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସରକାରଙ୍କର ଲୁଣ ବିଭାଗରୁ ହେଉଥିବା ଆୟରେ କୌଣସି ଆଞ୍ଚ ଆସିବ ନାହିଁ । ଏହି ସନ୍ଦେହ ସତ୍ତ୍ୱେ ସମସ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅନୁଗାମି ହେଲେ ।

ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୭ ତାରିଖ ଦିନ ଆଶ୍ରମରେ ତାଲିମ ହୋଇଥିବା ବଛା ବଛା ୭୮ ଜଣଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମୁଦ୍ର କୂଳକୁ ଲୁଣ ମାରିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଚାଲିଗଲେ । ଏହି ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ପୂର୍ବରୁ ସେ ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ପହଞ୍ଚି ଲୁଣ ତିଆରି କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଲୁଣ ତିଆରି କରିବା ପରେ ଲୁଣ ତିଆରି କରି ସରକାରଙ୍କ ନିଷେଧାଜ୍ଞା ଅମାନ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଚାହୁଁଥିବା ଲୋକେ ତାହା କରିବେ । ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ଦାଣ୍ଡିର ଦୂରତା ସାବରମତିଠାରୁ ପ୍ରାୟ ୩୮୫ କିଲୋ ମିଟର ଥିଲା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଯାଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ନ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କର ସାମରୀକ ବାଦ୍ୟ ଥିଲା ତାନପୁରା ନାମକ ଗୋଟିଏ ବାଦ୍ୟ ଏବଂ ସାମରିକ ସଙ୍ଗୀତ ଥିଲା କେବଳ ଭକ୍ତି ମୂଳକ ସଙ୍ଗୀତ । ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୨ ତାରିଖଠାରୁ ଅପ୍ରେଲ ୫ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଦଳ ଗାଁକୁଗାଁ ଯାଇ [illegible] ଦେଇ ସେମାନେ ଯାଉଥାନ୍ତି ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ପତାକା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଓ ଫୁଲହାର ଦେଇ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବକ୍ତୃତାମାନ ଦେଉଥାନ୍ତି ଏବଂ ସକାଳ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ଏକତ୍ରିତ ହେଉଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ସେ ବରାବର ବକ୍ତୃତା ଦେଉଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଅଗ୍ରଗତି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏ ଯାତ୍ରାରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ଯୋଗ ଦେଉଥାନ୍ତି । ସ୍ଥାନୀୟ ଶାସନ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିବା ଅବସ୍ଥା ହୋଇ ଯାଉଥାଏ । ପ୍ରାୟ ୪୦୦ ଗ୍ରାମ୍ୟ କର୍ମଚାରୀ ସରକାରୀ ଚାକିରୀରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଇ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ବାଟରେ ସରୋଜିନୀ ନାଇଡ଼ୁ ଏହି ଦଳରେ ଯୋଗ ଦେଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଦଳର ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଯାତ୍ରା ଯେତେ ପୂରୁଣା ହେଉଥାଏ ସେହି ପରିମାଣରେ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ଆଗ୍ରହ ଉତ୍ସାହ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଡାଣ୍ଡି ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ଲୁଣ ମାରିବା ପରେ ଦେଶର ଚାରିଆଡ଼େ ଲୋକେ ଲୁଣ ମାରିବାକୁ ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ ସହକାରେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାନ୍ତି । ଯେଉଁସରକାରୀ ଲୋକେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ପ୍ରଥମେ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭୟ ଦେଖା ଦେଲା, ଅତ୍ୟାଚାର ମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଦବାଇ ଦେବା ପାଇଁ ସରକାର ନୀତି ସ୍ଥିର କଲେ ।

ଅପ୍ରେଲ ୬ ତାରିଖ ଦିନ ଅତି ସକାଳୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଠାରେ ପର୍ବତ ଆକାରରେ ଗଦା ହୋଇଥିବା ବେଆଇନ ଲୁଣ ହାତରେ ଧରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲେ । ସେ ସେହି ଅଞ୍ଚଳରେ ରହି ୧୯୩୦ ମେ ୪ ତାରିଖ ଦିନ ଗିରଫ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ପୁନାର ୟରଓ୍ୱାଡ଼ା ଜେଲକୁ ନିଆଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଇଠାରୁ ନିଜେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳାଇଲେ । ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯିବା ପରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଧର୍ମଘଟ ହେବାର ଆଶଙ୍କା ଦେଖାଦେଲା । ବମ୍ବେର ଲୁଗାକଳରେ କାମ କରୁଥିବା ଶ୍ରମିକ ଓ ରେଲଓ୍ୱେ କାରଖାନାର କର୍ମଚାରୀମାନେ କାମ ବନ୍ଦ କରି ଦେଲେ । ସୋଲାପୁରଠାରେ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ସାମରିକ ଆଇନଜାରୀ ହେବାରୁ ଶ୍ରମିକମାନେ ତାହା ଭଙ୍ଗ କଲେ । ସରକାରୀ ଲୋକେ ନିର୍ମମଭାବେ ଅତ୍ୟାଚାର କରି ବନ୍ଧୁକ ସାହାଯ୍ୟରେ ୨୫ ଜଣ ଶ୍ରମିକଙ୍କୁ ମାରିଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଦେଶସାରା ବ୍ୟାପିଲା । ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କ ସମେତ୍ ହଜାର ହଜାର ଲୋକଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା । ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାର ସଭ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କ ସଭ୍ୟ ପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଲେ । ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶରେ ଅହିଂସାତ୍ମକ ପଠାଣମାନଙ୍କୁ ନେଇ ସଂଗଠିତ ଖୁଦାୟୀ ଖିଦ୍‌ମତ୍‌ଗାର ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଅକଥନୀୟ ଅତ୍ୟାଚାର କରାଗଲା । ଗଫୁର ଖାଁଙ୍କ ଗିରଫ ଦାରି ପରେ ପଂକ୍ତି ପଂକ୍ତି ଅହିଂସାତ୍ମକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ଗୁଳି ଖାଇବାକୁ ଛାତି ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ଗଲେ । ସେମାନେ ନିଜ ଛାତି ଦେଖାଇ ସରକାରୀ ଲୋକଙ୍କ ହୁକୁମ ଅମାନ୍ୟ କଲେ । ପେଶଓ୍ୱାରଠାରେ ଘଣ୍ଟାଘଣ୍ଟା ବ୍ୟାପୀ ଗୁଳିଚାଳି ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ଶେଷକୁ ଗୁଳି କରିକରିକ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଯାଇ ଘରଓ୍ୱାଲ ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ସୈନ୍ୟମାନେ ନିରସ୍ତ୍ର ଲୋକମାନଙ୍କ ଉପରେ ଗୁଳି ଚଳାଇବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ । ତା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ସାମରିକ ବିଚାର କରାଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକଙ୍କୁ ୧୦।୧୫ ବର୍ଷ କରି ଜେଲଦଣ୍ଡ ଦିଆଗଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଗିରଫଦାରୀ ପରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କ ଉପରେ କରାଯାଉଥିବା ନିର୍ମମ ଅତ୍ୟାଚାର ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଯାଇଥିବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଧର୍ଷଣାରେ ଥିବା ସରକାରୀ ଲୁଣ ଗୋଦାମ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଅହିଂସାତ୍ମକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଏହି ଲୁଣ ଗୋଦାମକୁ ଯିବାବେଳକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରିବାକୁ ସେଠାରେ ସମସ୍ତ ପୋଲିସ ଲୋକେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ନିର୍ମମ ଭାବେ ମାଡ଼ ଦିଆଯାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆହା କହିବାକୁ କେହି ନ ଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ଦିନ ୩୨୦ ଜଣ ଆହତ ହୋଇ ୨ ଜଣଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ତାଙ୍କ ପୋଲିସର ଏହି ପାଶବିକ ଅତ୍ୟାଚାର ସମ୍ପର୍କରେ ଇରଉ୍ଇନ୍ ବିଲାତକୁ ଯେଉଁ ରିପୋର୍ଟ ଦେଇଥିଲେ ତାହା ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ କୌତୂହଳ ଜନକ । ସେ ଥିଲେ ପୁଣି ସବୁଠାରୁ ନିଷ୍ପାପର ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ବଡ଼ଲାଟ ।

ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଗୁଜରାଟର ବୋରସାଦ୍‌ଠାରେ ଗାଁ ଲୋକେ ଜଣା ବନ୍ଦ ଆନ୍ଦୋଳନ କଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦବାଇବା ପାଇଁ ପୋଲିସ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଦ୍‌ଭୁତପନ୍ଥା ଅବଲମ୍ବନ କଲା । ଲାଠି ଚାଳନା ଏବଂ ଗିରଫଦାରୀ ପରେ ବିନା ବିଚାରରେ ବା ଅଭିଯୋଗରେ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କୁ ଲୁହା ଘେର ଭିତରେ ରଖିଲେ ଲୋକେ ଏହି ଅତ୍ୟାଚାର ସହ୍ୟ କରି ନ ପାରି ଗ୍ରାମ ଛାଡ଼ି ପଳାଇ ଗଲେ । ଜୁନ ମାସରେ କଂଗ୍ରେସ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ବେଆଇନ ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ଅସୁସ୍ଥ ଥିବା ମୋତିଲାଲଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭ ହେବାର ମାସକ ଭିତରେ ଗିରଫଦାରୀ ସଂଖ୍ୟା ୬୦ ହଜାର ହୋଇଥିଲା । ଏବଂ ଏହା ୧ ଲକ୍ଷରେ ପହଞ୍ଚିଲା ।

ଶେଷକୁ ଇରଉ୍ଇନ୍ ବୁଝିଲେ ଯେ, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଥଟ୍ଟାଘର କଥା ନ ହୋଇ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତ ଯୁଦ୍ଧ । ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ଶେଷ ହୋଇ ଆସିଥାଏ । ତେଣୁ ଯେବେ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରିବା ପାଇଁ ସେ ଚାହିଁଲେ । ବିଲାତରେ "ଡେଲି ହେରାଲଡ଼"ର ସମ୍ବାଦଦାତା ଜର୍ଜ ଶ୍ଲୋକ୍‌ମଙ୍କ ଜରିଆରେ ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତ ଜାଣିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ଏବଂ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଜର୍ଜ ଶ୍ଲୋକ୍‌ମ ଜେଲରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଗଲେ । ତାପରେ ସାପ୍ରୁ ଏବଂ ଜୟକାର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦେଖାକଲେ । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟ ମାନଙ୍କର ବିନାପରାମର୍ଶରେ ସେ କିଛି କରିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲେ । ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ, ସରୋଜିନୀ ନାଇଡ଼ୁ ଏବଂ ଜୟରାମ ଦାସ ଯରଓ୍ୱାଡ଼ା ଜେଲରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖରେ ଥିଲେ । ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ ଜେଲରୁ ମୋତିଲାଲ ଏବଂ ଜହରଲାଲଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟ ଯରଓ୍ୱାଡ଼ା ଅଣାଗଲା । ଜେଲରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଅନ୍ୟ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ପରସ୍ପର ଆଲୋଚନା ଫଳରେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ମାଧ୍ୟମରେ ଜଣାଇ ଦିଆଗଲା ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ସନ୍ତୋଷଜନକ ନ ହୋଇଥିବା ଭଳି ସର୍ତ୍ତରେ ସେମାନେ ମିଳାମିଶା ପାଇଁ ବ୍ୟଗ୍ର ନୁହନ୍ତି । ଏହି ଚିଠିରେ କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତର ଏବଂ ଭାରତର ସାମ୍ରାଜ୍ୟରୁ ଅଲଗା ହେବା ଅଧିକାର ଉପରେ ଯୋର ଦିଆଗଲା ।

ଏହା ମଧ୍ୟରେ ବିଲାତରେ ପ୍ରଥମେ ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକ ବସିଲା । ଭାରତର ପ୍ରତିନିଧି ହିସାବରେ ସାପ୍ରୁ, ଜୟକାର, ଜିନ୍ନା ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି ଦିଗରେ ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ କୌଣସି ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମ୍ମିଳନୀରେ କଂଗ୍ରେସ ଯୋଗ ଦେବ ବୋଲି ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ରାମସେ ମ୍ୟାକ୍ ଡୋନାଲଡ଼ ଆଶା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏହା ଫଳରେ ୧୯୩୧ ଜାନୁୟାରୀ ୨୬ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଖଲାସ କରି ଦିଆଗଲା । ବଡ଼ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ, ଗାନ୍ଧି–ଇରଉ୍ଇନ୍ ଆଲୋଚନା ଚାଲିବାପୂର୍ବରୁ ମୋତିଲାଲଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପୂର୍ବରୁ ମୋତିଲାଲ ଅସୁସ୍ଥ ଥିଲେ । ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ଲବଣ ତିଆରି ପାଇଁ କାରଯାଇଥିବା ବିକ୍ଷୋଭରେ ସେ ଯୋଗ ଦେଇ ପାରି ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅସୁସ୍ଥ ଅବସ୍ଥାରେ [illegible] ସେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୧୯୩୦ ଜୁନ ୩୦ ତାରିଖ ଦିନ ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା । ଜେଲରେ ତାଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଆହୁରି ଖରାପ ହେଲା । ଜେଲରେ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହେବା ସରକାର ଚାହୁଁ ନ ଥିବାରୁ ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ୧୧ ତାରିଖ ଦିନ ତାଙ୍କୁ ଖଲାସ କରାଗଲା । ଶେଷ ଅବସ୍ଥାରେ ଚିକିତ୍ସାପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ନୌ ନିଆଗଲା ଏବଂ ୧୯୩୧ ଫେବୃୟାରୀ ୬ ତାରିଖ ଦିନ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ମୃତ୍ୟୁ ସମୟକୁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଥିଲେ ସ୍ୱରୂପ ରାଣୀ, ଜହରଲାଲ ଏବଂ ଗାନ୍ଧିଜୀ । ତାଙ୍କ ଶବକୁ ଆହ୍ଲାବାଦ ନିଆ ଯାଇ ସଙ୍ଗମଠାରେ ସଂସ୍କାର କରାଗଲା । ସେଠାରେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇଥିବା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳୀ ଦେଇଥିଲେ । ପରେ ଖବରକାଗଜକୁ ବିବୃତି ଦେଇ ସେ କହିଥିଲେ; ମୋ ଅବସ୍ଥା ବର୍ତ୍ତମାନ ଠିକ ଜଣେ ବିଧବାପରି, ଜଣେ ବିଧବା ସତ୍ ରହି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରିପାରେ । ମୁଁ କୌଣସି ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରିପାରିବି ନାହିଁ । ମୋତିଲାଲଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ମୋର ଯେଉଁ କ୍ଷତି ହେଲା ତାହା ସବୁଦିନ ପାଇଁ ହେଲା । ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଯେଉଁ ପଥର ଗଦା ପଡ଼ିଛି ମୁଁ ତୁମରି କୋଳରେ ଆଶ୍ରୟ ନିଏ ।''

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗାନ୍ଧି-ଇରଉଇନ ସନ୍ଧି

କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ବୈଠକ ଆହ୍ଲାବାଦରେ ବସି ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ ରଖି ସରକାରଙ୍କସହିତ ମିଳାମିଶାପାଇଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚଳାଇବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା ।

ଫେବୃୟାରୀ ୨୭ ତାରିଖ ଦିନ ବଡ଼ଲାଟ ଲର୍ଡ ଇରଉଇନ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଦିଲ୍ଲୀରେ ଦେଖାହେଲା । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବହୁବାର ସାକ୍ଷାତ ପରେ ୧୯୩୧ ମାର୍ଚ୍ଚ ୫ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧି ଇରଉଇନ ସନ୍ଧି ସାଧାରଣରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଏହି ସନ୍ଧି ଫଳରେ ମିଳାମିଶାହୋଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯଥେଷ୍ଟ ପାଇଥିବା ଜଣାଗଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଆଶାକରିଥିଲେ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ହେଉ-ଥିବା କୌଣସି ସନ୍ଧିରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ପୋଲିସ ତଥା ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ପକ୍ଷରୁ କରା-ଯାଇଥିବା ଅଧିକ ଅତ୍ୟାଚାର ସମ୍ପର୍କରେ ବିଚାର ବିଭାଗୀୟ ଅନୁସନ୍ଧାନ ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବ । କିନ୍ତୁ ଏହା କରାଗଲେ ତାଙ୍କ ନିଜ ସମ୍ମାନ ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଞ୍ଚ ଆସିବାର ଆଶଙ୍କା ଥିବାରୁ ଏହି ଦାବୀ ଉପରେ ଜୋର ନ ଦେବାପାଇଁ ଇରଉଇନ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ଅପର ପକ୍ଷକୁ ଯାଉପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବ୍ୟଗ୍ର ଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ଏହି ସନ୍ଧି ଅନୁଯାୟୀ ସମୁଦ୍ରକୂଳ ଅଞ୍ଚଳରେ ବାସକରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ମାଗଣା ଲୁଣ ସାଉଁଟିବାକୁ ଏବଂ ତିଆରି କରିବାକୁ ଅଧିକାର ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ପିକେଟିଂକୁ ବେଆଇନ କରାଯାଇ ନ ଥିଲା । ସମସ୍ତ ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଦୀଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରାଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ବାଜ୍ୟାପ୍ତି ହୋଇଥିବା ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ଫେରାଇ ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥିଲା । ଦେଶର ଭାବୀ ଶାସନ ସଂସ୍କାର ସମ୍ପର୍କରେ ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘ ଭିତ୍ତିମୂଳକ ଶାସନକୁ ପସନ୍ଦ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାରତର ସ୍ୱାର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହାତରେ ପାଞ୍ଚ ରଖିବା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥିଲା । ବିଦେଶୀ ସରକାର ହାତରୁ ପାଞ୍ଚ ରଖିବା ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇବା ସମୟରେ ବରାବର ନିଜ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାହା କରିବା ଉପରେ ଯୋର ଦିଅନ୍ତି । ତେଣୁ ହାତର ପାଞ୍ଚ ରଖିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହା ଯେପରି ଭାରତୀୟ ଲୋକଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥ ଦଷ୍ଟିରୁହିଁ କରାଯାଉଛି ବୋଲି ଲୋକେ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ତାହା ଉପରେ ବିଶେଷ ଜୋର ଦେଇଥିଲେ । ତାଛଡ଼ା କଂଗ୍ରେସ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଦାବୀ କରିବାକୁ ଏହି ସନ୍ଧିରେ ଅଧିକାର ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଏହି ସନ୍ଧିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରଧାନ ଲାଭ ବିଷୟ ଥିଲା ଯେ, ଏହାଦ୍ୱାରା ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଭାରତ ସହିତ ଇଂରେଜ ସରକାର ସମାନସନ୍ଧଭାବରେ ଦେଶର ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହା ଭାରତ ଉପରେ ଯୋର ଜବରଦସ୍ତି କେହି ଚପାଇ ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ତାଛଡ଼ା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଶା କରିଥିଲେ ଯେ, ଦ୍ରୁତଗତିରେ ଅବସ୍ଥା ବଦଳିବ ଏବଂ ତାଫଳରେ ଇଂରେଜ ସରକାର ଶେଷକୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଶାସକଭାବେ ରହିବା ସମ୍ଭବପର ହେବ ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ଜହରଲାଲଙ୍କର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଥିଲା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଏହାଦ୍ୱାରା ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରାଗଲା ବୋଲି ସେ ଭାବୁଥିବାରୁ ଏହାକୁ ସେ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଯେବେ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ ନ କରନ୍ତି ତାହେଲେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଯୋର ଦେବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ । ସେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ସନ୍ଧି ସହିତ କଂଗ୍ରେସକୁ ସମ୍ପୃକ୍ତ ନ କରି ନିଜକୁ ହିଁ କେବଳ ସମ୍ପୃକ୍ତ କରିଥିଲେ । ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଜହରଲାଲ ତାଙ୍କର ବିରୋଧ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରି ନେଇ-ଥିଲେ । ପରେ ଅବଶ୍ୟ ସେ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ଯେ, ଏହି ସନ୍ଧି ଫଳରେ କଂଗ୍ରେସର ସମ୍ମାନ ଏପରିକି କଂଗ୍ରେସ ବିରୋଧି ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ବଢ଼ିଥିଲା ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ୧୯୩୧ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ କରାଚିଠାରେ ହେଲା । ସାଧାରଣତଃ ଡ଼ିସେମ୍ବର ମାସରେ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ହେବାର କଥା ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏଥର ତାହା ହୋଇ ପାରି ନ ଥିଲା । ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ସଭାପତିଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ହସ୍ତକ୍ଷେପସତ୍ତ୍ୱେ ଭଗତ୍ ସିଂ, ରାଜଗୁରୁ ଏବଂ ସୁଖ-ଦେବଙ୍କୁ ଫାଶି ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ଦେଶସାରା ଦୁଃଖ ଏବଂ ବିଶାଦର ଛାୟା ଖେଳି ଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ କରାଚି ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା କରିବା ନିମନ୍ତେ ବାଟ ଷ୍ଟେସନମାନଙ୍କୁ ଆସିଥିବା ଲୋକେ ଏହି ୩ ଜଣ ଦେଶପ୍ରେମୀଙ୍କ ଜୀବନରକ୍ଷା ଦିଗରେ ବିଫଳ ହୋଇଥିବାର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ କଳା ପତାକାମାନ ଦେଖାଉଥିଲେ ।

ଉକ୍ତ ଅଧିବେଶନର ମୁଖ୍ୟ ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟଥିଲା ଗାନ୍ଧି ଇରଉଇନ ଚୁକ୍ତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା । ଏହି ସମ୍ପର୍କୀୟ ଆଲୋଚନା ବହୁ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତହିଁରେ ଯଥେଷ୍ଟ ତିକ୍ତତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ନିର୍ମମଭାବେ ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଚୁକ୍ତିଟି କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । ତା ଛଡ଼ା "ହାତର ପାଞ୍ଚ" ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ ଅର୍ଥାନ୍ତର କରିଥିଲେ, ତାକୁ ମଧ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ ଗ୍ରହଣ କଲା । ତାଙ୍କର ନିଜ ପ୍ରସ୍ତାବ କ୍ରମେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକରେ କଂଗ୍ରେସର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ ସେ କରିବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବଛା ଯାଇଥିଲା । କଂଗ୍ରେସର ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରାଜ ବୋଲି ପୁନର୍ବାର ଘୋଷଣା କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁ ଗୁରୁତ୍ୱପର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସ୍ତାବଟି ପାସ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଥିଲା ମୌଳିକ ଅଧିକାର ଏବଂ ଅର୍ଥନୀତି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବ । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସାମାଜିକ ନ୍ୟାୟର ନୀତି ଲିପିବଦ୍ଧ କରାଯାଇଥିଲା ଏବଂ ତାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଭାରତୀୟ ସମ୍ବିଧାନରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଛି ।

ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନେ ଏହି ଚୁକ୍ତି ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା ଫଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବିଜୟ ହେଲା ବୋଲି ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଉତ୍ସାହ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା । ତାହାର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ କରାଚୀରୁ ଫେରିବାବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଷ୍ଟେସନରେ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇବାକୁ ଅଜସ୍ର ଲୋକ ଯାଉଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଇରଉଇନ ଭାରତବର୍ଷରୁ ବିଦା ହେବା ପରେ ତାଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ଉଇଲିଂଡ଼ନ ଭାରତର ବଡ଼ଲାଟ ହେଲେ । ସେ ପୂର୍ବରୁ ବମ୍ବେ ଓ ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ଲାଟ ଥିଲେ । ଭାରତ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଧାରଣାଥିଲା ତାହାଥିଲା ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ଭାବାପନ୍ନ । ତାଙ୍କର ନିଜର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ କିପରି ଚଳାଇବାକୁ ହେବ ସେ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଧାରଣା ଥିଲା ।

କଂଗ୍ରେସ ସହିତ ଚୁକ୍ତି ସ୍ୱାକ୍ଷର ହେବା ଫଳରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ଗୋଷ୍ଠୀ ବଡ଼ ବିରକ୍ତ ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରୁଥାନ୍ତି । ନୂତନ ବଡ଼ଲାଟ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ମନୋଭାବକୁ ସମର୍ଥନ କଲେ । ଏହା ଫଳରେ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ସନ୍ଧି ସର୍ତ୍ତଗୁଡ଼ିକର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରି ତାହା ଭଙ୍ଗ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅତି ମାତ୍ରାରେ ଅସୁସ୍ଥ ଅନୁଭବ କଲେ । ସେ ଏ ସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଯିବେ କି ନାହିଁ ସେ ବିଷୟ ଗଭୀର ଚିନ୍ତା କରି ଶେଷକୁ ଯିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ ଜାହାଜରେ ବିଲାତ ଯାଉଥିଲେ, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ସହଯାତ୍ରୀ ଥିଲେ, ବିଲାତର ବିଖ୍ୟାତ୍ ସମ୍ବାଦ ସରବରାହ ଅନୁଷ୍ଠାନ ରଏଟରଙ୍କ ବିଶେଷ ପ୍ରତିନିଧି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଜାହାଜରେ ଦେଖାକରି ତାଙ୍କ ବିଲାତି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସମ୍ପର୍କରେ ପଚାରିଲେ । ଏ ଦେଖାସାକ୍ଷାତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରିକଳ୍ପିତ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ରୂପରେଖ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବାରୁ ଏହି ଦେଖାସାକ୍ଷାତ ଥିଲା, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, "ମୁଁ ଏପରି ଗୋଟିଏ ସମ୍ବିଧାନ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି, ଯେ କି ଭାରତକୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଦାସତ୍ୱରୁ ମୁକ୍ତି ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦରକାର ହେଲେ ପାପ ବା ଅନ୍ୟାୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକାର ଦେବ । ମୁଁ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଭାରତପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚାହେଁ, ଯେଉଁ ଭାରତର କି, ଦରିଦ୍ରତମ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହା ସେମାନଙ୍କର ଦେଶ ଏବଂ ଏହା ଗଢ଼ିବାରେ ସେମାନଙ୍କର ସକ୍ରୀୟ ଭାଗ ରହିଛି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବେ । ସେ ଦେଶରେ କୌଣସି ଉଚ୍ଚ ନୀଚ ଶ୍ରେଣୀଗତ ଭାବ ରହିବ ନାହିଁ ଏବଂ ସବୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଲୋକ ସଦ୍‌ଭାବରେ ଚଳିବେ, ସେପରି ଭାରତବର୍ଷରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ବା ମଦ ଅଫିମଭଳି ନିଶାଦ୍ରବ୍ୟମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନ ରହିବ ନାହିଁ ।

ନାରୀମାନେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପରି ସମାନ ଅଧିକାର ଉପଭୋଗ କରିବେ । ଆମର ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କ ସହିତ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବ ରହିବ ଏବଂ ଆମେ କାହାକୁ ଶୋଷଣ କରିବୁ ନାହିଁ ବା କାହାଦ୍ୱାରା ଶୋଷିତ ହେବୁ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଯେତେ ଦୂର ସମ୍ଭବ ଆମର ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ହେବ ସବୁଠାରୁ କ୍ଷୁଦ୍ରତମ । ଦେଶର କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥର ବିରୋଧାତ୍ମକ ନ ହୋଇଥିବା ଦେଶୀ ଓ ବିଦେଶୀ ସବୁ ଅଧିକାର ନିଖୁଣ ଭାବେ ସଂରକ୍ଷିତ କରାଯିବ । ବିଦେଶୀ ଓ ଦେଶୀ ମଧ୍ୟରେ କରାଯାଉଥିବା ତାରତମ୍ୟକୁ ମୁଁ ଘୃଣା କରେ । ଏହାହିଁ ମୋ ସ୍ୱପ୍ନର ଭାରତ । ଯେଉଁଥିପାଇଁ କି ମୁଁ ଗୋଲଟେବୁଲ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଚେଷ୍ଟା କରିବି ।" ସ୍ୱାଧୀନତାର ୨୨ ବର୍ଷ ପରେ ଆଜିକାର ଅବସ୍ଥା ଏହା ସହିତ ତୁଳନା କଲେ ମନରେ ଦୁଃଖ ଆସେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୨ ତାରିଖ ଦିନ ବିଲାତରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ତାଙ୍କ ଦଳରେ ଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଦୁଇଜଣ ସେକ୍ରେଟାରୀ ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ଓ ପ୍ୟାରେଲାଲ, ତାଙ୍କ ପୁଅ ଦେବଦାସ ଏବଂ ମିସ୍ ସ୍ଲେଡ୍ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜଣେ ପୁଣି ପୁରାତନପନ୍ଥୀ ଲୋକ, ଚକ୍ରାନ୍ତକାରୀ ଏବଂ ସାଧୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପୁରୁଷ ବୋଲି ମିଛରେ କହି ଜଣେ ଭଣ୍ଡ ଲୋକଭାବେ ଭାରତର ଲୋକଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରୁଥିବା ଭାରତରେ ଥିବା ଇଂରେଜ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଚିତ୍ରଣ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅତିମାତ୍ରାରେ ଘୃଣା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ କେତେବେଳେ କ'ଣ କରିବେ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନିଶ୍ଚିତତା ଥିବାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଭୟ ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଉଇନ୍‌ଷ୍ଟନ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ କହିଥିଲେ "ମିଷ୍ଟର ଗାନ୍ଧି ବୋଲି ଜଣେ ରାଜଦ୍ରୋହୀ ଆଇନଜ୍ଞ ଓ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ଭଲଭାବରେ ଜଣାଥିବା ଫକିର ବେଶରେ ଅର୍ଦ୍ଧନଗ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ବଡ଼ଲାଟ ପ୍ରାସାଦକୁ ଆସୁଥିବା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ସେ ରାଜ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ସହିତ ସମକକ୍ଷ ଭାବେ ଆଲୋଚନା ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ସଂଗଠିତ କରି ପରିଚାଳନା ମଧ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି ।"

ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଏବଂ ବିଲାତର ଟୋରି ଦଳର ଲୋକ ଏଭଳି ବିରୁଦ୍ଧାତ୍ମକ ଚିତ୍ର କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବିଲାତରେ ସେ ପହଞ୍ଚିଲାବେଳକୁ ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସାଦର ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା କରାଯାଇ ସ୍ୱାଗତ କରାଯାଇଥିଲା । ବିଲାତର ଇଷ୍ଟ ଏଣ୍ଡ ଅଞ୍ଚଳରେ ସାଧାରଣତଃ ଗରିବ ଲୋକମାନେ ରହନ୍ତି । ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ମିସ୍ ମୁରିଏଲ ଲିଷ୍ଟରଙ୍କର କିଙ୍ଗସ୍ ଲେନସ ହଲ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ସଂସ୍ଥା ଥିଲା । ସେହିଠାରେ ରହିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେତେ ଦିନ ଏହି ହଲରେ ରହିଥିଲେ, ସେ ସମୟତକ ବରାବର ବିଲାତର ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ବିଶେଷତଃ ସାମ୍ବାଦିକ, ଧର୍ମଯାଜକ, ଶାନ୍ତିବାଦୀ, ସମାଜିକ, ତଥା ରାଜନୈତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା କର୍ମୀ, ଶ୍ରମିକ ଏବଂ ନାନା ଜାତୀୟ ଦେଖଣାହାରୀ ଆସି ଭରପୁର ହେଉଥାନ୍ତି । ଏହି ଅଦ୍ଭୁତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ କିଙ୍ଗସ ଲେନ ହଲ ଆଡ଼କୁ ସମସ୍ତେ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଉଥାନ୍ତି । ଖବର କାଗଜ ଏବଂ ରେଡ଼ିଓ ଜରିଆରେ ତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଚାର ହେଲା । ଅବଶ୍ୟ ତାଙ୍କ ନିଜସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ଛେଳିଏବଂ ଖାଦ୍ୟପ୍ରଭୃତି ସମ୍ପର୍କରେ ନାନା ଅଦ୍ଭୁତ ଗପ ସବୁ ବାହାରିଲା ଯାହା ଫଳରେ କି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଲୋକେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲେ । ଗୋଲଟେବୁଲ ସମ୍ମିଳନୀ କାର୍ଯ୍ୟ ଛଡ଼ା ସେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବରାବର ନିଜକୁ ବ୍ୟସ୍ତ ରଖୁଥାଆନ୍ତି । ସମୟେ ସମୟେ ସେ ଇଷ୍ଟ ଏଣ୍ଡରେ ବାସକରୁଥିବା ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ଭଲମନ୍ଦ ବୁଝୁଥାନ୍ତି । ସକାଳେ ବୁଲିଯାଉଥିବା ସମୟରେ ସେ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଥଟ୍ଟା ତାମସା ମଧ୍ୟ କରିବାକୁ ଛାଡ଼ୁ ନ ଥା'ନ୍ତି । ଶ୍ରମିକ ବସ୍ତିର ମହିଳା ଓ ପିଲାମାନେ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ହୋଇଗଲେ । ଶ୍ରମିକ ଶ୍ରେଣୀଙ୍କମଧ୍ୟରେ ସେ ହେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ଲୋକପ୍ରିୟ । ତା ଛଡ଼ା ବିଲାତରେ ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସେ ବକ୍ତୃତା ଦେଉଥାନ୍ତି । ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ଭବନର ଗୋଟିଏ କୋଠରୀରେ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନମାନ ସେ ପରିଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ତା ଭିତରେ ଥିଲା ଲଙ୍କାସାୟାର । ଭାରତବର୍ଷରେ ବିଲାତି ଲୁଗା ବର୍ଜନ ଫଳରେ ଏଠାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ବେକାରୀ ସମସ୍ୟା ଦେଖା ଦେଇଥିଲା । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଶ୍ରମିକମାନେ ତାଙ୍କ ଠାରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏପରି ଭାବରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିଲାତର ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ପାରିଥିଲେ ।

ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକରେ ତାଙ୍କର କିଛି ଲାଭ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ନିଜର ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ସେମାନଙ୍କର ସଦିଚ୍ଛା ପାଇ ପାରିଥିବାରୁ ଏହା ଥିଲା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଯଥେଷ୍ଟ ଲାଭଜନକ । ଉଇନ୍‌ଷ୍ଟନ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ତାଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ପୁଅ ର୍‍ୟାଣ୍ଡଲଫ୍ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିଥିଲେ । ତା' ଛଡ଼ା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଲଏଡ୍ ଜର୍ଜ ଏବଂ ହାରୋଲଡ୍ ଲକ୍ସିଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଦେଖା ହୋଇଥିଲା । ଲେଡ଼ି ଆଷ୍ଟର ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ସମାଲୋଚକ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ନାରୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଗ୍ରଗତି କରିଥିବା ଜାଣି ସେ ସମାଲୋଚନା ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ବର୍ଣ୍ଣାଡ୍'ସଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା । ଚିତ୍ର ତାରକାଙ୍କ ନାମ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୂର୍ବରୁ ଶୁଣି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବିଲାତର ବିଖ୍ୟାତ ଚିତ୍ର ତାରକା ଚାର୍ଲି ଚାପଲିନ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିଥିଲେ । ଅକ୍ସଫୋର୍ଡଠାରେ ପ୍ରଫେସର ଲିଣ୍ଡସେଙ୍କ ସହିତ ସେ ରହିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସ୍ତାବକ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲେ ଗିଲବର୍ଟ ମରେ ଏବଂ ଅଧ୍ୟାପକ ଏଡ୍‌ୱାର୍ଡ ଥମ୍ସନ । ରାଜା ଓ ରାଣୀଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଗୋଟିଏ ଭୋଜିରେ ସେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । କେଉଁ ଭଳି ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିକରି ଉକ୍ତ ଭୋଜିକୁ ସେ ଯିବେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଶଙ୍କା ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ସେ ସବୁଦିନେ ପିନ୍ଧୁଥିବା ଲୁଗାପଟା ଅର୍ଥାତ୍ ଆଣ୍ଠୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୁଗା ଓ ଚାଦର ବ୍ୟବହାର କରି ଯିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ଫେରିବା ପରେ ତାଙ୍କୁ ପରିଧାନ ସମ୍ପର୍କରେ ପଚାରିବାରୁ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହୋଇନାହିଁ ଏବଂ ରଜା ମୋ ପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ ଭଲ ବ୍ୟବହାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୋଷାକ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ଖରାପ ହୋଇନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ବିଲାତର ଯାହା ଅବସ୍ଥା ଥିଲା ତହିଁରେ ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକ ଫଳରେ ଭାରତର କିଛି ଲାଭ ହେବ ବୋଲି ଆଶା ନ ଥିଲା । ଭାରତ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରୁ ଗଲେ ତାହା ଇଂରେଜାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ବିପଦ୍‌ଜନକ ହେବ ବୋଲି ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ଏବଂ ତାଙ୍କ ମନୋଭାବାପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଭାବୁଥିଲେ । ବିଲାତରେ ଦେଖା ଦେଇଥିବା ଘୋର ଅର୍ଥନୈତିକ ସଂକଟ ଯୋଗୁଁ ଇଂରେଜ ସରକାର ଭାରତ ସମସ୍ୟା ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଧ୍ୟାନ ଦେଇପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି । ମ୍ୟାକ୍‌ଡୋନାଲ୍ଡ୍ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଲାତରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ରାଜନୈତିକ ଦିଗରୁ ସେ ଯଥେଷ୍ଟ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼ି ଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ଜାଠ ଦଳ ଲୋକଙ୍କର ଲୋକପ୍ରିୟତା ବଢ଼ୁଥାଏ । ସମ୍ମିଳନୀରେ ଏହି ସବୁ କାରଣରୁ ସଂକଟଜନକ ଅବସ୍ଥା ଦେଖା ଦେଇ ଏହା ବିଫଳ ହେବ ବୋଲି ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା । ବିଲାତର ପୁରୁଣା ରାଜନୀତିଜ୍ଞମାନେ ଏବଂ ଭାରତରେ ଥିବା ଇଂରେଜ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀମାନେ ନିଜ ମନଇଚ୍ଛାରେ ଭାରତବର୍ଷରୁ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୁନ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି ବାଛି କେତେକଙ୍କୁ ସମ୍ମିଳନୀକୁ ପଠାଇଥିଲେ । ସେମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚ ଜାତି ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି ଚିତ୍ରଣ କରୁଥାଆନ୍ତି । ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୁନ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିଭାବେ ସବୁଠାରୁ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଥାଆନ୍ତି ଜିନ୍ନା ଓ ଆମ୍ବେଦକର । କଂଗ୍ରେସ ଏବଂ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମଗ୍ର ଭାରତର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ଦାବୀକୁ ସେମାନେ ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଯୁକ୍ତି ହେଲା ଯେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ସ୍ୱାୟତ୍ତଶାସନ ଦିଆଯିବା ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରାଯିବା ପୂର୍ବରୁ ମୁସଲମାନ, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟଜାତି, ଶିଖ, ପାର୍ଶି, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଏବଂ ଇଉରୋପୀୟାନଙ୍କ ଭଳି ସମସ୍ତ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୁନ ଗୋଷ୍ଠୀ ଲୋକଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥ ସଂରକ୍ଷିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଯୁକ୍ତି ହେଲା ଯେ ଏହି ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ପ୍ରଶ୍ନ ଇଂରେଜଙ୍କର "ବିଭେଦ ମାଧ୍ୟମରେ ଶାସନ" କରିବା ନୀତିର ଫଳ ହୋଇଥିବାରୁ ଇଂରେଜ ସରକାର ପ୍ରଥମେ ନ ଗଲେ ଏହାର ସମାଧାନ ହୋଇ ପାରିବନାହିଁ । ସେମାନେ ସଂଖ୍ୟା ନ୍ୟୁନ ଗୋଷ୍ଠିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନ ପଦ୍ଧତି ଚାହୁଁଥିବା ସମୟରେ କଂଗ୍ରେସ ସଂଯୁକ୍ତ ନିର୍ବାଚନ ପଦ୍ଧତି ଦାବୀ କରୁଥିଲା ।

ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦେଇଥିବା ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ବକ୍ତୃତାଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ବକ୍ତୃତାରେ ସେ କଂଗ୍ରେସର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଇତିହାସ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କେଉଁମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଏହା ଗଠିତ ଏବଂ ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ କହିଥିଲେ । ସେ କଂଗ୍ରେସ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସରକାର ତଥା ଅନ୍ୟଦଳମାନଙ୍କ ସହିତ ଥିବା ପ୍ରଭେଦ ବୁଝାଇ ଦେଇଥିଲେ । ସେ କହିଥିଲେ ଯେ, କଂଗ୍ରେସ କେନ୍ଦ୍ରରେ ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥା ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘ ଦାବୀ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ "ଭାରତର ସ୍ୱାର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରୁ" ହାତର ପାଞ୍ଚ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରଖିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ବିବୃତିଟି ଯଥେଷ୍ଟ କମ୍ ବୋଲି ସେ କହିଲେ । କଂଗ୍ରେସ କେବଳ ଗୋଟିଏ ରାଜନୈତିକ ସମ୍ବିଧାନ ନ ଚାହିଁ ଚାହେଁ ଦୁଇ ସମକକ୍ଷ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାୟୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଯେଉଁ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ ଭାରତବର୍ଷରେ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା, ସେଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ୬ ହଜାର ମାଇଲ ଦୂରରୁ ଆସିବାର ବା ଅଯଥା ଆଶଙ୍କା ପ୍ରକାଶ କରିବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ ବୋଲି କହି ସରକାର ଅଯଥା ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ପ୍ରଶ୍ନକୁ ଟେକୁଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ସରକାରଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଉଥିଲେ । ପ୍ରଧାନ କଥା ହେଉଛି ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା । ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ ନୁହେଁ । ସେ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ସହ କ୍ଷମତାର ଭାଗିଦାର ହେବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ନାହିଁ ଏବଂ ସେ ଚାହାନ୍ତି ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସରକାର । ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାଳ ନିମନ୍ତେ ଅରଣ୍ୟରୋଦନ କରିବା ଲାଗି ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି ।

ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ପ୍ରସ୍ତାବ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଗଲା । ଯାହାକି ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିପଦଜନକ ତଥା ବିଷମୟ । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନ ପ୍ରଚଳିତ କରିବା ସମ୍ପର୍କରେ କୁହାଯାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବର୍ତ୍ତମାନ ନୂତନ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁଯାୟୀ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ଅଂଶ ବିଶେଷ ହୋଇଥିବା ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏହା ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ଏହି ଅସତ୍ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅତି ମାତ୍ରାରେ ବିରୋଧ କଲେ । ସେ କହିଲେ ଯେ, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନ ଅଧିକାର ଦିଆଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ସେମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ରହିବ । କାରଣ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ଧର୍ମ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରୁ ନାହାନ୍ତି । କାଳକାଳକୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ହୋଇ ରହିବେ ନାହିଁ ବୋଲି କହି ସେ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ "ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ରହିବା ଅପେକ୍ଷା ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ଧ୍ୱଂସ ମୁଁ ଚାହେଁ ।" ସେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି କହିଲେ ଯେ, ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ନିଜର ଜୀବନ ଦେଇ ମୁଁ ଏକାକୀ ଏହାର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବି ।" ତା'ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଚାଲୁ କରିବାର ଭାଗୀଦାର ହେବା ପାଇଁ ସେ ମଧ୍ୟ ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ । ସେ ଦାବୀ କଲେ ଯେ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ସ୍ଥଳେ ନିଜର ସେବାବଳରେ କଂଗ୍ରେସ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବାର ଦାବୀ କରେ । କାରଣ ଜାତି, ବର୍ଣ୍ଣ, ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଏହାର ଦ୍ୱାର ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଅଛି ।

ଯାହା ଆଶା କରାଯାଉଥିଲା, ତାହାହିଁ ହେଲା । ସଂଖ୍ୟା ନ୍ୟୂନ ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କର ବିଶେଷତଃ ସେମାନେ ଇଂରେଜ ରାଜନୀତିଜ୍ଞମାନଙ୍କର ବଚସ୍ପର ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ଦାବୀ ଆଗରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରତି କେହି କାନ ଦେଲେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସୁବିଧା ଜନକ ହେବ ଭାବି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନ ପଦ୍ଧତି ଭୀତିରେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରିବାକୁ ସେମାନେ ଇଚ୍ଛୁକଥିଲେ । କାରଣ ସଂଖ୍ୟା ନ୍ୟୂନ ଶ୍ରେଣୀମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନ ପଦ୍ଧତି ଦିଆଗଲେ ସେମାନେ କାଳକାଳକୁ ସଂଖ୍ୟା ନ୍ୟୂନ ହୋଇ ରହିବେ । ଏହିପରି ନାନା ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ବା ଦାବୀ କାହାରି କାନରେ ପଶିଲା ନାହିଁ । ଶେଷକୁ ସେ କହିଲେ "ବୋତଲରେ କମ ବାଲି ଥିଲେ ସବୁ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସର ଦାବୀ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାକୁ କହୁଛି । କଂଗ୍ରେସ ଚାହେଁ ସ୍ୱାଧୀନତା । ଏହାକୁ ଆପଣମାନେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯେକୌଣସି ନା ଦିଅନ୍ତୁ ପଛକେ । ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବାକୁ ଯାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, "ମୋର ରାସ୍ତା କେଉଁ ଦିଗକୁ ତାହା ମୋତେ ଜଣାନାହିଁ ।. . . . .ହୁଏତ ମୋତେ ବିପରୀତ ଦିଗକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିପାରେ . . . . .ମଣିଷ ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଜୀବନର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଝଡ଼ ଝଞ୍ଜାର ସମ୍ମୁଖୀନହେବା ନିମନ୍ତେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ " । ସି. ଏଫ୍. ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜଙ୍କ ଭାଷାରେ ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକ "ଚମତ୍କାର ବିଫଳତା" ଲାଭ କରିଥିଲା । ହଁ ବିଫଳତା ଲାଭ କରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ କେତେ ଦୂର ଚମତ୍କାର ?

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅତ୍ୟାଗ୍ରହର ରାଜ

ବିଲାତରେ ଏହି ସବୁ ଘଟଣା ଘଟୁଥାଏ । ଠିକ୍ ସେହି ସମୟରେ ଭାରତବର୍ଷରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଘଟଣା ଘଟିଥିବାର ଖବର ପହଞ୍ଚିଲା । ସରକାର ଚୁକ୍ତି ଭଙ୍ଗ କରି ଅତ୍ୟାଗ୍ରହର ସ୍ରୋତ ଚଳାଇବା ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଲେ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଶୀଘ୍ର ଭାରତ ଫେରିବା ପାଇଁ ଦେଶରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ତାର ଗଲା । ସେମାନେ ଅତ୍ୟାଗ୍ରହମୂଳକ ନୀତି ବନ୍ଦ ରଖିବେ ବୋଲି ନିଧାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ପାଇଁ ସେ ଗୋଲଟେବିଲ ବୈଠକରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ରାଜି ହୋଇଥିଲେ ।

୧୯୩୧ ଡିସେମ୍ବର ୧୬ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତ ଅଭିମୁଖେ ବିଲାତ ଛାଡ଼ିଲେ । ଆସିବା ବାଟରେ ଲେମାନ ହ୍ରଦର ଭିଲେନ ନିଉଭାଠାରେ ରୋମାଂ ରୋଲାଂଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ କିଛିଦିନ ରହିଥିଲେ । ଏହା ଥିଲା ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ୟୁରୋପ ଅବସ୍ଥାଠାରୁ ନୈତିକତା ମୂଲ୍ୟର ଆବଶ୍ୟକତା ଏବଂ ଏହି ଅଶାନ୍ତିମୟ ବିଶ୍ୱରେ ସତ୍ୟ ଏବଂ ଅହିଂସାର ଆବଶ୍ୟକତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସଭାକୁ ବହୁ ଲୋକ ତାଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣିବା ନିମନ୍ତେ ଆସୁଥିଲେ । କେତେକ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ଭକ୍ତ ଓ ଆଉ କେତେକ ଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ତୁଚ୍ଛ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ । ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କୁ ତୁଚ୍ଛ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ କରୁଥିଲେ, ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ଜବାବ ଦେଉଥିଲେ । ଫେରିବା ବାଟରେ ସେ ରୋମରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ ଓ ରହିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁସୋଲିନଙ୍କ ଅତିଥି ହେବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ । କିନ୍ତୁ ଅବସ୍ଥା ଚକ୍ରରେ ସେ ଦେଖା ନ କରି ଯାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ତାଙ୍କର ଔଦ୍ଧତ୍ୟକୁ ପସନ୍ଦ କରୁ ନ ଥିଲେ । ସେ ଭଦ୍ରତାର ସହିତ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, "ଆପଣ ତାସର ଘର ତିଆରି କରୁଛନ୍ତି ।" ପୋପ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସିଷ୍ଟିନ ଚ୍ୟାପେଲକୁ ଯାଇ ଯିଶୁଙ୍କର କ୍ରୁଶବିଦ୍ଧସ୍ଥାନ ଦେଖି ଅତିମାତ୍ରାରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇଥିଲେ ।

୧୯୩୧ ଡିସେମ୍ବର ୨୮ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରିଲେ । ବମ୍ବେରେ ଓହ୍ଲାଇବା ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ରାଜୋଚିତ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରାଯାଇଥିଲା । ବମ୍ବେରେ ସେ ମଣିଭବନଠାରେ ରହୁଥିବାରୁ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାସ୍ତା ଓ ଉକ୍ତ କୋଠାର ଚାରିପାଖ ଲୋକାରଣ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ରାଜନୈତିକ ଅବସ୍ଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତର ଥିଲା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ବୈଠକ ଡକାଗଲା । ସେମାନଙ୍କ ନିଜ ନିଜ ଅଞ୍ଚଳରେ ଘଟିଥିବା ସବୁ ଘଟଣା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଘଟୁଥିଲା ସେ ସମ୍ପର୍କୀୟ ସମ୍ବାଦ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଦେଶର ଚାରିଆଡ଼ୁ ଆସିଥିବା ନେତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ବୈଠକରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସରକାର ତାଙ୍କର ଦେଇଥିବା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଭଙ୍ଗକରି ଅତ୍ୟାଗ୍ରର ଚାଲୁ ରଖିଛନ୍ତି ବୋଲି ସମସ୍ତେ କହିଲେ ।

ଅର୍ଡିନାନ୍ସ ଜାରୀ କରାଯାଇ ସରକାର ନିଜ ହାତକୁ ଯଥେଷ୍ଟ କ୍ଷମତା ନେଇଛନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ, ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ ଏବଂ ବଙ୍ଗଳାରେ ଅମାନୁଷିକ ଅତ୍ୟାଗ୍ରରମାନ ପୋଲିସ ପକ୍ଷରୁ ଚାଲିଲା । କମିସନରଙ୍କଦ୍ୱାରା ଆହୂତ ଗୋଟିଏ ଦରବାରରେ ଗଫର ଖାଁ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ଦ୍ୱାରା ସରକାରଙ୍କ ସହିତ କରୁଥିବା ସହଯୋଗ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ୱରାଜ ଭାରତର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରି ସେ ରାଜଦ୍ରୋହ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଆଳ ଦେଖାଇ ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶରେ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଅତ୍ୟାଗ୍ରର ଚାଲିଲା । ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଭାଇ ଡାକ୍ତର ଖାଁ ସାହେବଙ୍କ ସହିତ ଗିରଫ କରାଗଲା । ଏହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ଖୁଦାୟୀ ଖିଦ୍‌ମତ୍ ଗାରର ଲୋକମାନେ ବିକ୍ଷୋଭ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ, ଯାହାକି ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଗଫର ଖାଁ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କର ଲୋକପ୍ରିୟତାରେ ସରକାର ଉତ୍‌କ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଦଳିଚ଼ଳାନ୍ତ କରିବାକୁ ଠିକ୍ କଲେ । ବିକ୍ଷୋଭକାରୀମାନଙ୍କ ଉପରକୁ ବାରମ୍ବାର ଗୁଳି କରାଗଲା । ତା ଫଳରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁରୁଷ ଓ ପିଲାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା ।

ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶରେ ଜମିଦାରମାନଙ୍କ ଅତିରିକ୍ତ ଅତ୍ୟାଗ୍ରରମୂଳକ କର ଆଦାୟ ଫଳରେ ଚାଷୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅସନ୍ତୋଷ ଦେଖାଦେଲା । କଂଗ୍ରେସ ସହିତ ସରକାରଙ୍କର ଚାଲିଥିବା ମିଳାମିଶା ସମ୍ପର୍କୀୟ କଥାବାର୍ତ୍ତାର ଫଳାଫଳକୁ ଅପେକ୍ଷା କରାଯାଇ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ଅସ୍ଥାୟୀଭାବେ ଖଜଣା ବନ୍ଦ ଆନ୍ଦୋଳନ କରାଗଲା । ଏହା ଫଳରେ ଶହ ଶହ ଲୋକଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି ବାଜ୍ୟାପ୍ତି କରାଗଲା । ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶର କଂଗ୍ରେସ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଶହ ଶହ ଲୋକଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା । ଜହରଲାଲ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦେଖାକରି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ବମ୍ବେ ବାହାରିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା ।

ବଙ୍ଗଳାରେ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହା ଫଳରେ ପୋଲିସ ଗୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଲୋକମାନଙ୍କ ଘରେ ପଶି ତାଙ୍କୁ ମାରି ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି ବାଜ୍ୟାପ୍ତି କରିନେଲେ । ଲୋକମାନଙ୍କ ଉପରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଅକଥନୀୟ ଅତ୍ୟାଗ୍ରର କରାଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା । କୁଖ୍ୟାତ ହିଜଲି ଜେଲରେ ପୋଲିସ ମାଡ଼ ଫଳରେ ସେଠାରେ ରହିଥିବା ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇଜଣଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନେ ଆଘାତ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ । ବମ୍ବେ ପ୍ରଦେଶ ସାରା ଆତଙ୍କରାଜ ଖେଳିଗଲା । ସରକାରଙ୍କ ମତିଗତିରୁ ସୂଚନା ମିଳିଲା ଯେ, ନୀତି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇ ଲାଠି ଓ ବନ୍ଧୁକ ସାହାଯ୍ୟରେ ଦେଶ ଶାସନ କରିବାକୁ ସରକାର ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଛନ୍ତି ।

ଏହି ସବୁ ଖବର ପାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅତି ତିକ୍ତତା ଅନୁଭବ କରି ଏହା "ଜଣେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କର ଖ୍ରୀଷ୍ଟପର୍ବର ଉପହାର" ବୋଲି ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ବିଲାତରେ କାଠ ଦଳର ଲୋକେ ସମିତାକୁ ଆସି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କର ଏହି ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଶଂସା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କଲେ । କିନ୍ତୁ ସାର ସାମୁଏଲ ହୋର ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ତାଗିଦ୍ କରି ସୂଚାଇ ଦେଇଥିଲେ ଯେ, ଏହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତିଫଳ ତାଙ୍କଉପରେ ହିଁ ଶେଷକୁ ପଡ଼ିବ । ବିଲାତରେ ସରକାର ଯେ ଗଢ଼ନ୍ତୁ ପଛକେ ଏବଂ ଭାରତର ମନ୍ତ୍ରୀ ବା ବଡ଼ଲାଟ ଯିଏ ହୁଅନ୍ତୁ ପଛକେ ପ୍ରକୃତ କ୍ଷମତା ସବୁବେଳେ ରହି ଆସିଥିଲା ଭାରତରେ ଥିବା ଗୋରା ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପାଖରେ । ନିଜର ସ୍ମରଣିକା ଲେଖି ମର୍ଲେ ତିଳକଙ୍କ ବିଗ୍ରହ ସମ୍ପର୍କରେ ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଯେବେ ସରକାର ତାଙ୍କ ବା ତାଙ୍କ ପରାମର୍ଶଦାତା-ମାନଙ୍କସହିତ ପରାମର୍ଶ କରିଥାନ୍ତେ, ତାହାହେଲେ ସରକାରଙ୍କୁ ଯାହା କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ତାହା କରିବାକୁ ପଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତା । ତିଳକ ବାହାରେ ରହିବା ଅପେକ୍ଷା ଜେଲ ଭିତରେ ରହିବା ଥିଲା ଅଧିକ ବିପଦଜନକ । ସାର ସାମୁଏଲଙ୍କର ଏହି ତାଗିଦ୍‌କୁ କେହି ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ ।

ତିନି ଦିନ ଧରି ବିଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟରେ ହେଉଥିବା ଅତ୍ୟାଚାରର ଖବର ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦେଶର ଅବସ୍ଥା ପୁରାପୁରି ଜାଣିସାରି ମତବ୍ୟକ୍ତ କଲେ ଯେ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରେ ଏହି ଆଖିବୁଜା ଆକ୍ରମଣ ଓ ନିର୍ମମତା ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାପାଇଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପୁନର୍ବାର ଆରମ୍ଭକରିବା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ । କେତେକ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ବିଶେଷତଃ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଖ୍ୟ ଶଏଦ ମାମୁଦ ଯେ କି କଂଗ୍ରେସର ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ ଥିଲେ, ସେମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ ୧୯୩୦ ଅତ୍ୟାଚାର ଫଳରେ, ଦେଶରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଦୁର୍ବଳତା ଆସିଥିବାରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ପୁନର୍ବାର କରାଗଲେ ବିଶେଷ ଫଳପ୍ରଦ ହେବ । ପରେ ଅବଶ୍ୟ ଡକ୍ଟର ସୟଦ ମାମୁଦ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଖରାପଥିବା କାରଣରୁ ନିଖିଳ ଭାରତୀୟ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ସମ୍ପାଦକ ପଦରୁ ଅବ୍ୟାହତି ନେଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଜବାବଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ ଯେ, ଏହି ଅବସ୍ଥା କଂଗ୍ରେସ ବା ଲୋକଙ୍କପକ୍ଷରୁ ସୃଷ୍ଟି କରା ନ ଯାଇ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଗୋଟିଏ ଆହ୍ୱାନ ସେମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇ ପାରିବ । ଯାହା ଦୁର୍ବଳତା ଦେଖା ଯାଇଥାଉ ପଛକେ ଜାତି ଯେବେ ଏହି ଆହ୍ୱାନ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ଅତ୍ୟାଚାର ସହିଯାଏ, ତାହାହେଲେ ଜାତି କେବେହେଲେ ଉଠି ପାରିବ ନାହିଁ । "ଆମେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥାଉ ବା ନ ଥାଉ ଆମ୍ଭକୁ ଏହି ଆହ୍ୱାନ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।"

ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସମାଧାନର ସମସ୍ତ ସୁଯୋଗ ନ ପାଇ କୌଣସି ଆନ୍ଦୋଳନ କେବେ ହେଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ୧୯୩୧ ଡ଼ିସେମ୍ବର ୨୯ ତାରିଖ ଦିନ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗୋଟିଏ ତାର କରି ଜଣାଇଲେ ଯେ, ଏଥିମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁଭଳି ଅର୍ଡିନାନ୍‌ସ ଜାରିହୋଇ ସମୂହଭାବେ ଅତ୍ୟାଚାର, ଗିରଫଦାରୀ ଓ ଗୁଳିଚାଳନା ପ୍ରଭୃତି କରାଯାଇଛି, ସେ ଖବର ଭାରତବର୍ଷରେ ପହଞ୍ଚି ସେ ପାଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥିଲେ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କ ଶେଷ ହୋଇଛି କି ନାହିଁ ତାହା ସେ ଜାଣିପାରି ନାହାନ୍ତି ବା ତାଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟତ କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କଠାରୁ ସେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଆଶା କରନ୍ତି କି ନାହିଁ ତା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଅଜଣା । ଏହି ଲମ୍ବା ତାରର ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ସଚିବଙ୍କଠାରୁ ଗୋଟିଏ ଜବାବ ଆସିଲା । ତହିଁରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ହେଲା ଯେ; ଶାସନତାନ୍ତ୍ରିକ ସଂସ୍କାରଭଳି ବିରାଟ କାର୍ଯ୍ୟ ଯାହା ଆଗେଇ ନେବାକୁ କି ସରକାର ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ, ସେଥିରେ ବଡ଼ଲାଟ ସମସ୍ତ କାମନା କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ଓ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶରେ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଯେଉଁ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଛି ତାହା ସହ୍ୟକରିବାକୁ ବଡ଼ଲାଟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହନ୍ତି । ଏହି ଜବାବରେ ଆଉ ମଧ୍ୟ ଥିଲା ଯେ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାଭଳି ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଉପାୟ ସରକାର ଚିନ୍ତାକରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କଂଗ୍ରେସପକ୍ଷରୁ ଖଜଣାବନ୍ଦ ଆନ୍ଦୋଳନକରିବା ପାଇଁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରାଯାଇ ତାହା ପୁରାଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଉଥିବାରୁ ତାହାଫଳରେ ଶ୍ରେଣୀ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତଥା ସମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ବିଭେଦ ଦେଖା ଦେଇଥିବାରୁ ଏହି ଅବସ୍ଥାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାପାଇଁ ସରକାର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି । ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ସମ୍ପର୍କରେ ତାରରେ ଥିଲା ଯେ; ଗଫର ଖାଁ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସଂଗଠନ ବରାବର ସରକାର ବିରୋଧି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲିପ୍ତ ରହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ଓ ସରକାରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଂଘର୍ଷ ପାଇଁ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଫଳରେ ପ୍ରଦେଶ ତଥା ଉପଜାତି ଅଞ୍ଚଳର ଶାନ୍ତି ଶୃଂଖଳାରେ ଘୋର ବିପଦ ପହଞ୍ଚିବାର ଆଶଙ୍କା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗଫର ଖାଁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ଦଳକୁ କଂଗ୍ରେସ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଅଂଶ ବିଶେଷ ବୋଲି ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ସ୍ୱୀକାର କରୁଛନ୍ତି । ଏହି ସବୁ କାରଣରୁ ବଡ଼ଲାଟ ବିଳମ୍ବ କରି ସତର୍କମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେହି ଉତ୍ତରରେ ଆଉ ମଧ୍ୟ ଥିଲା ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତବର୍ଷରେ ନ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ଯେଉଁ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଛି ସେଥିପାଇଁ ସେ ହୁଏତ ଦାୟୀ ନ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ତେଣୁ ଏହି ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଦାୟିତ୍ୱ ନାହିଁ ବୋଲି ଯେବେ ସେ କୁହନ୍ତି ତାହାହେଲେ ସେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିପାରନ୍ତି ।

୧୯୩୨ ଜାନୁୟାରୀ ପହିଲା ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ଚିଠିର ଜବାବ ଦେଲେ । ଏହି ଜବାବରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ, ଗତ କେତେ ମାସ ଧରି ଯେଉଁ ଅତ୍ୟାଗ୍ରହମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କରାଯାଇଛି ତାହା ସମ୍ପର୍କରେ ସରକାରଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ଜାଣିବା ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ । ତା'ଛଡ଼ା ସେ ଜଣାଇଥିଲେ ଯେ; କିଛି ଜାଣିବାପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଯେବେ ନିନ୍ଦା କରନ୍ତି ତଦ୍ୱାରା ସେ ଅସମ୍ମାନ ଜନକ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଦୋଷରେ ଦୋଷୀ ହେବେ । ସେ ଲେଖିଥିଲେ, "ଯେଉଁ ଅର୍ଡିନାନ୍‌ସମାନ ଜାରୀ କରାଯାଇ ଯେଉଁଳି ଅତ୍ୟାଗ୍ରହମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟମାନ ସରକାରଙ୍କପକ୍ଷରୁ କରାଯାଇଛି ତା'ର ଯେବେ ପ୍ରତିରୋଧ ନ କରାଯାଏ ତା ହେଲେ ଜାତିର ନୈତିକତା ପୁରାପୁରି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ତେଣୁ ଏହି ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନ ଆଗରେ ଶାସନତାନ୍ତ୍ରିକ ପ୍ରଶ୍ନ ଅତି ନ୍ୟୁନ ପ୍ରଶ୍ନରେ ପରିଣତ ହେଲାଣି । ମୋର ଆଶା, ଗୋଟିଏ ଶାସନତନ୍ତ୍ର ଯାହାକି ଭଲ କି ମନ୍ଦ' ତାହା ଜାଣିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ ଏବଂ ଯାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଜାତିର ସେତେବେଳକୁ କୌଣସି ଶକ୍ତି ନ ଥିବ, ସେଭଳି ଜିନିଷ ପାଇବା ବିନିମୟରେ କୌଣସି ସମ୍ମାନଜନକ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ସମ୍ମାନକୁ ନଷ୍ଟ ବା ଧୂଳିସାତ୍ କରି ବିପଦ ବରଣ କରିବ ନାହିଁ ।"

ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ, "ଆପଣଙ୍କ ତାରରେ ଯେଉଁସବୁ ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯେ କୌଣସି ଲୋକ ଜାଣି ପାରିବ ଯେ ଜାତୀୟ ନେତାମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିବା ଆଇନ ଅପେକ୍ଷା ସରକାରଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ କ୍ଷମତା ଅର୍ପଣ କରୁଥିବା ଅର୍ଡିନାନ୍‌ସ ପାସ କରିବା, ଲୋକଙ୍କ ଧନ ଜୀବନ ବିପନ୍ନ କରିବା ଏବଂ ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟ ନେତାମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇଥିବାରୁ ତା' ବିରୁଦ୍ଧରେ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ବିକ୍ଷୋଭ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିବା ନିରସ୍ତ୍ର ଜନତାକୁ ଗୁଳି କରିବା ଭଳି କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । . . . ତାଛଡ଼ା କେବଳ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କରାଯାଉଥିବା ଦରବାରରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାଟା ଏଭଳି କୌଣସି ଦୋଷାବହ କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେ ଯେଉଁଥିପାଇଁ କି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଚାର କରାଯାଇ ଜେଲ ଦଣ୍ଡ ଦିଆଗଲା, ତା'ର ମଧ୍ୟ କାରଣ ମୁଁ ବୁଝି ପାରୁନାହିଁ ।" ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗଫର ଖାଁ ବର୍ଣ୍ଣଗତ ବିଦ୍ୱେଷ ପ୍ରଚାର କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଯେଉଁ ଅଭିଯୋଗ କରାଯାଇଥିଲା ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥିଲେ, "ବରଂ ସେ ଭିନ୍ନ କଥା କହୁଛନ୍ତି । ତା' ସତ୍ତ୍ୱେ ଯେବେ ସରକାର ଏହି ଅଭିଯୋଗ ସତ୍ୟ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛନ୍ତି ତାହାହେଲେ ଅନ୍ତତଃ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ବିଚାରର ସୁବିଧା ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ଥିଲା ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶର ଖଜଣା ବନ୍ଦ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥିଲେ "ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ବଡ଼ଲାଟ ଯେ ଭୁଲ ଖବର ପାଇଛନ୍ତି ଏ ବିଷୟରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସ କାହାରିକୁ ଖଜଣା ବନ୍ଦ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ପାଇଁ କ୍ଷମତା ଦେଇ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସରକାର ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ମଧ୍ୟରେ ମିଳାମିଶା ପାଇଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲିଥିବା ସମୟରେ ଖଜଣା ଆଦାୟ ସମୟ ପହଞ୍ଚିବାରୁ ସ୍ଥାନୀୟ ସରକାରୀ ଲୋକେ ଲୋକଙ୍କୁ ଖଜଣା ଦେବାପାଇଁ ତାଗିଦ କଲେ । ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ଚାଲିଥିବା ମିଳାମିଶା ପାଇଁ କଥାବାର୍ତ୍ତାର ଫଳାଫଳ ଜଣାପଡ଼ିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖଜଣା ନ ଦେବା ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ କୁହାଯାଇଥିଲା । ଲୋକଙ୍କ ମଙ୍ଗଳପାଇଁ ଆଗ୍ରହୀଥିବା ଯେକୌଣସି ସରକାର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବ ଥିବା ଏବଂ ଲୋକଙ୍କର ସେବା ନିସ୍ୱାର୍ଥ ଭାବେ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କଂଗ୍ରେସ ଅନୁଷ୍ଠାନର ସହଯୋଗକୁ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଇବା କଥା । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ଏହା ମଧ୍ୟ କହିବି ଏ ଯେ ଖଜଣା ଦେବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ଲୋକଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପୁରାତନ ତଥା ସ୍ୱାଭାବିକ ଅଧିକାର ବୋଲି ମୁଁ ଭାବେ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅସହ୍ୟ ଅର୍ଥନୈତିକ ବୋଝରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଚେଷ୍ଟା ବିଫଳ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ଗୋଟିଏ ନ୍ୟାଯ୍ୟ ଉପାୟ । ତେଣୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅଶାନ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କରିବା କଂଗ୍ରେସ ଚାହେଁ ବୋଲି କରାଯାଉଥିବା ଅଭିଯୋଗକୁ ମୁଁ ପୂରାପୂରି ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହାର ପ୍ରତିବାଦ କରୁଛି ।"

ବଙ୍ଗଳା ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ, କଂଗ୍ରେସ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ଏବଂ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦ ସମ୍ପର୍କୀୟ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଅନ୍ୟ ଦୋଷାବହ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦା କରି ତାହାର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବା ପାଇଁ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ସହଯୋଗ କରିବାଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ । କିନ୍ତୁ ବଙ୍ଗଳା ଅର୍ଡିନାନ୍‌ସ ବଳରେ ଓ ସରକାରଙ୍କୁ ମିଳିଥିବା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କ୍ଷମତା ବଳରେ ଯେଉଁ ଆଇନସମ୍ମତ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କରାଯାଇଛି, ତାହାର ମଧ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ ପୂରାପୂରୀ ଅହିଂସାତ୍ମକ ଉପାୟରେ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବ । ସେ କହିଥିଲେ ଯେବେ ଉଭୟ ପକ୍ଷରୁ ସହଯୋଗ ମୂଳକ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଏ ସେ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ସହଯୋଗ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । କିନ୍ତୁ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଚିଠିରେ ସେ ଭଳି କୌଣସି ଭାବପ୍ରକାଶ ପାଇନାହିଁ ।

ଭାରତବର୍ଷରୁ ସେ ଅନୁପସ୍ଥିତ ଥିବା ସମୟରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଘଟଣା ଘଟିଛି ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ ଯେ; ତାଙ୍କ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ତାଙ୍କର ନିଜର ନୈତିକ ଦାୟିତ୍ୱ ସେ ଅସ୍ୱୀକାର କରୁ ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ସବୁ ଘଟଣା ଘଟିଛି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପୁରା ଖବର ନ ଥିବାରୁ ସେ ବିଷୟରେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ଜାଣିବା ପାଇଁ ସେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ । ସେ ଲେଖିଥିଲେ "ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଯେଉଁ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଉତ୍ତର ଦିଆଯାଇଛି ତାହା ଯେ, ମୋର ବନ୍ଧୁ ତଥା ସାଧୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିଠିର ସମଭାବାପନ୍ନ ଉତ୍ତର ନୁହେଁ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଥିବା ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଅଗୋଚରରେ ରଖି ନ ପାରେ । ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ସମୟ ଗଡ଼ିଯାଇନାହିଁ ବୋଲି ବଡ଼ଲାଟ ଯେବେ ଭାବୁଥାଆନ୍ତି ତାହାଲେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତିର ପୁନର୍ବିଚାର କରିବାକୁ କହୁଛି" । ପୁଣି ସେ ଲେଖିଥିଲେ "ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ସହଯୋଗ କରିବା ପାଇଁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ନିକଟରେ ମୋର ସୀମା ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ଦରକାର । ଅହିଂସା ମୋର ହେଉଛି ପୂରାପୂରି ଧର୍ମଗତ ବ୍ରତ ସ୍ୱରୂପ । ତା'ଛଡ଼ା ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କର କେବଳ ସ୍ୱାଭାବିକ ଅଧିକାର ନ ହୋଇ ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ ବା ଶସସ୍ତ୍ର ବିଦ୍ରୋହର ଏକମାତ୍ର ସକ୍ରିୟ ବିକଳ୍ପ ପନ୍ଥା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବୋଲି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶମାନ ଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ କରିଥିଲେ ତା'ର ଗୋଟିଏ ନକଲ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ଚିଠି ସହିତ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କର ଗୋଚରାର୍ଥେ ପଠାଇଥିଲେ । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଥିଲେ ଯେ; ନାନା ଅର୍ଡିନାନସ ଯେଉଳି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଉଛି ଏବଂ ଜହରଲାଲ ତଥା ଗଫୁର ଖାଁଙ୍କ ସମେତ ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶରେ ଯେଉଳି ଅସଂଖ୍ୟ ଲୋକଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇ ଗୁଳି କରାଯାଇଛି, ତାହା ବିଚାର କରି ମତ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଉଛି କି ସରକାରଙ୍କ ନୀତିରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ନ ହେଲେ ସରକାରଙ୍କୁ ସହଯୋଗ କରିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ବା ସମୂହ ଭାବରେ କରାଯାଇଥିବା ସନ୍ତ୍ରାସବାଦ କାର୍ଯ୍ୟକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ତୀବ୍ର ନିନ୍ଦା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସରକାରଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ତଥା ଅର୍ଡିନାନ୍ସ ଫଳରେ ଯେଉଳି ଅତ୍ୟାଚାରମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଛି ତା'ର ମଧ୍ୟ ନିନ୍ଦା କରିଥିଲେ । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଏହି ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଯେ; ବଙ୍ଗଳା ଅର୍ଡିନାନ୍ସ ଜାରୀ କରିବାର କୌଣସି ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତତା ନାହିଁ । ତାହା ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ ତଥା ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ପ୍ରତି ଲାଗୁ କରିବାର ମଧ୍ୟ ଆଦୌ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତତା ରହି ନ ପାରେ । ଏହି ସବୁ ଅର୍ଡିନାନ୍ସ ଜାରୀ କରିବାଭଳି କ'ଣ ଅବସ୍ଥା ଦେଖାଦେଇଛି ତାହା ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ପକ୍ଷରୁ ଦାବୀ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ମଧ୍ୟ କୁହା ଯାଇଥିଲା ଯେ, ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ କରିଥିବା ଘୋଷଣା କଂଗ୍ରେସ ଦାବୀ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପୂରାପୂରି ଅସନ୍ତୋଷ ଜନକ ଏବଂ ଅଯଥେଷ୍ଟ । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ପୁଣି ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଯେ ରାଜ୍ୟରକ୍ଷା, ବୈଦେଶିକ ବିଭାଗ ଏବଂ ଅର୍ଥ ବିଭାଗ ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ସମେତ ଜାତୀୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯାହା ହାତରପାଅ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦରକାର ସେତିକି ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି କଂଗ୍ରେସକୁ ସନ୍ତୋଷ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଯେବେ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କୌଣସି ସନ୍ତୋଷଜନକ ଉତ୍ତର ନ ମିଳେ ତାହାଲେ ଖଜଣା ବନ୍ଦ ସମେତ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ପାଇଁ ଜାତିକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିଲେ ।

ଲୋକଙ୍କୁ ପୂରାପୂରିଭାବେ ଅହିଂସାତ୍ମକ ରହିବା ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଗଲା । ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ବର୍ଜନ କରି ତା ପରିବର୍ତ୍ତେ ହାତକଟା ଓ ବୁଣା ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ମଦ ଦୋକାନମାନଙ୍କରେ ମଦ ନ ଖାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲୁଣମାରି ତାହା ଗୋଟାଇବା ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଗଲା । ତା'ଛଡ଼ା ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଓ ବିକ୍ଷୋଭ ଏବଂ ସଂଗଠନକରିବାପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯେଉଁମାନେ ନିଜ ନିଜ ସ୍ଥାନରୁ ନ ଘୁଞ୍ଚି ଲାଠି ଓ ଗୁଳିମାଡ଼ ଖାଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ, କେବଳ ସେହିମାନଙ୍କୁ ଏଥିପାଇଁ ବାଛିବା ନିମନ୍ତେ କୁହାଯାଇଥିଲା । ତା'ଛଡ଼ା ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ବିଲାତି ଦ୍ରବ୍ୟ ବର୍ଜନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଲାତି ସଂସ୍ଥାମାନଙ୍କ ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନ ରଖିବା ପାଇଁ କୁହାଯାଇଥିଲା । ଶେଷକୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଅନ୍ୟାୟ ଆଦେଶ ତଥା ଅର୍ଡିନାନ୍ସ ନୈତିକତା ବିରୁଦ୍ଧାତ୍ମକ ଆଇନ ଏବଂ ଜାତି ପକ୍ଷରେ କ୍ଷତିକାରକ ହୋଇଥିବା ଆଇନମାନ ଅମାନ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ ବୋଲି କୁହାଯାଇଥିଲା ।

ବଡ଼ଲାଟ ଜବାବଦେଇ ଜଣାଇଲେ ଯେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଧମକ ସେ ଦେଇଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ୧୯୩୨ ଜାନୁୟାରୀ ୩ ତାରିଖ ଦିନ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗଭୀର ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରି ଜଣାଇଲେ ଯେ, କୌଣସି ପ୍ରକାର ଧମକ ନ ଦେଇ କେବଳ ମୁଁ ନିଜର ପରିଷ୍କାର ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଛି । ତା'ଛଡ଼ା ଗାନ୍ଧୀ–ଇରଉଇନ ସନ୍ଧିରେ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ବନ୍ଦ କରା ନ ଯାଇ କେବଳ ସ୍ଥଗିତ ରଖା ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଏହାକୁ ମଧ୍ୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଇରଉଇନ ସରକାର ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ସେହି ଭିତ୍ତି ଉପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକରେ ଯୋଗ ଦେବାପାଇଁ ବିଲତ ଯାଇଥିଲେ । ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ସନ୍ଧିସର୍ତ୍ତ ଭଙ୍ଗ କରାଯାଇଥିବାର ସେ ଅଭିଯୋଗ କଲେ । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ସରକାରଙ୍କୁ ଜବାବ ଦେଲେ ଯେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଈର୍ଷା ବିହୀନ ତଥା ପୁରାପୁରି ଅହିଂସାତ୍ମକ ନୀତିରେ ଚାଲିବ । ସେ ଏହା ମଧ୍ୟ ଜଣାଇ ଦେଲେ ଯେ, ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ମିଳାମିଶାର ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ କରି ଦିଆଯାଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ବିପଦର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ହେବ ଏବଂ ତାଙ୍କର କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କ ସହିତ କିଛି ଅସଦ୍‌ଭାବ ନ ଥାଇ ସେମାନଙ୍କର କରିଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ଅଛି । ଭାରତ ବାହାରେଥିବା ତାଙ୍କର କେତେକ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ସରକାରଙ୍କ ଉପରେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ପକାଇବାପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିବେଦନ ପଠାଇଲେ ।

କିନ୍ତୁ ୧୯୩୨ ଜାନୁୟାରୀ ୪ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇ ୟରଓ୍ୱାଡ଼ା ଜେଲରେ ରାଜବନ୍ଦୀରୂପେ ରଖାଯିବାରୁ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ଜେଲଯିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ତାଙ୍କର ଜଣେ ଇଂରେଜ ଭକ୍ତ ଫାଦର ଭେରିଅର ଏଲଉଇନ୍‌ଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗୋଟିଏ ବାର୍ତ୍ତା ଦେଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେଇ ବାର୍ତ୍ତାରେ ଥିଲା, "ଆପଣଙ୍କ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ଜଣାଇ ଦେବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ ମୁଁ ମୋର ନିଜର ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଯେପରି ଶ୍ରଦ୍ଧା କରେ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ସ୍ନେହ କରେ । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୌଣସି ଈର୍ଷା ବା ଘୃଣା ଭାବ ପୋଷଣ କରି ନାହିଁ ବା ଭଗବାନଙ୍କ ଦୟାଥିଲେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ମଧ୍ୟ କେବେ ହେଲେ ଏଭଳି ଅସଦ୍‌ଭାବ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପୋଷଣ କରିବି ନାହିଁ ।" ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଦେଇଥିବା ବାର୍ତ୍ତାରେ ଥିଲା "ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ଅବିଚଳିତ ବିଶ୍ୱାସରଖି ସତ୍ୟ ଏବଂ ଅହିଂସା ପଥରୁ କେବେ ହେଲେ ବିଚ୍ୟୁତି ଯେପରି ନ ଘଟେ ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖି କେବେ ହେଲେ ପଛକୁ ନ ଫେରାଇଁ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଲଭପାଇଁ ନିଜ ଜୀବନ ତଥା ସମସ୍ତ ତ୍ୟାଗ କର " । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ବିଲତରେ ଥିଲାବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଜଗିବା ପାଇଁ ମୂତୟନ ଇଂରେଜ ଗୋଇନ୍ଦା କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ପାଇଁ ଉପହାର ପଠାଇବାକୁ ସେ ଭୁଲି ନ ଥିଲେ ।

ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସହ ବନ୍ଦୀ ରୂପେ ୟରଓ୍ୱାଡ଼ା ଜେଲରେ ରଖାଗଲା ଏବଂ ମହାଦେବ ଭାଇଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ନିଆଗଲା । ଦିନକ ଭିତରେ ଦେଶ ସାରା କଂଗ୍ରେସର ସମସ୍ତ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା । ମୋତିଲାଲଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱରୂପା-ରାଣୀ ନେହେରୁ ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଲଠି ପାହାର ବସିଲା । କସ୍ତୁରବାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଗିରଫ କରାଗଲା । ଦୁଇ ମାସ ଭିତରେ ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ଜେଲରେ ଥିବା ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଦୀଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ହେଲା ୩୨ ହଜାର ।

କଂଗ୍ରେସ ଓ ତଦ୍‌ସମ୍ପର୍କୀୟ ସମସ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ବେଆଇନ ଘୋଷଣା କରାଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ନାମରେ ବ୍ୟାଙ୍କରେ ଥିବା ଟଙ୍କା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମ୍ପତ୍ତି ଜବତ୍ କରାଗଲା । ଯେଉଁ-ମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇଥିଲା କେବଳ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି ବହୁଳଭାବେ ଜବତ କରା ନ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କ କୁଟୁମ୍ବ ତଥା ସମର୍ଥକମାନଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି ମଧ୍ୟ ଜବତ କରାଗଲା । ଜେଲ ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ଲଠି ତଥା ବେତମାଡ଼ ଅନବରତ ଚାଲିଲା । ଏହିପରି ଅତ୍ୟାଚାର ଚାଲିବା ଫଳରେ ଖଜଣା ବନ୍ଦ, ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ବର୍ଜନ ତଥା ଲବଣ ଏବଂ ଜଙ୍ଗଲ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସ [illegible] ପାଇବ ନାହିଁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବୋଲି କଡ଼ାକଡ଼ି ହୁକୁମ ହୋଇ କେତେକ ସାମ୍ବାଦିକଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯିବାରୁ ସାଧାରଣ ଲୋକ ସମସ୍ତ ଖବର ପାଇବା କଷ୍ଟକର ହେଲା । ତେଣୁ ମିରାବେନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ତଥା ପୋଲିସ ଅତ୍ୟାଗ୍ରର ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରକୃତ ଖବରମାନ ଦେଇ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଗ୍ରର ପତ୍ର ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରି ରଖାଗଲା । ବଡ଼ଲାଟ ଯେଉଁଳି ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ ଅବସ୍ଥାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିଲେ ତହିଁରେ ବିଲାତର ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ମତବାଦୀ ରାଜନୀତିଜ୍ଞମାନେ ତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ।

ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ବିଦେଶରେ ଥିବା ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ତଥା ସ୍ତାବକ ବୁଦ୍ଧିଜୀବିମାନେ ଭାରତରେ ଘଟୁଥିବା ଘଟଣାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସ୍ୱସ୍ତି ଅନୁଭବ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୁକ୍ତିପାଇଁ ସେମାନେ ଆନ୍ଦୋଳନ କଲେ । କାର୍ଲହିଥ ତାଙ୍କୁ ନୂତନ ସମାଜର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେଲେ । ଏଲେନ୍ ଉଇଲିକିସନ୍ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ସହ ଭାରତବର୍ଷ ପରିଦର୍ଶନ କରି ବିଲାତ ଫେରି ଭାରତ ସମ୍ପର୍କରେ ତିକ୍ତ ଭାବରେ ଲେଖାଲେଖି କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜଣେ ଇଂରେଜ ବନ୍ଧୁ ରୋମା ରୋଲାଣ୍ଡଙ୍କ ନିକଟକୁ ଚିଠିରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ; "ଆଜି ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ବର୍ତ୍ତମାନର ସମ୍ରାଜ୍ୟବାଦ ତଥା ପୁଞ୍ଜିବାଦ ସଂସ୍ଥା ତିଷ୍ଠିବା ଅସହ୍ୟ ବୋଲି ଭାବୁଥିବାରୁ ତାହାକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ବଦ୍ଧପରିକର । ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ହିଂସାର ବିନା ସାହାଯ୍ୟରେ ଏଭଳି ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ପାଇଁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଚାଲୁଥିବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ନାମକ ଅଦ୍ଭୁତ ପରୀକ୍ଷା ହେଉଛି ଏକମାତ୍ର ପନ୍ଥା. . . . ଏହା ଗାନ୍ଧି କରନ୍ତୁ ବା ଲେନିନ କରନ୍ତୁ ତହିଁରେ କିଛି ଫରକ ନାହିଁ । କାରଣ ପରିଣାମ ହେଲା ସାମାଜିକ ନ୍ୟାୟ ପାଇବା । ଭାରତବର୍ଷରେ ଚାଲିଥିବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯେବେ ସଫଳ ହୁଏ ତାହାହେଲେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଆନନ୍ଦର ସହିତ କ୍ରୁଶବିଦ୍ଧ ହେବାକୁ ଅନିଚ୍ଛୁକ ହେବେ ନାହିଁ । ଏଥର କୌଣସି ପୁନର୍ଜୀବନ ଲାଭ କରିବା ପ୍ରଶ୍ନ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ ।"

ଜେଲକୁ ଯାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୯୩୨ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୧ ତାରିଖ ଦିନ ଭାରତ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖି ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଇ ଦେଲେ ଯେ ସେମାନେ ଯେବେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଲୋକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନ ପ୍ରଥା ଚାଲୁ କରନ୍ତି ତାହାହେଲେ ସେ ନିଜର ଜୀବନ ବିନିମୟରେ ତାହାର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବେ । ସେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ "ମୋ ମତରେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନ ପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳନ କରିବା ତାଙ୍କର ନିଜପାଇଁ ତଥା ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ କ୍ଷତିକାରକ । ମୁଁ ଏହା ମଧ୍ୟ ଜାଣେ ଯେ ସେମାନେ ଯୁଗ ଯୁଗଧରି ଯେଉଁ ନିର୍ଯାତନା ସହ୍ୟ କରି ଆସୁଛନ୍ତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନ ପ୍ରଥା ତାହାର ପ୍ରତିକାର ବା ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ନୁହେଁ । . . . . . ତେଣୁ ମୁଁ ସସମ୍ମାନେ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସରକାରଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ ଦଳିତବର୍ଗଙ୍କ ପାଇଁ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କରାଯାଇଥିବା ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ଯେବେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରା ନ ଯାଏ ତାହାହେଲେ ମୁଁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉପବାସ କରିବି ।" ତାଛଡ଼ା ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରି ତାହା ତାଙ୍କ ମନରେ ଆନ୍ଦୋଳିତ ହେଉଥିବାରୁ ସେଥିପାଇଁ ହୁଏତ ଉପବାସ କରିବାକୁ ପଡ଼ିପାରେ ବୋଲି ଜଣାଇଲେ । ସେ ଲେଖିଲେ "ଅତ୍ୟାଗ୍ରର ଏଭଳି ଦେଶସାରା ଚାଲୁଛି ଯେ ତାହା ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କଲଣି । ଦେଶସାରା ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ସଂନ୍ତ୍ରାସବାଦ ଚାଲିଛି । ବାକ୍ ସ୍ୱାଧୀନତା ପୁରାପୁରି ଚାପି ଦିଆଯାଉଛି । ଆଇନ ଏବଂ ଶୃଂଖଳା ନାମରେ ଗୁଣ୍ଡାରାଜ ଚାଲିଛି । ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ବାହାରିଥିବା ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମାନ ଉପରେ ବିପଦ ପଡ଼ିବା ସବୁବେଳେ ଆଶଙ୍କା କରୁଛନ୍ତି । କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ସ୍ୱାଧୀନତାର ମନୋଭାବ ଚାପିଦେବା ପାଇଁ ଏହା ସବୁ କରାଯାଉଛି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହାର କୌଣସି ସନ୍ତୋଷଜନକ ଜବାବ ପାଇଲେ ନାହିଁ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଭାଗବଣ୍ଟା

୧୯୩୨ ଅଗଷ୍ଟ ମାସ ୧୭ ତାରିଖ ଦିନ ବିଲାତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ମ୍ୟାକଡୋନାଲଡ୍ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଭାଗବଣ୍ଟା ସମ୍ପର୍କୀୟ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଘୋଷଣା କଲେ । ଏହି ଘୋଷଣା ଅନୁଯାୟୀ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ସମେତ ସମସ୍ତ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଲୋକଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନ ପ୍ରଥା ଦିଆଯାଇଥିଲା ଅର୍ଥାତ୍ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଲୋକେ କେବଳ ନିଜ ଭିତରୁ ପ୍ରତିନିଧି ନିର୍ବାଚନ କରିବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଦେଇ ଏହାର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାକୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଘୋଷଣାକଲେ । ସେ ଲେଖିଥିଲେ- ଯେ ସମଗ୍ର ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଭିତ୍ତିମୂଳକ ଯୋଜନାକୁ ସେ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଅଂଶରେ ଯାହା କରାଯାଇଛି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି କଥାବାର୍ତ୍ତା ବା ମିଳାମିଶାର ଅବକାଶ ନାହିଁ । ଏହା ଗୋଟିଏ ଧର୍ମନୀତି ସଂକ୍ରାନ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନ । ଏହା ଫଳରେ କାଳକାଳକୁ ଏ ଦେଶରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ରହିଯିବ ଏବଂ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନେ ସନ୍ନିଧାନଭୁକ୍ତ ହେବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପବାସ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଶୁଣି ବିଲାତର ବହୁ ଲୋକ ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରି ଏହାଦ୍ୱାରା ସେ ରାଜନୈତିକ ଧମକ ଦେଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଇ ନେବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ବୋଲି ଚିନ୍ତାକଲେ । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରୁ ସମର୍ଥନ ପାଇଲେ ଯାହାକି ଆଶା କରାଯାଇ ନ ଥିଲା । ଜେଲରେ ଥିବା ନେହେରୁ ଏହି ଉପବାସ ଖବର ପାଇ ଅତିରିକ୍ତ ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ରାଜନୈତିକ ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ ପାଇଁ ଧର୍ମଗତ ତଥା ଭାବ ପ୍ରବଣତାର ଆଶ୍ରୟ ନିଆଯାଉଛି ବୋଲି ସେ ଭାବିଲେ; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପରେ ଅବିଚଳ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ସେମାନଙ୍କୁ ଭଲ ରକମ ଜଣା ଥିଲା ଯେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ବିଷୟମାନଙ୍କର ଗୁରୁତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ନିଷ୍ପତ୍ତି ନିର୍ଭୁଲ ଏବଂ ସେ ଏଭଳି ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ମୁହୂର୍ତ୍ତମାନଙ୍କରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରନ୍ତି ଯାହା ଫଳରେ କି ସମଗ୍ର ଜାତି ଦୋହଲିଯାଏ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ଉପବାସ ସମ୍ପର୍କରେ ବୁଝାଇବାକୁ ଯାଇ କହିଥିଲେ ଯେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟ କରି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରାଇବାପାଇଁ ସେ ଏହି ଉପବାସ ନ କରି କରିଛନ୍ତି ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ବିବେକ ଉଦ୍ରେକ ପାଇଁ । ତଦନୁଯାୟୀ ସେମାନେ ଯେପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଉତ୍ସାହିତ ହୁଅନ୍ତି । ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୦ ତାରିଖ ଦିନ ତାଙ୍କ ଉପବାସ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜେଲ ଯାଇ ନ ଥିବା ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ, ରାଜାଜୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କଂଗ୍ରେସର ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ହିନ୍ଦୁ ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କର ଦ୍ୱାର ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ଏହି କଳାଦାଗ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ରୁତଗତିରେ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିବେଦନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କଲେ । ଏମ. ସି. ରାଜା ନାମକ ଜଣେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ନେତା ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତିବାଦ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହି ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଭାଗବଣ୍ଟା ଘୋଷଣାର ନିନ୍ଦା କଲେ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂରଣ ନିମନ୍ତେ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜକୁ ନିବେଦନ କଲେ । ପରେ ପରେ ଅବସ୍ଥା ଦ୍ରୁତଗତିରେ ବଦଳିଲା । ଏଲହାବାଦ, ବନାରସ, କଲିକତା ଏବଂ ଭାରତୀୟ ଗଡ଼ଜାତମାନଙ୍କର ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ଶହ ଶହ ମନ୍ଦିରର ଦ୍ୱାର ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହେଲା । ଉଚ୍ଚ ଜାତିର ହିନ୍ଦୁମାନେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ସାଧାରଣ ମିଳାମିଶା କରି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଖିଆପିଆ କଲେ । ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଥିବା ଭେଦାଭେଦ ଭାବ ଦୂର ହୋଇଯିବ ବୋଲି ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାରେ ବାର୍ତ୍ତାମାନ ଜେଲରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ରାଜନୀତିଜ୍ଞମାନେ ଏହି ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ପାଇଁ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ଚାଲିଥିବା କଥାବାର୍ତ୍ତା ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରତି ଅବସ୍ଥାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଅବଗତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଏବଂ ସାପ୍ରୁ ପୁନା ଯାଇ ସେଠାରେ ରହିଲେ । ଏହି କଥାବାର୍ତ୍ତା ଫଳରେ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଭାଗବଣ୍ଟା ନିଷ୍ପତ୍ତି ପରିବର୍ତ୍ତେ ପୁନା ଚୁକ୍ତି ବାହାର କରାଗଲା । ଏହି ଚୁକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ଦଳିତ ଜାତିର ଲୋକେ ପ୍ରାଦେଶିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ୧୪୭ଟି ସ୍ଥାନ ପାଇଲେ, ଯାହାକି ସେମାନଙ୍କର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେମାନେ ଯାହା ପାଇବାକୁ ହକ୍‌ଦାର ତା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ । ମିଳିତ ନିର୍ବାଚନ ପ୍ରଥା ଅନୁଯାୟୀ ନିର୍ବାଚନ ହେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସାଧାରଣ ନିର୍ବାଚନ ପୂର୍ବରୁ କେବଳ ଦଳିତ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଥମିକ ନିର୍ବାଚନ ହେବ । ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୫ ତାରିଖ ଦିନ ଏହି ଚୁକ୍ତି ଗୃହୀତ ହୋଇ ୨୬ ତାରିଖ ଦିନ ବିଲାତ ତଥା ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଏହା ମିଳିତ ଭାବେ ଘୋଷିତ ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉପବାସ ଭଙ୍ଗ କଲେ । ତାଙ୍କର ଉପବାସକୁ ଭୁଲ କାର୍ଯ୍ୟବୋଲି ଚିତ୍ରଣକରୁଥିବା ଜବାହରଲାଲ ବିସ୍ମିତହୋଇ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଲେ,"କି ଅଦ୍ଭୁତ ଯାଦୁକର" ! ଏହି ଛୋଟିଆ ଲୋକଟି ଯାରବାଡ଼ା ଜେଲରେ ବସିଛି ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ହୃଦୟ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥିବା ବିଷୟମାନ ସେ କିଭଳି ଭଲ ରକମ ଜାଣିଛନ୍ତି ତାହା ଏହି ଘଟଣାରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ।" ଏହି ଘଟଣାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କୃତିତ୍ୱ ଫଳରେ ଲୋକଙ୍କର ଅଧୋଗତିମୂଳକ ନୈତିକତା ଯଥେଷ୍ଟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା ଏବଂ ଏହା ଫଳରେ ଲୋକ ସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଗଲା ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଆଶା । ଏହି ସଂକଟରୁ ଭାରତର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ନୈତିକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତା'ର ଶତ୍ରୁମାନେ ଉପଲବ୍ଧି କଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କୁ ହରିଜନ ନାମ ଦେଲେ । ଜେଲରେ ଥାଇ ପୁରା ଦମରେ ହରିଜନମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ସଂଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ଘନଶ୍ୟାମ ଦାସ ବିରଲାଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱ ଏବଂ ଭାରତ ସେବକ ସମାଜର ଠକର ବାପାଙ୍କ ସମ୍ପାଦକତ୍ୱରେ ସେ ଗୋଟିଏ ନିଖିଳ ଭାରତୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ଲୋକଙ୍କୁ ଏହି ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଶିକ୍ଷିତ କରି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ କାର୍ଯ୍ୟର ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିବୃତିରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ ସେ ଉପବାସ ଭଙ୍ଗ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯେବେ ହରିଜନ କାର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଉତ୍ସାହ ସହକାରେ ନ ଚାଲେ, ତାହାହେଲେ ସେ ପୁଣି ଉପବାସ କରିବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟର ଗୃହରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ବାର୍ତ୍ତା ପହଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ସେ କର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସମର୍ଥନ କରି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବକ୍ତୃତାମାନ ଦେଲେ । ପୁନାଠାରେ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ସଭାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ସେ କହିଲେ,"ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଏହି ଯେଉଁ ବୋଝ ଆମ ଉପରେ ଲଦା ହୋଇଛି ଏବଂ କେବଳ ଜନ୍ମଗତ ଦୋଷରୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଅସମ୍ମାନ

 CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦେଖାଯାଉଛି, ତାହା ଦୂର କରିବା ଦିଗରେ ମହାତ୍ମାଜୀ ଏହି ଯେଉଁ ମହତ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ତହିଁରେ ଆମେ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହୋଇ ଯୋଗ ଦେଉ ।. . . . . ଆମେ କେବଳ ଭାରତର ନୈତିକ ଦାସତ୍ୱର ଶିକୁଳୀ ଏହାଦ୍ୱାରା ଛିନ୍ନ ନ କରି ଏହା ଫଳରେ ସମଗ୍ର ମାନବ ସମାଜକୁ ରାସ୍ତା ବତାଇ ଦେଉଛୁ । ଯେଉଁଠାରେ ଯେଉଁ ପ୍ରକାର ବାଧା ଅଛି ତାହାକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କଦ୍ୱାରା ବିବେକର ଆହ୍ୱାନମୂଳକ ପରୀକ୍ଷାରେ ଯେପରି ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାରେ ତାହା ଆମେ ଚାହୁଁ ।'' ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୯ ତାରିଖ ଦିନ ହରିଜନ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ କର୍ମୀମାନଙ୍କସହ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ସରକାର ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେଲେ । ସେ ଗୋଟିଏ ମାନବିକ ସେବାମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବାରୁ ସରକାରଙ୍କର ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିରୋଧ କରିଥିଲେ ।

ଭାରତସାରା ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ ସପ୍ତାହ ପାଳିତ ହେଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନରେ ସଭାମାନ କରାଯାଇ ସବୁ ଜାତିର ଲୋକ ଏକାଠି ମିଳାମିଶା କରି ଖାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ମନ୍ଦିର, ରାସ୍ତା ଓ କୂଅମାନ ହରିଜନମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରାଗଲା । ୧୯୩୩ ଫେବୃୟାରୀ ମାସରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଆଗେଇନେବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ''ହରିଜନ'' ନାମକ ଗୋଟିଏ ସାପ୍ତାହିକ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏହି ପତ୍ରିକାରେ ହରିଜନମାନଙ୍କ ଲଜ୍ଜ୍ୟା ଜନକ ତଥା ଲାଞ୍ଛିତ ଅବସ୍ଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଅଂଶବିଶେଷ ବୋଲି ପୁରାତନପନ୍ଥୀ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଥିବା ଯୁକ୍ତିମାନ କାଟି ସେ ଏଥିରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ଲେଖିଲେ । ସମାଜର ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ବଳ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ପ୍ରତି ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଯେଉଁ ଅନ୍ୟାୟ ହୋଇ ଆସିଥିଲା, ସେଥିପ୍ରତି ନିଜର ସବର୍ଣ୍ଣ ଭାଇଙ୍କର ବିବେକ ଉଦ୍ରେକ କରି ତା'ର ପ୍ରତିକାର ଲୋଡ଼ିବା ଥିଲା ତାଙ୍କ ଲେଖାମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତାର ସମସ୍ତ ଡାଳ ଓ ମୂଳ ଉଚ୍ଛେଦ କରିବାପାଇଁ ସେ ବଦ୍ଧପରିକର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ଏହି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତାର ଆବଶ୍ୟକତା ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ଗ୍ରନ୍ଥ ଗୀତାରୁ ସେ କିଛି ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଗୀତା ଅନୁଯାୟୀ ସମସ୍ତ ଜୀବ ଭଗବତସୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିବାରୁ ସମସ୍ତେ ହିଁ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଲୀନ ହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ ଜାତି ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ପାତରଅନ୍ତର ପ୍ରଶ୍ନ କେଉଠି ବା ଉଠୁଛି ?

କର୍ମୀମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସେ ଗୋଟିଏ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଉପସ୍ଥାପନା କଲେ । ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରଚାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ବସ୍ତିମାନ ସେମାନେ ନିଜେ ଯେପରି ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ରଖନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ଦୃଷ୍ଟିଦେବାକୁ କୁହାଗଲା । ସେମାନେ ଯେଉଁ ମଇଳା ସଫା କରୁଥିବାରୁ ସମାଜରେ ଘୃଣିତ ସେହି ମଇଳା କିଭଳି ଉନ୍ନତ ପ୍ରଣାଳୀରେ ସଫା କରାଯାଇ ପାରେ ତା'ର ଉପାୟ ବାହାର କରିବାପାଇଁ କୁହାଗଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଏହାର ନାମ ଭଙ୍ଗୀ ମୁକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନ ବୋଲି କୁହାଗଲା ଏବଂ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କରିବା ଫଳରେ ଏହା ଯଥେଷ୍ଟ ଅଗ୍ରଗତି ଲାଭ କରିଛି । ସେମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେପରି ଉନ୍ନତି ହୁଏ ସେଥିପାଇଁ ହରିଜନ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷିତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବୟସ୍କମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସାକ୍ଷର କରାଗଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଲା ମନ୍ଦିର ଉନ୍ମୁକ୍ତ । ମନ୍ଦିର ଉନ୍ମୁକ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁଭଳି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ ଆମ୍ବେଦକର ଓ ସାମ୍ୟବାଦୀମାନେ ସେଭଳି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉ ନ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ସାମାଜିକ ତଥା ଦୈନନ୍ଦିନ ଅସୁବିଧା ଦୂର କରାଯିବା ଥିଲା ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ତା ପ୍ରତି ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆ ହେବା ଦରକାର । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନ୍ୟଥା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଭାବୁଥିଲେ । ହରିଜନମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅସୁବିଧା ଦୂରୀକରଣର ଗୁରୁତ୍ୱ କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ କମ ବୋଲି ସେ କହୁ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଭାବୁଥିଲେ ଯେ ହରିଜନମାନଙ୍କର ମନ୍ଦିର ପ୍ରବେଶ ଫଳରେ ଯେଉଁଭଳି ଅଦ୍ଭୁତ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଦେବ, ତାହା ଅନ୍ୟ କୌଣସିଥିରେ ଦେଖାଦେବ ନାହିଁ । ସେ କହିଥିଲେ ବହୁ ବର୍ଷ ଧରି ସେ ନିଜକୁ ଜନତା ସହିତ ମିଶାଇ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବାରୁ ଜନତାର ଭାବ କ'ଣ ତାହା ତାଙ୍କୁ ଭଲଭାବେ ଜଣା । ସେ କହିଥିଲେ "ମୁଁ ଅଶିକ୍ଷିତ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କ ବିଷୟହିଁ ଭାବୁଛି । ଜନତାର ଜୀବନରେ ମନ୍ଦିର ସବୁଠାରୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରେ; ତେଣୁ ଜୀବନସାରା ମୁଁ ଦଳିତ ନିରକ୍ଷର ଜନତା ସହିତ ମିଶାଇ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ଆସୁଥିବାରୁ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ଏହି ଅବହେଳିତ ଅଂଶବିଶେଷ ପାଇଁ ସମସ୍ତ ମନ୍ଦିରର ଦ୍ୱାର ଉନ୍ମୁକ୍ତ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଶାନ୍ତିଲାଭ କରିପାରିବି ନାହିଁ ।"

ରତ୍ନଗିରି ଜେଲରେ ଥିବା ଅପା ସାହେବ ପଟବର୍ଦ୍ଧନ ପାଇଖାନା ସଫା କରିବାକୁ ଅନୁମତି ମାଗିଲେ । ଏପରି ଅନୁମତି ଦେବା ଜେଲ ନିୟମର ବହିର୍ଭୂତ ହେଉଥିବାରୁ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଏହା ଦେବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ । ହଠାତ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୯୩୨ ଡିସେମ୍ବର ୨ ତାରିଖଠାରୁ ଉକ୍ତ ଦାବୀ ସପକ୍ଷରେ ଉପବାସ କରିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ସେ କହିଲେ ଯେ ଗୋଟିଏ ମହତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବା ସହକର୍ମୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସମର୍ଥନ କରି ନିଜ ଜୀବନକୁ ବିପନ୍ନ କରି ସେ ମଧ୍ୟ ଉପବାସ କରିପାରନ୍ତି । ସେ ଚୁପ୍‌ଚାପ ବସି ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଦେଖି ନ ପାରନ୍ତି । ସୌଭାଗ୍ୟ ବଶତଃ ସରକାର ଏହି ବିଷୟର ସନ୍ତୋଷଜନକ ସମାଧାନ କଲେ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ ସମସ୍ୟା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଆସି ଦେଖା ଦେଲା । ତାହା ହେଉଛି କେରଳ ଅନ୍ତର୍ଗତ ମାଲବାରରେ ଥିବା ଗୁରୁଭାୟୁର ମନ୍ଦିର ହରିଜନମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦ୍ୱାର ମୁକ୍ତ କରିବା । କେଲାପନ ମାଲବାରରେ ବିଶେଷତଃ ସେଠାକାର ହରିଜନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଆସୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପବାସ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁଭାୟୁର୍ ମନ୍ଦିର ହରିଜନମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆମରଣ ଅନଶନ କଲେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମନ୍ଦିରର ନ୍ୟାସିମାନଙ୍କୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ପୂର୍ବରୁ ଖବର ଦିଆଯାଇ ନ ଥିବା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନୁଭବ କଲେ । ତେଣୁ ସେ କେଲାପନଙ୍କୁ ଉପବାସ ଭାଙ୍ଗି ୩ ମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ'ଣ ହେଉଛି ଦେଖିବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ତା'ପରେ ଯଦି କିଛି ନ ହେଲା, ଦରକାର ହେଲେ ପୁଣି ଉପବାସ କରିବା ଲାଗି ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଲେ । ୧୯୩୩ ଜାନୁୟାରୀ ପହିଲା ସୁଦ୍ଧା ମନ୍ଦିରର ଦ୍ୱାର ହରିଜନମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯଦି ଉନ୍ମୁକ୍ତ ନ ହୁଏ; ତା ହେଲେ ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କସହ ଯୋଗ ଦେବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ କେଲାପନ୍‌ଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ । ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ସଂସ୍କାର ଚାହୁଁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ମାଲବାରର ଜାମୋରିନ ଏବଂ ପୁରାତନ ପନ୍ଥୀ ଲୋକେ ସଂସ୍କାର ଚାହୁଁଥିବା ଲୋକଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେ । ଏପରିକି ବହୁକାଳରୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ପରମ୍ପରାକୁ ଏହାଦ୍ୱାରା ଭଙ୍ଗ କରାଯାଉ ଥିବାରୁ ତା' ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆଇନଗତ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିରୋଧ ଉଠାଉଥିଲେ । ଏହି ସବୁ ବିରୋଧ ଯେପରି ନ ଉଠେ ସେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଡକ୍‌ଟର ସୁବାରୟାନ୍ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ଗୋଟିଏ ବିଲ୍ ଆଗତ କଲେ । କେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ଆଗତ କରାଯିବା ପାଇଁ ଏହି ଧରଣର ଆଉ ଗୋଟିଏ ବିଲ୍ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । ଏହି ସମୟରେ ବଡ଼ଲାଟ ଗୋଟିଏ ଅଦ୍ଭୁତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ଡକ୍‌ଟର ସୁବାରୟାନ୍‌ଙ୍କ ବିଲ୍ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଆଗତ ହେବା ପାଇଁ ଅନୁମତି ଦିଆଯିବ କି ନାହିଁ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଜାନୟାରୀ ୧୫ ତାରିଖ ଭିତରେ ସରକାର ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ ।

ଏହି ବିରାଟ ସାମାଜିକ ଓ ମାନବିକ ସଂସ୍କାରମୂଳକ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୂରାପୁରି ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କଲେ । କିନ୍ତୁ ସମୟକ୍ରମେ ସେ ବୁଝିପାରିଲେ ଯେ, ସେ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହାତ ଦେଇଛନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ଏହା ଯେଉଁଳି ଭାବେ ବହୁକାଳରୁ ରହି ଆସିଛି ଏବଂ ଯେଉଁଳି ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଛି, ଉଭୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଦୂରୀକରଣ ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି ଜଣାଗଲା । ଏହି ପୁରାତନ ବ୍ୟାଧି ଯଥେଷ୍ଟ ମଜବୁତ ଚେର ଗ୍ରରିଆଡ଼େ ମେଲାଇଛି । ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରୁ କଳଙ୍କର ଦୂରୀକରଣପାଇଁ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ସମୟରୁ ଉଦ୍ୟମ ହୋଇ ଆସିଅଛି । ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁନାନକ, କବୀର ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମହାପୁରୁଷ ଏ ଦିଗରେ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କଳଙ୍କ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଛି । ଯୁଗଯୁଗ ଧରି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନେ ଏହି ଲାଞ୍ଛନା ଏବଂ ଅତ୍ୟାଗ୍ରରରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ଏହି ଦୁରାଗ୍ରର ତିଷ୍ଠି ରହିଛି । ତେଣୁ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ବିବେକ ଉଦ୍ରେକ କରାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଠିକ୍ କରି ହଠାତ୍ ୧୯୩୩ ମେ ୮ ତାରିଖ ୨୧ ଦିନ ଉପବାସ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ଅଦୃଶ୍ୟ ଶକ୍ତିର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ବା ଅନ୍ତରର ଆହ୍ୱାନରେ ସେ ଏହା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ । ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଆହୁରି ଅନେକ ଗୁରୁତର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଥିବାରୁ ନିଜର ଜୀବନ ଏପରି ବିପନ୍ନ ନ କରିବାକୁ ବନ୍ଧୁମାନେ ତାଙ୍କୁ କହିବାରୁ ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ଯେ "ଭଗବାନଙ୍କର ଯେବେ ମୋ ଶରୀରରୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ନେବାକୁ ବରାଦ ଥିବ ତା' ହେଲେ ଉପବାସ ଫଳରେ ସେହି ଶରୀର ଲୀନ ହେବ ନାହିଁ ।" ଯାହା ହେଉ, ଉପବାସର ପ୍ରଥମ ଦିନ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୩୩ ମେ ୮ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଖଲାସ କରାଯାଇ ପୁନାରେ ଥିବା ଲେଡ଼ି ଠାକ୍‌ରସେ'ଙ୍କ ବାସଭବନ ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀକୁ ନିଆଗଲା ଓ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ସେ ୨୧ ଦିନ ଉପବାସ ଶେଷ କଲେ । ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଘରୋଇ ବିଭାଗ ସଚିବ ହେଲେଟ୍ ୧୯୩୩ ମେ ୧୫ ତାରିଖ ଦିନ ଯେଉଁ ପରିପତ୍ର ଦେଇଥିଲେ ତହିଁରେ ଲେଖାଥିଲା ଯେ "ମିଷ୍ଟର ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହେଲେ ସରକାରୀଭାବେ ତାର କୌଣସି ଖବର ନିଆଯିବ ନାହିଁ ବା ସେଥିପାଇଁ ସରକାରୀ ଦପ୍ତର ବା ଅନୁଷ୍ଠାନମାନ ବନ୍ଦ କରାଯିବ ନାହିଁ ।" ଏଥିରୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଜଣାପଡ଼େ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହରିଜନ ଗସ୍ତ

ଜେଲରୁ ଖଲାସ ହୋଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ସ୍ଥଗିତ ରଖିବା ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ତାଙ୍କ ଉପବାସ ପରେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ନିକଟକୁ ସେ "ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ସମ୍ଭାବନା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ବୋଲି ତାର କଲେ । କିନ୍ତୁ ବଡ଼ଲାଟ ତାଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି ଉତ୍ତର ଦେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅହମ୍ମଦାବାଦରେ ଥିବା ତାଙ୍କ ଆଶ୍ରମରୁ ଗୁଜୁରାଟର ରାସ ଗ୍ରାମରେ ଅସହଯୋଗ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପଦଯାତ୍ରା କରିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଅଗଷ୍ଟ ପହିଲା ଦିନ ପୁନର୍ବାର ଗିରଫ କରାଯାଇ ଏରଓ୍ୱାଡ଼ା ଜେଲକୁ ନିଆଗଲା । ୩ଦିନ ପରେ ଜେଲରୁ ତାଙ୍କୁ ଖଲାସ କରାଯାଇ ପୁନା ସହର ଭିତରେ ରହିବା ପାଇଁ ହୁକୁମ ଦିଆଗଲା । ଉକ୍ତ ହୁକୁମ ସେ ଅମାନ୍ୟ କରିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ୧୯୩୩ ଅଗଷ୍ଟ ୪ ତାରିଖ ଦିନ ଗିରଫ କରାଯାଇ ଉକ୍ତ ଦୋଷ ପାଇ ଏକ ବର୍ଷ ଜେଲଦଣ୍ଡ ଦିଆଗଲା । ଅଗଷ୍ଟ ୧୬ ତାରିଖ ପୂର୍ବରୁ ଜେଲରୁ ହରିଜନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁଭଳି ସୁବିଧା ଦିଆଯାଉଥିଲା ତାହା ଦାବୀ କରି ସେ ଉପବାସ କଲେ । ତାଙ୍କର ଦାବୀ ଗୃହୀତ ନ ହୋଇ ତାଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ଖରାପ ହୋଇଯାଉ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଅଗଷ୍ଟ ୨୩ ତାରିଖ ଦିନ ଖଲାସ କରାଗଲା । ଖଲାସହେବା ପରେ ସେ ଗୋଟିଏ ଗୋଲକଧନ୍ଦାରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଯେବେ ପୁନର୍ବାର ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରି ଗିରଫ ହୁଅନ୍ତି , ତା' ହେଲେ ଜେଲ ଭିତରୁ ହରିଜନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସୁବିଧାରୁ ସେ ବଞ୍ଚିତ ହେବେ । ଯେବେ ଜେଲରେ ଉପବାସ କରନ୍ତି, ତା ହେଲେ ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ଖଲାସକରି ଦିଆଯିବ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ ଯେ ତାଙ୍କୁ ଦି ଯାଇଥିବା ଜେଲଦଣ୍ଡର ଆଉ ଯେତେ ଅବଶିଷ୍ଟ ସମୟ ଅଛି ସେ ସମୟରେ ସେ କୌଣସି ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ନାହିଁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀଠାରେ ବିଶ୍ରାମ ନେଉଥିବା ସମୟରେ ଜବାହରଲାଲ ଏବଂ ମୁଁ ଏଲାହାବାଦରୁ ପୁନା ଗଲୁ । ସେ ଗଣଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ସ୍ଥଗିତ ରଖିଥିବାରୁ ଭବିଷ୍ୟତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କ'ଣ ହେବ, ତାହା ତାଙ୍କଠାରୁ ବୁଝିବାର ଥିଲା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଯାତ୍ରାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଦେଖାସାକ୍ଷାତ ସମୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ଜବାହରଲାଲ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶକରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଆମେ ସବୁ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ରହୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କେଉଁ କେଉଁ ବିଷୟରେ ସେ ଏକମତ ନୁହନ୍ତି ତା' ଉଲ୍ଲେଖ କରି ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଚିଠି ଦେଲେ ସେ ତାହାର ଜବାବ ଦେବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜବା[illegible] ବୁଝାମଣା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନ ହୁଏ ସେଥିପାଇଁ ସମସ୍ତ ଲିଖିତ ଆକାରରେ ରହିବା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚାହୁଁଥିଲେ । (ଏ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଚିଠିପତ୍ର ଏହି ପୁସ୍ତକର ପରିଶିଷ୍ଟ ୪ ଓ ୫ରେ ଦିଆଯାଇଛି ।)

କୌଣସି ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟ ନ କରିବା ପାଇଁ କରିଥିବା ନିଷ୍ପତ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ଗାନ୍ଧିଜୀ ହରିଜନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ପୂରାସମୟ ଦେଲେ । ତାଙ୍କ ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମକୁ ହରିଜନ ସେବକ ସଙ୍ଘକୁ ଦାନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ନିଜେ ଉକ୍ତ ଆଶ୍ରମରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ୧୯୩୩ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ଓ୍ୟାର୍ଦ୍ଧା ଯାଇ ସେଠାରେ ରହିଲେ । ଓ୍ୟାର୍ଦ୍ଧାରେ ରହିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଯମୁନାଲାଲ ବେଜାଜ ବହୁ ଦିନ ଧରି କହିଆସୁଥିଲେ ।

୧୯୩୩ ନଭେମ୍ବର ୭ ତାରିଖରେ ସେ ହରିଜନମାନଙ୍କ ଉନ୍ନତି କଳ୍ପେ ସାରାଦେଶ ଗସ୍ତ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସେ ଶହ ଶହ ସଭାରେ ଭାଷଣ ଦେଇ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ନିଜ ଭାଇମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ହୋଇ ଆସୁଥିବା ଅତ୍ୟାଚାରର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ହରିଜନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ । ଲୋକ ଜନ୍ମଗତ ଦୋଷରୁ ପରିଷ୍କାର ବା ଅପରିଷ୍କାର ଓ ବଡ଼ ବା ଛୋଟ ହୁଏ ବୋଲି ଥିବା ଧାରଣାର ସେ ତୀବ୍ର ପ୍ରତିବାଦ କରିଥିଲେ । ସମସ୍ତ ସାଧାରଣ ମନ୍ଦିର ହରିଜନମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିବାକୁ ସେ ଚାହିଁଥିଲେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ କହିଥିଲେ, "ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକ ପାପୀଙ୍କ ପାଇଁ, ସାଧୁଙ୍କ ପାଇଁ ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ବିନା ପାପରେ ଜଣେ ଲୋକ ନାହିଁ ସେଠାରେ ବିଚାର କରିବାର ଅଧିକାର କାହାର ଅଛି ?" ସେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ହରିଜନମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିବା ସେମାନଙ୍କ ଘୃଣାଭାବ ଦୂର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଜ ସଙ୍ଗେ ମିଶାଇବା ନିମନ୍ତେ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ଅନୁସାରେ ଏହି ଗସ୍ତରେ ହରିଜନ ପାଣ୍ଠି ପାଇଁ ସେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନରେ ଧନୀ ଦରିଦ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜ ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ହରିଜନ ପାଣ୍ଠିକୁ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେ ନିବେଦନ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ନିବେଦନରେ ଏପରି ଅଦ୍ଭୁତଶକ୍ତି ଥିଲା ଯେ, ତାଙ୍କ ସଭାରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିବା ମହିଳା ଓ ଝିଅମାନେ ନିଜ ନିଜ ପିନ୍ଧା ଗହଣାମାନ ଦେଉଥିଲେ । ସେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଥଟ୍ଟାପରିହାସ କରି ସେମାନେ ପିନ୍ଧିଥିବା ଗହଣାମାନ ଓହ୍ଲାଇ ଦେଲେ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିବାରୁ ତାହା ଓହ୍ଲାଇ ଦେଇ ଘରକୁ ଯିବା ଦରକାର ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ରେଲରେ ଯିବା ସମୟରେ ପ୍ରତି ଷ୍ଟେସନରେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାର ଲୋକ ଆସୁଥିଲେ । ସେ ରେଳ ଝରକାରେ ହାତପତାଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମାଗୁଥିଲେ । ସେ ଲୋକଙ୍କୁ ଏହି ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଂଶୀଦାର ହେବା ପାଇଁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ନିଜର ଦସ୍ତଖତ ନେଉଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କ ଦେୟ ହରିଜନ ପାଣ୍ଠିକୁ ଯାଉଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ପୁରାତନ ପନ୍ଥୀ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଅତିରିକ୍ତ ବିରକ୍ତି, ଅସନ୍ତୋଷ ଏପରିକି ଘୃଣାଭାବ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ପୁରାତନ ଅଟ୍ଟାଳିକା ଏହା ଫଳରେ ଭାଙ୍ଗି ରୁଜି ଚୁରମାର ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ତେଣୁ ସେମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କଳାପତାକା ପ୍ରଦର୍ଶନ ଆୟୋଜନ କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଚତୁର ଲୋକମାନେ ସଭାକୁ ଆସି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ନାନା ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ହଇରାଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଖବର କାଗଜମାନଙ୍କରେ ଏହି ବିବାଦ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ସେମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ... ବୋଲି ଅଭିଯୋଗ କଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅହିଂସାର ପୂଜାରୀ ଯେପରି ଲୋକମାନଙ୍କ ଭିତରେ ନିନ୍ଦିତ ହୁଅନ୍ତି, ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କର୍ମୀ ମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ପୁରାତନ ପନ୍ଥୀମାନେ ପାରୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଏହି ସବୁ ଆହ୍ୱାନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ୧୯୩୪ ମେ' ମାସରେ ସେ ଓଡ଼ିଶାର ବାକୀ ଅଂଶତକ ଗ୍ଲଲିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ଏହା ଫଳରେ ଶତ୍ରୁମାନେ ତାଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାର ପୁରା ସୁଯୋଗ ପାଇବେ ଏବଂ ସେମାନେ ଚୁପଚାପ ହୋଇଯିବେ ବୋଲି ସେ ଭାବିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କଳ୍ପନା ଭୁଲରେ ପରିଣତ ହେଲା ।

ଜୁନ୍ ୨୫ ତାରିଖରେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଗସ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୁନା ଗଲେ । ସେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଦଳ ଲୋକେ ସାଧାରଣ ସଭାରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ ମ୍ୟୁନିସିପାଲ ହଲ୍‌କୁ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି ଗୋଟିଏ ବୋମା ପଡ଼ିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର କୌଣସି କ୍ଷତି ହୋଇ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ଦଳର କେତେକ ଲୋକ ଆଘାତ ପାଇଲେ । ବୋମା ନିକ୍ଷେପକାରୀ ପ୍ରତି ଦୈନ୍ୟ ଭାବ ପ୍ରକାଶକରି ସେ କହିଲେ "ମୁଁ ଶହୀଦ ହେବା ପାଇଁ ଲାଳାୟିତ ନୁହେଁ, କିନ୍ତୁ କୋଟି କୋଟି ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ସମେତ ଯାହା ପରମକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବେ, ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାକୁ ଯେବେ ମୃତ୍ୟୁ ଆସେ ତା ହେଲେ ମୁଁ ହେବି ଭାଗ୍ୟବାନ ।"

୧୯୩୪ ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ ତାଙ୍କ ହରିଜନ ଗସ୍ତ ଶେଷ ହେଲା । ହରିଜନ ଗସ୍ତକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ବିହାରରେ ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, "ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକବାର୍ତ୍ତା ଆପେ ଆପେ ପ୍ରଗ୍ଲରିତ ହୁଏ । ହରିଜନ ଗସ୍ତ ସମୟରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଯେଉଁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା ତହିଁରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡ଼େ ।" ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଶେଷ ଅବସ୍ଥାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ସେ କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ହରିଜନମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ସେମାନେ କରୁଥିବା ଅତ୍ୟାଗ୍ଲର ବିଷୟ ଉଚ୍ଚ ଜାତି ହିନ୍ଦୁ ଲୋକେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ସେମାନେ ତାହାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିବା ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ନିଜେ ସଫଳ ହୋଇଥିବା ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ତା' ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହରିଜନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ନିଜର ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶ୍ୱାସ ଆସିଥିବା ସେ ଭାବୁଥିଲେ । ବିପ୍ଳବ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁଇ ଦିଗରୁ ଆକ୍ରମଣର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ହେଲା ସନାତନୀ ତଥା ପୁରାତନ ପନ୍ଥୀ ହିନ୍ଦୁ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ହେଲା ଆମ୍ବେଦକର ଏବଂ ତାଙ୍କ ଭଳି ଚିନ୍ତା କରୁଥିବା ହରିଜନ ନେତାମାନଙ୍କଠାରୁ ଆମ୍ବେଦକର ଗାନ୍ଧିଜୀ ତଥା ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ତିକ୍ତ ପ୍ରଗ୍ଲର କରୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ହରିଜନମାନଙ୍କ ପାଇଁ କରୁଥିବା ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କ ମତବାଦୀ ଲୋକଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ଥିଲା ସନ୍ଦେହପୂର୍ଣ୍ଣ । ପୁନା ଚୁକ୍ତିରେ ସନ୍ଦେହ କରିଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆମ୍ବେଦକର ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତା ପରେ ପରେ ଯୁଗ୍ମ ନିର୍ବାଚନ ପ୍ରଥା ସମ୍ପର୍କୀୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତବାଦକୁ ସେ ସମାଲୋଚନା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସେ ବାରମ୍ବାର କହୁଥିଲେ ଯେ; ହରିଜନମାନଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା କରିବାକୁ ହେବ । ଧର୍ମ ବିନିମୟର ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ ବୋଲି ଏହି ଉକ୍ତିର ଜବାବ ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, "ପାଞ୍ଚକୋଟି ଲୋକଙ୍କ ଆତ୍ମାକୁ ବିନିମୟ କରାଯାଇ ନ ପାରେ ।" ଏହି ସାମାଜିକ କୁସଂସ୍କାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆରମ୍ଭ କରିଥିବା ବିରାଟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଥିଲା ଶେଷର ଆରମ୍ଭ ; ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ପ୍ରଥାର ଶେଷ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ତାହା ପାଇଁ ଆନ୍ଦୋଳନ ସେ କରିଥିଲେ ଆରମ୍ଭ । ଅବଶ୍ୟ ଏହା ସତ୍ୟ ଯେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ପୂରାପୂରି ଲୋପ ପାଇ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏହାର ଲୋପ ପାଇଁ କରାଯାଉଥିବା ବିରୋଧ ଯଥେଷ୍ଟ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଗଲଣି । ପୁରାତନ ସଂସ୍କାର ଆଗ୍ରହୀମାନଙ୍କର ନୈତିକତା ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ଗୋଟିଏ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପୁରାତନ ଏବଂ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କୁସଂସ୍କାରକୁ ଅର୍ଥନୈତିକ, ସାମାଜିକ, ଧର୍ମଗତ ତଥା ପାରମ୍ପରିକ ଭାବେ ଲୋପ କରିବା ସମୟସାପେକ୍ଷ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ । ୧୯୩୭ଠାରୁ ଯୁଦ୍ଧାରମ୍ଭ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥିବା କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳଙ୍କମାନଙ୍କ ସମୟରେ ହରିଜନମାନଙ୍କର କେତେକ ଆଇନଗତ ବାଧା ଦୂର ହୋଇଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତ ସମ୍ବିଧାନରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଆଚରଣକୁ ବେଆଇନ କରାଯାଇଛି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ବିହାରରେ

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ତୋଫାନୀଗସ୍ତ କରୁଥିବା ସମୟରେ ୧୯୩୪ ଜାନୁୟାରୀ ୧୫ ତାରିଖ ଦିନ ଉତ୍ତର ବିହାରରେ ହୋଇଥିବା ପ୍ରଳୟଙ୍କରୀ ଭୂମିକମ୍ପର ସମ୍ବାଦ ପାଇଲେ । ଏହି ଭୂମିକମ୍ପ ଦେଢ଼ କୋଟି ଲୋକ ବାସ କରୁଥିବା ୭୬୭୦୦ ବର୍ଗ କିଲୋମିଟର ଅଞ୍ଚଳର କ୍ଷତି କରିଥିଲା । ଉତ୍ତର ବିହାରରେ ଥିବା ସବୁ ସହର ଧୂଳିସାତ୍ ହୋଇଥିଲା । ଭୂଇଁ ଫାଟି ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ମେଲା ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ୬୦ ମିଟର ଲମ୍ବ ଏବଂ ୧୦ ମିଟର ଗଭୀରର ଗାତମାନ ହୋଇଥିଲା । ତଳୁ ବାଲି ବାହାରି ବହୁ କଅ, ପୋଖରୀ ପୋତିହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ହଜାର ହଜାର ଏକର ଚାଷଜମି ଚାଷ ପାଇଁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ନଷ୍ଟ ହୋଇଥିବା ଘର ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ୧୦ ଲକ୍ଷ । ଶହ ଶହ ଲୋକଙ୍କର ହୋଇଥିଲା ମୃତ୍ୟୁ ଏବଂ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ହୋଇଥିଲେ ବାସଶୂନ୍ୟ । ପ୍ରାୟ ୧୪୪୦ କିଲୋମିଟର ଲମ୍ବର ରେଲରାସ୍ତା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ରେଲ ଲାଇନ ଓ ପୋଲମାନ ଧ୍ୱସ୍ତ ବିଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଏହି ଦୁର୍ବିପାକ ଏଭଳି ଆକାରରେ ହୋଇଥିଲା, ଯାହା ଫଳରେ ଲୋକେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସାରା ଦେଶ ଦାରୁଣ ଧକ୍କା ପାଇଥିଲା । ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଅବାରିତ ସହଯୋଗ ନ ମିଳିଲେ ଏହି ଦୁର୍ଯୋଗର କିଭଳି ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ହେବ ତାହା ସରକାର ମଧ୍ୟ ବୁଝି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏକମାତ୍ର କଂଗ୍ରେସ ସାହାଯ୍ୟରେ ହିଁ ଲୋକଙ୍କର ସହଯୋଗ ମିଳିବା ସମ୍ଭବପର । ତେଣୁ ଜାନୁୟାରୀ ୨୧ ତାରିଖ ଦିନ ବାବୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦଙ୍କୁ ଖଲାସ କରି ଦିଆଯିବା ପରେ ଯେଉଁ ବିପଦ ପଡ଼ିଛି ତାହା ଜଣାଇ ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ତାର କଲେ । ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ହରିଜନ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କୁ ଜବାବ ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଲେ, "ମୁଁ ବା କ'ଣ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବି ? ମୁଁ ନିଜେ କ'ଣ କରିପାରିବି ?" ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ବିହାରର ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ଲୋକଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିବେଦନପତ୍ର ପ୍ରକାଶ କରି ପାଣ୍ଠି ସଂଗ୍ରହରେ ଲାଗିଲେ ।

୧୯୩୪ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ସେ ବିହାର ପରିଦର୍ଶନରେ ଆସିଲେ । ଗୋଟିଏ ବିବୃତିରେ "ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଜନକ ପାପ ଯୋଗୁଁ" ବିହାରକୁ ଏ ବିପତ୍ତି ପଡ଼ିଥିବା କହିଥିବାରୁ ସେ ସମୟରେ ଗୋଟିଏ କୌତୂହଳପୂର୍ଣ୍ଣ ବାଦବିବାଦ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା । ଗୋଟିଏ ସ୍ୱାଭାବିକ ବିପଦକୁ ଏଭଳି ଅର୍ଥ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ବିଶେଷତଃ ସହରରେ ରହୁଥିବା ଧୋବଧାଉଳିଆ ଲୋକେ ଘୋର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରତିବାଦ କଲେ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁରଙ୍କ ଭଳି ଲୋକେ ଏହି ବିବାଦର ନେତୃତ୍ୱ ନେଲେ । ଗୋଟିଏ ସ୍ୱାଭାବିକ ଘଟଣାକୁ ଏପରି ଅର୍ଥ କରିବା ଫଳରେ ସମାଜରେ ଅଯୌକ୍ତିକତା ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ଆଗ୍ରହାନ୍ୱିତ ହେବ ବୋଲି ସେ କହିଲେ, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ପାପ ଫଳରେ ଭୂମିକମ୍ପ ହୋଇଛି ବୋଲି ଯେବେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅର୍ଥ କରନ୍ତି, ତା' ହେଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ନୀତିବିରୁଦ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ଭଗବାନ ବିରକ୍ତ ହେବେ ବୋଲି ପୁରାତନପନ୍ଥୀମାନଙ୍କଠାରୁ କୁହାଯାଇ ପାରେ ବୋଲି ସେ କହିଲେ । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟରେ ଦୃଢ଼ ରହିଲେ । ଭୌତିକତା ଏବଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ମଧ୍ୟରେ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ ରହିଥିବାର ସେ କହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କହିଲେ, "ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଭୂମିକମ୍ପ ଭଗବତ୍ କୃତ ନୁହେଁ, ବା କେବଳ ଭାଗ୍ୟର ଫଳ ନୁହେଁ । ଭଗବାନଙ୍କ ଆଇନ ତଥା ତା'ର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ସମ୍ପର୍କରେ ଆମକୁ କିଛି ଜଣା ନାହିଁ । ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବୈଜ୍ଞାନିକ ବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଲୋକର ଜ୍ଞାନ ଧୂଳିକଣା ସଦୃଶ । ଭଗବାନ ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସଂସାରରେ ଥିବା ମୋ ବାପାଙ୍କ ପରି ନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତା'ଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ, ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ମୋ ଜୀବନର ସବୁଠାରୁ କ୍ଷୁଦ୍ରତମ ଘଟଣା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ସେ ଚଳାଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବିନା ଇଚ୍ଛାରେ ଘାସଟିଏ ମଧ୍ୟ ହଲେ ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ଆକ୍ଷରିକ ଭାବେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ମୁଁ କରୁଥିବା ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ଭର କରେ ତାଙ୍କରି ଇଚ୍ଛାରେ ।"

ଏହି ଘଟଣାରେ ଉଭୟ ପକ୍ଷଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଭୁଲ ଥିଲା ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ । ସ୍ୱାଭାବିକ ବିପତ୍ତି ଫଳରେ ଲୋକଙ୍କର ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ହୁଏ; ଏହା ଶାରୀରିକ ନ ହୋଇ ବହୁ ସମୟରେ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ଶାରୀରିକ ଘଟଣା ଯାହା ହେଉ ପଛକେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦୁଃଖକଷ୍ଟର ଗୋଟିଏ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ କାରଣ ଥାଏ । ତେଣୁ ବିପତ୍ତି ଫଳରେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ କେବଳ ଶାରୀରିକ ଘଟଣା ବୋଲି ଚିତ୍ରଣ କରିବା ଭୁଲ । ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କପକ୍ଷେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଯୋଗୁଁ ବିହାରର ଲୋକେ ଏଭଳି ବିପଦର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ ବୋଲି କହିବା ଅର୍ଥ ଭଗବାନଙ୍କର ସେ ବିଶ୍ୱାସୀ ବୋଲି ନିଜେ ଧରି ନେବା । ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା କେବଳ ତ ଉତ୍ତର ବିହାରର ଲୋକେ କରୁ ନ ଥିଲେ !

ଏହି ଦୁର୍ଯୋଗ ଫଳରେ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବିହାର ଯାଇ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ ଓ ପୁନର୍ବସତି କାର୍ଯ୍ୟରେ ସଙ୍ଗଠନରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ପ୍ରାୟ ପ୍ରତି ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରତିନିଧି ଟଙ୍କା ଓ ଜିନିଷପତ୍ରସହ ଏହି ବିପନ୍ନ ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତି ତଥା ଦର୍ଶନ ପ୍ରପୀଡ଼ିତଲୋକଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇଥିଲା । ବହୁ ଘଟଣାରେ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାରେ ତୃପ୍ତି ଲଭ ନ କରି ତାଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ଅନଗ୍ରସର ଗ୍ରାମର ଲୋକେ ଗୋଟିଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରୁଥିଲେ । ପଛରେ ଭିଡ଼ ଜମାଇ ବସିଥିବା ଲୋକେ ଗୋଟିଏ ଠେଙ୍ଗା ବଢ଼ାଇ ଦେଇ ତାହା ନିଜେ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥିଲେ । ଦିନେ ଦିନେ ସେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଫେରିବା ବେଳକୁ ଲୋକେ ଛୁଆଁ ଛୁଇଁ କରିବା ଫଳରେ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ଯାକ ଖଣ୍ଡିଆ କରି ଆସଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବିହାର ଗସ୍ତ ସମୟରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦୁଇ ଦିନ ରହିଥିବା ଆଗାଥା ହାରିସନ ଦେଖିଥିବା ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ତାଙ୍କର ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ଲେଖିଥିଲେ "ଏଇ ଦୁଇ ଦିନର ଅଭିଜ୍ଞତା ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କ'ଣ ବା ଲେଖିବି ? ଏହି ଅଞ୍ଚଳର ଅଳ୍ପ କେତେ ମାଇଲ ଛଡ଼ା ବାକୀ ଅଞ୍ଚଳତକ ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କାନ୍ଥ ପରି ହୋଇଥିବା ରାସ୍ତାକୁ ଡେଇଁ ଆଗକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଆମେ କୌଣସି ଛକ ବା ସହର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହି ମାନବରାଜି କାନ୍ଥ ଏଭଳି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଭିଡ଼ ହୁଏ ଯେ ନିଃଶ୍ୱାସ ନେବାକୁ କଷ୍ଟକର ହୁଏ । ସେମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥାଏ, ତାଙ୍କର ପରମ ଆଦରଣୀୟ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଦେଖିବା । ମୁଁ ମୋ ସ୍ଥାନରେ ଠିଆ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କର ମୁଖଭଙ୍ଗୀ ଦେଖିପାରେ । ସତେ ଯେପରି ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଏଭଳି ଉତ୍କଣ୍ଠା ତଥା ଆଗ୍ରହ ଓ ଉତ୍ସାହ ମୁଁ ଅନ୍ୟ କୌଣସିଠାରେ ଦେଖି ନାହିଁ । ଅହିଂସାର ପୂଜାରୀଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଏତେ ଆଗ୍ରହ !''

ଗାନ୍ଧିଜୀ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କ ସହିତ ଭୂମିକମ୍ପ ହୋଇଥିବା ଅଞ୍ଚଳର ମୁଖ୍ୟ ସହର ଓ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କୁ ମଟରରେ ଯାଇଥିଲେ । ଲୋକମାନଙ୍କ ବିରାଟ ସଭାମାନଙ୍କରେ ତାଙ୍କୁ ବକ୍ତୃତା ଦେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ସେ ତାଙ୍କୁ କହୁଥିଲେ, ''ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ନ ଆସି ଦେଖି ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆସିଛି । କିନ୍ତୁ ଦୁଇଟି ବିଷୟ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କହିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ପ୍ରଥମ ହେଉଛି ସାହାଯ୍ୟ କମିଟି ନିକଟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅର୍ଥ ଅଛି, ତାହା ହୁଏତ ଭିକାରୀ କିମ୍ବା କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଲୋକେ ନେବେ । ମୁଁ କୌଣସି ଲୋକ ଭିକାରୀ ହେବା ଚାହେଁନା । ଯେଉଁମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ ସେମାନେ ଭିକ୍ଷା ମାଗିପାରନ୍ତି । ସବଳ ଲୋକେ ଭିକ୍ଷା କରିବାର ଅର୍ଥ ଚୋରରେ ପରିଣତ ହେବା ।'' ଦ୍ୱିତୀୟରେ ସେ କହିଥିଲେ, ''ଭଗବାନ ଆମମାନଙ୍କୁ ଏହି ଦାନ ପଠାଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କଠାରୁ ଆମେ ଦାନ ନେଉଛୁ ବୋଲି ଭାବି ନେବା ଦରକାର । ତା'ହେଲେ ଆମେ ଏହାର ଅର୍ଥ ବୁଝି ପାରିବୁ । . . . . . . ଅର୍ଥାତ୍ କେହି ଅନ୍ୟଠାରୁ ଉଚ୍ଚ ବୋଲି ନ ଭାବିଲେ ଏହି ଉପାୟରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଚାଲିଯିବ ।''

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ସ୍ଥଗିତ

୧୯୩୩ ଜୁଲାଇ ୨୩ ତାରିଖ ଦିନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ସ୍ଥଗିତ ରଖାଗଲା । କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପାଇଁ ପୁଣି ଦାବୀ ହେଲା । କେତେକ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା କାର୍ଯ୍ୟରେ ସଂପୃକ୍ତ ରହିଲେ ଭଲ ହେବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ମଧ୍ୟ ଭାବିଲେ । ୧୯୩୪ ଅଗଷ୍ଟ ୪ ତାରିଖରେ ଡାକ୍ତର ଆନ୍‌ସାରୀ,ଭୁଲାଭାଇ ଦେଶାଇ ଏବଂ ଡାକ୍ତର ବିଧାନଚନ୍ଦ୍ର ରାୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱରାଜଦଳକୁ ପୁନର୍ଜୀବିତ କରିବା ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସାଧାରଣ ନିର୍ବାଚନରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବାପାଇଁ ପାଟନାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଏହି ଉଦ୍ୟମକୁ ସେ ସ୍ୱାଗତ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ପ୍ରବେଶ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ମତ ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ଅଛି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୁନାରେ ଥିବା ସମୟରେ ଗଣଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ ରଖାଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲୁ ରହିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ସେ ପାଟନାରେ ଥିବା ସମୟରେ ସ୍ଥଗିତ ରଖିଲେ । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ନିଜେ ସୀମା ଭିତରେ ରଖି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଗୋଟିଏ ପୁରାପୁରି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିଷୟ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହା ବୁଝିବା ସମସ୍ତଙ୍କପକ୍ଷେ ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ ବୋଲି ସେ କହିଥିଲେ । ସେ ନିଜେ ଏହାର ବିଶେଷଜ୍ଞ ବୋଲି ଦାବୀ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ବିଷୟରେ ଗବେଷଣା କରୁଥିବା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

ଅନେକ ସମୟରେ ଏପରି ହୋଇଥାଏ, ଯାହା ଫଳରେ କି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଠିକ୍ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ହୃଦବୋଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏତେବେଳକୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଶକ୍ତି ପୁରାପୁରି କମିଯାଇଥିଲା । ଅଳ୍ପ କେତେକ ଲୋକ ଜେଲ ଯାଉଥିଲେ । ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଯେ କୌଣସିମତେ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଆନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ବନ୍ଦ କରିବାର ଯେଉଁ କାରଣ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ ତା' ସମସ୍ତଙ୍କପକ୍ଷେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ହେଲା । ତାଙ୍କ ଆଶ୍ରମର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଅନ୍ତେବାସୀ ଜେଲ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କଦ୍ୱାରା ସ୍ଥିରୀକୃତ କାର୍ଯ୍ୟକରି ନଥିବା ସେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇବା ଫଳରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ସ୍ଥଗିତ ରଖି ତାହା ନିଜ ଭିତରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ରଖିଲେ । ସେ ଅନ୍ତତଃ ଜାଣିବା ଉଚିତ ଯେ; କେତେକ ନିଷ୍ଠାପର ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ମଧ୍ୟ ଜେଲରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଉଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ କରୁ ନ ଥିଲେ ।

ଖଲାସ ହୋଇଥିବା ଲୋକେ କ'ଣ କରିବେ ବୋଲି ପଚରାଯିବାରୁ ସେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଜାତି ଗଠନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗଠନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ, ବିଶେଷତଃ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ରଖିଲେ । ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ଯେ; ଲୋକେ ଜେଲ ଯିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଏହାର କାରଣ କେବଳ କ୍ଳାନ୍ତି ନ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ହରିଜନ ଉପବାସ ପରେ ସାଧାରଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ରାଜନୈତିକ ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରୁ ଯାଇ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ବିଶେଷ ଭାବେ ପଡ଼ିଥିଲା । ତା' ଛଡ଼ା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦୃଢ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳାଇବା ଫଳରେ ଅଧିକାଂଶ କର୍ମୀ ଏଥିପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଇନଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ସ୍ଥଗିତ ରଖାଯାଇ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ପ୍ରବେଶ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ସମର୍ଥନ କରିବାପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଅଧିକାଂଶ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ପସନ୍ଦ କରି ନଥିଲେ । ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତି ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କପକ୍ଷରୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇଥିବା ଯୁକ୍ତିସମୂହ ସେମାନେ ବୁଝି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । କାରଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସମ୍ପର୍କରେ ସାଧାରଣ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କର ପରିକଳ୍ପନା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କୁ ଭାରତବର୍ଷରୁ ତଡ଼ିବା ପାଇଁ ଏହା କେବଳ ଗୋଟିଏ ରାଜନୈତିକ ଅସ୍ତ୍ର ବୋଲି ସେମାନେ ଭାବୁଥିବା ସମୟରେ ଏହାର ପରିସର ଯଥେଷ୍ଟ ବ୍ୟାପକ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାବୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ସଂସ୍କାର ଆଣିବା । ଏହା ଜୀବନର ସବୁ ଅଂଶ ଅର୍ଥାତ୍ ରାଜନୈତିକ, ସାମାଜିକ, ଅର୍ଥନୈତିକ ଏପରିକି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ ବୋଲି ସେ କଳ୍ପନା କରୁଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ଜବାହରଲାଲ ଏଭଳି ମର୍ମାହତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ ଯେ, ଏ ସମ୍ବାଦ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଛରୁ ଛୁରାମାରିବା ଭଳି ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ନିଜକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପୂରାପୂରି ଅଲଗା ବୋଲି ଭାବିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କଂଗ୍ରେସର ଆଦର୍ଶ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ତ୍ୟାଗ କରାଯାଇଥିବା ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଲେଖିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ ଜବାବ ଦେଲେ ଯେ ତାଙ୍କ (ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ)ର କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ନାହିଁ ବା ଦେଶ ପାଇଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲକ୍ଷ୍ୟରୁ ସେ ତିଳେ ହେଲେ ଘୁଞ୍ଚି ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ଏହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ ସୁଗମ ହେବ । (ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଚିଠିପତ୍ର ୬ଷ ଓ ୭ମ ପରିଶିଷ୍ଟରେ ଦିଆଯାଇଛି । ସେ ଶେଷକୁ କହିଲେ, "ମୋର ଧାରଣା ସମୟର ଆବଶ୍ୟକତା ମୁଁ ଜାଣିପାରେ ।"

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତି ଫଳରେ ସରକାରଙ୍କର ଧାରଣା ହେଲା ଯେ, ତାଙ୍କ ଉପରେ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଯେଉଁ କଟକଣା ଥିଲା,ତାହା ଫଳରେ ତାଙ୍କୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କଠାରୁ ପୂରାପୂରି ଅଲଗା କରିବା ଦିଗରେ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ସଫଳତା ଲାଭ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ପ୍ରଭାବ କ୍ରମେ କ୍ରମେ କମୁଛି; ଯେପରି ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହୋଇଥାଏ, ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେଇଆ ହେଲା । କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କର ନିଜକୁ ଧୋକା ଦେବାର ନ ଥିଲେ ବା ତାଙ୍କ ଗସ୍ତ ସମୟରେ ବିହାରର ଲୋକେ ଯେପରି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇଥିଲେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେବେ ଖବର ରଖିଥାନ୍ତେ ତା ହେଲେ ସରକାରଙ୍କର ଏପରି ଧାରଣା ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ।

୧୯୩୩ ମସିହାଠାରୁ ସମସ୍ତ କଂଗ୍ରେସ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବେଆଇନ ବୋଲି ଘୋଷିତ ହୋଇ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭୁଲକ୍ରମେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିକୁ ବେଆଇନ ବୋଲି ଘୋଷଣା ପ୍ରକାଶ ପାଇ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ଉକ୍ତ କମିଟିର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ଡାକି ଅବସ୍ଥା ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରିବା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପାଇଁ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ତଦନୁଯାୟୀ ୧୯୩୪ ମସିହା ମେ ୧୯।୨୦ ତାରିଖରେ ପାଟନାଠାରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ବସିଲା । ଏହି ବୈଠକରେ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ପ୍ରବେଶ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ନିର୍ବାଚନ ଓ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ସମ୍ପର୍କୀୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ଡାକ୍ତର ଆନ୍‌ସାରୀଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ଗୋଟିଏ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟାରୀ ବୋର୍ଡ ନିଯୁକ୍ତ କରାଗଲା । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମର୍ଥନ ଲାଭ କରିଛି କି ନାହିଁ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତୀବ୍ର ଆଲୋଚନା ଚାଲିଲା । ଏପରି କି ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତି କେତେଦୂର ଠିକ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଦଳଭାଇ ମଧ୍ୟ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସ୍ୱରାଜ ଦଳର ପୁନର୍ଗଠନ ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୁଝାଇଲେ । ‘‘ଯେଉଁ ଗୋଷ୍ଠୀ ଏତେ ଘାତପ୍ରତିଘାତରେ ଆଗେଇଛି ଅନ୍ତତଃ କଂଗ୍ରେସଠାରୁ ଟିକିଏ ଆଶ୍ୱାସନା ଚାହାନ୍ତି’’ବୋଲି କହି ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୁଣି କହିଲେ–‘‘ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଗୋଷ୍ଠୀର ପୁନରୁତ୍ଥାନପାଇଁ ଆଗ୍ରହାନ୍ୱିତ, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଅଭିଜ୍ଞତା ବା ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ଟିକିଏ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମେ ତାହା ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିପାରିବା । ଆମେ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ବା କମ୍ କିଛି କରିପାରିବା ନାହିଁ ।’’

ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ନରେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱ ଏବଂ ଜୟପ୍ରକାଶ ନାରାୟଣଙ୍କ ସମ୍ପାଦକତ୍ୱରେ ପାଟନାଠାରେ କଂଗ୍ରେସ ସାମ୍ୟବାଦୀ ଦଳ ଗଠିତ ହେଲା । ଏହି ଦଳ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ତୀବ୍ର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ତଥା ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ମଧ୍ୟ ବିରୋଧ କରୁଥିଲା । ସେମାନେ ଅହିଂସା ତଥା ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ବୁଝୁ ନ ଥିଲେ । ସାମ୍ୟବାଦୀମାନଙ୍କର ପାଟନା ବୈଠକରେ ଏହି ମତଭେଦ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ।

ସମୟକ୍ରମେ ଏହି ମତଭେଦ ତୀବ୍ରରୁ ତୀବ୍ରତର ହେଲା । ଏହା ଫଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କଂଗ୍ରେସ ଛାଡ଼ିବା ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଲୋକଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ; ସେ ନୈରାଶ୍ୟ ବା କ୍ରୋଧବଶତଃ ଅନୁଷ୍ଠାନ ନ ଛାଡ଼ି କଂଗ୍ରେସ ଯେପରି ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ନିଜର ପନ୍ଥା ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଏ ସେଥିପାଇଁ ଛାଡ଼ୁଛନ୍ତି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ୩ ବର୍ଷ ସେ ଗ୍ରାମ ସଂଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପୁରା ଲାଗିଦେବେ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ସରକାର ମଧ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ ତଥା ତତ୍‌ସମ୍ପୃକ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କ ଉପରୁ ଥିବା ବାଧା ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଉଠାଇ କଂଗ୍ରେସକର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ଖଲାସ କରି ଦେଉଥିବାରୁ ସେମାନେ ସାଧାରଣ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରୁଥାନ୍ତି ।

ଅନୁଷ୍ଠାନ ଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଚିନ୍ତା ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜର ଘନିଷ୍ଠ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଂଗ୍ରେସ ଛାଡ଼ିବା ବିଷୟରେ ସେ ଶେଷ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରି ନ ଥାନ୍ତି । ଏହି ଜନରବ ଚାରିଆଡ଼େ ବ୍ୟାପି ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ତା ଫଳରେ ତାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ପରିଷ୍କାରଭାବେ ବୁଝାଇ ଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧାରୁ ୧୯୩୪ ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ୧୭ ତାରିଖ ଦିନ ଗୋଟିଏ ବିବୃତି ଦେଲେ । ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଯେ, କଂଗ୍ରେସର ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ତାଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରା ତଥା କାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତି ଏବଂ ତହିଁ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ପସନ୍ଦ କରିପାରୁ ନାହାଁନ୍ତି । ସେ ଭାବୁଛନ୍ତି ଯେ, କଂଗ୍ରେସର ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ବିକାଶ ପଥରେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଅନ୍ତରାୟ ଏବଂ ଏହା ଫଳରେ ଅନୁଷ୍ଠାନଟି ପୁରାପୁରି ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ରହିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ତାଙ୍କ ନିଜ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବଳରେ ପ୍ରଭାବିତ ହେଉଛି– ଏହା ସେ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ [illegible] ଚିନ୍ତାଧାରା ଏବଂ ବହୁ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଚିନ୍ତାଧାରା ମଧ୍ୟରେ ବୃଦ୍ଧିପାଉଥିବା ମତଭେଦ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ମଧ୍ୟ ସଜାଗ ଅଛନ୍ତି । ଖଦୀକୁ ବେକାର ତଥା ଅର୍ଦ୍ଧବେକାର ଲୋକଙ୍କୁ ସାମାନ୍ୟ ମଜୁରୀ ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉଥିବା କେବଳ ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ନ ଦେଖି ଏହା କଂଗ୍ରେସ ଏବଂ ଜନତା ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନ୍ତ ସମ୍ପର୍କ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ଆଇନଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଶେଷ ହୋଇଥିବାରୁ କେତେକ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ପ୍ରବେଶ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିବାର ସେ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ସମର୍ଥନ କରିବାଦ୍ୱାରା କେତେକ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କ ମନରେ କଷ୍ଟ ହେଉଛି । ତାଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରିବାକୁ ଯାଇ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ମତ ଚାପିରଖିବାକୁ ସେ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ କହିଥିଲେ, "ସେମାନେ ଯେବେ କଂଗ୍ରେସରେ ଆଧିପତ୍ୟ ଲାଭ କରନ୍ତି ତା ହେଲେ ମୁଁ କଂଗ୍ରେସରେ ରହିପାରିବି ନାହିଁ । କାରଣ ମୋ ପକ୍ଷରେ ସକ୍ରିୟଭାବେ ସବୁବେଳେ ବିରୋଧୀ ହେବା ଭାବନାର ଅତୀତ ।

ଭାରତୀୟ ଗଡ଼ଜାତମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ନୀତି ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ସେ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଭିନ୍ନ ମତ ପୋଷଣ କରନ୍ତି ବୋଲି କହିଥିଲେ । ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ତା ପ୍ରଶ୍ନର ସେ ଯେଉଁ ଉପାୟରେ ସମାଧାନ ଚାହାନ୍ତି ତାହା ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ପସନ୍ଦ କରୁ ନାହାନ୍ତି । ୧୪ବର୍ଷ ପରେ ବହୁ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ଅହିଂସାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି କି ନାହିଁ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିରେ ପାସ ହୋଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବର ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତତା ସମ୍ପର୍କରେ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କଷ୍ଟକର ହେଉଛି । ସେମାନେ ଚୁପିହୋଇ ରହିଥିବା ପରି ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହା ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ବାଧୁଛି । ସେ କହିଥିଲେ, "ଆମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯେବେ ଶୀର୍ଷତା ଲାଭ କରିବା ତାହେଲେ ଆମେ ସମସ୍ତପ୍ରକାର ବାଧାରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ଦରକାର ।" ସେ ବୁଝାଇଥିଲେ ଯେ ଆଇନଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ସ୍ଥଗିତ ରଖିବାକୁ ସୁପାରିଶ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଅହିଂସାରେ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କର କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱାସ ଅମିଶ୍ରିତ ନୁହେଁ । ସେ କହିଥିଲେ "ସରକାର ତଥା ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀମାନଙ୍କୁ ଅହିଂସା ସବୁଦିଗରୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତି ସମେତ ସମସ୍ତ ନ୍ୟାୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାବୀ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ପୂରା ସକ୍ଷମ ବୋଲି ଦେଖାଇଦେବା ମୋର ହେଉଛି ପରମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ . . . . ଏଥିପାଇଁ ମୋର ଦରକାର ପୂରା ଅନାସକ୍ତ ତଥା କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯାହାରକି ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଅଂଶବିଶେଷ ହୋଇଛି ମୋ ପକ୍ଷରେ ଜୀବନର ସର୍ବବ୍ୟାପି ଆଇନ । ସତ୍ୟ ହେଉଛି ମୋର ଭଗବାନ । କେବଳ ଅହିଂସାମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବି, ଅନ୍ୟ ଉପାୟରେ ନୁହେଁ ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଭାରତୀୟ ଗ୍ରାମସମୂହର ପୁନର୍ବିକାଶ

"ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା" ଚାହାନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ ବାରମ୍ବାର ଦାବୀ କଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଏହି ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ବୁଝିପାରୁଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ତା ଛଡ଼ା ତାଙ୍କ ମତରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ (ends) ତଥା କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀ (means) ଏକା ହେବା ଉଚିତ୍ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅନ୍ତିମ ଲକ୍ଷ୍ୟଲାଭ ପାଇଁ ଯେକୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀର ସହାୟତା ନିଆଗଲେ ତହିଁରେ କିଛି କ୍ଷତି ନାହିଁ ବୋଲି କେତେକ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ କହିଥିଲେ "ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ମତଭେଦର ସାରାଂଶ, ଯାହା ଫଳରେ କି ପ୍ରଚଳିତ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପୁରାପୁରି ବେନାମୀ ହୋଇଯାଇଛି . . . . . । କଂଗ୍ରେସର ସଭ୍ୟମାନେ ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାକୁ ପରାଙ୍ମୁଖ ହେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋର ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ, ଖଦଡ଼, ହିନ୍ଦୁ-ମୁସଲମାନ ଏକତା, ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଶାନିବାରଣ, ସ୍ୱଦେଶୀ ଏବଂ ଗ୍ରାମ୍ୟଶିଳ୍ପର ପୁନର୍ବିକାଶ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ନାହିଁ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ମୁଁ ନିଜେ ଗୋଟିଏ ଭାରତୀୟ ଗ୍ରାମରେ ରହି ଧ୍ୱଂସ ହୋଇଯିବାକୁ ଚାହେଁ ।" ତା ଛଡ଼ା ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଯେପରି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ଦୁର୍ନୀତି ଦେଖା ଦେଉଛି ସେଥିପ୍ରତି ମଧ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକମାନଙ୍କର ସେ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲେ ।

ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଅଧିକମାତ୍ରାରେ ଶୃଂଖଳିତ ତଥା ସକ୍ରିୟ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ କଂଗ୍ରେସ ସମ୍ବିଧାନରେ କେତେକ ସଂଶୋଧନ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରତିଜ୍ଞାପତ୍ରରେ ଥିବା "ଆଇନଗତ ଏବଂ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ" ଶବ୍ଦ ପରିବର୍ତ୍ତେ "ସତ୍ୟ ଏବଂ ଅହିଂସା" ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରିବାକୁ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟ ଚାନ୍ଦା ଚାରିଅଣା ପରିବର୍ତ୍ତେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ପ୍ରତି ମାସରେ କେତେକ ପରିମାଣରେ ନିଜ ହାତକଟା ସୂତା ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରାଥମିକ ସଭ୍ୟ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଭାବେ ଖଦଡ଼ ପରିଧାନ କରିବା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଚାଲୁ କରିବା ପାଇଁ ସେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ବମ୍ବେଠାରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ୧୯୩୪ ଅକ୍ଟୋବର ୨୬ ତାରିଖଠାରୁ ୨୮ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହେଲା । ଏହି ଅଧିବେଶନରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅବସର ନେବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ "ଜାତିର ସେ ଯେଉଁ ସେବା କରିଛନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଗଭୀର କୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ପୁନର୍ବାର ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନକରି ତାଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଗଲା । କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟମାନେ ଅଭ୍ୟସ୍ତଭାବେ ଖଦୀ ପିନ୍ଧିବା ଉଚିତ ଏବଂ ବାଧ୍ୟବାଧକତାଭାବେ ହାତକଟା ସୂତା ଦେବା ନିୟମଟି ସଂଶୋଧିତ ଭାବେ ଶପଥ ପତ୍ରରେ ସ୍ଥାନ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ଗ୍ରହଣ କରାଗଲା । ଗ୍ରାମ୍ୟଶିଳ୍ପ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଣରେ ସମର୍ଥନ କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଶଦ ଆଲୋଚନା ପରେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ କରାଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅନୁଯାୟୀ ନିଖିଳ ଭାରତ ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ ସଂଘ ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ଜେ. ସି. କୁମାରପାଙ୍କୁ କ୍ଷମତା ଦିଆଗଲା । ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ବିଶଦଭାବରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଥିଲା ଏବଂ ତାହା ହେଉଛି ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟାରୀ ବୋର୍ଡ ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଗଠନ ପ୍ରଣାଳୀ ।

ସାମ୍ୟବାଦୀମାନେ ଘରୋଇ ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ବାଜ୍ୟାପ୍ତ କରିବା ସମ୍ପର୍କରେ ପାଟି କରୁଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଗୋଟିଏ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଏହି ଦାବୀକୁ ବିରୋଧ କରାଯିବାର ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବର ଅର୍ଥ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନ ସମିତି ବୈଠକ ତଥା ଖୋଲା ଅଧିବେଶନରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ବୁଝାଇବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଘରୋଇ ସମ୍ପତ୍ତି ବାଜ୍ୟାପ୍ତ କରାଯିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଦାୟିତ୍ୱହୀନଭାବେ ଦାବୀ କରାଯାଉଛି, ତାହାକୁ କଂଗ୍ରେସ କାହିଁକି ବିରୋଧ କରୁଛି, ସେ ବିଷୟରେ ମୁଁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ବୁଝାଇଥିଲି । ଏହାର ଅର୍ଥ ହେବ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ବା ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ନିଜଇଚ୍ଛା ଅନୁଯାୟୀ ଯେକୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେବା, ଯାହାଫଳରେ ଦେଶରେ ଅରାଜକତା ଦେଖାଦେବ । ରୁଷରେ ବିପ୍ଳବଜନିତ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଚାଷୀମାନେ ଜମିଦାରଙ୍କର ଜମି ଏବଂ ଶ୍ରମିକମାନେ କାରଖାନାମାନ ଦଖଲ କରିଗଲେ । ଏହା ଫଳରେ ଜମିର ସମବଣ୍ଟନ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଯିଏ ଜବରଦସ୍ତି ଯେତେ ପାରିଲା ସେତେ ଦଖଲ କରିଗଲା । ଶ୍ରମିକମାନେ କାରଖାନାର ମାଲିକମାନଙ୍କୁ ବିଦାକରି ଦେଇ ତାହା ଦଖଲକରି ନେଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କାରଖାନାମାନ କିପରି ଚଳାଇବାକୁ ହେବ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ ସେମାନଙ୍କର ନ ଥିଲା । ବିପ୍ଳବୀ ସରକାର କ୍ଷମତାକୁ ଆସିବା ପରେ ତାଙ୍କୁ ବାଜ୍ୟାପ୍ତ କରାଯାଇଥିବା ସମ୍ପତ୍ତିମାନ ପୁଣି ବାଣ୍ଟିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ମୁଁ ଦର୍ଶାଇଥିଲି ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସରକାର ଟିକସ ବସାଇ ସମ୍ପତ୍ତି ବାଜ୍ୟାପ୍ତ କରେ । କଂଗ୍ରେସ ମଧ୍ୟ କ୍ଷମତାକୁ ଆସିଲେ ତାହା କରିବ । କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଅରାଜକତା ସୃଷ୍ଟି ନ କରି ଆଇନସମ୍ମତ ନ୍ୟାୟୋଚିତଭାବେ ଏହା କରାଯିବ ।

ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ମୋତେ କଂଗ୍ରେସର ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକଭାବେ ନିଯୁକ୍ତ କରାଗଲା । ସାଧାରଣତଃ କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି ଏବଂ ସମ୍ପାଦକ ଏକା ପ୍ରଦେଶର ଲୋକ ହେଉଥିଲେ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ବିହାରର ଲୋକ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲି ।

କଂଗ୍ରେସରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅବସର ଗ୍ରହଣ ଏବଂ ବମ୍ବେ ଅଧିବେଶନରେ ଖଦୀ ଓ ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ ସମ୍ପର୍କରେ ପାସ ହୋଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ବିଷୟରେ ଉଚ୍ଚ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ୧୯୩୪ ନଭେମ୍ବର ୨୩ ତାରିଖ ଦିନ ଭାରତର ଘରୋଇ ସଚିବ ହ୍ୟାଲେଟଙ୍କ ଦସ୍ତଖତରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ପରିପତ୍ରରେ ସ୍ଥାନୀୟ ସରକାରମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଏହି ଦୀର୍ଘ ପରିପତ୍ରରେ ଥିବା କେତେକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଶ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧୃତ କରୁଛୁ । ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ ସଂଘ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସମ୍ପର୍କରେ ପାସ ହୋଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ବିଷୟରେ ଏହି ପରିପତ୍ରରେ ଥିଲା, "ଏହାଦ୍ୱାରା କୌଣସି ଗୂଢ଼ ରାଜନୈତିକ ଅଭିସନ୍ଧି ରଖା ନ ଯାଇ ଅର୍ଥନୈତିକ ପୁନର୍ଗଠନ ନିମନ୍ତେ ଆନ୍ତରିକ ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଥିବା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ମତ ପୋଷଣ କରାଗଲେ କେତେକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଆଖିବୁଜି ଦେବା ଭଳି ହେବ । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ପ୍ରତି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ଏବଂ ତାହା ହେଉଛି, କଂଗ୍ରେସ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଆରମ୍ଭ ହେବାଦିନଠାରୁ ଜନତା ସହିତ ଏହାକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ମିଶାଇବା ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇ ଆସିଅଛି . . . . ତେଣୁ କଂଗ୍ରେସ ଯେବେ ଜନତା ସହିତ ପରା ମାତ୍ରାରେ ମିଶିପାରିବ ତେବେ ଜନତାର ଅର୍ଥନୈତିକ ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତି କରିବା ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ହାତକୁ ନେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ହେବ । 'କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀମାନେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଗାଁଗହଳିରେ ପଶିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ରୋକାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତା' ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଜର ରାଜନୈତିକ ମତବାଦ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରଚାର କରିବା ଛଡ଼ା ନିଜ ନିଜର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିବାର ସବିଧା ଓ ସୁଯୋଗ ସେମାନେ ପାଇବେ ।"

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅବସର ସମ୍ପର୍କରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ପରିପତ୍ରରେ ଥିଲା, "ଏଥିରୁ ପରିଷ୍କାର ଭାବେ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ, ମିଷ୍ଟର ଗାନ୍ଧୀ ଜଣେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଧୀସମ୍ପନ୍ନ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ମାନସିକ ତଥା ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତି ଓ ଉତ୍ତେଜନା ଅତୁଟ ରହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିଜୟ ହୋଇଛି । କାରଣ ଏହା ଫଳରେ ବିଭିନ୍ନ ବିରୋଧୀ ମତାବଲମ୍ବୀଙ୍କୁ ସେ ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ରହିବା ଦିଗରେ ସଫଳତା ହାସଲ କରି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅନ୍ତତଃ ଗୋଟିଏ ନେତୃତ୍ୱ ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ନେତୃତ୍ୱ ଅଧୀନରେ ରଖିବା ଦିଗରେ ସଫଳତା ଲାଭ କରିଛନ୍ତି ।"

କଂଗ୍ରେସର ନେତୃତ୍ୱରୁ ଅବ୍ୟାହତି ନେବା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ୍ୟାର୍ଦ୍ଧା ଫେରି ଗ୍ରାମ ସଂଗଠନ ଏବଂ ନିଖିଳଭାରତ ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ ସଂଘ ଗଠନ ଦିଗରେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସମୟ ଦେଲେ । ଯମୁନାଲାଲ ବେଜାଜ୍ ତାଙ୍କର ଥିବା ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ହତା ଏବଂ ବଗିଚା ବିଶିଷ୍ଟ ତାଙ୍କ ଘର ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦେଲେ । ଏଥିରେ ନିଖିଳଭାରତ ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ ସଂଘର କେନ୍ଦ୍ର କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ହେଲା ଏବଂ ଏହାର ନାମ ଦିଆଗଲା ମଗନ୍‌ଓ୍ୟାଡ଼ି । ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗର ପୁନରୁତ୍ଥାନ ଏବଂ ଗ୍ରାମ୍ୟ ପରିସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନୂତନ ଶିଳ୍ପମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ସଂଘର ସମ୍ପାଦକ କୁମାରପ୍ପା ଆଗ୍ରହର ସହିତ ଲାଗିଲେ । ମଗନଓ୍ୟାଡ଼ି ଗ୍ରାମ୍ୟଶିଳ୍ପର ଗବେଷଣା ତଥା ତାଲିମ କେନ୍ଦ୍ରରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଅଦରକାରୀ ଜିନିଷମାନଙ୍କରୁ କିପରି ମୂଲ୍ୟବାନ ପଦାର୍ଥମାନ ଉତ୍ପାଦନ କରାଯାଇ ପାରିବ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜର ପରିକଳ୍ପନାମାନ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସଂଘ ପକ୍ଷରୁ "ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ" ନାମକ ଗୋଟିଏ ସାପ୍ତାହିକ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ କରାଗଲା । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ପକ୍ଷରୁ ପୁରୁଣା କୁଟୀର ଶିଳ୍ପ ପୁନରୁତ୍ଥାନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନୂତନ ଶିଳ୍ପମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଆୟୋଜନ କରାଗଲା ।

ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର ଅସୁବିଧା ଏବଂ ସମସ୍ୟାମାନ ଭଲ ଭାବରେ ସେ ଯେପରି ବୁଝିପାରନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୯୩୬ ଅପ୍ରେଲ ମାସରେ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମରେ ରହିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ଏହା ହେବ ତାଙ୍କର ଅନୁଭୂତିମାନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଗବେଷଣାଗାର ଭଳି । ପୂର୍ବରୁ ମୀରାବେନ ନିକଟସ୍ଥ ସେଗାଁଓ ଗ୍ରାମରେ ରହି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ରହିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ଗ୍ରାମକୁ ବାଛି ତାହାର ନାମ ଦେଲେ ସେବାଗ୍ରାମ । ଏହା ଥିଲା ଛ'ଶହ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଧିବାସୀ ବିଶିଷ୍ଟ କୌଣସି ରାସ୍ତା ବା ଡାକଘର ନ ଥିବା କୁଡ଼ିଆ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୋଟିଏ ଅନୁନ୍ନତ ଗ୍ରାମ । ସେ ଆସି ରହିବା ପରେ ଏହି ଗ୍ରାମ ହେଲା ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳୀ । ଏହିଠାରୁ ସେ ତାଙ୍କର ନୂତନ କଳ୍ପିତ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ଘୋଷଣା କରି ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ତାଲିମସଂଘ ନାମକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ଉକ୍ତ ସଂଘ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ଶାସିତ ପ୍ରଦେଶ ସମୂହର ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ନୂତନ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ଡାକିଥିଲେ । ଏହି ନୂତନ ପଦ୍ଧତିର ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ଉପାଦେୟତା ସମ୍ପର୍କରେ ହୃଦବୋଧ ହେବାରୁ ସେମାନେ ଏହି ପଦ୍ଧତିକୁ ପୂରା-ମାତ୍ରାରେ ସମର୍ଥନ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ । ଶିକ୍ଷାକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଶିକ୍ଷାରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ହେଲେ ତାହା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ଛାତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ୭/୮ ବର୍ଷ ପଢ଼ି ସାରିବା ପରେ କେବଳ ପୁସ୍ତକଗତ ବିଦ୍ୟାରେ ସାଧାରଣଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ ନ କରି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧନ୍ଦାରେ ବ୍ୟାବହାରିକ ଜ୍ଞାନ ତଥା ତାଲିମ ପାଇଥିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଛାତ୍ରର ଶିକ୍ଷାଗତ କାର୍ଯ୍ୟ ଏଭଳି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ଦରକାର ; ଯାହା ଫଳରେ କିଛି କେତେକ ପରିମାଣରେ ଆୟ ହୋଇ ତହିଁରୁ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଆଂଶିକ ଖର୍ଚ୍ଚ ଚଳିବା ଦରକାର ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାବୁଥିଲେ । ଭାରତ ପରି ଗରିବ ଦେଶରେ ଶିକ୍ଷାକୁ ସୁଦୂର ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ପହଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ଏହା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ସେ ଭାବୁଥିଲେ; କାରଣ ଏହା ଫଳରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଗ୍ରାମର ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକମାନେ ଯେପରି ଗ୍ରାମ ଛାଡ଼ି ସହରାଭିମୁଖୀ ହେଉଛନ୍ତି ତାହା ବନ୍ଦହୋଇଯିବ । ତା'ଛଡ଼ା ଏହା ଫଳରେ ପିଲା ନିଜର ଆବାହାଓ୍ୱା ସହିତ ଅଧିକ ପରିଚିତ ହୋଇ ତଦନୁଯାୟୀ ଚଳିବା ପାଇଁ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ହେବ । ସେବା ଗ୍ରାମରେ ଆର୍ଯ୍ୟନାୟକମ୍ ଏବଂ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଆଶା ଦେବୀଙ୍କ ଭଳି ଦୁଇଜଣ ବିଶିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଏହି ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଗଲା ।

ସେବାଗ୍ରାମର ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଉଦ୍ୟମରେ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇ ଜୀବନର ମାନଦଣ୍ଡ ବୃଦ୍ଧି କରିବା ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ଗ୍ରାମ୍ୟ ଋଣ ତଥା ଜମିବାଡ଼ି ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଆଇନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାଭଳି କେତେକ ସମସ୍ୟା ରାଜନୈତିକ କ୍ଷମତା ବିନା ହୋଇ ପାରିବା ସମ୍ଭବପର ନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଗ୍ରାମବାସୀ-ମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଉଦ୍ୟମରେ ସେମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥାରେ ଉନ୍ନତି କରିବା ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ତାହା କରିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଥିଲେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଗ୍ରାମର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଉନ୍ନତି କରାଯାଇପାରେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାନୀୟ ଅବସ୍ଥା ସହିତ ସଂଯୋଗ ରଖି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପାଇଖାନା, ନାଳ ଏବଂ ମଇଳା ପକାଇବାପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରି ପରୀକ୍ଷା କରାଉଥିଲେ । ଏ ବିଷୟରେ କର୍ମୀମାନଙ୍କର ଯେପରି ଜ୍ଞାନ ହୁଏ ସେଥିପାଇଁ ଛୋଟ ଛୋଟ ବହିମାନ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଉଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ଜୀବନସାରା ପୁଷ୍ଟିକର ଖାଦ୍ୟ ଯେପରି ଲୋକେ ପାଆନ୍ତି ଏବଂ ତଦନୁଯାୟୀ ଖାଦ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇ ପାରେ, ସେଥିପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜେ ତଥା ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ଆସିଥିଲେ । ରୋଷେଇ ଘର ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଉନ୍ନତି କରିବା ପାଇଁ ଧୂଆଁ ନ ଥିବା ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ଚୁଲି ବାହାର କରି ତାକୁ ସେ ଲୋକପ୍ରିୟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ଗ୍ରାମ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କ ଜୀବନକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥିବା କୌଣସି ବିଷୟରେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ସେ ଛାଡ଼ୁ [illegible] ଥିଲେ । ପ୍ରତି ଗ୍ରାମ ପ୍ରାୟ ସ୍ୱାଧୀନ [illegible] ଏକକରେ ପରିଣତ ହେବା ଥିଲା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତାଙ୍କର ଗ୍ରାମ ସମ୍ପର୍କୀୟ କଳ୍ପନା । ଜୀବନର ସମସ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ପଦାର୍ଥ ସମ୍ପର୍କରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଗ୍ରାମଟି ହେବ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ପାଇଁ ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସହଯୋଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତହୋଇ ଆଦାନପ୍ରଦାନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବ । ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକ ଆଜିକାଲି ଯେପରି ସହର ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇଛନ୍ତି ତାହା ନ ହୋଇ ପୁରୁଣା କାଳର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁଯାୟୀ ସହରମାନ ଗ୍ରାମର ବଳକା ଦ୍ରବ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହେବା ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ । ଗ୍ରାମ ଲୋକମାନେ ସରଳ, କର୍ମଠ ତଥା ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଜୀବନଯାପନ କରିବା ଏବଂ ଆୟରେ ତାରତମ୍ୟ ତଥା ଜୀବନଧାରଣ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଥିବା ଅସମାନତା ଦୂରକରିବା ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଏବଂ ନିଜ ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଜୀବନଧାରଣ ପ୍ରଣାଳୀ ଆବଶ୍ୟକ । ସେ ଯେଉଁ ନୂତନ ଭାରତର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲେ, ତାହା ହୁଏତ ପରୀରାଜ୍ୟ ବୋଲି କେହି କେହି ଭାବିପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପରିକଳ୍ପିତ ସାମାଜିକ ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀ ଯେବେ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଇଥାନ୍ତା, ତାହା ହେଲେ ବହୁ ପରିମାଣରେ ବେକାର ସମସ୍ୟା ତଥା ଆମର ଅର୍ଥନୀତିରେ ଦେଖାଦେଇଥିବା ତାରତମ୍ୟ କମିଯାଇଥାନ୍ତା ।

ଗ୍ରାମ୍ୟ ଭାରତକୁ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇ ଆସୁଥିବା କଂଗ୍ରେସର ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନ ସହରରେ ନ କରି ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରେ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏହା ହେବ, ସମ୍ପୃକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ ମିଳୁଥିବା ଦ୍ରବ୍ୟରେ କଂଗ୍ରେସ ନଗରତିଆରି କରିବାକୁ ସେ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । କଂଗ୍ରେସର ଏଭଳି ପ୍ରଥମ ଅଧିବେଶନ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରଦେଶର ଫଇଜପୁର ନାମକ ଗ୍ରାମରେ ହୋଇଥିଲା । ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରେ ମିଳୁଥିବା ବାଉଁଶ ଏବଂ ତଲେଇରେ ଏହି ସହରଟି ତିଆରି ହୋଇଥିଲା । ଗ୍ରାମ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ସରଳ ସାଜସଜ୍ଜା ହୋଇଥିଲା । ଶାନ୍ତିନିକେତନର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଶିଳ୍ପୀ ନନ୍ଦଲାଲ ବୋଷ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସହକର୍ମୀମାନେ ଏହି ସହରର ତିଆରି ଏବଂ ସାଜସଜ୍ଜାର ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସାମାଜିକ, ଅର୍ଥନୈତିକ ଏବଂ ମାନବିକ ସେବା ସମ୍ପର୍କୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଇଂରେଜ ସରକାର ଏଭଳି ସନ୍ଦେହ କରୁଥିଲେ ଯେ ଏସବୁ ଘଟଣାକୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଯାହା ଜଣାଯାଏ, ସେମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଭଲଭାବେ ଜାଣିଥିଲେ । ସେମାନେ ଗ୍ରାମର ଚୌକିଦାରମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରାମ କର୍ମୀମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ଆଖିରଖି ସେମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଉଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରାଦେଶିକ ଲୋକପ୍ରିୟ ସରକାର

ଯାହା ହେବାର କଥା ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେବାଗ୍ରାମରେ ଥିବା ତାଙ୍କ କ୍ଷୁଦ୍ର କୁଡ଼ିଆ ଘରେ ଏହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥାନ୍ତି । ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ୧୯୩୫ ମସିହା ଭାରତ ଶାସନ ଆଇନ ଅନୁଯାୟୀ ନିର୍ବାଚନ ରୂପକ ଆହ୍ୱାନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ କଂଗ୍ରେସ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥାଏ । ତା'ଛଡ଼ା ନିର୍ବାଚନରେ କୃତିତ୍ୱ ହାସଲ କଲେ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ମନ୍ତ୍ରିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିବେ କି ନା ସେହି ପ୍ରଶ୍ନ ମଧ୍ୟ ଥାଏ ଅମୀମାଂସିତ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମଧ୍ୟରେ ମତଭେଦ ଥାଏ । ବହୁ ପ୍ରଦେଶରେ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ଯେ ନିରଙ୍କୁଶ ସଂଖ୍ୟାଧିକତା ଲାଭକରିବେ ଏହା ଥାଏ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ । ଯେବେ ମନ୍ତ୍ରିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ ତାହେଲେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ କଂଗ୍ରେସକୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ କମଳାଙ୍କର ଅସୁସ୍ଥତା ଯୋଗୁଁ ବିଦେଶରେ ଥିବା ଜବାହରଲାଲ ୧୯୩୬ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରିଲେ । ସାମ୍ୟବାଦ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଅତିମାତ୍ରାରେ ଭାବପ୍ରବଣ ହୋଇ ତାହା ଭାରତବର୍ଷରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି । ପୁରାତନ ନେତୃବର୍ଗଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକେ ତାଙ୍କ ସମବୟସ୍କ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତଥାକଥିତ ପୁରାତନ ନେତୃତ୍ୱର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସେ ପସନ୍ଦ କରିପାରୁ ନ ଥିଲେ । ମୋର ଗୋଟିଏ ଧାରଣା ଅଛି ଯେ, ଯେଉଁମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱକୁ ପୁରାପୁରି ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ମନଭିତରେ ସେ "ପୁରାତନୀ" ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେଉଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉ-ଥିବାରୁ ତାହା ସେ ପସନ୍ଦ କରୁ ନଥିଲେ । ସେ ନିଜେ ସୂତାକାଟିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଖଦଡ଼ ପିନ୍ଧୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଚରଖାକୁ ପାଗଳର ପ୍ରଳାପବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେଉଥିଲେ । ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, କଂଗ୍ରେସ ସାମ୍ୟବାଦୀ ଦଳ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଯୁବକ ଗୋଷ୍ଠୀ କଂଗ୍ରେସ ମଧ୍ୟରେ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଗୋଷ୍ଠୀ ଦ୍ରୁତବେଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ ଚାହୁଁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କେଉଁଧରଣର କାର୍ଯ୍ୟ ହେବା ଦରକାର ସେ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଏହି ଗୋଷ୍ଠୀର ବା ଜବାହରଲାଲଙ୍କର ନିଜର କୌଣସି ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ନ ଥିଲା । ତଥାକଥିତ ବାମପନ୍ଥୀମାନଙ୍କ ସହିତ ସେ ନିଜକୁ ମିଶାଇଦେଇ ସେହିମାନଙ୍କ ଭାଷା ବ୍ୟବ-ହାର କରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଏହାସତ୍ତ୍ୱେ ପରେ ଆମେ ଦେଖିପାରିବା ଯେ ସେ ନିଜକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବା ଏପରି କି ପୁରାତନ ନେତୃତ୍ୱଠାରୁ ଛିନ୍ନ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ । ସାମ୍ୟବାଦୀମାନେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କୁ ନିଜର ନେତା ବୋଲି ବିବେଚନା କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ନିଜ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଜବାହରଲାଲ କଂଗ୍ରେସର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନୀତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତଥା ପୁରାତନ ନେତୃତ୍ୱର କୌଣସି ଆପତ୍ତି ନ ଥିଲା । ଯେଉଁ ପ୍ରଦେଶରେ କଂଗ୍ରେସର ଅଧିବେଶନ ହେବା କଥା ସେ ପ୍ରଦେଶରୁ ସଭାପତି ନ ହେବାର ପୂର୍ବରୁ ଗୋଟିଏ ପରମ୍ପରା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହା ସତ୍ତ୍ୱେ ୧୯୩୬ ଅପ୍ରେଲ ମାସରେ ଲକ୍ଷ୍ନୌ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ପାଇଁ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ନାମ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହୋଇ ଗୃହୀତ ହେଲା ।

ସଭାପତି ଭାଷଣରେ ସେ କହିଥିଲେ ଯେ କେବଳ ପ୍ରଚାର ଦୃଷ୍ଟିରୁ କଂଗ୍ରେସ ନିର୍ବାଚନରେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା କରୁଥିବାରୁ ପ୍ରାଦେଶିକ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କରିବାରେ ସରକାରଙ୍କ ସହ ସହଯୋଗ କରିବା ପାଇଁ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହନ୍ତି । ୧୯୩୫ ସମ୍ବିଧାନରେ "କ୍ଷମତାବିହୀନ ଦାୟିତ୍ୱ" ଅର୍ପଣ କରାଯାଇଥିବା ସେ ଭାବିଥିବାରୁ ଏହାକୁ "ଦାସତ୍ୱର ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଚିହ୍ନ" ବୋଲି ପୂର୍ବରୁ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ଏହା ସତ୍ୟ ଯେ ସମସ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଭାଗ ତଥା ନୂତନ ଭାଜସ୍ୱମିଳିବାର ସୂତ୍ରମାନ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରାଜ୍ୟପାଳମାନଙ୍କ ହାତରେ ମନ୍ତ୍ରିମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ନାକଚ କରିବାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ କ୍ଷମତା ଥିବାରୁ ମନ୍ତ୍ରିମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ସୀମାବଦ୍ଧ କ୍ଷମତା ଥିଲା । ସେ ଯାହା ହେଉ ଏ ସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ କଂଗ୍ରେସ ନିର୍ବାଚନରେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା କରିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲା ଏବଂ ଏଥିପାଇଁ ଗୋଟିଏ ନିର୍ବାଚନ ଇସ୍ତାହାର ପ୍ରକାଶ କରାଗଲା । ଏହି ଇସ୍ତାହାରରେ ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନକୁ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରୁଥିବା ବିଷୟ ଘୋଷଣା କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋଟିଏ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭା ଦ୍ୱାରା ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ଭିତ୍ତି କରି ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରାଯିବା ଦାବୀ କରାଯାଇଥିଲା । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଥିଲା ଯେ, ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁଳି ଭାବେ ଗଠନ କରାଯାଉଛି ତହିଁରୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ମିଳିବ ନାହିଁ ବା ଲୋକଙ୍କର ହାତରେ ପୂରା କ୍ଷମତା ନ ମିଳିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଶର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ତଥା ବେକାର ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ ବୁଝୁଛି ।

ତାପରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଗଠନ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିଲା । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନ ରୂପେ ଠିଆ ହେଲା କିଏ ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ ହେବ ? ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନ ସଭା ବୈଠକରେ ସାମ୍ୟବାଦୀମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର କେତେକ ମନ୍ତବ୍ୟଯୋଗୁଁ ଜବାହରଲାଲ ବିରକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ବିଷୟଟି ହେଉଛି ଜୟପ୍ରକାଶ ନାରାୟଣଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ସାମ୍ୟବାଦୀ ଦଳ ସମ୍ପାଦକ ବୋଲି ମୁଁ ସମ୍ବୋଧନ ନ କରି ତାଙ୍କ ନାମରେ କରିଥିଲି ସମ୍ବୋଧନ । ମୋର ଯୁକ୍ତି ଥିଲା ଯେ, କଂଗ୍ରେସ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉକ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ନିଜ ଭିତରେ ସ୍ୱୀକାର କରି ନ ଥିବାରୁ କଂଗ୍ରେସର ବିନାନୁମତିରେ ମୁଁ ତାହା କରି ନ ପାରେ । ମୁଁ ଥଟ୍ଟାରେ କହିଲି, ହୁଏତ କାଲି ସକାଳେ କଂଗ୍ରେସ ଆଇନଜୀବୀ ସଂଘ ବା ଏପରିକି କଂଗ୍ରେସ ନୃତ୍ୟକାରୀ ସଂଘ ଗଠିତ ହେଲେ ମୁଁ କ'ଣ ସ୍ୱୀକାର କରିବି ?" ଏହା ଫଳରେ କେବଳ ସାମ୍ୟବାଦୀ ବନ୍ଧୁମାନେ ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କଲେ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ଜବାହରଲାଲ ମଧ୍ୟ ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରି ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଅଧିବେଶନରେ ମୁଖ୍ୟପ୍ରସ୍ତାବ ମୁଁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ସାମ୍ୟବାଦୀମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କେତେକ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ ସେ ମୋତେ ବାଧା ଦେଇଥିଲେ । ଯେବେ ନିଜ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ମୋତେ ସୁବିଧା ଦିଆ ନ ଯାଏ ତା' ହେଲେ ମୁଁ ବରଂ ନ କହିବି ବୋଲି ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରି ନିଜ ସ୍ଥାନରେ ବସି ପଡ଼ିଲି ।

କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଗଠନ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିବାରୁ ଜବାହରଲାଲ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ିଲେ । ସେ ତାଙ୍କୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଓ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବାରୁ ଜବାହରଲାଲ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କଲେ । କିଏ ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ ହେବ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବୋଲି ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ସାଧାରଣତଃ ମୋ ନାଁ ଉଠିବା କଥା ନୁହେଁ ; କିନ୍ତୁ "କୃପାଳିନୀ ହେବା କଥା ବୋଲି ଜବାହରଲାଲ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଜବାବଦେବାରୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ ସହଜ ହୋଇଗଲା । ତା'ଛଡ଼ା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ଭୁଲାଭାଇ ଦେଶାଇଙ୍କୁ ସଭ୍ୟଭାବେ ନେଲେ । ଏହି ସବୁ ଘଟଣା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭଳି ତଥାକଥିତ ପୁରାତନ ପନ୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ କଲା ।

ତଥାକଥିତ ପୁରାତନୀ ନେତୃତ୍ୱ ଏବଂ ସାମ୍ୟବାଦୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଗୋଟିଏ ବିଷୟରେ ଭିନ୍ନମତ ଦେଖାଦେଇଥିଲା । ତା ହେଉଛି ବିଦେଶୀ ଶାସନକୁ ଦୂର କରି ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିବାପାଇଁ ଭାରତର ସବୁ ଶ୍ରେଣୀଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଐକ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବା ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଣୀଗତ ସଂଘର୍ଷ ସୃଷ୍ଟି କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଗୋଷ୍ଠିରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯିବା ଉଚିତ କି ନୁହେଁ ତାହା ଥିଲା ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନ । ସେ ସମୟରେ ଦେଶରେ କୌଣସି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପୁଞ୍ଜିପତି ଶ୍ରେଣୀ ନ ଥିଲା । ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସାୟୀ ଗୋଷ୍ଠୀଥିଲେ କଂଗ୍ରେସର ସମର୍ଥକ । ଏପରି କି ବହୁ ଜମିଦାର ମଧ୍ୟ କଂଗ୍ରେସର ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଦାବୀକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ଦେଶର ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବାରମ୍ବାର ଘୋଷଣା କରୁଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେମାନେ କଂଗ୍ରେସକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ । ମୌଳିକ ଅଧିକାର ତଥା ଅର୍ଥନୀତି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସଂକ୍ରାନ୍ତ କରାଚି କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ପାସ ହୋଇ-ଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତିକୁ ମଧ୍ୟ ସମର୍ଥନ କରା ଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ପୁସ୍ତକଗତ ସାମ୍ୟବାଦୀ ପନ୍ଥା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଫଳରେ ସ୍ୱାଧୀନତାପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନତା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାନ୍ତା । ସେ ସମୟର ସାମ୍ୟବାଦୀମାନେ ପୁରାପୁରି ମାର୍କସପନ୍ଥୀ ଥିବାରୁ ହିଂସା ଅହିଂସା ପ୍ରଶ୍ନ ମଧ୍ୟ ଉଠିଥାନ୍ତା । ତା ଛଡ଼ା "ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ କର୍ମପନ୍ଥା ସଂକ୍ରାନ୍ତ ବିବାଦ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଦେଇଥାନ୍ତା ।"

ଜବାହରଲାଲ ଏବଂ ତଥାକଥିତ ପୁରାତନ ନେତୃତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ମତଭେଦ କିନ୍ତୁ ପର୍ବପରି ରହିଲା । ଜୁନ ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧାଠାରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ବୈଠକରେ ଏହା ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନ ରୂପେ ଦେଖାଦେଲା । ବୈଠକ ପରେ ବଲ୍ଲଭଭାଇ, ରାଜେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ, ରାଜାଜୀ, ଜୟରାମ ଦାସ, ଯମୁନାଲାଲ, ଶଙ୍କର ରାଓ ଏବଂ ମୁଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ସଭ୍ୟପଦରୁ ଅବ୍ୟାହତି ନେବା ନିମନ୍ତେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଇସ୍ତଫାପତ୍ର ଜବାହରଲାଲଙ୍କୁ ଦେଲୁ । ପୁରାତନ ନେତୃତ୍ୱ ଏବଂ ଜବାହରଲାଲ ଓ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଦାନପ୍ରଦାନ ହୋଇଥିବା ଚିଠିପତ୍ରର ଯଥେଷ୍ଟ ଐତିହାସିକ ମୂଲ୍ୟ ଥିବାରୁ ଏହା ଦିଆଯିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ଚିଠିଗୁଡ଼ିକ ଦୀର୍ଘ ହୋଇଥିବାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ପରିଶିଷ୍ଟରେ ଦିଆଗଲା । (୮ମଠାରୁ ଦ୍ୱାଦଶ ପରିଶିଷ୍ଟ ଦେଖନ୍ତୁ) ।

ଏ ସମ୍ପର୍କୀୟ ପୁରା ଚିଠିପତ୍ର ପଢ଼ିବା ନିମନ୍ତେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ପ୍ରକାଶିତ "ପତ୍ରଗୁଚ୍ଛ" ପୁସ୍ତକ ପାଠକମାନେ ପଢ଼ିବା ଦରକାର । ସ୍ୱାଧୀନତାପରେ ଏହି ପୁସ୍ତକର ଲେଖକ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହିସାବରେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କର କେତେକ ନୀତିକୁ କାହିଁକି ବିରୋଧ କରୁଛି ବୋଲି ବହୁ ଲୋକ ମୋତେ ପଚାରୁଛନ୍ତି । ଆମ ଭିତରେ ଥିବା ମତଭେଦ ଏହି ଚିଠିପତ୍ରରୁ କେତେକ ପରିମାଣରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇବ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୧୯୩୭ ମସିହା ଫେବୃୟାରୀ ମାସରେ ନିର୍ବାଚନ ଫଳାଫଳ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ, ବିହାର, ଓଡ଼ିଶା, ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ଏବଂ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ କଂଗ୍ରେସ ଦଳ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠତା ଲାଭକରିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ବମ୍ବେରେ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାର ମୋଟ ସଭ୍ୟସଂଖ୍ୟାର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ସ୍ଥାନ ଦଖଲ କରି ଅଳ୍ପ କେତେକ ଅନ୍ୟ ସଭ୍ୟଙ୍କ ସମର୍ଥନରେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କରିବା ସମ୍ଭବ ହେଲା । ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତପ୍ରଦେଶ ଏବଂ ଆସାମର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ କଂଗ୍ରେସ ଦଳ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଦଳରେ ପରିଣତ ହେଲା । ତାପରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଦେଖାଦେଲା ଉଲ୍ଲିଖିତ ସୀମାବଦ୍ଧତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିବ କି ନାହିଁ, ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ସମ୍ପର୍କରେ ୨ଟି ବିରୁଦ୍ଧାତ୍ମକ ମତବାଦ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଥିଲା । ତେଣୁ ଏ ବିଷୟରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ନିମନ୍ତେ ୧୯୩୭ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାକୁ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିବା କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟ ଏବଂ ନିଖିଳଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ସଭ୍ୟ ମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମିଳିତ ବୈଠକ ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା । ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କରିବା ସପକ୍ଷରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତ ଥିଲା—"ସେ ଲେଖିଥିଲେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କହିରଖେ ଯେ ସତ୍ୟ ବା ଅହିଂସା ପରି ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାବର୍ଜନ ଗୋଟିଏ ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ନୀତି ନୁହେଁ । ଏଥିପ୍ରତି ମୋର ଥିବା ପୂର୍ବ ବିରୋଧଭାବ ଯଥେଷ୍ଟ କମିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତା ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ପୂର୍ବ ମତରେ ମୋର କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି । ଏହା ହେଉଛି କୌଶଳର ବିଷୟ ଏବଂ ମୁଁ ଏତିକି କହିପାରେ ଯେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।" ତାଛଡ଼ା କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ମନ୍ତ୍ରିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କଲେ ୧୯୨୦ ମସିହାରୁ ସେ ଯେଉଁ ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ପ୍ରଚାର କରି ଆସିଛନ୍ତି ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଯଥେଷ୍ଟ ଜାତିଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାବୁଥିଲେ । ସର୍ବୋପରି ଏତେ ଶୀଘ୍ର ଦେଶରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ହେବାଭଳି ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟିକରିବାକୁ ସେ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ;କାରଣ ଗତ ଦୁଇଟି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସେ ପରିଷ୍କାର ଦେଖିପାରିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀମାନେ ଏପରି କି ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଲୋକଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଅହିଂସାରେ ଯେପରି ବିଶ୍ୱାସ ରହିବା ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ ତାହା ନ ଥିଲା । ଏହା ସତ୍ୟ ଯେ ଦେଶରେ ପୂରାମାତ୍ରାରେ ଅସନ୍ତୋଷର ବହ୍ନି ଦେଖା ଦେଇଥିଲା । ଏହି ଅସନ୍ତୋଷ ଯେଉଁଳି ପ୍ରକାଶ ପାଏ ସେଥିପାଇଁ ଦରକାର ଏକପନ୍ଥା । କଂଗ୍ରେସର ଲକ୍ଷ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ହୋଇଥିବାରୁ ସମ୍ବିଧାନରେ ମିଳିଥିବା କ୍ଷମତା ଯଥେଷ୍ଟ କମ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଗଲେ ସୀମାବଦ୍ଧ ହେଲେହେଁ ଗଣତନ୍ତ୍ରକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ମିଳିବ । ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନ ଅନୁଯାୟୀ ହେବାକୁ ଯାଉଥିବା ନିର୍ବାଚନରେ ତିନିକୋଟି ଲୋକ ଭୋଟ ଅଧିକାର ପାଇଁ ସମ୍ପୃକ୍ତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି କାର୍ଯ୍ୟର ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ଯଥେଷ୍ଟ ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରିବ । ସେ ଲେଖିଥିଲେ, ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଗଲେ ଏହା ହେବ ଖଣ୍ଡା ପରିବର୍ତ୍ତେ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଗୋଷ୍ଠୀର ଶାସନ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ନିଜର ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କଲେ ଏହା ସାହାଯ୍ୟରେ ରକ୍ତାକ୍ତ ବିପ୍ଳବ ତଥା ଗଣ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ରୋକାଯାଇ ପାରିବ ।"

ଏହି ସମ୍ମିଳିତ ବୈଠକରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଗ୍ରହଣ କରାଗଲା । ପ୍ରଦେଶର ଦୈନନ୍ଦିନ ଶାସନକାର୍ଯ୍ୟରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଲାଟମାନେ ବାଧା ଦେବା ଭଳି ନିଜ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କ୍ଷମତା ବ୍ୟବହାର କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଯେବେ ପ୍ରାଦେଶିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାର କଂଗ୍ରେସ ଦଳର ନେତାମାନେ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ବିବୃତି ଦେଇପାରିବେ ତାହା ହେଲେ ଯାଇ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କରିପାରିବ ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ । ସେତେବେଳକାର ଘରୋଇ ସଚିବ ରେଜିନାଲ୍ଡ଼ ମ୍ୟାକସଓଏଲ ରାଜନୈତିକ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ଗୋଟିଏ କାଗଜ ତିଆରି କରିଥିଲେ । ଏହି କାଗଜରେ ନିର୍ବାଚନରେ କଂଗ୍ରେସ ହାସଲ କରିଥିବା ବିଜୟକୁ ସେ ନ୍ୟୁନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ କଂଗ୍ରେସର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏବଂ ନୀତିକୁ ଲୋକେ ସମର୍ଥନ କରୁଂଥିବାର ଏହା ନିଦର୍ଶନ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିବା ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ସେ ଅସ୍ଵୀକାର କରିଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ଯେବେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନକରେ ତା'ହେଲେ ଏହା ଦକ୍ଷିଣପନ୍ଥୀମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ପ୍ରଭାବିତ ହେବ ବୋଲି ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୁରାପୁରି କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ଦକ୍ଷିଣପନ୍ଥୀ ତଥା ବାମପନ୍ଥୀ ମତବାଦ ମଧ୍ୟରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରଖି କଂଗ୍ରେସର ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମତଥିଲା,"ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଦୁଇ ବିବଦମାନ ବିରୁଦ୍ଧ ମତବାଦ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ପନ୍ଥା ବାହାର କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜର ପ୍ରଭାବ ପକାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନେହେରୁଙ୍କୁ ବୋଧହୁଏ ଆପଣାର କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ତାଙ୍କୁ ସୁହାଇବାଭଳି କେତେକ ବିଷୟ ରଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ସ୍ଵାଭାବିକ ପ୍ରକୃତିବଶତଃ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଲାଟ ଏବଂ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ ତାଙ୍କୁ ଯେପରି ସେ ବିବାଦରେ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ହୋଇ ମୀମାଂସା କରିବାକୁ କୁହାଯାଏ ବା ଅନ୍ତତଃ ସରକାର କେତେକାଂଶରେ କଂଗ୍ରେସର ଦାବୀ ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ସେହିପରି ଭାବରେ ଯେପରି ପ୍ରକାଶ ପାଏ ସେଥିପାଇଁ ଏହା କରିଛନ୍ତି ।

ଭାରତରେ ଥିବା ଇଂରେଜ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଦିଲ୍ଲୀ ସମ୍ମିଳନୀରେ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଦାବୀ କରାଯାଇଥିବା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିକୁ ପୁରାପୁରି ବିରୋଧ କଲେ । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳର ବଡ଼ଲାଟ ଲର୍ଡ ଲିନ୍‌ଲିଥ୍‌ଗୋ ରାଜ୍ୟପାଳମାନେ କେବଳ ଯେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ସହିତ କୌଣସ ପ୍ରକାର ବିବାଦ ସୃଷ୍ଟି କରିବେ ନାହିଁ ସେତିକି ନୁହେଁ, ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିବାଦ ଯେଉଁଳି ଦେଖା ନ ଦିଏ ସେଥିପାଇଁ ବରାବର ଚେଷ୍ଟିତ ରହିବେ ବୋଲି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିଦେଇ ମିଳାମିଶା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ରାସ୍ତା ଖୋଲିଲେ । ଏହା ଫଳରେ ସମ୍ବିଧାନରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ଭାଷାରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ନ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅବସ୍ଥାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥିବା ଜଣାଗଲା । ଦେଶର ମନୋଭାବ ସରକାର ଠିକ ଜାଣିଥିଲେ । ୧୯୩୭ମସିହା ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ହୋଇଥିବା ସାଧାରଣ ନିର୍ବାଚନ ପରେ କଂଗ୍ରେସ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଆସନ ଲାଭ କରିଥିବା ପ୍ରଦେଶ ମାନଙ୍କରେ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ଦଳ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନ ନ କରିବାରୁ ଲାଟମାନେ ଯେଉଁ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଦଳ ଅସ୍ଥାୟୀ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳମାନ ଗଠନ କରିଥିଲେ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ବସିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅବିଶ୍ଵାସ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଇସ୍ତଫା ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ସରକାର ଜାଣି ଥିଲେ । ତା'ପରେ ହୁଏତ କଂଗ୍ରେସ ଶାସନ ଦାୟିତ୍ଵ ନେବ ବା ସମ୍ବିଧାନକୁ ବାତିଲ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାମାନଙ୍କରେ କଂଗ୍ରେସରେ ଥିବା ବଳିଷ୍ଠ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେମାନେ ଦୈନନ୍ଦିନକାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଟସାହେବମାନଙ୍କର କୌଣସି ହସ୍ତକ୍ଷେପ ସହ୍ୟ କରିବେ ନାହିଁ । ଏହି ସବୁ ବାସ୍ତବତା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ଲର୍ଡ ଲିନ୍‌ଲିଥଗୋ ଗୋଟିଏ ମିଳାମିଶା ସୂଚକ ଉଦ୍ୟମ କଲେ ।

ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସନ୍ଦେହ ଦୂରକରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗୋଟିଏ ବିବୃତି ଦେଲେ । ସେ ପ୍ରଥମେ ୧୯୩୫ ଭାରତ ଶାସନ ଆଇନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପାଠକରି ଏହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କର ଏହି ମତ ସେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ମତ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଏବଂ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ଦଳ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ ଦେଖା ଦେଲେ ବା ଦେଶରେ ହିଂସାତ୍ମକ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ କେବଳ ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ଲାଟମାନେ ତାଙ୍କ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କ୍ଷମତା ବ୍ୟବହାର କରି ପାରିବେ ବୋଲି ସେ ମତ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏହା ଫଳରେ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ରାସ୍ତା ସଫା ହୋଇଗଲା ।

୧୯୩୭ ଜୁଲାଇ ୯ ତାରିଖ ଦିନ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶରେ ପ୍ରଥମ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଡାକ୍ତର ଏନ୍. ବି. ଖାରେଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଗଠିତ ହେଲା । ଏହା ପରେ ପରେ ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ, ବିହାର, ଓଡ଼ିଶା, ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଏବଂ ବମ୍ବେରେ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳମାନ ଗଠିତ ହେଲା । ତାର କିଛିଦିନ ପରେ ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ, ସିନ୍ଧୁ ଏବଂ ଆସାମରେ ମଧ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରି ମଣ୍ଡଳ ଗଠିତ ହେଲା । ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳମାନ କାର୍ଯ୍ୟକରିବା ପରେ ସରକାର ତଥା ନେହରୁ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସରେ ଥିବା ତାଙ୍କ ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କର ଆଶଙ୍କା ଦୂରୀଭୂତ ହେଲା । କଂଗ୍ରେସ ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ସାମାଜିକ ତଥା ଅର୍ଥନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମମାନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାରେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ମାନେ ପୁରାପୁରି ଲାଗିଲେ । ଲାଟମାନେ ମୁଖ୍ୟତଃ ସହଯୋଗମୂଳକ ମନୋବୃତ୍ତି ପ୍ରକାଶକରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସମୟେ ସମୟେ ସଂକଟଜନକ ଅବସ୍ଥା ଦେଖା ଦେଉଥିଲା ।

ଦେଶର ପୁନର୍ଗଠନ ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ବିଷୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ସେ ଦିଗରେ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପକ୍ଷରୁ କେତେକ ପ୍ରାଥମିକ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଦ୍ରୁତ ବେଗରେ ଯେପରି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଏ ମୁଖ୍ୟତଃ ସେଥିପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କରିବା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚାହିଁଥିଲେ । ଏହି ସଂସ୍କାରମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାରେ ସେମାନେ କେତେଦୂର ସଫଳତା ଲାଭକରୁଛନ୍ତି ତହିଁରୁ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ପ୍ରମାଣିତ ହେବ ବୋଲି ସେ କହିଥିଲେ । ମନ୍ତ୍ରିମାନେ ସାଧାରଣ ତଥା ନିରାଡ଼ମ୍ବର ଜୀବନଯାପନ କରି ଅତି ବେଶିରେ ମାସିକ ୫୦୦ ଟଙ୍କା ଦରମା ନେବାପାଇଁ ସେ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ଦେଶର ଅର୍ଥନୈତିକ ଅବସ୍ଥା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହା ଯଥେଷ୍ଟ ବୋଲି ସେ ଭାବୁଥିଲେ । ସେ ମନ୍ତ୍ରିମାନଙ୍କୁ ଦକ୍ଷତା, ସଚ୍ଚୋଟ, ନିରପେକ୍ଷତା ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟକୁ ପୁଂଖାନୁ ପୁଂଖଭାବେ ଜାଣି ତଦନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ନୂତନ ମନ୍ତ୍ରିମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଉତ୍ସାହର ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲିଲା । ପୁରାତନ ଭାରତୀୟ ସିଭିଲ ସର୍ଭିସ ଚାକିରିଆ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ଅଧାଅଧି ଥିଲେ ଇଂରେଜ ଲୋକ । ନୂତନ ଅବସ୍ଥା ସହିତ ଖାପଖୁଆଇବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅସୁବିଧା ହେଉଥିଲେ ହେଁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକେ ଏଥିପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରି ସଫଳତା ଲାଭ କରିଥିଲେ । ମୋଟାମୋଟି ଶାସନ କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେକ ପରି ବର୍ତ୍ତନ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଲା । ଏହା ଫଳରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଆଶାଆକାଂକ୍ଷା ବୃଦ୍ଧି ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କର ଦାବୀ ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବୃଦ୍ଧିପାଇଲା । ଇଂରେଜ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ଏହା ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ ।

ସାଧାରଣତଃ ନିଶାନିବାରଣ ଏବଂ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଏହି ଦୁଇଟିକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳମାନେ ଅଧିକ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ । ଏହି ଦୁଇଟି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଥିଲା ଯଥେଷ୍ଟ ଆଗ୍ରହ । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଗ୍ରହ ଉତ୍ସାହର ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରିବାକୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳମାନେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ନିଆଁଗିଳା କର୍ମଚାରୀମାନେ ଏହି ନୂତନ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିର ମର୍ମ ବୁଝିପାରି ନ ଥିବାରୁ ଏହା ସଫଳତା ଲାଭ କଲା ନାହିଁ । ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାରେ ସେମାନେ ଏଭଳି ମାରପେଞ୍ଚ କଲେ; ଯାହା ଫଳରେ କି କିମ୍ଭୂକିମାକାର ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଏହି ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିର ଗୁରୁତ୍ୱ କମିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସମାଲୋଚନାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳମାନେ ପ୍ରଜାସ୍ୱତ୍ୱ ଆଇନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏବଂ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଗ୍ରହ, ଉତ୍ସାହ ସହିତ ହାତକୁ ନେଇଥିଲେ । ବିଲାତର ବିଶିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଅଧ୍ୟାପକ କୁପ୍‌ଲ୍ୟାଣ୍ଡ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରି ଲେଖିଥିଲେ, "କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳମାନଙ୍କର ମୋଟାମୋଟି କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଆଲୋଚନା କରି କଂଗ୍ରେସ ଯଥେଷ୍ଟ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିବାର ଅଛି । ସେମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟ ତଥା ଆନ୍ଦୋଳନ କାର୍ଯ୍ୟ ଏକ ସମୟରେ କରିପାରନ୍ତି ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ ନେତୃବର୍ଗ ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ।" କିନ୍ତୁ ଅବସ୍ଥାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ବିରୁଦ୍ଧାତ୍ମକ ଜିନିଷଥିବାରୁ ଅସୁବିଧା ଦେଖାଦେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କେନ୍ଦ୍ରର ଶାସନ ଥିଲା ଗୋଟିଏ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ ଏକଛତ୍ର ଶାସନ । ତାଙ୍କ ହାତରେ ଥିଲା ମୁଖ୍ୟ ଆୟପନ୍ଥାମାନ । ଏହା ଫଳରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଖିଦୃଶିଆ ସଂସ୍କାରମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟମାନ କରିବା କଷ୍ଟକର । ଲୋକପ୍ରିୟ ସରକାରମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅନେକାଂଶରେ ଲାଟ ସାହେବମାନଙ୍କର ମର୍ଜି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲା । ତେଣୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶରେ ଏକଦିଗରେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଲାଟ ତଥା ସ୍ଥାୟୀ କର୍ମଚାରୀଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବିରୋଧଭାବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାନା ପ୍ରକାର ଭାବ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ମନ୍ତ୍ରିମାନେ ଭାବୁଥିବା କୌଣସି ବିଷୟର ମୌଳିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଲାଟ ଯେବେ ଅନ୍ୟଥା ଭାବୁଥାନ୍ତି ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବରାବର ସଂଘର୍ଷର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା ।

ବିହାର ଏବଂ ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶରେ ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କର ମୁକ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ଲାଟ ଓ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ମଧ୍ୟରେ ମତଭେଦ ଦେଖାଦେଇ ସଂଘର୍ଷ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହାର ସୁସମାଧାନ ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ସଂଘର୍ଷର ପ୍ରକୃତ ବିପଦ ଥିଲା କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ଆଡ଼ୁ । କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ବିରୋଧ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ବହୁ ନୀତିକୁ ସମାଲୋଚନା କରୁଥିଲା । ତା'ଛଡ଼ା ଭାରତୀୟ ଗଡ଼ଜାତମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ସେଠିକାର ଲୋକେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅସୁବିଧା ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ମୌଳିକ ନାଗରିକ ଅଧିକାର ନ ଥିଲା । ସେଠିକାର ଲୋକେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଶାସକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖା ଦେଉଥିବା ସଂଘର୍ଷ ଯୋଗୁଁ କଂଗ୍ରେସ ଚୁପ୍‌ଚାପ ରହିବା ସମ୍ଭବପର ହେଲା ନାହିଁ । ଏହି ପରିସ୍ଥିତିରେ କଂଗ୍ରେସ ଏବଂ ସରକାରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବା ଅସ୍ୱସ୍ତିକର ଶାନ୍ତି ହୁଏତ ଆଉ କିଛିଦିନ ଚାଲିଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଯିବାରୁ ତାହା ସମ୍ଭବ ହେଲା ନାହିଁ । ୧୯୩୯ ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ୩ ତାରିଖ ଦିନ ଇଂଲଣ୍ଡ ହିଟଲରର ଶାସିତ ଜର୍ମାନୀ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା କଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗୋଟିଏ ଅଶୋଭନୀୟ ଘଟଣା

୧୯୩୪ଠାରୁ ୩୯ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମୟ ଥିଲା କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ତାହା ପୂର୍ବରୁ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ କେନ୍ଦ୍ର କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାୟୀଭାବେ ନ ଥିଲା । କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତିପଦ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କଂଗ୍ରେସର ଉକ୍ତ କେନ୍ଦ୍ର କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ସଭାପତି ଯେଉଁ ସ୍ଥାନର ଲୋକ ସେହି ସ୍ଥାନର ରହୁଥିବାରୁ ଏହା ବାରମ୍ବାର ଏଠୁ ସେଠିକୁ ଏବଂ ସେଠୁ ଅନ୍ୟଠାକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି ପଦର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଫଳରେ ନିଖିଳଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥାୟୀଭାବରେ ରହିଲେ କାର୍ଯ୍ୟ ଦିଗରୁ ସୁଗମ ହେବ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବିଲି । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ଆହ୍ଲାଦାବାଦରେ ନିଜ ବିରାଟ ବାସ ଭବନକୁ ମୋତିଲାଲ ଜାତିକୁ ଦାନ କରିଥିଲେ । ନିଜେ ରହିବା ପାଇଁ ସେହି ହତା ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଘର ତିଆରି କରିଥିଲେ । ଏହି ନୂତନ ଘରଟିର ନାମ "ଆନନ୍ଦଭବନ" ଏବଂ ପୁରାତନ ଘରଟିର ନାମ ସ୍ୱରାଜ ଭବନ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ୧୯୩୦ଠାରୁ ୩୪ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲିଥିବା ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ଏହି ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ସରକାର ବାଜ୍ୟାପ୍ତି କରିଥିଲେ । ଆନ୍ଦୋଳନ ପରେ ଏହି ସମ୍ପତ୍ତି ସରକାର ଛାଡ଼ିଦେବାରୁ ମୁଁ ନିଖିଳଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ପାଟନାରୁ ଆଣି ଏହି ସୁରମ୍ୟ ପ୍ରାସାଦରେ ରଖିଲି । ବହୁ ନୂତନ ବିଭାଗ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟରେ ଖୋଲିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ବର୍ଷ ଜବାହରଲାଲ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହେଲେ । ମୁଁ ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକଭାବେ ରହିଲି । କେତେକ ଯୁବକ ସାମ୍ୟବାଦୀଙ୍କୁ ଅଣାଯାଇ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟରେ ରଖାଗଲା । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଖ୍ୟ ଥିଲେ ଡକ୍‌ଟର ଲୋହିଆ, ଆଶ୍ରଫ୍ ଏବଂ ଅହମ୍ମଦ । ଜୟପ୍ରକାଶ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଶ୍ରମିକ ବିଭାଗ ଦାୟିତ୍ୱରେ ରଖାଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଆହ୍ଲାଦାବାଦରେ ରହୁ ନ ଥିଲେ ।

ଏହି କେତେକ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ତଥାକଥିତ ସାମ୍ୟବାଦୀମାନେ ଅସ୍ଥିରତା ପ୍ରକାଶ କରି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପ୍ରକାଶ୍ୟଭାବରେ ସମାଲୋଚନା କଲେ । ସୁଭାଷ ବୋଷ ଚରମ ଅସ୍ଥିରତା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସ୍ୱରାଜ ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ସରକାରଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆହ୍ୱାନ ଦେବାପାଇଁ ସେ ଚାହିଁଲେ । ତାଙ୍କ ମତ ସହିତ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶକରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜବାହରଲାଲ ଭାବିଚିନ୍ତି ଧୀରସ୍ଥିରଭାବେ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ଚାହୁଥିଲେ । କାରଣ ତାଙ୍କୁ ଭଲରକମ ଜଣାଥିଲା ଯେ କୌଣସି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସଫଳତାଲାଭ କରିବାକୁ ହେଲେ ଏହା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ସଙ୍ଗଠିତ ହେବା ଦରକାର । ତେଣୁ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ପାଇଁ ସମୟ ଆସି ନାହିଁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ [illegible] ଏହି ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମଧ୍ୟରେ ଅସ୍ଥିରତା ଏବଂ ଅସନ୍ତୋଷ ସେମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କରୁଥିବା ପ୍ରକାଶ୍ୟ ସମାଲୋଚନାରୁ ଜଣାପଡ଼ିଲା । ଏପରି କି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳ, ପୁଞ୍ଜିପତି ତଥା ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀଙ୍କ ବନ୍ଧୁ ବୋଲି ଚିତ୍ରଣ କରୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ଅତିରିକ୍ତ ସମାଲୋଚନାମୂଳକ ପ୍ରଶ୍ନପତ୍ର ଜୟପ୍ରକାଶ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

୧୯୩୮ ମସିହାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସଦିଚ୍ଛାରେ ସୁଭାଷ ବୋଷ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ତଥାକଥିତ ବାମପନ୍ଥୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନୀତି ତଥା ଆଦର୍ଶକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁ ନ ଥିଲେ । ପୂର୍ବରୁ ଲେଖାଯାଇଥିବା ମତେ ପ୍ରଚଳିତ ଅବସ୍ଥାରେ କ'ଣ କରାଯାଇପାରିବ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସେମାନଙ୍କର ପରିଷ୍କାର ଧାରଣା କିଛି ନ ଥିଲା । ସେମାନେ ଏପରି କି ବହୁ ସମୟରେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ସମେତ ସେହିମାନଙ୍କ ଭାଷାରେ ପୁରାତନ ନେତୃତ୍ୱକୁ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ ।

କିନ୍ତୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବାଛିବାରେ ସୁଭାଷବାବୁ ଚଳିଆସିଥିବା ପରମ୍ପରାରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲେ ନାହିଁ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯେ ସମସ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍ପତ୍ତିମାନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିଦ୍ୱାରା କରାଯାଏ ଏବଂ ସଭାପତି କମିଟିର ଅନ୍ୟ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ।

୧୯୩୮ ମସିହା ଶେଷ ହୋଇ ଆସୁଥିବାରୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଭାପତି କିଏ ହେବେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାକୁ ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିଲା । ସୁଭାଷବାବୁ ଦ୍ୱିତୀୟବାର ସଭାପତି ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ପରିଷ୍କାର ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ସୁଭାଷବାବୁ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା କରିବାକୁ ନିଜର ଦୃଢ଼ ମତ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ନାମ ସଭାପତି ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହେଲା । ବର୍ଦ୍ଦୋଲିଠାରେ ହୋଇଥିବା କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଭାପତି କିଏ ହେବ ତାହା ଆଲୋଚିତ ହେଲା । ସୁଭାଷବାବୁ ଏହି ବୈଠକରେ ଯୋଗ ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ସଭାପତି ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶରୁ ୪ ଜଣଙ୍କ ନାମ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହୋଇଥିଲା । ଯେଉଁ ନାମଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହୋଇଥିଲା ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ସୁଭାଷବାବୁ, ମୌଲାନା ଆଜାଦ୍, ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ ଏବଂ ପଟ୍ଟାଭି । ମୌଲାନା ତାଙ୍କ ନାମ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରରୋଚନାରେ ସେ ତାହା କଲେ ନାହିଁ । ତା' ପରେ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ନିଜ ନାମ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରି ନେଲେ । ମୌଲାନା ବର୍ଦ୍ଦୋଲିରୁ ବମ୍ବେଯାଇ ୪ ଦିନ ପରେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତାରୁ ଓହରିଯିବାକୁ ପତ୍ର ଲେଖିଲେ । ତାଙ୍କ ମତ ଏଭଳି କାହିଁକି ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲେ ତାହାର କାରଣ ମଧ୍ୟ ଜଣାଇଲେ ନାହିଁ । ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତାରୁ ଓହରିଯାଇ ଥିବାରୁ କେବଳ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ହିସାବରେ ସୁଭାଷବାବୁ ଏବଂ ପଟ୍ଟାଭି ରହିଲେ । ମନୋନୟନ ପାଇଁ ଆଉ ସମୟ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା । ସୁଭାଷବାବୁଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପଟ୍ଟାଭି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପ୍ରାର୍ଥୀ ନୁହନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ଏହାଫଳରେ କଂଗ୍ରେସ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଅବସ୍ଥା ଦେଖାଦେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନର ନେତୃତ୍ୱ ନେବା ପରଠାରୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ବରାବର ତାଙ୍କ ସଦିଚ୍ଛାସହ ସର୍ବସମ୍ମତିକ୍ରମେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ଫଳରେ ସଂଗଠନ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଗଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଉଭୟ ପକ୍ଷରୁ ଚାଲିଲା ପ୍ରବଳ ପ୍ରଚାର । ସୁଭାଷବାବୁ ଜଣେ ଦକ୍ଷ ସଂଗଠକ ଥିବାରୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କର ପୁନର୍ବାର ନିର୍ବାଚନ ପାଇଁ ବରାବର କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଆସିଥିଲେ ।

ସୁଭାଷବାବୁ ନିର୍ବାଚନରେ ଜିତିଲେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଯେଉଁ ସଭ୍ୟମାନେ ପଟ୍ଟାଭିଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ ସେମାନେ ସୁଭାଷବାବୁ ନିର୍ବାଚିତ ହେବା ପରେ ସଭ୍ୟପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେବା ଉଚିତ ମନେକରି ସମସ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ସୁଭାଷବାବୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ଇସ୍ତଫାପତ୍ର ପଠାଇଲେ । ଜବାହରଲାଲ ଅଲଗା ଚିଠି ଲେଖି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ସଭ୍ୟପଦରୁ ମଧ୍ୟ ଇସ୍ତଫା ଦେଲେ । ସେ ବୋଧହୁଏ ନିଜକୁ ପୁରାତନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ । ସୁଭାଷବାବୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୋ ଇସ୍ତଫାପତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରି ଅନ୍ୟ ଇସ୍ତଫାପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ବିଚାରାଧୀନ ରଖିଲେ । ମୁଁ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ ଥିଲି । କାର୍ଯ୍ୟାଳୟର ଦାୟିତ୍ୱ ଥିଲା ଅଫିସ ସଚିବ ଯାଜିକ ଅଲୀଙ୍କ ଉପରେ । କିନ୍ତୁ ମୋଠାରୁ ଦାୟିତ୍ୱ ନେବାକୁ ସୁଭାଷବାବୁ ତାଙ୍କୁ ନ କହି କାର୍ଯ୍ୟାଳୟର ଜଣେ କିରାଣୀକୁ ହୁକୁମ ଦେଲେ । ବୋଧହୁଏ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ କିପରି ଚାଲେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସୁଭାଷ ବାବୁଙ୍କୁ କିଛି ଜଣା ନ ଥିଲା । ସେ ସଭାପତି ଥିବା ସମୟରେ ଥରେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆଲ୍ଲାହାବାଦ ଆସି ତାଙ୍କର ଅତିଥି ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ଆଗମନ ସମୟରେ ପ୍ରାୟ ଅଧଘଣ୍ଟା ପାଇଁ ସେ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟକୁ ଯାଇ ଦେଖାଦେଖି କରିଥିଲେ । ତାହା ହିଁ ଥିଲା ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ।

ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ପ୍ରକାଶିତ "ପୁରାତନ ପତ୍ରଗୁଚ୍ଛ" ପୁସ୍ତକ ମୁଁ ପଢ଼ିଛି । ସୁଭାଷବାବୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ସେ ଲେଖିଥିବା ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମଥର କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି କାର୍ଯ୍ୟକାଳରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ଠିକ୍ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନ ଥିବା ଲେଖିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସୁଭାଷବାବୁ ମୋତେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦାୟୀ କରିଛନ୍ତି । ତାହା ମଧ୍ୟ ନ୍ୟାଯ୍ୟ କଥା । ମୁଁ କଂଗ୍ରେସର ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ ହେବା ସମୟରୁ କଂଗ୍ରେସ ସମ୍ପର୍କରେ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି କାର୍ଯ୍ୟାଳୟରୁ ହିଁ କରାଯାଉଥିଲା । ଯେବେ କୌଣସି ବିଷୟରେ ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ ସନ୍ଦେହର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିଲେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସଭାପତିଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ । ସଂପୃକ୍ତ ସମୟରେ ଯେଉଁ ବିଜ୍ଞ ଡାକ୍ତରମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛି ଏବଂ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଜବାହରଲାଲ ନିଜେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସକମିଟି କାର୍ଯ୍ୟାଳୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ମୋତେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ମୁଁ ଏକୁଟିଆ କରୁଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଏହା ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ଦକ୍ଷତାପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା କଥା । ସୁଭାଷବାବୁ ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ ଯେ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକଭାବେ ମୋତେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଲଦି ଦିଆଯାଉଥିଲା । ମୁଁ ଏହା ଜାଣି ନଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏ ବିଷୟ ସତ୍ୟ ହୋଇପାରିଥାଏ । ସୁଭାଷବାବୁ ଏବଂ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଦାନପ୍ରଦାନ ହୋଇଥିବା ପତ୍ରାବଳୀରୁ ପରିଷ୍କାର ଜଣାଯାଏ ଯେ, ସେ (ସୁଭାଷବାବୁ) ଜଣେ ନିଜ ମନୋନୀତ ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ ଏପରି ଲୋକଙ୍କୁ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ଯେ କି ତାଙ୍କ ସହିତ କଲିକତାରେ ରହି ସେହିଠାରୁ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତେ । ଏହା ହୋଇଥିଲେ ପୁଣି କାର୍ଯ୍ୟାଳୟକୁ କଲିକତାକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନେ ପ୍ରଚଳିତ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ପୂର୍ବ ପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ନୂତନ ସଭାପତି ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରିବା ପରମ୍ପରା ପୁଣି ଚାଲୁ କରିବା ପସନ୍ଦ କରି ନ ଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ଅନ୍ତର୍ଗତ ତ୍ରିପୁରୀ ଗ୍ରାମରେ କଂଗ୍ରେସର ଖୋଲା ଅଧିବେଶନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଅଧିବେଶନରେ ନିର୍ବାଚିତ ସଭାପତି ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ପୂରାପୂରି ଅସୁସ୍ଥ ଥିଲେ । ଅଧିବେଶନ ସମୟରେ ସେ ସୋଫାରେ ଶୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରୁଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କରାଯାଇ ପାସ୍ ହେଲା ଯେ, ସଭାପତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶକ୍ରମେ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ନିଯୁକ୍ତ କରିବେ ।

ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବଟି ରାଜାଜୀଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରୁ ବାହାରିଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜେ ତ୍ରିପୁରୀରେ ଉପସ୍ଥିତ ନ ଥିଲେ ବା ତାଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କେହି ନେଇ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବିନା ସମ୍ମତିକ୍ରମେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ ନ କରିବା ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ । ସେତେବେଳେ ଯେପରି ବିଶ୍ୱାସ କରିଥିଲି ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ସେଭଳି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛି ଯେ ଏହା ଥିଲା ଗୋଟିଏ ଭୁଲ ନିଷ୍ପତ୍ତି । ସୁଭାଷବାବୁ ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ବିରୋଧ କରି ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ନାମ ଘୋଷଣା କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଜବାହରଲାଲ ସେହି ସମୟରେ ଚୀନ ଭ୍ରମଣରେ ଯାଇଥିଲେ । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ସଭ୍ୟ ମନୋନୟନ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ସୁଭାଷବାବୁଙ୍କୁ କୌଣସି ପରାମର୍ଶ ଦେବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଘୋଷଣା କଲେ ।

ତ୍ରିପୁରୀରେ ପାସ୍ ହୋଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖାଦେଇଥିବା ଅବସ୍ଥା ଆଲୋଚନା କରି ସମାଧାନର ବାଟ ବାହାର କରିବା ପାଇଁ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ କଲିକତାରେ ଡକାଗଲା । ଯେଉଁ ସଭ୍ୟମାନେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଇଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ନୂତନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟପଦ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ତା ଛଡ଼ା ସୁଭାଷବାବୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ହେବାର ଘୋଷଣା ପରେ ପରେ ସେମାନେ ଇସ୍ତଫା ଦେଇଥିବାରୁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ତାଙ୍କ ସହିତ କେତେକ ପ୍ରଶ୍ନ ସମ୍ପର୍କରେ ମୌଳିକ ମତଭେଦ ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ଯୋଗ ଦେବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଗଠନ ସମ୍ପର୍କରେ ସୁଭାଷବାବୁ ଏବଂ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକାଧିକ ଚିଠିପତ୍ର ଏବଂ ତାର ଆଦାନପ୍ରଦାନ ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସୋଦ୍‌ପୁରରୁ ସୁଭାଷବାବୁଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଶେଷ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ଆପଣଙ୍କ ମତ ଏବଂ ଆପଣ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଅନ୍ୟ ସଭ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ତୀବ୍ର ମୌଳିକ ମତଭେଦ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋତେ ଜଣାଥିବାରୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କୌଣସି ନାମ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିବା ଆପଣ ଅନିଚ୍ଛାସତ୍ତ୍ୱେ ତାହା ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ଲଦିବା ପରି ହେବ ।" ଏହି ଚିଠି ପାଇ ଏଥିରେ ପୁରାତନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କର ମତକୁ ସମର୍ଥନ କରା ଯାଇଥିବା ଜାଣିବା ପରେ ସୁଭାଷବାବୁ ସଭାପତି ପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେବା ଶ୍ରେୟସ୍କର ବୋଲି ଭାବିଲେ । ସବୁଠାରୁ ମଜାର ବିଷୟ ଯେ, ନିର୍ବାଚନ ସମୟରେ ସମର୍ଥନ କରିଥିବା ଅଧିକାଂଶ ସାମ୍ୟବାଦୀ ତଥା ପ୍ରଗତିପନ୍ଥୀ ତାଙ୍କୁ ଆଉ ସମର୍ଥନ କଲେ ନାହିଁ ।

ସୁଭାଷବାବୁଙ୍କର ବାକୀ ସମୟ ପାଇଁ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କୁ ସଭାପତି ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ କରାଗଲା । ଏହି ବୈଠକରେ ଦଳଭାଇ ଉପସ୍ଥିତ ନ ରହି ବିଜ୍ଞତାର ପରିଚୟ ଦେଲେ । ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବୈଠକରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୋଳମାଳ ହେଲା । ବଙ୍ଗଳାର କେତେକ ଦର୍ଶକ ତଥା ସଭ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ବିରୋଧଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଏବଂ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୁଁ ମଞ୍ଚରୁ ଆସିବା ସମୟରେ ଆମକୁ ମାରଧର କରିବାରୁ ଅଶୋଭନୀୟ ପରିସ୍ଥିତି ଦେଖା ଦେଇଥିଲା । ସମଗ୍ର ଘଟଣାଟି ଥିଲା ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟଜନକ । ଏହା ପରେ ସୁଭାଷବାବୁ କଂଗ୍ରେସ ବାହାରେ ଫର ଓ୍ବାର୍ଡ଼ ବ୍ଲକ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଦଳ ଗଠନ କଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବିଭ୍ରାନ୍ତ ଓ ଚିନ୍ତାଗ୍ରସ୍ତ

ଏହି କେତେ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଜିନ୍ନା ଏବଂ ତାଙ୍କ ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କର ମନୋଭାବ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ଟାଣ ହୋଇଗଲା । ସେମାନେ କଂଗ୍ରେସରୁ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଦୂରେଇଗଲେ । ନିର୍ବାଚନରେ ମୁସଲିମ୍ ଲିଗ୍ ରାଜନୈତିକ ଦଳ ହିସାବରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପଛକୁ ପଡ଼ିଲେ । ଏପରି କି କଂଗ୍ରେସ ଶାସିତ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ଲିଗ୍ ପ୍ରାର୍ଥୀମାନେ ମୁସଲମାନ ଭୋଟର ଶତକଡ଼ା ୫ ଭାଗ ପାଇଥିଲେ କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ଯେଉଁ ମୁସଲମାନ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ କଂଗ୍ରେସ ଶାସିତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳମାନଙ୍କରେ ଯୋଗ ଦେଲେ ସେମାନେ ଥିଲେ ହୁଏତ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ବା ପରେ କଂଗ୍ରେସ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ଦଳରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ।

ଜିନ୍ନା ପୂର୍ବରୁ ବିଲାତ ଯାଇ ସେଠାରେ ରହିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ୧୯୩୭ ନିର୍ବାଚନ ପୂର୍ବରୁ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରିଥିଲେ । ନିର୍ବାଚନରେ ଲିଗ୍‌ର ଏପରି ପରାଜୟ ଦେଖି ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମର୍ମାହତ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଏହାକୁ ପୁନର୍ଗଠନ କରିବାରେ ମନପ୍ରାଣ ଦେଇ ଜନତାର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ, ଯାହା କି ଥିଲା ଏହାର ପ୍ରଧାନ ଦୋଷ । ଲିଗ୍‌ର ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ପଦ୍ଧତି ଥିଲା ଏବଂ ତାହା ହେଉଛି କଂଗ୍ରେସ ସରକାରମାନେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ପାତରଅନ୍ତର ବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଜନରବ ସୃଷ୍ଟି କରିବା । ଏହି ଜନରବ ହୁଏତ ପୂରାପୂରି ମିଛ ବା କେତେକାଂଶରେ ସତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁସଲମାନମାନେ ଅତିମାତ୍ରାରେ ମାତିଯାଇ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଲିଗ୍‌ରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିଲେ ।

ଏହି ପଦ୍ଧତି ଅନୁଯାୟୀ କଂଗ୍ରେସଶାସିତ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ମସଲମାନମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କରାଯାଇଥିବା ତଥାକଥିତ ଅତ୍ୟାଚାର ଏବଂ ଅନ୍ୟାୟର ତାଲିକା ସମ୍ବଳିତ କୁଖ୍ୟାତ ପିର୍‌ପୁର ରିପୋର୍ଟ (ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରୁ କଂଗ୍ରେସ ଶାସିତ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ମସଲମାନମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କରା ଯାଉଥିବା ଅତ୍ୟାଚାର ସମ୍ପର୍କରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ କମିଟି ନିଯୁକ୍ତି ହୋଇଥିଲା ତହିଁରେ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ ଅନ୍ତର୍ଗତ ପିର୍‌ପୁରର ନବାବ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଥିବାରୁ ଏହାକୁ ପିର୍‌ପୁର ରିପୋର୍ଟ କୁହାଯାଏ) ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଏହି ରିପୋର୍ଟ ଯୋଗୁଁ ଚାରିଆଡ଼େ ବିସ୍ତୃତ ଭାବେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗାହେଙ୍ଗାମ ଦେଖାଦେଲା । ବମ୍ବେରେ କେବେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଅସଦ୍‌ଭାବ ଦେଖା ଦେଇ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ୧୯୩୮ ମସିହାରେ ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ଦେଖାଦେଲା । ସେଠାର ଲୋକେ ପରସ୍ପର ସହିତ ବିବାଦ କରିବାକୁ ପସନ୍ଦ ନ କରି କିପରି ବେଶ ଅଧିକା ରୋଜଗାର କରିବେ ତହିଁରେ ବରାବର ଅତି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମାତ୍ରାରେ ଲିପ୍ତ ଥାନ୍ତି । ଏହି ଦଙ୍ଗା ଯୋଗୁଁ ପୋଲିସକୁ ଗୁଳି ଚଳାଇବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ଏବଂ ଏହା କଂଗ୍ରେସ ଶାସିତ ପ୍ରଦେଶ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦୁଇ ହଜାର ଲୋକଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅଧିକାଂଶ ଥିଲେ ହିନ୍ଦୁ । ଏହି ଘଟଣାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସ୍ୱରୂପ ହିନ୍ଦୁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଳମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଚାର ଆରମ୍ଭ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସକୁ ନିର୍ମମଭାବେ ସମାଲୋଚନା କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ମୁସଲମାନମାନେ ଏଭଳି ଜିଦ୍‌ଖୋର ହେବା ଫଳରେ ହିନ୍ଦୁ ସ୍ୱାର୍ଥ ବିପନ୍ନ ହେଉଥିବା ସେମାନଙ୍କର ଅଭିଯୋଗ ଥିଲା ।

ଜିନ୍ନା ତାଙ୍କର ଦାବୀ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ବୃଦ୍ଧି କରି ଦେଶ ପାଇଁ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଶାସନପଦ୍ଧତି କେତେଦୂର ଉପାଦେୟ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇ ଦୁଇଜାତି ବିଷୟ ଉତ୍ଥାପନ କଲେ । ୧୯୩୮ ମସିହା କରାଚୀଠାରେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ସୁଦେଟାନ୍ ଅଞ୍ଚଳରେ ବାସ କରୁଥିବା ଜର୍ମାନୀ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରି କହିଥିଲେ, "କେବଳ ଇଂରେଜ ଲୋକ ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର କ୍ଷମତା ତଥା ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଯୋଗୁଁ ସେମାନେ (ମୁସଲମାନ) ଏ ଦେଶରେ ଅଛନ୍ତି ।" ୧୯୪୦ ମସିହା ବେଳକୁ ଜିନ୍ନା ତାଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ସଫଳତା ଲାଭ କଲେ ଏବଂ ମୁସଲିମ ଲିଗ୍ ଆନୁଷ୍ଠାନିକଭାବେ ଦୁଇ ଜାତି ତତ୍ତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏଥିରେ ଘୋଷଣା କରାଯାଇଥିଲା ଯଥା, ଦେଶର ପୂର୍ବ ତଥା ପଶ୍ଚିମରେ ବାସ କରୁଥିବା ମୁସଲମାନବହୁଳ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଅଲଗା ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରୁ ନ ଥିବା କୌଣସି ସମ୍ବିଧାନ ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରେ ଗ୍ରହଣୀୟ ହେବ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଦୁଇ ଜାତି ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ କେତେକ ନିରାଶବାଦୀ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଲୋକଙ୍କର ଦିବାସ୍ୱପ୍ନ ବୋଲି ଚିତ୍ରଣ କରାଯାଉଥିଲା ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଶ ସମ୍ମୁଖରେ ଗୁରୁତରଭାବେ ଦେଖାଦେଇ ଦେଶର ଐକ୍ୟକୁ ବିପନ୍ନ କଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହା ହଜମ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଆତ୍ମା ଛଟପଟ ହେଲା । ତାଙ୍କ ଜୀବନଯାକର କାର୍ଯ୍ୟ ନିଷ୍ଫଳ ହେବା ପରି ଜଣାଗଲା । ଦେଶମାତକାର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଦୁଇ ସଂପ୍ରଦାୟ ଏକାଠି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଦିଗରେ ଧର୍ମଗତବିଭେଦ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିବା ଉକ୍ତିକୁ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଦୁଇ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସାଂସ୍କୃତିକ ତଥା ସାମାଜିକ ବିଭେଦ ଆଞ୍ଚଳିକ ତଥା ଭାଷାଗତ ବିଭେଦଠାରୁ ଅଧିକ ଧର୍ମଗତ ବିଭେଦ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେ ଭାବୁଥିଲେ । ସଂପୃକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳର ହିନ୍ଦୁ ଏବଂ ମସଲମାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ବାସକରୁଥିବା ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଐକ୍ୟଭାବ ଅଛି । ଧର୍ମ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଫଳରେ ଜାତୀୟତାର ରୀତି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିବା ଉକ୍ତିକୁ ସେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ନାହିଁ ଏବଂ ଏହି ଘଟଣାରେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିବ୍ରତ ତଥା ଦୁଃଖିତ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ; "ଭାରତକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ମୋତେ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି ଦିଅ ।"

ୟୁରୋପରେ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହେବା ପରେ ଏହି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ର ଦାବୀ ହେଲା ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । ୧୯୩୯ ମସିହାରେ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ପରେ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳମାନେ ଇସ୍ତଫା ଦେବାରୁ ଜିନ୍ନା ତଥା ମୁସଲିମ ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରୁ 'ମୁକ୍ତିଦିବସ' ପାଳନ କରାଗଲା । କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଥିଲେ ବୋଲି ଅତି ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରଚାରମାନ ସେମାନଙ୍କପକ୍ଷରୁ କରାଗଲା । ଇଂରେଜ ସରକାର ମୁସଲିମ ଲିଗ୍‌କୁ ଉସ୍‌କାଇ ବର୍ତ୍ତମାନ କଂଗ୍ରେସର ସମକକ୍ଷ ଭାବେ ଠିଆ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବାରୁ ଏହି ମିଥ୍ୟା ତଥା ଜଘନ୍ୟ ପ୍ରଚାରର ପ୍ରତିବାଦ କରିବାକୁ ବା ରୋକିବାକୁ ସରକାରରେ କେହି ନ ଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ହୁଏତ ଏହି ଦୁଇ ଜାତି ତତ୍ତ୍ୱ ଏଭଳି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇ ଅଗ୍ରଗତି କରି ନ ଥାନ୍ତା, ଯାହା ଫଳରେ କି ଦେଶ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ଲୋକେ ଏତେ କଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରକ୍ତପାତର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ରାଜକୋଟ

୧୯୩୯ ଫେବୃୟାରୀ ଓ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ରାଜକୋଟ ଘଟଣାରେ ସଂପୃକ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳମାନ ଗଠିତ ହେବା ପରେ ଗଡ଼ଜାତର ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ସେମାନଙ୍କ ଶାସନ ସଂସ୍କାର ପାଇଁ ଆନ୍ଦୋଳନ ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ ଚଳାଇଲେ । ଏହିସବୁ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଂଗେସ କେବଳ ନୈତିକ ସମର୍ଥନ ଦେଉଥିଲା । ମହୀଶୂର ତ୍ରାଭାଙ୍କୋର, ଜୟପୁର ଏବଂ ହାଇଦ୍ରାବାଦରେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଦେଖା ଦେଲା । ରାଜକୋଟରେ ମଧ୍ୟ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ନେତତ୍ୱରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିଲା । ରାଜକୋଟ ଥିଲା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ପୂର୍ବ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ । ତେଣୁ ସେଠାରେ ଯାହା ସବୁ ଘଟୁଥିଲା ତହିଁରେ ସେ ନିଜେ ସଂପୃକ୍ତ ହେବା ଭଳି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନୁଭବ କଲେ । ସେଠାକାର ଶାସକ ଠାକୁର ସାହେବ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଜାତୀୟବାଦୀଙ୍କୁ ନେଇ ଶାସନ ସଂସ୍କାର ସମ୍ପର୍କରେ ବିଚାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ କମିଶନ ନିଯୁକ୍ତ କରିବାକୁ ରାଜି ହୋଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ପରେ ଅନ୍ୟ ଶାସକମାନଙ୍କର ସମର୍ଥନ ପାଇ ନିଜ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିରୁ ଓହରିଗଲେ । ତାଙ୍କୁ ଏହି ଅସତ୍ ପରାମର୍ଶ ଦେବାର ମୂଳବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ ଜଣେ ପେଞ୍ଚପାଞ୍ଚ ଲୋକ । ତାଙ୍କର ଦେଓ୍ୱାନ ବୀରବଲ । ଫେବୃୟାରୀ ମାସ ଆରମ୍ଭରେ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ କସ୍ତୁରବାଙ୍କୁ ଗିରଫଦାରିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ରାଜକୋଟ ପଠାଇଲେ । ସେ ନିଜେ ଶାନ୍ତିପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ୧୯୩୯ ଫେବୃୟାରୀ ୨୭ ତାରିଖ ଦିନ ରାଜକୋଟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଅବସ୍ଥା ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରି ମାର୍ଚ୍ଚ ୩ ତାରିଖଠାରୁ ଉପବାସ କରିବା ପାଇଁ ସେ କରିଥିବା ନିଷ୍ପତ୍ତି ଜଣାଇ ଠାକୁର ସାହେବଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ କେବଳ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଓ ଚିକିତ୍ସକମାନେ ବିବ୍ରତ ନ ହୋଇ କାରାଗାରରେ ଥିବା ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ବିବ୍ରତ ହେଲେ । ମାର୍ଚ୍ଚ ୩ ତାରିଖ ଦିନ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଏହି ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ନିମନ୍ତେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ଫଳରେ ଭାରତର ମୁଖ୍ୟ ବିଚାରପତିଙ୍କୁ ଏ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟସ୍ଥତା କରିବାକୁ କୁହାଗଲା ଏବଂ ତାଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଲୋକଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ଯାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କ ଉକ୍ତିକୁ ସେ ସମର୍ଥନ କଲେ । ମାର୍ଚ୍ଚ ୭ ତାରିଖ ଦିନ ଗୋଟିଏ ମିନାମିଶା ହୋଇ ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କୁ ଖଲାସ କରାଯିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉପବାସ ଭଙ୍ଗ କଲେ । ଠାକୁର ସାହେବ ଲୋକଙ୍କୁ କେତେକ ସୁବିଧା ଦେବେ ବୋଲି ରାଜି ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ରକ୍ଷା କଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ କିଛି ଲାଭ ହେଲା ନାହିଁ । ଏହି ଘଟଣାରେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କର ହସ୍ତକ୍ଷେପ ସେ ଚାହିଁଥିବାରୁ ତାହାଦ୍ୱାରା ଠାକୁର ସାହେବଙ୍କୁ ଜବରଦସ୍ତି କିଛି କରିବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ କରାଯିବାରୁ ଏହା ଫଳରେ ତାଙ୍କ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ନୀତିର ଖିଲାପ ହେଲା ବୋଲି ଭାବି ଏହି ଘଟଣାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅତି ମାତ୍ରାରେ ମର୍ମାହତ ହେଲେ । ତେଣୁ ସେ ନିଜେ ଠାକୁର ସାହେବଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା କେତେକ ସୁବିଧା ଓ ସୁଯୋଗ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବହୁ ସମୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହିଭଳି ସୂକ୍ଷ୍ମ ବିଚାର କରନ୍ତି, ଯାହା ଫଳରେ କି ତାଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ବୁଝିବା ସମ୍ଭବପର ହୁଏ ନାହିଁ। ସେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବାକୁ ନିବେଦନ କଲାବେଳେ ସଂପୃକ୍ତ ବିଷୟ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ କ୍ଷମତା ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ଉଚ୍ଚ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଭାବେ ତାଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରିଥିଲେ। ଏଭଳି ନିବେଦନ କରିବାରେ ହିଂସା କେଉଁଠାରୁ ଆସିଲା ତାହା ବୁଝିବା କଷ୍ଟକର। ତା ଛଡ଼ା ଲୋକଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ରିହାତି ନିରପେକ୍ଷ ବିଚାର ବିଭାଗୀୟ ତଦନ୍ତ ପରେ ଦିଆଯାଇଥିଲା। ତେଣୁ ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ହିଂସା ଥିବାର କୌଣସି ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ। ତେଣୁ ଠାକୁର ସାହେବଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ଅଳ୍ପ କେତେକ ରିହାତି ଗାନ୍ଧିଜୀ କାହିଁକି ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ ତାହା ବୁଝିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ। ଏହି ରିହାତିମାନ ତାଙ୍କୁ ଦିଆ ନ ଯାଇ ଲୋକଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇ ଥିଲା।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ

ଜର୍ମାନୀ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା କରିବା ପରେ ପରେ ବଡ଼ଲାଟ କୌଣସି ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ନ ପଚାରି ବା ପରାମର୍ଶ ନ କରି ଭାରତ ପକ୍ଷରୁ ଜର୍ମାନୀ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା କରିଦେଲେ । ସେତେବେଳେ ଦେଶରେ ସାଧାରଣ ମତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ଯେ, ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେ କି ବିଦେଶୀ ସେ, ଅନ୍ତତଃ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ମତ ଅନୁଯାୟୀ କରାଯାଉଛି ବୋଲି ଆଳ ନ କରି ମଧ୍ୟ ୪୦ କୋଟି ଲୋକଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପୂରାଇ ଦେଲେ । ଏହା ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦର ନଗ୍ନରୂପ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ହୋଇ ନ ପାରେ । ପୂର୍ବରୁ କଂଗ୍ରେସ ବାରମ୍ବାର ଘୋଷଣା କରିଥିଲା ଯେ, ବିନା ସ୍ୱଇଚ୍ଛାରେ ଇଂଲଣ୍ଡ କରୁଥିବା କୌଣସି ଯୁଦ୍ଧରେ ସାମିଲ ହେବାକୁ ଭାରତବର୍ଷ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବ ।

ତା ପରଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ସିମଳାରେ ଦେଖାକରି ପୂରାପୂରି ମାନବିକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ଫ୍ରାନ୍ସ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସହାନୁଭୂତି ଥିବାର କହିଥିଲେ । ୧୯୩୯ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୪ ତାରିଖ ଦିନ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଗୋଟିଏ ଜରୁରୀ ବୈଠକ ବସି ଘୋଷଣା କରାଯାଇଥିଲା ଯେ, ମୁକ୍ତ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଭରତବର୍ଷ ବିଶ୍ୱର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମୁକ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କ ସହ ପରସ୍ପର ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଆନନ୍ଦର ସହିତ ଆକ୍ରମଣର ବିରୋଧ କରିବ । ତେଣୁ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧର ଲକ୍ଷ୍ୟ ତଥା ଗଣତନ୍ତ୍ର ସମ୍ପର୍କରେ ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି-କୋଣ ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ତଥା ପରେ ସେହି ନୀତି ଭାରତବର୍ଷ ପ୍ରତି କିପରି ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ହେବ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଖୋଲାଖୋଲି ଘୋଷଣା କରିବା ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କୁ ଯାହା କିଛି ସମର୍ଥନ ଦିଆଯିବ, ତାହା ବିନା ସର୍ତ୍ତରେ ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜାତୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ହିସାବରେ ଇଂରେଜଙ୍କ ଘୋଷଣାକୁ ପରୀକ୍ଷା କରିବାର ପୂରା ଅଧିକାର କଂଗ୍ରେସର ଅଛି ବୋଲି ସେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିଲେ । ସେ କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସାଧାରଣରେ ସମର୍ଥନ କରି ଆଶା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଯେ, କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସରକାରଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ଆହ୍ୱାନକୁ ସବୁ ଦଳ ସର୍ବସମ୍ମତିକ୍ରମେ ସମର୍ଥନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସରକାର ମଧ୍ୟ ଏହା ଗ୍ରହଣ କରିବେ । ଏହା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଅହିଂସା ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ପରିପନ୍ଥୀ; କିନ୍ତୁ ଆଶା ତଥା ବିଶ୍ୱାସ କରିଥିଲେ ଯେ, "କଂଗ୍ରେସର ଅହିଂସା ଉପରେ ଥିବା ବିଶ୍ୱାସର ହେଉଥିବା ବିଚ୍ୟୁତି ଖୁବ୍ ସାମାନ୍ୟ ଏବଂ ତା' ମଧ୍ୟ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ହେବ ।"

୧୯୩୯ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୬ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଦେଖା କରି କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଜୋର ଦେଉଥିଲେ । ଇଂଲଣ୍ଡ ନିଜର ଯୁଦ୍ଧ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଘୋଷଣା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରିପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ବଡ଼ଲାଟ ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ବିଷୟରେ କହିଥିଲେ ଯେ, ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ''ଭବିଷ୍ୟତରେ ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଆଲୋଚନା କରାଯାଇପାରେ । ''

ଏହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଯୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭାଗ ନ ନେବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ଥିବା ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳମାନଙ୍କୁ ଇସ୍ତଫା ଦେବା ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ଏହା ଫଳରେ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ଭାଙ୍ଗି ପୁନର୍ବାର ନିର୍ବାଚନ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ଲାଟ ଶାସନ ଜାରି ହେଲା ।

୧୯୪୦ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ବିହାରର ରାମଗଡ଼ଠାରେ କଂଗ୍ରେସର ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନ କରାଯାଇ କଂଗ୍ରେସର ନ୍ୟାୟୋଚିତ ଦାବୀ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରାଯାଉ ଥିବାରୁ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିବା ଏକମାତ୍ର ପନ୍ଥା ବୋଲି ସ୍ଥିର ହେଲା । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ହେବବୋଲି ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରାଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ନେତୃତ୍ୱ ପୂର୍ବପରି ଗ୍ରହଣ କରି କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କୁ କହିଲେ—''ସୈନ୍ୟ ହିସାବରେ ଆମକୁ ସେନାପତିଙ୍କଠାରୁ ହୁକୁମ ଗ୍ରହଣ କରି ତାହା ପୂରାପୂରି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାକୁ ହେବ । ସେନାପତିଙ୍କ କଥା ଆମ ପକ୍ଷେ ହେବ ଆଇନ ପରି । ତା'ହେଲେ ଯାଇ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କ ସେନାପତି ହେବି ।''

୧୯୪୦ ମେ ମାସରେ ଜର୍ମାନ ପକ୍ଷରୁ ୟୁରୋପରେ ଥିବା ତାର ପଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରାଯାଇ ହିଟ୍‌ଲର ନରୱେ, ଡେନମାର୍କ, ହଲାଣ୍ଡ ଏବଂ ବେଲଜିୟମ ଆକ୍ରମଣ କରି ତାହା ଦଖଲ କରିନେଲେ । ଫ୍ରାନ୍‌ସ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କଲା । ଜର୍ମାନୀ ସେନାବାହିନୀ ଚ୍ୟାନେଲ ବନ୍ଦର ଦଖଲ କରି ଇଂଲଣ୍ଡକୁ ବିପନ୍ନ କଲେ । ଯୁଦ୍ଧର ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ୧୯୪୦ ଜୁନ ପହିଲା ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ''ହରିଜନ''ରେ ଲେଖିଲେ, ''ଇଂଲଣ୍ଡର ଧ୍ୱଂସରେ ଆମେ ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନତା ଚାହୁଁ ନା ।'' ଏହା ଫଳରେ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଆୟୋଜନ କରାଯାଉଥିବା ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ପାଇଁ ସମସ୍ତ ଆଲୋଚନା ବନ୍ଦ କରାଯାଇ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରିବା ପାଇଁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଉଦ୍ୟମ କରାଗଲା । ଜୁନ ୧୮ ତାରିଖ ଦିନ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧାଠାରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ବସି ଆଉ ଏକ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଗଲା । ମିତ୍ରପକ୍ଷର ଯୁଦ୍ଧ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଘୋଷଣା କରିବା ପାଇଁ କରାଯାଉଥିବା ଦାବୀକୁ ସ୍ଥଗିତ ରଖାଗଲା । ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଭାରତର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦାବୀକୁ କେବଳ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋଟିଏ ଜାତୀୟ ସରକାର ଗଠନ କରାଗଲେ କଂଗ୍ରେସ ଯୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମରେ ପୂରା ମାତ୍ରାରେ ସହଯୋଗ କରିବ ବୋଲି ଜଣାଇ ଦିଆଗଲା ।

ହିଂସାତ୍ମକ ଯୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମରେ କଂଗ୍ରେସ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭାଗନେବା ଭଳି ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିବା ପାଇଁ ରାଜି ହେବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ କଂଗ୍ରେସ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଏହି ଯେଉଁ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିବ ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ନେତୃତ୍ୱ ଦାୟିତ୍ୱରୁ ଅବ୍ୟାହତି ଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଚାହିଁଲେ । ତାଙ୍କ ନିଜ ରାସ୍ତାରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ଅହିଂସା ମାର୍ଗ ଦା [illegible] ଯେପରି ସେ ପୂରା ସାହାରେ ସକ୍ଷମ ହୁଅନ୍ତି, ସେଥିନିମନ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ଦାୟିତ୍ୱରୁ ଅବ୍ୟାହତି ଦେଲେ । କଂଗ୍ରେସ ହିଂସାନୀତି ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାରୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତାର ପ୍ରତିବାଦ ସ୍ୱରୂପ ଖାଁ ଅବଦୁଲ ଗଫର ଖାଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ସଭ୍ୟପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଲେ । ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ, ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଘୋଷ, ଶଙ୍କର ରାଓ ଏବଂ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଏ ବିଷୟରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ସଭ୍ୟପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଆମେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ବିଭେଦ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ଏବଂ ଗଫୁର ଖାଁଙ୍କ ବିଷୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ମତ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଭାବିଲୁ ଯେ, କଂଗ୍ରେସ ଯେଉଁ ସର୍ତ୍ତରେ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବାକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛି ତାହା ସରକାର ଗ୍ରହଣ କରିବାର ସମ୍ଭାବନା ନ ଥିବାରୁ ଆମ ଇସ୍ତଫା ଉପରେ ସେ ସମୟରେ ଜୋର ଦେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ତା ପରେ ମଧ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ ଯୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ବାରମ୍ବାର ନିଜର ପ୍ରସ୍ତୁତି ଜଣାଇ ତାହା ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତ ହେଉଥିବାରୁ ଆମର ଇସ୍ତଫା ବିଷୟ ଯୁଦ୍ଧ ସମୟତକ ଉଠିଲା ନାହିଁ ।

ଜୁନ ୨୯ ତାରିଖରେ ବଡ଼ଲାଟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ପୁଣି ପରାମର୍ଶ କଲେ । ତାଙ୍କ ନୂଆ ପ୍ରସ୍ତାବ ହେଲା, ବଡ଼ଲାଟଙ୍କର ଏକ୍‌ଜିକ୍ୟୁଟିଭ୍ କାଉନ୍‌ସିଲର ସଭ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ାଇ ଦିଆଯିବ ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିଆଯିବ । କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଜୁଲାଇ ୭ ତାରିଖ ଦିନ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ବିଚାର ପାଇଁ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ହୋଇ ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିଆଯିବ ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ କେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ନିକଟରେ ଦାୟୀ ହୋଇଥିବା ଅର୍ଥାତ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସଭାଜନ ହୋଇଥିବା ଭଳି ଗୋଟିଏ ଅସ୍ଥାୟୀ ଜାତୀୟ ସରକାର କେନ୍ଦ୍ରରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦାବୀ କରାଗଲା । ଏହି ଦାବୀ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଯୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମରେ କଂଗ୍ରେସ ସହଯୋଗ କରିବ ବୋଲି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦିଆଗଲା ।

ଜୁଲାଇ ୨୭।୨୮ ତାରିଖରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ବୈଠକ ପୁନାରେ ବସି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିଙ୍କର ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଗଲା । ଏହି ଦାବୀର ଉତ୍ତରରେ ଗୋଟିଏ ଯୁଦ୍ଧ ପରାମର୍ଶଦାତା ପରିଷଦ ଗଠନ କରାଯିବ ବୋଲି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କୁହାଗଲା । ଏହି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିରେ ମଧ୍ୟ ଇଂରେଜ ସରକାର ଯେଉଁ ସରକାରଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱକୁ ଭାରତୀୟ ଜନତାର ବଳିଷ୍ଠ ଅଂଶ ଅସ୍ୱୀକାର କରୁଛନ୍ତି ସେ ସରକାରଙ୍କୁ କୌଣସି କ୍ଷମତା ଦେଇପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି କୁହାଯାଇଥିଲା । ଏହା ଫଳରେ ଭାରତର ରାଜନୈତିକ ଭବିଷ୍ୟତ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୁନ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଉପରେ ଛାଡ଼ି ଦିଆଗଲା ।

ଅଗଷ୍ଟ ୨୨ ତାରିଖ ଦିନ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧାରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ବୈଠକ ବସି ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ନୂତନ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରାଗଲା । ଏହିପରି ଅବସ୍ଥାରେ କଂଗ୍ରେସ ପୁଣି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲା ।

୧୯୪୦ ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ୧୫ ତାରିଖ ଦିନ ବମ୍ବେରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ବୈଠକ ବସିଲା । ଏହି ବୈଠକରେ ମିତ୍ର ପକ୍ଷରୁ ଯୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମରେ ଯେପରି ବିଶେଷ ବାଧା ଦେଖା ନ ଦିଏ, ସେଥିପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ତାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା । ଗୋଟିଏ ସୀମାବଦ୍ଧ ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଏହି ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରାଯିବାକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥିର କରାଗଲା । ତା ହେଉଛି ଭାରତର ବିନା ପରାମର୍ଶରେ ତାକୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ସାମିଲ କରାଯାଇଛି ଏବଂ ସେହି ଯୁଦ୍ଧ ପରିଚାଳନା ରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମଧ୍ୟ ତାର କୌଣସି ଅଂଶ ନାହିଁ । ତେଣୁ ତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦାବୀ କରି ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରାଯିବ ।

ତଦନୁଯାୟୀ ୧୯୪୦ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ୧୭ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ବିନୋବା ଭାବେଙ୍କୁ ପ୍ରଥମ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀରୂପେ ସେ ବାଛିଥିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଦେଶ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ଯେଉଁମାନଙ୍କ ନାମ ପଠାଇବେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ବାଛିବେ କେବଳ ସେଇମାନେ ହିଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିପାରିବେ ବୋଲି ନିୟମ ହେଲା । କଂଗ୍ରେସର ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ ହିସାବରେ ଏଇ ବଛାବଛି କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲି । ଏଥିପାଇଁ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଶାଖା କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ସେବାଗ୍ରାମଠାରେ ଖୋଲାଗଲା । ସଦିଚ୍ଛାର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ ବଡ଼ଦିନ ସମୟରେ କେହି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ୧୯୪୦ରୁ ୧୯୪୧ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲିଲା । କିଛି ମାସ ଚାଲିବା ପରେ ଜେଲମାନ ପୂରିଯିବାରୁ ଭାରତର ଯୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବକ୍ତବ୍ୟ ଦେଉଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ସରକାର ଗିରଫ କଲେ ନାହିଁ ।

ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧଜନିତ ଭୟାବହ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହେବାରୁ ସରକାର ୧୯୪୧ ଡିସେମ୍ବର ୧୪ ତାରିଖ ଦିନ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଏକ୍‌ଜିକ୍ୟୁଟିଭ କାଉନସିଲ ସଭ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି କରି ସେମାନଙ୍କ ବିଚାରରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବ୍ୟକ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକଙ୍କୁ ଏହି ପରିଷଦର ସଭ୍ୟଭାବେ ଯୋଗଦେବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ସେତେବେଳେ କଂଗ୍ରେସର ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ତଥା ନେତୃବୃନ୍ଦଙ୍କୁ ଜେଲରୁ ଖଲାସ କରାଯାଇଥିଲା । ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ସହଯୋଗ କରିବା ପାଇଁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଉ ବୋଲି ଅଧିକାଂଶ କଂଗ୍ରେସ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକ ଭାବୁଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ନେତୃତ୍ୱରୁ ଅବ୍ୟାହତି ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୁଣି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଏହି ସମ୍ପର୍କୀୟ ତାଙ୍କ ଅନୁରୋଧକୁ ରକ୍ଷା କରାଯାଇ ଡିସେମ୍ବର ୧୫ ତାରିଖ ଦିନ ବର୍ଦ୍ଦୋଲୀଠାରେ ହୋଇଥିବା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ନେତୃତ୍ୱ ଦାୟିତ୍ୱରୁ ଅବ୍ୟାହତି ଦିଆଗଲା ।

୧୯୪୨ ଜାନୁୟାରୀ ୧୫ ତାରିଖ ଦିନ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧାଠାରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବୈଠକରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସମର୍ଥନ କରାଗଲା । ଏହି ବୈଠକରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ମୌଲାନା ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜାତୀୟ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇ ଯୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସମର୍ଥନ କରି ଯାହା କହିଲେ ସେଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, କଂଗ୍ରେସ ଅହିଂସା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଥିବା ସ୍ତରକୁ ଯିବା ନିମନ୍ତେ ଅସମର୍ଥ ଏବଂ ଏଥିପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, "ମୌଲାନା ମୋତେ ଆକାଶକୁ ଉଠାଇ ଦେଇଥିବାରୁ ମୁଁ ଜମା ବିଚଳିତ ନୁହେଁ । ମୁଁ ବାୟୁରେ ବାସ କରେ ନାହିଁ । ମୁଁ ସଂସାରର ଲୋକ ଏବଂ ସଂସାରୀ ମଧ୍ୟ; ମୁଁ କେବେହେଲେ ଉଡ଼ାଜାହାଜରେ ମଧ୍ୟ ଚଢ଼ି ନାହିଁ । ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କ ପରି ଜଣେ ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତି । ତାହା ନ ହୋଇଥିଲେ ୨୦ ବର୍ଷ ଧରି ଆମେ ଏକାଠି କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରି ନ ଥାଆନ୍ତୁ । ଅହିଂସା ହେଉଛି ମୋ ପକ୍ଷେ ଗୋଟିଏ ବ୍ରତ ତଥା ଜୀବନର ନାଡିକା ସ୍ୱରୂପ । କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଏହା ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ସମୟରେ ଏହାକୁ କେବେହେଲେ ଆପଣମାନେ କେହି ବ୍ରତଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ମୁଁ ଆଶା କରେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଏହାକୁ ରାଜନୈତିକ ଅସ୍ତ୍ରଭାବେ କଂଗ୍ରେସ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରିଥିଲି । ଏହା ବୋଲି ସେଥିପାଇଁ ଏହାର ରାଜନୈତିକ ଦିଗ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ନାହିଁ । ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ମୁଁ ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିଥିଲି । ଭାରତବର୍ଷରେ ସମସ୍ତ ତଥା-କଥିତ ଶାସନତାନ୍ତ୍ରିକ ଉପାୟରେ ଉଦ୍ୟମ କରି କଂଗ୍ରେସ ବିଫଳ ହେବା ଜାଣି ମୋ ମନରେ ଏହା ସ୍ଥାନ ପାଇଲା । ସେଠାରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଥିଲା, ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ବ୍ୟବସାୟୀ ତଥା ଛୋଟ ବ୍ୟବସାୟ ଇତ୍ୟାଦିରେ ବ୍ୟାପୃତ ଥିବା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ସ୍ଥିତି ବିପନ୍ନ ହେବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଜୀବନମରଣ ସମସ୍ୟା ଥିଲା ଏବଂ ଏହାର ସମାଧାନର ଉପାୟ ସ୍ୱରୂପ ଅହିଂସା ମୋ ମନରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା । ସେଠାରେ ମୁଁ ଯେଉଁସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲି, ତାହା ସ୍ୱପ୍ନବିଳାସୀ ବା କାଳ୍ପନିକର କାର୍ଯ୍ୟ ନ ଥିଲା । ତାହା ସବୁ ଥିଲା ବାସ୍ତବ ରାଜନୈତିକ ପ୍ରଶ୍ନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିବା ଜଣେ ରାଜନୀତିଜ୍ଞର କାର୍ଯ୍ୟ । ରାଜନୈତିକ ପନ୍ଥାରୂପେ ଏଥିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ସଂଶୋଧନ, ଅଦଳ-ବଦଳ ଏପରି କି ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟ ଶ୍ରେୟସ୍କର ପନ୍ଥା ବିନିମୟରେ ଏହାକୁ ପୂରାପୂରି ଛାଡ଼ି ଦିଆଯାଇପାରେ । ତେଣୁ ଆମ ନୀତିରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ବର୍ତ୍ତମାନ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି ତାହାକୁ ରାଜନୈତିକ ବିଜ୍ଞତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ କହୁଛି । ଏହା ରାଜନୈତିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ବିଷୟ । ଅତୀତରେ ଏହା (ଅହିଂସା) ଆମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିଗକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଗେଇ ନେଇଥିବାରୁ ଏହାକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଭୁଲ ହେବ ବୋଲି ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ହିସାବରେ ମୁଁ କହୁଛି । ଅତୀତରେ କଂଗ୍ରେସକୁ ମୋ ସହିତ ଯେବେ ଚଳାଇ ପାରିଛି, ପୂରାପୂରି ରାଜନୀତିଜ୍ଞରୂପେ ମୁଁ ତାହା କରିଥିବାରୁ ଓ ମୋର କାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତି ନୂତନ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାକୁ ଧର୍ମଗତ ବୋଲି ଚିତ୍ରଣ କରିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ।'' ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତିରେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ଧର୍ମଗତ ବିଶ୍ୱାସ ଯାହା ହେଉ ପଛକେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଏଥିରୁ ପରିଷ୍କାର ଭାବେ ଜଣା ପଡୁଥିବାରୁ ମୁଁ ଏହି ବଡ଼ ଅନୁଚ୍ଛେଦଟି ଏଠାରେ ପୂରାପୂରି ଉଦ୍ଧୃତ କରିଛି ।

ଏହି ବୈଠକରେ ଜବାହରଲାଲ ତାଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଜୀବିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଜବାହରଲାଲ ତାଙ୍କୁ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସେ ତାଙ୍କର ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରିବେ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଜବାହରଲାଲ ତାଙ୍କ ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ଏହା କେବଳ ଇତିହାସ ହିଁ କହିବ । ଜବାହରଲାଲ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହେବା ବିଷୟ ବହୁ ସମୟରେ ଭୁଲ ଭାବରେ ବୁଝା-ଯାଇଛି । ଭାରତୀୟ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ସହ ଏହାର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ସେଇ ପଦବୀ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ବାଛିବା ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟର ମର୍ମ ଥିଲା, ତାଙ୍କ ପରେ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଜବାହରଲାଲ ଆନ୍ଦୋଳନର ନେତୃତ୍ୱ ନେବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା "ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ" ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଏହା ବୋଲି ଜବାହରଲାଲ ନିଜେ ମଧ୍ୟ କେଉଁଠାରେ କହିଛନ୍ତି । ଆଉ ଆନ୍ଦୋଳନର ଆବଶ୍ୟକତା ନ ପଡ଼ି ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବ ବୋଲି ସେତେବେଳେ କେହି କଳ୍ପନା କରି ନ ଥିଲେ । ପରେ ଆମେ ଦେଖିପାରିବା ଯେ, ତାଙ୍କର ଜେଲରୁ ଖଲାସ ହେବା ପରେ ନିଜର ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କଳ୍ପନା କରୁଥିଲେ ।

୧୯୪୧ ଡିସେମ୍ବର ୭ ତାରିଖ ଦିନ ଜାପାନ ପର୍ଲ ବନ୍ଦର ଦଖଲ କରିବା ପରେ ହଂକଂର ପତନ ହେଲା । ଜାଭା ସୁମାତ୍ରା ତଥା ଡଚ୍ ଇଷ୍ଟଇଣ୍ଡିଜ୍‌ର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦ୍ୱୀପମାନ ଜାପାନ ଦଖଲ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରି ମାଳୟକୁ ଦଖଲ କରି ନେଲା । ମାର୍ଚ୍ଚ ୭ ତାରିଖ ଦିନ ଜାପାନ ରେଙ୍ଗୁନ ଦଖଲ କରିଗଲା । ପ୍ରତି ସ୍ଥାନରେ ଜାପାନ ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ୟୁରୋପୀୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ-ବାଦୀ ସରକାରମାନେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଲେ । ସଂପୃକ୍ତ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ବେସାମରିକ ଶାସନ ଲୋପ ପାଇଲା । ବେସାମରିକ ତଥା ସାମରିକ ୟୁରୋପୀୟମାନେ ଭୟରେ ପଳାଇଲେ । ଯେଉଁ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ୍ "ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ବିନାଶ କରିବା ପାଇଁ ସେ ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି" ବୋଲି କହିଥିଲେ, ସେ ସାମରିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟରେ ଆତଙ୍କିତ ହୋଇ ପୁଣି କହିଲେ ଯେ, ଆଟଲାଣ୍ଟିକ ଘୋଷଣାର ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ଅଂଶ ଭାରତବର୍ଷକୁ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏହି ଆଟଲାଣ୍ଟିକ ଘୋଷଣାକୁ ମିତ୍ର ଶକ୍ତିମାନେ ଏକମତ ହୋଇ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଚେଙ୍ଗ୍ କାଇସେକ୍, ସଭାପତି ରୁଜ୍‌ଭେଲ୍ଟ ତଥା ନିଜ ଯୁଦ୍ଧକାଳୀନ ମିଳିତ ସରକାରର ଚାପ ଫଳରେ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଭାରତୀୟ ନେତାମାନଙ୍କ ସହିତ ମଲାମିଶା କରିବାପାଇଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ଷ୍ଟାଫୋର୍ଡ କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କୁ ଭାରତବର୍ଷକୁ ପଠାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ଏପରି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଯାଇ ଥିଲା ଯେ, ଯାହା ଫଳରେ କି ତାଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ବିଫଳ ହେଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କ୍ରିପ୍ସଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ

୧୯୪୨ ମସିହାରେ କ୍ରିପ୍ସ୍ ଯେଉଁ ଘୋଷଣା ଆଣିଥିଲେ, ତହିଁରେ ଥିଲ ଯେ, ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ ହେବା ପରେ ପରେ ୧୯୩୫ ମସିହା ଭାରତ ଶାସନ ଆଇନରେ ଭୋଟରମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଯୋଗ୍ୟତା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯାଇଥିଲା, ତାହାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଭାରତ ପାଇଁ ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭା ଗଠନ କରାଯିବ । ଭାରତୀୟ ଗଡ଼ଜାତମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଲୋକସଂଖ୍ୟା ଅନୁପାତରେ ସମ କ୍ଷମତାସଂପନ୍ନ ପ୍ରତିନିଧି ନିଯୁକ୍ତ କରିବାକୁ ଆହ୍ୱାନ କରାଯିବ । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନଦ୍ୱାରା ତିଆରି କରାଯାଇଥିବା ସମ୍ବିଧାନକୁ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସରକାର ଗ୍ରହଣ କରି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବେ; କିନ୍ତୁ ତା ପୂର୍ବରୁ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସରକାର ଏବଂ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ସନ୍ଧି ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହେବା ଦରକାର । ଏହି ସନ୍ଧିରେ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସରକାର ପକ୍ଷରୁ ବର୍ଣ୍ଣ ତଥା ଧର୍ମଗତ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଗୋଷ୍ଠୀର ଲୋକଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଅନୁଯାୟୀ ହାତରପାଞ୍ଚ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବ ।

ଭବିଷ୍ୟତରେ ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଯେଉଁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ମିଳିଥିଲା ତହିଁରେ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା ଯେ, କୌଣସି ଭାରତୀୟ ଗଡ଼ଜାତ ବା ପ୍ରଦେଶ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଭାରତୀୟ ୟୁନିୟନରୁ ଅଲଗା ରହିପାରିବେ ଏବଂ ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂପୃକ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ବା ଗଡ଼ଜାତ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରାଯାଇ ଭାରତୀୟ ୟୁନିୟନକୁ ଯେପରି ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇଥିବ ସେହିପରି ସମକକ୍ଷ ସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟ ଦିଆଯିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଅସ୍ଥାୟୀ ଭାରତୀୟ ସରକାର ଗଠନ କରାଗଲେ ମଧ୍ୟ ଦେଶରକ୍ଷାବିଭାଗ ଭାରତରେଥିବା ଇଂରେଜ ସେନାପତିଙ୍କର ପୂରାପୂରି ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିବ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବମାନ ଦେଖି ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୭ ତାରିଖ ଦିନ କ୍ରିପ୍ସ୍ଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା ହେବା ସମୟରେ କହିଲେ, "ଆପଣ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବମାନ କାହିଁକି ଆଣିଲେ ? ମୋର ଆପଣଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ହେଉଛି ବିଲାତ ଯାଉଥିବା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଉଡ଼ାଜାହାଜରେ ଆପଣ ଘରକୁ ଫେରିଯାନ୍ତୁ ।" ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବଟିକୁ ନୀତିଦୃଷ୍ଟିରୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ କାରଣମାନଙ୍କ ଯୋଗୁ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ ।

(୧) ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ତିନି ଖଣ୍ଡରେ ବିଭକ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ କଳ୍ପନା କରାଯାଉଛି ।

(୨) ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଦେଶରକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କରେ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର କୌଣସି ଦାୟିତ୍ୱ ରହିବ ନାହିଁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

(୩) ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦିଆଯାଇଛି ।

(୪) ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଗୋଷ୍ଠୀର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଏଥିରେ ସେମାନଙ୍କ ମର୍ଜି ଅନୁଯାୟୀ ଅଚଳ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି କରି ସବୁ ବେକାମି କରିଦେବାର କ୍ଷମତା ଦିଆଯାଇଛି ।

ଏହାଛଡ଼ା ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ସାମାଜିକ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବା ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବପରି ବିରୋଧ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁସବୁ କାରଣରୁ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ ତାହାର ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତତା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କଥାବାର୍ତ୍ତା ଭାଙ୍ଗିଦେବାକୁ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ । କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କଠାରୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟୀକରଣ ପାଇବା ପାଇଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲୁ ରଖିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ଏଥିଯୋଗୁଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ସାମରିକ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବା ଭିତ୍ତିରେ ଯେବେ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି, ତାହେଲେ ସେ ଏହି କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ଭାଗୀଦାର ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ନିଜ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚଳାଇବା ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ସେ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା ଚାଲିଗଲେ ।

ଯୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମ ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁଭଳି ଆଗ୍ରହ ଉତ୍ସାହ ହେବା କଥା ତାହା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତାବରେ କିଛି ନାହିଁ ବୋଲି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଅନୁଭବ କଲେ । ଜାପାନ ଆକ୍ରମଣ ଆସନ୍ନ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ଥିଲା ସେମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ବିଚାରର ବିଷୟ । ଯୁଦ୍ଧ ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱ ସେନାପତିଙ୍କୁ ଦେବାରେ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଆପତ୍ତି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ରାଜନୈତିକ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଜଣେ ପ୍ରତିନିଧିସ୍ଥାନୀୟ ଭାରତୀୟଙ୍କ ହାତରେ ରହିବା ଦରକାର ବୋଲି ସେମାନେ ଭାବୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ନ ମିଳିବାରୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଅପ୍ରେଲ ୨ ତାରିଖ ଦିନ ଚିଠା ଘୋଷଣା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ କଲେ ।

ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ପାଇ କ୍ରିପ୍‌ସ୍ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଲାତରେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଅପ୍ରେଲ ୭ ତାରିଖ ଦିନ ଭାରତୀୟ ନେତାମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ପ୍ରସ୍ତାବ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଉପସ୍ଥାପନ କଲେ । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଥିଲା ଯେ, ସେନାପତିଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ବିଭାଗୀୟ ମନ୍ତ୍ରୀ ହିସାବରେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଏକ୍‌ଜିକ୍ୟୁଟିଭ କାଉନ୍‌ସିଲରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ ରହିବ । ଭାରତୀୟ ସାମରିକ ବାହିନୀର ଯୁଦ୍ଧ ସଂକ୍ରାନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ତାଙ୍କର ପୂରା କ୍ଷମତା ରହିବ । ଜଣେ ପ୍ରତିନିଧିସ୍ଥାନୀୟ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଏକ୍‌ଜିକ୍ୟୁଟିଭ କାଉନ୍‌ସିଲର ସଭ୍ୟ କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେନାପତିଙ୍କ ଛଡ଼ା ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷା ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟମାନ ତାଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିବ । ବିଷୟବସ୍ତୁମାନ ଦେଖି ଜଣାଯାଉଥିଲା ଯେ, ଭାରତୀୟ ରାଜ୍ୟରକ୍ଷା ସଭ୍ୟଙ୍କ ହାତରେ ଯେଉଁ କ୍ଷମତା ରହିବାର ତାଲିକା ହୋଇଥିଲା ତା' ଫଳରେ ସେ ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ବୋଝ୍‌ବୁହା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ହେବେନାହିଁ । ତେଣୁ ନୂତନ ପ୍ରସ୍ତାବମାନ ମଧ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରେ ଗ୍ରହଣୀୟ ହେଲା ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଗଣତନ୍ତ୍ରର ସୁରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଆବଶ୍ୟକ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ର ଥିବାରୁ ଏ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଅଧିକ ଉଦାର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସମ୍ଭବପର ବୋଲି ଭାବିଲେ,

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ କରାଗଲା ଯେଉଁଥିରେ କି ଜଣେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ହାତରେ ରାଜ୍ୟରକ୍ଷା ବିଭାଗ ରଖାଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯୁଦ୍ଧ ଚାଳନା ସମ୍ପର୍କରେ କେତେକ କ୍ଷମତା ସେନାପତିଙ୍କ ନିୟନ୍ତ୍ରଣାଧୀନ ରହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ଜାତୀୟ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ଜଣେ ଅତିରିକ୍ତ ସଭ୍ୟଭାବେ ରହିବେ ବୋଲି ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଇଥିଲା । କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ଭାବୁଥିଲେ ଯେ, ଏହା ଫଳରେ "ରାଜ୍ୟରକ୍ଷା ସମେତ ଦେଶର ସମସ୍ତ ଶାସନ ପାଇଁ ଜାତୀୟ ସରକାର ଦାୟୀ ରହିବେ ।"

ଏହାର ଜବାବରେ କ୍ରିପ୍ସ୍ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସଂଶୋଧିତ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ । କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସାଧାରଣ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯୁଦ୍ଧ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର କ୍ଷମତା ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଗୋଟିଏ ବିଧିବଦ୍ଧ ତାଲିକା ଏହା ସହିତ ପଠାଇଥିଲେ । ଏହି ତାଲିକାରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ଦିଆ ନ ଯାଇଥିବାରୁ ଯୁଦ୍ଧମନ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ସେନାପତିଙ୍କର ପରସ୍ପର କ୍ଷମତା ସମ୍ପର୍କରେ ବିଧିବଦ୍ଧ ତାଲିକା ଦେବା ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଚାହୁଁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେଭଳି ତାଲିକା ଦିଆ ନ ଯିବାରୁ ଆଜାଦ ଏବଂ ନେହେରୁ ଅପ୍ରେଲ ୯ ତାରିଖ ଦିନ କ୍ରିପ୍ସ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରି ବିଶଦ ସଚିତ୍ର ତାଲିକା ପାଇଁ କହିଲେ । କ୍ରିପ୍ସ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟରକ୍ଷା ବିଭାଗ ସମ୍ପର୍କରେ ପୂର୍ବରୁ ପଠାଯାଇଥିବା ତାଲିକା ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଆଉ କେତେକ କ୍ଷମତା ପରେ ଦିଆଯାଇପାରେ ବୋଲି କହିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଏହା ମଧ୍ୟ ପରିଷ୍କାର କରି କହି ଦେଇଥିଲେ ଯେ, ପୁରାତନ ତାଲିକା ଏବଂ ନୂତନଭାବେ କୌଣସି ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଗଲେ ତହିଁରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ରହିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ନୂତନ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାରେ କୌଣସି ସମ୍ଭାବନା ରହିଲା ନାହିଁ । ତା ଛଡ଼ା କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ସମୟରେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ବିବୃତିରେ "ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ନେଇ" "ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ" "ଜାତୀୟ ସରକାର" ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ ଏବଂ ବିଲାତରେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ସମ୍ପର୍କରେ ରାଜାଙ୍କର ଯେଉଁ କ୍ଷମତା, ବଡ଼ଲାଟଙ୍କର କ୍ଷମତା ତାହା ହିଁ ରହିବ ବୋଲି କହିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଅପ୍ରେଲ ୯ ତାରିଖ ଦିନ ସାମ୍ବାଦିକଙ୍କ ସାକ୍ଷାତରେ କ୍ରିପ୍ସ୍ "ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଏକ୍‌ଜିକ୍ୟୁଟିଭ୍ କାଉନ୍‌ସିଲ" ବିଷୟ ଉତ୍‌ଥାପନକରି କହିଲେ, "ଆମେ ଆଇନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିପାରିବୁ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ପରମ୍ପରା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଲୋକ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପରି କ୍ଷମତା ଉପଭୋଗ କରିବେ କି ବୋଲି ପଚାରିବାରୁ ସେ କହିଲେ, "ଏହା ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପୂରାପୂରି ଇଚ୍ଛାଧୀନ ବିଷୟ ହୋଇଥିବାରୁ ମୁଁ ଏ ବିଷୟରେ କିଛି କହିବାକୁ ଅସମର୍ଥ । ଆପଣମାନେ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ଏ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ଏ ବିଷୟରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରି ପାରିବି ନାହିଁ ବା କ'ଣ ହେବା ଉଚିତ ସେ ବିଷୟରେ କୌଣସି ସୂଚନା ଦେଇପାରିବି ନାହିଁ ।" ତା ଛଡ଼ା ସଭ୍ୟମାନଙ୍କର ଇସ୍ତଫା ଦେବାକୁ ଧମକ ଦେବାର ଅଧିକାର ସବୁବେଳେ ଅଛି ବୋଲି ସେ କହିଲେ । କ୍ରିପ୍ସ୍‌ଙ୍କ ମତିଗତିରେ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମଟିର ସଭ୍ୟମାନେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ତେଣୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ୧୯୪୨ ଅପ୍ରେଲ ୧୦ ତାରିଖ ଦିନ ଚିଠି ଲେଖି ଜଣାଇ ଦେଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ଠିକ୍ ଭାବେ ତୁଲାଇବା ନିମନ୍ତେ ଆବଶ୍ୟକ କ୍ଷମତା ନ ମିଳିଲେ କଂଗ୍ରେସ ସରକାରରେ ଯୋଗ ଦେବ ନାହିଁ ।

ପରଦିନ କ୍ରିପ୍ସ୍ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ ଯେ, "ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷମତାସମ୍ପନ୍ନ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକୃତ ଜାତୀୟ ସରକାର ହୋଇଥିବାରୁ ଅତି ଜଟିଳ ଧରଣର ସାମ୍ବିଧାନିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବିସ୍ତୃତ ଭାବେ କରା ନଗଲେ ଏହ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ତା ଛଡ଼ା ଏଭଳି ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଭାରତବର୍ଷରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଥିବା ସମସ୍ତ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଗୋଷ୍ଠୀର ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ବିରୋଧ କରିବେ । ଏହା ସାଙ୍ଗକୁ ଯେଉଁ ଭାରତବର୍ଷରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଭାବ ତୀବ୍ର ଭାବରେ ଅଛି ସେଠାରେ କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତାବିତ ଗୋଟିଏ ଦାୟିତ୍ୱହୀନ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସରକାର ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ସଂପ୍ରଦାୟମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ରକ୍ଷା କରିବେ ବୋଲି ଦେଉଥିବା ପ୍ରତି-ଶ୍ରୁତିର ଖିଲାପ ହେବ ।" ସେହିଦିନ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ନିଜର ବିସ୍ମୟତା ପ୍ରକାଶ କରି କ୍ରିପ୍ସ୍‌ଙ୍କୁ ଲେଖିଲେ, "ଆପଣ ଆମ ଆଗରେ ଯେଉଁ ଚିତ୍ର ଆଙ୍କିଥିଲେ ଓ ଗତ ସାକ୍ଷାତବେଳେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଯାହା କହିଲେ ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାହା ପୂରାପୂରି ଧୂଳିସାତ୍ ହୋଇ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି ।" ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କୁ ନରମ ଭାଷାରେ ଓ ଏପରି କି ଖୋସାମତ୍ କରି ମଧ୍ୟ କ୍ରିପ୍ସ୍ ଲେଖିଲେ, "ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ନିଷ୍ପତ୍ତି..। ଜଣେ ବିରାଟ ନେତୃ ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକ ପକ୍ଷେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ବିପଦ ଏବଂ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ଚରମ ସାହସ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାର ଏହା ହେଉଛି ସମୟ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମତା ଜାଣେ . . . . . । ତେଣୁ ତାହା ସବୁ ବର୍ତ୍ତମାନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଛି ।" ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୀମା ବାହାରକୁ ସେ କଂଗ୍ରେସକୁ ନେଇପାରିବେ ନାହିଁ ବା କଂଗ୍ରେସ ମଧ୍ୟ ଲୋକଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ କହିପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଜବାହରଲାଲ ଏହି ଚିଠିର ଯେଉଁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ସେଥିପାଇଁ ବୋଧହୁଏ କ୍ରିପ୍ସ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥିଲେ । ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ କ୍ରିପସ୍‌ଙ୍କ ପରି ସାମ୍ୟବାଦୀ ମଧ୍ୟ ଭାରତୀୟ ଲୋକଙ୍କ ହାତକୁ କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତରିତ ପୂର୍ବରୁ ଧର୍ମଗତ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ଦରକାର ବୋଲି ପୁରୁଣା କଥା ଧରି ବସିଲେ । (ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ପ୍ରୟୋଜନ ଯେ, ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଗୋଷ୍ଠୀର ଲୋକେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ହୋଇଥିଲେ କ୍ରିପ୍ସ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁଯାୟୀ ଭାରତକୁ ବିଭକ୍ତ କରିବା କଳ୍ପନା କରାଯାଇ-ଥିଲା । ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ବିଷୟଟିକୁ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଗୋଷ୍ଠୀ ଲୋକଙ୍କର ମର୍ଜି ଉପରେ ଛାଡ଼ି ଦେବା ।)

ଏହି କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ ହେବା ପରେ କିଛି ଗୋଟିଏ ହେବ ବୋଲି ଦେଶର ସବୁ ମହଲରେ ଆଶା ଦେଖାଦେଇଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ପୂର୍ବରୁ ଏଥିରେ କୌଣସି ଭରସା ନ ଥିଲା । ତେଣୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବିଫଳ ହେବା ଫଳରେ ଦେଶରେ ଚରମ ତିକ୍ତତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । କ୍ରିପ୍ସ୍‌ଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ବିଫଳ ହେବାର କାରଣ କ'ଣ ? କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିଙ୍କ ମତରେ "କଥାବାର୍ତ୍ତା ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା ।" ଏହା ଜଣାଶୁଣା କଥା ଯେ, କୌଣସି ବାସ୍ତବ କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତର କରିବାକୁ ଲିନ୍‌ଲିଥ୍‌ଗୋଙ୍କ ସରକାର ଘୋର ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ । ଏଥିରୁ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ଯେ, ଭାରତର ଭାଗ୍ୟ ବିଲାତର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଉପରେ ନିର୍ଭର ନ କରି ନିର୍ଭର କରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଥିବା ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ଉପରେ । ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ହିଁ ହୋଇ ଆସିଥିଲା ଯାହା କି ଆମେ ପରେ ଜାଣିବା । ୧୯୪୨ ଅପ୍ରେଲ ୧୨ ତାରିଖ ଦିନ କ୍ରିପ୍ସ୍‌ଙ୍କୁ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଡକାଇ ନିଆଗଲା ।

ସେ ବିଲାତ ଯାଇ ଅଭିଯୋଗ କଲେ ଯେ, "ଗାନ୍ଧିଜୀ ଟେଲିଫୋନ ଯୋଗେ ପ୍ରସ୍ତାବଟି ଭୁଷୁଡ଼ି ପଡ଼ିଥିବା ବ୍ୟାଙ୍କ ଉପରେ ଉକ୍ତ ଶାଖାରୁ ଟଙ୍କା ପାଇବା ପାଇଁ ଚେକ୍" ସଦୃଶ ବୋଲି କହି ତାଙ୍କ ଉଦ୍ୟମକୁ ବିଫଳ କଲେ । ଏହି ଅଭିଯୋଗ ତାହା ମିଛ ବୋଲି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ । କିନ୍ତୁ ଇଂରେଜ ଲୋକେ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ସରକାର ବା ସେମାନେ ନ୍ୟାୟ ବା ଏପରି କି ଉଦାରତାହୀନ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ଲୋକେ କରନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ କଥା ଅଛି, ଇଂରେଜ ଲୋକେ କେବେ ଭୁଲ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଭାରତ ଛାଡ଼

କ୍ରିପ୍‌ସ୍‌ଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ବିଫଳ ହେବା ପରେ ଦେଶସାରା ଗଭୀର ନୈରାଶ୍ୟ, କ୍ରୋଧ ଏବଂ ତିକ୍ତଭାବ ଦେଖାଦେଲା । ଏହା ସାଙ୍ଗକୁ ବ୍ରହ୍ମଦେଶରୁ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସୁଥିବା ଭାରତୀୟ ଶରଣାର୍ଥୀମାନେ ଦେଶରେ ପହଞ୍ଚି ସେମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ଫଳରେ ଏହି ଭାବ ଅଧିକ ତିକ୍ତତା ସୃଷ୍ଟି କଲା । ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ଆହ୍ଲାବାଦ ଅଧିବେଶନରେ ପାସ୍ ହୋଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଥିଲା :—

"ମାଲୟ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମଦେଶରୁ ଆସୁଥିବା ଶରଣାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁଳି ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଛି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯେଉଁଭଳି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଉଛି ତହିଁରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ଗଭୀର ଅସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ଏବଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି, ନିଜ ନିଜ ଅଞ୍ଚଳରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥ ତଥା ଜୀବନରକ୍ଷା କରିବ, ସେମାନେ ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱ ପାଳନ କରିବା ଦିଗରେ ଚରମ ବିଫଳତା ଲାଭ କରିଛନ୍ତି, ଏବଂ ନିଜ ନିଜର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ସେମାନେ ଆପଣାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟଆଡ଼କୁ ପଳାଇଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅଗଣିତ ଜନତାକୁ ପୁରାପୁରି ଅଯତ୍ନ ତଥା ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସୁବିଧା ସୁଯୋଗରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିଛନ୍ତି । ଶରଣାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଆଣିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥିଲା, ତାହା ମୁଖ୍ୟତଃ ୟୁରୋପୀୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ କରାଯାଇଥିବାରୁ ପ୍ରତି ସ୍ତରରେ ବର୍ଣ୍ଣଗତ ବୈଷମ୍ୟ ବା ପାତରଅନ୍ତର ଭାବ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୋଇଛି । ଏଥିଯୋଗୁଁ ଏବଂ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱରେଥିବା ଅଧିକାରୀମାନଙ୍କର ଚରମ ଅଯୋଗ୍ୟତା,ଦେଖାଡିଭ ତଥା ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ଯୋଗୁଁ ମାଳୟ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମଦେଶରେ ରହିଥିବା ଅଗଣିତ ଭାରତୀୟ ଯେ କେବଳ ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ ହରାଇଛନ୍ତି, ସେତିକି ନୁହେଁ, ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜୀବନଧାରଣ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଥିବା ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କର ଅଭାବ ତଥା ରାଜ୍ୟରେ ସମାଜବିରୋଧୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ଆକ୍ରମଣର ଶିକାର ହୋଇ ଏବଂ ରୋଗ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରିବା ଫଳରେ ରାସ୍ତାରେ ବହୁ ଲୋକ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପଡ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କଳ୍ପନାତୀତ ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ଭୋଗ କରିଛନ୍ତି ।

"ବ୍ରହ୍ମଦେଶରେ ଏହି ଶରଣାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ କରାଯାଇଥିବା ମୂଳ ଛାଉଣୀ ମାନଙ୍କରେ ୟୁରୋପୀୟ ଏବଂ ଆଙ୍ଗ୍ଲୋ-ବର୍ମିଜ୍‌ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାମାନ କରାଯାଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆ ନ ଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯାନବାହନ ତଥା ଯିବା ଆସିବାରେ ୟୁରୋପୀୟ ତଥା ୟୁରୋପିୟାନମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବା ଏବଂ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ରାସ୍ତାଯାକ ବିଭିନ୍ନ ଛାଉଣୀରେ ଭାରତୀୟ ଏବଂ ଅଣଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କରଯାଉଥିବା ସାଧାରଣ ବ୍ୟବହାରରେ ପାତରଅନ୍ତର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିବାରୁ ଏହି ବର୍ଣ୍ଣଗତ ବୈଷମ୍ୟର ନଗ୍ନରୂପ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ଅଣଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିକ ସୁବିଧାଜନକ ତଥା ନିରାପଦ ରାସ୍ତା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ଲମ୍ବା କଷ୍ଟକର ତଥା ବିପଦସଙ୍କୁଳ ରାସ୍ତାରେ ଆସିବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ କରାଯାଇଥିବାରୁ ଏହି ବର୍ଣ୍ଣଗତ ବୈଷମ୍ୟ ଜନିତ କଳଙ୍କ ନଗ୍ନ ରୂପେ ଦେଖାଦେଇଥିଲା ।"

କାଳେ ଜାପାନ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବ ସେଇ ଆଶଙ୍କାରେ ବଙ୍ଗଳା ଆସାମ ଏବଂ ପୂର୍ବ ସୀମାନ୍ତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ଲୋକଙ୍କର ହଜାର ହଜାର ନୌକା, ବଳଦ ଗାଡ଼ି ଏବଂ ଏପରି କି ସାଇକଲ ମଧ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଜବତ କରାଯାଇ ନଷ୍ଟ କରି ଦିଆଗଲା । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଲରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ଫସଲମାନ ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ କରି ଦିଆଗଲା । ଭଙ୍ଗାରୁଜା ନୀତି ଅନୁଯାୟୀ ଏହା କରାଗଲା । ଏହା ଫଳରେ ଅଗଣିତ ଜନତା ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନଧାରଣ ପାଇଁ କରୁଥିବା ଉପାୟରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେଲେ । ହୁହୁ ହୋଇ ଜିନିଷର ଦର ବଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦେଶ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲା । କ୍ଷମତାରେ ଥିବା କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଏଥିପ୍ରତି କୌଣସି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲୋକଙ୍କ ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ଲାଘବ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ କିଛି କଲେ ନାହିଁ । ଅତର୍କିତ ହୋଇ ଖୁବ୍ କମ୍ ସମୟ ଭିତରେ ସମଗ୍ର ଗ୍ରାମମାନଙ୍କର ଲୋକଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଘରଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବା ପାଇଁ ହୁକୁମ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କୌଣସି କ୍ଷତିପୂରଣ ନ ଦେଇ ବା ରହିବା ପାଇଁ ଅଲଗା ଘରର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନ କରି ସେମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଜବରଦସ୍ତ ଦଖଲ କରାଗଲା । ଆସାମ, ବଙ୍ଗଳା ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ସମୁଦ୍ର କୂଳିଆ ଅଞ୍ଚଳରୁ ବହୁଳ ଭାବେ ଲୋକଙ୍କୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଉଥିବାର ଜଣାଗଲା । ସରକାରୀ କାଗଜପତ୍ର ନିରାପଦ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରିବାକୁ ଗୁପ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶମାନ ଦିଆଗଲା । ଶତ୍ରୁ ସହିତ ଲଢ଼ାଇ କରି ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ନାହିଁ । ତା ଛଡ଼ା ମାନ୍ଦ୍ରାଜ, କଲିକତା ଓ ଏପରି କି ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଲୋକଙ୍କୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ ହେଉଥିବା ଯୋଜନାମାନ କରାଗଲା । ଜାପାନ ଯେବେ ଭାରତ ଆକ୍ରମଣ କରେ, ତା ହେଲେ ଇଂରେଜ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ସମଗ୍ର ଭାରତକୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ନ ହୋଇ ଆହ୍ଲାବାଦ ଉପରକୁ କେଉଁଠି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇ ସେ ସେଠାରୁ ରକ୍ଷାତ୍ମକ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବେ ବୋଲି ସୈନ୍ୟ ବିଭାଗର ସହକାରୀ ସେନାପତି କହିଥିବାର ଜଣାଗଲା । ଏ ସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ଇଂରେଜ ସରକାର ଏଭଳି ଅବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଯେ ଲୋକଙ୍କୁ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପାଇଁ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଦେବାତ ଦୂରର କଥା, ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପାଇଁ ଏପରି କି ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ବାହିନୀ ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଅନୁମତି ଦେଉ ନ ଥିଲେ । ଏ ସବୁ ଘଟଣାରୁ ଲୋକେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ନେତାମାନେ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝିପାରିଲେ ଯେ, ଇଂରେଜ ସରକାର ଭାରତବର୍ଷକୁ ଜାପାନ ହାତରେ ବରଂ ସମର୍ପଣ କରିଦେବେ, ଯାହା କି ସେମାନେ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ ଶକ୍ତିମାନେ ଦକ୍ଷିଣପୂର୍ବ ଏସିଆର ଅନ୍ତର୍ଗତ ନିଜ ନିଜର ଅଧୀନସ୍ଥ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କୁ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ଦେବେ ନାହିଁ ଓ ତାହା ଅଧିକ ଭୟାବହ ବୋଲି ସେମାନେ ଭାବୁଛନ୍ତି । ଏହିସବୁ ଅବସ୍ଥା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ଭୟାବହ ଅବସ୍ଥାର କିପରି ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ହେବ, ତାହା ଲୋକେ ବା ନେତାମାନେ ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କେବେହେଲେ ନିରାଶ ବା ହତୋତ୍ସାହ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ଲୋକଙ୍କର ଏହି ବିପଦ ସମୟରେ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ପରିଷ୍କାର ବୁଝିଲେ । ହୁଏତ ଲୋକେ ସେମାନଙ୍କର ନୈରାଶ୍ୟ ତଥା ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରତି ଥିବା ତିକ୍ତଭାବ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଜାପାନୀମାନଙ୍କୁ ନିଜର ମୁକ୍ତିଦାତା ଭାବି ସ୍ୱାଗତ କରିପାରନ୍ତି । ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ଏହା ହୋଇଛି । ଏହିସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଇଂରେଜଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଶୃଂଖଳିତ ଭାବେ ଦେଶକୁ ଲୋକଙ୍କ ମାର୍ଫତ ବା ତାହା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅରାଜକତା ବା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଇ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଅପସରି ଯିବା ଏକମାତ୍ର ସମ୍ମାନଜନକ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ସେ ଭାବିଲେ । ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ହୁଏତ ମୁକ୍ତ ଭାରତବର୍ଷ ଜାପାନ ଆକ୍ରମଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ ନିଜର ସଂଚିତ ଶକ୍ତି ବଳରେ ତାହାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବ । ଏହା ନ ହେଲେ ଜାପାନ ଆକ୍ରମଣର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ପାଇଁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ରାସ୍ତା ନାହିଁ । ପୂରାପୂରି ଅସହଯୋଗ ସୂତ୍ରରେ ଜାପାନ ଆକ୍ରମଣ ଜନିତ ବିପଦର କିପରି ସମ୍ମୁଖୀନ କରାଯାଇ ପାରିବ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜନସାଧାରଣ ତଥା କଂଗ୍ରେସ ନେତୃବୃନ୍ଦଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କର୍ମପନ୍ଥାର ଯୋଜନା ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ । ନୂତନ ରୂପେ ଦେଖାଦେଇଥିବା ଅବସ୍ଥାର ବିଚାର ତଥା ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ଉପାୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ୧୯୪୨ ଅପ୍ରେଲ ୨୭ ତାରିଖ ଦିନ ଏହ୍ଲାବାଦଠାରେ ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ବସିଲା । ଏହି ବୈଠକର ବିଚାର ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମିରା ବେନ୍‌ଙ୍କ ହାତରେ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀରେ ଲିଖିତ ଗୋଟିଏ ଚିଠା ପ୍ରସ୍ତାବ ପଠାଇଥିଲେ । ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ବିଚାର ପାଇଁ ସେମାନେ କରିବାକୁ ଯାଉଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବର ହୁଏତ ଏହା ଭିତ୍ତି ହୋଇ-ପାରେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚିଠା କରିଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବର ଆକ୍ଷରିକ ଅନୁବାଦ ତଳେ ଦିଆଗଲା :—

"ସାର୍ ଷ୍ଟାଫର୍ଡ଼ କ୍ରିପ୍‌ସ୍‌ଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ଇଂରେଜ ଯୁଦ୍ଧ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପକ୍ଷରୁ କରାଯାଇ ଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଇଂରେଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦର ପୂର୍ବରୁ ଦେଖା ଦେଇ ନ ଥିବା ପୂର୍ଣ୍ଣ ନଗ୍ନତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବାରୁ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ନିମ୍ନଲିଖିତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି :—

"ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ମତ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି ଯେ, ଇଂରେଜମାନେ ଭାରତ-ବର୍ଷକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଅସମର୍ଥ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଏ ଦେଶରେ ଯାହା କିଛି କରାଯାଉଛି, ତାହା ତାଙ୍କ ନିଜ ରକ୍ଷା ପାଇଁ କରାଯାଉଛି । ଭାରତ ତଥା ଇଂରେଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଶାଶ୍ୱତ ବିବାଦ ରହି ଆସିଥିବାରୁ ଦେଶରକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କରେ ଉଭୟଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କର ଭାରତୀୟ ରାଜନୈତିକ ଦଳମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । ଭାରତବର୍ଷରେ ରହିଥିବା ସୈନ୍ୟମାନେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଖ୍ୟତଃ ଭାରତ-ବର୍ଷକୁ ପରାଧୀନ ରଖିବା ପାଇଁ ରହି ଆସିଅଛନ୍ତି । ଏହାକୁ ଦେଶର ଜନସାଧାରଣଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା କରି ରଖାଯାଇଥିବାରୁ ସେମାନେ କୌଣସି ଅବସ୍ଥାରେ ଏହାକୁ ନିଜର ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ବୋଲି କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭାବି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଏହି ଭାରତବର୍ଷକୁ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବା ନୀତି ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲୁ ରଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହାହିଁ ମୁଖ୍ୟ କାରଣ; ଯାହା ପାଇଁ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ଦେଶରକ୍ଷା ଦାୟିତ୍ୱ ଦେଶର ନିର୍ବାଚିତ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦିଆଯାଉ ନାହିଁ ।

"ଜାପାନର ଭାରତ ସହିତ କୌଣସି ବିବାଦ ନାହିଁ । ସେ ଇଂରେଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଛି । ଭାରତବର୍ଷରେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗଦାନ ଭାରତ ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ସମ୍ମତିରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଯାଇ ନାହିଁ । ଏହା ପୂରାପୂରି ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ କରାଯାଇଛି । ଯେବେ ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇଥାନ୍ତା, ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହାର ପ୍ରଥମ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଥାନ୍ତା ଜାପାନ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା । ଏହିସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କଂଗ୍ରେସ ମତ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି ଯେ, ଇଂରେଜ ସରକାର ଯେବେ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି, ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାରତ ନିଜକୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜାପାନ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଆକ୍ରମଣକାରୀ ଯେବେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆକ୍ରମଣ କରନ୍ତି, ତାହେଲେ ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାରିବ ।

"ତେଣୁ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ମତ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି ଯେ, ଇଂରେଜ ସରକାର ଭାରତବର୍ଷରୁ ଅପସରିଯିବା ଉଚିତ । ଭାରତୀୟ ଗଡ଼ଜାତଗୁଡ଼ିକର ଶାସକମାନଙ୍କର ନିରାପତ୍ତା ପାଇଁ ସେମାନେ (ଇଂରେଜ) ଭାରତବର୍ଷରେ ରହିବା ଦରକାର ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିବା ଉକ୍ତି ପୂରାପୂରି ସମର୍ଥନଯୋଗ୍ୟ ନୁହେ । ଭାରତବର୍ଷକୁ ପରାଧୀନ କରିବାପାଇଁ ଇଂରେଜ ସରକାର କିପରି ବଦ୍ଧପରିକର ଏହା ତାହାର ଗୋଟିଏ ଅଧିକା ପ୍ରମାଣ । ଭାରତ ଗଡ଼ଜାତ ଶାସକମାନଙ୍କର ବେସାମରିକ ଭାରତ ପ୍ରତି ଭୟ କରିବାର କିଛି କାରଣ ନାହିଁ ।

"ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ତଥା ସଂଖ୍ୟା ଲଘିଷ୍ଠ ପ୍ରଶ୍ନ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ଏବଂ ସେମାନେ ଚାଲିଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହାର ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକ ଅବସାନ ହେବ ।

"ତେଣୁ ଏହି ସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କମିଟି ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କୁ ନିଜର ତଥା ଭାରତର ମଙ୍ଗଳ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଶ୍ୱ ଶାନ୍ତି ପାଇଁ ସେ ତାଙ୍କର ଏସିଆ ଏବଂ ଆଫ୍ରିକାରେ ଥିବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଧୀନ ରାଜ୍ୟ ନ ଛାଡ଼ିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭାରତବର୍ଷକୁ ଛାଡ଼ିବା ନିମନ୍ତେ ନିବେଦନ କରୁଛନ୍ତି ।

"କମିଟି ଜାପାନ ସରକାର ତଥା ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି କି ଭାରତବର୍ଷର ଜାପାନ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଜାତି ପ୍ରତି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅସଦ୍‌ଭାବ ନାହିଁ । ଭାରତ କେବଳ ବୈଦେଶିକ ଆଧିପତ୍ୟରୁ ନିଜର ସ୍ୱାଧୀନତା ଚାହେଁ; କିନ୍ତୁ ଏହି କମିଟି ମତ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି ଯେ, ଏହି ସ୍ୱାଧୀନତା ଯୁଦ୍ଧରେ ଭାରତବର୍ଷ ବିଶ୍ୱର ସମସ୍ତଙ୍କ ସହାନୁଭୂତିକୁ ସ୍ୱାଗତ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କୌଣସି ପ୍ରକାର ବୈଦେଶିକ ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼େ ନାହିଁ । ଭାରତବର୍ଷ ନିଜର ସ୍ୱାଧୀନତା ତାର ଅହିଂସାତ୍ମକ ଶକ୍ତି ଉପରେ ଲଭ କରି ସେହି ଶକ୍ତିରେ ହିଁ ତାହା ବଜାୟ ରଖିବ । ତେଣୁ ଜାପାନର ଭାରତ ପ୍ରତି କୌଣସି ଲୋଲୁପ ଦୃଷ୍ଟି ରହିବ ନାହିଁ ବୋଲି କମିଟି ଆଶା କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଜାପାନ ଯେବେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆକ୍ରମଣ କରେ ଏବଂ କମିଟିର ପରାମର୍ଶ ପ୍ରତି ଇଂରେଜ ସରକାର ଯେବେ କୌଣସି କର୍ଣ୍ଣପାତ ନ କରନ୍ତି, ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଯେଉଁମାନେ କଂଗ୍ରେସର ନେତୃତ୍ୱ ଚାହାନ୍ତି, ସେମାନେ ଜାପାନ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ସହ ପୁରାପୁରି ଅସହଯୋଗ କରି ସେମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି କମିଟି ଆଶାକରନ୍ତି । ଆକ୍ରାନ୍ତ ଲୋକଙ୍କର ଆକ୍ରମଣକାରୀକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସହାୟତା କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । ସେମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି ପୂରାପୂରି ଅସହଯୋଗ କରିବା ।

"ଅହିଂସାତ୍ମକ ଅସହଯୋଗର ନୀତି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା କୌଣସି ପ୍ରକାର କଷ୍ଟକର ନୁହେଁ ।

(୧) ଆମେ ଆକ୍ରମଣକାରୀ ପାଖରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇବା ନାହିଁ ବା ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଆଦେଶ ମାନିବା ନାହିଁ ।

(୨) ଆମେ ତାଙ୍କଠାରୁ କୌଣସି ଉପକାର ଆଶା କରିବା ନାହିଁ ବା ତାଙ୍କ ହୁକୁମ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗ୍ରହଣ କରିବା ନାହିଁ । ତା' ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆକ୍ରମଣକାରୀ ପ୍ରତି କୌଣସି ଅସଦ୍‌ଭାବ ପୋଷଣ କରିବା ନାହିଁ ବା ତାଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ ଚିନ୍ତା କରିବା ନାହିଁ ।

(୩) ଆକ୍ରମଣକାରୀ ଯଦି ଆମର ଜମି ଦଖଲ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ତା' ହେଲେ ଆମେ ତାହା ଦେବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରି ତାହାର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବା ।

(୪) ଆକ୍ରମଣକାରୀ ଯେବେ ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ବା ତୃଷାର୍ତ୍ତ ହୋଇ ସାହାଯ୍ୟ ମାଗେ ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆମେ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ନାହିଁ ।

(୫) ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଇଂରେଜ ଓ ଜାପାନ ଉଭୟ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ପରସ୍ପର ସହିତ ଲଢ଼େଇ କରୁଛନ୍ତି, ସେ ସ୍ଥାନରେ ଆମର ଅସହଯୋଗ ନିରର୍ଥକ ତଥା ଅନାବଶ୍ୟକ ହେବ ।

"ବର୍ତ୍ତମାନ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ଆମର ଅସହଯୋଗ ସୀମାବଦ୍ଧ । କାରଣ ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଦ୍ଧରେ ବ୍ୟାପୃତ ଥିବାରୁ ଆମେ ଯେବେ ତାଙ୍କ ସହିତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସହଯୋଗ କରୁ, ତା'ହେଲେ ଏହା ଜାଣିଶୁଣି ଆମେ ନିଜ ଦେଶକୁ ଜାପାନ ହାତରେ ସମର୍ପଣ କରୁଛୁ ବୋଲି ଅର୍ଥ କରାଯିବ । ତେଣୁ ଇଂରେଜ ସୈନ୍ୟବାହିନୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବାଧା ସୃଷ୍ଟି ନ କରିବା ଜାପାନ ସହିତ ଆମର ଅସହଯୋଗ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ । ତା' ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ସହିତ ମଧ୍ୟ ଆମେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସକ୍ରିୟ ସହାୟତା କରିବୁ ନାହିଁ । କାରଣ ସେମାନଙ୍କର ମତିଗତିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଇଂରେଜ ସରକାର କେବଳ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ହସ୍ତକ୍ଷେପ ଆମେ ନ କରିବା ଛଡ଼ା ସେମାନେ ଆମର କୌଣସି ପ୍ରକାର ସାହାଯ୍ୟ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ଯାହା ବା ସାହାଯ୍ୟ ଚାହାନ୍ତି, ଆମେ ଦାସ ହିସାବରେ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଚାହୁଁଛନ୍ତି ଯାହାକି ଆମେ କେବେହେଲେ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିବୁ ନାହିଁ ।

"କମିଟି ପକ୍ଷରେ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କରାଯାଉଥିବା ପୋଡ଼ାଜଳା ନୀତି (Scorched earth policy) ସମ୍ପର୍କରେ ପରିଷ୍କାର ଘୋଷଣା କରାଯିବା ଦରକାର । ହୁଆମର ଅହିଂସାତ୍ମକ ଅସହଯୋଗ ସତ୍ତ୍ୱେ ଯେବେ ଦେଶର କୌଣସି ଅଞ୍ଚଳ ଜାପାନର ଅଧୀନ ହୁଏ, ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ବିଲରେ ଥିବା ଆମର ଫସଲ ଓ ଜଳସରବରାହ ଇତ୍ୟାଦି ଆମେ ନଷ୍ଟ କରି ଦେବୁ ନାହିଁ । କାରଣ ତାହାସବୁ ସୁଚାରୁରୂପେ ପରିଚାଳନା କରିବା ହେବ ଆମର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ । ଯୁଦ୍ଧସାମଗ୍ରୀ ନଷ୍ଟ କରିବା ହେଉଛି ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ କେତେକ ଅବସ୍ଥାରେ ତାହା କରିବା ସାମରିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଜିନିଷ ଆମର ଏବଂ ଯାହା ଜନତାର ବ୍ୟବହାରରେ ଆସିବ, ତାହା ନଷ୍ଟ କରିବା କେବେ ହେଲେ କଂଗ୍ରେସର ନୀତି ହୋଇ ନ ପାରେ ।

"ଜାପାନ ସାମରିକବାହିନୀ ସହିତ ଅସହଯୋଗ ଅଳ୍ପ ବିଷୟରେ ତଥା ସୀମାବଦ୍ଧ ଭାବରେ ହେବା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥା ଶୁଦ୍ଧପୂତ ହେଲେ ସଫଳତା ଲାଭ କରିବା ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ; କିନ୍ତୁ ଭାରତର କୋଟି କୋଟି ଜନତା ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାରେ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନିହିତ । ତା' ନ ହେଲେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ଯେଉଁ ଆଳସ୍ୟ ଦେଖାଦେଇଛି, ତହିଁରୁ ଜାତୀୟ ଉତ୍ଥାନ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଇଂରେଜ ସରକାର ଦେଶରେ ରୁହନ୍ତୁ ବା ନ ରୁହନ୍ତୁ, ଦେଶରୁ ବେକାର ସମସ୍ୟା ଲୋପ କରିବା, ଧନୀ ଦରିଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ତାରତମ୍ୟ କମାଇବା, ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଅସଦ୍‌ଭାବ ତଥା ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତାରୂପକ ରାକ୍ଷସ ଲୋପକରିବା, ଡ଼କାୟତମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ସେମାନଙ୍କ କବଳରୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ହେଉଛି ଆମର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଦେଶର କୋଟି କୋଟି ଜନତା ଯେବେ ଏହି ଜାତି ଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଜୀବନ୍ତ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ ନ କରନ୍ତି, ତା'ହେଲେ ଅହିଂସା ବା ହିଂସାତ୍ମକ ରାସ୍ତାରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ମିଳି ନ ପାରି ଏହା ସ୍ୱପ୍ନର ବସ୍ତୁ ହୋଇ ରହିବ ।"

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଚିଠାକୁ ଭିତ୍ତି କରଯାଇ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଗୋଟିଏ ସର୍ବସମ୍ମତ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ କଲେ, କିନ୍ତୁ ପରଦିନ ପ୍ରସ୍ତାବରେ କେତେକ ଗୁରୁତର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବା ଦରକାର ବୋଲି ମୌଲନା କହିଲେ । ପ୍ରସ୍ତାବଟି ସର୍ବସମ୍ମତିକ୍ରମେ ପାସ ହୋଇଛି ଏବଂ ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆପତ୍ତି କରିନାହାନ୍ତି ବୋଲି ତାଙ୍କୁ କୁହାଯିବାରୁ ପ୍ରସ୍ତାବର ପରିବର୍ତ୍ତନ ନକଲେ ମୌଲନା କମିଟିରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେବେ ବୋଲି କହିଲେ । ମୌଲନାଙ୍କ ମନୋଭାବ ଦେଖି ଜବାହରଲାଲ ଏବଂ ପନ୍ଥ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ମତ ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲେ । ଏହି ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଅନ୍ୟମାନେ ପୂର୍ବଦିନ ପାସ ହୋଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ବାତିଲ କରିବାକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଲେ । ଏହି ସମୟରେ ମୌଲନା ଇସ୍ତଫା ଦେଲେ । ଅବସ୍ଥା ଜଟିଳ ହୋଇ ଭିତରର ଶତ୍ରୁ ଏବଂ ବିଦେଶୀ ସରକାରମାନେ ତାହାର ସୁଯୋଗ ନେବେ ବୋଲି ସେମାନେ ଭାବିଲେ । ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଚିଠା ତିଆରି କରଯାଇ ଏହା ଗୃହୀତ ହେଲା ଏବଂ ୧୯୪୨ ଅପ୍ରେଲ ୨୯ ତାରିଖଠାରୁ ମେ ୨ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହେଉଥିବା ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବୈଠକରେ ଏହା ଗୃହୀତ ହେଲା । ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ଭାରତବର୍ଷ ଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଚିଠାରେ ଯେଉଁ ମୁଖ୍ୟ ଅଂଶ ଥିଲା, ତାହା ବାଦ କରି ଦିଆଗଲା ।

(ମୁଁ ଐତିହାସିକ କାରଣବଶତଃ ଘଟଣାଟି ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଏହି ବିଷୟଟି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଜଣାଇବାରୁ ସେ ମୋତେ କହିଲେ, "ତୁମେମାନଙ୍କର ମୌଲନାଙ୍କୁ ଇସ୍ତଫା ଦେବାକୁ ଛାଡ଼ିଦେବା ଉଚିତ ଥିଲା ।)

ଏହି ଅଧିବେଶନରେ କଂଗ୍ରେସ ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ନୀତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗ୍ରହଣ କରି ମୁସଲିମ ଲିଗ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରିବା ପାଇଁ ରାଜାଜୀ ଆଗତ କରିଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବଟି ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ଭୋଟରେ ନାକଚ ହୋଇଗଲା ।

(ଭାରତ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ଯେଉଁ ଦୁଇଟି ଦେଶ ହେବ, ତାହା ସାର୍ବଭୌମ ହେବ କି ନାହିଁ, ସେ ବିଷୟରେ ରାଜାଜୀ କେବେହେଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ କିଛି କହି ନ ଥିଲେ । ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ କିଛି ସମ୍ପର୍କ ରହିବା ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା କିପରିଭାବେ ହେବ, ସେ ବିଷୟରେ କେବେହେଲେ ପରିଷ୍କାର କିଛି କରି କହି ନ ଥିଲେ । ବୋଧହୁଏ ଏଥିପାଇଁ ୧୯୪୪ମସିହାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା ସମୟରେ ଜିନ୍ନା ତାଙ୍କ କଥାକୁ କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ନ ଥିଲେ ।)

ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ନିଜ ପତ୍ରିକା "ହରିଜନ" ମାଧ୍ୟମରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଗ୍ରରକଲେ । ସରକାରଙ୍କ ସୃଷ୍ଟ ଅବସ୍ଥାଯୋଗୁ ଦେଖା ଦେଇଥିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାର କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ନାହିଁ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଶର ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ଜାପାନ ଆକ୍ରମଣକୁ ସ୍ୱାଗତ ନ କରିବାକୁ ହେଲେ ସେମାନଙ୍କର ଲୋକଙ୍କୁ ନେତୃତ୍ୱ ଦେବା ଦରକାର ବୋଲି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ସଭ୍ୟମାନେ ଭବିବାରୁ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧାରେ କମିଟିର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ଡ଼କାଯାଇ ୧୯୪୨ ଜୁଲାଇ ୭ ତାରିଖଠାରୁ ୧୪ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବସିଲା । ଏହି ବୈଠକରେ ଇଂରେଜ ସରକାର ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣଭବରେ କିପରି ଅପସରିଯିବାକୁ ସେ ଗ୍ରହାନ୍ତି ଓ କାହିଁକି ଗ୍ରହାନ୍ତି ତାହାର କାରଣ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିଶଦ୍‌ଭବରେ ବୁଝାଇଥିଲେ । ବହୁ ଆଲୋଚନା ପରେ ଦେଖାଗଲା ଯେ, କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ନାମକୁ ମାତ୍ର ସଂଖ୍ୟାଧିକ ସଭ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଏକମତ ହେଉଛନ୍ତି । ମୌଲାନା ଆଜାଦ,ଜବାହରଲାଲ,ପନ୍ଥ, ସୟଦ ମହମ୍ମଦ ଏବଂ ଆସଫ ଅଲି ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଏକମତ ହେଲେନାହିଁ । ସେମାନେ ଭବିଲେ ଯେ ଇଂରେଜ ସରକାର ଅପସରି ଯିବାକୁ ରାଜି ହେବେନାହିଁ । ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ କରଗଲେ ଅନ୍ୟ ମିତ୍ର ଶକ୍ତିମାନେ ବିଶେଷତଃ ଚୀନ, ଆମେରିକା ଏବଂ ଋଷ କଂଗ୍ରେସକୁ ଭୁଲ ବୁଝିବେ । କଂଗ୍ରେସ ଜାପାନ ପ୍ରତି ସଦ୍‌ଭବ ପୋଷଣ କରୁଛି ବୋଲି ଭୁଲ ପ୍ରଗ୍ରର କରିବାକୁ ଇଂରେଜ ସରକାର ସୁଯୋଗ ପାଇବେ । ତା'ଛଡ଼ା ଭରତ ଯୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମରେ କଂଗ୍ରେସ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି ବୋଲି ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରିଆଡ଼େ ପ୍ରଗ୍ରର କରିବେ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ପଗ୍ରରିଲେ, ତା'ହେଲେ ଏହି ଅବସ୍ଥାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କ'ଣ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ସେମାନେ ଭବୁଛନ୍ତି । ଇଂରେଜ ସରକାର ଦେଶର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଅବସ୍ଥା ଦିନକୁ ଦିନ ଖରାପ ହେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କଂଗ୍ରେସ ସହିତ କୌଣସି ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ନୁହନ୍ତି । ବିପଦଗ୍ରସ୍ତ ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଆସନ୍ନ ଜାପାନ ଆକ୍ରମଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଭିନ୍ନ ମତପୋଷଣ କରୁଥିବା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ସଭ୍ୟମାନେ କୌଣସି ଉପାୟ ବାହାର କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ରାସ୍ତା ବତାଇଲେ । ସେ କହିଲେ ତାଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ଦୁର୍ଗମ ପଥରେ ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ମାନଜନକ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ପଥିକ କରିବାରେ କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ସଭ୍ୟ ଯେଉଁ ଦ୍ୱିଧା ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି ତାହା ସେ ବୁଝିପାରୁଛନ୍ତି । ତା'ହେଲେ ସେ ନିଜେ ଏକାକୀ ତାଙ୍କ ରାସ୍ତାରେ ଯିବେ । କେବଳ ଯେଉଁ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କ ପନ୍ଥା ସହ ଏକମତ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେମାନେ ତାଙ୍କ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଇ ପାରନ୍ତି ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ କରିବାକୁ ସେ ଗ୍ରହାନ୍ତି ।

ଏହା ଫଳରେ ବିଶଦଭାବେ ଆଲୋଚନା ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ କରିଥିବା ଯୁକ୍ତି ଥିଲା ଅକାଟ୍ୟ, ତା'ଛଡ଼ା ଏଭଳି ସଂକଟଜନକ ଅବସ୍ଥା ଏକ ସମୟରେ ସେମାନେ ତାଙ୍କ ନେତାଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା ହେବା କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ କଳ୍ପନା କରିବା ଅସାଧ୍ୟ ଥିଲା । ଶେଷକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୁଝାଇ ଜବାହରଲାଲଙ୍କୁ ଏକମତ କରାଇଲେ ଯେ, ସେ ପ୍ରସ୍ତାବ କରୁଥିବା ପନ୍ଥା ଜାପାନ ହାତରେ ଭାରତକୁ ସମର୍ପି ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତଥିବା ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀଶକ୍ତିର କିଦ୍‌ଖୋରୀ ନୀତିଦୃଷ୍ଟିରୁ କେବଳ କରା ନ ଯାଇ ଏହି ବିପଦଜନକ ସମୟରେ ଭୁଲ କାର୍ଯ୍ୟ ସୁଧାରିବା ପାଇଁ କରାଯାଉଛି । ଏହା ଫଳରେ ଅନ୍ୟ ସଭ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କ ବିରୋଧ ଉଠାଇ ନେଲେ ଏବଂ ବିଖ୍ୟାତ "ଭାରତଛାଡ଼" ପ୍ରସ୍ତାବ ସର୍ବସମ୍ମତିକ୍ରମେ ଗୃହୀତ ହେଲା ।

(ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ସର୍ବସମ୍ମତିକ୍ରମେ ପାସ୍ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋର ଧାରଣା ହେଉଛି ଯେ, ଆପତ୍ତି କରୁଥିବା କେତେକ ସଭ୍ୟଙ୍କ ମନରେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମାନସିକ ଗ୍ଲାନି ଥିଲା । ଅନ୍ତତଃ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗୋଟିଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ପରିଷ୍କାର ଭାବେ ଜଣାଯାଉଥିଲା । କିଛି ସମୟ ପରେ ଡକ୍ଟର ମାମୁଦ ଅହମ୍ମଦନଗର ଦୁର୍ଗରୁ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ, ତହିଁରେ ସେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟ ମଧ୍ୟରେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ, ସେ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ବିରୋଧ କରନ୍ତି ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ସଭ୍ୟପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ମଧ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି ଚିଠି ଲେଖିବା ଫଳରେ ତାଙ୍କୁ ଜେଲରୁ ଖଲାସ କରାଗଲା । ଅନୁଷ୍ଠାନର ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ ହିସାବରେ ଏହି ଇସ୍ତଫା ପତ୍ର ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ କିଛି ଜାଣି ନାହିଁ । ମୌଲାନା ଆଜାଦ ତାଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ "ଇଣ୍ଡିଆ ଉଇନସ୍ ଫ୍ରିଡମ୍" ବହିର ୯୬ ପୃଷ୍ଠାରେ ଏ ଘଟଣା ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ମୁଁ ପ୍ରକୃତ କାରଣ ପରେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏତେ ବର୍ଷ ପରେ ଏହି ଅପ୍ରୀତିକର ଘଟଣାର ସବିଶେଷ ଘଟଣା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ଭାବୁ ନାହିଁ ।" ଏ ବହି ପଢ଼ିଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ମୌଲାନା ଆଜାଦ ନିଜେ "ଭାରତ ଛାଡ଼" ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ପୂରାପୂରି ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲେ । ଅହମ୍ମଦ ନଗର ଦୁର୍ଗରେ ଆମ ଭିତରେ ହୋଇଥିବା ଆଲୋଚନାରୁ ଏହା ପରିଷ୍କାର ଜଣାଯାଏ ଏବଂ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ପରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ମୌଲାନା ତାଙ୍କର ଉକ୍ତ ବହିର ୭୫ ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ, "ଭାରତ ଛାଡ଼" ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସେ କରୁଥିବା ବିରୋଧକୁ ଜବାହରଲାଲ ଆଂଶିକଭାବରେ କେବଳ ବୁଝିଥିଲେ । ସେ ଆହୁରି କହିଛନ୍ତି " ...... ଅନ୍ୟ ସଭ୍ୟମାନେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ, ଡକଟର ରାଜେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦ ଏବଂ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କୃପାଳିନୀଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରକୃତ ଧାରଣା ନ ଥିଲା । ସେମାନେ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ କଦାଚିତ ନିଜ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରୁଥିଲେ ଏବଂ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବିଚାରକୁ ମୁଣ୍ଡପାତି ଗ୍ରହଣ କରି ନେବାରେ ସେମାନେ ଥିଲେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବାରେ କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ନ ଥିଲା ।" ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଏବଂ ମୋ ସମ୍ପର୍କରେ ମୌଲାନାଙ୍କ ମତ ଠିକ୍ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ସର୍ଦ୍ଦାର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତା ନ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତକୁ ପୂରାପୂରି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ ତାଙ୍କୁ ଜାଣିଥିବା କେହି ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଆମେ ଯେ ପୂରାପୂରି ଅନୁକରଣ କରୁଥିଲୁ, ତା ଅର୍ଥ ଥିଲା, ତାଙ୍କୁ ଆମେ ଭଲରକମ ବୁଝି ତାଙ୍କ ମତର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ତାହା କରୁଥିଲୁ । ଏହା ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତେ କରନ୍ତି । ଆଉ ମଧ୍ୟ କେତେକ ଥିଲେ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ନ ଥିଲା ଏବଂ ଏପରି କି ତାଙ୍କୁ ବୌଦ୍ଧିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବୁଝି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରୁଥିଲେ । ଆମେ, ଯେଉଁମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଅନ୍ଧ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲୁ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି, ସେମାନେ ଅନ୍ତତଃ ତାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱକୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେବେ ଅନୁକରଣ କରିଥାନ୍ତେ, ତାହେଲେ ଆମ ଦେଶ ଭାଗ ଭାଗ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ।

ମୌଲାନା ଏବଂ ଜବାହରଲାଲ ଉଭୟେ ଇସ୍ତଫା ଦେବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୌଲାନାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ ବୋଲି ପ୍ୟାରେଲାଲଜୀ ଲେଖିଥିବା ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ବିବାଦଭୁକ୍ତ ହେବାକୁ ଚାହେଁ ନା । ଏତିକିମାତ୍ର କହିବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ, "ଭାରତଛାଡ଼" ପ୍ରସ୍ତାବକୁ କେବଳ ମୌଲାନା ଆଜାଦ ଏବଂ ଜବାହରଲାଲ ବିରୋଧ ନକରି ଗୋବିନ୍ଦବଲ୍ଲଭ ପନ୍ଥ, ସୟଦ ମାମୁଦ ଏବଂ ଆସଫ ଅଲି ମଧ୍ୟ ସେଇ ମତ ପୋଷଣ କରି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ହିଂସା ଏବଂ ଅହିଂସା ପ୍ରଶ୍ନରେ ବିବାଦଟି ସଂପୃକ୍ତ ଥିଲା ବୋଲି ମୌଲାନା ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହା ପ୍ରକୃତ କଥା ନୁହେଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଆରମ୍ଭ ହେବାକୁ ଯାଉଥିବା ଆନ୍ଦୋଳନ ଅହିଂସା ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହେବ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହା ଥିଲା ଜଣାଶୁଣା କଥା ଏବଂ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଥିଲା । ପ୍ରକୃତ ବିବାଦ ଥିଲା ମିତ୍ରଶକ୍ତି ସପକ୍ଷରେ । ଭାରତ ଯେପରି ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଭାଗ ନିଏ ସେଥିପାଇଁ ଭାରତକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେବା ଦରକାର ବୋଲି ଆମେରିକା, ଚୀନ ଏବଂ ରୁଷ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥିବାରୁ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆମେ ଯେବେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରୁ, ତାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଉକ୍ତ ତିନି ଦେଶରେ କଣ ହେବ ବା ସେମାନେ ଏହାକୁ କେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନେବେ ସେ ବିଷୟରେ ମୌଲାନା ତାଙ୍କ ବହିର ୭୩ ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଜୁଲାଇ ପ୍ରଥମ ସପ୍ତାହରେ ଓ୍ୟାର୍ଦ୍ଧାରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ହେଲା । ମୁଁ ଜୁଲାଇ ୫ ତାରିଖ ଦିନ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧାରେ ପହଞ୍ଚିଲି ଏବଂ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେହି ଦିନ ପ୍ରଥମ କରି "ଭାରତ ଛାଡ଼" ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋତେ କହିଲେ ।" ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ଗାନ୍ଧିଜୀ ହିନ୍ଦୀରେ ଚିଠା କରି ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବଟି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ବିଚାର ପାଇଁ ମୀରାବେନଙ୍କ ହାତରେ ପଠାଇ ଥିଲେ ଏବଂ ୧୯୪୦ ଅପ୍ରେଲ ୨୧ ତାରିଖଠାରୁ ମେ ପହିଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏଲାହାବାଦରେ ହୋଇଥିବା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକରେ ତାହା ଆଲୋଚନା ହୋଇ ମୌଲାନା ତହିଁରେ ଯେଉଁ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ, ଯାହା କି ଏ ବହିରେ ପୂର୍ବରୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି, ତାହା ସବୁ ବୋଧେ ମୌଲାନା ଭୁଲି ଯାଇଥିଲେ । "ଭାରତ ଛାଡ଼" ପ୍ରସ୍ତାବ ସମ୍ପର୍କରେ ଚିଠା ପ୍ରସ୍ତାବ ପଠାଇବା ଛଡ଼ା ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜେ ଏଲାହାବାଦ ଏବଂ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧାରେ ହୋଇଥିବା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଲୋକମତ ନିଜ ପ୍ରସ୍ତାବ ସପକ୍ଷରେ ଅଧିକ କରାଇବା ପାଇଁ "ଭାରତ ଛାଡ଼" ବିଷୟରେ ନିଜ ପତ୍ରିକା "ହରିଜନ"ରେ ଦମାଦମ ଲେଖାଲେଖି କରୁଥିଲେ । ୧

ସଂକ୍ଷେପରେ ଦେଶର ଅବସ୍ଥା ଦ୍ରୁତଗତିରେ ଖରାପ ଆଡ଼କୁ ଯାଉଥିବାରୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ କଂଗ୍ରେସ ଶଙ୍କାପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା । ତା'ଛଡ଼ା କୁହାଯାଇଥିଲା ଯେ, ଭୟ ହେଉଛି, ଇଂରେଜ ସରକାର ଯେଉଁଳି ବେଖାତିର, ଅତ୍ୟାଚାରମୂଳକ ଏବଂ ଏକଜିଦିଆ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି, ତା ଫଳରେ ଲୋକେ ଏପରି ବିରକ୍ତ ହୋଇଗଲେଣି ଯେ ସେମାନେ ଆକ୍ରମଣକାରୀକୁ ମୁକ୍ତିଦାତା ରୂପେ ଦେଖି ଏପରିକି ମୁକ୍ତିଦାତା ବୋଲି ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଗତ କରି ପାରନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଥିଲା, ମିତ୍ର ଶକ୍ତିମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ନିଜର ସହାନୁଭୂତିବଶତଃ କଂଗ୍ରେସ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇଂରେଜ ସରକାର୍‌ଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅସୁବିଧାରେ ନ ପକାଇବା ଭଳି ନୀତି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଥିଲା, "କ୍ରିପସ୍‌ଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ବିଫଳ ହେବା ପରେ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରେ ରହିଲା ଗୋଟିଏ ଉପାୟ ଏବଂ ତାହା ହେଉଛି—ଇଂରେଜ ଶାସନ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଅପସରିଯିବା ପାଇଁ ଦାବୀ କରିବା । ଏହାହେଲେ ଜାପାନ ପକ୍ଷରୁ ଆଗତପ୍ରାୟ ଆକ୍ରମଣମଳକ ବିପଦର ପ୍ରତିରୋଧ ସଙ୍ଗଠିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସଫଳ ହେବ ।" "ଯେଉଁ ଦାବୀ କେବଳ ଭାରତର ସ୍ୱାର୍ଥଦୃଷ୍ଟିରୁ କରା ନ ଯାଇ ଇଂରେଜଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ ଏବଂ ସଂଯୁକ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରପୁଞ୍ଜ ଯେଉଁ ନୀତି ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ, ସେହି ନୀତି ବଜାୟ ରଖିବା ପାଇଁ ଏହି ଦାବୀ କରାଯାଉଛି । ଭାରତବର୍ଷରୁ ଇଂରେଜ ଶାସନ ଲୋପପାଇଁ ଦାବୀ କରିବା ସମୟରେ କଂଗ୍ରେସର ଇଂରେଜ ସରକାର ତଥା ମିତ୍ରଶକ୍ତି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କୁ ଚାଲିଥିବା ଯୁଦ୍ଧରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅସୁବିଧାରେ ପକାଇବାର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ବା ଜାପାନ ଯେପରି ଭାରତକୁ ଆକ୍ରମଣ କରେ ବା ଚୀନ ଉପରେ ଅଧିକ ଚାପ ଦିଏ, ସେଥିପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ । ତା'ଛଡ଼ା ମିତ୍ର ଶକ୍ତିର ଆତ୍ମରକ୍ଷାଜନିତ କର୍ମରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆଞ୍ଚ ଆଣିବା ମଧ୍ୟ କଂଗ୍ରେସର ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ମିତ୍ର ଶକ୍ତିମାନେ ରହିଲେ ଜାପାନକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ଆକ୍ରମଣର ମୁକାବିଲା କରି ଚୀନକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ମିତ୍ରଶକ୍ତିମାନଙ୍କର ସୈନ୍ୟ ରଖିବାକୁ କଂଗ୍ରେସ ରାଜି । ଇଂରେଜ ସରକାର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଭାରତବର୍ଷରୁ ଇଂରେଜ ଶାସନ ସାଙ୍ଗ କରିବା ପାଇଁ କରାଯାଉଥିବା ଏହି ନିବେଦନର ଯେବେ କୌଣସି ଆଶୁ ବିଚାର ନ କରନ୍ତି, ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ କଂଗ୍ରେସ ସଂପ୍ରସାରିତ ଅହିଂସାତ୍ମକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳାଇବ ।''

ତା'ଛଡ଼ା ଉକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବ ବିଚାର କରିବା ପାଇଁ ଅଗଷ୍ଟ ୭ ତାରିଖ ଦିନ ବମ୍ବେରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ବସିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା ।

ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବମ୍ବେ ଅଧିବେଶନରେ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହୋଇ ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରାଯାଇ ଏଥିରେ ଥିଲା—"ଦେଶର ମୁଖ୍ୟ ଦଳ ତଥା ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ହିଁ କେବଳ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠନ କରାଯାଇ ପାରେ । ତେଣୁ ଏହା ହେବ ଭାରତ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ସମସ୍ତ ମୁଖ୍ୟ ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ଗୋଟିଏ ମିଳିତ ସରକାର । ଏହାର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ ହେବ ଭାରତକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଏବଂ ଏହା ଅଧୀନରେ ଥିବା ସମସ୍ତ ସାମରିକ ତଥା ଅହିଂସାତ୍ମକ ଶକ୍ତି ସାହାଯ୍ୟରେ ଓ ମିତ୍ର ଶକ୍ତିର ସହଯୋଗରେ ଆକ୍ରମଣକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବା ... ... ଏହି ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଶାସନବିଧାୟକ ସଭାର ଗୋଟିଏ ରୂପରେଖ ଚିନ୍ତା କରିବେ ଏବଂ ତଦନୁଯାୟୀ ଗଠିତ ଶାସନ ବିଧାୟକସଭା ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମସ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଗ୍ରହଣୀୟ ହେବା ଭଳି ଦେଶ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରିବେ । ଏହି ସମ୍ବିଧାନ ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘ ଢାଞ୍ଚାରେ ହେବ ଏବଂ ଏଥିରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ସଂଘରେ ଯୋଗଦେଇଥିବା ଅଙ୍ଗମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ କ୍ଷମତା ରହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବଳକା କ୍ଷମତାମାନ ମଧ୍ୟ ସେ ଅଙ୍ଗମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରହିବ ।" ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ ମୁକ୍ତ ଜାତିକୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ବିଶ୍ୱ ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘ ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଇଥିଲା । ଆରମ୍ଭରେ ଏହାର ଭିତ୍ତି ହେବ ମିତ୍ରଶକ୍ତି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ର ସମୂହ, ଯାହାକି ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ଅଗଷ୍ଟ ୮ ତାରିଖ ଦିନ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବୈଠକରେ ଭାରତଛାଡ଼ ପ୍ରସ୍ତାବ ଜବାହରଲାଲ ଆଗତ କରିଥିଲେ । ଉକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ ସମର୍ଥନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟମାନେ ଅନୁମୋଦନ କରିଥିଲେ । ଚରମ ଆଗ୍ରହ ଓ ଉତ୍ସାହ ସହକାରେ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ସର୍ବସମ୍ମତିକ୍ରମେ ପାସ ହୋଇଗଲା । ଶେଷ ବକ୍ତୃତାରେ ଅନ୍ୟ ବିଷୟମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, "ଭଗବାନ ମୋତେ ଅହିଂସା ରୂପକ ଗୋଟିଏ ଅମୂଲ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ର ଦାନ କରିଛନ୍ତି......। ଏହି ଯେଉଁ ଧ୍ୱଂସର ତାଣ୍ଡବଲୀଳା ଚାଲି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ଗ୍ରାସ କରିବାକୁ ବସିଛି, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଯେବେ ଚୁପଚାପ ବସେ......ତା'ହେଲେ ଭଗବାନ ମୋତେ କ୍ଷମା ଦେବେ ନାହିଁ ।" ସେ ପୁଣି କହିଲେ, "ମୁଁ କ'ଣ ଜାପାନକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ କହିବି ? ଚୀନକୁ ଅନ୍ୟ ଦେଶ କରାୟତ୍ତ କରିବାକୁ ଆମେ କ'ଣ ଛାଡ଼ିଦେବା ? ଯେବେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ମୋତେ ବିରୋଧ କରେ, ଏପରିକି ମୁଁ ଭୁଲ କରୁଛି ବୋଲି ମୋତେ ବୁଝାଇବାକୁ ଯେବେ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷ ଚେଷ୍ଟାକରେ ତା'ହେଲେ କେବଳ ଭାରତବର୍ଷ ପାଇଁ ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱପାଇଁ ମୁଁ ମୋ ରାସ୍ତାରେ ଆଗକୁ ଚାଲିବି ।" ଶେଷକୁ ସେ କହିଲେ, "ପ୍ରକୃତ ଆନ୍ଦୋଳନ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆରମ୍ଭ ହେଉ ନାହିଁ । ଆପଣମାନେ ମୋ ହାତରେ କେତେକ କ୍ଷମତା ଦେଇଛନ୍ତି । ମୋର ପ୍ରଥମ କାର୍ଯ୍ୟ ହେବ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ସହିତ ଦେଖାକରି ତାଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ଦାବୀ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବା । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ହୁଏତ ୨।୩ ସପ୍ତାହ ଲାଗିପାରେ । ଆପଣମାନେ ଏହା ଭିତରେ କଣ କରିବେ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କହିବି । ଚରଖା ତ ଅଛି । ଅହିଂସା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଏହାର ସ୍ଥାନ ଅଛି ବୋଲି ବୁଝାଇବାପାଇଁ ମୋତେ ମୌଲାନାଙ୍କ ସହିତ ଯଥେଷ୍ଟ ଯୁକ୍ତି କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଆପଣମାନଙ୍କ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚଉଦଦଫା ସମ୍ବଳିତ ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ତା'ଛଡ଼ା ଆହୁରି ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ ଅଛି ଏବଂ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଗଲେ, ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଯଥେଷ୍ଟ ଜୀବନ୍ତ ହେବ । ଆପଣମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ବର୍ତ୍ତମାନଠାରୁ ନିଜକୁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦର ଅଧୀନ ବୋଲି ନ ଭାବି ସ୍ୱାଧୀନ ବୋଲି ଭାବି ତଦନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ । ଏହା କିଛି ଥଟ୍ଟାକଥା ନୁହେଁ । ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଧୀନ ମନୋଭାବ ପୋଷଣ କରିବାକୁ ହେବ । ନିଜକୁ ସ୍ୱାଧୀନ ବୋଲି ଭାବିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦାସତ୍ୱର ଶିକୁଳୀ ଛିଡ଼ିଯିବ ।" ସେ ଉପସ୍ଥିତ ଜନତାକୁ କହିଲେ, ନେତାମାନଙ୍କ ଗିରଫଦାରୀ ପରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ନିଜକୁ ନିଜର ସେନାପତି ଭାବି "ଭାରତଛାଡ଼" ପ୍ରସ୍ତାବ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଦିଗରେ "କର ବା ମର" ପଣ ନେଇ ଅହିଂସାକୁ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଦରକାର ।

ରାତ୍ରି ଅର୍ଦ୍ଧରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ବୈଠକ ଶେଷ ହେଲା । ମୁଁ ସେଥର ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ଘରେ ରହୁଥିଲି । ରାତି ସାଢ଼େ ୩ଟା ବେଳେ ପୋଲିସ ଆମକୁ ନିଦରୁ ଉଠାଇଲା । ଆମକୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗିରଫ କରାଯିବ ବୋଲି ଜନରବ ଶୁଣାଯାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିବାରୁ ଆମକୁ ଏତେ ଚଞ୍ଚଳ ଗିରଫ କରାଯିବ ବୋଲି ଭାବି ନ ଥିଲୁ । ଗିରଫ କରାଯିବାରେ ଆମେ ମଧ୍ୟ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟହେଲୁ ନାହିଁ । ଗିରଫ କରାଯିବା ପରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଯିବା ପାଇଁ ପୋଲିସ ଆମକୁ କହିଲେ । କୌଣସି ଗିରଫ ପରୱାନା ଦେଖାଇଲେ ନାହିଁ ବା ଆମେ ମଧ୍ୟ ତାହା ମାଗିଲୁ ନାହିଁ । ଆମକୁ କେଉଁଠାକୁ ନିଆଯାଉଛି, ତା' ମଧ୍ୟ କୁହାଗଲା ନାହିଁ । ଅଳ୍ପ ସମୟ ଦେଇ ତା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ କୁହାଗଲା । ଖବରନେଲୁ ଯେ ସମସ୍ତ ଘରେଇ ଲୋକଙ୍କର ଟେଲିଫୋନ କାଟି ଦିଆଯାଇଛି । ସୌଭାଗ୍ୟବଶତଃ ମୋ ସ୍ତ୍ରୀ ମୋ ସହିତ ଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇ ନ ଥିଲା । ସେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି କାର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ଦପ୍ତରରେ ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ଥିଲେ ଏବଂ ମୁଁ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବମ୍ବେକୁ ଆଣିଥିଲି । ମୁଁ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ସୁଚେତାକୁ ଏତିକି କହିଗଲି ଯେ ସେ ବା ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ଦପ୍ତରର କୌଣସି କର୍ମଚାରୀ ବମ୍ବେ ନ ଛାଡ଼ି ପାରୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କରି ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲୁ ରଖିବେ । ସେମାନେ ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇପାରନ୍ତି । ପଇସାପତ୍ର ପାଇଁ ସୁଚେତାଙ୍କୁ ମୁଁ ଜଣେ ସିନ୍ଧି ଭାଇ ପ୍ରତାପଡିୟାଲ ଦାସଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନେବାକୁ କହିଲି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନରୁ ମଧ୍ୟ ଟଙ୍କା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ମୁଁ କହିଗଲି ।

ଆମକୁ ବମ୍ବେର ମୁଖ୍ୟ ରେଲଷ୍ଟେସନ ଭିକ୍ଟୋରିୟା ଟର୍ମିନ୍‌ସକୁ ନିଆଗଲା । ଆମକୁ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଯେପରି କିଛି ଜାଣି ନ ପାରନ୍ତି, ଖବ ଗୁପ୍ତରେ ନିଆଯାଉଥାଏ । ଏଥିପାଇଁ ସମସ୍ତ ଆସୁଥିବା ଏବଂ ଯାଉଥିବା ଟ୍ରେନକୁ ବନ୍ଦ କରାଯାଇଥାଏ । ଷ୍ଟେସନକୁ କେତେକ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ଅଣାଯାଇ ଥିବାର ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେତେକଙ୍କୁ ଅଣାଯାଉ ଥିବାର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦେଖିଲୁ । ମହାଦେବ ଭାଇ ଏବଂ ମୀରାବେନ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସେଠାକୁ ଅଣାଯାଇଥିବାର ଆମେ ଦେଖିଲୁ, ଆମ ପାଇଁ ବରାଦ କରାଯାଇଥିବା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଟ୍ରେନରେ ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ଡବା ଥାଏ, ଗୋଟିଏ ଡବାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ, ତାଙ୍କ ଦଳର ଅନ୍ୟ ସଭ୍ୟ ଏବଂ ସରୋଜିନୀ ନାଇଡ଼ୁଙ୍କୁ ବସିବାକୁ ବରାଦ କରାଗଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ ଡବାରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ତୃତୀୟ ଡବାରେ ଗିରଫ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥାନୀୟ ନେତାମାନଙ୍କୁ ବସିବାକୁ କୁହାଗଲା । ଜେଲ୍ ବିଭାଗର ଇନସ୍‌ପେକ୍ଟର ଜେନେରାଲ ଏବଂ ପୋଲିସ ଲୋକେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଡବାରେ ବସିଲେ, ଇନସ୍‌ପେକ୍ଟର ଜେନେରାଲ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜଣେ ପୁରାତନ ବନ୍ଧୁ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କେଉଁଠାକୁ ନିଆଯିବ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ବିଷୟରେ ସେ ଆମକୁ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ ବା ତାଙ୍କୁ କାଳେ ଅସୁବିଧାରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହେବ ସେଥିପାଇଁ ଆମେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ କିଛି ପଚାରିଲୁ ନାହିଁ । ଡବାରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଏକାଠି ହେବା ସମୟରେ ଗୋବିନ୍ଦବଲ୍ଲଭ ପନ୍ଥ ନ ଥିଲେ । ଦୁଇ ଦିନ ପରେ ସେ ଆମ ନିକଟରେ ଅହମ୍ମଦ ନଗର ଦୁର୍ଗରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ତାଙ୍କର ସମୟ ନେଇଥିଲେ ବୋଲି ଆମକୁ କହିଲେ । ଏହା କିଛି ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ନୂଆ କଥା ନୁହେଁ ।

ଆମ ଟ୍ରେନ ପୁନା ଅନ୍ତର୍ଗତ ଚିନଚୁଓ୍ୱାଡ଼ରେ ଅଟକିଲା । ଆମକୁ କେଉଁଠାକୁ ନିଆଯାଉଛି ସେ ବିଷୟ ଲୋକେ ଯେପରି ନ ଜାଣନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମର ଗନ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଜଣାଯାଇ ଥିଲା ଏବଂ ପୁନାରେ ଆମର ଟ୍ରେନ ଅଟକିବ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଲୋକେ ଜାଣିଥିଲେ । ଟ୍ରେନ ଅଟକିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ଲାଟଫର୍ମର ଦୂରରେ ଏହାକୁ ରଖାଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କେତେକ ଯୁବକ ଟ୍ରେନ ଆଡ଼କୁ ଆସୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଲାଠିଧାରୀ ପୋଲିସ ସେମାନଙ୍କୁ ଘଉଡ଼ାଇ ଦେଲେ । ଏହା ଦେଖି ଜବାହରଲାଲ ଝରକାବାଟେ ଡେଇଁପଡ଼ି ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ପାଟିକରି ଡାକିଲେ, କିନ୍ତୁ ପୋଲିସ ତାଙ୍କୁ ଘେରରେ ରଖି ଡବା ଭିତରକୁ ନେଇ ଆସିଲା । ମୋର ଯେତେ ଦୂର ଧାରଣା ଅଛି ଶଙ୍କର ରାଓ ମଧ୍ୟ ଏହି ଘଟଣାରେ ଭାଗ ନେଇଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଦଳର ଲୋକେ ବସିଥିବା ଡବାଟି ପୁନାରେ କଟାଯାଇ ରଖାଗଲା ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନେ ଥିବା ଡବାକୁ ନିଆଗଲା । ଆମ ଟ୍ରେନକୁ ଉପରଓଳା କେତେକ ଷ୍ଟେସନ ପରେ ରଖାଯାଇ ଆମକୁ ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ଗକୁ ନିଆଗଲା । ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ଥିବା ଏକମାତ୍ର ଦୁର୍ଗ ଅହମ୍ମଦ ନଗର ଦୁର୍ଗ ବୋଲି ଆମେ ଜାଣିଥିଲୁ । ଦୁର୍ଗ ଭିତରେ ଉଚ୍ଚ କାନ୍ଥ ଦିଆଯାଇ ଆମ ପାଇଁ ପ୍ରାୟ ୬ ଗୋଟି କୋଠରୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥିଲା । ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ ହେବା ଏବଂ ଆମ ଗିରଫଦାରୀର ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ ଏତେ କମ୍ ଥିଲା ଯେ, ଏହା ଭିତରେ ଏହା ସବୁ ଆୟୋଜନ କରାଯିବା ଅସମ୍ଭବ । ପ୍ରକୃତ ଘଟଣା ହେଉଛି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗିରଫ କରି ନିର୍ମମ ଭାବେ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଦବାଇବା ପାଇଁ ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ଆୟୋଜନ ହୋଇଥିଲା । ଯେଉଁ ଛାଉଣିମାନଙ୍କରେ ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କୁ ରଖାଯିବ ଏବଂ ଏପରିକି କିଏ କିଏ ଗିରଫ ହେବେ ସେ ସବୁ ତାଲିକା ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଦେଖା କରି ତାଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ଦାବୀ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ ଦେବାକୁ ବଡ଼ଲାଟ ଯେ, ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ ତହିଁରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଉକ୍ତ ଦୁର୍ଗରେ ଆମେ ୩ ବର୍ଷକାଳ କିପରି କଟାଇଲୁ ତାହା ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏତିକି କହିଲେ କିନ୍ତୁ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ଯେ ପ୍ରଥମ ୨୦ ଦିନ ଧରି କୌଣସି ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଦିଆଯାଉ ନ ଥିଲା । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମେ ଆବଦ୍ଧ ଥିବା ଜେଲର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱ ବାହାରେ କାହା ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ରଖିବାର ମଧ୍ୟ କିଛି ଉପାୟ ନ ଥିଲା । ଆମ ପାଖକୁ କେହି ଚିଠିଦେବା ବା ଆମେ କାହାକୁ ଚିଠିଦେବା ପୁରାପୁରି ମନା ଥିଲା । ଏପରିକି ଆମର କାରାଗାର ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ମୁଖ୍ୟ କର୍ମଚାରୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କର୍ମଚାରୀମାନେ ସେ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବା ମନା ଥିଲା ।

୨୦ ଦିନ ପରେ ଯେତେବେଳେ ଆମକୁ ''ଟାଇମସ୍ ଅଫ୍ ଇଣ୍ଡିଆ'' ଗୋଟିଏ ଇଂରାଜୀ ମାଲିକାନା ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଦିଆଗଲା, ତହିଁରେ ମହାଦେବ ଭାଇଙ୍କ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଗୋଟିଏ ଖବର ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲୁ । ଯହିଁରୁ କି ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିବାର ଜଣାଗଲା । ଏ ସମ୍ବାଦ ଅର୍ଥାତ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିବା କଥା ସତ୍ୟ କି ନୁହେଁ ତାହା ଆମ ଜେଲ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ସାହେବ ସୁପରିନ୍‌ଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟଙ୍କୁ ପଚାରିବାରୁ ଆମର ଉକ୍ତ ଆଶଙ୍କା ସତ୍ୟ ବୋଲି ସେ କହିଲେ । ପରେ ଆମର ଗିରଫଦାରୀର ୭ ଦିନ ଭିତରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ ତାରିଖ ଦିନ ମହାଦେବ ଭାଇଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିବାର ଆମେ ଜାଣିଲୁ । ଆମେ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆସିଲୁ ସେ ପୁରାପୁରି ସୁସ୍ଥସବଳ ଥିବାରୁ ଏହି ଘଟଣା ଆମ ପକ୍ଷରେ ହେଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ । ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ସ୍ନେହୀ ବନ୍ଧୁ । ୨୫ ବର୍ଷ ଧରି ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ କରି ଆସିଥିଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସେବା । ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜଣେ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ସହକର୍ମୀ ଏବଂ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସବୁ ସମୟରେ ଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟର ଦୈନନ୍ଦିନ ବିବରଣୀରଖୁଥିଲେ । ମହାଦେବଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଫଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଏହା କିଭଳି ବିରାଟ ଧକ୍କା ଦେଇଥିବ ତାହା କଳ୍ପନା କରିବା ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ । ସାରା ବିଶ୍ୱଠାରୁ ପୁରାପୁରି ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଥିବା ସେହି ସ୍ଥାନରେ ଆମେ ନୀରବରେ ନିଜର ଦୁଃଖ ମନେ ମନେ ବୋଧ କରିବା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ନ ଥିଲା । ଏପରିକି ପରସ୍ପର ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଆମର ସାହସ ନ ଥିଲା ।

ଖବରକାଗଜ ପାଇ ତାହା ପାଠ କରି ଆମ ଗିରଫଦାରୀ ପରେ ଯେଉଁସବୁ ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା ତାହା ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲୁ । ଦେଶସାରା ଯାହା ସବୁ ଘଟୁଥିଲା ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଆମର କିଛି ଉପରଠାଉରିଆ ଧାରଣା ହେଲା । ପରେ ଜାଣିଲୁ ଯେ, ୯ ତାରିଖ ସକାଳେ ବହୁ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ବିରଳା ଭବନରେ ଏକାଠି ହୋଇଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ ବକ୍ତୃତା ଦେବାର ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ନେତା-ମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇଥିବା ଖବର ଜଣା ନ ଥିଲା । ସେତେବେଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗିରଫ ହୋଇ ନ ଥିବା ପ୍ୟାରେ ଲାଲ ବିରଳା ପରିବାରର ଲୋକେ ଯେପରି କୌଣସି ଅସୁବିଧାରେ ନ ପଡ଼ନ୍ତି ବା ସବୁ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀଙ୍କୁ ଯେପରି ଗିରଫ କରା ନ ଯାଏ ସେଥିପାଇଁ ବ୍ୟଗ୍ରତା ପ୍ରକାଶ କରି ସଭା ହେବା ନ ଚାହିଁ କେବଳ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଶେଷ ବାର୍ତ୍ତା ସଂକ୍ଷେପରେ ଲୋକଙ୍କୁ କହିଲେ । ଉକ୍ତ ବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛି ଲୋକେ ୨ଟି ଜିନିଷର ଦୂରରେ ରହିବେ ଅର୍ଥାତ୍ ହିଂସା ଏବଂ କାପୁରୁଷ ପରି ଲୁଚି ସହିଯିବା । ତା' ଛଡ଼ା ଅହିଂସାତ୍ମକ ଅସହଯୋଗ ଉପାୟରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲୁ ରଖିବା ।

ସବୁ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯିବା ପରେ ଛାଏଁ ଛାଏଁ ଭାରତ ସାରା ଗଣ ବିପ୍ଳବ ଦେଖା ଦେଲା । ପ୍ରାୟ ଏକ ସପ୍ତାହ କାଳ ବମ୍ବେ,ଅହମଦାବାଦ, ଦିଲ୍ଲୀ, ବାଙ୍ଗାଲୋର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କଲିକତା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ବ୍ୟବସାୟ ବାଣିଜ୍ୟ ଅଚଳ ହୋଇଗଲା । ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ନିର୍ମମ ଅତ୍ୟାଚାର କରାଯିବା ଫଳରେ ଲୋକେ ନ ଭାବି ନ ଚିନ୍ତି ମନକୁ ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା ସରକାରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କଲେ ।

ମୋ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ୍ରମେ ବମ୍ବେରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବା ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ଅଫିସ ଏହି ବିଶୃଙ୍ଖଳିତ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ସାଦିକ୍ ଅଲ୍ଲି, ସୁଚେତା, ଦୟାଭାଇ ପଟେଲ, ମୃଦୁଲା, ମୋ ପୁତୁରା ଗିରିଧାରୀ ଏବଂ ବମ୍ବେରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର୍ମୀମାନେ ୯ ତାରିଖ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ବମ୍ବେର ଗୋଟିଏ ଅଜ୍ଞାତ ସ୍ଥାନରେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ଦପ୍ତର ଚାଲୁ ରଖିବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ଏହି ଦପ୍ତର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ ରହିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ଥିର ହେଲା । କର୍ମୀମାନେ ବରାବର ଏକାଠି ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସ୍ଥିର କରୁଥିଲେ । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଉଦ୍ୟମରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଗୋଷ୍ଠୀ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା । ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଆଖିବୁଜା ଅତ୍ୟାଚାର ଚାଲୁଥିବାରୁ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ହେଲା । ଏହା ଥିଲା ଗୋଟିଏ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ସଙ୍ଘବଦ୍ଧ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ବମ୍ବେଠାରୁ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ, ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ ଏବଂ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ସମ୍ବାଦମାନ ପଠାଯାଉ ଥିଲା । ଅନ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ କିଛି କରିବା ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ଅରୁଣା, ଲୋହିଆ, ଅଚ୍ୟୁତ୍ ଏବଂ ସାମ୍ୟବାଦୀ ଗୋଷ୍ଠୀର ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ କିଛି ଦିନ ପରେ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ପକ୍ଷରୁ ଗୋଟିଏ ଗୁପ୍ତ ରେଡ଼ିଓ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇ ପ୍ରତିଦିନ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଚାଲୁଥିବା ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ପର୍କରେ ସମ୍ବାଦ ପ୍ରଚାର କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିବା ଭଳି ପ୍ରଚାର କରାଯାଇ ପୋଲିସ ପକ୍ଷରୁ ଚାଲିଥିବା ନିର୍ମମ ଅତ୍ୟାଚାରର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଉ ଥିଲା । ପୋଲିସ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ବରାବର ଖୋଜୁଥିବାରୁ ଏହାକୁ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ନିଆ ଯାଉଥିଲା । ଶେଷକୁ ଏହା ଧରା ପଡ଼ିଲା ଏବଂ ରେଡ଼ିଓରେ ପ୍ରଚାର କରୁଥିବା ଉଷା ମେହେଟା ନାମକ ଜଣେ ସାହସୀ ବାଳିକାକୁ ଗିରଫ କରାଗଲା । ତାକୁ ଜେଲରେ ବହୁ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏ ଅଫିସ ପକ୍ଷରୁ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଗୁପ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶମାନ ପଠାଯାଉଥିଲା । ଲୋକେ ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ଆପଣାଛାଏଁ ଏହି ଅନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ଏବଂ ସରକାର ପକ୍ଷରୁ ଚାଲିଥିବା ନିର୍ମମ ଅତ୍ୟାଚାର ସମ୍ପର୍କରେ ଏହି ଅଫିସ ପକ୍ଷରୁ ବିଦେଶରେ ଥିବା ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବାଦ ଯୋଗାଯାଉଥିଲା । ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରତିନିଧି ଓ ବାର୍ତ୍ତାବହ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ବରାବର ବୁଲୁଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରାଜନୀତି ସହ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନ ଥିବା ଧନୀ ତଥା ଉଚ୍ଚ ପରିବାରର ବହୁ ଯୁବକ ଯୁବତୀ ଥିଲେ ଏବଂ ଏମାନେ ଜାଣି ଶୁଣି ଏହି ବିପଦ୍‌ଜନକ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲୁ ରଖିଥିବା ବନ୍ଧୁମାନେ ସାମ୍ୟବାଦୀ ନେତାମାନଙ୍କସହ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲୁ ରଖିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦେଶସାରା ଗସ୍ତ କରୁଥିଲେ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ୧୮ ମାସ ଧରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ପ୍ରଧାନ କର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇଥିଲା । ୧୯୪୪ଏପ୍ରିଲ ମାସରେ ଶେଷକୁ ସୁଚେତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା । ଅରୁଣା ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୋଲିସକୁ ଧରା ଦେଲେ ନାହିଁ ।

ଜନ ବିପ୍ଳବ ଅତି ଭୟଙ୍କର ରୂପ ଧାରଣ କଲା । ଜାମସେଦପୁରରେ ଭାରତର ଚାରିଆଡ଼ରୁ ଥିବା ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାର ଶ୍ରମିକ, ନେତାମାନଙ୍କ ଗିରଫଦାରୀର ପ୍ରତିବାଦ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସ୍ୱରୂପ ୧୫ ଦିନ ଧରି କାର୍ଯ୍ୟ ବନ୍ଦ କରି ଦେଲେ । ଏହି ବିପ୍ଳବର ପ୍ରଧାନ ଅଂଶ ନେଇଥିଲେ ଛାତ୍ରମାନେ, ଯାହାକି ସାଧାରଣ କଥା । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରାୟ ଶତକଡ଼ା ୮୦ ପଢ଼ାପଢ଼ି ଛାଡ଼ି ଦେଲେ । ବନାରସ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରମାନେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ଫାଟକ ବନ୍ଦ କରି ଦେଇ, ପୋଲିସ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ତା ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଦେଲେ ନାହିଁ ଏବଂ ଯେବେ ସରକାରୀ ଲୋକେ ଜବରଦସ୍ତ ପଶନ୍ତି ତାହାହେଲେ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବା ପାଇଁ ସାମରିକ ଶିକ୍ଷା ପାଉଥିବା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଜଗି ରହିବାକୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ ।

କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ନିର୍ମମ ଅତ୍ୟାଚାର ଚାଲିଲା । ଦିଲ୍ଲୀରେ ଅଗଷ୍ଟ ୧୧ ତାରିଖ ଓ ୧୨ ତାରିଖ ଦୁଇଟି ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ୪୭ ଥର ପୋଲିସ ପକ୍ଷରୁ ଗୁଳି ଚାଳନା କରାଯାଇଥିଲା । ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶରେ ୯ ତାରିଖଠାରୁ ୨୧ ତାରିଖ ମଧ୍ୟରେ ୨୯ ଥର ଗୁଳିଚାଳନା କରାଯାଇ ୭୬ ଜଣ ଲୋକଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ୧୧୪ ଜଣ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ହୋଇଥିଲେ । ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶରେ ପ୍ରଥମ ୩ ସପ୍ତାହ ମଧ୍ୟରେ ପୁଲିସ ଗୁଳିରେ ୭୪ ଜଣଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ, ୧୦୬ଜଣ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ଏବଂ ୧୧୦୮ ଜଣ ଲୋକଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇଥିଲା । ମହୀଶୂରରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ହେବାର ଅଳ୍ପ କେତେଦିନ ମଧ୍ୟରେ ପୁଲିସ ଗୁଳି ଫଳରେ ପ୍ରାୟ ୬୦୦ ଲୋକଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା । ପାତିଆଲାରେ ସରକାରୀ କୋଠା ଉପରେ ଜାତୀୟ ପତାକା ଉଡ଼ାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବାରୁ ୮ ଜଣ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ଗୁଳି କରି ମାରି ଦିଆଗଲା । ମହୀଶୂରରେ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଉପରେ ଗୁଳି କରି ୧୦୦ ଜଣରୁ ଅଧିକ ଲୋକଙ୍କୁ ମାରି ଦିଆଯାଇଥିଲା । କଲିକତାରେ ଅସଂଖ୍ୟବାର ଗୁଳି କରାଯାଇ ବହୁ ଲୋକଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା । ବଡ଼ ବଡ଼ ସହରମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଅବସ୍ଥା ହୋଇଥିଲା । ବଙ୍ଗଳାର ମେଦିନୀପୁର ଜିଲ୍ଲା ଏବଂ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ସମାନ୍ତରାଳ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇ ଅଳ୍ପ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉକ୍ତ ସରକାର ଦକ୍ଷତାରସହ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ।

ଭାରତ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ବିବୃତି ଅନୁଯାୟୀ ୧୯୪୨ ଅଗଷ୍ଟ ୯ ତାରିଖଠାରୁ ନଭେମ୍ବର ୩୦ ତାରିଖ ମଧ୍ୟରେ ୧୦୦୮ ଜଣଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଏବଂ ୩୨୭୫ ଜଣ ସାଙ୍ଘାତିକ ଭାବେ ଆହତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରକୃତ ସଂଖ୍ୟା ଏହାଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ଥିଲା । ପ୍ରାୟ ଲକ୍ଷାଧିକ ସଂଖ୍ୟାର ଲୋକଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ନେତୃବୃନ୍ଦ କଳ୍ପନା କରି ନ ଥିବା ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ରୂପ ନେଇଥିଲା । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ନେତାମାନଙ୍କୁ ପୁରାପୁରି ଗିରଫ କରି ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଯେପରି ନିର୍ମମ ଅତ୍ୟାଚାର ଚାଲିଲା ତହିଁରେ ଲୋକେ ପାଗଳପରି ପୋଲ ଓ ଥାନା ଇତ୍ୟାଦି ସାଧାରଣ ସମ୍ପତ୍ତିମାନ ନଷ୍ଟ କରିଦେଲେ ଏବଂ ରେଲଲାଇନ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରି ଟେଲିଗ୍ରାଫ ତାରମାନ କାଟିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଭିନ୍ନ ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନିଜ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଲୋକଙ୍କୁ ଯେବେ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କର ପରିଚାଳନା ମିଳିଥାନ୍ତା, ତା'ହେଲେ ଏଭଳି ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ ଅନ୍ତତଃ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ଏପରିକି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯଦି ବାହାରେ ଥାନ୍ତେ, ତା'ହେଲେ ଲୋକେ ତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନ ମାନିଥିଲେ ଅନ୍ତତଃ ସେ ଉପବାସ କରିଥାନ୍ତେ ଏବଂ ତା ଫଳରେ ଲୋକଙ୍କର ଧନ ସମ୍ପଦ ନଷ୍ଟ କରିବାର ମନୋଭାବ ନିରୁତ୍ସାହିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଠିକ ବାଟରେ ଚାଲିଥାନ୍ତା । ମେଦିନୀପୁରର ଦୁଇଟି ତହସିଲରେ ଇଂରେଜ ଶାସନ ନିଶ୍ଚିହ୍ନ ହୋଇଥିବାରୁ ସେଠାରେ ଆଖିବୁଜା ଅତ୍ୟାଚାର ଚାଲିଥିଲା । ଏହି ଅଞ୍ଚଳର ଏବଂ ଚବିଶପରଗନା ଜିଲ୍ଲାର ଶହ ଶହ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜାତୀୟବାଦୀଙ୍କ ସହ ୩୦ ହଜାର ଲୋକ ଇଂରେଜ ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଖାଲୁଆ ଜମିରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଉଥିଲେ । ବାତ୍ୟାଜନିତ ଜୁଆର ଫଳରେ ସେମାନେ ଭସିଯାଇ ନିଶ୍ଚିହ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ଏହା ପରେ ମଧ୍ୟ ଜିଲ୍ଲା ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ସରକାରଙ୍କୁ ସୁପାରିଶ କଲେ ଯେ ଲୋକଙ୍କର ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟଯୋଗୁ କେବଳ ଯେ, ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ଦିଆଯିବା ଅନୁଚିତ, ସେତିକି ନୁହେଁ, ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମାସକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ ସାହାଯ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ କୌଣସି ବେସରକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଅନୁମତି ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ଅନ୍ନଦାପ୍ରସାଦ ଚୌଧୁରୀ ଏବଂ ବଙ୍ଗଳାରେ ଥିବା ତାଙ୍କ କର୍ମୀମାନଙ୍କ ଜରିଆରେ ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ପକ୍ଷରୁ ସାହାଯ୍ୟ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଅନ୍ନଦା ପ୍ରସାଦ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ପିତା କଟକରେ ବ୍ୟବସାୟ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ବଡ଼ ଭାଇ ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଟକରେ ପରିବାର ସହ ତାଙ୍କ ନିଜ ଘରେ ରହୁଥିଲେ । ୧୯୩୭–୩୯ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍କାଳୀନ ଶିକ୍ଷମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ କାନୁନଗୋଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ କଟକଚଣ୍ଡୀ ନିକଟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବା ମଧୁସୂଦନ ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ ମନ୍ଦିର ଥିଲା ତାଙ୍କର କଳ୍ପନା ଏବଂ ନିଖିଳଭାରତ ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ ସଂଘପକ୍ଷରୁ ସେ ତାହା ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିଲେ । ତା'ଛଡ଼ା ଓଡ଼ିଶା ଖଦୀ କାର୍ଯ୍ୟସହ ସେ ବହୁଦିନୁ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଥିଲେ । ୧୯୪୭ ମସିହାରେ ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗରେ ଡ଼କ୍ଟର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲଚନ୍ଦ୍ର ଘୋଷଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ସେ ଥିଲେ ଅର୍ଥମନ୍ତ୍ରୀ ।) ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ଚାନ୍ଦା ଜିଲ୍ଲାରେ ଥିବା ଚିମୁର ନାମକ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗ୍ରାମରେ ୪ ଜଣ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରାଯାଇ ଥିଲା । ଏହାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ପାଇଁ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ସମୂହ ଜୋରିମାନା ବସାଗଲା । ୨୦ ଜଣ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁଦଣ୍ଡ ଏବଂ ୨୬ ଜଣଙ୍କୁ ଯାବତ୍‌ଜୀବନ ଜେଲଦଣ୍ଡ ଦିଆଗଲା । ୬୦ ଜଣ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ପୋଲିସ ପକ୍ଷରୁ ପାଶବିକ ଅତ୍ୟାଚାର କରାଯାଇଥିଲା ।

ସରକାର ତାଙ୍କ ଅସୀମ କ୍ଷମତା ବଳରେ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଦବାଇ ଦେଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଦେଇଥିବା ଆଗ୍ରହ ଉତ୍ସାହ ଦବିପାରିଲା ନାହିଁ । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନର ଆଶୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଲାଭ ଦିଗରେ ଏହା ବିଫଳତା ଲାଭ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗୋଟିଏ କଥା ପ୍ରମାଣ କରିଦେଲା ଯେ, ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତାଲାଭ ନିଶ୍ଚିତ । ୧୯୪୨ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨ ତାରିଖ ଦିନ ବଙ୍ଗଳା ସରକାରଙ୍କ ମୁଖ୍ୟ ସଚିବ (Chief Secretary) ତାଙ୍କ ରିପୋର୍ଟରେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ, "ଭାରତ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ ଶୀଘ୍ର କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତର କରିବା ଏବଂ ଜାତୀୟ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଛନ୍ତି ।"

ମୋ ମତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଯେ ବାରମ୍ବାର ଆନ୍ଦୋଳନ ହେଲା, ତାହାରି ଫଳରେ ଲୋକଙ୍କର ଶକ୍ତି ଏକୀଭୂତ ନ ହୋଇଥିଲେ ଭାରତ ତାର ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରିପାରି ନଥାନ୍ତା । ସମସ୍ତ ମିତ୍ରଶକ୍ତିଙ୍କର ସୈନ୍ୟବାହିନୀମାନେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଥିବା ସମୟରେ ଯେଉଁ ଜାତି ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ରୂପକ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିପାରେ, ସେ ଜାତିକୁ ଅଧିକକାଳ ପରାଧୀନ କରି ରଖିବା ସମ୍ଭବପର ହେଲା ନାହିଁ ।

ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୀନ ହେଲା । ଭାରତକୁ ଅଧିକକାଳ ନିଜ ଅଧୀନରେ ରଖିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ ବୋଲି ସେମାନେ ଠିକ କଲେ । ଭାରତୀୟ ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀ ଉପରେ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଅଧିକକାଳ ନିର୍ଭର କରିବା ସମ୍ଭବପର ହେଲା ନାହିଁ । ଇଂରେଜ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜାତିର ଯୁବକ ସଂପ୍ରଦାୟ ଯୁଦ୍ଧ ଫଳରେ ମୂଳପୋଛ ହୋଇଥିଲେ । ଘୋର ଆର୍ଥିକ ସଙ୍କଟ ଭିତରେ ତାଙ୍କ ଦେଶ ଗତି କରୁଥିଲା । ଯୁଦ୍ଧ ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କ ବୈଦେଶିକ ଋଣ ଭାର ଯଥେଷ୍ଟ ବଢ଼ିଯାଇଥିଲା । ସେମାନଙ୍କର ଯାହାସବୁ କ୍ଷତି ହୋଇଥିଲା, ସେହି ଅନୁଯାୟୀ ଚଳିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଭାରତବର୍ଷ ଛାଡ଼ିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ଅଧୀନସ୍ଥ ଦେଶରେ ଗଜତ୍ୱ କରିବା ସମୟରେ ଇଂରେଜ ସରକାର "ବିଭକ୍ତ କରି ଶାସନ କରିବା" ନୀତିରେ ନିଜର ଆଧିପତ୍ୟ ବଜାୟ ରଖିବା ହେଉଛି ତାଙ୍କର ନୀତି । କିନ୍ତୁ ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଉକ୍ତ ଦେଶମାନଙ୍କରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ପଡ଼ିବାରୁ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଦେଶମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ବିଭକ୍ତ କରି ଚାଲିଲେ । ଆୟରଲ୍ୟାଣ୍ଡରେ ସେମାନେ ଏହା କରିଥିଲେ । ପାଲେଷ୍ଟାଇନ ଏବଂ ସାଇପ୍ରସରେ ତାହାକଲେ, ନିକଟ ଅତୀତରେ ଅସଦ୍‌ଭାବର ବୀଜ ଆରୋପ କରି କେତେକ ଆଫ୍ରିକା ଦେଶ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି ।

ଆମର ଆଲୋଚନା ଚାଲୁ । ନେତୃମଣ୍ଡଳୀକୁ ଗିରଫ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କର ଏକ୍‌ଜିକ୍ୟୁଟିଭ କାଉନ୍‌ସିଲରେ ପାସ ହୋଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରକାଶ କରି ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଗୋଟିଏ ବିବୃତି ପ୍ରକାଶ କରାଗଲା । ନେତାମାନଙ୍କର ଗିରଫଦାରୀ ଠିକ ହୋଇଛି ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରରୋଚନାରେ ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯିବା ପାଇଁ ପୂର୍ବରୁ ଯୋଜନା ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ଅଭିଯୋଗ କରାଯାଇ ଥିଲା । ଅଗଷ୍ଟ ୧୪ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୁନାରେ ଥିବା ଆଗାଖାଁ ପ୍ରାସାଦର ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହି ଅଭି-ଯୋଗର ପ୍ରତିବାଦ କରି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ସେ ଲେଖିଲେ ଯେ, କଂଗ୍ରେସ ଦାବୀକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ତାହା ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିବା ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରି ତାଙ୍କୁ ସେ ଅନୁରୋଧ କରିବେ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେସୁଦ୍ଧା ସରକାର କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିବା ଫଳରେ ଏହି ସଙ୍କଟଜନକ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି କରି ଭୁଲ କରିଛନ୍ତି । ସରକାରଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ତାଙ୍କର ଧାରଣା ହୋଇଛି ଯେ, "କଂଗ୍ରେସ ଯେପରି ଭାବିଚିନ୍ତି କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା, ତା' ଫଳରେ ହୁଏତ ବିଶ୍ୱର ଜନମତ କଂଗ୍ରେସ ସପକ୍ଷରେ ଯିବ ବୋଲି ସରକାରଙ୍କର ଭୟ ହେଲା........ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ଦାବୀ ସରକାର ଯେପରି ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରୁଛନ୍ତି, ତାର ନିରର୍ଥକତା ପ୍ରମାଣ ହେଲେ ସରକାର ଦାଣ୍ଡରେ ପଡ଼ିଯିବେ ବୋଲି ଭାବିଲେ ।

ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା ବିବୃତିରେ କୁହାଯାଇଥିଲା ଯେ, "କାଳେ ସଦ୍‌ବୁଦ୍ଧି ହେବ" ବୋଲି ଆଶା କରି ସରକାର ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଏହି ଉକ୍ତିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ "ସଦ୍‌ବୁଦ୍ଧିର ଅର୍ଥ ପଚାରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁ ସରକାର ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀ-ନତା ପାଇଁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଛନ୍ତି, ସେ କାହିଁକି ଲୋକଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଦାବୀ ସେମାନେ ଛାଡ଼ିଦେବେ ବୋଲି ଆଶା କରୁଥିଲେ । ସେ କହିଲେ,ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କୁ ସରକାରଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ଧୀରସ୍ଥିରଭାବେ ବୁଝାଇବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦମନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇଥିବା ଫଳରେ ସମଗ୍ର ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଇତସ୍ତତଃ ଓ ବିଶୃଙ୍ଖଳାଜନିତ ଅବସ୍ଥା ଦେଖାଦେଲା । ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ବରୁ କଳ୍ପନା କରାଯାଇଥିଲା ବୋଲି କରାଯାଇଥିବା ଅଭିଯୋଗକୁ ପ୍ରତିବାଦ କରି ସେ କହିଥିଲେ, "ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ କେବେହେଲେ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଘୁଣାକ୍ଷରରେ କଳ୍ପନା କରାଯାଇ ନ ଥିଲା ।" ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଅହିଂସାତ୍ମକ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସରକାର ଜାଣିଶୁଣି ମନ୍ଦ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ବୋଲି ଭୁଲ ଚିତ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି । କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥିଲା ବୋଲି ହୋଇଥିବା ଅଭିଯୋଗର ଉତ୍ତର ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥିଲେ—ସରକାର ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଭଳି ଅସମର୍ଥନଯୋଗ୍ୟ ଅଭିଯୋଗ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯେତେବେଳେ ଜାଣିଲେ ଯେ ଏଭଳି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରଯାଉଛି, ସେତେବେଳେ ସଂପୃକ୍ତ ପକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ଆବଶ୍ୟକ ଦଣ୍ଡଦେବା ଉଚିତ ଥିଲା ।

କଂଗ୍ରେସ ନିଜ ପାଇଁ କ୍ଷମତା ଚାହୁଁଥିଲା ବୋଲି ସରକାରଙ୍କ ବିବୃତିରେ କୁହାଯାଇଥିଲା । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ ଯେ, ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଘୋଷଣା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କଂଗ୍ରେସ ସରକାର ଗଠନ କରିପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସରକାର ଯେବେ ଭାବୁଥାନ୍ତି, ତା'ହେଲେ ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସରକାର ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ମୁସଲିମ ଲିଗକୁ ସେମାନେ ଦାୟିତ୍ୱ ଦେବା ଦରକାର ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ କୁହାଯାଇଥିଲା । ସେ ପୁଣି କହିଥିଲେ ଯେ, ଯୁଦ୍ଧପରେ ଭାରତ ତା ନିଜ ଅବସ୍ଥା ଦୃଷ୍ଟିରୁ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଦଳର ନ ହୋଇ ସବୁଦଳ ଓ ମତବାଦକୁ ନେଇ କିଭଳି ସରକାର ହେବା ଉଚିତ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାରୀ ହେବ ବୋଲି ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କୁହାଯାଇଥିବା ଉକ୍ତି ପୂରାପୂରି ଅବାସ୍ତବ ଏବଂ ବିଫଳ ହେବା ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଯୁକ୍ତି କରିଥିଲେ,"ଠିକ୍ ଛତୁ ଫୁଟିଲା ଭଳି ଦଳମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୁଏ ଏବଂ ସଂପୃକ୍ତ ଦଳଗୁଡ଼ିକ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ପ୍ରମାଣ କରୁ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କେବଳ ସେମାନେ ଯେବେ କଂଗ୍ରେସକୁ ବିରୋଧ କରନ୍ତି, ତା'ହେଲେ ସରକାର ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବେ, ଯାହାକି ଅତୀତରେ କରିଛନ୍ତି ।" ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶେଷରେ କହିଥିଲେ, "କଂଗ୍ରେସ କେବଳ ଭାରତ ପାଇଁ ନ ହୋଇ ଇଂରେଜ ଜନସାଧାରଣ ତଥା ସମଗ୍ର ମାନବିକତାର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦକୁ ଶେଷ କରିବାକୁ ଚାହେଁ........ଆଜି ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ହତ୍ୟା କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି, ଯାହାର ପଟାନ୍ତର ଇତିହାସରେ କେବେ ନ ଥିଲା , ତା' ଫଳରେ ମାନବ ସମାଜ ପୂରାପୂରି ବେଦମ ହୋଇଗଲାଣି । କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟର ହତ୍ୟା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମିଥ୍ୟା ଏବଂ କପଟତା ଯେପରି ବୃଦ୍ଧିହେବାରେ ଲାଗିଛି, ତା' ଫଳରେ କଂଗ୍ରେସର ବକ୍ତବ୍ୟ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ବଳଶାଳୀ ହେଉଛି ।"

ବଡ଼ଲାଟ ଉପରଠାଉରିଆ ଜବାବ ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ଉଡ଼ାଇଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ବା ସରକାରଙ୍କ ନୀତିର ପୁନର୍ବିଚାର ପାଇଁ ରାଜି ହୋଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ ।

ଖବର କାଗଜରୁ ଦେଶରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ହିଂସାତ୍ମକକାଣ୍ଡ ହେଉଥିବା ଖବର ପାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୯୪୨ ଡ଼ିସେମ୍ବର ୩୧ ତାରିଖ ଦିନ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ଏହି ଚିଠିରେ ସେ (ଗାନ୍ଧିଜୀ) ଭୁଲ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଯେବେ ବଡ଼ଲାଟ ତାଙ୍କ ହୃଦ୍-ବୋଧ କରିପାରନ୍ତି, ତା'ହେଲେ ସେ ଆବଶ୍ୟକ ପ୍ରତିକାର କରିବେ ବୋଲି ଲେଖିଥିଲେ ବା ଯେବେ କଂଗ୍ରେସ ନୀତିରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ସେ ଚାହାନ୍ତି, ତା'ହେଲେ ତାଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ଦିଆଯାଉ । ଏହି ଦୁଇଟି ପ୍ରସ୍ତାବ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଠି ଯେବେ ବଡ଼ଲାଟ ଗ୍ରହଣ ନ କରନ୍ତି, ତା'ହେଲେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ପକ୍ଷରେ ଏକ ମାତ୍ର ଉପାୟ ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜର ଦେହକୁ କଷ୍ଟ ଦେଇ ଉପବାସ କରିବା ଛଡ଼ା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ରାସ୍ତା ନାହିଁ । ବଡ଼ଲାଟ ଏହି ଚିଠିର ୧୯୪୩ ଜାନୁୟାରୀ ୧୮ ତାରିଖ ଦିନ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ଯାହାକି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସନ୍ତୋଷ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତା' ସତ୍ତ୍ୱେ ୧୯ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଚିଠିଲେଖି ତାଙ୍କ ପୂର୍ବ ଦୁଇଟି ସର୍ତ୍ତ ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଦେଖାଦେଇଥିବା ଅଚଳ ଅବସ୍ଥା ସମାଧାନ କରିବା ପାଇଁ ମନ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ନିବେଦନ କଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅଗଷ୍ଟ ୮ ତାରିଖ ଦିନ ପାସ ହୋଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସମର୍ଥନ କରୁ ନାହାନ୍ତି ବା ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଯେଉଁ ନୀତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି, ତହିଁରେ ଏକମତ ନୁହଁନ୍ତି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିବା ବଡ଼ଲାଟ ଚାହୁଁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ ଘୋଷିତ ନୀତିରୁ ତିଳେ ସୁଦ୍ଧା ଅଲଗା ହେବାକୁ ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ । ବହୁଦିନଧରି ଚିଠିପତ୍ର ଚାଲିଥିଲେ ମଧ୍ୟ କିଛି ଫଳ ହେଲନାହିଁ । ଶେଷରେ ବଡ଼ଲାଟ ଜବାବ ଦେଲେ ଯେ, ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉପବାସ କରୁଛନ୍ତି । ତାହା ସେ ଯେଉଁ ଅଖାଡୁଆ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ତହିଁରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବା ପାଇଁ କରୁଛନ୍ତି ଓ ଏହା ଗୋଟିଏ ରାଜନୈତିକ ଧମକ ବୋଲି ଚିତ୍ରଣ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ଉକ୍ତିର ପ୍ରତିବାଦ କରି ୧୯୪୩ ଫେବୃୟାରୀ ୧୦ ତାରିଖ ଦିନ ଉପବାସ ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପବାସ ଫଳରେ ଦେଶସାରା ଗଭୀର ବ୍ୟଗ୍ରତା ତଥା ଦୁଃଖରଛାୟା ଖେଳିଗଲା । ସାଧାରଣ ମତ ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଏଚ. ପି. ମୋଦୀ, ଏନ. ଆର. ସରକାର ଏବଂ ଏମ. ଏସ. ଆଣେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଏକ୍ସିକ୍ୟୁଟିଭ କାଉନସିଲ ସଭ୍ୟପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଲେ । ୧୮ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ଅଧିକ ଅବନତି ହେଲା । ଫେବୃୟାରୀ ୧୯ ତାରିଖ ଦିନ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଗୋଟିଏ ଅଣଦଳ ସମ୍ମିଳନୀ ବସି ଭାରତୀୟ ଇଂରେଜ ସମ୍ପର୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଖଲାସ କରିବାକୁ ଦାବୀ କରାଗଲା । ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ସେ ଯୋଗଦେଲେ ନାହିଁ ।

ଉପବାସର ଦ୍ୱିତୀୟ ସପ୍ତାହରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଅଧିକ ଖରାପ ହେଲା । ତାଙ୍କ ଶବସଂସ୍କାର ପାଇଁ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଆୟୋଜନ କରାଗଲା । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ କଂଗ୍ରେସ ତଥା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଅଧିକ ବଦନାମ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ "ଅଶାନ୍ତି ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସର ଦାୟିତ୍ୱ" ନାମକ ଗୋଟିଏ ପୁସ୍ତକ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରକାଶ କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ ତୃତୀୟ ସପ୍ତାହ ବେଳକୁ ତାଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରେ ଉନ୍ନତି ଘଟି ୨୧ ଦିନରେ ଉପବାସ ଶେଷ କଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ଡକ୍ଟର ବିଧାନଚନ୍ଦ୍ର ରାୟ କହିଥିଲେ, "ସେ ପ୍ରାୟ ମୃତ୍ୟୁର ପାଖାପାଖି ହୋଇ-ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବୋକା କରିଦେଲେ ।"

ଅହମ୍ମଦ ନଗର ଦୁର୍ଗରେ ଆମର ଅବସ୍ଥା ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଖରାପ । ବାହାରେ ଥିବା ଲୋକେ ବିଶ୍ୱାସଯୋଗ୍ୟ ଖବରମାନ ପାଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଆମକୁ କେବଳ ଖବର କାଗଜରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ସମ୍ବାଦ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ୧୭ ଦିନ ଧରି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଖରାପ ଆଡ଼କୁ ଯାଉଛି ବୋଲି ଆମେ ଖବର ପାଇଥାଉ । ସବୁଠାରୁ ଦୁଃଖଦାୟକ ବିଷୟ ଥିଲା, ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିପାରୁ ନ ଥିଲୁ ବା ଚିଠି ଲେଖିପାରୁ ନ ଥିଲୁ ବା ତାଙ୍କ ଉପବାସ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି କରିପାରୁ ନ ଥିଲୁ । ଆମେ ଯେପରି କୌଣସି ଖବର ନ ପାଉ, ସେଥିପାଇଁ ସରକାର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଆଗାଖାଁପ୍ରାସାଦ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ଶବ ସଂସ୍କାର ପାଇଁ ସରକାର ଆୟୋଜନ କରିଥିବା ସମ୍ବାଦ ଆମେ ପାଇଲୁ । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଫଳରେ ଯେବେ ଲୋକେ କୌଣସି ଗୋଳମାଳ କରନ୍ତି, ତାହା ଦବାଇଦେବା ପାଇଁ ସରକାର ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ଆମର ଏକ ମାତ୍ର ସାନ୍ତ୍ୱନା ଥିଲା ଯେ, ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ଏବଂ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ସେ ଅତିରିକ୍ତ ଭଲପାଆନ୍ତି, ସେମାନେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟଥିବା ଦେଶର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବେସରକାରୀ ଚିକିତ୍ସକମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ସୁଶୀଳା ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଥିଲେ । ଡାକ୍ତର ଗିଲଡ଼ରଙ୍କୁ ଯାରବାଡ଼ା ଜେଲରୁ ଆଗାଖାଁ ପ୍ରସାଦକୁ ନିଆଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଡାକ୍ତର ବିଧାନଚନ୍ଦ୍ର ରାୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତାଙ୍କ ପାଖରେ ସେ ସମୟରେ ରହି ଚିକିତ୍ସା କରିବା ନିମନ୍ତେ ପୁନା ଯାଇଥିଲେ । ଉପବାସ ଶେଷ ହୋଇଛି ବୋଲି ଖବର ପାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମର ଉଦ୍‌ବେଗ ପୂର୍ବପରି ରହିଲା । କାରଣ ଉପବାସ ପରେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଫେରିପାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବସ୍ଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିପଦଜ୍ଜନକ ହୋଇପାରେ ।

ତାଙ୍କୁ ବହୁ ବର୍ଷ ଧରି ଜେଲରେ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ତଦନୁଯାୟୀ ବହୁଦିନ ରହିବା ନିମନ୍ତେ ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ସେ ଭାବିଚିନ୍ତି, ଗୋଟିଏ ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତକରି ତଦନୁଯାୟୀ ପୁରାମାତ୍ରାରେ କାର୍ଯ୍ୟକରୁଥିଲେ । ଜେଲରେ ଥିବା ସମୟରେ ଧର୍ମସଂକ୍ରାନ୍ତ ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ିବା ତାଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏଥର ସେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ିବା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଶରୀର ତତ୍ତ୍ୱ, ଅର୍ଥନୀତି ଏବଂ ବ୍ୟାକରଣ ସମ୍ପର୍କୀୟ ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେକ୍‌ସପିୟର, ବ୍ରାଉନିଙ୍ଗ୍, ବର୍ଣ୍ଣାଡ଼ ଶ, ମାର୍କସ,ଲେନିନ ଏବଂ ଷ୍ଟାଲିନଙ୍କ ରଚିତ ପୁସ୍ତକମାନ ପଢ଼ୁଥିଲେ । ଜୀବନରେ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ କାର୍ଲ ମାର୍କସଙ୍କ ରଚିତ "ଦାସ କ୍ୟାପିଟାଲ" ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ି ସେ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ, "ମାର୍କସଙ୍କର ପଢ଼ିବାକୁ ଯେଭଳି ଫୁରସତ ଥିଲା, ମୋର ଯେବେ ସେଇଭଳି ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଥାନ୍ତା, ତା'ହେଲେ ମୁଁ ଏହାଠାରୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟଧରଣର ବହି ଲେଖିଥାନ୍ତି । ମାର୍କସବାଦ ଠିକ୍ କି ଭୁଲ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ବିବାଦ କରୁ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏତିକି ଜାଣିଲି ଯେ ଗରିବ ଲୋକେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ପେଷି ହେଉଛନ୍ତି ।

ସମୟର ସ୍ୱଳ୍ପତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ଅଧିକ ସମୟ ପାଉ ନ ଥିଲେ ହେଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥିଲେ ଜଣେ ଯଥେଷ୍ଟ ପଢ଼ାପଢ଼ି କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି । ସେ ଯେପରି ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନୀ, ସେହିପରି ଜ୍ଞାନୀ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ସେ ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଯୁକ୍ତିବାଦୀ ଥିଲେ ଜେଲରୁ ସରକାରୀ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ସେ ଦିଆନିଆ କରୁଥିବା ଚିଠିରୁ ତାଙ୍କର ଯୁକ୍ତି କରିବାର ଶକ୍ତି କେତେ ଉଚ୍ଚ ଧରଣର ଓ ଦକ୍ଷତାପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥା ଭୀତିମୂଳକ ତା'ର ନିଦର୍ଶନ ମିଳେ । ତାଙ୍କ ଯୁକ୍ତି କରିବା ଢଙ୍ଗ ଏପରି ଥିଲା ଯେ, ଶତ୍ରୁ ପକ୍ଷରେ ବହୁ ସମୟରେ ତାହା ଅବୋଧ୍ୟ ହେଉ ଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୌଦ୍ଧିକ ମାରପେଞ୍ଚ ଖେଳୁଛନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନେ ଭାବୁଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଗୋରା ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଶଠ ଏସିଆବାସୀ ବୋଲି ଚିତ୍ରଣ କରୁଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଭାରତୀୟ ଶତ୍ରୁମାନେ ତାଙ୍କୁ ଖଳପୂର୍ଣ୍ଣ ବଣିଆ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ । ଇଂରେଜୀ ତଥା ଗୁଜୁରାଟୀରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥିଲେ ଜଣେ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଲେଖକ । ତାଙ୍କ ଲେଖିବା ଢଙ୍ଗ ଥିଲା ସରଳ, ରୁଚିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛ । ଭାବିଚିନ୍ତି ସେ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକଠାରୁ ବେଶୀ ବ୍ୟବହାର କରୁ ନ ଥିଲେ । ଅନେକ ସମୟରେ ସେ ଲେଖିଥିବା ବିଷୟର ଭାବ ଜାଣିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଲେଖାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା ।

ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ଅଧ୍ୟୟନପ୍ରସୂତ ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ତଥା ଦୃଢ଼ ଭାବେ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଶକ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗର ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଶ୍ରେଣୀ ଭୁକ୍ତ କରା ନ ଯାଉଛି ବା ପ୍ରଗତିବାଦୀ ଲେଖକ ରୂପେ ଅଭିହିତ କରା ନ ଯାଇଛି ଏହା ମୋତେ ଅନେକ ସମୟରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗେ । କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସହବନ୍ଧୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ କି ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରଗତିବାଦୀ ଲେଖକ ରୂପେ ଚିତ୍ରଣ କରାଯାଉଛି ସେମାନେ ଯେଉଁ ଆଧୁନିକ ଶବ୍ଦାବଳୀ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ତାହା ସେ (ଗାନ୍ଧିଜୀ) ବ୍ୟବହାର କରୁ ନ ଥିବାରୁ କ'ଣ ଏପରି ହୋଇଛି ? ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଗାନ୍ଧିଜୀ "ସର୍ବହରା" ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ 'ଗରିବ' ଶବ୍ଦ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । 'ଶୋଷଣ' ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର ନକରି 'ଅନ୍ୟାୟ' ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । 'ଗଣତନ୍ତ୍ର' ବିଷୟରେ ସେ ବେଶି ନ କହି 'ରାମରାଜ୍ୟ'ବିଷୟରେ କହନ୍ତି । ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ନ୍ୟାୟ ବ୍ୟବହାର କରାଯିବା ପାଇଁ କହିବାବେଳେ ସେ ନିଜକୁ ସାମ୍ୟବାଦୀ ବୋଲି ପରିଚୟ ନ ଦେଇ ସାମାଜିକ ନ୍ୟାୟ ତଥା ସାମ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ବୋଲି କହନ୍ତି । ଦେଶରେ ସାମ୍ୟବାଦ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ନିଜର ପାର୍ଥିବ ସମ୍ପଦ ରଖି ଭୋଗ କରିବାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ୟୁରୋପ ଓ ଅନ୍ୟଆଡ଼େ ଅବସ୍ଥାପନ୍ନ ସାମ୍ୟବାଦୀମାନେ ଏହା କରନ୍ତି । ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ପାର୍ଥିବ ସମ୍ପଦ ଅବାଞ୍ଛନୀୟ ବୋଲି ସେ ଭାବୁଥିବାରୁ ସେ ସମସ୍ତ ତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ତ୍ୟାଗ କରିବା ଅର୍ଥ, କେବଳ ସମ୍ପର୍କ ତ୍ୟାଗ କରିବା ନ ହୋଇ ତାହା ତ୍ୟାଗ କରିବା ପାଇଁ ମନୋବୃତ୍ତି ପ୍ରକାଶ ପାଇବା । ସମସ୍ତ ସମ୍ପଦ କେବଳ ଶ୍ରମିକ-ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପାଦନ ହୁଏ ବୋଲି ସେ ନ ଭାବି ସମାଜ ଦ୍ୱାରା ଏହା ଉତ୍ପାଦିତ ହେଉ-ଥିବାରେ ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ସେ ଶ୍ରମିକ ହୁଅନ୍ତୁ ବା ପୁଞ୍ଜିପତି ହୁଅନ୍ତୁ ଏକାକୀ ହୋଇ ସମ୍ପତ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କାରଣ ଅଛି ଯେଉଁଥିପାଇଁ କି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ବା ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଲେଖକ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରାଯାଏ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ନୈତିକତା ଏତେ ଉଚ୍ଚ ଯେ ତାହା ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ,ସଙ୍ଗଠନ ଶକ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଗୁଣକୁ ପଛକୁ ପକାଇ ଦେଇଛି । ତାଙ୍କର ବୌଦ୍ଧିକଶକ୍ତି କେବଳ ଉଚ୍ଚ ନ ହୋଇ ସେ ନିଜର ଶେଷ ନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜ୍ଞାନର ସମୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ବରାବର ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରେ ଜୀବନର ଶେଷଭାଗ ବେଳକୁ ସେ କସ୍ତୁରବାଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାଉଥିଲେ । ଜୀବନର ଶେଷ ଅଂଶରେ ନୂଆ-ଖାଲିରେ ଥିବା ସମୟରେ ସେ ନିଜେ ବଙ୍ଗଳା ପଢ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଜଣେ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତି ଦ୍ରୁତଗତିରେ ତା'ର ଜ୍ଞାନ ବୃଦ୍ଧି କରିବା ଦରକାର ବୋଲି ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ଏହା ଫଳରେ ସେ ଲୋକ ଅସତ୍ୟ ଓ ଆତ୍ମପ୍ରବଞ୍ଚନାକୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଅଧିକ ସମର୍ଥ ହୁଏ ।

ଆମକୁ ଯେଉଁଦିନ ଗିରଫ କରାଗଲା ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ପୋଲିସ ପକ୍ଷରୁ ନିଷେଧ ଆଜ୍ଞା ସତ୍ତ୍ୱେ କସ୍ତୁରବା ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ଆଇନଭଙ୍ଗ କରିବାକୁ ଜିଦ୍ କଲେ । ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇ ଅଟକ ରଖିବା ପାଇଁ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦକୁ ପଠାଗଲା ପରେ ଅବଶ୍ୟ ସୁଶୀଳା ଏବଂ ପ୍ୟାରେଲାଲଙ୍କୁ ସେଠାକୁ ପଠାଗଲା । କସ୍ତୁରବାଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ବିଶେଷ ଭାବେ ଭଲ ନ ଥିଲା ଏବଂ ମହାଦେବଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ତାଙ୍କୁ ଦାରୁଣ ଧକ୍କା ଦେଲା । ତା'ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉପବାସ କଲେ । ଏହା ଫଳରେ ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ମାନସିକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗକରିବାକୁ ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପବାସ ପରେ ତାଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଦ୍ରୁତଭାବେ ଖରାପ ଆଡ଼କୁ ଗତି କଲା । ୧୯୪୩ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ତାଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଗୋଟିଏ ଇସ୍ତାହାର ପ୍ରକାଶ କରାଗଲା ଏବଂ ତହିଁରେ ଜଣାଇ ଦିଆଗଲା ଯେ ତାଙ୍କୁ ଖଲାସ କରାଗଲେ ନିଜର ଅସୁସ୍ଥତା ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା ରହିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିବାରୁ କସ୍ତୁରବାଙ୍କୁ ଅଟକ ବନ୍ଦୀ ଭାବେ ରଖାଯାଇଛି । ୧୯୪୪ ଫେବୃୟାରୀ ୨୦ ତାରିଖ ଦିନ ତାଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ସଙ୍କଟଜନକ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ଦେବଦାସ (ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସାନପୁଅ) ତାଙ୍କ ମା'ଙ୍କ ଚିକିତ୍ସା ପାଇଁ ବିଲାତରୁ ପେନିସିଲିନ୍ ଇଞ୍ଜେକସନ୍ ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ ତହିଁରୁ ନିବର୍ତ୍ତାଇ କହିଥିଲେ "ଯେତେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଔଷଧ ଆଣିଲେ ମଧ୍ୟ ତୁ ତୋ ମା'ଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆରୋଗ୍ୟ କରି ପାରିବୁ ନାହିଁ । ତୁ ଯେବେ ଜିଦ୍ କରୁ ତା ହେଲେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ବାଧାଦେବି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତୁ ପୂରାପୂରି ଭୁଲ କରୁଛୁ । ଗତ ୨ ଦିନ ହେଲା ଔଷଧ ବା ଜଳ ସେ ଗ୍ରହଣ କରୁ ନାହିଁ । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୂରାପୂରି ଭଗବାନଙ୍କ ହାତରେ । ଯେବେ ଇଚ୍ଛା କରୁ ତା ହେଲେ କିଛି କରିପାରୁ; କିନ୍ତୁ ତୁ ଯାହା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ ତାହା ନ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଛି । ମନେ ରଖ, ମରିବାକୁ ଯାଉଥିବା ମା'ଙ୍କୁ ପ୍ରତି ୪।୬ ଘଣ୍ଟାରେ ଇଞ୍ଜେକସନ୍ ଦେଇ କେବଳ ଶାରୀରିକ କଷ୍ଟ ଦେବା ସାର ହେବ ।" ଦେବଦାସ ତାଙ୍କ ବାପାଙ୍କ କଥା ମାନିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟତମାଙ୍କର ରୋଗଶଯ୍ୟାରେ ବରାବର ବସି ଥାଆନ୍ତି । ମହାତ୍ମାଜୀଙ୍କ ଜୀବନୀ ଲେଖକ ତେଣ୍ଡୁଲକରଙ୍କ ଭାଷାରେ "ଫେବୃୟାରୀ ୨୨ ତାରିଖ ଦିନ ନିଜ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ କୋଳରେ ଯେତେବେଳେ କସ୍ତୁରବା ଶେଷ ନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ିଲେ ତା ଫଳରେ ୬୨ ବର୍ଷ ଧରି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ଛିନ୍ନ ହେଲା ।"

ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ କସ୍ତୁରବାଙ୍କର ସତ୍କାର କାର୍ଯ୍ୟ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦ ବାହାରେ କରିବା ପାଇଁ ନିଜର ଆତ୍ମୀୟ ତଥା ବନ୍ଧୁମାନେ ଚାହିଁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହା ହୋଇଥିଲେ ସର୍ବସାଧାରଣରେ ଏହା କରାଯାଇ ଥା'ନ୍ତା ବୋଲି ଭାବି ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ବାହାରେ ତାଙ୍କ ସତ୍କାର କରିବା ପାଇଁ ଅନୁମତି ଦିଆ ନ ଯାଇ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦ ମଧ୍ୟରେ ତାହା କରାଗଲା । ମହାଦେବଙ୍କ ସମାଧି ପାଖରେ ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସମାଧି ହେଲା ।

୧୯୪୪ ଅପ୍ରେଲ ମାସରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ମ୍ୟାଲେରିଆ ଜ୍ୱର ହେବା ଫଳରେ ରକ୍ତହୀନତା ଦେଖାଦେଇ କମ୍ ରକ୍ତଚାପ ରହିଲା । ତାଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଖରାପ ହେବା ଫଳରେ ଗଭୀର ଉଦ୍‌ବେଗ ତଥା ଉତ୍ତେଜନା ଦେଖା ଦେଲା । କିଛି ଦିନ ପରେ ମେ ୬ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସହିତ ଥିବା ଅନ୍ୟ ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କୁ ବିନା ସର୍ତ୍ତରେ ଖଲାସ କରାଗଲା ।

ଅଟକଶାଳା ତ୍ୟାଗ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନେ ମୃତ କସ୍ତୁରବା ଓ ମହାଦେବଙ୍କୁ ଶେଷ ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ଅର୍ପଣ କରି ସେମାନଙ୍କ ସମାଧି ଉପରେ ପୁଷ୍ପମାଲ୍ୟ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସରକାରଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ଏହି ସମାଧିସ୍ଥଳ ପୁଣ୍ୟଭୂମିରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଥିବାରୁ ସରକାର ତାହା ଦଖଲ କରି ଏହାର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଆଶା । (ସମଗ୍ର ପ୍ରାସାଦ ତଥା ଏହାର ହତାକୁ ବର୍ତ୍ତମାନର ଆଗା ଖାଁ ଜାତିକୁ ଦାନ କରି ସାରିଲେଣି ।)

ଗୋଟିଏ କ୍ରୋଧାନ୍ଧ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦ ସରକାର ଏ ଯୁଗରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମାନବଙ୍କ ପ୍ରତି କିଭଳି ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ଆମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପବାସ ତଥା କସ୍ତୁରବାଙ୍କ ଅସୁସ୍ଥତା ସମୟରେ ସାମାନ୍ୟ ସାମାନ୍ୟ ଘଟଣାରେ କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକ ନ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ବିରକ୍ତିକର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିଲା । ସରକାରଙ୍କ ନିଜ ସ୍ୱୀକାର ଅନୁଯାୟୀ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜେଲ ଆଇନକାନୁନ୍ ପୂରାପୂରି ମାନୁଥିଲେ । ଏହି ବନ୍ଦୀଶାଳା ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ଭାରତୀୟ କର୍ମଚାରୀମାନେ ଏଭଳି ଭୟଭୀତ ହୋଇଥିଲେ ଯେ; ଉପରୁ ଆସୁଥିବା ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ଆକ୍ଷରିକ ଭାବେ ପାଳନ କରିବାକୁ ସେମାନେ ଜୋର ଦେଉଥିଲେ । ଏହି ହୁକୁମ ପାଳନ କରିବାରେ ସେମାନେ ନିଜର ବିବେକଚାଳନା ଆଦୌ କରୁ ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତଥା ତାଙ୍କ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାର କି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି କରିବ ସେଥିପାଇଁ କୌଣସି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନକରି ସରକାରଙ୍କ ହୁକୁମ ଅନୁଯାୟୀ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ସାଧାରଣତଃ ଭରତୀୟ ଶାସନ ବିଭାଗ କର୍ମଚାରୀମାନେ ଏଭଳି ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା—ଯନ୍ତ୍ର ପରି ହୁକୁମ ତାମିଲ୍ କରିବା ।

ଖଲସ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୁନାରେ ତିନି ଦିନ ବିଶ୍ରାମ ନେଇ ବମ୍ବେ ଗଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ଜୁହୁରେ ରହିଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଅତି ମାତ୍ରାରେ ଖରାପ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ପେଟରେ ଘକୁଣ୍ଡି ହୋଇଥିବାର ଜଣାଗଲା । ସେ ଯେପରି ନିଜର ସକ୍ରିୟ ସାଧାରଣ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ନିଜର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଆରୋଗ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଥମେ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ । ମେ ୧୪ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ୧୫ ଦିନ ପାଇଁ ମୌନବ୍ରତ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହା ପରେ କିଛି ସମୟ ଲାଗି ସେ ଦିନକୁ କେବଳ ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା କଥା କହିଲେ ।

ଜୁନ୍ ୧୫ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ପୁଣି ପୁନା ଫେରି ଆସିଲେ । ଏଠାରେ ଜୁନ୍ ୨୯ ତାରିଖ ଦିନ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀମାନେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କଲେ । ସେତେବେଳେ ହିଂସା ଓ ଅହିଂସାର ପ୍ରୟୋଗ ସମ୍ପର୍କରେ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ବାଦବିବାଦ ଚାଲିଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିଜ ବକ୍ତବ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ମଧ୍ୟ କେତେକ ପରିମାଣରେ ସନ୍ଦେହ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା । ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିରେ ସେ ଦେଇଥିବା ଶେଷ ବକ୍ତୃତା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କେହି କାପୁରୁଷତାକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ତା'ଛଡ଼ା ସରକାରଙ୍କର ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀ ନୀତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯେଉଁମାନେ ହିଂସାତ୍ମକ ବିକ୍ଷୋଭ କରିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିନ୍ଦା କରି ନ ଥିଲେ । ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଆଦାନପ୍ରଦାନ ହୋଇଥିବା ପତ୍ରାବଳୀ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲେ ତାହାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହର ଅବକାଶ ନ ଥାନ୍ତା । ସଂପୃକ୍ତ ପତ୍ରାବଳୀରେ ସେ ସରକାରଙ୍କର ପାଗଳାମୀଜନକ ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦା କରି ସେଥିପାଇଁ ସରକାରଙ୍କୁ ଦାୟୀ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା ଫଳରେ ଲୋକେ ପାଗଳ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର କର୍ମୀମାନଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ତାଙ୍କ ମତକୁ ସେ ପରିଷ୍କାର କରି ଦେଇଥିଲେ । ସଂକ୍ଷେପରେ ସେ କହିଥିଲେ ଯେ, "ସେ ସତ୍ୟ ଏବଂ ଅହିଂସାକୁ ଶୃଂଖଳା ବା ଆବଶ୍ୟକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କେବଳ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ଜୀବନର ସବୁ କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରତି ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ହେବା ଭଳି ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବାରୁ କୌଣସି ଅସତ୍ୟ ବା ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସେ ସମର୍ଥନ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ତା' ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।" ତାଛଡ଼ା ସେ କହିଲେ ଯେ, "ଲକ୍ଷ୍ୟଲାଭ ନ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ନୈରାଶ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସେ କହିଲେ. ଆମ ନିଜ ଦୁର୍ବଳତା ତଥା ବିଶ୍ୱାସହୀନତାରୁ ନୈରାଶ୍ୟ ଦେଖାଦିଏ । ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ନିଜ ଉପରୁ ବିଶ୍ୱାସ ନ ହରାଉଛୁ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତବର୍ଷର ସବୁ ମଙ୍ଗଳ ହେବ । ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଏହି ବାର୍ତ୍ତା ଦେଉଛି ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଚଳ ଅବସ୍ଥା

୧୯୪୪ ଜୁଲାଇ ମାସରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଞ୍ଚଗାନୀ ଗଲେ । ସେଠାରେ ରହିବା ସମୟରେ ଭାରତୀୟ ତଥା ବୈଦେଶିକ ସାମ୍ବାଦିକମାନଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ହୋଇଥିବା କଥାବାର୍ତ୍ତା ଏବଂ ଓ୍ୱାଭେଲଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଫଳରେ ତାହା ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲା । ଏଣୁ ମିଳାମିଶା ପାଇଁ ରାସ୍ତା ଖୋଲିଯିବ ବୋଲି ନାନା କଳ୍ପନାଜଳ୍ପନା ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ସରକାର ଉଭୟ ପକ୍ଷର ମତରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖା ନ ଯିବା ଫଳରେ ଅଚଳ ଅବସ୍ଥାର ସମାଧାନ ପାଇଁ କୌଣସି ରାସ୍ତା ଦେଖାଦେଲା ନାହିଁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଗା ଖାଁଙ୍କ ପ୍ରାସାଦରେ ବନ୍ଦୀ ହିସାବରେ ଥିବା ସମୟରେ ସେ ଯେବେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି, ତାହେଲେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବୋଲି ଜିନ୍ନା କହିଥିଲେ । ତେଣୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତଦନୁଯାୟୀ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଜେଲରୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । କିନ୍ତୁ ଉକ୍ତ ଚିଠିଟି ସରକାର ଜିନ୍ନାଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଲେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପବାସ ସମୟରେ ରାଜାଜୀ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତହୋଇ ଆଲୋଚନା ହେବା ଫଳରେ ଲିଗ୍ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ତିକ୍ତତା ସମାଧାନ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ଖୁବ୍ ଜୋର ଦେଇ କହିଥିଲେ । ତେଣୁ ଏହି ସବୁ କାରଣରୁ ସେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରି କଂଗ୍ରେସ-ଲିଗ୍ ମତଭେଦ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ଲେଖିଲେ । ତଦନୁଯାୟୀ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କ ବମ୍ବେସ୍ଥିତ ଦାସଭବନରେ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୯ ତାରିଖ ଦିନ ଦେଖା ହେଲା । ପ୍ରଥମ ଦେଖାସାକ୍ଷାତ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରକାଶ କରିଥିବା ବକ୍ତବ୍ୟ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ସେ ରାଜାଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଏହା ଥିଲା ମୋର ଧୈର୍ଯ୍ୟର ପରୀକ୍ଷା ସଦୃଶ । ....ମୋ ନିଜ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି । ତାଙ୍କର (ଜିନ୍ନା) ତୁମ (ରାଜାଜୀ) ପ୍ରତି ଏବଂ ତୁମ ଯୋଜନା ପ୍ରତି ଏଭଳି ହେୟଜ୍ଞାନ ଯାହା କି ଦେଖି ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲି ।" ଯେଉଁ ଲୋକ (ରାଜାଜୀ) କଂଗ୍ରେସରେ ନିଜର ସ୍ଥିତି ବିପନ୍ନ କରି ଜିନ୍ନାଙ୍କର ଦୁଇ ଜାତି ପ୍ରସ୍ତାବ କଂଗ୍ରେସ ଗ୍ରହଣ କରୁ ବୋଲି ଦାବୀ କରୁଥିଲେ , ତାଙ୍କ ପ୍ରତି (ରାଜାଜୀ) ଜିନ୍ନାଙ୍କର ଏଭଳି ଭାବ ଥିଲା । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ; ରାଜାଜୀଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ (ଜିନ୍ନା) ଠକାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଉଥିବା ସେ ସନ୍ଦେହ କରୁଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହି କଥାବାର୍ତ୍ତା ତିନି ସପ୍ତାହ ଧରି ଚାଲିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କୌଣସି ସମାଧାନ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ଏହି କଥାବାର୍ତ୍ତା ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ଜିନ୍ନା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ, "ଏହା ପରିଷ୍କାର କଥା ଯେ, ଆପଣ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ କାହାର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁନାହାନ୍ତି ଏବଂ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ଅବସ୍ଥା ତଥା ବାସ୍ତବତା ହୃଦୟଙ୍ଗମ ନ କରୁଛନ୍ତି ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ କଷ୍ଟକର।" ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲୁ ରଖିଲେ। କଥାବାର୍ତ୍ତା ଶେଷରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦେଇଥିବା ବିବୃତିରେ କହିଥିଲେ "ଆମ ଭିତରେ ରାଜିନାମା ନ ହୋଇପାରିବା ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟଜନକ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏଥିରେ ଦୁଃଖିତ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ। ଏହି ଯେଉଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଭାଙ୍ଗିଗଲା ତାହା ତଥାକଥିତ ତିନି ସପ୍ତାହ ଧରି କଥାବାର୍ତ୍ତା ଫଳରେ ହୋଇଥିବା ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଏତିକି ମୋର ବଦ୍ଧଧାରଣା ହୋଇଛି ଯେ; ତୃତୀୟ ପକ୍ଷର ଉପସ୍ଥିତି ସମାଧାନ ପକ୍ଷରେ ହେଉଛି ପ୍ରତିବନ୍ଧକ।" ଜିନ୍ନା ଯେବେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କେବଳ ହିନ୍ଦୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ ତା' ହେଲେ ସେ କାହିଁକି ତାଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ ରାଜି ହେଲେ ବା ତିନି ସପ୍ତାହ ଧରି ଆଲୋଚନା ଚାଲୁ ରଖିଲେ, ତାହା ହିଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ। ଗାନ୍ଧିଜୀ କେବେ କୌଣସି ହିନ୍ଦୁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଅନୁଷ୍ଠାନର ସଭ୍ୟ ନ ଥିଲେ ବା ହୋଇ ନାହାନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଚାଲିଥିବା ଅଧିକାଂଶ ମୁସଲମାନ ତାଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକବାଦୀ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ। ହୁଏତ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ସଂସ୍କାର କରିବା ଦରକାର ବୋଲି ସେ ବାରମ୍ବାର କହୁଥିବାରୁ ଅନ୍ୟ କାରଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ଗୋଟିଏ କାରଣ ହୋଇପାରେ। ହରିଜନମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତି କରିବା ପାଇଁ ସେ କରୁଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ ବିଶେଷତଃ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ କେତେକ ଦେଖୁଥିଲେ। କିନ୍ତୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା କେବଳ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ନ ରହି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ। ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହାର ନିରାକରଣ ଫଳରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମରୁ ଗୋଟିଏ ନିଷ୍ଠୁର ଏବଂ କ୍ଷତିକାରକ ପ୍ରଥା ଦୂର ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହା ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ମାନବିକ ସଂସ୍କାର! ସମୟର ଗତି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ମୁସଲମାନ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଇସଲାମ ଧର୍ମର ପ୍ରଧାନ ଶତ୍ରୁ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ। କିନ୍ତୁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ମନୋଭାବାପନ୍ନ ତଥା ପୁରାତନପନ୍ଥୀ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଏହା ଫଳରେ ଶେଷକୁ ଉଗ୍ର ହିନ୍ଦୁବାଦରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ହାତରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା, ଏହା ମୁସଲମାନ ସଂପ୍ରଦାୟ ବୁଝି ପାରୁ ନ ଥିଲେ। ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ହିଁ ସେ ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ବନ୍ଧୁ ଏବଂ ସମଗ୍ର ଜାତିକୁ ସେ ପ୍ରେମ କରୁଥିଲେ ବୋଲି ସେମାନେ ବୁଝିଲେ।

ଅଗଷ୍ଟ ୯ ତାରିଖ ପାଖ ହୋଇ ଆସିବାରୁ ଏ ଦିବସଟିକୁ କିପରି ପାଳନ କରିବାକୁ ହେବ ସେ ବିଷୟରେ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ। ସେ ଦିନ କୌଣସି ଗଣ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରା ନ ଯାଇ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ନିଜର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ବଜାୟ ରଖିବା ପାଇଁ ଅହିଂସାତ୍ମକଭାବେ ଯେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ସେ କହିଥିଲେ। ଯେଉଁମାନେ ପୋଲିସକୁ ଲୁଚିଛପି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ପୋଲିସ ନିକଟରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ୧୪ ଦଫା ସମ୍ବଳିତ ଗଠନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ। ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁଯାୟୀ କେତେକ ଲୁଚି ରହିଥିବା କର୍ମୀ ବମ୍ବେ ପୋଲିସ କମିଶନ ଅଫିସରେ "ଭାରତ ଛାଡ଼" ପ୍ରସ୍ତାବ ପାଠ କରି ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କଲେ।

ଅକ୍ଟୋବର ୨ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ୭୫ତମ ଜନ୍ମଦିବସ କେବଳ ଭାରତବର୍ଷରେ ପାଳିତ ନ ହୋଇ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ମଧ୍ୟ ପାଳିତ ହୋଇଥିଲା। ଭାରତ ଜାତୀୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ସେନାପତି ତଥା ଅସ୍ଥାୟୀ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତ ସରକାରର ମୁଖ୍ୟ ଭାବେ ନେତାଜୀ ବୋଷ ରେଙ୍ଗୁନଠାରେ ପତାକା ବନ୍ଦନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପୌରୋହିତ୍ୟ କରି କହିଥିଲେ "ହେ ଆମ ଜାତିର ପିତା ! ଏହି ପବିତ୍ର ମୁକ୍ତିସଂଗ୍ରାମରେ ଆମେ ଭିକ୍ଷା କରୁ ଆପଣଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ । ସେବାଗ୍ରାମଠାରେ ଗୋଟିଏ ସରଳ ଉତ୍ସବ କରାଯାଇଥିଲା । ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କପୋଳରେ କୁଙ୍କୁମ ଲଗାଇ ସୂତା ଏବଂ ଫୁଲର ହାର ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇଥିଲେ । କସ୍ତୁରବାଙ୍କ ସ୍ମାରକ ପାଣ୍ଠି ପାଇଁ ସଂଗୃହୀତ ପଞ୍ଚାଅଶୀ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଠକ୍କରବାପା ଉପ-ହାର ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ଟଙ୍କାକୁ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଭାରତର ନାରୀ ଏବଂ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ସେବାରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ଗୋଟିଏ ନ୍ୟାସୀମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କରି ତାହା ହାତରେ ଦେଲେ । ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖାଶୁଣା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ନ୍ୟାସୀ ମଣ୍ଡଳର ସଭାପତି ଥିଲେ ।

ବୋଧହୁଏ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପରାମର୍ଶକ୍ରମେ ଦେଖାଦେଇଥିବା ଅଚଳ ଅବସ୍ଥା ସମାଧାନ କରି ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ଥିବା ଲିଗ୍ ଓ କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ଅସ୍ଥାୟୀ ଜାତୀୟ ସରକାର ଗଠନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭୁଲାଭାଇ ଲିୟାକତ୍ ଅଲ୍ଲିଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିଥିଲେ । ଭୁଲାଭାଇ ଲିୟାକତ୍ ଅଲ୍ଲିଙ୍କୁ ଦେଖାକରିଥିଲେ ଏବଂ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ୧୯୩୫ ଭାରତ ଶାସନ ଆଇନ ଅନୁଯାୟୀ କଂଗ୍ରେସ ଓ ଲିଗ୍ ଉଭୟ ଦଳର ସମାନ ସଂଖ୍ୟକ ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ଜାତୀୟ ସରକାର ଗଠନ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା । ଉଭୟ ଦଳଙ୍କର ସମ୍ମତିକ୍ରମେ ସରକାରରେ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ନିଆଯିବ । ଏହି ସରକାର ୧୯୩୫ ଆଇନ ଅନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ଦ୍ୱାରା ପାସ୍ ହୋଇ ନ ଥିବା କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥା ବଡ଼ଲାଟ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କ୍ଷମତା ବଳରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଧରି ନିଆଯାଇଥିଲା । ଯେବେ ବଡ଼ଲାଟ କୌଣସି ବିଷୟ ନିଜ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କ୍ଷମତା ବଳରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଇସ୍ତଫା ଦେବ । ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିବା ଏହି ରାଜିନାମା ଜିନ୍ନା ଦେଖି ସମର୍ଥନ କରିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ବୋଲି ଲିୟାକତ୍ ଅଲ୍ଲିଙ୍କୁ ପଚାରିବାରୁ ସେ ଆସ୍ତିସୂଚକ ଉତ୍ତର ଦେଲେ । ଭୁଲାଭାଇଙ୍କୁ ହୁସିଆର ହୋଇ ସବୁ ବିଷୟ ଲିଖିତ ଆକାରରେ ସ୍ୱାକ୍ଷରସହ ରଖିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଗିଦ୍ କରି ଦେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ନିଜର ମିଳାମିଶା ପାଇଁ ଉତ୍କଣ୍ଠା ଯୋଗୁ ଭୁଲାଭାଇ ଏହି ଅନୁଯାୟୀ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନ ଥିଲେ । ତା' ଫଳରେ ପରେ ଜଣାଗଲା ଯେ; ଚିଠା ରାଜି-ନାମାରେ ଭୁଲାଭାଇ ସ୍ୱାକ୍ଷର କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଲିୟାକତ୍ ଅଲ୍ଲି ଦସ୍ତଖତ କରି ନ ଥିଲେ । ପରେ ଲିୟାକତ୍ ଅଲ୍ଲି ନିଜେ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ, କୌଣସି ରାଜିନାମା ହୋଇ ନ ଥିଲା ବା ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସହିତ ସେ କୌଣସି ପରାମର୍ଶ କରି ନ ଥିଲେ । ଏହିପରି ଭାବେ ଏହି ଉଦ୍ୟମ ବିଫଳ ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବରାବର ମତ ପ୍ରକାଶ କରି ଆସିଥିଲେ ଯେ; ମିଳାମିଶା ସମ୍ପର୍କୀୟ ଯେ କୌଣସି ଆଲୋଚନା କେବଳ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିଙ୍କ ସହିତ ଚାଲିପାରେ । ବୋଧହୁଏ ପ୍ରାଥମିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ସେ ନିଜର ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇ-ଥିଲେ । ଭୁଲାଭାଇ ଯେଭଳି ଭାବେ ନିଜର ଦସ୍ତଖତ ଦେଲେ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ଓ ଲିଗ ଉଭୟଙ୍କୁ ଏକ ସ୍ତରରେ ରଖିବା ପାଇଁ ରାଜି ହେଲେ, ତାହା ଆମେ ଅହମ୍ମଦନଗର ଜେଲରେ ପସନ୍ଦ କରି ନ ଥିଲୁ । କଥାବାର୍ତ୍ତା ବିଫଳ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯଥେଷ୍ଟ ତିକ୍ତତା ଏଥିଯୋଗୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

(ମୌଲନା ଆଜାଦ ତାଙ୍କ ଲିଖିତ "ଇଣ୍ଡିଆ ଉଇନସ ଫ୍ରିଡ଼ମ" ନାମକ ପୁସ୍ତକର ୧୩୪ ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି "ଭୁଲାଭାଇ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟ ହୋଇ ମୁଖ୍ୟ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗଣାଯାଉଥିଲେ । ଏହା ଫଳରେ କମିଟିର କେତେକ ପୁରାତନ ସଭ୍ୟ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଈର୍ଷାଭାବ ପୋଷଣ କଲେ । ଅଳ୍ପ ସମୟ ହେଲା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟ ହୋଇଥିବା ଜଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଏତେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେମାନେ ଭାବୁଥିଲେ ।"ମୌଲନା ଏଠାରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର କେଉଁ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ତାହା ବୁଝିବା କଷ୍ଟକର । ଭୁଲାଭାଇଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ନେବା ପାଇଁ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଖୁବ୍ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସମର୍ଥନ କରିବା ଫଳରେ ୧୯୩୬ ଲକ୍ଷ୍ନୌ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଜବାହରଲାଲ ତାଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଈର୍ଷାଭାବ ପୋଷଣ କରିବାର କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ କେତେକ ସଭ୍ୟ ଭାବୁଥିଲେ ଯେ; ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସଂଗ୍ରାମରେ କଠୋର ଜେଲଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁ-ଥିବାରୁ ଭୁଲାଭାଇ ଏଥିପାଇଁ ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ସୈନ୍ୟ ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି । ତା' ଛଡ଼ା ତାଙ୍କ ରାଜ-ନୈତିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ନରମପନ୍ଥୀମାନଙ୍କ ସହ ଥିଲା ।

ପୁଣି ମୌଲନା ଲେଖିଛନ୍ତି; "ଭୁଲାଭାଇଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭଲ ନ ଥିବାରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ମୋର ନୂତନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟ କରି ନ ଥିଲି ।" ମୌଲନା ବୋଧହୁଏ ଭୁଲିଯାଇଛନ୍ତି ଯେ, କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର କୌଣସି ବୟସ୍କ ସଭ୍ୟଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭଲ ନ ଥିଲା । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ସବୁ ସମୟରେ ଅସୁସ୍ଥ ରହୁଥିଲେ । ତେଣୁ ମୌଲନା ଭୁଲାଭାଇଙ୍କର ଜଣେ ମୁଖ୍ୟ ସମର୍ଥକ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କୁ ଯେପରି ଭାବରେ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟ କରି ନ ଥିଲେ ତା'ର ଅନ୍ୟ କିଛି ଗୂଢ଼ କାରଣ ଅଛି । ମୌଲନା ପୁଣି ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୂର୍ବରୁ ଯୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମରେ ଭାରତ ସହଯୋଗକୁ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜେଲରୁ ଖଲାସ ହେବା ପରେ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲେ ଭାରତ ଯୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମରେ ସହଯୋଗ କରିବ ବୋଲି ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇଥିଲେ ।" ବୋଧହୁଏ ମୌଲନା ଭୁଲି ଯାଉଛନ୍ତି ଯେ; ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜର ମତ ପରିଷ୍କାର କରି ଦେଇଥିଲେ । ୧୯୪୪ ମସିହାରେ ଖଲାସ ହେବା ପରେ ପୁନାରେ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ସେ କହିଥିବା ଉକ୍ତି ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରଯାଇଛି । ଯୁଦ୍ଧରେ ସହଯୋଗ କରିବାକୁ କଂଗ୍ରେସ ରାଜି ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗାନ୍ଧିଜୀ କେବେ ହେଲେ ରାଜି ହୋଇ ନ ଥିଲେ ।

କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ଭୁଲାଭାଇ ଲିୟାକତ୍ ଅଲିଙ୍କ ଚଳାଇଥିବା କଥା-ବାର୍ତ୍ତା ସମ୍ପର୍କରେ ମୌଲନା ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ କୌତୂହଳ । ସେ ନିଜେ ବୋଧହୁଏ ଭୁଲି ଯାଇଛନ୍ତି ଯେ ଏହି କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲିଥିବାବେଳେ ଏବଂ ଏହାର ଫଳାଫଳ ଜଣାଯିବା ପରେ ସେ ନିଜେ ଅସ୍ୱସ୍ତି ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ସେ ସଭାପତି ଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ଅସ୍ୱସ୍ତି ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ମୌଲନା ପୁଣି ଲେଖିଛନ୍ତି, "କେତେକ ଲୋକ ଥିଲେ ଯେଉଁମାନେ କି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅନ୍ତରଙ୍ଗମାନଙ୍କୁ ସବୁ କହି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ସବୁ ଛୋଟ ଛୋଟ ଘଟଣା କାଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କାନକୁ ଯିବ ସେଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣାଉ ଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ଏଭଳି ସବୁ ଜିନିଷ ହୃଦୟଙ୍ଗମକରି ତାହାକୁ ତୁଚ୍ଛ ଜ୍ଞାନ କରିବାପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କୌଣସି କୌଣସି ଘଟଣା ଯେବେ ତାଙ୍କ ପାଖଲୋକଙ୍କୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବାରମ୍ବାର କୁହାଯାଉଥିଲା ଏବଂ ସେ ଶୁଣୁଥିଲେ ତଦ୍ୱାରା ସେ କେତେକାଂଶରେ ପ୍ରଭାବିତ ହେଉଥିଲେ ।" ମୌଲାନା ବୋଧହୁଏ ଭୁଲି ଯାଇଛନ୍ତି ଯେ, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖଲୋକଙ୍କଠାରୁ ଯେବେ କୌଣସି ଅଭିଯୋଗ ସେ କାହାଠାରୁ ଶୁଣୁଥିଲେ ତା ହେଲେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ବିଷୟଟି ପଗ୍ଚରିବା ତାଙ୍କର ନୀତି ଥିଲା । ଯେବେ ସେମାନେ ଅଭିଯୋଗକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ ତେବେ ସେ ସେମାନଙ୍କ କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ମୋର ଯେତେଦୂର ମନେ ଅଛି ଭୁଲାଭାଇ ମଦ ଖାଉଥିଲେ ବୋଲି ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖରେ ଅଭିଯୋଗ ପହଞ୍ଚିବାରୁ ସେ ତାଙ୍କୁ ପଗ୍ଚରିଲେ । ଭୁଲାଭାଇ ଏହାର କୌଣସି ଉତ୍ତର ଦେଲେ ନାହିଁ । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଅନ୍ୟ ଜଣେ ବୟସ୍କ ସଭ୍ୟଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଅଭିଯୋଗ ହେବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ ପଗ୍ଚରିଥିଲେ ଓ ସେ ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେତେଦୂର ସମ୍ପୃକ୍ତ ଘଟଣାଟି ଏଠାରେ ଶେଷ ହେଲା । ଏଥିଯୋଗୁଁ ଭୁଲାଭାଇ ଥିବା ସମ୍ମାନସୂଚକ ପଦବୀରୁ ତାଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବାକୁ ସେ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ । ମୌଲାନା ପୁଣି ଲେଖିଛନ୍ତି "ଭୁଲାଭାଇଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏଭଳି ବାୟୁମଣ୍ଡଳ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା, ଯାହା ଫଳରେ କି ୧୯୪୫-୪୬ ଶୀତଋତୁରେ ହୋଇଥିବା ନିର୍ବାଚନରେ ତାଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରାର୍ଥୀ କରାଗଲା ନାହିଁ ।" ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ଯେ; କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରାର୍ଥୀ ବାଛିବାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନ ଥିଲା ବା କଂଗ୍ରେସର ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ସମ୍ପର୍କ ରଖୁ ନ ଥିଲେ । ସେ କେବଳ ମୌଳିକ ନୀତି ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ରହି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ପରାମର୍ଶମାନ ଦେଉଥିଲେ । ନିର୍ବାଚନରେ ପ୍ରାର୍ଥୀ ବାଛିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଦ୍ୱାରା ନିଯୁକ୍ତ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟାରୀ ବୋର୍ଡ଼ର ଏବଂ ମୌଲାନା ନିଜେ ଥିଲେ ତାହାର ସଭାପତି । ଭୁଲାଭାଇଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥୀ ନ କରିବାରୁ ସେ କେବେ ପ୍ରତିବାଦ କରିବା ମୋର ସ୍ମରଣ ନାହିଁ । କାରଣ ସେ ପ୍ରତିବାଦ କରିଥିଲେ ତାଙ୍କ କଥା ନିଶ୍ଚୟ ରଖାଯାଇଥାନ୍ତା । ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟାରୀ ବୋର୍ଡ଼ର ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ ହିସାବରେ ଜଣେ ସଭ୍ୟ ଥାଇ ତାହା ନିଷ୍ପତ୍ତି ଲିଖିତ ଆକାରରେ ରଖିବା ମୋର କାର୍ଯ୍ୟ ଥିବାରୁ ଏହା ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛି । ପ୍ରକୃତ କଥା ହେଉଛି ଭୁଲା ଭାଇଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ବଲ୍ଲଭ ଭାଇ ଯଥେଷ୍ଟ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସିମିଳା ସମ୍ମିଳନୀ

ଆମେ ଖଲାସ ହେବୁ ବୋଲି ଆଶା କରିଥିଲୁ । ଖଲାସ ହେବାର ୨ ମାସ ପୂର୍ବରୁ ଆମ ଭିତରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିଲା ଯେ; ଆମେ ସମସ୍ତେ ଏକାଠି ହୋଇ ଦେଶରେ ଦେଖା-ଦେଇଥିବା ସମସ୍ୟାର ଆଲୋଚନା କରି ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା ସ୍ଥିର କରିବୁ । ଏହି ଏକାଠି ହେବା ସମୟରେ ମୌଲାନା "ଭାରତ ଛାଡ଼ ପ୍ରସ୍ତାବ" ସମ୍ପର୍କରେ କେତେକ ଅଯଥା ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଫଳରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ବିରକ୍ତ ହେଲେ । ଏହିଭଳି ଆଲୋଚନାରେ ଅଯଥା ବାଦବିବାଦ ସୃଷ୍ଟି ହେବ ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରାଗଲା । ୩ ବର୍ଷ ଧରି ଆମେ ଯେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥିଲୁ ତା' ଫଳରେ ଆମର ରକ୍ତ ଟିକିଏ ଥଣ୍ଡା ମଧ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା ଯେ, ଭବିଷ୍ୟତ କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ତ୍ତମାନ କୌଣସି ଆଲୋଚନା କରା ନ ଯାଇ ବା ଅତୀତ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ବାଦବିବାଦ ନ ଉଠାଇ ଖଲାସ ହେବା ପରେ ଆମେ ମୁକ୍ତମାନବ ହିସାବରେ ଏକାଠି ହେଲେ ଏ ବିଷୟର ଆଲୋଚନା କରାଯିବ ।

ଆମ ଖଲାସ ହେବାର ପ୍ରାୟ ୨ ମାସ ପୂର୍ବରୁ ଅହମ୍ମଦ ନଗର ଦୁର୍ଗରେ ବନ୍ଦୀଥିବା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜର ପ୍ରଦେଶକୁ ପଠାଗଲା । ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ ବିଷୟ ଯେ; ପ୍ରାୟ ୩୦ ବର୍ଷରୁ ଅଧିକକାଳ ହେବ ମୋର ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଦେଶ ସହିତ ବାସିନ୍ଦା ହିସାବରେ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋତେ ସେଠା ଜେଲକୁ ପଠାଗଲା । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ୧୯୪୫ ଜୁନ୍ ୧୫ ତାରିଖ ଦିନ ଖଲାସ କରାଗଲା । ଖଲାସ ହେବା ପରେ ପରେ ସଭାପତି ଓ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ କରି ଜୁନ୍ ୨୧ ତାରିଖ ଦିନ ବମ୍ବେରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ବୈଠକ ହେବ ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲି । ଏହା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉକ୍ତ ବୈଠକ ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ କରାଚୀରୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୁନା ଗଲି । ସେ କିପରି ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ପଚାରି ଓ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭଲଥିବାରୁ ସେ ନିଜେ ସୁସ୍ଥ ଅନୁଭବ କରୁଥିବା କଥା କହି କଥାବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୋତେ କହିଲେ, "ମୋର ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଲଢ଼େଇରେ ମୋତେ ବ୍ୟାପୃତ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।" ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରା ଏଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଇଂରେଜ ସରକାର ତଥା କଂଗ୍ରେସ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ଭାବୁଥିଲେ ।

ବମ୍ବେରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବୈଠକ ବସିଲା । ଏହି ବୈଠକରେ ମୁଖ୍ୟ ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ ହେଲା ଓ୍ୟାଭେଲ ପ୍ରସ୍ତାବ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଦଳର ନେତାମାନଙ୍କ ସହିତ କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ସେ ଦେଇଥିବା ନିମନ୍ତ୍ରଣ । ସିମିଳା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସମ୍ମିଳନୀ ସମ୍ପର୍କୀୟ ସମସ୍ତ ବିଷୟରେ ଆବଶ୍ୟକ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ପାଇଁ କମିଟି ପକ୍ଷରୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ମୌଲାନା ଆଜାଦ ଓ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କମିଟି ପୁରା କ୍ଷମତା ଦେଲେ । କାଳେ ସମ୍ମିଳନୀ ସମୟରେ ପରାମର୍ଶ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇପାରେ, ସେଥିପାଇଁ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ରହିବା ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ସଭ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ସିମିଳା ଗଲେ ।

ଏତେବେଳକୁ ଜର୍ମାନୀସହ ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜାପାନସହ ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ ନ ହୋଇ ଚାଲିଥାଏ । ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଶ୍ରମିକଦଳ ବିଲାତରେ ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା ମିଳିତ ସରକାରରେ ଅଂଶୀଦାର ଭାବେ ଅଧିକକାଳ ରହିବାକୁ ମନା କରିବାରୁ ବିଲାତର ଯୁଦ୍ଧକାଳୀନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟ ଭାଙ୍ଗି ନୂତନ ନିର୍ବାଚନ କରିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ଏହି ନିର୍ବାଚନ ଫଳରେ ତାଙ୍କ ଦଳ ଅର୍ଥାତ୍ ମାନ୍ଦାଦଳର ଅବସ୍ଥାରେ ଉନ୍ନତି ହେବ ବୋଲି ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ଆଶା କରିଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ହୋଇ ପାରିଲେ ତାଙ୍କ ଦଳର ନିର୍ବାଚନରେ ଭଲ ହେବ ବୋଲି ସେ ଭାବୁଥିଲେ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭାରତମନ୍ତ୍ରୀ ହାଉସ୍ ଅଫ୍ କମନ୍ସରେ ଗୋଟିଏ ବିବୃତି ଦେଲେ । ଏହି ବିବୃତିର ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟ ଥିଲା:— (୧) "ଭାରତ ମୁଖ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ" କୌଣସି ଶାସନତାନ୍ତ୍ରିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ସରକାରଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ । (ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯେ; ଘୋଷଣାରେ ଭାରତୀୟ ଲୋକଙ୍କ ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇ ନ ଥିଲା ।)

(୨) ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଏକ୍‌ଜିକ୍ୟୁଟିଭ କାଉନ୍‌ସିଲର ସଭ୍ୟ ଭାବରେ କେନ୍ଦ୍ର ତଥା ପ୍ରଦେଶ ମାନଙ୍କରେ ଭାରତୀୟ ରାଜନୈତିକ ଜୀବନରେ ଥିବା ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଏଭଳି ଭାବେ ବଛାଯିବ, ଯାହାଫଳରେ କି ମୁଖ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନଙ୍କୁ ଆନୁପାତିକ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁସଲମାନ ଏବଂ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ସଂଖ୍ୟା ସମାନ ହେବ ।

(୩) ବଡ଼ଲାଟ ଗୋଟିଏ ସମ୍ମିଳନୀକୁ ମୁଖ୍ୟ ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତିଜ୍ଞମାନଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରିବେ । ଯେଉଁମାନେ କି ମୁଖ୍ୟ ରାଜନୈତିକ ଦଳମାନଙ୍କର ନେତା ବା ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ-ମନ୍ତ୍ରୀ ହିସାବରେ ସେମାନଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତା ଅଛି । ସେମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ ଅଳ୍ପ କେତେକ ଯେଉଁ-ମାନଙ୍କର କି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଭିଜ୍ଞତା ବା କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଅଛି, ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଡ଼ାକିବେ ।

(୪) ନୂତନ ଏକ୍‌ଜିକ୍ୟୁଟିଭ କାଉନସିଲ ସଭ୍ୟମାନେ ଜାପାନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ହେଉଥିବା ଯୁଦ୍ଧକୁ ସମର୍ଥନ୍ କରିବେ ।

ଲିନ୍‌ଲିଥଗୋଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବଡ଼ଲାଟଭାବେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା ବଡ଼ଲାଟ ଲର୍ଡ ଓ୍ୟାଭେ-ଲଙ୍କୁ ଏହି ଅନୁଯାୟୀ ଭାରତୀୟ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭାରତ ମନ୍ତ୍ରୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ୧୯୪୫ ଜୁନ ୧୪ ତାରିଖ ଦିନ ଓ୍ୟାଭେଲ ରେଡ଼ିଓରେ ଗୋଟିଏ ଭାଷଣ ଦେଇ ହାଉସ ଅଫ କମନ୍‌ସରେ ଭାରତ ମନ୍ତ୍ରୀ କରିଥିବା ଘୋଷଣା ଅନୁଯାୟୀ ଗୋଟିଏ ଘୋଷଣା ମଧ୍ୟ କଲେ ।

ଜୁନ ୨୫ ତାରିଖ ଦିନ ଓ୍ୟାଭେଲ ସିମିଳାରେ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସମ୍ମିଳନୀ ଡ଼ାକିଲେ । ଏହି ସମ୍ମିଳନୀକୁ ସେ ୨୧ଜଣଙ୍କୁ ଡ଼ାକିଥିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ୧୧ଟି ପ୍ରଦେଶର ୧୧ଜଣ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ, କେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାର ଆସେମ୍ବ୍ଲି ଏବଂ କାଉନ୍‌ସିଲ ଅଫ ଷ୍ଟେଟରେ ଥିବା କଂଗ୍ରେସ ଦଳର ନେତା ଦୁଇ ଜଣ, ମୁସଲିମ ଲିଗର ଆସେମ୍ବ୍ଲିରେ ଥିବା ଡ଼େପଟି ଲିଡ଼ର ଏବଂ କାଉନସିଲ ଅଫ ଷ୍ଟେଟରେ ଥିବା ଲିଡ଼ର ଜାତୀୟବାଦୀ ଦଳ ଓ ସାହେବୀ ଦଳର ନେତୃ ହରିଜନ ଶିଖ ସଂପ୍ରଦାୟର ନେତା ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ହିସାବରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଓ ମୁସଲିମ ଲିଗ ନେତା ହିସାବରେ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ।

ତାଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣର ଉତ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଲେଖିଲେ ଯେ, ସେ କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରି ନ ପାରନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରକୃତ ଅଧିକାରୀ ଯାହାଙ୍କୁ କି ଡ଼ାକିବା ଦରକାର ସେ ହେଉଛନ୍ତି କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଆଜାଦ । ତା'ଛଡ଼ା ସେ ଆହୁରି ଜଣାଇଲେ ଯେ, ବଡ଼ଲାଟ ନିଜର ରେଡ଼ିଓ ଭାଷଣରେ "ଉଚ୍ଚ ଜାତିର ହିନ୍ଦୁ" ବୋଲି ଯେଉଁ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି ତାହା ତାଙ୍କ ନିଜ ମନ କଥା ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜନୈତିକ ଭାବାପନ୍ନ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ କାନକୁ ଅପ୍ରୀତିକର ତଥା ଦୋଷାବହ ଶୁଣାଯାଉଛି । ସେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଲେଖିଲେ, "ମୁଁ ଦାବୀକରେ ଯେ, ରାଜନୈତିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉଚ୍ଚଜାତି ହିନ୍ଦୁ ବୋଲି କେହି ନାହିଁ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ଏକମାତ୍ର ଯେ କି ସମଗ୍ର ଦେଶର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବା ପାଇଁ ଲଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଆନ୍ଦୋଳନ କରୁଛି ।"

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନ ତାଙ୍କ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ ତାହା ଯେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଆଗରୁ ଜଣା ନ ଥିଲା, ତାହା ନୁହେଁ । ଜିନ୍ନା ବରାବର କଂଗ୍ରେସକୁ ଉଚ୍ଚ ଜାତି ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଅନୁଷ୍ଠାନ ଏବଂ ତହିଁରେ ଥିବା ମୁସଲମାନ ସଭ୍ୟମାନେ ସମଗ୍ର ମୁସଲମାନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଦାବୀ କରୁଥିବାରୁ ସେ ଏହାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ଖୁସି କରାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବାର ପ୍ରକୃତ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନୁଷ୍ଠାନର ସଭାପତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିବା ଫଳରେ କରାଯାଇଥିବା ଭୁଲ ସୁଧୁରାଯାଇ ମୌଲନାଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଉଚ୍ଚ ଜାତି ହିନ୍ଦୁ ବୋଲି ଯେଉଁ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା ତହିଁରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରା ନ ଯାଇ ଦେଶ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହେବା ପରେ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲା, ସେ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଆଲୋଚନା ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାରମ୍ବାର ଏହି ଅପ୍ରୀତିକର ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରାଗଲା ।

(ମୌଲନା ତାଙ୍କ ଲିଖିତ "ଇଣ୍ଡିଆ ଉଇନ୍‌ସ ଫ୍ରିଡ଼ମ" ବହିର ୧୦୪ ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ମୋ ଖଲାସର ଦିନକପରେ ଜୁନ ୨୫ ତାରିଖ ସିମିଳାଠାରେ ହେବାକୁ ଯାଉଥିବା ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କଠାରୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପାଇଲି ।" ମୌଲନା ଏହା ଲେଖିବା ସମୟରେ ବୋଧହୁଏ ସିମିଳା ସମ୍ମିଳନୀକୁ ତାଙ୍କୁ କିପରି ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଯାଇଥିଲା, ସେ ଘଟଣାଟି ପୁରାପୁରି ଭୁଲିଯାଇଥିଲେ । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାରତର ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ବଡ଼ଲାଟ କଂଗ୍ରେସକୁ କେବଳ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି ଯେ ଚିତ୍ରଣ କରୁଥିଲେ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ ମଧ୍ୟ କରି ନାହାନ୍ତି । ଅନ୍ତତଃ ସେ ମୁସଲମାନ ହୋଇ ଯେ କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ ଏ ବିଷୟଟି ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ଉଚିତ ଥିଲା । ତା'ଛଡ଼ା ମୌଲନା ତାଙ୍କ ବହିରେ ଉଚ୍ଚପ୍ରଶଂସା କରି ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଲର୍ଡ ଓ୍ୟାଭେଲ ଜଣେ ମାର୍ଜିତ ତଥା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଚାରଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥିବା ମୁଁ ସବୁବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିଲି ।" ବୋଧହୁଏ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସରକାର ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତର କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ସମ୍ମିଳନୀ କରାଯାଇଥିଲା, ତହିଁକୁ ଡ଼ାକିବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସଭପତି ହିସାବରେ ମୌଲନାଙ୍କ ସ୍ଥିତି ସେ (ଓ୍ୱାଭେଲ) ଭୁଲି ଯାଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ବୋଧହୁଏ ମୌଲନା ତାଙ୍କର ଏହି ଗୁଣ ଲକ୍ଷ୍ୟକରିଥିଲେ । ମୌଲନା ଓ୍ୱାଭେଲଙ୍କସହ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭବେ ଆଲୋଚନା ନ କରି ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ତଥା ବଡ଼ଲାଟଭବେ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇ-ଥାନ୍ତା । ତାଙ୍କୁ (ଓ୍ୱାଭେଲ) ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ପଠାଯାଇଥିଲା, ତାହା କରିବା ଲାଗି ଅସମର୍ଥ ବୋଲି ଜାଣିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଇଂରେଜ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲେ ।)

ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ସଭପତିତ୍ୱରେ ୨୫ ତାରିଖ ଦିନ ସିମିଳାଠାରେ ସମ୍ମିଳନୀ ବସିଲା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାରଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଂଗ୍ରେସ ନୂତନ ସରକାରଙ୍କୁ କେବଳ ଉଚ୍ଚଜାତି ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ବାଛିବେ ବୋଲି ଲିଗ ଜିଦ୍ କରିବାରୁ କୌଣସି ରାଜିନାମା ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ମୁସଲମାନ ପ୍ରତିନିଧି ସମ୍ପର୍କରେ ସେମାନଙ୍କ ନାମ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ସୁପାରିଶ କରାଯିବ ଏବଂ ଜୁଲାଇ ୧୪ ତାରିଖ ପରେ ଲିଗ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହିକା କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରାମର୍ଶ ହେବା ପରେ ସେମାନେ ମନୋନୀତହେବା ଉଚିତ ବୋଲି କୁହାଗଲା । ବଡ଼ଲାଟ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନଦଳଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ମନୋନୀତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ତାଲିକା ମାଗିଲେ । ସେ (ବଡ଼ଲାଟ)ନିଜେ ଏକ୍‌ଜିକ୍ୟୁଟିଭ କାଉନସିଲ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବାଛିବେ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ଜୁଲାଇ ୭ ତାରିଖ ଭିତରେ କଂଗ୍ରେସ ଓ ଅନ୍ୟ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ଦଳମାନେ ନିଜ ନିଜର ତାଲିକା ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଦେଲେ । କଂଗ୍ରେସ ତାଲିକାରେ ମୌଲନା ଆଜାଦ ଏବଂ ଆସଫ ଅଲିଙ୍କ ନାମ ଥିଲା । ମୁସଲମାନ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ନାମ କେବଳ ଲିଗ ଦେବାକୁ ଅଧିକାରୀ ବୋଲି ଦାବୀ କରାଯାଉ ଥିବାରୁ ଲିଗପକ୍ଷରୁ ଏହି ଦୁଇଟି ନାମକୁ ବିରୋଧ କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ ମୌଲନା ଆଜାଦ ପରିଷ୍କାର ଭବେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେଲେ ଯେ, ନିଜ ତାଲିକାରେ ମୁସଲମାନ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିବା କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷର ନୀତିଗତ ପ୍ରଶ୍ନ ଅଟେ । ସେ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଲେଖିଲେ, "କଂଗ୍ରେସ ମୁଖ୍ୟତଃ ଗୋଟିଏ ଜାତୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ହୋଇଥିବାରୁ ଯେଉଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ଅସ୍ଥାୟୀଭବେ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଜାତୀୟ ଚରିତ୍ର ଉପରେ ବାଧା ଆସୁଛି ବା ଜାତୀୟତାର ବିକାଶ ଦିଗରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହେଉଛି ବା କଂଗ୍ରେସକୁ ପରୋକ୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ସାଂପ୍ରଦାୟିକଅନୁଷ୍ଠାନରେ ପରିଣତ କରାଯାଉଛି.ତହିଁରେ କଂଗ୍ରେସ କେବେହେଲେ ରାଜି ହୋଇ ନ ପାରେ ।" ଏହି ସମ୍ମିଳନୀ ପୁଣି ଜୁଲାଇ ୧୪ ତାରିଖ ଦିନ ବସିଲା ଏବଂ ଦଳମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ମିଳାମିଶା ନ ହେବାରୁ ସମ୍ମିଳନୀ ବିଫଳ ହୋଇଛି ଏବଂ ସେ ଏହା ପରେ ଭରତକୁ କିପରି ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଚାର କରିବେ ବୋଲି ବଡ଼ଲାଟ ଘୋଷଣା କଲେ ।

ସରକାର ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପୁନର୍ବାର ଗଠନ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ କେନ୍ଦ୍ର ତଥା ପ୍ରାଦେଶିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭମାନଙ୍କୁ ଭାଙ୍ଗିଦେଇ ନୂତନ ନିର୍ବାଚନ ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ । ନିର୍ବାଚନ ପରେ ବଙ୍ଗଳା, ପଞ୍ଜାବ ଓ ସିନ୍ଧୁ ଛଡ଼ା ସବୁ ପ୍ରଦେଶରେ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କଲା । ପଞ୍ଜାବରେ ମଧ୍ୟ ଇଉନିୟନିଷ୍ଟ ଦଳ, କଂଗ୍ରେସ ଓ ଅକାଳୀ ଦଳ ମିଶି ଗୋଟିଏ ମିଳିତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠିତ ହେଲା । (ପ୍ରକାଶ ଥାଉକି ଏହି ବିଷୟ ମୂଳ ଇଂରାଜୀ ଗ୍ରନ୍ଥରେ "ପଞ୍ଜା-ବରେ ମୁସଲିମ ଲିଗ ଓ ଇଉନିୟନିଷ୍ଟ ଦଳ ମିଶି ମିଳିତମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କରାଯାଇଥିଲା" ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲେ ହେଁ ଅନୁବାଦକ ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ କାନୁନଗୋ ଏହା ତଟିପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ସେତେବେଳେ ତତ୍‌କାଳିକ ଅବିଭକ୍ତ ପଞ୍ଜାବରେ କଂଗ୍ରେସ ଇଉନିୟନିଷ୍ଟ ଦଳ ଓ ଅକାଳୀ ଦଳ ମିଶି ଗୋଟିଏ ଅଣମୁସଲିମ ଲିଗ ମିଳିତମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କରାଯାଇଥିଲା ବୋଲି ଇଂରେଜୀ ବହିର ପ୍ରକାଶକ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଭରତ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରକାଶନ ବିଭଗଙ୍କୁ ଲେଖିବାରୁ ସେମାନେ ବହିର ଲେଖକ ଆଗ୍ର୍ଯ୍ୟ କୃପାଳିନୀଙ୍କ ଅନୁମତିକ୍ରମେ ଶ୍ରୀ କାନୁନଗୋଙ୍କ ଉକ୍ତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଆବଶ୍ୟକ ସଂଶୋଧନ କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ।) ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭକୁ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରାର୍ଥୀ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠିତ ହେଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ

ଏହା ମଧ୍ୟରେ ବିଲାତରେ ସାଧାରଣ ନିର୍ବାଚନ ହେଲା । ତାହା ଫଳରେ ସେଠାକାର ଶ୍ରମିକଦଳ କ୍ଷମତାକୁ ଆସିଲେ । ଭାରତ ତାର ନିଜର ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରିବ ଏବଂ ଜାତିପୁଞ୍ଜରେ ରହିବ କି ନାହିଁ, ତାହା ନିଜର ସ୍ୱଇଛାରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବ ବୋଲି ଶ୍ରମିକ ଦଳର ବିଲାତର ହୋଇଥିବା ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଅଟଲି ୧୯୪୬ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ଘୋଷଣା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହା ମଧ୍ୟ କହିଥିଲେ ଯେ, ଇଂରେଜ ସରକାର ଭାରତର ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଗୋଷ୍ଠୀ ଲୋକଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥ ସଂରକ୍ଷଣ ପାଇଁ ବ୍ୟଗ୍ର ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କୁ ଭାରତର ପ୍ରଗତି ପଥରେ ଅନ୍ତରାୟ ହେବାକୁ ଦିଆଯିବ ନାହିଁ । ତା'ଛଡ଼ା ଗଡ଼ଜାତର ଶାସକବର୍ଗ ଭାରତର ପ୍ରଗତିରେ କୌଣସି ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିଥିଲେ । ଏହି ଘୋଷଣା ଅନୁଯାୟୀ ତତ୍କାଳୀନ ବିଲାତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ୩ ଜଣ ମୁଖ୍ୟ ସଭ୍ୟ ପେଥିକ୍ ଲରେନ୍ସ, ଷ୍ଟାଫୋର୍ଡ କ୍ରିପ୍ସ ଏବଂ ଆଲବର୍ଟ ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡାରଙ୍କୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କ ସହ ମିଳାମିଶା ପାଇଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ପଠାଗଲା । ଏହି ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ୧୯୪୬ ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୪ ତାରିଖ ଦିନ ବିଲାତରୁ ଆସି ଦିଲ୍ଲୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ।

୧୯୪୬ ମସିହା ଅପ୍ରେଲ ପହିଲାଠାରୁ ୧୭ ତାରିଖ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କର ୧୮୨ଟି ବୈଠକ ବସି ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଦଳ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଐକ୍ୟ ଆଣିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେମାନେ ୪୭୨ ଜଣ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରି ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଠିକ୍ ବର୍ଷାଦିନେ ଛତୁ ଫୁଟିବା ଭଳି ଦଳମାନଙ୍କରେ ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିବା ପରି ଜଣାଗଲା । ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟର ପରିଣତି ସମ୍ପର୍କରେ ଏହି ପ୍ରଥମ କାର୍ଯ୍ୟରୁ କିଛି ନିଦର୍ଶନ ମିଳିଥିଲା । ଅପ୍ରେଲ ୧୭ ତାରିଖ ଦିନ ସେମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ କରିଥିବା ଆଲୋଚନା ସମ୍ପର୍କରେ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରିବା ନିମନ୍ତେ କାଶ୍ମୀର ଗଲେ । ଅପ୍ରେଲ ୨୪ ତାରିଖ ଦିନ ଦିଲ୍ଲୀ ଫେରି ୨୭ ତାରିଖ ଦିନ କଂଗ୍ରେସ ଓ ଲିଗକୁ ପେଥିକ ଲରେନସ୍ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ମିଳାମିଶା କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରାଯିବା ଉଚିତ ବୋଲି ଏକ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ଏହି ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ଗୋଟିଏ ଯୋଜନା ଉକ୍ତ ଦଳମାନଙ୍କ ବିଚାର ପାଇଁ ଦେଲେ । ଉକ୍ତ ଯୋଜନାର ମୌଳିକ ଅଂଶ ହେଉଛି ବୈଦେଶିକ ବିଷୟ, ରାଜ୍ୟରକ୍ଷା ରକ୍ଷା ଏବଂ ଯୋଗାଯୋଗ ଏହି ୩ ବିଭାଗର ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ରହିବ । ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ହିନ୍ଦୁ ଏବଂ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ମୁସଲମାନ ବାସ କରୁଥିବା ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କୁ ଅଲଗା କରାଯାଇ ଦୁଇଗୋଟି ଗୋଷ୍ଠୀରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯିବ । ଏହି ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରହୁଥିବା ରାଜ୍ୟମାନେ ଇଚ୍ଛା କଲେ ସମୂହ ଭାବରେ ପରିଚାଳିତ ହେବା ପାଇଁ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀ ସରକାରଙ୍କୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଧିକ ବିଭାଗର ଦାୟିତ୍ୱ ଦେଇ ପାରିବେ । ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାରମାନେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଏବଂ ବଳକା ବିଷୟ ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିବେ । ଯେବେ ମୁସଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ଏହାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ମିଳାମିଶା ପାଇଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ତା ହେଲେ ସେମାନେ ଏକାଠି ହୋଇ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧିଦଳ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବେ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଯେଉଁମାନେ ଆଲୋଚନା କରିବେ ସେମାନଙ୍କ ନାମ ପଠାଯିବା ପାଇଁ ଉଭୟ ଅନୁଷ୍ଠାନର ସଭାପତିଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ।

ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଏପରିକି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ଆଲୋଚନା କରି ନିଜର ମତ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ସହିତ ଏକମତ ହୋଇ ଥିବାରୁ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିକୁ ଏଥିରେ ମଙ୍ଗେଇ ପାରିବେ ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ମୌଲାନା ସାହେବ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧିଦଳକୁ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚିଠି ଲେଖି ଏହା ଜଣାଇ ଦେଲେ । ତା'ପରେ କ୍ରିପସ୍ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣପତ୍ର ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରି ତାହା ମୌଲାନାଙ୍କୁ କହିବାରୁ ଏପରି ପରାମର୍ଶ ଆବଶ୍ୟକ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେ (ମୌଲାନା) କହିଥିଲେ ।

ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳକୁ ମୌଲାନା ଲେଖିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚିଠି ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜର କୌଣସି ଖବର ନ ଥିବାରୁ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ପ୍ରସ୍ତାବଟିକୁ ଯେପରି ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇଛି ସେହିପରି ବିଚାର କଲେ ।

କମିଟି ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଭିତ୍ତିରେ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଥିବା ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ବିରୋଧ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କୁ ଯେଉଳି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟବାଧକତା କରାଯାଇଛି ତାହାର ମଧ୍ୟ ବିରୋଧ କରିଥିଲେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଲେଖିଥିଲେ "ଆପଣ କେତେକ ମୌଳିକ ନୀତି ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମ ସମ୍ମୁଖରେ ଥିବା ମୌଳିକ ପ୍ରଶ୍ନ ଅର୍ଥାତ୍ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଏବଂ ତତ୍‌ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଇଂରେଜ ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀର ଅପସାରଣ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ଉଲ୍ଲେଖ କରି ନାହାନ୍ତି ।" ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ସ୍ପଷ୍ଟୀକରଣ ଦେଇ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ସମ୍ମିଳନୀକୁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଅର୍ଥ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଦ୍ୱାରା ଆଗତ କରାଯାଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରିବା ବା ସମସ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସମ୍ମତି ପ୍ରଦାନ କରିବା ନୁହେଁ ବୋଲି ବୁଝାଇ ଦେବାରୁ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ସଭାପତି ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ବୋଲି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ମୁସଲିମ୍ ଲିଗ୍ ମଧ୍ୟ ଜଣାଇ ଦେଲେ ଯେ; ସେମାନେ ଦାବୀ କରୁଥିବା ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଏହି ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଫଳରେ କୌଣସି ଆଞ୍ଚ ଆସିବ ନାହିଁ ।

୧୯୪୬ ମେ ମାସ ୫ ତାରିଖଠାରୁ ୧୨ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ମିଳନୀ ସିମିଳାଠାରେ ବସିଲା । ସମ୍ମିଳନୀ ୨ ଦିନ ବସିବା ପରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଆଲୋଚନା ହେଲା ତହିଁରୁ ଉତ୍‌ଥାପିତ କେତେକ ପ୍ରଶ୍ନ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରାଗଲା । କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସବୁ ବିଷୟ ଉପରେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଦିଆଯିବ ବୋଲି ପୂର୍ବରୁ ତାଲିକା କରାଯାଇଥିଲା ତହିଁରେ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରାଯାଇ "ମୌଳିକ ଅଧିକାର" ଯୋଗ କରାଗଲା । କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ହାତରେ ଯେଉଁସବୁ କ୍ଷମତା ରହିବ ସେ ସବୁ ତୁଲାଇବା ପାଇଁ ଅର୍ଥସଂଗ୍ରହ କରିବା ଲାଗି ଆବଶ୍ୟକ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କ୍ଷମତା ରହୁ ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଦାବୀ କରାଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ କୌଣସି ଆଲୋଚନା କରାଗଲା ନାହିଁ ।

ପ୍ରସ୍ତାବିତ କେନ୍ଦ୍ର ଶାସନକୁ ଲିଗ୍ ଯେପରି ଗ୍ରହଣ କରେ ସେଥିପାଇଁ ଶାସନ ସଭା ୩ ଭାଗରେ ଅର୍ଥାତ୍ ହିନ୍ଦୁ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ପ୍ରଦେଶ ସମୂହ, ମୁସଲମାନ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ପ୍ରଦେଶ ସମୂହ ଏବଂ ୩ୟରେ ଭାରତୀୟ ଗଡ଼ଜାତମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ସଭ୍ୟମାନେ ବିଭକ୍ତ ହେବେ ବୋଲି ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରାଗଲା । ପ୍ରଥମ ଦୁଇଗୋଷ୍ଠୀର ପ୍ରତିନିଧି-ମାନେ ଅର୍ଥାତ୍ ହିନ୍ଦୁ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଏବଂ ମୁସଲମାନ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ଅଲଗା ଅଲଗା ବସି ସେମାନଙ୍କ ଗୋଷ୍ଠୀର ପ୍ରାଦେଶିକ ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେବେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଗୋଷ୍ଠୀ ରଖିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ତେବେ ସଂପୃକ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ବିଧାନ ମଧ୍ୟ ତିଆରି କରିବେ । ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କୁ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ କରିବା ସମ୍ପର୍କରେ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ କରାଯାଉଥିବା ବିରୋଧଭାବ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ପାଇଁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧିଦଳ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲେ ଯେ, ଗୋଟିଏ ପ୍ରଦେଶ ମୂଳ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ରହିବ ନା ଅନ୍ୟଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଯିବ ବା କୌଣସି ଗୋଷ୍ଠୀରେ ରହିବ କି ନାହିଁ ତାହା ସଂପୃକ୍ତ ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ପ୍ରାଦେଶିକ ବା ଗୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ବିଧାନ ଗ୍ରହଣୀୟ ନ ହେଲେ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଭୋଟରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରି ପାରିବେ । ତା'ପରେ ୩ ଗୋଷ୍ଠୀର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଏକାଠି ହୋଇ ଭାରତର କେନ୍ଦ୍ର ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରିବେ ।

ଏଥିରୁ ଦେଖାଯିବ ଯେ; କେନ୍ଦ୍ର ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରଣୟନରେ ୩ଟି ଗୋଷ୍ଠୀ ରହିବେ । ହିନ୍ଦୁ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ପ୍ରଦେଶମାନେ ଗୋଷ୍ଠୀ ଗଢ଼ିବା ସପକ୍ଷରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରନ୍ତୁ ବା ନ କରନ୍ତୁ କେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ତଥା କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରରେ ମୁସଲମାନ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରତିନିଧି ସଂଖ୍ୟା ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସମାନ ରହିବ । କାଳେ ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ଏବଂ ଆସାମ ମୁସଲମାନ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବାକୁ ନ ଚାହାଁନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ହାତରପାଞ୍ଚ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥିଲା ଯେ; କେନ୍ଦ୍ରରେ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ପ୍ରଶ୍ନ ସମ୍ପର୍କୀୟ କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲେ ତାହା ଉଭୟ ଗରିଷ୍ଠ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଅର୍ଥାତ୍ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସଂଖ୍ୟାଧିକ ପ୍ରତିନିଧି ସମର୍ଥନ ନ କଲେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏ ସମସ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଏ ଦେଶରେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମର ଲୋକ ବାସ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭାରତ ଗୋଟିଏ—ଦେଶ ଏ ବିଷୟ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧିଦଳ ପୁରାପୁରି ଭୁଲି ଯାଇଥିଲେ ।

ଗୋଷ୍ଠୀଭୁକ୍ତ ହେବା ବିଷୟ ପୁରାପୁରି ସଂପୃକ୍ତ ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛାଧୀନ କରାଗଲେ କଂଗ୍ରେସ ଏହି ଗୋଷ୍ଠୀ ଗଠନକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲା । ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭା କେନ୍ଦ୍ର ଶାସନର ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରିବା ପରେ ସଂପୃକ୍ତ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଏହା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ ମତ ଦେଲା । ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ମୁସଲିମ୍ ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରୁ ଦାବୀ କରାଗଲା ଯେ, ପଞ୍ଜାବ, ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ, ସିନ୍ଧୁ, ବେଲୁଚିସ୍ଥାନ, ବଙ୍ଗଳା ଏବଂ ଆସାମ ଏହି ୬ ଗୋଟି ମୁସଲମାନ ବହୁଳ ପ୍ରଦେଶକୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭା ହେବା ଉଚିତ । ଆସାମ ହିନ୍ଦୁ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ପ୍ରଦେଶ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେଥିପ୍ରତି କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟି ନ ଦିଆଯାଇ ଏହାକୁ ଉପରୋକ୍ତ ଭାବେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଦାବୀ କରାଯାଇଥିଲା । ପାକିସ୍ଥାନ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କର ତଥା ତହିଁର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କର ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପରେ ହିନ୍ଦୁ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ତଥା ମୁସଲମାନ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଉଭୟ ଅଙ୍ଗର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଏକତ୍ର ହୋଇ କେବଳ ୩ଟି ବିଷୟ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଅର୍ଥାତ୍ ବୈଦେଶିକ ସମ୍ପର୍କ, ରାଜ୍ୟରକ୍ଷା ଏବଂ ରାଜ୍ୟ-ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଯୋଗାଯୋଗ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରିବେ । ମୁସଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଦାବୀ କଲେ ଯେ; କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କର ଶାସନ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଅର୍ଥ ଉଠାଇବାର ଅଧିକାର ନ ରହି ସେ ଖର୍ଚ୍ଚ ତୁଲାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରଦେଶ ସରକାରମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅର୍ଥ ଯୋଗାଇବେ । ସର୍ବୋପରି ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରୁ ଦାବୀ କରାଗଲା ଯେ; ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ବା ଶାସନ ସଂକ୍ରାନ୍ତ କୌଣସି ବିବାଦୀୟ ବିଷୟରେ ଏକତୃତୀୟାଂଶ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ମତ ନ ହେଲେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର କୌଣସି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।

ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯେ; ଉକ୍ତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ପ୍ରତିନିଧିଦଳ ଶ୍ରମିକ ସରକାର କ୍ଷମତାରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଦେଶରୁ ଆସିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ୧୯ କୋଟି ଜନସଂଖ୍ୟା ବିଶିଷ୍ଟ ହିନ୍ଦୁ ବହୁଳ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କୁ ୯ କୋଟିରୁ ଅଳ୍ପ ଅଧିକ ଲୋକବିଶିଷ୍ଟ ମୁସଲମାନ ବହୁଳ ପ୍ରଦେଶ-ମାନଙ୍କ ସହିତ ସମାନ କରାଯିବା ଫଳରେ କରାଯାଉଥିବା ଅନ୍ୟାୟକୁ ଜାଣିଶୁଣି ଆଖିବୁଜି ଦେଇଥିଲେ । "ଭାରତର ପ୍ରଗତି ପଥରେ ଅନ୍ତରାୟ ହେବାକୁ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୁନଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କୁ ଇଂରେଜ ସରକାର ସୁବିଧା ଦେବେ ନାହିଁ " ବୋଲି ଅଟଲିଙ୍କ ବିବୃତିରେ ଥିବା ଅଂଶକୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧିଦଳ ଏହିପରି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମେ ୮ ତାରିଖ ଦିନ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ସମ୍ପର୍କରେ ସାର୍ ଷ୍ଟାଫର୍ଡ କ୍ରିପସଙ୍କୁ ଲେଖିଲେ; "ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ପାକିସ୍ଥାନଠାରୁ ଅଧିକ ଖରାପ ।" କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ମତପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ; ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଇନ ସାହାଯ୍ୟରେ ସମାନତା ଅଣାଯିବା ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଗଣତନ୍ତ୍ରକୁ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ କରିବା । କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ୧୯୪୫ ସିମିଳା ସମ୍ମିଳନୀରେ ପରିଷ୍କାର ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲେ ଯେ; କଂଗ୍ରେସ ଏହି ସମାନତା (Parity)କୁ ପୁରାପୁରି ଅସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି ଏବଂ ଏହାକୁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ କେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ତଥା କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ସମାନତା ସ୍ଥାୟୀ ରୂପେ ଭାରତୀୟ ସମ୍ବିଧାନରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବା ସମସ୍ୟାର କଂଗ୍ରେସ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲା । କୌଣସି ପ୍ରଦେଶ ବା ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମନରୁ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ପନ୍ଥାରେ ଦେଖାଦେଇଥିବା ସନ୍ଦେହ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ଯେକୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯେଉଁ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ମୌଳିକ ଭିତ୍ତିରେ ଦେଶର ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରିବାକୁ କଂଗ୍ରେସ ବଦ୍ଧପରିକର, ତହିଁରେ କୁଠାରଘାତ କରିବା ଭଳି ହୋଇଥିବା କୌଣସି ଅବାସ୍ତବ ପଦ୍ଧତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ ।

ଏହି ସମ୍ମିଳନୀର ବିଫଳତା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ କଂଗ୍ରେସ ଓ ମୁସଲିମ୍ ଲିଗ୍ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖା ଦେଇଥିବା ମତଭେଦର ସମାଧାନ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ମଣ୍ଡଳୀ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଉ ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ହେଲା । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ମୁସଲିମ୍ ଲିଗ୍ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲା । ସମ୍ମିଳନୀ ବିଫଳ ହେଲା ବୋଲି ମେ ୧୨ ତାରିଖ ଦିନ ଘୋଷିତ ହେବା ଫଳରେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳର ସଭ୍ୟମାନେ ସିମଳାରୁ ଦିଲ୍ଲୀ ଆସିଲେ ।

"ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନ ଯେପରି ଶୀଘ୍ର ଗଠିତ ହୁଏ" ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମେ ୧୬ ତାରିଖ ଦିନ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳର ସୁପାରିଶ ଘୋଷିତ ହେଲା । ଏହି ଯୋଜନା ୨ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହୋଇଥିଲ । ଗୋଟିଏ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭା ସମ୍ପର୍କୀୟ ସ୍ଥାୟୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ଅନ୍ୟଟି ସଂପୃକ୍ତ ବିବୃତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ମୁଖ୍ୟ ରାଜନୈତିକ ଦଳମାନଙ୍କ ସମର୍ଥନରେ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠନ କରିବାର ଅସ୍ଥାୟୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା । (ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ପକ୍ଷରୁ କରାଯାଇଥିବା ଘୋଷଣା ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ୯୩ ପରିଶିଷ୍ଟରେ ଦିଆଯାଇଛି ।)

ପ୍ରଶ୍ନ ହେଲ ଭାରତ ଗୋଟିଏ ଦେଶ ଭାବେ ରହିବ ବା ବିଭକ୍ତ ହେବ । ମୁସଲିମ ଲିଗର ବକ୍ତବ୍ୟ ହେଲ ଯେ, ଯେବେ ଗୋଟିଏ ଦେଶଭାବେ ଭରତ ରହେ, ତେବେ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଚିରକାଳ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଅଧୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଦେଶର ବିଭକ୍ତୀକରଣ ଦାବୀ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁ ଦୁଇଟି ଅଞ୍ଚଳକୁ ନେଇ ପାକିସ୍ଥାନ କରିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର କଳ୍ପନା ଥିଲ, ତାହାକୁ ସାର୍ବଭୌମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ଦାବୀ କଲେ; କିନ୍ତୁ ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରୁ କଳ୍ପନା କରାଯାଉଥିବା ପାକିସ୍ଥାନର ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅଣମୁସଲମାନମାନେ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଭାବରେ ରହିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଅଲଗା ହେବାର ଅଧିକାରକୁ ଲିଗ୍ ନେତାମାନଙ୍କର କଳ୍ପିତ ପାକିସ୍ଥାନକୁ ଅର୍ଥନୀତି ତଥା ଶାସନଗତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକକ କରିବା ପାଇଁ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ନାହିଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଆସାମ ଏବଂ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ସେମାନଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଅଧିକାର ନାହିଁ ବୋଲି ସେମାନେ ଗ୍ରହିଁଲେ । ଉକ୍ତ ଦୁଇ ପ୍ରଦେଶର ଲିଗ୍ ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟତ ସେମାନେ (ଲିଗ୍) ହିଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ । ଏହା ଫଳରେ ପଞ୍ଜାବର ହିନ୍ଦୁ ତଥା ଶିଖ ଏବଂ ବଙ୍ଗଳା ଓ ସିନ୍ଧୁର ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଆଞ୍ଚ ଆସିବ । ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶର ୧୯୪୬ ନିର୍ବାଚନ ପରେ ଦେଶ ବିଭକ୍ତ ହେବ କି ନାହିଁ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ମୁଖ୍ୟତଃ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଲୋକେ ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପରିଷ୍କାର ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

ପାକିସ୍ଥାନ ସପକ୍ଷରେ କରାଯାଉଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁକ୍ତି ପାକିସ୍ଥାନରୁ ଅଣମୁସଲମାନ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଅଲଗା ରଖାଯିବା ବିରୁଦ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । ତେଣୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ସବୁ ବିଷୟକୁ ବିଶଦଭାବେ ବିଚାର କରି ମୁସଲିମ ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରୁ ଦାବୀ କରାଯାଉଥିବା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତଥା ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନ ସାର୍ବଭୌମ ପାକିସ୍ଥାନ ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କରାଯାଇଥିବା ମେ ୧୬ ତାରିଖ ଘୋଷଣାରେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କେବଳ ମୁସଲମାନ ବହୁଳ ଭାବରେ ରହୁଥିବା ଅଞ୍ଚଳକୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ସାର୍ବଭୌମ ପାକିସ୍ଥାନକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରାଯାଇଥିଲ । ତା' ପରିବର୍ତ୍ତେ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ପକ୍ଷରୁ ତ୍ରୟସ୍ତରୀୟ ଯୋଜନା ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଥିଲ ଏବଂ ତହିଁରେ ପାକିସ୍ଥାନର ନିର୍ଯ୍ୟାସ ସ୍ୱରୂପ "ଗୋଷ୍ଠୀ"କୁ ମୁସଲିମ ଲିଗ୍‌କୁ ଦିଆଯାଇଥିଲ ।

ଏହି ଘୋଷିତ ଯୋଜନାରେ ବିଶେଷ କୌତୂହଳର ବିଷୟ ଥିଲ ଯେ, ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଅଂଶରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଂଶରେ ନାକଚ କରାଯାଇଥିଲ । ତେଣୁ ଘୋଷଣାର ୧୫ (୫) ଏବଂ ୧୯ (୪, ୫) ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ବ୍ୟବହୃତ ଭାଷା ଥିଲ ପରସ୍ପର ବିରୁଦ୍ଧ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ୧୫ (୫) ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ଥିଲ "ପ୍ରଦେଶମାନେ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯୋଗ ଦେବେ କି ନାହିଁ ଏବଂ ସଂପୃକ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କର ଗୋଷ୍ଠୀ ସ୍ତରରେ କ'ଣ କ୍ଷମତା ରହିବ, ତାହା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାର ପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷମତା" ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ୧୯ (୪, ୫) ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ଆସାମ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ରହିଥିବା ଅଣମୁସଲିମ ଲିଗ୍ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୁସଲିମ ଲିଗ୍ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ରହିଥିବା ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ କରାଯାଇଥିବା ଭଳି ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଥିଲା ।

ଅବଶ୍ୟ ଏହା ସତ୍ୟ ଯେ, ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନ ଅନୁଯାୟୀ ନିର୍ବାଚନ ପରେ କିଛି ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଦେଶର ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଭୋଟରେ ଯୋଗଦେବା ସମ୍ପର୍କରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କୁ ଅଲଗା ରହିବା କ୍ଷମତା ଦିଆଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଅନୁଚ୍ଛେଦ ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ କ୍ଷୁଣ୍ଣ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ଦୁଇଟି ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଏଭଳି ଗଠନ କରାଯାଇଥିଲା ଯେ, ଯଦ୍ୱାରା କି ଦୁଇଟିଯାକ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ପଞ୍ଜାବ ଏବଂ ବଙ୍ଗଳା ମୁଖ୍ୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ତଥା ଆସାମ ଉପରେ ଆଧିପତ୍ୟ କରିବେ । ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବଙ୍ଗଳା ଏବଂ ପଞ୍ଜାବର ଯେଉଁ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଅଞ୍ଚଳରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ବାସ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ଆଧିପତ୍ୟ କରିବେ ।

ପୂର୍ବ ସିମିଳା ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କଳ୍ପନା କରାଯାଇଥିଲା, ତହିଁରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ପାଇଁ ତିଆରି ହୋଇଥିବା ସମ୍ବିଧାନ ଯେବେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ପକ୍ଷରେ ଗ୍ରହଣୀୟ ନ ହୁଏ, ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଗୋଷ୍ଠୀରୁ ଅଲଗା ହୋଇଯିବାର କ୍ଷମତା ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କର ଥିଲା । ଏହି ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କଠାରୁ କାଢ଼ି ନିଆଯାଇ ପ୍ରାଦେଶିକ ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରୁଥିବା ଗୋଷ୍ଠୀର ସଂଖ୍ୟାଧିକତା ଉପରେ ଛାଡ଼ିଦିଆଗଲା ।

ଏହି ଦୁଇ ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ବ୍ୟବହୃତ ଭାଷାର ସୁଯୋଗ ନେବାକୁ ମୁସଲିମ ଲିଗ ପଛାଇଲା ନାହିଁ । ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳର ଘୋଷଣାରେ ସେ ପାକିସ୍ଥାନର ମୌଳିକତା ଦେଖୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଜିନ୍ନା ଘୋଷଣା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ "ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତାବିତ ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସେମାନେ ସହଯୋଗ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ" ବୋଲି ଜୁନ ୧୬ ତାରିଖ ଦିନ ଲିଗ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ କଲା । ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁ ପାକିସ୍ଥାନ ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ, "ଏହା ଫଳରେ ସେହି ସାର୍ବଭୌମ ପାକିସ୍ଥାନ ଶେଷକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ" ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ମେ ୧୬ ତାରିଖ ଘୋଷଣା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପେଥିକ ଲରେନ୍ସ ତାଙ୍କୁ ପରିଷ୍କାର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଯାଇ କହିଥିଲେ ଯେ, ପ୍ରସ୍ତାବିତ ତିନି ସ୍ତରୀୟ ଯୋଜନା ପୂରାପୂରି ଇଚ୍ଛାଧୀନ । ଏଥିରେ କୌଣସି ବାଧ୍ୟବାଧକତା ନାହିଁ । ତା'ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଚାରିଲେ, "ବିବୃତିରେ ବ୍ୟବହୃତ ଶବ୍ଦାବଳୀର ଅର୍ଥ କ'ଣ ଏହା ?" "ହଁ" ବୋଲି ସେ ଜବାବ ଦେବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ "ତାହାହେଲେ ମୁଁ ଏହା ଗ୍ରହଣ କରୁଛି" ବୋଲି କହିଲେ ।

ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପକ୍ଷରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ବିବୃତିର ଖଣ୍ଡିଖଣ୍ଡିଆ ପରସ୍ପର ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ନ ରଖି ଅର୍ଥାନ୍ତର କରା ନ ଯାଇ ସମଗ୍ର ବିବୃତିର ଅର୍ଥାନ୍ତର ଯେପରି କରାଯାଏ, ସେଥିପାଇଁ ସାବଧାନ ହେବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିଙ୍କୁ କହିଲେ । ବିବୃତିର ବିଭିନ୍ନ ଅଂଶରେ ପରସ୍ପର ବିରୋଧାତ୍ମକ ଥିବାରୁ ସମଗ୍ର ବିବୃତିର ମୌଳିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁଯାୟୀ ଯେପରି ଅର୍ଥାନ୍ତର କରାଯାଏ, ଯାହା ଫଳରେ କି ପ୍ରଦେଶମାନେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ନିଜ ନିଜର ଭାଗ୍ୟ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବେ ବୋଲି ଯେପରି ପରିଷ୍କାର ହୋଇଯାଏ, ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଭିନ୍ନ ଅଂଶମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଅସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ତଥା ବିରୋଧାତ୍ମକତା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଏହା ଥିଲା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଓ୍ୟାଭେଲ ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ କଂଗ୍ରେସ ସଭପତିଙ୍କୁ ଜଣାଇଥିଲେ ଯେ ୧୬ ତାରିଖ ଘୋଷଣା ଅନୁଯାୟୀ କୌଣସି ପ୍ରଦେଶ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । କେବଳ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ, କେତେକ ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରତିନିଧି ସମ୍ପୃକ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ସେମାନେ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛାକରନ୍ତି କି ନାହିଁ, ତାହା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ । ତେଣୁ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପିତ କରଗଲା ଯେ, ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ସ୍ୱାଧୀନତା ଯେବେ ବାସ୍ତବ ହୋଇଥାଏ ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଘୋଷଣାପତ୍ରର ୧୫ (୫) ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ଏକମାତ୍ର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ଯେବେ କୌଣସି ପ୍ରଦେଶ ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ନ ଚାହିଁଲା, ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଭୋଟ ସାହାଯ୍ୟରେ ଉକ୍ତ ପ୍ରଦେଶକୁ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରଯିବ ନାହିଁ । ଯେବେ ଏହା ନ ହୁଏ, ତା'ହେଲେ ପ୍ରଦେଶ ମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ସ୍ୱାଧୀନତାର କୌଣସି ଅର୍ଥ ରହିବ ନାହିଁ ।
ମେ ୨୦ ତାରିଖ ଦିନ ପେଥିକ୍ ଲରେନ୍ସଙ୍କୁ ମୌଲନା ଲେଖିଲେ, "ଘୋଷଣାପତ୍ରର ୧୫ ଅନୁଚ୍ଛେଦର ମୌଳିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରଦେଶକୁ ନିଜ ଇଚ୍ଛାମୁତାବକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିଆଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ କେତେକ ବାଧ୍ୟ-ବାଧକତା ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଉଥିବାରୁ ତାହା ପୂର୍ବରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ପରି-ଷ୍କାର ଭବେ ସଙ୍କୁଚିତ କରୁଛି ...... । କୌଣସି ପ୍ରଦେଶ ବା ତାର ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ଚାହିଁ ନ ଥିବା କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ କିପରି ବାଧ୍ୟ କରଯିବ, ତାହା ବୁଝିହେଉ ନାହିଁ । ହୁଏତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ପ୍ରାଦେଶିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭ ଏହାର ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯୋଗ ନ ଦେବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇପାରନ୍ତି ।" ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମତବ୍ୟକ୍ତ କଲେ ଯେ, ପ୍ରଦେଶର ଇଚ୍ଛା ଜାଣିବା ପାଇଁ ସବୁଠାରୁ ସହଜ ପନ୍ଥା ହେଉଛି, ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭର ସଭପତି ପ୍ରଥମ ବୈଠକରେ ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଗୋଷ୍ଠୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରଯାଇଛି, ସେ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ରହିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି କି ନା, ତାହା ପଚାରିବେ । ଯେବେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରତିନିଧି ରହିବାକୁ ମନା କରନ୍ତି, ତା'ହେଲେ ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ଗୋଷ୍ଠୀର ବାହାରେ ରହିବ ଏବଂ ଉକ୍ତ ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କର ଗୋଷ୍ଠୀରେ ବସିବାର କୌଣସି ଆବ-ଶ୍ୟକତା ରହିବ ନାହିଁ ।

ମେ ୨୪ ତାରିଖ ଦିନ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ପାସ କରିଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଥିଲା, "ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ପକ୍ଷରୁ କରଯାଇଥିବା ଘୋଷଣାରେ ପ୍ରାଦେଶିକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଏବଂ ବଳକା କ୍ଷମତା ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କ ପାଖରେ ରହିବା ମୌଳିକ ନୀତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରଯାଇଛି । ଏହା ସାଙ୍ଗକୁ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯୋଗଦେବେ କି ନାହିଁ, ତାହା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାର ଅଧିକାର ପ୍ରଦେଶ-ମାନଙ୍କୁ ପୁରାପୁରି ଦିଆଯାଇଛି ; କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରଯାଇଛି ଯେ, ପ୍ରାଦେଶିକ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଏକତ୍ର ହୋଇ "ଗୋଷ୍ଠୀ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ପ୍ରଦେଶ-ମାନଙ୍କର ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ବିଧାନ ତିଆର କରଯିବ କି ନାହିଁ, ତାହା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ ।" ଏହି ଦୁଇ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଖିଦୃଶିଆ ପ୍ରଭେଦ ଅଛି ।...... ବିବୃତିର ସୁପାରିଶ ମନୋଭବ ରଖିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବ୍ୟବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକର ଯେପରି ପରସ୍ପର ସହିତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହେ ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କମିଟି ୧୫ ଅନୁଚ୍ଛେଦର ଅର୍ଥ କରୁଛନ୍ତି ଯେ, ଗୋଟିଏ ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରତିନିଧି ପ୍ରଥମେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରଯାଇଥିବା ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯୋଗଦେବେ କି ନାହିଁ, ତାହା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ ।” ଏହା ହିଁ ଥିଲା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ।

କିନ୍ତୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ପକ୍ଷରୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରାଗଲା ଯେ, “ପ୍ରଦେଶମାନେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯୋଗଦେବେ କି ନାହିଁ, ତାହା ପ୍ରଥମରୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରି ପାରିବେ ” ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ କରାଯାଉଥିବା ଅର୍ଥାନ୍ତର ପ୍ରତିନିଧି ଦଳର ପ୍ରକୃତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସହିତ ଖାପ ଖାଉନାହିଁ ଏବଂ ଏହି ଗୋଷ୍ଠୀ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କରାଯାଇଛି, ତାହା ଜଣାଶୁଣା ହୋଇଥିବାରୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ବାଦବିବାଦ କରାଯିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ମୁସଲିମ ଲିଗ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଉଥିବା ମନୋଭାବ ପ୍ରତି ଏହାଦ୍ୱାରା ଯେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ଏହାକୁ କରାଯାଇଛି, ତାହା ଜଣାଶୁଣା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୂର୍ବରୁ କହିଥିଲେ ଯେ, କୌଣସି ଆଇନ ସଂକ୍ରାନ୍ତ କାଗଜପତ୍ରର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥାନ୍ତର କରିବାର ଅଧିକାରୀ ହେଉଛନ୍ତି ଶାସନ ବିଧାୟକସଭା ବା ଗୋଟିଏ ଯୋଗ୍ୟତାସମ୍ପନ୍ନ ଆଇନଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଅଧିକାରୀ । କୌଣସି ଆଇନ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଦଲିଲର ଅର୍ଥାନ୍ତର ତାହାର ପ୍ରଣେତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଅନୁଯାୟୀ କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ଏଥିରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ଭାଷାର ଅର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିଁ ଏହାର ଅର୍ଥାନ୍ତର କରାଯାଇପାରେ । କଂଗ୍ରେସ ଏହି ମତ ଗ୍ରହଣ କରି ନିଜର ମତାମତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳକୁ ଜଣାଇଦେଲେ ।

ଯେଉଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଯୋଗୁ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଆପତ୍ତି କରାଯାଉଥିଲା, ତଦ୍ୱାରା “ପାକିସ୍ଥାନର ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରାଯାଉଥିବାରୁ” ମୁସଲିମ ଲିଗ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳଙ୍କର ଯୋଜନା ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଜୁନ ୬ ତାରିଖ ଦିନ ଲିଗ ପକ୍ଷରୁ ଘୋଷଣା କରି ଜଣାଇ ଦିଆଗଲା । ତେଣୁ ଉଭୟ ଦଳ ମେ ୧୬ ତାରିଖ ଘୋଷଣା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଘୋଷଣା କଲେ । କଂଗ୍ରେସର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଆପତ୍ତି କଲେ ନାହିଁ । ମୁଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ନିଷ୍ପତ୍ତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଘୋର ଆପତ୍ତି କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏକାକୀ ଆପତ୍ତି କଲି ଏବଂ ମୋତେ ଆଉ କେହି ସମର୍ଥନ କଲେ ନାହିଁ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ କେନ୍ଦ୍ରରେ ଅସ୍ଥାୟୀ ମିଳିତ ସରକାର ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା କଥା; କିନ୍ତୁ ତାହା ପୂର୍ବରୁ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରରେ କେଉଁମାନଙ୍କୁ ନିଆଯିବ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ କଂଗ୍ରେସ ଓ ଲିଗ ଉଭୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ଉଭୟ ଅନୁଷ୍ଠାନର ସଭାପତି ଓ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ପରସ୍ପର ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା କଥା । କିନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଜଣେ ମୁସଲମାନ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଏକା ଟେବୁଲରେ ବସି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ପାଇଁ ଜିନ୍ନା ଅସୀକାର କଲେ । ସେ କହିଲେ, ହିନ୍ଦୁମାନେ “ଶତ୍ରୁ” କିନ୍ତୁ ଅଣଲିଗ୍ ମୁସଲମାନମାନେ ହେଉଛନ୍ତି “ବିଶ୍ୱାସଘାତକ” । ତେଣୁ ସେ “ବିଶ୍ୱାସଘାତକ” ସହିତ କୌଣସି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଏହି ବିଷୟ ନୀତିଗତ ପ୍ରଶ୍ନ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ରାଜିହେଲେ । କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିଙ୍କପକ୍ଷରୁ ଜବାହରଲାଲ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବେ ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ କେବଳ ମୌଲାନାଙ୍କ ମୁଖପାତ୍ର ରୂପେ ଏହି ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିବେ ବୋଲି ଜଣାଇଦେଲେ । ତଦନୁଯାୟୀ ଜୁନ ୧୨ ତାରିଖ ଦିନ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବା ପାଇଁ ଜବାହରଲାଲ ଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜିନ୍ନା ଆସିଲେ ନାହିଁ ।

୧୯୪୬ ଜୁନ ୧୬ ତାରିଖ ଦିନ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠନ ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟ ତଥା ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ନିଜର ନିଷ୍ପତ୍ତିସମ୍ବଳିତ ବିବୃତି ପ୍ରକାଶ କଲେ (ଏହି ବିବୃତିଟି ପୁସ୍ତକ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଶେଷରେ ୧୪ ପରିଶିଷ୍ଟରେ ଦିଆଯାଇଛି । ତଦନୁଯାୟୀ ଅସ୍ଥାୟୀ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ସଭ୍ୟ ହେବା ପାଇଁ ଜଣେ ହରିଜନ ସମେତ ୬ ଜଣ ହିନ୍ଦୁ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କୁ, ମୁସଲିମ ଲିଗର ପ୍ରତିନିଧି ୫ ଜଣ ଏବଂ ଶିଖ , ଭାରତୀୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଏବଂ ପାର୍ଶି ତିନି ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ୩ ଜଣ ଏପରି ୧୪ ଜଣଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଗଲା ।

ଏହି ବିବୃତିର ଗୋଟିଏ ଆଗତୁରା ନକଲ ଓ୍ୟାଭେଲ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଥିଲେ । ଏହି ଦୁଇ ତାଲିକା ଅର୍ଥାତ୍ ଓ୍ୟାଭେଲଙ୍କ ତାଲିକା ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ତାଲିକାରେ ୫ ଜଣ ମୁସଲମାନଙ୍କ ନାମ ଏକା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ତାଲିକାରେ କଂଗ୍ରେସକୁ ନ ପଚାରି କେତେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇଥିଲା । କଂଗ୍ରେସ ତାଲିକାରେ ଶରତଚନ୍ଦ୍ର ବୋଷଙ୍କ ନାମ ଥିବାସ୍ଥଳେ ତାହା ପରିବର୍ତ୍ତେ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କ ନାମ ଯୋଗ କରାଯାଇଥିଲା । କଂଗ୍ରେସ ତାଲିକାରେ ଅମୃତ କାଉରଙ୍କ ଭଳି ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ତଥା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନଙ୍କ ନାମ ଥିବାସ୍ଥଳେ ଏହି ତାଲିକାରେ ଉକ୍ତ ନାମ ନ ଥିଲା । ଡ଼କ୍ଟର ଜାକୀର ହୁସେନଙ୍କ ନାମ କଂଗ୍ରେସ ତାଲିକାରେ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା ସ୍ଥାନ ପାଇ ନ ଥିଲା । ଅବଦୁର ରବ ନିସ୍ତାର ୧୯୪୬ ନିର୍ବାଚନରେ ପରାଜିତ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ କରିବାକୁ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଆପତ୍ତି କରାଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ନାମ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଥିଲା । ତା'ଛଡ଼ା ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ସେନାବାହିନୀଙ୍କ ବିଚାର ବେଳେ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଓକିଲାତି କରିଥିବା ଏବଂ ସରକାରଙ୍କ ଆଡ଼ଭୋକେଟ ଜେନେରଲ ହୋଇଥିବା ଏନ. ପି. ଇଞ୍ଜିନିୟର ଜଣେ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ନାମ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲା ।

ଜୁନ ୧୬ ତାରିଖ ଦିନ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ନିକଟରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ପକ୍ଷରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ଗୋଟିଏ ଚିଠି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚିଠା କଲେ । ଏହି ଚିଠିରେ ୪ ଗୋଟି ବିଷୟ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍ (୧) ଲିଗ ଗୋଟିଏ ପୁରାପୁରି ମୁସଲମାନ ଅନୁଷ୍ଠାନ ହୋଇଥିବାରୁ ତା ପକ୍ଷରୁ କୌଣସି ଅଣମୁସଲମାନଙ୍କୁ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ କରାଯାଇ ନ ପାରେ । (୨) କଂଗ୍ରେସ ଗୋଟିଏ ଜାତୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ହୋଇଥିବାରୁ ନିଜର ତାଲିକାରେ ଜଣେ କଂଗ୍ରେସ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ କରିବାର ଅଧିକାର ଏହାର ଅଛି । (୩) ଲିଗ୍ ତା ପକ୍ଷରୁ ଦିଆଯାଉଥିବା ୫ ଜଣ ମୁସଲମାନ ବିଶିଷ୍ଟ ନାମ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନାମ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି କଥା କହି ନ ପାରେ । (୪) ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ କେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭା ନିର୍ବାଚିତ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଦାୟୀ ରହିବେ ବୋଲି ଧରାଯିବ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ କରିଥିବା ଉକ୍ତ ଚିଠା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ପ୍ରାୟ ବିଚାର କରି ନ ଥିଲେ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । କାରଣ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କରାଯାଉଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବକୁ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ପସନ୍ଦ କରି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନେ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ତାଲିକାରେ ବଡ଼ଲାଟ କରିଥିବା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯୋଗୁଁ ଦେଖାଦେଇଥିବା ଅସୁବିଧା ଦୂର ହୋଇଯିବ ବୋଲି ସେମାନେ ଭାବୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରଙ୍କ କ୍ଷମତା ପରିସର ସମ୍ପର୍କରେ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିଙ୍କ ମତ ଥିଲା ସ୍ପଷ୍ଟ । ସେ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରଙ୍କୁ ଔପନିବେଶିକ ସରକାରଙ୍କ କ୍ଷମତା ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ରାଜି ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି କରାଯାଉଥିବା ଅଭିଯୋଗକୁ ଓ୍ୟାଭେଲ ମେ ୩୦ ତାରିଖ ଦିନ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିଙ୍କୁ ଲେଖିଥିବା ଚିଠିରେ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟୀକରଣ ଚାହିଁବାରୁ ଓ୍ୟାଭେଲ ନରମ ମତିଗତି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଲେଖିଲେ, "ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସରକାର ଔପନିବେଶିକ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ଯେପରି ପରାମର୍ଶ କରି ତାଙ୍କୁ ଯେତେଦୂର ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି, ନୂତନ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତି ସେହିପରି ବ୍ୟବହାର କରିବେ ।"

ତେଣୁ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ୧୯୪୬ ମସିହା ଜୁନ ୧୮ ତାରିଖ ଦିନ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିତଦନୁଯାୟୀ ଚିଠା ପ୍ରସ୍ତାବ କରାଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦିଆଯାଇ ନ ଥିଲା । ପରଦିନ କାଶ୍ମୀରରେ ଶେଖ ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କର ବିଚାର ହେଉଥିବାରୁ ତହିଁରେ ଯୋଗଦେବାପାଇଁ ଜବାହରଲାଲ କାଶ୍ମୀର ଗଲେ । ବାଟରେ ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା ଏବଂ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ଫଳରେ ତାଙ୍କୁ ଖଲାସ କରାଗଲା । ମନ୍ତ୍ରି-ମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ଏବଂ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ଉଭୟ ଯଥାକ୍ରମେ ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ଏବଂ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ସଂକ୍ରାନ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବମାନ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଦିଲ୍ଲୀରେ ଅଧିକକାଳ ରହିବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ ବୋଲି ଭାବି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର କେତେକ ସଭ୍ୟ ସେହିଦିନ ଦିଲ୍ଲୀ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ । ପରଦିନ ମୁଁ ବଲ୍ଲଭ ଭାଇଙ୍କୁ ଦେଖା କରି ତାଙ୍କୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଇ ଦେଲି ଯେ, ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରରେ କେଉଁମାନେ ମନ୍ତ୍ରୀ ହେବେ, ସେମାନେ ନିଜର ଇଚ୍ଛା ଅନୁ-ସାରେ ଯାହା କଲେ ପଛକେ ମୁଁ ବାଧ୍ୟବାଧକତା ଗୋଷ୍ଠୀ ଗଠନରେ ରାଜି ନ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ-କାରୀ କମିଟି ସଭ୍ୟପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେବି । ଏହା ଶୁଣି ସେ ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କଲେ ଏବଂ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଚାଲି ଆସିଲି ।

ଜୁନ ୧୯ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିଙ୍କୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଇଦେଲେ ଯେ, ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରର ଜଣେ ଜାତୀୟବାଦୀ ମୁସଲମାନ ବା ମୁସଲିମ ଲିଗବିରୋଧୀ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ନ ନେଇ ଏନ. ପି. ଇଞ୍ଜିନିୟରଙ୍କୁ ନିଆଯିବାରେ ଯେବେ ସେମାନେ ରାଜିହୁଅନ୍ତି, ତା'ହେଲେ ତାଙ୍କର ଏ ବିଷୟରେ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ରହିବ ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ଘଟିଲା, ଯାହା ଫଳରେ କି ସମସ୍ତ ଘଟଣା ବାଧାପାଇଲା । ସେ ସମୟରେ ଓ୍ୟାଭେଲଙ୍କ ନିକଟକୁ ଜିନ୍ନା ଲେଖିଥିବା ଗୋଟିଏ ଚିଠିର ସାରାଂଶ "ଷ୍ଟେଟସମ୍ୟାନ"ରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଏହି ଚିଠିରେ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ସମ୍ପର୍କରେ ଜିନ୍ନା ବଡ଼ଲାଟଙ୍କଠାରୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଚାହିଁଥିଲେ । ଯେଉଁସବୁ ବିଷୟରେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଚାହିଁଥିଲେ, ତା ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ଥିଲା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂତନ ଏବଂ ଯାହାକି କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରେ କେବେହେଲେ ଗ୍ରହଣୀୟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ତେଣୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖି ଜିନ୍ନା ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଲେଖିଥିବା ଚିଠି ଏବଂ ସେ(ବଡ଼ଲାଟ) ଦେଇଥିବା ଜବାବ ଦେବା ପାଇଁ ଚାହିଁଲେ । ବଡ଼ଲାଟ ୧୯୪୬ ଜୁନ ୨୦ ତାରିଖ ଦିନ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିବା ଚିଠିରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲେ ଯେ, ଉଭୟ ବୃହତ ଦଳଙ୍କର ବିନା ସ୍ୱୀକୃତିରେ ବଡ଼ଲାଟ ଯେଉଁ ନାମଗୁଡ଼ିକ ବାଛିବେ, ତାହାର ନୀତି ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବ ନାହିଁ । ଏହାର ଅର୍ଥ ହେବ, କଂଗ୍ରେସ ନିଜ ମନୋନୀତ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଲିଗର ବିନା ସମ୍ମତିରେ ଜାତୀୟବାଦୀ ମୁସଲମାନ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦିଆଯାଇଥିଲା ଯେ, ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହରିଜନଙ୍କ ସମେତ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୁନ ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ସ୍ଥାନ ଯେବେ ଖାଲି ହୁଏ, ତାହା ପୂରଣ ସମ୍ପର୍କରେ ଉଭୟ ବୃହତ ଦଳର ପରାମର୍ଶ ନିଆଯିବ । ଏହା ଫଳରେ ଏହି ପ୍ରତିନିଧି ଏବଂ ଏପରିକି ହରିଜନ ପ୍ରତିନିଧି ମନୋନୟନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସମ୍ପର୍କରେ ମୁସଲିମ ଲିଗକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷମତା ଦିଆଗଲା । ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ତଥା ବଡ଼ଲାଟ ଉଭୟଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଥିଲା ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରରେ ଯେଉଁ ସମସଂଖ୍ୟକ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ରହିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଉଛି, ତାହା କଂଗ୍ରେସ, ମୁସଲିମ ଲିଗ ବା ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମସଂଖ୍ୟକର ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଉନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବଡ଼ଲାଟ ଯେଉଁ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ, ତହିଁରେ ଏହାକୁ ବାଡ଼ିଦୁଆର ବାଟେ ଆଣି ଭର୍ତ୍ତି କରାଗଲା । ବଡ଼ଲାଟ ଯେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ନିରପେକ୍ଷ ନ ରହି ପକ୍ଷଭୁକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିଙ୍କ ମନରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହର ଅବକାଶ ରହିଲା ନାହିଁ । ଜୁନ ୨୨ ତାରିଖ ଦିନ ବଡ଼ଲାଟ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିଙ୍କୁ ଲେଖିଥିବା ଚିଠିରେ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରରେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି-ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁସଲମାନ ଦେବା ପାଇଁ ଜିଦ୍ ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଲେଖିବାରୁ ଏହି ଧାରଣା ଅଧିକ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହେଲା । ସେ ଲେଖିଲେ, "ଯେଉଁସବୁ ବିଷୟ ଆପଣଙ୍କୁ ଭଲରୂପେ ଜଣା, ସେସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ବା ମୋ ପକ୍ଷେ ଏଭଳି ଅନୁରୋଧ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ ।" ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରରେ ଜଣେ ଲିଗ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କଂଗ୍ରେସ ଯେଉଁ ଆପତ୍ତି କରିଥିଲା ଏବଂ ତାର ଜବାବରେ ବଡ଼ଲାଟ ଜୁନ ୧୫ ତାରିଖ ଦିନ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ । ଏହା ଥିଲା ତା'ର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପରୀତ । ସେ ଉକ୍ତ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ, "କଂଗ୍ରେସ ଦେଉଥିବା ପ୍ରତିନିଧି ତାଲିକାକୁ ଲିଗ ଆପତ୍ତିକଲେ ମୁଁ ଯେପରି ଗ୍ରହଣ ନ କରି ପାରିବି, ସେହିପରି ମୁସଲିମ ଲିଗ ଦେଉଥିବା ପ୍ରତିନିଧି ତାଲିକା ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ଆପତ୍ତି କରିବାର କଂଗ୍ରେସ ଅଧିକାରକୁ ମୁଁ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବି ନାହିଁ ।"

ଜୁନ ୨୨ ତାରିଖ ଦିନ ସୁଧୀର ଘୋଷ କ୍ରିପସଙ୍କ ସହିତ ଦେଖାକଲେ । କ୍ରିପସ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ, ଜାତୀୟବାଦୀ ମୁସଲମାନ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରରେ ନେବା ସମ୍ପର୍କରେ କଂଗ୍ରେସର ବକ୍ତବ୍ୟ ପୂରାପୂରି ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ତଥା ଆଇନସମ୍ମତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିଙ୍କ ପକ୍ଷେ ନିଜର ବକ୍ତବ୍ୟରୁ ଟିକିଏ ଓହରିଯିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ କି ? କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଏ ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ଆପତ୍ତି କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ମୌଲାନା ଲିଖିତ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିବାରୁ ସେମାନେ (ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ) ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଏତେଦୂର ଆଗେଇପାରିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନେ ନିଜେ ଅପଦସ୍ତ ପରିସ୍ଥିତିରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ବିନା ଜ୍ଞାତସାରରେ ଜାତୀୟ ସରକାରରେ ନିଜ ପ୍ରତିନିଧି ରୂପେ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ନେବା ସମ୍ପର୍କରେ କଂଗ୍ରେସ ଜୋର ଦେବ ନାହିଁ ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଦେଇଥିବା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ । ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ବିଷୟ ଯେ, ଏଭଳି ଚିଠି ସେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳକୁ ଲେଖି-ଛନ୍ତି କି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାରୁ ମୌଲାନା ପୂରାପୂରି ମନା କରିଦେଲେ । ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ଯେ, ଗାନ୍ଧିଜୀ ସରକାରଙ୍କୁ ପରିଷ୍କାର ଜଣାଇଦେଇଥିଲେ ଯେ, କଂଗ୍ରେସ ଗୋଟିଏ ଜାତୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ହୋଇଥିବାରୁ "ଏହାର ଜାତୀୟ ଚରିତ୍ର ଉପରେ ବାଧା ଆଣୁଥିବା ବା ପରୋକ୍ଷରେ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହାକୁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ପରିଣତ କରୁଥିବା ଭଳି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟକୁ କଂଗ୍ରେସ କେବେହେଲେ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ପାରେ ।"

କଂଗ୍ରେସ ତାଲିକାରେ ମୁସଲମାନ ନାମ ଦେବା ପାଇଁ ଜୋର ନ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଖରବେଳେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କଠାରୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଗୋଟିଏ ଚିଠି ପାଇଲେ । ସେହିଦିନ ଉପର-ବେଳା କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ବିଷୟଟି ଆଲୋଚନା କରାଯାଇ ଶେଷକୁ ପ୍ରଶ୍ନଟି ଭୋଟ ଉପରକୁ ଯିବାରୁ କମିଟି ଏହି ସର୍ତ୍ତରେ କ୍ଷମତା ଦାୟିତ୍ୱ ନେବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ । ମୌଲାନା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ବିରୁଦ୍ଧରେ ନିଜର ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ସାଧାରଣତଃ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ଖୁବ କମ ବିଷୟ ଭୋଟକୁ ଯାଏ ।

୨୩ ତାରିଖ ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପରିଷ୍କାର ତଥା ଦୃଢ଼ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ ଯେ, ସେମାନେ (କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ) ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରରେ ଯୋଗ ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶାସନ ବିଧାୟକସଭା ଗୋଟିଏ ପୂରାପୂରି ନିର୍ବାଚିତ ସଂସ୍ଥା ହୋଇ ତାହାର ଲୋକ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ ଇଂରେଜ ସରକାର ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିବାରୁ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ତହିଁରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ଦରକାର ବୋଲି ସେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ କହିଥିଲେ । ଏହି ବୈଠକରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଆସାମରୁ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯୋଗ ଦେବା ସମ୍ପର୍କରେ ପାଇଥିବା ଗୋଟିଏ ତାର ପଢ଼ିଲେ । ଉକ୍ତ ତାର ଅନୁଯାୟୀ ସଂସ୍କାର ଅଫିସର ଆସାମ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ବାଚସ୍ପତିଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ଯେ, ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭାକୁ ହେଉଥିବା ପ୍ରାର୍ଥୀମାନେ ଗୋଟିଏ ଫର୍ମରେ ଦସ୍ତଖତ କରିଦେ ଯେ, ସେମାନେ ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରତିନିଧିଭାବେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳର ବିବୃତିର ୧୯ ଅନୁଚ୍ଛେଦ ଅନୁଯାୟୀ କରାଯାଉଥିବା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ଯେ, ଉକ୍ତ ୧୯ ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରାଦେଶିକ ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରିବା ଏବଂ ବାଧ୍ୟବାଧକତାରେ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯୋଗ ଦେବା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିବାରୁ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ତାକୁ ବିରୋଧ କରାଯାଉଥିଲା । ବମ୍ବେର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ସେହିଭଳି ଗୋଟିଏ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହା ଦେଖି କହିଲେ, "ଏପରିକି ଶାସନ ବିଧାୟକସଭା ମଧ୍ୟ ଦୋଷଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା ଜଣାପଡ଼ୁଛି । ମୋର ଭୟ ହେଉଛି, ଆମେ ଏହି ସବୁଥିରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ବିଜ୍ଞତାର କାର୍ଯ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ ।

ଏହା ଫଳରେ ଜାତୀୟ ସରକାର ଗଠନ ପ୍ରସ୍ତାବ ପୂରାପୂରି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ୨୪ ତାରିଖ ସକାଳେ କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କଠାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗୋଟିଏ ବାର୍ତ୍ତା ପାଇଲେ ଯେ, କଂଗ୍ରେସ ଯେବେ ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଗ୍ରହଣ କରେ ଓ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ସମ୍ପର୍କରେ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରେ. ତାହେଲେ ମେ ୧୬ ତାରିଖ ଘୋଷଣା ଅନୁଯାୟୀ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କରିଥିବା ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ପୂରାପୂରି ବାତିଲ କରାଯାଇ ସମାଧାନ ପାଇଁ ପୁଣି ନୂତନ ଭାବେ ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧିଦଳ ସେଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଡାକିଲେ । ବୋଧହୁଏ, ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ଓ୍ୱାଭେଲ ଦେଇଥିବା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଫଳରେ ଯେଉଁ ସମସ୍ତ ଅସୁବିଧା ତଥା ଅବ୍ୟବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା, ସେ ସମସ୍ତ ପୂରାପୂରି ସଂଶୋଧନ କରି ନୂତନ ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କଲେ । ୨୪ ତାରିଖ ସକାଳ ୭ଟା ବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ସର୍ଦ୍ଦାର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳକୁ ଦେଖାକଲେ । ସାକ୍ଷାତ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଚାରିଲେ "କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକରେ ମୁଁ କ'ଣ କହିବି ?" ସେ ଦିନ ମୌନ ଦିବସ ଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କଥା ନ କହି ସେ କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ସନ୍ତୋଷ ନୁହନ୍ତି ବୋଲି ଲେଖି ଦେଇ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । ସର୍ଦ୍ଦାର ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଆପଣ ୧୯ଶ ଅନୁଚ୍ଛେଦ ସମ୍ପର୍କରେ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବାରୁ ସେମାନେ ସେ ବିଷୟରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜବାବ ଦେଲେ । ଆପଣ ଅଧିକ କ'ଣ ଚାହାନ୍ତି ?" ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଲେ; "କଥାବାର୍ତ୍ତା ସମୟରେ ଆମେ ଅର୍ଥାତ୍ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ଯେତେବେଳେ ସଂସ୍କାର ଅଫିସ ପକ୍ଷରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଶବ୍ଦ ଯୋଜନା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଶଙ୍କା ପ୍ରକାଶ କରୁଛୁ, ସେପରି ସ୍ଥଳରେ ସେମାନେ ୧୯ ଅନୁଚ୍ଛେଦ ସମ୍ପର୍କୀୟ ବିଷୟକୁ ପୂରା-

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପୂରି ଉଠାଇ ଦେଇ ତା ସ୍ଥାନରେ ମେ ୧୬ ତାରିଖ ଘୋଷଣା ଅନୁଯାୟୀ ବୋଲି ଯୋଗ କରିପାରନ୍ତି...।" ତହୁଁ ପେଥିକ୍ ଲରେନ୍ସ୍ କହି ଉଠିଲେ, "ନା, ନା, ତାହେଲେ ଅସୁବିଧା ହେବ।" ସର୍ଦ୍ଦାର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଏକମତ ହେଲେ ନାହିଁ।

ମୌଲାନା ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ସହିତ ହୋଇଥିବା ଆଲୋଚନା ଶୁଣି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକକୁ ଗଲେ। ସେଠାରେ ବହୁ ସମୟ ଧରି ଏ ବିଷୟ ଆଲୋଚନା ହେଲା। ଆଜି ଉପରବେଳା ସୁଦ୍ଧା କଂଗ୍ରେସର ନିଷ୍ପତ୍ତି ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳକୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ସେମାନେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଛନ୍ତି ବୋଲି ସର୍ଦ୍ଦାର କହିଲେ। ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏଭଳି କୌଣସି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ। ତେଣୁ ସେ (ଗାନ୍ଧିଜୀ) ସେହି ଦିନ ଉପରବେଳା ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ସହିତ ଦେଖାକରି ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟୀକରଣ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ପାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥଗିତ ରଖିବା ନିମିତ୍ତ କହିଲେ। ଶେଷକୁ ସେ କହିଲେ, "ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର କୌଣସି ବିଷୟରେ ମର୍ମାହତ ହେବାର ପ୍ରଶ୍ନ ନାହିଁ। ମୁଁ ବିଷୟଟି ଆଜି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆପଣମାନେ ନିଜର ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ଯାହା କିଛି କହିପାରନ୍ତି।"

ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭାକୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଛାଡ଼ି ଦିଆଯିବ କି ନାହିଁ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସନ୍ଦେହ ହେଲା। ଉପରବେଳା ବୈଠକରେ ସେ ଦିନ ତାଙ୍କର ମୌନ ଦିବସ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିବା ତାଙ୍କ ଟିପ୍‌ପଣୀ ବୈଠକରେ ପାଠ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ୟାରେଲାଲଙ୍କୁ କହିଲେ। ସେ ଏହି ଟିପ୍‌ପଣୀରେ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଯେ, ପ୍ରସ୍ତାବଟି ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭା ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ଆଇନଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି କରା ନ ଯାଇ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧିଦଳର ସୁପାରିଶ ଅନୁଯାୟୀ ଏହାକୁ କରାଯାଇଥିବାରୁ ଏହାର ନିଜର କୌଣସି କ୍ଷମତା ବା କୃତିତ୍ୱ ରହିବ ନାହିଁ। "ସେମାନଙ୍କ (ଶାସନ ବିଧାୟକ) ସୁପାରିଶ କେବଳ ମୁଦ୍ରିତ କାଗଜର ବସ୍ତୁ ହେବ। ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭାରେ କୌଣସି ଗଣ୍ଡଗୋଳ ହେଲେ ପୋଲିସକୁ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବା ପାଇଁ ହୁକୁମ ଦେବାର ଅଧିକାର ଆମର ମଧ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ। ଏହା ହେବ ଗୋଟିଏ ବିପଦ୍‌ଜନକ ଅବସ୍ଥା। ଶାସନ ବିଧାୟକସଭା ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ବା ଆମେ ତା ଗ୍ରହଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଏହା ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୀକୃତ ହେବା ଦରକାର। କାରଣ ତାହା ଫଳରେ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭାର ସଭାପତି କୌଣସି ବିବାଦୀୟ ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ସଂଘ ଅଦାଲତଙ୍କ ମତ ବା ପରାମର୍ଶ ଚାହିବା ପାଇଁ ହକ୍‌ଦାର ହୋଇପାରିବେ।"

ଜୁନ ୨୫ ତାରିଖ ସକାଳ ୮ଟା ବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଗଲେ। ପୂର୍ବଦିନ ରାତିରେ କ୍ରିପସଙ୍କ ନିକଟକୁ ସେ ପଠାଇଥିବା ଟିପ୍‌ପଣୀ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ପ୍ୟାରେଲାଲଙ୍କୁ କହିଲେ। ଏହି ଟିପ୍‌ପଣୀରେ ଥିଲା—"ଏହି ଟିପ୍‌ପଣୀ ମୁଁ ନ ଲେଖିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା। ଶାସନ ବିଧାୟକସଭାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସମ୍ମତି ସତ୍ତ୍ୱେ ଏହି ଅନ୍ଧକାରମୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଏପରି ପରାମର୍ଶ ଦେବାକୁ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ..। ଆପଣମାନେ ଯଦି କିଛି କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତାହା ଆପଣଙ୍କ ନିଜ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିବାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ମୂଲ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ। ସଂସାର ଅଫିସ ପକ୍ଷରୁ ରାଜ୍ୟପାଳମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାବଳୀ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ପରେ ଅବସ୍ଥା ଭୟାଭୟ ରୂପ ଧାରଣ କରିଛି। ତେଣୁ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ନ ହୋଇ ବହୁକାଳ ସ୍ଥାୟୀ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅର୍ଥାତ୍ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭା ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ ନ କରିବାକୁ ମୁଁ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କମିଟିକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଛି । ମୁଁ ଯାହା ଭାବୁଛି, ତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ମୁଁ କାର୍ଯ୍ୟକରି ନ ପାରେ ।" ତାପରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସଂକ୍ଷେପରେ ସେ କହିଥିଲେ ।"ନିଜର ପରାଜୟ ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି । ମୋ ମନରେ ସନ୍ଦେହ ହେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା ପ୍ରମାଣ କରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ବିଷୟବସ୍ତୁ ମୋ ପକ୍ଷରେ ନ ଥିବାରୁ ତଦନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟ କରି ନ ପାରେ ବା ଆପଣମାନେ ସେଥିପାଇଁ ବାଧ୍ୟବାଧକ ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି । ଆପଣମାନେ ନିଜର ବିବେକ ଅନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଦରକାର ।" ଏହା ପରେ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକ ପୁଣି ସନ୍ଧ୍ୟା ବେଳେ ବସିଲା । ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ କରିଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା । ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ଥାୟୀ ପ୍ରସ୍ତାବ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ କମିଟି ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ବିବାଦୀୟ ପ୍ରଶ୍ନମାନ ଦେଖାଦେଇଛି ସେ ସବୁ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ କମିଟି ନିଜର ଅର୍ଥାନ୍ତର ସହ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭା ସଂକ୍ରାନ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରି ଉକ୍ତ ନିଷ୍ପତ୍ତିମାନ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳକୁ ଜଣାଇ ଦିଆଗଲା । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଉପରବେଳା ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ କମିଟିର ଅନ୍ୟ ସଭ୍ୟମାନେ ଜିଦ୍ ଧରିବାରୁ ସେ ଯୋଗ ଦେଲେ ।

ସେହି ଦିନ ପରେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ପକ୍ଷରୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ଡକା ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଡକାଯାଇ ନ ଥିଲା । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଗୋଷ୍ଠୀ ଗଠନ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଯେଉଁ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ତତ୍‌ଜନିତ ସମସ୍ୟା ଆଲୋଚନା ଫଳରେ ସମାଧାନ ହୋଇଗଲା । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ମେ ୧୬ ତାରିଖ ବିବୃତି କଂଗ୍ରେସ ଏବଂ ମୁସଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଉଭୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାରୁ ଉକ୍ତ ଦୁଇ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠନରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଯୋଗ୍ୟତା ହାସଲ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଧରି ନିଆଗଲା । ତେଣୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ଏହି ଦୁଇ ଦଳ ସହିତ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଆଲୋଚନା ସ୍ଥଗିତ ରଖିଲେ ।

ଜିନ୍ନା ମତ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ, କଂଗ୍ରେସ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ସଂକ୍ରାନ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଛି ଏବଂ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ତାଙ୍କୁ (ଜିନ୍ନା) ଡାକିବା ଦରକାର । ତେଣୁ ସେ ଆଶା କରିଥିଲେ ଯେ, କଂଗ୍ରେସକୁ ବାଦ ଦେଇ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ କୁହାଯିବ ; କିନ୍ତୁ ଏହା ପରିବର୍ତ୍ତେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ତାଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ ଯେ, କଂଗ୍ରେସ ଓ ଲିଗ୍ ଉଭୟ ମେ ୧୬ ତାରିଖ ଘୋଷଣା ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାରୁ ଉଭୟେ ଅସ୍ଥାୟୀ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନରେ ଅଂଶୀଦାର ହେବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ । ସେମାନେ ମତ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ, କଂଗ୍ରେସ ବା ଲିଗ୍ କେହି ଯେବେ ଅସ୍ଥାୟୀ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଥାନ୍ତେ, ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେମାନଙ୍କର କଳ୍ପିତ ମିଳିତ ସରକାର ଯୋଜନା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମେ ୧୬ ତାରିଖ ଘୋଷଣା ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ଦଳମାନେ ଯୋଗ ଦେବା ଭଳି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରର କଳ୍ପନା ସେମାନଙ୍କୁ କରିବାକୁ ହେବ । କଂଗ୍ରେସ ମେ ୧୬ ତାରିଖ ଯୋଜନା ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାରୁ ଦେଶର ସର୍ବବୃହତ୍ ରାଜନୈତିକ ସଂସ୍ଥା ରୂପେ ସରକାର ଗଠନ କରିବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହେବା ପାଇଁ ହକ୍‌ଦାର । ତେଣୁ ଜୁନ ୨୬ ତାରିଖ ଦିନ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ପକ୍ଷରୁ ଗୋଟିଏ ବିବୃତି ପ୍ରକାଶ କରାଗଲା ଯେ, ଜୁନ ୧୬ ତାରିଖ ଘୋଷଣାର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୮ମ ଅନୁଚ୍ଛେଦ ଅନୁଯାୟୀ ମିଳିତ ସରକାର ଗଠନ କରିବା ସମ୍ଭବପର ହେଉ ନ ଥିବାରୁ କିଛି ସମୟ ପରେ ଏ ଦିଗରେ ଅଧିକ ଉଦ୍ୟମ କରାଯିବ ଏବଂ ସେମାନେ (ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ) ବିଲାତ ଯାଉଥିବାରୁ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠନ ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟ ଓ୍ୟାଭେଲ ଉଦ୍ୟମ ଚାଲୁ ରଖିବେ। ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭା ନିର୍ବାଚନ ହେବ।

ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ଭାରତ ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ଜିନ୍ନା ଦାବୀ କଲେ ଯେ, ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠନ ସ୍ଥଗିତ ରଖାଯିବାରୁ ଶାସନ ବିଧାୟକସଭା ନିର୍ବାଚନ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥଗିତ ରଖାଯିବା ଉଚିତ। ଏହି ଦାବୀ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବାରୁ ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ-ଘାତକତା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଜିନ୍ନା ଅଭିଯୋଗ କଲେ।

ଲିଗ୍ କାଉନ୍ସିଲ ବୈଠକ ଜୁଲାଇ ୨୯ ତାରିଖ ଦିନ ବସିଲା। ପୂର୍ବରୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳର ମେ ୧୬ ତାରିଖ ଘୋଷଣା ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରୁ କରାଯାଇଥିବା ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ଉକ୍ତ ବୈଠକରେ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରାଗଲା। ପାକିସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏବଂ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଯେତେବେଳେ ହେବ ତହିଁରେ ପୂରାମାତ୍ରାରେ ମୁସଲ-ମାନମାନେ ଯେପରି ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ସଂଗଠନ କରିବାକୁ ଏହି ବୈଠକରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା। ତା'ଛଡ଼ା ଭାରତ ସାରା ଅଗଷ୍ଟ ୧୬ ତାରିଖ ଦିନ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଆନ୍ଦୋଳନ ଦିବସ ରୂପେ ପାଳିବାକୁ ଠିକ୍ କରାଗଲା।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର

ମୁସଲିମ ଲିଗ୍‌ର "ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଆନ୍ଦୋଳନ" ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ ହେବାର ଏକ ସପ୍ତାହ ପୂର୍ବରୁ ବଡ଼ଲାଟ କେନ୍ଦ୍ରରେ ମିଳିତ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କଲେ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ମୌଲାନା ଆଜାଦଙ୍କ ପରେ ଜବାହରଲାଲ୍ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହୋଇଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ଜୁଲାଇ ୨୨ ତାରିଖ ଦିନ ଜବାହରଲାଲ ଏବଂ ଜିନ୍ନା ଉଭୟଙ୍କୁ ବଡ଼ଲାଟ ଗୋଟିଏ "ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ଗୁପ୍ତ" ଚିଠି ଲେଖି କେଉଁ ପ୍ରଣାଳୀରେ ମିଳିତ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠନ କରାଯିବ ତାହା ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । ଏହି ଚିଠିରେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦିଆଯାଇଥିଲା ଯେ, "ଔପନିବେଶିକ ସରକାରମାନଙ୍କୁ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସରକାର ଯେଉଁଳି ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଯେଉଁ-ପରି ଘନିଷ୍ଠ ପରାମର୍ଶ କରୁଛନ୍ତି, ନୂତନ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତି ସେହିଭଳି ବ୍ୟବହାର କରିବେ ଏବଂ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କୁ ଦେଶର ଦୈନନ୍ଦିନ ଶାସନରେ ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ସର୍ବାଧିକ କ୍ଷମତା ଅର୍ପଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉଭୟ ସଂଗଠନ ପକ୍ଷରୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ସଭ୍ୟ ପାଇଁ ଯେଉଁ ତାଲିକା ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯିବ ତାହା ବଡ଼ଲାଟଙ୍କଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ହେବା ପରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇଥିବା କୌଣସି ନାମକୁ ଅନ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବିରୋଧ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।" ଏହା ଫଳରେ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରରେ କଂଗ୍ରେସର ଏକ ବା ଏକାଧିକ ଜାତୀୟବାଦୀ ମୁସଲମାନ ମନୋ-ନୟନ କରିବା ଅଧିକାର ସ୍ୱୀକାର କରାଗଲା ।

ଏହି ଚିଠିର ଉତ୍ତରରେ ବଡ଼ଲାଟ ଯେଉଁ ସର୍ତ୍ତରେ ସରକାର ଗଠନ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତହିଁରେ ସହଯୋଗ କରିବାକୁ ସେ ଅସମର୍ଥ ବୋଲି ଜବାହରଲାଲ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେଲେ । ପ୍ରଥମେ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରଙ୍କର ଅଧିକାର ତଥା କ୍ଷମତା ବିଷୟ ପରିଷ୍କାର ଠୋକ୍‌ଠୋକ୍ ଭାବେ ଠିକ୍ ହେବା ଦରକାର । ୧୫ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଡ଼ଲାଟ କିଛି କଲେ ନାହିଁ । ମୁସଲିମ ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରୁ ପାଶ ହୋଇଥିବା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରସ୍ତାବ ତଥା ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳର ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ କରାଯାଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତ୍ୟାହାରଜନକ ନିଷ୍ପତ୍ତି ସେହିପରି ଥାଏ । ବୋଧହୁଏ ବିଲାତ ସରକାରଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଅଗଷ୍ଟ ୬ ତାରିଖ ଦିନ ବଡ଼ଲାଟ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଭାବେ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେବା ପାଇଁ ନେହେରୁଙ୍କୁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲେଖିଲେ ଯେ, "ପ୍ରଥମେ ମିଷ୍ଟର ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସହିତ ଆପଣ ଆଲୋଚନା କରିବେ କି ନାହିଁ ତାହା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଆପଣଙ୍କର ଏବଂ ଆପଣ ଯେବେ ତାଙ୍କ ସହିତ କୌଣସି ମିଳାମିଶାରେ ଉପନୀତ ହୁଅନ୍ତି, ସେ ଅବସ୍ଥାରେ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଆନନ୍ଦିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।"

ମୁସଲିମ ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରୁ ଯେଉଁଳି ପ୍ରସ୍ତାବ ପାଶ ହୋଇ ବିବୃତିମାନ ଦିଆଯାଇଛି, ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବଡ଼ଲାଟ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିଙ୍କୁ ଡାକିଛନ୍ତି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏବଂ ସେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଘୋଷଣା ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କରାଗଲେ ଭଲ ହେବ ବୋଲି ଜବାହରଲାଲ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଲେଖିଲେ । କାରଣ "ଏହା ଫଳରେ ମୁସଲିମ ଲିଗ୍‌କୁ ଡାକି ସେମାନଙ୍କ ସହଯୋଗ ଗ୍ରହିବା ଆମ ପକ୍ଷରେ ସହଜ ହେବ " ବୋଲି ମଧ୍ୟ ସେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠିରେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେଲେ ।

ବଡ଼ଲାଟ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରି ଅଗଷ୍ଟ ୧୨ ତାରିଖ ଦିନ ଆବଶ୍ୟକ ଘୋଷଣା କଲେ । ଏହାପରେ ଜବାହରଲାଲ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ସରକାରରେ ଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜିନ୍ନାଙ୍କଠାରୁ ସେ ଯେଉଁ ଉତ୍ତର ପାଇଲେ ତାହା ନୈରାଶ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା ।

ଜବାହରଲାଲଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନ ପାଇଁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପତ୍ର ବଡ଼ଲାଟଭବନରୁ ଯିବା ପରେ ପରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ଅର୍ଥାତ ଜବାହରଲାଲଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କରିବାକୁ ଡାକିଥିବାରୁ ନିଜେ ବଡ଼ଲାଟ ମଧ୍ୟ ଅନୁତାପ କଲେ । ଚିଠିଟି ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ ସେ ଚେଷ୍ଟା କରିବାରୁ ଜଣାଗଲା ଯେ, ବେଳ ଡେରି ହୋଇଯାଇଛି । ତେଣୁ ଚିଠିଟି ଫେରାଇ ଅଣାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତାପରେ କଂଗ୍ରେସ ସରକାର ଯେଉଁଭଳି ନିର୍ବିବାଦରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସମ୍ଭବପର ନ ହୁଏ ଏବଂ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ଲିଗ୍ ଯେଉଁଭଳି ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରକୁ ଆସେ ସେଥିପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟ ଉଦ୍ୟମ କଲେ ।

ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠନ ପାଇଁ ନିଜର ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇ ଆଙ୍ଗ୍ଲୋଇଣ୍ଡିଆନ ପ୍ରତିନିଧି ଉକ୍ତ ସରକାରରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଁ ସଂପୃକ୍ତ ସରକାର ଯେଉଁଭଳି ଦକ୍ଷତାର ସହିତ ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ୧୪ରୁ୧୫କୁ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଜବାହରଲାଲ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଲେଖିଲେ । ଏହି ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି କରାଗଲେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଲିଗ୍ ଯୋଗ୍‌ଦେବା କଷ୍ଟକର ହେବ ବୋଲି ଜଣାଇ ବଡ଼ଲାଟ ଏହାକୁ ବିରୋଧ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲେଖିଲେ ଯେ, "ଲିଗ୍ ଯେପରି ନୂତନ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ଯୋଗ ଦିଏ ସେଥିପାଇଁ ସମସ୍ତ ଉଦ୍ୟମ କରିବା ହେଉଛି ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ ।" ଏହି ଉକ୍ତି ଏବଂ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରକୁ ଏକ୍‌ଜିକ୍ୟୁଟିଭ୍ କାଉନ୍‌ସିଲ ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦିଆଯିବା ବିଷୟକୁ ଜବାହରଲାଲ ଘୋର ଆପତ୍ତି କଲେ । ପୁଣି କାହିଁକି ପୁରୁଣା ପଦବୀ ରଖାଯାଉଛି—ବୋଧହୁଏ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ଖୁସି କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହା କରାଯାଉଛି । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ, ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ଏହି ପ୍ରତିବାଦର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଜବାବ ଦିଆଗଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ ୧୬ଟି ନାମ ବିଶିଷ୍ଟ ତାଲିକା ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ଛଡ଼ା ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପଥ ରହିଲା ନାହିଁ । ଯେବେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଲିଗ୍ ଯୋଗ ଦିଏ ସେଥିପାଇଁ ଦୁଇଟି ସ୍ଥାନ ଖାଲି ରଖାଗଲା । ଏହି ତାଲିକା ଇଂରେଜ ସରକାର ଗ୍ରହଣ କରି ଅଗଷ୍ଟ ୨୪ ତାରିଖ ଦିନ ଘୋଷଣା କରାଯିବାରୁ ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ୨ ତାରିଖ ଦିନ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରରେ ତଳଲିଖିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲେ :- –

୧–ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଲାଲ ନେହେରୁ, ୨–ସର୍ଦ୍ଦାର ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ, ୩–ଡକ୍‌ଟର ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ, ୪–ଶ୍ରୀ ଆସଫ୍ ଅଲ୍ଲୀ, ୫–ଶ୍ରୀ ସି. ରାଜଗୋପାଳାଚାରୀ ୬–ଶ୍ରୀ ଶରତଚନ୍ଦ୍ର ବୋଷ, ୭–ଡାକ୍ତର ଜନ୍ ମାଥାଇ , ୮–ସର୍ଦ୍ଦାର ବଳଦେବ ସିଂ ୯–ସାର ସଫେଦ୍ ଅହମ୍ମଦ ଖାଁ, ୧୦–ଶ୍ରୀ ଜଗଜ୍ଜୀବନ ରାମ , ୧୧–ସୟଦଅଲ୍ଲୀ ଜାହିର ୧୨–ଶ୍ରୀ କୁଭରଜୀ ହରମସଜି ଭାଭା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କଂଗ୍ରେସର ଆହ୍ୱାନ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାରୁ ଜଣେ ଭାବପ୍ରବଣ ମୁସଲମାନ ଯୁବକ ପରଦିନ ସାର୍ ସଫେଦ୍ ଅହମ୍ମଦ ଖାଁଙ୍କୁ ଛୁରିମାରି ଗୁରୁତରଭାବେ ଆହତ କଲେ ।

ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର କିଭଳି ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାହା ପ୍ରତି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କର ମନୋଭାବ କ'ଣ ଥିଲା ତାହା ପୂରାପୂରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାପାଇଁ ଏହିସବୁ ଘଟଣା ଉଲ୍ଲେଖ କରା-ଯାଉଛି । କଲିକତାରେ ଯେଉଁ ହତ୍ୟାର ବିଭୀଷିକା ଦେଖା ଦେଇଥିଲା ତାହା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅଗଷ୍ଟ ୨୭ ତାରିଖ ଦିନ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କଲେ । ଏହି ସାକ୍ଷାତ ପରେ ସେ (ଗାନ୍ଧିଜୀ) ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଲେଖିଲେ, ''ଗତ କାଲି ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଆମ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିବା କଥା-ବାର୍ତ୍ତାରେ ଆପଣ ଜଣେ ସୈନ୍ୟ ତଥା ସାଧାରଣ ଲୋକ ହୋଇଥିବାରୁ ଆଇନ ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ବାରମ୍ବାର କହିଲେ । ଆପଣ ରାଜପ୍ରତିନିଧି ହୋଇଥିବାରୁ ଯେଉଁ ଆଇନମାନ ଆପଣ ତିଆରି କରୁଛନ୍ତି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ଆପଣ ଜଣେ ସୈନ୍ୟ ବୋଲି କହିଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସଭାଜନ ହୋଇଥିବା ଜଣେ ଆଇନଜ୍ଞ ଆପଣଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ । ଆପଣ ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଲାଲ ନେହେରୁ ଏବଂ ମୋ ସମ୍ମୁଖରେ ଯେଉଁ ଯୋଜନା ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲେ, ତାହା କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଗ୍ରହଣ ନ କଲେ ଆପଣ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭା ଆହ୍ୱାନ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଧମକ ଦେଲେ । ଯେବେ ଆପଣଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହା ଥିଲା, ତାହାହେଲେ ଅଗଷ୍ଟ ୧୨ ତାରିଖ ଦିନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠନ କରିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେବାକୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିଙ୍କୁ ଆପଣ ନିମନ୍ତ୍ରଣକରିବା ଉଚିତ ନ ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ ଆଲୋଚନାକରି ଆପଣଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସଭାଜନ ହେବା ଭଳି ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କରିବା ଦରକାର । ନିକଟଅତୀତରେ କଲିକତାରେ ଯେଉଁ ଭୟାବହ କାଣ୍ଡ ଘଟିଗଲା ତାହାର ଯେପରି ପୁନରାବୃତ୍ତି ନ ହୁଏ, ତାହାହିଁ ହେଉଛି ଆମମାନଙ୍କର କାମ୍ୟ । ଆମ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ କିପରି ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଭାବେ ହୋଇପାରିବ ତାହା ଦେଖିବା ।''

ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ପଦବୀରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କୁ ତାର କରି ଜଣାଇଦେଲେ ଯେ, "ତାଙ୍କ (ଗାନ୍ଧିଜୀ) ମତରେ ବଙ୍ଗଳାରେ ଯେଉଁ ଭୟାବହ କାଣ୍ଡ ଘଟିଗଲା, ତା' ଫଳରେ ବଡ଼ଲାଟ ଭୟଭୀତ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଆବଶ୍ୟକ ଦକ୍ଷ ତଥା ଆଇନ ଜ୍ଞାନ ଥିବା ଲୋକ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ନ ମିଳିଲେ ବଙ୍ଗଳାର ଭୟାବହ ଘଟଣାର ପୁନରାବୃତ୍ତି ହେବା ନିଶ୍ଚିତ ।''

କଲିକତାର ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ସମୟରେ ପ୍ରାଦେଶିକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାର ଆଳ ଦେଖାଇ ବଡ଼ଲାଟ ତହିଁରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଏପରି କି ଅଗଷ୍ଟ ୨୪ ତାରିଖ ଦିନ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଦେଇଥିବା ରେଡ଼ିଓ ଭାଷଣରେ ତାଙ୍କ ସରକାରଙ୍କର ପ୍ରାଦେଶିକ ଶାସନରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବାର ଅଧିକାର ନାହିଁ ବା ତହିଁରେ ଅଯଥା ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ । ସେ ବୋଧହୁଏ ଜାଣିଶୁଣି ଭୁଲିଯାଇଥିଲେ ଯେ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତ ସରକାର ୧୯୩୫ ଭାରତ ଶାସନତନ୍ତ୍ର ଅନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା ଏବଂ ଏହା ଥିଲା ଅଖଣ୍ଡ କ୍ଷମତାଭୋଗୀ ଏକାତ୍ମକ (Unitary) ସରକାର । ଜବାହରଲାଲ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଭାବେ ଅନ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ମନୋନୀତ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଯେ କାହିଁକି ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କଲେ ତାହା ବୁଝିବା କଷ୍ଟକର । ଏଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ଯେବେ ଅଚଳ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାନ୍ତା, ତାହା ହୋଇଥିଲେ କିଛି ଲାଭ ହୋଇଥାନ୍ତା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଓ୍ୱାଭେଲ କଂଗ୍ରେସ ନେତୃବର୍ଗଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କହିଥିଲେ ଯେ, ସେମାନେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସଦ୍‌ଭାବ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରଦେଶମାନେ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯୋଗ ଦେବା ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜ ପୂର୍ବ ନିଷ୍ପତ୍ତି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ମେ ୧୬ ତାରିଖ ବିବୃତିର ପ୍ରକୃତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଦରକାର। ଖାଲି ସେତିକି ନୁହେଁ, କଥାବାର୍ତ୍ତା ସମୟରେ କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନଙ୍କୁ ସେ ଧମକ ଦେଇଥିଲେ ଯେ, କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ଯେବେ ତାଙ୍କ ମତ ଗ୍ରହଣ ନ କରନ୍ତି, ତାହେଲେ ହୁଏତ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭାର ବୈଠକ ମୂଳରୁ ଆହ୍ୱାନ କରାଯାଇ ନ ପାରେ। ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳର ଇଚ୍ଛା ବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ କାହିଁକି ଓ୍ୱାଭେଲ ଚାହିଁଥିଲେ ତାହା ବୁଝିବା କଷ୍ଟକର । ଯଦି କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ଉକ୍ତ ଇଚ୍ଛା ଗ୍ରହଣ କରିବେ ବୋଲି ଧରି ନିଆଯାଏ ତେବେ କଂଗ୍ରେସକୁ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆହ୍ୱାନ କରାଯାଇଥିଲା।

ନୂତନ ଭାବରେ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ୧୯୪୬ ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ମାସ ୨ ତାରିଖରୁ କ୍ଷମତା ଗ୍ରହଣ କରି କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ। କିନ୍ତୁ ଲିଗ ପକ୍ଷପାତୀ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର ଇଂରେଜ କର୍ମଚାରୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ମୁସଲିମ ଲିଗ୍ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରରେ ନ ରହିବା ଫଳରେ ବିଜ୍ଞତାର କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇନାହିଁ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବାରୁ ଯେ କୌଣସିମତେ ମୁସଲିମ ଲିଗ୍‌କୁ ସେମାନେ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରକୁ ଆଣିବାକୁ ବଦ୍ଧପରିକର ହେଲେ। ଏହା ଜଣାଶୁଣା କଥା ଯେ, ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ପୂରାପୂରି ବିଧିବଦ୍ଧ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ ବୋଲି ଇଂରେଜ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଥିଲା ଏବଂ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ନେବାକୁ ହେଲେ ତାହା କେବଳ ନେହେରୁଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣକ୍ରମେ ହୋଇପାରେ। ଏହା ଥିଲା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ମତ। ନେହେରୁଙ୍କର ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ସହିତ ଯେତେ ଥର ଦେଖା ହେଉଥିଲା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥର ତାଙ୍କୁ ମୁସଲିମ ଲିଗ୍‌କୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଭିତରକୁ ଆଣିବାକୁ ବଡ଼ଲାଟ ବରାବର କହୁଥିଲେ। ଖବର ଜଣାପଡ଼େ ଯେ, ଓ୍ୱାଭେଲ ଥରେ ଏଭଳି ଲଗାଇଲେ ଯେ, ନେହେରୁ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହି ପକାଇଲେ, "ମୁଁ ଏ ବିଷୟରେ କିଛି କରିବି ନାହିଁ। ଆପଣଙ୍କର ଯେବେ ଇଚ୍ଛା ଆପଣ କରିପାରନ୍ତି।" ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ, ଓ୍ୱାଭେଲ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପରାମର୍ଶଦାତାମାନେ ଏହି ଉକ୍ତିର ସୁଯୋଗ ନେଇ ଲିଗ୍ ଯେପରି ସରକାରରେ ଯୋଗ ଦିଏ ସେଥିପାଇଁ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସହିତ ସିଧା କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ କଲେ। ଏହି ସମ୍ବାଦ ଯେବେ ସତ୍ୟ ହୋଇଥାଏ, ତାହେଲେ ଜବାହରଲାଲ କିପରି କ୍ଷଣିକ ଉନ୍ମାଦନାରେ ନିଜେ ଯେଉଁ ଉଚ୍ଚ ତଥା ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପଦବୀର ଅଧିକାରୀ, ତାହା ଭୁଲି ଯାଇଥିବା ଏଥିରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଏ।

ଲିଗ୍ ପ୍ରତିନିଧି ସରକାରରେ ଯୋଗ ଦେବା ଭିତ୍ତି ସ୍ୱରୂପ ଜିନ୍ନା ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରୁ ୯ ଟି ଦାବୀ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ। ସେ ସବୁ ହେଉଛି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କର ଏକ୍‌ଜିକ୍ୟୁଟିଭ୍ କାଉନ୍‌ସିଲ ସଭ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ୧୪ ଜଣରେ ଆସି ସୀମାବଦ୍ଧ ରହିବ, ଅର୍ଥାତ୍ ଜଣେ ହରିଜନ ସମେତ ୬ ଜଣ ହିନ୍ଦୁ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ, ୫ ଜଣ ଲିଗ୍‌ର ମୁସଲମାନ ସଭ୍ୟ ଏବଂ ୩ ଜଣ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଗୋଷ୍ଠୀର ପ୍ରତିନିଧି। ଏହାଦ୍ୱାରା କଂଗ୍ରେସର ଜାତୀୟବାଦୀ ମୁସଲମାନଭାବେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ନାମ ଦେବା ଅଧିକାରକୁ ପୂରାପୂରି ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇଥିଲା। ଯେବେ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ଖାଲି ହୁଏ, ସେଥିପାଇଁ ନିଯୁକ୍ତି ପୂର୍ବରୁ ବଡ଼ଲାଟ ଉଭୟ ଦଳସହ ପରାମର୍ଶ କରି ନିଯୁକ୍ତ କରିବେ। ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ପ୍ରଶ୍ନ ନିଷ୍ପତ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ କାଉନସିଲ ଯେବେ କୌଣସି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରେ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପୂରାପୂରି ଲିଗ୍ ମତ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବ। ସେତେବେଳେ ଏକ୍‌ଜିକ୍ୟୁଟିଭ୍ କାଉନ୍‌ସିଲର ସଭାପତି ବଡ଼ଲାଟ ଓ ଉପସଭାପତି ଜବାହରଲାଲ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ଉପସଭାପତି ପଦ ନିୟମିତ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଭାବେ ଲିଗ୍ ଓ କଂଗ୍ରେସ ମଧ୍ୟରେ ଅଦଳ ବଦଳ ହେବ । ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଭାଗମାନ ଉଭୟ ଦଳ ମଧ୍ୟରେ ସମାନ ଭାବେ ବଣ୍ଟାଯିବ ଏବଂ ଉଭୟ ଦଳର ବିନା ସମ୍ମତିରେ ବିଭାଗ ବଣ୍ଟନରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଅକ୍ଟୋବର ୫ ତାରିଖ ଦିନ ନେହେରୁଙ୍କର ଭୋପାଳର ନବାବଙ୍କ ବାସଭବନରେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସହିତ ଯଥେଷ୍ଟ ବନ୍ଧୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା ଏବଂ ପୁଣି ୭ ତାରିଖ ଦିନ ମଧ୍ୟ ଦେଖା ହୋଇ ଆଲୋଚନା ହେଲା; କିନ୍ତୁ ୭ ତାରିଖ ଦିନ ନେହେରୁଙ୍କର ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସହିତ ଯେଉଁ ଆଲୋଚନା ହେଲା ତହିଁରେ ସେ ପୂର୍ବପରି ଯେଉଁ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ, ତାହାର ଭିନ୍ନ ମନୋଭାବ ଯେ କେବଳ ପ୍ରକାଶ କଲେ ସେତିକି ନୁହେଁ, ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜିନ୍ନା ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଲେଖିଥିବା ତାଙ୍କ ଦାବୀ ସମ୍ବଳିତ ଚିଠିର ନକଲ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ଦାବୀ ଆଂଶିକ ଭାବେ ବଡ଼ଲାଟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଜଣାଇଦେଲେ । ଏହିଠାରେ ମଜାର ବିଷୟ ହେଉଛି ଯେ, ମୁସଲିମ ଲିଗ ପକ୍ଷରୁ ଯେଉଁସବୁ ଦାବୀ କରାଯାଇଥିଲା ତାହା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ମାନି ନେବାପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କଂଗ୍ରେସ ବା ନେହେରୁଙ୍କସହପରାମର୍ଶ ନକରି ବଡ଼ଲାଟ ସେ ଦାବୀମାନ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଲେ । ଅକ୍ଟୋବର ୧୫ ତାରିଖ ଦିନ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କ୍ରମେ ମୁସଲିମ ଲିଗ୍ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ ରାଜି ହୋଇଛି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରରେ ଲିଗର ଯେଉଁ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ରହିଲେ ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ମନୋନୀତ ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଲିଗ୍‌କୁ ଯେଉଁଭଳି ଭାବରେ ଅଣାଗଲା ଏବଂ କଲିକତାରେ ଯାହା ଘଟିଲା, ତାହା ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ଜିନ୍ନା ଯେଉଁ ୯ଟି ଦାବୀ କରିଥିଲେ, ତହିଁରୁ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଦାବୀ ସେ ଛାଡ଼ି ନ ଥିଲେ । ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଲା ଯେ, ଲିଗ୍ ସରକାର ତଥା ବିରୋଧୀ ଦଳ ଉଭୟ ସ୍ଥାନରେ ରହିଲା । ଏହା ଫଳରେ ସରକାର ପରିଚାଳନାରେ ନାନାପ୍ରକାର ଅସୁବିଧା ଦେଖାଦେଲା । କୌଣସି ଏକତା ବା ମିଳିତ ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଲା ନାହିଁ । ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣାମାନଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ପର୍କରେ ଆମେ କିପରି ପ୍ରକୃତରେ ବୁଝିପାରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ଏଥିରୁ ପ୍ରମାଣ ହେଲା । ମୋ ମତରେ ମିଳିତ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରର ବିଫଳତା ଫଳରେ ଦେଶ ବିଭକ୍ତ ପାଇଁ ବାଟ ଖୋଲିଗଲା ।

କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ସହିତ କୌଣସି ପରାମର୍ଶ ନ କରି ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଥିଲା । ସରକାରରେ ଥିବା କଂଗ୍ରେସ ନେତୃବର୍ଗ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯାହା ଘଟିଲା, ଅର୍ଥାତ୍ ମୂଳବସ୍ତୁ ସଂଗଠନ ନୁହେଁ – ସଂଗଠନ ପକ୍ଷରୁ ଗଠିତ ସରକାରରେ ଥିବା ଲୋକେ, ଏହା ଥିଲା ତାର ଆଦିପର୍ବ !

ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ମୌଲାନାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଭାପତିଭାବେ ଜବାହରଲାଲ ଯେପରି କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହେଲେ ସେ ବିଷୟରେ କେତେକ ଘଟଣା ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ୧୯୪୫ ଡିସେମ୍ବର ୭ ତାରିଖଠାରୁ ୧୧ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଲିକତାରେ ହୋଇଥିବା କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକରେ ୧୯୪୬ ଅପ୍ରେଲ ପ୍ରଥମ ସପ୍ତାହରେ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ କରାଯିବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା । କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିଙ୍କ ପାଇଁ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ଅଫିସ ପକ୍ଷରୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ତାରିଖ ମଧ୍ୟରେ ନାମ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିବାକୁ କୁହାଗଲା । ତଦନୁଯାୟୀ ୩ ଗୋଟି ନାମ ଅର୍ଥାତ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ, ପଟ୍ଟାଭି ଏବଂ ମୋ ନାମ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶରୁ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ନାମ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଯେ, ଏହି ଘଡ଼ିସନ୍ଧି ସମୟରେ ଜବାହରଲାଲ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହେବା ଉଚିତ । ମୋର ଯେତେଦୂର ମନେଅଛି, ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏପରି ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ଦର୍ଶାଇ ନ ଥିଲେ । ମନୋନୟନ ପତ୍ର ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସକମିଟି ଅଫିସରେ ପହଞ୍ଚିବାର ଶେଷ ତାରିଖ ପାଖେଇ ଆସୁଥାଏ । କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ନାମ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିବାକୁ କେବଳ ୧୫ ଜଣ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ସଭ୍ୟ ଦରକାର । କିଛି ଦିନ ପୂର୍ବରୁ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ଦିଲ୍ଲୀରେ ହୋଇଥାଏ । ମୁଁ ଖଣ୍ଡିଏ କାଗଜରେ ନେହେରୁଙ୍କ ନାମ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ପଦପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବକରି ବଢ଼ାଇ ଦେବାରୁ ତହିଁରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନେ ଏବଂ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ଦିଲ୍ଲୀରେ ଥିବା କେତେକ ସଭ୍ୟ ଦସ୍ତଖତ କରିଦେଲେ । ଏହିପରିଭାବରେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ନାମ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ପଦପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବିତହେବାରୁ ଅନ୍ୟମାନେ ନିଜ ନିଜ ନାମ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରି ନେଲେ । ଏହା ନିଶ୍ଚିତ ଯେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ନାମ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ନହୋଇଥିଲେ ସର୍ଦ୍ଦାର କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହୋଇଥାନ୍ତେ । ମୋର ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପକୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ପସନ୍ଦ କରି ନ ଥିଲେ । ମୁଁ ସେହିଦିନୁ ଭାବୁଛି ଯେ, ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ମୁଁ କଂଗ୍ରେସର ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜବାହରଲାଲଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିବାରେ ଆୟୁଧ ହେବା ମୋର ଉଚିତ ଥିଲା କି ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ଘଟଣାଟି ଏଭଳି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣବୋଲି ମୁଁ ଭାବି ନଥିଲି । କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହେଉଛନ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଏବଂ କମିଟିର ସମକ୍ଷମତାପନ ବ୍ୟକ୍ତି-ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଥମ । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିଙ୍କ ଛଡ଼ା କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ କେହି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏତେ ଶୀଘ୍ର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆସିବ ବୋଲି ମୁଁ ଆଶା କରି ନ ଥିଲି । ଏଥିପାଇଁ ଆମକୁ ଅଧିକ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଭବିଷ୍ୟତ ବିଷୟରେ କିଏ ବା କ'ଣ କହିପାରିବ ? ସାମାନ୍ୟ ସାମାନ୍ୟ ଘଟଣାରେ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ବା ଏପରି କି ଜାତିମାନଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ହୁଏ । ଜଣେ ଅଷ୍ଟ୍ରିଆର ରାଜପୁତ୍ରଙ୍କର ହତ୍ୟା ନ ହୋଇଥିଲେ ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ପରି ଭୟାବହ ଘଟଣା ଘଟି ନ ଥାନ୍ତା ।

ଜବାହରଲାଲଙ୍କର କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ନିର୍ବାଚନ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କ ଲିଖିତ "ଇଣ୍ଡିଆ ଉଇନ୍‌ସ ଫ୍ରିଡମ୍" ପୁସ୍ତକରେ ମୌଲାନା ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ, "ମୁଁ (ମୌଲାନା) ୭ ବର୍ଷ ଧରି କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଥିବାରୁ ମୋ ନାମ ଯେପରି ଉକ୍ତ ପଦ ପାଇଁ ପୁନର୍ବାର ପ୍ରସ୍ତାବିତ ନ ହୁଏ ସେଥିପାଇଁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲି ।" ମୌଲାନା ବୋଧହୁଏ କଂଗ୍ରେସ ସମ୍ବିଧାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଭୁଲି ଯାଇଛନ୍ତି ଯେ, ପ୍ରସ୍ତାବିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ସମ୍ମତି ଏଥିପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ । ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରୁ

ନାମ ସମୂହ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହୁଏ । ସେ ପୁନର୍ବାର ନିର୍ବାଚିତ ହେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି କୌଣସି ବିବୃତି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି ।

ତା'ଛଡ଼ା ମୌଲାନା ପୁଣି ଲେଖିଛନ୍ତି, "ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଲା ମୋର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସମ୍ପର୍କରେ ଧାର୍ଯ୍ୟ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା । ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ମୌଲାନା ନିଜ ପ୍ରତି ଅତିରିକ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି କେବେହେଲେ ନିଜର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀର ନାମ ପ୍ରସ୍ତାବ କରି ନାହାନ୍ତି । ଏପରି କି ଯେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜର ମତ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ ସେତେବେଳେ ନାମଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହେବା ପରେ ସେ ତାହା କରନ୍ତି । ମୌଲାନା ଲେଖିଛନ୍ତି, "ମୋ ମତ ସହିତ ଏକମତ ହୋଇ ମୁଁ ଯେଉଁ ନୀତିରେ କାର୍ଯ୍ୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରୁଥିଲି ତାହା ଅନୁକରଣ କରୁଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେପରି କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଭାବେ ମୋର ଉତରାଧିକାରୀ ରୂପେ ନିର୍ବାଚିତ ହୁଅନ୍ତି,ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ବ୍ୟଗ୍ର ଥିଲି..। ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଜବାହରଲାଲ ନେହେରୁ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ମୁଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଦେଲି।''କୌଣସି କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଅନୁଷ୍ଠାନର ମୌଳିକ ନୀତି ସମ୍ପର୍କରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ମୁଁ ଜାଣି ନାହିଁ। କାରଣ ଉକ୍ତ ବିଷୟ କଂଗ୍ରେସର ଖୋଲା ଅଧିବେଶନରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୁଏ। ଯେବେ କୌଣସି କାରଣବଶତଃ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ହେବା ସମ୍ଭବପର ନ ହୁଏ ତାହା ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ଦ୍ୱାରା ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୁଏ। ଯେବେ ଜରୁରୀଭାବେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିରେ ବୈଠକ ବସିବା ସମ୍ଭବପର ନ ହୁଏ, ସେପରି ସ୍ଥଳେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରନ୍ତି ଏବଂ ଉକ୍ତ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଂଗ୍ରେସର ଖୋଲା ଅଧିବେଶନ ବା ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବୈଠକରେ ପରେ ଗୃହୀତ ହୁଏ।

ତାଛଡ଼ା ମୌଲାନା ଲେଖିଛନ୍ତି, "୧୯୪୬ ଅପ୍ରେଲ ୨୬ ତାରିଖ ଦିନ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ନାମ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ପଦପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବକରି ମୁଁ ଗୋଟିଏ ବିବୃତି ଦେଲି।'' କଂଗ୍ରେସରେ ଯେତେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସଂପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ନାମ ବିବୃତି ମାଧ୍ୟମରେ କିପରି ପ୍ରସ୍ତାବ କରିବେ ତାହା ମୁଁ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ। ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛି ଯେ, କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ପାଇଁ ନାମ କେବଳ ୧୫ ଜଣ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ସଭ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିପାରିବେ। ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ନାମ ଏଥର କିଭଳି ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହେଲା ତାହା ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛି। ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୋଧହୁଏ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ମୌଲାନାଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହେବା ପାଇଁ ଚାହୁଁଥିଲେ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ମୌଲାନା ଲେଖିଛନ୍ତି। ମୌଲାନାଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଭାପତି ଭାବେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କୁ ଚାହାନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ଯେବେ ଜାଣିଥାନ୍ତି, ତାହେଲେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ନାମ ସଭାପତି ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବଦେବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ଯେପରି ୧୫ ଗୋଟି ଦସ୍ତଖତ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲି ତାହା କରି ନ ଥାନ୍ତି। ଏହାଛଡ଼ା ମୌଲାନା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଭାପତି ଭାବେ ଜବାହରଲାଲ ମନୋନୀତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜେ ସେ (ମୌଲାନା) ସଭାପତି ପଦ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଚାହୁଁ ନ ଥିବାର ଲିଖିତ ପ୍ରମାଣ ଅଛି। ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ଫଳରେ ସେ ଇସ୍ତଫା ଦେବାକୁ ରାଜି ହେଲେ। ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୌଲାନାଙ୍କୁ ଲେଖିଥିବା ଚିଠିରେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ନାମ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ପଦପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲେ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଲିଖିତ ପ୍ରମାଣ ଅଛି। ତେଣୁ ଏ ସବୁ ଘଟଣା ମୌଲାନା କିପରି ଭୁଲିଗଲେ ତାହା ବୁଝିବା କଷ୍ଟକର।

ହୁଏତ ହୋଇପାରେ ପୂର୍ବଲିଖିତ ମତେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ନାମ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହେବା ପରେ ମୌଲାନା ଜବାହରଲାଲଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରିବାପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରି ବିବୃତି ଦେଇପାରିଥାନ୍ତି। ଏହା ମଧ୍ୟ ଯେବେ ସେ କରିଥାନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ଅଯଥା। କାରଣ ସେ ଯେଉଁ ଅନ୍ୟ ୩ ଜଣ ପ୍ରାର୍ଥୀଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ନାମ ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବେ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହେବା ପରେ ନିଜ ନିଜ ନାମ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରି ନେଇଥିଲେ।

ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ନିର୍ବାଚନ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଥିବା ତାଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଭାବେ ମୁଁ ନିର୍ବାଚିତ ହେବା ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ କିଛି ଲେଖିବା ଉଚିତ। ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠିତ ହେବା ପରେ ପରେ ଜଣେ ଲୋକ ସରକାରରେ ଥାଇ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଭାବରେ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରାଗଲା। ତେଣୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ନିର୍ବାଚନ ପାଇଁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନିଷ୍ପତ୍ତି ହେବାରୁ ମୌଲନା ଆଜାଦ. ପଟ୍ଟାଭି ଏବଂ ମୋ ନିଜର ଏପରି ୩ଟି ନାମ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ସର୍ଦ୍ଦାର ମୋତେ ସମର୍ଥନ କରିଥିବାରୁ ମୁଁ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଯିବାର ସମ୍ଭାବନା ଦେଖା ଦେବାପରେ ଜବାହରଲାଲ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲେ,"କୃପାଳିନୀଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହେବା ପାଇଁ ସେ (ଗାନ୍ଧି) ସମର୍ଥନ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।" ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହାର କାରଣ ଜାଣିବାକୁ ଚାହିଁଥିବାରୁ ମୁଁ (କୃପାଳିନୀ) ବଦରାଗୀ ଲୋକ ବୋଲି ସେ କାରଣ ଦେଖାଇଲେ । ତହୁଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ତମ ନିଜ ମିଜାସ କଣ ? ତାଛଡ଼ା କୃପାଳିନୀ ଜଣେ ପୁରାତନ ତଥା ପରୀକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ଯେବେ କୌଣସି ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧି-କାରରେ ରହନ୍ତି,ତାହେଲେ ସେ ତଦନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟକରିବେ ।" ଜବାହରଲାଲ କଂଗ୍ରେସସଭାପତି ହେବା ପରେ ମୋ ସ୍ଥାନରେ କଂଗ୍ରେସର ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିବା ମୃଦୁଲା ସରାଭାଇ ମଧ୍ୟ ମୋତେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ନ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଏବଂ ମୁସଲମାନ ଲୋକେ ମୋତେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁ ନ ଥିବାରୁ ମୁଁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି ତାଙ୍କର କାରଣ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ ତାଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ଡାକ୍ତର ସୟଦ ମାମୁଦ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ବୈଦେଶିକ ବିଭାଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଓ ସେତେବେଳେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ଘରେ ରହୁଥିବା ଇଉନସ୍ ମଧ୍ୟ ମୋର ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ମନୋଭାବ ଥିବାରୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ପାଇଁ ମୋ ପ୍ରାର୍ଥୀତ୍ୱକୁ ସେ ସମର୍ଥନ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ସହିତ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ; କାରଣ ମୋ ସମ୍ପର୍କରେ ଜବାହର-ଲାଲଙ୍କ ଏଭଳି ମନୋଭାବ ନ ଥିବା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜାଣିଥିଲେ । କୌଣସି କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏଭଳି ଅଭିଯୋଗ ହେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତର ବିଷୟ । ତେଣୁ ମୋ ସମ୍ପର୍କରେ କେତେକ ମୁସଲ-ମାନଙ୍କ ମନରେ ଏଭଳି ମନୋଭାବ କାହିଁକି ଦେଖାଦେଇଛି, ତାହାର କାରଣ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୋତେ ଡାକି ପଚାରିଲେ । ଏ ସବୁ କାରଣ ତାଙ୍କ ନିଜ ଯୋଗୁଁ ବୋଲି ମୁଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିଲି । ମିରଟରେ ହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ମିଳନୀରେ ତାଙ୍କ (ଗାନ୍ଧିଜୀ) କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସମୟ ଯୋଜନା ପରସ୍ପର ସହିତ ଯୋଡ଼ାଯୋଡ଼ି ବୋଲି ମୁଁ କହିଥିଲି । ସେସବୁ ଅଲଗା ଅଲଗା ଭାବେ ବିଗ୍ରହ କରାଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏହା ଫଳରେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ମତବାଦ ପ୍ରଚାର କରୁଥିବା କେତେକ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଅର୍ଥ କଲେ । ତାଛଡ଼ା ଏହା ଫଳରେ ମୁସଲମାନମାନେ ଆଣ୍ଠୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୁଗାପିନ୍ଧି ଗାନ୍ଧି ଟୋପି ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ମୁଁ କହିଥିବା ସେମାନେ ଅର୍ଥ କଲେ । ସେମାନେ ଏ କଥା ବୁଝିଲେ ନାହିଁ ଯେ, ମୁଁ ନିଜେ ଆଣ୍ଠୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୁଗା ପିନ୍ଧେ ନାହିଁ ବା ଗାନ୍ଧି ଟୋପି ବ୍ୟବହାର କରେ ନାହିଁ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ବିବୃତି ଦେବା ଉଚିତ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୋତେ କହିବାରୁ ମୁଁ ତାହା ଦେଲି । ଉକ୍ତ ବିବୃତିରେ ମୁଁ କହିଥିଲି, ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜାତିକୁ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ନ କହି ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଆଦର୍ଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ କୌଣସି ନୂତନ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କରୁ ନ ଥିବା ନିଜେ ମଧ୍ୟ କହୁଛନ୍ତି । ମୌଲନା ଏବଂ ପଟ୍ଟାଭି ନିଜ ନିଜର ପ୍ରାର୍ଥୀପତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିବାରୁ ୧୯୪୬ ଅକଟୋବର ୨୨ ତାରିଖ ଦିନ ମୁଁ ସଭାପତି ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇ ୧୯୪୬ ନଭେମ୍ବର ୨୩ ତାରିଖ ଦିନ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶର ମିରଟଠାରେ ହେଉଥିବା କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନର ଦାୟିତ୍ୱ ନେଲି । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଦଙ୍ଗା ସମ୍ପର୍କରେ ସମ୍ଭବ ହେଲେ ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ମୁଁ ନୂଆଖାଲି ଗଲି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଶାନ୍ତଯାତ୍ରା

ଘଟଣା ସ୍ରୋତ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ । ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ଯେ, ୧୯୪୬ ଜୁଲାଇ ୨୯ ତାରିଖ ଦିନ ଲିଗ୍ କାଉନସିଲ ବସିଥିଲା । ଉକ୍ତ ବୈଠକରେ ପାକିସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ "ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସଂଗ୍ରାମ" କରାଯିବା ପାଇଁ ଓ "ଆଗାମୀ ସଂଗ୍ରାମ ପାଇଁ ମୁସଲମାନ–ମାନଙ୍କୁ ସଂଗଠିତ କରିବା" ନିମନ୍ତେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଯାଇଥିଲା । ଅଗଷ୍ଟ ୧୬ ତାରିଖକୁ "ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସଂଗ୍ରାମ ଦିବସ" ରୂପେ ଘୋଷଣା କରାଯାଇଥିଲା । କେତେକ ଲିଗ୍ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ଘୋଷଣା ମଧ୍ୟ କଲେ ଯେ, କାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତି ବାଛିବାରେ ସେମାନେ ଅହିଂସାରେ ନିଜକୁ ସୀମାବଦ୍ଧ ରଖିବେ ନାହିଁ । ଫିରୋଜ ଖାଁ ନୁନ୍ ଲିଗ୍ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକମାନଙ୍କ ବୈଠକରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ କହିଲେ, "ମୁସଲମାନ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକେ ଯେଉଁ ଭୟାବହ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି କରିବେ, ତାହା ଆଗରେ ଚେଙ୍ଗିଜ୍ ଖାଁ ଏବଂ ହଲକୁ କରିଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହେବ ।" ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ପାଇଁ ଲିଗ୍ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ପୂରା ମାତ୍ରାରେ ଆୟୋଜନ କଲେ । ଇଂରେଜ ଲୋକେ ଦର୍ଶକଭାବେ ଏହା ଉପଭୋଗ କଲେ । ବଙ୍ଗଳାର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି ଥିଲେ ଜଣେ ଦକ୍ଷ ତଥା ବାକ୍‌ବିସ୍ତର ନ ଥିବା ନିର୍ମମ ଲୋକ । ସେ ଅଗଷ୍ଟ ୧୬ ତାରିଖକୁ ସାଧାରଣ ଛୁଟି ଦିବସରୂପେ ଘୋଷଣା କଲେ । ଗୁଣ୍ଡା ପ୍ରକୃତିର ମୁସଲମାନ ଲୋକେ ଯେପରି ପୂରା ମାତ୍ରାରେ ସଂଗଠିତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସୁବିଧା ଦିଆଯାଏ ସେଥିପାଇଁ ସେ ତଥା ତାଙ୍କ ସହକର୍ମୀମାନେ ପୂରା ମାତ୍ରାରେ ଲାଗିଲେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନରୁ ଯାନବାହନ ସାହାଯ୍ୟରେ ଗୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କୁ ଆଣିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ସେତେବେଳେ ଯୁଦ୍ଧ ସମୟର ପ୍ରଚଳିତ ପେଟ୍ରୋଲ ପଡ଼ି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଚାଲୁଥାଏ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯିବା ପାଇଁ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ନାମରେ ଶହ ଶହ ଗ୍ୟାଲନ ପେଟ୍ରୋଲର ପଡ଼ି ଅନୁମତି ପତ୍ର ଦିଆଗଲା । ସେତେବେଳେ ଜଣେ ଲିଗ୍‌ପନ୍ଥୀ କଲିକତାର ମେୟର ଥାନ୍ତି । ସେ ମୁସଲିମ ଲିଗ ସମ୍ପାଦକ ଏବଂ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଜଣେ ଘନିଷ୍ଠ ସହକର୍ମୀ ରୂପେ ପରିଚିତ । ସରିଫ ଖାଁ ନାମକ ଜଣେ କୁଖ୍ୟାତ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭ୍ୟ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ହାଓଡ଼ାର ଗୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କୁ ସଂଗଠିତ କଲେ । ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ହାତରେ ଆଇନ ଏବଂ ଶାନ୍ତିଶୃଂଖଳା ଥିବାରୁ ସେ କୌଶଳ କ୍ରମେ କଲିକତା ଅନ୍ତର୍ଗତ ୨୪ଟି ଥାନାରୁ ୨୨ଟି ଥାନାର ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ହିନ୍ଦୁ ଅଧିକାରୀମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ବଦଳି କରି ସେମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ମୁସଲମାନ ଅଧିକାରୀ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ବାକି ଦୁଇଟି ଥାନାର ଅଧିକାରୀ ଭାବେ ଆଙ୍ଗ୍ଲୋଇଣ୍ଡିଆନ ଦୁଇ ଜଣ ଥିଲେ । ଏହିପରି ଭାବେ ସ୍ମରଣୀୟ କଲିକତା ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ପାଇଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଆୟୋଜନ କରାଯାଇ ତାହା ୧୬ ତାରିଖ ସକାଳୁ ଆରମ୍ଭ କରାଗଲା । ହଜାର ହଜାର ଲୋକଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଶୋଭାଯାତ୍ରା "ଲଢ଼କେ ଲେଙ୍ଗେ ପାକିସ୍ଥାନ" ଧ୍ୱନି ଦେଇ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଅସ୍ତ୍ର ସହ ବାହାରିଲା । ସେମାନେ ସହରର ଯେଉଁ ଗଳି ଓ ରାସ୍ତା ବାଟେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗଲେ ସେ ରାସ୍ତାରେ ଲୋକେ ଭୟଭୀତ ହେଲେ । ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ଗୋଟିଏ ସଭା କରାଯାଇ ସେଠାରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଷୋଦ୍‌ଗାରଣ କରାଯାଇଥିବା ବକ୍ତୃତାମାନ ଦିଆଗଲା । (ପ୍ରକୃତ ବିବାଦ ହିନ୍ଦୁ ସଂପ୍ରଦାୟ ସହିତ ନ ହୋଇ କଂଗ୍ରେସ ସହିତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଧର୍ମଗତ ରୂପ ଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଧ୍ୱନି ଉଠାଯାଇଥିଲା) ସଭା ଶେଷ ପରେ ବିରାଟ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇ ଗଣହତ୍ୟା, ଲୁଟ-ତରାଜ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅକଥ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟମାନ କରାଗଲା । ଅଳ୍ପ କେତେକ ଘଣ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ କଲିକତା ସହରରେ ଜୀବନଯାପନ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଦୁଇ ଦିନ ଧରି ବିନା ପ୍ରତିରୋଧରେ ସହରରେ ଏହି କାଣ୍ଡ ଚାଲିଲା । ଏହି ଘଟଣାରେ କ୍ଷମତାରେ ଥିବା ଅଧିକାରୀମାନେ ଯେ କେବଳ ଏହା ଆରମ୍ଭ କଲେ ସେତିକି ନ ହୋଇ ସେଥିରେ ସକ୍ରିୟଭାବେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ନିଜେ ପୋଲିସ କେନ୍ଦ୍ରରେ ବସି ପୋଲିସ ଅଧିକାରୀମାନଙ୍କ ହୁକୁମ ବଦଳାଇ ନିଜ ହୁକୁମ ଜାରି କଲେ । ଦଙ୍ଗାହେଙ୍ଗାମ କରୁଥିବାରୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁଠାରେ ଗିରଫ କରାଯାଇଥିଲା, ସେମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଖଲାସ କରିବା ପାଇଁ ସେ ମଧ୍ୟ ହୁକୁମ ଦେଲେ । ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଏହି ଅନ୍ୟାୟ କାର୍ଯ୍ୟର ସମ୍ବାଦ ଲାଟଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେ ବିଲାତ ଶ୍ରମିକ ଦଳର ଲୋକ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏଥିରେ କୌଣସି ହସ୍ତକ୍ଷେପ କଲେ ନାହିଁ ।

ତୃତୀୟ ଦିନ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଲାଟଙ୍କ ସମେତ କାହାରିଠାରୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସାହାଯ୍ୟ ନ ପାଇ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପାଇଁ ନିଜକୁ ସଂଗଠିତ କଲେ । ଏହା ପରେ ପରେ ବାଛବିଚାର ନ ଥାଇ ପରସ୍ପର ହଣାକଟା ଚାଲିଲା । ଏହା ହେବା ପରେ ଲାଟସାହେବ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ଭାଳିବା ନିମନ୍ତେ ସାମରିକ ବାହିନୀକୁ ଡାକିଲେ । କିନ୍ତୁ ୨ ଦିନ ଧରି ଯେତେବେଳେ ମୁସଲମାନ ଗୁଣ୍ଡାମାନେ ମନଇଚ୍ଛା କାଣ୍ଡ କରିଯାଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବା କଥା କେହି ହେଲେ ଟିକିଏ ଭାବୁ ନ ଥିଲେ । ପ୍ରାଦେଶିକ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ହସ୍ତକ୍ଷେପ ନ କରିବା ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ମନୋଭାବ ବିଷୟରେ ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

ହିସାବ କରାଯାଇଛି ଯେ, ଏହି ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡରେ ୫ ହଜାର ପୁରୁଷ, ସ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ପିଲାଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରାଯାଇଥିଲା ଏବଂ ୧୫ ହଜାର ଲୋକ ଆହତ ହୋଇଥିଲେ । ଦିନ ଦିନ ଧରି କଲିକତାର ଗଳିକନ୍ଦି ରାସ୍ତାରେ ଶବ ପଡ଼ିରହିଲା । ରାସ୍ତାରେ ଥିବା ଜଳଯୋଗାଣର ମ୍ୟାନହୋଲମାନଙ୍କରେ ଶବ ପଡ଼ି ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ହେଲା । କିମକିଷ୍ଟନ ନାମକ ଜଣେ ଇଂରେଜ ସାମ୍ବାଦିକ "ଷ୍ଟେଟସମ୍ୟାନ"ରେ ଲେଖିଲେ, "ଯୁଦ୍ଧ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର ଯଥେଷ୍ଟ ଅଭିଜ୍ଞତା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯୁଦ୍ଧ କେବେହେଲେ ଏଭଳି ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଏହାକୁ ଦଙ୍ଗାହେଙ୍ଗାମ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ । ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଇତିହାସରେ ଥିବା କ୍ରୋଧୋନ୍ମାଦ ଶବ୍ଦ ଏହା ପାଇଁ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ । ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏ ଯେଉଁ କାଣ୍ଡ ଘଟିଲା, ତା ଆଗରେ କ୍ରୋଧୋନ୍ମାଦ କିଛି ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ହତ୍ୟାକାରୀମାନେ ୮ ଫୁଟ ଲମ୍ବର ଲାଠି ନେଇ ଲୋକଙ୍କୁ ମାରି ଯାଉଥିଲେ ସେମାନେ କାହିଁକି ଏହା କରୁଛନ୍ତି, ବୋଲି ପଚାରିବାକୁ କେହି ନ ଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ଏହା ବିଶ୍ୱାସ କରିବା କଷ୍ଟକର ।" ଅନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କୁ ରାସ୍ତାରେ ଯିବା ପାଇଁ ଦିଆଯାଉ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ଗୁଣ୍ଡା ପ୍ରକୃତିର ଲୋକେ କିପରି ସହଜରେ ପେଟ୍ରୋଲ ଓ ଯାନବାହନ ପାଉଥିଲେ, ତାହା ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । କଲିକତାକୁ ବାହାରୁ ଲୋକ ଅଣାଯାଉଥିଲେ ବୋଲି କେବଳ ଅନୁମାନ କରିବା କଥା ନୁହେଁ, "ଷ୍ଟେଟସ-ମ୍ୟାନ"ରେ "ଅସମ୍ମାନଜନକ" ବୋଲି ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ବାହାରିଥିଲା । ମୁସଲମାନ ନେତା-

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମାନଙ୍କର ଯୋଜନା ଭଣ୍ଡୁର ହୋଇଗଲା । ହିନ୍ଦୁମାନେ ପୂରାମାତ୍ରାରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ । ସେମାନେ ଯାହା ଭାବୁଥିଲେ ଏକତରଫା ହେବ ବୋଲି ତାହା ହେଲା ନାହିଁ ।

ତା'ପରେ ମୁସଲମାନ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ କଲିକତାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ହେବ ବୋଲି ଦୁଆ ଉଠାଇଲେ । ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଭାବରେ ଅଛନ୍ତି, ସେହି ଠାରେ ହିଁ ଏହା ସମ୍ଭବ ।

୧୯୪୬ ଅକ୍‌ଟୋବର ୧୦ ତାରିଖ ଦିନ ନୁଆଖାଲିରେ ଦଙ୍ଗା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ବାସ କରୁଥିବା ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅକଥନୀୟ ଅତ୍ୟାଚାର କରାଯାଉଥିବା ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ସମ୍ବାଦ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପାଇଲୁ । ହତ୍ୟା, ସମ୍ପତ୍ତିଲୁଟ, ନାରୀହରଣ, ନାରୀମାନଙ୍କ ଇଜ୍ଜତ ନଷ୍ଟ, ବାଧ୍ୟ କରି ବିବାହ କରିବା ଏବଂ ବହୁଳଭାବେ ଲୋକଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରାଇବା ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଅତ୍ୟାଚାରମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଉଥିଲା । ସବୁଠାରୁ ମଜାର ବିଷୟ ଯେ, ବଙ୍ଗଳାରେ ଥିବା ମୁସଲିମ ଲିଗ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ସକ୍ରିୟ ସାହାଯ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରରୋଚନାରେ ଏ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଉଥିଲା । ଏହା ଜଣାଶୁଣା କଥା ଯେ, ମୁସଲମାନ ଜାତୀୟ ବାହିନୀ ନାମକ ଗୋଟିଏ ସଂଗଠନ ଗତ କେତେ ମାସ ଧରି ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ସକ୍ରିୟ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା, ସେମାନେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରିବା, ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କ ଇଜ୍ଜତ ନଷ୍ଟ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ଧମକାଇ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଟଙ୍କା ଆଦାୟ କରୁଥିଲେ । ଏପରି କି ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ମୁସଲିମ୍ ଲିଗ୍‌କୁ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରାଯାଉଥିଲା । ଏହି ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ବହୁଳ ଭାବେ ଅତ୍ୟାଚାରମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଥିବା ସମ୍ବାଦ ପାଇବା ପରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଦ୍‌ବେଗର କାରଣ ହେଲା । କୌଣସି ଠିକ ଖବର ମିଳୁ ନ ଥାଏ । ସ୍ଥାନୀୟ ସରକାର ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଉ ନ ଥାନ୍ତି । ଠିକ୍ ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ କଂଗ୍ରେସର ନିର୍ବାଚିତ ସଭାପତି ସେଠାକୁ ଯାଇ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଯାହା ସମ୍ଭବ ତାହା କରାଯିବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପ୍ରାର୍ଥନାନ୍ତିକ ଭାଷଣରେ ଘୋଷଣା କଲେ । ଅଳ୍ପ ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥାଏ । ମୁଁ ସଂପୃକ୍ତ ପ୍ରାର୍ଥନାନ୍ତିକ ସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ ନ ଥିଲି । (ମୁଁ ସାଧାରଣ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁ ନ ଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ କ୍ୱଚିତ୍ ଯୋଗ ଦିଏ । ଅବଶ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମବେତ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାର କାରଣ ମୁଁ ବୁଝିଛି ।) ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାଷଣରେ ଯାହା କହିଥିଲେ ତାହାର ସମ୍ବାଦ ମୁଁ ପାଇ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଯିବାରୁ ସେ ମୋତେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନୁଆଖାଲି ଯିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ସୁଚେତା ମୋ ସହିତ ଯିବାକୁ କହିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବହୁ ଦ୍ୱିଧା କରି ମୋ ସହିତ ଯିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେଲେ । (ବହୁ ବର୍ଷ ପରେ ମୁଁ ଜାଣିଲି ଯେ ସୁଚେତା ଯିବା ସମୟରେ ନିଜ ସହିତ ବିଷ ନେଇଥିଲେ ।)

ଆମେ ଉଡ଼ାଜାହାଜରେ କଲିକତା ଯାଇ ସେଠାରେ ଶରତଚନ୍ଦ୍ର ବୋଷଙ୍କ ଅତିଥି ହେଲୁ । ମୁଁ କଲିକତାରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ମୋର ଯୋଜନା କଣ ବୋଲି ଖବର କାଗଜବାଲା ମୋତେ ପଚାରିବାରୁ "ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଏକତା ପାଇଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଉଦ୍ୟମ କରିବା ମୋର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ" ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଜବାବ ଦେଲି । ପୂର୍ବବଙ୍ଗରେ ଯାହା ସବୁ ଘଟୁଥିଲା, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନଙ୍କ ସମେତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କପରି ଶରତବାବୁ ମଧ୍ୟ କିଛି ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ପ୍ରକୃତରେ ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଦଙ୍ଗା ହେଉଥିଲା, ସେଠାକୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେହି ଯାଇପାରି ନ ଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୁସଲମାନ ଗୁଣ୍ଡାମାନେ ପୂରାପୂରି ରାସ୍ତାମାନ କାଟିଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେଠାରେ ଥିବା ଅଧିକାଂଶ ନାଉରୀ ମୁସଲମାନ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଡଙ୍ଗାରେ ନ ନେବା ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । କେତେକ ସାହସୀ ଲୋକ ସେହି ଅଞ୍ଚଳକୁ ଯାଇ ନିଜର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ହୁଏତ ମାରି ଦିଆଯାଉଥିଲା ବା ସେମାନେ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ହୋଇ ଫେରିଥିଲେ ।

ଚରଖା ସଂଘରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ବଙ୍ଗଳାର ଜଣେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକ ସେହି ସମୟରେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଥିଲେ । ମୁଁ ନୂଆଖାଲି ଯିବି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଘୋଷଣା କରିବା ପରେ ସେ ନୂଆଖାଲିରେ ଘଟୁଥିବା ସମସ୍ତ ଘଟଣାର ଖବର ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ । ମୋ ପୂର୍ବରୁ ସେ କଲିକତା ଯାଇଥିବାରୁ ସେ ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ ବୋଲି ଆଶା କରିଥିଲି । ମୁଁ ତାଙ୍କ ସହିତ କଲିକତାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାରୁ ସେ ସଂପୃକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳକୁ ୨ ଜଣ ଯୁବକଙ୍କୁ ପଠାଇ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ଯଦି ଜଣକୁ ମାରି ଦିଆଯାଏ, ତାହେଲେ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଆସି ସବୁ ଖବର ଦେବ । କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ସେହିଠାରେ (ନୂଆଖାଲି) ମୃତ୍ୟୁ-ବରଣ କରିବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଘୋଷଣା କରିଥିବାରୁ ମୋତେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ କହିଲେ । ମୁଁ ଉକ୍ତ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ କହିଲି, ମୋର ମରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ଏବଂ ଯେବେ ମରେ ତା'ହେଲେ ପୂର୍ବବଙ୍ଗରେ ନ ମରି ଭଲ ସ୍ଥାନରେ ମରିବି । (ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କେବଳ ଶହୀଦ ହେବା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଶହୀଦ ହେବା ପ୍ରତି ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ବଳତା ରହିଛି ।) ମୁଁ ନିଜର ସାଧ୍ୟ ମତେ କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆସିଛି । ମୋର ସଂପୃକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶେଷ ଜ୍ଞାନ ନ ଥିବାରୁ ସେ ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ମୋ ସଙ୍ଗରେ ଗଲେ ଭଲ ହେବ ବୋଲି କହିବାରୁ ମୋ ପଛେ ପଛେ ଯିବେ ବୋଲି ସେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ । ଶରତ ବାବୁ ମୋ ସହିତ ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ଚିଟାଗଙ୍ଗରେ ଥିବା ବଙ୍ଗଳାର ରାଜ୍ୟ-ପାଳଙ୍କୁ ଆମେ ପ୍ରଥମେ ଦେଖା କରିବା ଉଚିତ ବୋଲି ସେ କହିଲେ । ତଦନୁଯାୟୀ ଆମେ ୧୯ ତାରିଖ ଦିନ ଚିଟାଗଙ୍ଗ ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା କଲୁ ଏବଂ କୁମିଲ୍ଲା ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଅବତରଣ ସ୍ଥାନରେ କିଛି ସମୟ ରହିଲୁ । ଦଙ୍ଗାପ୍ରପୀଡ଼ିତ ଅଞ୍ଚଳର ହଜାର ହଜାର ଶରଣାର୍ଥୀ ସେଠାରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥାନ୍ତି । କୁମିଲ୍ଲାର କେତେକ ସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ନାମଜାଦା ଶରଣାର୍ଥୀ ଆମକୁ ସେଠାରେ ଭେଟି ପ୍ରକୃତ ଯାହା ସବୁ ଘଟୁଥିଲା ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶଦ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଆମେ ସଠିକ ଖବର କିଛି ପାଇଲୁ ।

ଆମେ ଲାଟସାହେବଙ୍କୁ ଦେଖା କଲୁ । ସେ ଯେପରି କୌଣସି ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତିତ ବା ଆଗ୍ରହାନ୍ୱିତ ନ ଥିବା ପରି ଜଣାଗଲେ । ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ଥିଲେ । ଅବସ୍ଥା ନିୟନ୍ତ୍ରଣା-ଧୀନ ଏବଂ ଶାନ୍ତିଶୃଂଖଳା ଫେରିଆସିଥିବା ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କୁ ଜଣାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଲାଟ-ସାହେବ ଆମକୁ କହିଲେ । ହିନ୍ଦୁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କର ଇଜ୍ଜତ ମୁସଲମାନମାନେ ଅପହରଣ କରୁଥିବା କଥା ଆମେ ଆଲୋଚନା କରିବାରୁ ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଜବାବ ହେଲା, ହିନ୍ଦୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ-ମାନେ ସାଧାରଣତଃ ମୁସଲମାନ ମହିଳାମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସୁନ୍ଦରୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ହେବା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ଏହା ଶୁଣି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ସଫା ସଫା ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଲି । ବଙ୍ଗଳାର ସଂପୃକ୍ତ ଲାଟ ଏଫ୍-ବରୋ ନିଜେ ଜଣେ ରେଳବାଇ ଶ୍ରମିକ ଥିଲେ । ତାଛଡ଼ା ସେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଶ୍ରମିକ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିଭାବେ ରହୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଥିଲା ଏହି ଉକ୍ତି ! ସେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଶାସକଭାବେ ଆସିବା ପରେ ନିଜର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଚମଡ଼ା ମଧ୍ୟ ବଦଳାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଲଟସାହେବଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବା ପରେ ସରକାରଙ୍କ ବିନା ସାହାଯ୍ୟରେ କିଛି କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଶରତ ବାବୁ କହିଲେ । ଲଟ ସାହେବ ଓ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଉଭୟେ ଆମର ନୂଆଖାଲି ଯିବା ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ବିନା ସାହାଯ୍ୟରେ ଆମେ ସେଠାରେ ହଇରାଣ ହେବା ବୋଲି ଶରତ ବାବୁ କହିଲେ । ୩ ଘଣ୍ଟା ରହିବା ପରେ ଆମେ କଲିକତାକୁ ଫେରିଲୁ । ବଙ୍ଗଳାର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି ଆମ ସହିତ ଆସିବାକୁ ଚାହିଁବାରୁ ସେ ଆମ ଉଡ଼ାଜାହାଜରେ ମଧ୍ୟ ଆସିଲେ । ଫେରିବାବେଳେ ଆମବିମାନ ଖୁବ୍ ତଳେ ଉଡୁଥିଲା ତେଣୁ ଉପଦ୍ରୁତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରୁ ଧୂଆଁ ଉଠୁଥିବାର ପରିଷ୍କାର ଦେଖାଯାଉଥିଲା । ଲୁଟତରାଜ ଏବଂ ଗୁଣ୍ଡାମୀ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲୁଛି ବୋଲି ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆଣିବାରୁ ସେ ସତେ ଯେପରି କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ବା ତାଙ୍କର ଏଥିରେ କିଛି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ସେହିପରି ବ୍ୟବହାର କଲେ । ସ୍କୁଲ ପିଲାଏ ଯେପରି କ୍ୟାମେରାରେ ଫଟୋ ନିଅନ୍ତି, ସେହିପରି ସେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ।

କଲିକତା ଫେରିବା ପରେ ମୁଁ ବଡ଼ ଗୋଲକଧନ୍ଦାରେ ପଡ଼ିଲି । ଅତ୍ୟାଚାର ଏବଂ ଅମାନୁଷିକ କାଣ୍ଡ ଘଟୁଥିବାର ମୁଁ ଶୁଣିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନିଜେ କୌଣସି ଘଟଣା ଦେଖି ନ ଥିଲି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମୁଁ କ'ଣ କହିବି ? ତେଣୁ ମୁଁ ପୁଣି ଦଙ୍ଗାହେଙ୍ଗାମ ଲାଗିଥିବା ଅଞ୍ଚଳକୁ ସିଧା ଯିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲି । ଏଥର ଶରତବାବୁ ମୋ ସହିତ ଆସିପାରିଲେ ନାହିଁ । ମାରୁଓ୍ୱାଡ଼ି ରିଲିଫ୍ ସୋସାଇଟିର ସମ୍ପାଦକ ଶ୍ରୀ ଭାଗୀରଥି କାନୋଡ଼ିୟା ଏଥର ମୋ ସହିତ ଆସିଲେ । ଧୀରେନ ଦତ୍ତ ବୋଲି ଶାନ୍ତିନିକେତନର ଜଣେ ଯୁବକଙ୍କୁ ଆମେ ସାଙ୍ଗରେ ଆଣିଥିଲୁ । କୁମିଲ୍ଲା ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଅବତରଣ ଘାଟୀରେ ପୁଣି ଓହ୍ଲାଇ ସହରରେ ଥିବା ସମସ୍ତ ଶରଣାର୍ଥୀ ଶିବିର ପରିଦର୍ଶନ କରି ପ୍ରକୃତ ଘଟଣା ବୁଝିଲି । ଏଠାରେ ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳ ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ସେନାପତି ଲେଫ୍‌ଟନାଣ୍ଟ ଜେନେରାଲ ଏଫ୍.ଆର୍.ଆର ବୁଚରଙ୍କ ସହିତ ମୋର ଦେଖା ହେଲା ଏବଂ ସେ ଅବସ୍ଥାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ପାଇଁ କ'ଣ କରିବାକୁ ଭାବୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ମୁଁ ଚାହିଁଲି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ଏଭଳି ଅସହ୍ୟ ହେଲା ଯେ, ମୁଁ ବିଶେଷ କଥାବାର୍ତ୍ତା ନ କରି ଚାଲିଆସିଲି । ସୈନ୍ୟ–ବାହିନୀ କ'ଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ଖବର ମୁଁ ପାଇଲି ନାହିଁ । ଏହି ଲୋକଙ୍କୁ ପୁଣି ପରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ସେନାପତି କରାଗଲା ! ଅବଶ୍ୟ ଏହା ହେବା ପରେ ମୋ ପ୍ରତି ସେ କରିଥିବା ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ କ୍ଷମା ମାଗି ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ । ପାକିସ୍ଥାନ ଲୋକେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦର ବିନା ସାହାଯ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଇଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମେ ଚଳାଇ ପାରିଲୁ ନାହିଁ ! ପରେ ଭାରତୀୟ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କଠାରୁ ମୁଁ ଜାଣିଲି ଯେ, ପାକିସ୍ଥାନୀ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ସାହାଯ୍ୟରେ ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶରେ ଲୋକେ କାଶ୍ମୀରରେ କରିଥିବା ଆକ୍ରମଣ ସମ୍ପର୍କରେ କାଶ୍ମୀର ମହାରାଜାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବାକୁ ସେ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ । ଚଉମୁହାଣିରେ କୌଣସି ଦଙ୍ଗା ଦେଖା ଦେଇ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ପ୍ରକୃତରେ ଯେଉଁସବୁ ଗ୍ରାମରେ ଦଙ୍ଗା ଲାଗିଥିଲା ସେଠାରେ ଅବସ୍ଥା ଦେଖିବା ପାଇଁ ଆମେ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳକୁ ଗଲୁ । ପ୍ରଥମେ ଟିପେରା ଜିଲ୍ଲା ଅନ୍ତର୍ଗତ ହାଇମ୍‌ଚର ଏବଂ ନୂଆଖାଲିର ଦତ୍ତପଡ଼ା ଗ୍ରାମକୁ ଗଲୁ । ହାଇମଚର ଗ୍ରାମରେ ସବୁ ଧ୍ୱସ୍ତବିଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇଥିବାର ଆମେ ଦେଖିଲୁ । ସେଠାର ବଜାର, ସାହି ବସ୍ତି ଏବଂ ଏକ ସମୟରେ ଥିବା ଏହି ସମୃଦ୍ଧ ଗ୍ରାମର ସମସ୍ତ କିଛି ଧୂଳିସାତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଭୟଭୀତ ଏବଂ ନିରାଶ୍ରୟ ଭାବେ ହଜାର ହଜାର ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁରୁଷ ଆମକୁ ଘେରିଯାଇ ନିଜ ନିଜର ଭୟାବହ ଦୁଃଖର କାହାଣୀମାନ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ସେମାନେ ଯେ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ କେବେହେଲେ ପାଇବେ, ତାହା ଆଶା କରି ନ ଥିଲେ । ସେସବୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ରାସ୍ତା ନ ଥାଇ ଗଳିକନ୍ଦି ଚଲାପଥମାନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଥିବାରୁ ଆମକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଅଧିକାଂଶ ରାସ୍ତା ଆମକୁ ଚାଲିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ପୂର୍ବ ବଙ୍ଗର ସବୁଆଡ଼େ ଝରଣା ଓ ଛୋଟନଦୀ ପୂରି ରହିଥିବାରୁ ବାଉଁଶ ଚାର ସାହାଯ୍ୟରେ ଯିବା ଆସିବା କରାଯାଏ । ଏହି ଚାରରେ ଏକ ସମୟରେ ଜଣେ ଲୋକ ହିଁ ଯିବାର କଥା । ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ଚାରରେ ମୁଁ ପାରି ହେଉଥିବା ସମୟରେ ପାଣିରେ ପଡ଼ିଗଲି । ପାଣି ବେଶି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବାକି ରାସ୍ତାତକ ମୋତେ ଓଦାଲୁଗା ପିନ୍ଧି ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ହାଇମ୍ ଚାରରୁ ଫେରି ଚଉମୁହାଣିରୁ ୨୫ କିଲୋମିଟର ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ଦତ୍ତପଡ଼ାକୁ ଗଲୁ । ଏହା ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଗ୍ରାମ ଏବଂ ଦଙ୍ଗାହେଙ୍ଗାମ ଲାଗିଥିବା ଅଞ୍ଚଳ ନିକଟରେ ଥିଲା । ଦତ୍ତପଡ଼ା ଗ୍ରାମର କିଛି କ୍ଷତି ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଆଖପାଖ ଗ୍ରାମର ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ସେଠାରେ ଆଶ୍ରୟ ନେବା ପାଇଁ ଏକାଠି ହୋଇଥିଲେ । ଗ୍ରାମର ଜମିଦାର ଗୁହ ପରିବାର ନିଜର ବଦାନ୍ୟତା ଯୋଗୁ ସେମାନଙ୍କର ବିରାଟ ହତା ତଥା ଅଗଣିତ ଗୃହ, ଏକ ବିରାଟ ଶସ୍ୟଭଣ୍ଡାର-ସେଠାରେ ଏକତ୍ର ହୋଇଥିବା ୬ ହଜାର ଶରଣାର୍ଥୀଙ୍କ ପାଇଁ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ସେଠାକାର ଶରଣାର୍ଥୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଲୁଟତରାଜ, ହତ୍ୟା, ନାରୀଧର୍ଷଣ, ବାଧ୍ୟକରି ବିବାହ କରିବା, ବହୁଳଭାବେ ଧମକାଇ ଧର୍ମାନ୍ତର କରାଇବା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅମାନୁଷିକ କାଣ୍ଡର ହୃଦୟବିଦାରକ ଘଟଣା–ମାନ ଶୁଣିଲୁ । ସରକାରଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ଆର୍ତ୍ତନାଦ ବୃଥା ହୋଇଛି । ଏଠାରେ ଆମେ ଖବର ପାଇଲୁ ଯେ, ପାଖ ଗ୍ରାମ ପାଞ୍ଚଘରିଆର ଆରତୀ ସୁର୍ ନାମକ ଗୋଟିଏ ହିନ୍ଦୁ ଝିଅକୁ ବାଧ୍ୟ କରି ୟୁନିୟନର ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟଙ୍କ ପୁତୁରା ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଯୁବକଙ୍କ ସହିତ ବିବାହ କରିଦିଆଯାଇଛି । ଏହି ଘଟଣାର ସବିଶେଷ ବିବରଣୀ ସୁଚେତା ଲେଖି ନେଇଥିଲା । ଚଉମୁହାଣିକୁ ଫେରି ସେଠିକାର ଜିଲା ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ମିଃ ମ୍ୟାକେଣ୍ଡିଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା ହେଲା । ଝିଅମାନଙ୍କୁ ବଳାତ୍କାର ପୂର୍ବକ ନିଆଯାଇ ବାଧ୍ୟ କରି ବିବାହ କରାଯାଉଛି ବୋଲି ଆମେ କହିବାରୁ ଏସବୁ ବିବାହ ସ୍ୱଇଚ୍ଛାରେ ହେଉଥିବା କଥା ସେ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ କହିଲେ । ସୁଚେତା କିଛି ଦୂରରେ ବସି କଥାବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣୁଥାଏ । ଏହା ଶୁଣି ସେ ରାଗରେ ନିଆଁ ହୋଇ ମିଃ ମ୍ୟାକେଣ୍ଡିଙ୍କୁ ଏହି ଘଟଣାର ସବିଶେଷ ବିବରଣୀ ଦେଲା ଏବଂ ଏହି ଝିଅ ୟୁନିୟନର ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟଙ୍କ ଘରେ ଅଛି ବୋଲି କହିଲା । ଏହି ଘଟଣାଟି ସମସ୍ତେ ଜାଣିଥିଲେ । ପର ଦିନ ମିଃ ମ୍ୟାକେଣ୍ଡି ଝିଅଟିକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଆମେ ଯାହାଙ୍କ ଅତିଥିଭାବେ ରହିଥିଲୁ, ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଆଣିଲେ । ଯୋଗେନ୍ଦ୍ର ମଜୁମଦାର ନାମକ ସେ ଅଞ୍ଚଳର ଜଣେ ଅବସ୍ଥାପନ୍ନ ଧାନ ବ୍ୟବସାୟୀଙ୍କ ଘରେ ଆମେ ରହୁଥିଲୁ । ସେ ଅଞ୍ଚଳର ଅତିଥିଭାବେ ରହିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଘର ଏକମାତ୍ର ସ୍ଥାନ ଥିଲା । ପରଦିନ ସକାଳେ ସୁଚେତା ଓ ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଯାହା ସବୁ ଘଟଣା ଘଟୁଥିଲା, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ବିବରଣୀ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହିନ୍ଦୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ନିରାପତ୍ତା ପାଇଁ ଯେପରି କିଛି କରାଯାଏ ସେଥିପାଇଁ ସାଧାରଣରେ ସମସ୍ତ ଘଟଣା ଜଣାଇବା ଆମର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ରାତିରେ ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକ ଆସି ମୋର ଯେବେ ନିତାନ୍ତ ଯିବାକଥା ତା' ହେଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ବିଶେଷତଃ ହିନ୍ଦୁ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ପାଇଁ ସୁଚେତା ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ରହିବା ଦରକାର ବୋଲି କହିଲେ । ଏହି ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ଲୋକଙ୍କୁ ଏଥିପାଇଁ ନାହିଁ କରିବା କଷ୍ଟକର ଥିଲା । ସୁଚେତା ରହିଲା ଏବଂ ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀ ଗଲି । ମୁଁ ଏହି ଅଞ୍ଚଳରେ ୪ ଦିନ ରହିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅଧିକ କାଳ ରହିବା ସମ୍ଭବପର ହେଲାନାହିଁ । ମୁଁ କୁମିଲା ଫେରି ଉଡ଼ାଜାହାଜରେ ଦିଲ୍ଲୀ ଗଲି । ୨ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ସଚେତା ଦତ୍ତପଡ଼ା ଯାଇ ସେଠାର ରହି ଲୋକଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କଲା ।

ନୂଆଖାଲିରେ ହୋଇଥିବା ଦଙ୍ଗାହେଙ୍ଗାମର ଯୋଜନା ପୂର୍ବରୁ ମୁସଲିମ ଲିଗ ପକ୍ଷରୁ ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବେ କରାଯାଇଥିଲା । କଲିକତାରେ ଦଙ୍ଗାହେଙ୍ଗାମ ଲାଗିଥିବାର ଶେଷ ସମୟକୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯାହା ହେଲ, ତାହାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ପାଇଁ ନୂଆଖାଲି ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ବୋଲି ସେମାନେ ଭାବିଲେ । ଏଠାକାର ମୁସଲମାନ ସଂଖ୍ୟା ହେଉଛି ସମଗ୍ର ଜନସଂଖ୍ୟାର ଶତକଡ଼ା ୮୧ ଭାଗ । ଏ ଜିଲ୍ଲରେ ମୌଲନା, ମୌଲବୀ ଏବଂ ହାଜୀ ଶ୍ରେଣୀୟ ଲୋକ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଛନ୍ତି । ଏପରି କି ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଭାରତରୁ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅଣାଯାଇ ରଖାଯାଇଥିଲ । ସାଧାରଣତଃ ମୁସଲମାନ ଜନସାଧାରଣ ଦରିଦ୍ର ତଥା ମୂର୍ଖ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ହୋଇଥିବାରୁ ଏବଂ ମୌଲବୀ; ମୌଲନା, ପ୍ରଭୃତି ସେମାନଙ୍କର ପୁରୋହିତ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଅତି ସହଜରେ ଉସୁକାଇ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଧର୍ମଗତ ଭାବ–ପ୍ରବଣତା ଉଦ୍ରେକ କରିଛନ୍ତି । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ସବୁ ମୁସଲମାନ ଯେ ଲିଗ ପ୍ରଭାବରେ ଥିଲେ, ତାହା ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏଭଳି କେତେକ ମୁସଲମାନ ଥିଲେ ଯେଉଁମାନେ କି ସେମାନଙ୍କ ହିନ୍ଦୁ ପଡ଼ୋଶୀମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିବାରୁ ନିଜ ଧର୍ମ ଲୋକଙ୍କର ଅପ୍ରିୟଭାଜନ ହୋଇଥିଲେ । ନୂଆଖାଲିରେ ଯେଉଁ ଦଙ୍ଗାହେଙ୍ଗାମ ହେଲ ତାର ମୂଳ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୋଲମ ସରୱାର ନାମକ ଜଣେ କୁଖ୍ୟାତ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାର ସଭ୍ୟଥିଲେ । ତାଙ୍କର "ମୁସଲମାନ ଜାତୀୟବାହିନୀ" ନାମକ ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଥିଲ ଏବଂ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ସାହାଯ୍ୟରେ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି ସେ ସ୍ଥାନୀୟ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଥିଲେ । ଏହା ଥିଲ ଗୋଟିଏ ଏକଛତ୍ରବାଦ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ସ୍ଥାନୀୟ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଏହି ଜାତୀୟ ବାହିନୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ପ୍ରକୋପରେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । କଲିକତା ଦଙ୍ଗାହେଙ୍ଗାମରେ ଗୋଲମ ସରଓଆର ଏବଂ ମୌଲବୀ ତଥା ମୌଲନାମାନେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଧିକ ଘୃଣାଭାବ ସୃଷ୍ଟି ହେବା ଭଳି ପ୍ରଚାର ଆରମ୍ଭ କଲେ । ୧୯୪୬ ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ୭ ତାରିଖ ଦିନ ଗୋଲମ ସରୱାରଙ୍କ ଉଦ୍ୟୋଗରେ ସ୍ଥାନୀୟ ଧର୍ମଯାଜକ ଏବଂ ମୁସଲିମ ଲିଗ ଲୋକଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସଭା କରାଯାଇ ତହିଁରେ ଲୋକଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଉତ୍ତେଜିତ କରାଯିବା ଭଳି ବକ୍ତୃତାମାନ ଦିଆଗଲ । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନାଗରା ବଜାଇ ଘୋଷଣା କରାଗଲ ଯେ, କଲିକତାରେ ମୁସଲମାନମାନେ ଯେଉଁଳି ଅତ୍ୟାଚାରିତ ହୋଇଛନ୍ତି, ତାହାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ପାଇଁ ଉପାୟ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ହେବ । ପରଦିନ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଲିଗନେତାମାନଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ କୁହାଗଲ । ଏହି ସଭା ପରେ ପରେ ଲୁଟ, ପୋଡ଼ାଜଳା, ମନ୍ଦିର ଭଙ୍ଗା ଏବଂ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ନାନା ପ୍ରକାର ହଇରାଣ କରିବା କାର୍ଯ୍ୟ ବହୁଳଭାବେ କରାଗଲ । ଭୟଭୀତ ଲୋକେ ରକ୍ଷାପାଇବା ପାଇଁ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ । ନୂଆଖାଲିର ହିନ୍ଦୁ ଜିଲପାଳ ନିଜର ଭବିଷ୍ୟତ ଅନିଶ୍ଚିତତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଲୋକଙ୍କୁ କେତେକ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ବଦଳି କରି ଦିଆଗଲ । ଏହି ଦଙ୍ଗାହେଙ୍ଗାମ ୧୯୪୬ ଅକ୍‌ଟୋବର ୧୦ ତାରିଖ ଦିନ ଆରମ୍ଭ ହେଲ । ସଂଗଠିତ ତଥା ସଶସ୍ତ୍ର ଲୋକେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଘର ଘେରାଉ କଲେ । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଶିକାର ହେଲେ ସ୍ଥାନୀୟ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ହିନ୍ଦୁ ତଥା ଜମିଦାର ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ । ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଏକାପରି ଦଙ୍ଗାହେଙ୍ଗାମ କରାଯାଉଥିଲ । ଗୁଣ୍ଡାଲୋକେ ପ୍ରଥମେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଘର ଲୁଟକରି, ଘରପୋଡ଼ି ଓ ପୁରୁଷ ଲୋକଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କୁ ବଳାତ୍କାର ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଥିଲେ । ଗୁଣ୍ଡା ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ କରିବା ପରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ବଳାତ୍କାର ଭାବେ ମୁସଲମାନ ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରାଯାଉଥିଲ । ସେମାନଙ୍କୁ କୋରାନର କଲମା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉପଦେଶ ଦେବା ନିମନ୍ତେ କେତେକ ଗ୍ରାମରେ ନିୟମିତଭାବେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଥିଲ । ଆମେ ଦତ୍ତପଡ଼ାକୁ ଯିବା ସମୟରେ ସେଠାରେ ଏହିଭଳି କେତେକ ଲୋକଙ୍କୁ ଧର୍ମାନ୍ତରରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରାଯାଇ ବନ୍ଦୀ କଲ ପରି ରଖାଯାଇ ଗୋମାଂସ ଭକ୍ଷଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରାଯାଉଥିଲ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପରେ ମିସ ମୁରିଏଲ ଲିଷ୍ଟର ନୂଆଖାଳି ପରିଦର୍ଶନ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଲେଖିଲେ, "ଏଠିକା ଘଟୁଥିବା ଘଟଣା ଯେ କେବଳ ମର୍ମନ୍ତୁଦ, ସେତିକି ନୁହେଁ । ଏଠି ଗୋଟିଏ ଜିନିଷ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଛି ଯେ, ଗୁଣ୍ଡାଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ କୌଣସି ନିରାପତ୍ତା ବା ନୈତିକ ବିଧି ନାହିଁ । ଯାହା କି ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ .. .. .. ।" ସେଠିକା ମୁସଲମାନ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସୁସଂଗଠିତ ତଥା ହିଟଲରଙ୍କ ପରି କାର୍ଯ୍ୟକରୁଥିବା ଅନୁଷ୍ଠାନ ବୋଲି ସେ ଚିତ୍ରଣ କରିଥିଲେ ।

ମୁଁ କଲିକତା ଫେରିଲାବେଳକୁ ସେଠାରେ ପୁଣି ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଏହା ଫଳରେ କାଳେ ନୂଆଖାଳିରେ ଏହାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପୁଣି ଦେଖାଯିବ ଏବଂ ସୁଚେତାକୁ ମୁଁ ସେଠାରେ ଏକାକୀ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଆସିଥିବାରୁ ମୋର ବ୍ୟଗ୍ରତା ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ବଢ଼ି ପାଇଲା । କିନ୍ତୁ ଏଥର କଲିକତାରେ ଯେଉଁ ଦଙ୍ଗା ହେଲା, ତାହାର ନୂଆଖାଳିରେ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଖବର କାଗଜବାଲା ମୋତେ ଦେଖା କରି ପଚାରିବାରୁ ମୁଁ ଯାହା ଦେଖିଲି ତାହାର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିବରଣୀ ଦେଲି । ମୁଁ ବଙ୍ଗଳା ସରକାରଙ୍କୁ କେତେକ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ସବୁର ଉତ୍ତର ଦିଆଗଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସବୁ ବିଷୟ ଜଣାଇଲି । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଙ୍କ ଉପରେ କରାଯାଉଥିବା ଅତ୍ୟାଚାର କଥା ଶୁଣି ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିବ୍ରତ ହେଲେ । ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ପଚରାଗଲା, "ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ନିଜେ ହତ୍ୟା କରିବା ଉଚିତ କି ?" ସେ ଜବାବ ଦେଲେ, "ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ନିଜର ଜୀବନ ନିଜେ ଦେବା ଶ୍ରେୟସ୍କର ।" ସେ ନିଜେ ନୂଆଖାଳି ଯିବେ ବୋଲି ଅକଟୋବର ୨୭ ତାରିଖ ଦିନ ଘୋଷଣା କରି ପରଦିନ କଲିକତା ଗଲେ । କଲିକତାରେ ତାଙ୍କୁ ଏକ ସପ୍ତାହ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ଏବଂ ୧୯୪୬ ନଭେମ୍ବର ୬ ତାରିଖ ଦିନ ନୂଆଖାଳି ଅଭିମୁଖେ ନିଜର ଶାନ୍ତିଯାତ୍ରା ସେ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସେ କଲିକତାରେ ଥିବା ସମୟରେ ବିହାରରେ ଦଙ୍ଗା ଲାଗି ମୁସଲମାନମାନେ ବିପନ୍ନ ହେଉଥିବାର ସମ୍ବାଦ ପାଇଲେ । ଏହା ଫଳରେ ତାଙ୍କ କଷ୍ଟ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । କଲିକତାରେ ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ସେ କହିଲେ, "ମୋର ଅହିଂସାକୁ ଏଥର ଅଗ୍ନିପରୀକ୍ଷାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।"

ବିହାର ଗଣ୍ଡଗୋଳ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନୂଆଖାଳି ନ ଯାଇ ସେଠାକୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯିବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । କିନ୍ତୁ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଅନ୍ୟ ବନ୍ଧୁମାନେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାରୁ ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିହାର ଯିବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ମୁସଲମାନ ବନ୍ଧୁମାନେ କହିଲେ, କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରାଦେଶିକ ତଥା କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଶକ୍ତିରେ ଥିବା ପାରୁ-ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କରି ଅବସ୍ଥା ସମ୍ଭାଳି ବିପନ୍ନ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବାକୁ କହିଲେ । ତା'ଛଡ଼ା ସେ ଆଂଶିକ ଉପବାସ କରିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ ।

ନୂଆଖାଳି ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଉ । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେନ୍ଦ୍ର ବା ପ୍ରଦେଶର କୌଣସି ମନ୍ତ୍ରୀ ଏ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଆସି ନ ଥିଲେ । ଶ୍ୟାମାପ୍ରସାଦ ମୁଖାର୍ଜୀ ଏବଂ ଏନ. ସି. ଚାଟାର୍ଜି ଅଳ୍ପ ସମୟ ପାଇଁ ଚଉମୁହାଣି ଯାଇଥିଲେ । ନୂଆଖାଳି ଯିବା ବାଟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟର ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ । ମୁସଲମାନମାନେ ଯାହା ସବୁ ଘଟିଥିଲା, ତାହାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ ଏବଂ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଯେଉଁ ଅତ୍ୟାଚାରର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିଲେ ତାହାର ପ୍ରତିକାର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିରାପତ୍ତା ଚାହୁଁଥିଲେ । ଚଉମୁହାଣିରେ ସୁଚେତା ଏବଂ ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦେଖା କରି ଅବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ସବୁ ଜଣାଇଲେ ।

ସ୍ଥାନୀୟ ସାମାଜିକ ଜୀବନ ପୂରାପୂରି ଧ୍ୱସ୍ତବିଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସୁଚେତା ଆରମ୍ଭ କଲା । ସେତେବେଳକୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମାଜସେବୀ କର୍ମୀମାନେ ମଧ୍ୟ ତା ସହିତ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସେ କରୁଥିବା ସାହାଯ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟର ଖବର ପାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ । ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ ଦିଆଯାଉଛି ସେମାନଙ୍କଠାରୁ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ନ ନିଆଯାଇ ତାହା କରାଯାଉଛି କି ? ସୁଚେତା ହଁ ବୋଲି କହିବାରୁ ଅର୍ଥାତ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ କୌଣସି କାମ ନିଆଯାଉ ନାହିଁ ଶୁଣି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, "ତୁମେ ଯାହା କରୁଛ ତାହା ଭୁଲ । ଏ ଲୋକେ ତାଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ ହରାଇଛନ୍ତି । ନିଜର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ହରାଇବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଦିଅନା । ତାଙ୍କଠାରୁ କାର୍ଯ୍ୟ ନେଇ ସାହାଯ୍ୟ କର ।" ଏତେ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ସେ କେଉଁଠାରୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଆଣିବ ବୋଲି କହି ପୁଣି ପଚାରିଲା "ଯେଉଁଭଳି ଗୋଟିଏ ନିରାଶ୍ରୟା କୋଳରେ ଛୁଆଟିଏ ଧରି ମୋ ନିକଟକୁ ଆସେ ମୁଁ ତାକୁ ଖାଦ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର ଦେବି କି ନାହିଁ ?" ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହାର ଜବାବରେ କହିଲେ, "ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତୁମକୁ ନିଜ ହୃଦୟକୁ ପାଷାଣରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ହେବ । ଯେତେ ଛୋଟ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ପ୍ରଥମେ କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ ଦିଅ ।" ତା' ଛଡ଼ା ନିରାଶ୍ରୟ ପରିବାରର ଲୋକଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ଶିବିରରେ ରଖିବା ପ୍ରଥା ଯାହା କି ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁଚେତା କରି ଆସିଥିଲେ, ତାହା ଗାନ୍ଧିଜୀ ପସନ୍ଦ କରି ନ ଥିଲେ । ସେ କହିଲେ,"ଆମେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ କାପୁରୁଷ ହେବାକୁ ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଗ୍ରାମରେ ରହିବାକୁ ହେବ । ଆମର କେବଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକେ ଯେଉଁଭଳି ସଦଭାବରେ ଚଳନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ।"

ଗାନ୍ଧିଜୀ ପରେ ଦତ୍ତପଡ଼ା ଗଲେ । ସେଠାରେ ରହି ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ମୁସଲିମ ଲିଗ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ବାହାରକୁ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛି ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ତାଙ୍କ ପରିଦର୍ଶନକୁ ସେମାନେ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ସେ କହିଲେ, "ମୋ ଜୀବନରେ ସବୁଠାରୁ ବଳି ଜଟିଳ ତଥା କଠୋର ସମସ୍ୟାର ମୁଁ ଆଜି ସମ୍ମୁଖୀନ ।" ସେ ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଦଙ୍ଗା ହୋଇଥିଲା, ସେ ସବୁ ସ୍ଥାନ ପରିଦର୍ଶନ କରି ଯାହାସବୁ ଘଟିଛି, ସେ ସବୁ ଘଟଣା ଭଲ ରକମ ବୁଝି ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ହିନ୍ଦୁ ଏବଂ ମୁସଲମାନ ସଂପ୍ରଦାୟ ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖା କଲେ । ତାପରେ ସେ ଗାଁକୁ ଗାଁ ବୁଲି ବୁଲି ଶାନ୍ତି ଓ ସଦିଚ୍ଛାର ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାର କରିବେ ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ଯେଉଁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଅତ୍ୟାଚାର ଭୟରେ ନିଜର ଘରଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି, ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ଘରକୁ ଫେରନ୍ତୁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ପଡ଼ୋଶୀ ମୁସଲମାନମାନେ ସ୍ୱାଗତ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ସେ ଚାହିଁଲେ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରାମରେ ରହି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ନିଜର ଜୀବନ ବଳିଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ଏପରି କି ତାଙ୍କ ଦଳରେ ଥିବା ଯୁବତୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସେ ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରାମକୁ ପଠାଇ ଦେଲେ । ତାଙ୍କ ନିଜର ସହକାରୀ ପ୍ୟାରେଲାଲଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମକୁ ପଠାଇଦେଲେ । ଖାଲି ଗୋଡ଼ରେ ସେ ନିଜେ ଗାଁକୁ ଗାଁ ବୁଲିଲେ । ସେ ଚପଲ କାହିଁକି ପିନ୍ଧୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ସୁଚେତା ପଚାରିବାରୁ ସେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହସି ହସି କହିଲେ, "ଏଠାରେ ଖାଲି ଗୋଡ଼ରେ ଚାଲିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଭଲ।" ଲୋକେ କରୁଥିବା ଅନ୍ୟାୟର ସେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନୂଆଖାଲିରେ ରହୁଥିବା ସମୟରେ ନିର୍ମଳ କୁମାର ବୋଷ କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଛୁଟି ନେଇ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ରହି ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ।

ମୁଁ ନୂଆଖାଲି ପୂର୍ବରୁ ଯାଇଥିବାରୁ ଯେଉଁ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ଜାଣିଥିଲି । ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅସଂଖ୍ୟ ନଈ ଓ ନାଳ ଥିଲା । ସେସବୁକୁ ପାରି ହେବା ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ଥିଲା ଅଳ୍ପ କେତେ ଖଣ୍ଡି ବାଉଁଶ ବନ୍ଧା ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ଅଣଓସାରିଆ ଚାରମାନ । ତେଣୁ ଏ ସବୁ ଦୁର୍ଗମ ପଥ ଦେଇ ଚାଲି ଚାଲି ଗସ୍ତ କରିବାରେ ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଶାରୀରିକ କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ସେ ଚାଲି ଚାଲି ଗାଁକୁ ଗାଁ ଯାଉଥିଲେ । ସେ ଯେଉଁ ରାସ୍ତାରେ ଯିବା କଥା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କ ଦଳର ଲୋକେ ରାସ୍ତାରେଥିବା ମଇଳା ପ୍ରଭୃତି ସଫାକରି ଦେଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେଉଁ ମାନସିକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରୁଥିଲେ, ତା ଆଗରେ ଏହି ଶାରୀରିକ କଷ୍ଟ କିଛି ନୁହେଁ । ଅତୀତର ଘଟଣା ପାଇଁ ସ୍ଥାନୀୟ ମୁସଲମାନ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ଆସି ଦୁଃଖପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଏପରି କି ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି ଓ ସଦଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ସେମାନେ ଉଦ୍ୟମ କରିବେ ବୋଲି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଲଚି ଛପି ସେମାନେ ଗଣ୍ଡଗୋଳକୁ ତେଜଥିଲେ । ମୁସଲମାନ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ କଥା ଆଲୋଚନା କଲେ ସମଗ୍ର ମାନବ ଜାତିର ଈଶ୍ୱର ଯେ ଏକ ଏଥିରେ ସେମାନେ ଯେପରି ବିଶ୍ୱାସ ନ କରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ମୌଲାନାମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ ଯେ, ଇସଲାମଧର୍ମର ଈଶ୍ୱର ଅନ୍ୟ ଧର୍ମର ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା । ତେଣୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ରାମ୍ ଏବଂ ରହିମ ଏକ ବୋଲି ବୋଲିଯାଉଥିବା ଭଜନ ସେମାନଙ୍କୁ କିପରି ସ୍ପର୍ଶ କରିବ ? ଏହାଦ୍ୱାରା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିନ୍ଦା କରାଯାଉଛି ବୋଲି ସେମାନେ ଭାବୁଥିଲେ । ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ପବିତ୍ର କୋରାନ ପାଠ କରିବାକୁ ସେମାନେ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ । ମଣିଷର ଭ୍ରାତୃତ୍ୱଭାବରେ ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁ ନଥିଲେ । କେବଳ ଇସଲାମର ଭ୍ରାତୃତ୍ୱ ଭାବ ସେମାନେ ଜାଣିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଉ ନ ଥିଲେ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ବିହାର ଦଙ୍ଗାହେଙ୍ଗାମ ପରେ ସେ ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ନୂଆଖାଲିରେ ଯେପରି ହିନ୍ଦୁମାନେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅତ୍ୟାଚାରିତ ହୋଇଥିଲେ, ବିହାରରେ ସେହିପରି ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କଦ୍ୱାରା ଅତ୍ୟାଚାରିତ ହୋଇଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଥଟ୍ଟାତାମସା କରି ବିହାର ଯିବାକୁ କହୁଥିଲେ । ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଉପରେ କରୁଥିବା ଅତ୍ୟାଚାରର ମୂଳ ମୌଲବୀ ଓ ମୌଲାନାମାନେ ବୋଲି ମୁଁ ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛି । ତେଣୁ ସେମାନେ ଯେଉଁ ହିଂସାତ୍ମକ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅସତ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ତାହା ଧର୍ମସମ୍ମତ ବୋଲି ଧାରଣା ଥିଲା ।

ଯେବେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମସଲମାନମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇ ନ ପାରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ବିଶ୍ୱାସ ଆଣିପାରିବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ଯେତେ କହିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ନିଜ ନିଜ ଘରକୁ ଫେରିଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅହିଂସା, ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ସହନଶୀଳତା ଏବଂ ମଣିଷର ଭଲ ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ଥିବା ଅଗାଧ ବିଶ୍ୱାସ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କ ନିଜ ଭାଷାରେ କଠୋର ପରୀକ୍ଷାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲା । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ କିଛି ଲାଭ ହେଲା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନାହିଁ । ଦୁଇ ମାସ ନୂଆଖାଲିରେ ରହିବା ପରେ ସେ ବିହାର ଗଲେ ଏବଂ ପୁଣି ନୂଆଖାଲି ଆସି ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନମାନେ ଭାଇ ଭାଇ ପରି ଚଳୁଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ଦେଖିବେ ବୋଲି କହିଲେ ।

ମୁସଲମାନମାନେ ଯାହାଙ୍କୁ ନିଜର ପହିଲା ନମ୍ବର ଶତ୍ରୁ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି ସେଭଳି ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ନେତାଙ୍କର ନୂଆଖାଲିରେ ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥିଲା । ସେଠାରେ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ନେତାର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ମୁସଲିମ ଲିଗ୍ ସଭ୍ୟ ଯେ କି ସେମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମ ଦିଗରୁ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ ସେମାନେ କରୁଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଇସଲାମ ଧର୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭୁଲ ବୋଲି କହିପାରିଥାନ୍ତେ । ଈଶ୍ୱର ସମଗ୍ର ମାନବସମାଜର ଈଶ୍ୱର ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଲୋକେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଥିବା ଇସଲାମ ଧର୍ମ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । କୋରାନ୍‌ର ଯେ ପ୍ରଥମ ଉକ୍ତି ''ରବ୍‌ଅଲ୍‌ଆଲ୍‌ମିନ୍''ରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଲିଗ୍ ହେଉ ବା କଂଗ୍ରେସ ହେଉ କୌଣସି ବାହାରର ମୁସଲମାନ ନୂଆଖାଲି ଯାଇ ନ ଥିଲେ ।

ନୂଆଖାଲି ଏବଂ ତିପେରାରେ ଦୁଇ ମାସ ରହିବା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିହାର ଯିବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ୧୯୪୬ ନଭେମ୍ବର ୨୫ ତାରିଖ ଦିନ ଛାପ୍ରାରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ତାହା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜିଲ୍ଲାକୁ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟାପିଲା । ସେଠାରେ ଏହା ଯେ ହଠାତ୍ ହେଲା, ତାହା ନୁହେଁ । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଏହି ଅଞ୍ଚଳରେ କେତେକ ଦିନ ଧରି ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଅସଦଭାବ ଦେଖା-ଯାଇଥିଲା । କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଥିବା ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ଯେପରି ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସଦ୍‌ଭାବ ଥିଲା, ତହିଁରେ ମୁସଲିମ ଲିଗ୍ ଲୋକେ ଉତ୍‌କ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇ କଂଗ୍ରେସ ଶାସିତ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ଥିବା ମୁସଲମାନ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୁନ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରାଯାଉଛି ବୋଲି ପ୍ରଚାର ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ 'ପିରପୁର ରିପୋର୍ଟ' ବୋଲି ଗୋଟିଏ ରିପୋର୍ଟ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା, ଯାହା ଫଳରେ କି ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକେ ଉତ୍‌କ୍ଷିପ୍ତ ହେଲେ । ଏହି କୁଖ୍ୟାତ ରିପୋର୍ଟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟମାନ ଏପରି ମିଥ୍ୟା ଥିଲା ଯେ, ବିହାର ମୁସଲିମ ଲିଗ୍‌ର ସଭାପତି ''ରିପୋର୍ଟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ୩ ଭାଗ ମିଥ୍ୟା ବୋଲି ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇଛି ଏବଂ ବାକୀ ୧ ଭାଗ ମିଥ୍ୟା ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥିବା'' ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କୁ ନିଜେ କହିଥିଲେ । ମୁସଲିମ ଲିଗ ପକ୍ଷରୁ କରାଯାଇଥିବା ଅଭିଯୋଗମାନ ଭାରତର ମୁଖ୍ୟ ବିଚାରପତି ସାର୍ ମରିଶ ଗଏର୍‌ଙ୍କଦ୍ୱାରା ଅନୁସନ୍ଧାନ କରାଇବା ପାଇଁ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଜିନ୍ନା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ । ଏହି ଅନୁସନ୍ଧାନ ଯେବେ କରାଯାଇ ଥାନ୍ତା, ଅନ୍ତତଃ ମିଥ୍ୟା ଜନରବ ରୋକାଯାଇ ପାରିଥାନ୍ତା ।

ତା'ଛଡ଼ା ''ଭାରତଛାଡ଼'' ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ବିହାରରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆନ୍ଦୋଳନ ହେଉଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ମୁସଲିମ ଲିଗ ଲୋକେ ଏଭଳି ମତିଗତି ଦେଖାଉଥିଲେ ଯେ ଯାହା ଫଳରେ କି ସେମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ବୋଲି ସାଧାରଣ ମତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଏହା ଫଳରେ ମୁସଲମାନମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅପ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲେ ।

କଲିକତା ଦଙ୍ଗାହେଙ୍ଗାମର ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ ମୁସଲମାନମାନେ ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥିବା ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । କଲିକତାରେ ଥିବା ଅଧିକାଂଶ ଶ୍ରମିକ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ବିହାରୀ ହୋଇ-ଥିବାରୁ ସେମାନେ ମୁସଲମାନ ଦଙ୍ଗାକାରୀଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ ନିର୍ଯ୍ୟାତିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ଘରକୁ ଆସି [illegible] ସମ୍ପର୍କରେ [illegible]ମାନଙ୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରିବା ଫଳରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହେଲେ । ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ବିହାରରେ ମୁସଲିମ ଲିଗ୍ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରଚାରିତ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିବା ଗୋଟିଏ ପ୍ରଚାର ପତ୍ର ବଣ୍ଟାହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଏଥିରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବା ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଯାଇଥିଲା । କଲିକତା ଏବଂ ନୂଆଖାଲି ଦଙ୍ଗା ଫଳରେ ଯେଉଁ ସନ୍ଦେହ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ତା' ଫଳରେ ଲୋକେ ଯେ କୌଣସି ବିଷୟ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲେ । ତେଣୁ ମୁସଲମାନମାନେ ବିହାରରେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ କରିବା ମତଲବରେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ହିନ୍ଦୁମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କଲେ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ସର୍ବୋପରି ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସର ଶେଷଭାଗକୁ ମୁଜାଫରପୁରରେ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା । ଗୋଟିଏ ହିନ୍ଦୁ ଝିଅକୁ କଲିକତାରୁ ଫେରିକରି ଆଣି ମୁଜାଫରପୁରରେ ଏକ ମୁସଲମାନ ଘରେ ରଖାଯାଇଛି ବୋଲି ଖବର ଜଣାଗଲା । ସଂପୃକ୍ତ ମୁସଲମାନ ଲୋକଟି ଉକ୍ତ ଝିଅକୁ ଛାଡ଼ି ଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବାକୁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ତହିଁରେ ବିଫଳ ହୋଇ ବହୁ ଲୋକ ସଂପୃକ୍ତ ଘର ଖୋଜିବାକୁ ଗଲେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଲୋକଟି ଉକ୍ତ ଝିଅ ସହିତ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଛି । ଏହି ଘଟଣାରେ ଲୋକେ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ସ୍ଥାନୀୟ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ନିଜର ଦାଉ ସାଧି ସେମାନଙ୍କ ଘରପୋଡ଼ି ଲୁଟତରାଜ କରି କେତେକ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କଲେ । ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭାର ଲୋକେ ଝିଅର ପକ୍ଷ ନେଇ କଂଗ୍ରେସ ସରକାର ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ରକ୍ଷା କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ସମାଲୋଚନା କଲେ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଏପରିକି ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ଯେ, ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଅସଦ୍‌ଭାବ ବା ଦଙ୍ଗାହେଙ୍ଗାମ ସମୟରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ମଧ୍ୟ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରୁନାହାନ୍ତି । ବଙ୍ଗଳାରେ ଥିବା ଲିଗ୍ ସରକାର ମୁସଲମାନ ଦଙ୍ଗାକାରୀମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁମାନେ ନିଜ ପକ୍ଷରୁ କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ, ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦବାଉଥିଲେ । ବିହାରରେ ହିନ୍ଦୁ ଲୋକେ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଥିବାରୁ ମୁସଲମାନମାନେ ଆକ୍ରମଣ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନେ ଅପେକ୍ଷା କଲେ ନାହିଁ ।

ଅବଶ୍ୟ ଏହା ସତ୍ୟ ଯେ, ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଅସଦ୍‌ଭାବ ମୁଣ୍ଡ ଟେକୁଥିବାବେଳେ ବିହାରର କଂଗ୍ରେସ ସରକାର ବା ଲାଟ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ରୋକିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନ ଥିଲେ । ଦଙ୍ଗା ଲାଗିଥିବା ସମୟରେ ଲାଟସାହେବ ନିଜେ ଅନୁପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । "ଭାରତ ଛାଡ଼" ଆନ୍ଦୋଳନ ଯୋଗୁଁ କେତେକ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଇଂରେଜ କର୍ମଚାରୀଙ୍କର କଂଗ୍ରେସ ବିରୁଦ୍ଧରେ ରାଗ ଥିବାରୁ ସେମାନେ ଆବଶ୍ୟକୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ନ କରି କଂଗ୍ରେସ ସରକାରଙ୍କୁ ଅପଦସ୍ଥଜନକ ଅବସ୍ଥାରେ ପକାଇଥିଲେ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ବିଧିବଦ୍ଧ ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଅଧିକାଂଶ ଜିଲ୍ଲାମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ଥିଲେ ଇଂରେଜ ଲୋକ ।

୨୪ ତାରିଖ ଦିନ ଦେୱାଲି ପଡ଼ିଲା । ଏହା ସାଧାରଣତଃ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ପର୍ବ ଏବଂ ନାନାପ୍ରକାର ଆଲୁଅ ଜାଳି ଉକ୍ତ ପର୍ବ ପାଳନ କରାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ବଙ୍ଗଳାରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କରାଯାଇଥିବା ଅତ୍ୟାଚାରର ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରଦର୍ଶନପୂର୍ବକ ଏହି ଉତ୍ସବଟି ବିନା ଆଲୋକସଜ୍ଜାରେ ଅନ୍ଧକାର ରୂପେ ପାଳନ କରିବା ପାଇଁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ଛାପ୍ରାରେ ଜଣେ ସ୍ଥାନୀୟ ମୁସଲମାନ ନେତା ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜ ଘରେ ଆଲୋକମାଳା ସଜାଇ ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବ କରିବାକୁ ନିବେଦନ କଲେ । ବଙ୍ଗଳାରେ ଯେଉଁସବୁ ଘଟଣା ଘଟୁଥିଲା ତାର ପ୍ରତିବାଦ ସ୍ୱରୂପ ହିନ୍ଦୁମାନେ ୨୫ ତାରିଖ ଦିନ ଗୋଟିଏ ସଭା କରୁଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ଦଙ୍ଗା ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ୫ ଦିନ ଭିତରେ ବ୍ୟାପିଗଲା । କଲିକତା, ନୂଆଖାଲି ଏବଂ [illegible] ପଞ୍ଜାବରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯେଉଁ ଧରଣର ଦଙ୍ଗା ହୋଇଥିଲା ଠିକ୍ ସେହି ଧରଣର ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ହେଲା । ହିନ୍ଦୁ ଦଙ୍ଗାକାରୀମାନେ ଲୁଣ୍ଠତରାଜ, ହତ୍ୟା, ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ଏବଂ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରିବା ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଲେ । ୨୭ ତାରିଖ ଦିନ ସ୍ଥାନୀୟ କଂଗ୍ରେସ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ସଂପୃକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଯାଇ ଲୋକଙ୍କୁ ଶାନ୍ତକରି ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ପୋଲିସକୁ ବାରମ୍ବାର ଗୁଳି ଚଳାଇବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ବିହାର ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳକୁ ଏ ଦଙ୍ଗା ବ୍ୟାପିଯିବା ଫଳରେ ସରକାର ତଥା କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କପକ୍ଷେ ଏହା ସମ୍ଭାଳିବା କଷ୍ଟକର ହେଲା । ୨୮ ତାରିଖ ଦିନ ଡକ୍ଟର ସାୟଦ ମାମୁଦଙ୍କ ସହଣରେ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ସଂପୃକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳ ଗସ୍ତ କରିବାକୁ ଗଲେ । ଲୋକଙ୍କର ଯେଉଁଭଳି ବହୁଳଭାବେ କ୍ଷୟକ୍ଷତି ହୋଇ ଯାହା ସବୁ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଦେଖି ସେମାନେ ମର୍ମାହତ ହେଲେ । ୩୧ ତାରିଖ ଦିନ ସେମାନେ ପାଟନାକୁ ଫେରି ଦେଖନ୍ତି ଯେ, ସେଠାକାର ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ମଧ୍ୟ ଦଙ୍ଗା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ବିହାରରେ ମୋଟ ୬ଟି ଜିଲ୍ଲା ଦଙ୍ଗାରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଥିଲା ।

ଜବାହରଲାଲ, ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ଏବଂ ଲିଆକତ ଅଲ୍ଲି ନଭେମ୍ବର ୩ ତାରିଖ ଦିନ ବିହାର ଗଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଓ ମୁଁ ଗଲୁ । ଆମ ପରେ ମୌଲାନା ମଧ୍ୟ ଆସିଲେ । ନୂଆଖାଲି ଘଟଣା ମୁଁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିବାରୁ ସେଠାକାର ମୁସଲମାନ ମୋ ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ରାଗିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁଁ ବିହାର ଗଲି । ମୁଁ ନୂଆଖାଲି ଯିବାର ଯଥେଷ୍ଟ ପୂର୍ବରୁ କଲିକତା ଦଙ୍ଗାରେ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥିବା ବିହାର ଲୋକେ ନିଜ ନିଜ ଗ୍ରାମକୁ ଫେରି ସେମାନଙ୍କ ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ଯେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ, ଏ କଥା ସେମାନେ (ବିହାରର ମୁସଲମାନ) ଭୁଲିଯାଇ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ନିଆଁ ଜଳୁଥିଲା, ତହିଁରେ କୌଣସି କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ଲୋକପକ୍ଷେ ନିଜର ମୁଣ୍ଡ ଠିକ ରଖିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ପାଗଳ ପରି ହୋଇଥିବା ହିନ୍ଦୁ ଜନତା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତ ଘଟଣା ଉଦ୍ରେକ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁସଲମାନ ଜନତାକୁ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବା ଓ ସେମାନଙ୍କ ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣରେ ସହାୟତା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ବିହାରର ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ବହୁଳ ଭାବେ ଗସ୍ତ କଲୁ । ପାଟନାରେ ହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ବିରାଟସଭାରେ ଜବାହରଲାଲ ବକ୍ତୃତା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିଥିଲେ, "ଯେତେବେଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏକାଧିକ ଜାତୀୟ ତଥା ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସମସ୍ୟାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ସେ ସବୁର ସମାଧାନ ପାଇଁ ଚିନ୍ତିତ, ଠିକ୍ ସେହି ସମୟରେ ଏଠାକୁ ଆସି ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚୋଚିତ ଜୀବନଯାପନ ପ୍ରଣାଳୀର ମୂଳନୀତି ପାଳନ କରିବା ପାଇଁ ନିବେଦନ କରିବା ମୋ ପକ୍ଷେ ଲଜ୍ଜାଜନକ...... । କୌଣସି ସଭ୍ୟତାର ମାନଦଣ୍ଡ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅରାଜକତା ତଥା ପଡ଼ୋଶୀକୁ ହତ୍ୟା କରିବା କାର୍ଯ୍ୟକୁ ନ୍ୟାୟୋଚିତ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ । କେତେକ ଲୋକ ନିଜର ବୁଦ୍ଧି ବିବେକ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ହରାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ନିଜେ ପଶୁ ପରି ବ୍ୟବହାର କରିବାର କୌଣସି ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତତା ନାହିଁ ।" ଆଉ ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ମୁଁ କହିଥିଲି, "ଏଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଫଳରେ ଆପଣମାନେ ଦେଶ ଭିତରେ ତଥା ବାହାରେ ଥିବା ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ସହାୟତା କରିବା ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବାରୁ ଆପଣମାନେ ଦେଶ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ।"

"ଷ୍ଟେଟ୍ସମ୍ୟାନ" ଲେଖିଥିଲେ, "ବିହାର ଅନ୍ତତଃ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭାଗ୍ୟବାନ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । କାରଣ ବହୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଲୋକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ତଥା ସେବା ଉକ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ଅଗ୍ରନକ ଆକୃଷ୍ଟ କରିପାରିଛି ଯାହା କି ହତଭାଗା ବଙ୍ଗଳା ଭାଗ୍ୟରେ ଅତୀତରେ ବହୁ ଥର ଘଟି ନଥିଲା । ଏହି ସଂକଟକାଳର ସମୟରେ ବିହାର ରାଜ୍ୟପାଳଙ୍କର ଅନୁପସ୍ଥିତତା ଯଥେଷ୍ଟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସମାଲୋଚନାର ବିଷୟ ହୋଇଥିଲା । ପଣ୍ଡିତ ନେହେରୁ, ଡକ୍ଟର ରାଜେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦ ଏବଂ ମିଷ୍ଟର କୃପାଳିନୀ କେନ୍ଦ୍ରରୁ ଯାଇଥିବା ନେତୃବୃନ୍ଦ ନିଜର ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଗୋଷ୍ଠୀ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାରକୁ ନିର୍ମମଭାବେ ସମାଲୋଚନା ଓ ନିନ୍ଦା କରିଛନ୍ତି ।"

ଗାନ୍ଧିଜୀ ନୂଆଖାଲିରୁ ଆସି ୧୯୪୭ ମାର୍ଚ୍ଚ ୭ ତାରିଖ ଦିନ ପାଟନାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ତାପରେ ସେ ନୂତନ ବଡ଼ଲାଟ ଲର୍ଡ଼ ମାଉଣ୍ଟ ବ୍ୟାଟେନଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ରହୁଥିବାରୁ ମାର୍ଚ୍ଚ ୩୦ ତାରିଖ ଦିନ ଦିଲ୍ଲୀ ଗଲେ । ସେଠାରେ ୧୫ ଦିନ ରହି ପୁଣି ବିହାର ଆସି ମେ ୨୪ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିହାରରେ ରହିଲେ ।

ନୂଆଖାଲିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଯେଭଳି ନୈରାଶ୍ୟଜନକ ଏବଂ କଷ୍ଟକର ଥିଲା, ବିହାରରେ ତାହା ସେପରି ନ ଥିଲା । ଏଠାକାର ସରକାର ବିଶେଷ କ୍ଷତି ହେବା ପୂର୍ବରୁ ସକ୍ରିୟ ହୋଇ ଆବଶ୍ୟକ କାର୍ଯ୍ୟମାନ କରିଥିଲେ । ପାକିସ୍ଥାନ ପାଇବା ପାଇଁ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ବିରୁଦ୍ଧରେ "ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କାର୍ଯ୍ୟ ଦିବସ" ପାଳନ କରୁଥିବା ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସରକାର ଭଳି ଏ ସରକାର ନ ଥିଲେ । ବିଦେଶୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦ ସରକାରର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଶରୁ ଯାଇ ନ ଥିଲା ।

ଏହା ପରେ କେନ୍ଦ୍ରରେ ଥିବା ଅସ୍ଥାୟୀ ଜାତୀୟ ସରକାର ସକ୍ରିୟ ହୋଇଗଲେ । ସମୟେ ସମୟେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିବାରୁ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରରେ ଥିବା ଲିଗ୍ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ ନିଜ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇପଡ଼ିଲେ ।

ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ଯେ, ଲିୟାକତ୍ ଅଲ୍ଲି ବିହାର ଆସିଥିଲେ । କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରରେ ଥିବା କଂଗ୍ରେସ ନେତୃବର୍ଗ ତଥା କଂଗ୍ରେସ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଯେତେଦୂର ସଂପୃକ୍ତ ସେମାନେ ବିହାରରେ ଯେପରି ଶାନ୍ତିପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇ ସ୍ଥାନଚ୍ୟୁତ ହୋଇଥିବା ମୁସଲମାନମାନେ ନିଜ ନିଜ ଗୃହକୁ ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ପାରନ୍ତି ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମସ୍ତ ଉଦ୍ୟମ କଲେ । ବିହାରର ହିନ୍ଦୁମାନେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅକଥନୀୟ ଅତ୍ୟାଚାର କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କର କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କେତେକାଂଶରେ ସମ୍ମାନ ଥିଲା । ସେମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଦର ଓ ସମ୍ମାନ କରୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେ ଚମ୍ପାରନରେ ଯଥେଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ, ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସେମାନେ ବିଦିତ ଥିଲେ । ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ସେମାନଙ୍କର ଆଦରଣୀୟ ନେତା ଥିଲେ । ଜବାହରଲାଲ ଜାତିର ପ୍ରିୟ ନେତା ଥିଲେ । ମୁଁ ବହୁବର୍ଷ ଧରି ବିହାରରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଚମ୍ପାରନରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲି । ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଖାଁ ଅବଦୁଲ ଗଫର ଖାଁ ଥିଲେ ଜଣେ ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନନୀୟ ଜାତୀୟ ନେତା । ଡକ୍ଟର ସାୟଦ ମାମୁଦ ବିହାରର ଲୋକ ଥିଲେ । ଆମେ ଲୋକଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ସମାଲୋଚନା କରିବା ସମୟରେ ସେମାନେ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଲଜ୍ଜା ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ପୁରାତନପନ୍ଥୀ ହିନ୍ଦୁ ତଥା ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ମତ ପ୍ରତି ଆମେ କେବେହେଲେ ଭୟ କରୁ ନ ଥିଲୁ । ଏପରି କି ଜାତୀୟତାବାଦୀ ମୁସଲମାନମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ସଂପ୍ରଦାୟର ପୁରାତନପନ୍ଥୀ ଲୋକଙ୍କର ମତ ପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ ଭୟ କରୁଥିଲେ ।

ବିହାର ଏବଂ ନୂଆଖାଲି ମଧ୍ୟରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଭେଦ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଘରେ ଆକ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଯାଉ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନ ଥିଲେ । ଏପରି କି ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ସହିତ ଯେଉଁମାନେ ଅତି ନିମ୍ନସ୍ତରର ଦୋଷାବହ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ପଛରେ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଧର୍ମଗତ ସମର୍ଥନ ଥିବାର କେହି କେବେ ଦାବୀ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଲିଗ ନେତୃତ୍ୱରେ ମୁସଲମାନମାନେ କଲିକତା, ନୂଆଖାଲି ଏବଂ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଯେଉଳି ଧର୍ମଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିବା କୁହାଯାଉଥିଲା ହିନ୍ଦୁମାନେ ସେଭଳି କରୁ ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ (ହିନ୍ଦୁ) ଯେବେ ସମୂହଭାବେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ନ କରନ୍ତି, ତାହେଲେ ସେମାନଙ୍କୁ କେହି ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଧାରଣା ରଖି ହିନ୍ଦୁମାନେ ଏହି ପ୍ରତିଶୋଧମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟାପୃତ ହୋଇଥିଲେ । ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ଯେ, ବିହାରର ଅଧିକାଂଶ ଜିଲ୍ଲା ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ଇଂରେଜ ଲୋକ ଥିଲେ । ଆଇନ ଶୃଂଖଳା ରକ୍ଷାକରିବା ସେମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ ସେମାନଙ୍କୁ କେହି କୌଣସି ପ୍ରକାର ସହାୟତା କରିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ମନରେ ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ନୂଆଖାଲି ପରିଦର୍ଶନ ଫଳରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ନିଜ ଘରକୁ ଫେରିଯିବା ପାଇଁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବିହାରର ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ତାହା କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ । ସେ ପହଞ୍ଚିବାର ଏକ ସପ୍ତାହ ମଧ୍ୟରେ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ତଥା ସରକାରୀ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳ ତଥା ମୁଖ୍ୟ ଦଙ୍ଗା ଆକ୍ରାନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଗସ୍ତ କରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ସେ କେବଳ ସାଧାରଣ ସଭା ନ କରି ମୁସଲମାନ-ମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ ଶାନ୍ତି ତଥା ସଦିଚ୍ଛା ବାଣୀ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚାର କଲେ । ସେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ବର୍ବରୋଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ନିନ୍ଦା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଲେ । ସେ ଗୋଟିଏ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ , ଯାହା ଫଳରେ କି ହିନ୍ଦୁ ଏବଂ ମୁସଲମାନ ସଦ୍ଭାବରେ ଏକତ୍ର ରହିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ । ଅଳ୍ପ କେତେଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଉନ୍ନତି ଦେଖାଦେଇ ସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥା ଫେରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ବହୁ ହିନ୍ଦୁ ଲୋକ ନିଜର ଦୁଷ୍କର୍ମ ପାଇଁ ଅନୁତାପ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଲିଖିତ ଭାବେ ଜଣାଇଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତଜନକ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ସେ (ଗାନ୍ଧି) ଯାହା କରିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେବେ, ତାହା କରିବାକୁ ସେମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶକ୍ରମେ ହିନ୍ଦୁମାନେ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ମୁସଲମାନ ଶରଣାର୍ଥୀମାନେ ରହୁଥିବା ଶିବିରକୁ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଘରକୁ ଫେରାଇ ଆଣିଲେ । ମୁସଲମାନ ଶରଣାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଥଇଥାନ ପାଇଁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଚାନ୍ଦା ଦେଲେ । ହିନ୍ଦୁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ନିଜ ଗହଣାପତ୍ର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ଖୁଆଇ ପିଆଇ ସେମାନଙ୍କର ଯତ୍ନ ନେଲେ । ଅବଦୁଲ ଗଫର ଖାଁ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗଦେଇ ସଂପୃକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ ଗସ୍ତ କଲେ । ତାଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଏପରି ସ୍ନେହ ତଥା ଶ୍ରଦ୍ଧା କଲେ ଯାହା ଫଳରେ ସେ ଜୋରକରି ଖୋଲାଖୋଲି ଭାବେ ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକଙ୍କୁ ଉଦବୋଧନ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କହିବାକୁ ଛାଡୁ ନ ଥିଲେ ।

ସାହାଯ୍ୟ ଏବଂ ପୁନର୍ବସତି କାର୍ଯ୍ୟ ଅବଦୁଲ କ୍ୱାୟୁମ ଅନସାରି ନାମକ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଦିଆଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ମୁସଲିମ ଲିଗ କର୍ମୀମାନଙ୍କର ମତିଗତି ଫଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଅଧିକ କଷ୍ଟକର ହେଉଥିଲା । ସଦିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଶରଣାର୍ଥୀ ଶିବିରମାନଙ୍କର ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱ ବିହାର ସରକାର ଲିଗ୍ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକମାନଙ୍କ ଜିମା ଦେଇଥିଲେ । ଏହା ଫଳରେ ଶିବିରମାନଙ୍କ ନିକଟ ... ଏବଂ ଲିଗ୍ ଲୋକେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଶରଣାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ନିଜେ ନିଜ ଘରକୁ ଫେରି ନ ଯିବା ପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବା ଫଳରେ ପୁନର୍ବସତି କାର୍ଯ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ପଛେଇଗଲା । ମୁସଲମାନ ଶରଣାର୍ଥୀମାନେ ଯେପରି ବିହାରର ନିଜ ନିଜ ଘରକୁ ନ ଫେରନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ବଙ୍ଗଳାରେ ଥିବା ଲିଗ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପାରୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ବଙ୍ଗଳା ବିହାରର କେତେକ ସରହଦସ୍ଥିତ ଜିଲାମାନଙ୍କରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଭାବରେ ଥିବାରୁ ସେହିସବୁ ଜିଲାରେ ମୁସଲମାନ ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି କରିବା ପାଇଁ ବିହାରରୁ ଆସିଥିବା ବହୁସଂଖ୍ୟକ ମୁସଲମାନ ଶରଣାର୍ଥୀଙ୍କୁ ରଖିବା ପାଇଁ ବଙ୍ଗଳା ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପାରୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ।

ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଅବମାନନା ଅପରାଧରେ ଜଣେ ପୋଲିସ ହାବିଲଦାରଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯିବା ଫଳରେ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ ଶେଷବେଳକୁ ବିହାରରେ ପୋଲିସ ଧର୍ମଘଟ ହେଲା । ଏହି ଧର୍ମଘଟର ନେତା ଥିଲେ ରାମାନନ୍ଦ ତିଓ୍ୱାରୀ । ସେ ଜଣେ କନେଷ୍ଟବଳ ଥିଲେ ଏବଂ ଚାକିରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଇ ୧୯୪୨ ମସିହାରେ ହୋଇଥିବା ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଲୁଚିଛପି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିହାରକୁ ଆସିବା ଦିନୁ ବିହାର ପୋଲିସବାହିନୀରେ ସଂସ୍କାରର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ପୋଲିସବାହିନୀରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ଥିଲେ ହିନ୍ଦୁ ମନୋଭାବାପନ୍ନ ଏବଂ ହିନ୍ଦୁମାନେ କରୁଥିବା ଅମକର୍ମରେ ସେମାନେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ମୁସଲିମ ଲିଗ ପ୍ରତି ଅନୁଗତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିଲେ । ତିଓ୍ୱାରି ଥିଲେ ସାମ୍ୟବାଦୀ ଦଳଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ବ୍ୟକ୍ତି । ସମଗ୍ର ପୋଲିସବାହିନୀ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବ ଥିଲା । ପୋଲିସବାହିନୀର କେତେକ ପ୍ରତିନିଧି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରି ସେମାନଙ୍କ ଅଭାବ ଅଭିଯୋଗ ଜଣାଇ ଦେଇ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । କାରଣ ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଜରୁରୀ ଅବସ୍ଥାରେ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଥିବା ସଂଗଠନର ଅଂଶବିଶେଷ ଏବଂ ସରକାର ହେଉଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ନିଜର ସରକାର । ତାଙ୍କର ଥିବା ଆପତ୍ତି ଅଭିଯୋଗ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଶ୍ଚୟ ଆବଶ୍ୟକ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇ ତାହାର ପ୍ରତିକାର କରାଯିବ । ତା'ଛଡ଼ା ସେ (ଗାନ୍ଧି) ସେମାନଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଯେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିବାରେ ସେମାନଙ୍କ ମାନ ସମ୍ମାନ ଉପରେ ଆଞ୍ଚ ଆସିବାର କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏହି ପରାମର୍ଶ ଫଳରେ ତିଓ୍ୱାରି ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ୧୦ ବର୍ଷ ସଶ୍ରମ କାରାଦଣ୍ଡ ଦିଆଗଲା । ଅବଶ୍ୟ ବେଳେ ଅପିଲ ଫଳରେ ଦଣ୍ଡର ସମୟ କମାଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା ।

ବିହାର ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଫଳରେ ଦେଶ ବିଭକ୍ତ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଥିବା ପରିକଳ୍ପନାରେ ଜିନ୍ନା ଅଧିକ ଉତ୍ସାହିତ ହେଲେ । ଏପରି କି ହିନ୍ଦୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଥିବା ମୁସଲମାନ-ମାନଙ୍କୁ ମୁସଲମାନ ଅଞ୍ଚଳକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରି ସେମାନଙ୍କ ବିନିମୟରେ ସେଠାରେ ଥିବା ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁ ବହୁଳ ଅଞ୍ଚଳକୁ ପଠାଇ ଦେବା ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଆଲୋଚନା କଲେ । କିନ୍ତୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ନ କରିବା ପାଇଁ କେତେକ ଇଂରେଜ ଉଚ୍ଚ କର୍ମଚାରୀ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଲେ ।

ବଙ୍ଗଳା ତଥା ବିହାରରେ ଯେଉଁସବୁ ଘଟଣା ଘଟି ଯାଇଥିଲା, ସେ ସବୁର ଗୋଟିଏ ବିଧିବ ବିଭାଗୀୟ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ । କିନ୍ତୁ ବଙ୍ଗଳା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସରକାର ବା ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ନିଜେ ଏଥିରେ ରାଜି ନ ହେବାରୁ **ପ୍ରସ୍ତାବଟି** କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଲା ନାହିଁ ।

ଏହି ବିରାଟ ଧରଣର ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଫଳରେ ଜନସାଧାରଣ ଆତଙ୍କିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଏ **ସମ୍ପର୍କରେ** କଣ କରାଯିବ ଭାବିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଦେଶ ବିଭକ୍ତ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ **ଶାନ୍ତି** ଯେପରି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନ ହୁଏ, ସେଥିପାଇଁ ମୁସଲିମ ଲିଗ୍ ବଦ୍ଧପରିକର ବୋଲି ଗୋଟିଏ ମତ ଦେଶରେ ଦେଖା ଦେଲା । ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ଏବଂ ପଞ୍ଜାବରେ ଭୟାବହ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ୧୯୪୬ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ସମଗ୍ର ପଞ୍ଜାବକୁ ବ୍ୟାପିଲା । ୧୯୪୭ ମେ ମାସରେ ମୁଁ ଜେଲରେ ଥିବା ଶେଖ ଅବଦୁଲାଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ମହାରାଜାଙ୍କୁ ତାଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବା ନିମନ୍ତେ କାଶ୍ମୀର ଯାଇଥିଲି । ଏହି ଯାତ୍ରାରେ ମଧ୍ୟ ସୁଚେତା ମୋ ସଙ୍ଗରେ ଯାଇଥିଲା । କାଶ୍ମୀର ଯିବା ରାସ୍ତାରେ ଆମେ ବାଟରେ ଲାହୋରରେ ଅଟକି ସେଠାରୁ ରାଓଲପିଣ୍ଡି ଗଲୁ । ଲାହୋରରେ ବହୁ ବନ୍ଧୁ ଆସି ଭବିଷ୍ୟତରେ କ'ଣ ହେବ ବୋଲି ଆମକୁ ପଚାରିଲେ । ମୁସଲମାନ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଏବଂ ଦମ୍ଭର ସହିତ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପ୍ରଚାର କରୁଥିବାରୁ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆତଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଆମେ ଦେଖିଲୁ । ଜଣେ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ମୁସଲମାନ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଲାହୋରରେ ଏଭଳି ନିଆଁ ଜାଳିଦେ ଯାହାର ଧୂଆଁ ଦିଲ୍ଲୀରେ ବସିଥିବା ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ଦେଖିପାରିବେ ବୋଲି କହୁଥିବାର ଖବର ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ରାଓଲପିଣ୍ଡି ଜିଲ୍ଲା ବହୁଳଭାବେ ଧ୍ୱସ୍ତବିଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇଥିବା ଆମେ ଦେଖିଲୁ । ସେ ସହରରେ ଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ ସାର୍ବଜନୀନ ଚହମାନ ଶରଣାର୍ଥୀ ଶିବିରରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ଆମେ ସ୍ଥାନୀୟ ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କ ଅତିଥି ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ଆମକୁ ସବୁ ଶରଣାର୍ଥୀ ଶିବିର ଏପରିକି ଦୂରଦୂରାନ୍ତ ଗ୍ରାମମାନ ବୁଲାଇ ଦେଖାଇଲେ । ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାର ଲୋକେ ନିଜ ନିଜ ଘରଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ି ଶରଣାର୍ଥୀ ଶିବିରମାନଙ୍କରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥାନ୍ତି । ଗାଁକୁ ଗାଁ ଦେଖିଲୁ ଯେ, ହିନ୍ଦୁ ଏବଂ ଶିଖ୍ ଲୋକେ ପୂରାପୂରି ଘରଦ୍ୱାର ଗାଁଗଣ୍ଡା ଛାଡ଼ି ଚାଲି ଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଘରଦ୍ୱାର ପୋଡ଼ାଯାଇ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରାଯାଇ ଥିଲା । ଗୋଟିଏ ଘର ଦେଖିଲୁ ଯେଉଁଠାରେ କି ଗାଁପିଲାଯାକ ଏକତ୍ର ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଘରେ ନିଆଁ ଲଗାଇ ଦିଆଯାଇଥିବାରୁ ପିଲାଙ୍କ ହାଡ଼ମାନ ସେଠାରେ ପଡ଼ିଥିଲା ! -

ଥୋଆ ଖାଲସା ନାମକ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମ । ସେଠାରେ ଏକ ଦିଗରେ ହିନ୍ଦୁ ଏବଂ ଶିଖ୍ ଓ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ ହେଲା । ଏହି ସଂଘର୍ଷ ଫଳରେ ଯେତେବେଳେ ଗ୍ରାମର ସମସ୍ତ ହିନ୍ଦୁ ଏବଂ ଶିଖଙ୍କୁ ମାରି ଦିଆଗଲା, ସେତେବେଳେ ଉକ୍ତ ଦୁଇ ସଂପ୍ରଦାୟର ସ୍ତ୍ରୀ, ଯୁବତୀ, ପିଲା ଏକତ୍ର ୭୫ ଜଣ ଲୁଚି ରହିଥିବା ଗୋଟିଏ ଗୃହର କୂଅରେ ପଡ଼ି ନିଜର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରାଣପାତ କଲେ । ସେହି ଘରର ମାଲିକଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଲଜବନ୍ତିଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ନେଇ କୂଅରେ ପଡ଼ିଲେ । ସେହି କୂଅ ଏବଂ ତହିଁରେ ପଡ଼ିଥିବା ଶବମାନଙ୍କର ଫଟୋମାନ ଆମକୁ ଲୋକେ ଦେଖାଇଲେ ।

ଆମେ ଖବର ପାଇଲୁ ଯେ, ଏହି ସବୁ [illegible] ଛାଏଁ ଛାଏଁ ହଠାତ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହୋଇ ନ ଥାଏ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ମୁସଲିମ ଲିଗ୍ କର୍ମୀମାନେ ବିଧିବଦ୍ଧ ସଂଗଠନ ଆଗରୁ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଲୋକଙ୍କୁ ପେଟ୍ରୋଲ ଏବଂ ମାରାତ୍ମକ ଅସ୍ତ୍ରମାନ ଦିଆଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସୁସଜ୍ଜିତ କରାଯାଇଥିଲା । ଏପରି କି ଏହି ଆକ୍ରମଣକାରୀମାନେ ଲୁଟ ଜିନିଷମାନ ନେବା ପାଇଁ ସଙ୍ଗରେ ଟ୍ରକ ଓ ଗଧମାନ ଆଣିଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁ ଏବଂ ଶିଖ୍‌ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ଭୂତପୂର୍ବ ସାମରିକ କର୍ମଚାରୀ ଥିଲେ ।

ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମରେ ଆମେ ଶୁଣିଲୁ ଯେ ସେ ଗ୍ରାମକୁ ଆକ୍ରମଣକାରୀମାନେ ଆସି ଆକ୍ରମଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ କେତେକ ଯୁବକ ବଜାରର ବହୁ ଦୋକାନ କବାଟରେ ଚକ୍ ଖଡ଼ିରେ ଚିହ୍ନମାନ ଦେଇ ଯାଇଥିଲେ । ପରଦିନ ଯେତେବେଳେ ଦଙ୍ଗା ଆରମ୍ଭ ହେଲା ମୁସଲମାନ-ମାନଙ୍କ ଦୋକାନରେ କୌଣସି ଗଣ୍ଡଗୋଳ ନ ହୋଇ କେବଳ ଯେଉଁ ଦୋକାନମାନଙ୍କରେ ଚିହ୍ନ ଦିଆଯାଇଥିଲା ସେଗୁଡ଼ିକ ଲୁଟ କରାଯାଇ ପୋଡି ଦିଆଗଲା । ଆମେ ଶୁଣିଲୁ ଯେ, ଯେତେ-ବେଳେ କେତେକ ଲୋକ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ ଜଣେ ଉଚ୍ଚ ଇଂରେଜ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ କହିଲେ, ସେ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ''ଗାନ୍ଧି ପାଖକୁ ଯାଅ'' ବୋଲି ଉତ୍ତର ଦେଲେ ।

ସେଠାରୁ ମୁଁ କାଶ୍ମୀର ଗଲି । ସୁଚେତା ମୋ ସହିତ ନ ଯାଇ ପଞ୍ଜାବରେ ରହିଲା ଏବଂ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଅଧିକ ସମ୍ବାଦ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳକୁ ଗଲା । ପରେ ଅବଶ୍ୟ ମୋ ନିକଟକୁ ସେ କାଶ୍ମୀର ଗଲା ।

କାଶ୍ମୀରରେ ମୋର କାର୍ଯ୍ୟ ଅଧିକ କଷ୍ଟକର ହେଲା । ସେଠାକାର ଦେଓ୍ୱାନ କାକ୍ ଜଣେ ଇଂରେଜ ମହିଳାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ଉକ୍ତ ମହିଳାଙ୍କର କାଶ୍ମୀରରେ ଥିବା ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ବା ରେସିଡେଣ୍ଟଙ୍କ ସହିତ ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା । ସେଠାକାର ଅଧିକାଂଶ ଉଚ୍ଚ କର୍ମଚାରୀ କାଶ୍ମୀର ପଣ୍ଡିତ ଗୋଷ୍ଠୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । କାଶ୍ମୀର ଲୋକସଂଖ୍ୟାର ଅଧି-କାଂଶ ଯଥେଷ୍ଟ ବା ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ମୁସଲମାନ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର (କାଶ୍ମୀର ପଣ୍ଡିତ) ସ୍ୱାର୍ଥ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବେ ନିହିତ ବୋଲି ଉକ୍ତ ଉଚ୍ଚ କାଶ୍ମୀର ପଣ୍ଡିତ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ବୁଝାଇବା ଯଥେଷ୍ଟ କଷ୍ଟକର ଥିଲା । କାକ୍‌ଙ୍କ ନିଜ ବଡ଼ଭାଇ ଥିଲେ ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭାର ଲୋକ । ମହାରାଜାଙ୍କ ସହିତ କାହାରି ଏକୁଟିଆ ଦେଖାସାକ୍ଷାତ ଏବଂ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଯଥେଷ୍ଟ କଷ୍ଟକର ଥିଲା । କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଖାସାକ୍ଷାତ ସମୟରେ କାକ୍ ଉପସ୍ଥିତ ରହୁଥିଲେ । ଏହିସବୁ କାରଣରୁ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭୀଷଣ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ମହାରାଜା ଗାଦି ଛାଡ଼ନ୍ତୁ ବୋଲି ସେମାନେ ଦାବୀ କରୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀନଗରର ପ୍ରଧାନ ମସଜିଦ୍‌ରେ ହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ମୁଁ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲି ଏବଂ ମୋର ବକ୍ତୃତା ଉପସ୍ଥିତ ଲୋକେ ଯଥେଷ୍ଟ ପସନ୍ଦ କରିଥିଲେ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ମୁଁ ''ଡୋଗ୍ରା ଛାଡ଼'' (ମହାରାଜା ଏହି ଡୋଗ୍ରା ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକ) ବୋଲି ଦିଆଯାଉଥିବା ଧ୍ୱନିର ଯଥେଷ୍ଟ ନିନ୍ଦା କରିଥିଲି । ମହାରାଜା ବିଦେଶୀ ନ ହୋଇ ରାଜ୍ୟର ଲୋକ ବୋଲି ମୁଁ କହିଥିଲି । ତା ଛଡ଼ା ଭାରତର ଗଡ଼ଜାତରେ ଥିବା ରାଜା-ମାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଗଣତନ୍ତ୍ର ଶାସନର ଶାସନତାନ୍ତ୍ରିକ ମୁଖ୍ୟ କରିବା କଂଗ୍ରେସର ନୀତି ବୋଲି ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ କହିଥିଲି ।

୩ ଦିନ ଭିତରେ ମହାରାଜା ଜାମୁ ଚାଲିଗଲେ । ଆମର ମହାରାଜାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା-ସାକ୍ଷାତ କରିବା ପାଇଁ [illegible] ମହାରାଣୀ [illegible] । ମହାରାଜାଙ୍କ ଯିବା ପରେ ଆମେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମଧ୍ୟ ଜାମୁ ଗଲୁ । ସେ ଆମକୁ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ ନିମନ୍ତେ ନିମନ୍ତ୍ରଣକଲେ । ଖାଇସାରିବା ପରେ ମହାରାଜା ମୋତେ ନିରୋଳାରେ ଦେଖା କରି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ମୁଁ ଭାବୁଛି କାକ୍‌ଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ମହାରାଜାଙ୍କ ସହିତ ରାଜନୈତିକ ଆଲୋଚନା କରିବା ଏହା ଥିଲା ପ୍ରଥମ ଘଟଣା । ମୁଁ ଶେଖ ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କୁ ଖଲାସ କରିବା ପାଇଁ ମହାରାଜାଙ୍କୁ କହିଲି । ତା ଛଡ଼ା ସେ ଯେବେ ସେ ସମୟରେ ଭାରତବର୍ଷ ସହିତ ଯୋଗ ନ ଦିଅନ୍ତି, ତାହେଲେ ପରେ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବେ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲି । ମୋ କଥା ସେ ଶୁଣିଲେ । ଶେଖ ଅବଦୁଲା ସର୍ବଦା ଗୋଳମାଳ କରୁଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଖଲାସ କରିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ ବୋଲି ସେ କହିଲେ । ଭାରତ ସହିତ ଯୋଗ ଦେବା ସମ୍ପର୍କରେ ସେ କୌଣସି ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କଲେ ନାହିଁ ।

କାଶ୍ମୀରରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଜଣାଇଲି । ଜବାହରଲାଲ କାଶ୍ମୀର ପ୍ରବେଶ କରିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ମହାରାଜାଙ୍କ ସରକାର ଗିରଫ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ଦେଶର ରାଜନୈତିକ ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ଆଲୋଚନା ଚାଲିଥିଲା, ତହିଁରେ ତାଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ଦରକାର ଥିବାରୁ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ଫଳରେ ତାଙ୍କୁ ଖଲାସ କରାଯାଇଥିଲା । ସେ ସେତେବେଳେ କାଶ୍ମୀର ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଅଧା ରଖିଥିଲେ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହିସାବରେ ମୁଁ କରୁଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଜବାହରଲାଲ ଏଭଳି ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ ଯେ, ମୁଁ କଣ କଲି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋତେ ଟିକେ ପଚାରିବାକୁ ସମୟ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ଫଳରେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କୁ ଖଲାସ କରାଗଲା ବୋଲି ନିଜ ବହିରେ ମୌଲାନା ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ବରଂ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ଫଳରେ ବଡ଼ଲାଟ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବାରୁ ଜବାହରଲାଲ ଖଲାସ ହେଲେ ।

ପରେ ଶେଖ ଅବଦୁଲା ଏବଂ ବକ୍‌ସି ଉଭୟ ଅଭିଯୋଗ କଲେ ଯେ, ମୋ ପରିଦର୍ଶନ ଫଳରେ ପ୍ରଜା ଆନ୍ଦୋଳନର ଲାଭ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ କ୍ଷତି ହୋଇଛି । "ଡୋଗ୍ରା ଛାଡ଼" ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ଧ୍ୱନି କରୁଥିଲେ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା କରିବାରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗୁ ନ ଥିଲା ସେହିମାନଙ୍କ ଖବର ଉପରେ ଶେଖ ଅବଦୁଲା ଏବଂ ବକ୍‌ସି ଏଭଳି ଅଭିଯୋଗ କଲେ । ଭାରତ ଗଡ଼ଜାତର ରାଜାମାନେ ଶାସନତାନ୍ତ୍ରିକ ଶାସକଭାବେ ନିଜ ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ ରହିବା କଂଗ୍ରେସର ନୀତି ଥିଲା । ମୁଁ ଯାଇଥିବା ସମୟରେ ଶେଖ ଅବଦୁଲା ବା ବକ୍‌ସି କେହି ସ୍ଥାନ ଉପରେ ନ ଥିଲେ । ଶେଖ ଥିଲେ ଜେଲରେ ଏବଂ ବକ୍‌ସି ଥିଲେ ରାଜ୍ୟ ବାହାରେ । ବକ୍‌ସିଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାପାଇଁ ମନା ଥିଲା ବା ସେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ । ଜବାହରଲାଲ ମୋତେ କିଛି ନ ପଚାରି ସେମାନଙ୍କ କଥା ବିଶ୍ୱାସ କଲେ ।

କିଛି ଦିନ ପରେ ୧୯୪୭ ଜୁଲାଇ ୩୦ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ କାଶ୍ମୀର ପରିଦର୍ଶନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଗଲେ । ସେ ଅଗଷ୍ଟ ପହିଲା ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଶ୍ରୀନଗରରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ ୩ ଦିନ ସେଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କଲେ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ଆସି ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖାକରି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ତାଙ୍କର ଶ୍ରୀନଗର ଅବସ୍ଥିତି ସମୟରେ ସେ ମହାରାଜା, ମହାରାଣୀ ଏବଂ କାକ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କଲେ । ଅଗଷ୍ଟ ୪ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ଜାମୁ ଆସିଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ଛାତ୍ର ଓ କର୍ମୀ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କଲେ । ଦିଲ୍ଲୀ ଆସିବା ରାସ୍ତାରେ ସେ ଓ୍ୱାହା ଶରଣାର୍ଥୀ ଶିବିରରେ ରହି ପଞ୍ଜାବର ହିନ୍ଦୁ ଶରଣାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଭାଷଣ ଦେଲେ । ତାଙ୍କ ଭାଷଣରେ ସେ କହିଥିଲେ ଯେ, କେବଳ [illegible] ସାର୍ବଭୌମତା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଶେଷ ହେବା ପରେ କାଶ୍ମୀରକୁ ହୁଏତ ଭାରତୀୟ ୟୁନିୟନ ବା ପାକିସ୍ଥାନରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ହେବ । ସେ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଯେ, ଏହି ଦୁଇ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁଥିରେ କାଶ୍ମୀର ଯୋଗ ଦେବ,ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କ ମତ ହେଉଛି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଇନ ଏବଂ ମହାରାଜା ତାକୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବେ ।

ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଅବସ୍ଥା ବିଷୟରେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ମତ ଏବଂ ସେଥିପ୍ରତି ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । କାଶ୍ମୀର ଭାରତବର୍ଷରେ ଯୋଗଦେବା ପରେ ଅକ୍ଟୋବର ୨୯ ତାରିଖ ଦିନ ପ୍ରାର୍ଥନାନ୍ତିକ ଭାଷଣରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ ଯେ, ମହାରାଜା ବିପଦରେ ପଡ଼ି ଭାରତବର୍ଷରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିବାରୁ ଭାରତବର୍ଷର ବଡ଼ଲାଟ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ମହାରାଜା ଶେଖ୍ ଅବଦୁଲ୍ଲଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିବାରୁ ସେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପ୍ରଶଂସା କରିଥିଲେ । ନଭେମ୍ବର ଦୁଇ ତାରିଖ ଦିନ ସେ କହିଲେ ଯେ, କାଶ୍ମୀରରେ କରାଯାଉଥିବା ଆକ୍ରମଣକୁ ପାକିସ୍ଥାନ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଛି—ଏହି ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଛଡ଼ା ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ରାସ୍ତା ନାହିଁ । ବିପନ୍ନ କାଶ୍ମୀରକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ନେହେରୁ ସରକାର ପଠାଇଥିବା ସହାୟତା ସେ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ । କାଶ୍ମୀର ଉପରେ ପାକିସ୍ଥାନର ଆକ୍ରମଣ ଜନିତ କାର୍ଯ୍ୟ ମିଳିତ ଜାତିସଂଘର ବିଚାର ପାଇଁ ପଠାଯିବା ପରେ ଉକ୍ତ ରାଜ୍ୟକୁ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଉଛି ବୋଲି ବିଭିନ୍ନ ମହଲର ପ୍ରଚାର ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରି କହିଥିଲେ, "ପାକିସ୍ଥାନ ଏବଂ ଭାରତ ଉଭୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ନିଜ ଭିତରେ ଥିବା ବିବାଦ ନିଷ୍ପତ୍ତି ପାଇଁ ସର୍ବଦା କ'ଣ ତୃତୀୟ ପକ୍ଷ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିବେ ? ଏ ଉଭୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ପରସ୍ପର ସହିତ କେତେ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଳିଆ କରୁଥିବେ ? ଭାରତ ଯେ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଛି, ଏହା ଯଥେଷ୍ଟ । ଯେଉଁ ଦେଶକୁ ଭଗବାନ ଏକ କରି ଗଢ଼ିଥିଲେ ତାକୁ ମଣିଷ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିବା ଯେ ଅସମ୍ଭବ ଏହା ଭାବିବା ଉଚିତ ଥିଲା । ତାହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏହା ହେଲା .. .. .. । କିନ୍ତୁ ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ, ଏହି ବିଭକ୍ତୀକରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ବରାବର ଚାଲିଥିବ । ଯେବେ କାଶ୍ମୀରକୁ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଏ ତାହେଲେ ଅନ୍ୟ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କୁ କାହିଁକି ବିଭକ୍ତ କରା ନ ଯିବ ? ଏହି ବିଭକ୍ତୀକରଣ କାର୍ଯ୍ୟର ଅନ୍ତ କେଉଁଠି ? .... ସେ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ କହିଥିଲେ, "ପାକିସ୍ଥାନ ଯେବେ ଗୋଟିଏ ଆଭିଜାତ୍ୟସମ୍ପନ୍ନ ରାଜସରକାର ହେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ତାହେଲେ ତାର ପ୍ରତିନିଧି ଏକତ୍ର ବସି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟରେ ଯେପରି ଆଲୋଚନା କରୁଛନ୍ତି, କାଶ୍ମୀର ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ସେହିଭଳି ଆଲୋଚନା କରି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରନ୍ତୁ । ଯେବେ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହା କରିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ ତାହେଲେ ଏଭଳି ସମାଧାନ କରିପାରିବା ଭଳି ଲୋକ ନିଜ ଭିତରୁ କାହିଁକି ବାହାର କରୁନାହାନ୍ତି । ଏ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ପ୍ରଥମ କାମ ହେଉଛି ଅତୀତ ତ୍ରୁଟି ପାଇଁ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ତାହା କରିବା ।"

ପୁଣି ଜାନୁୟାରୀ ୪ ତାରିଖ ଦିନ କାଶ୍ମୀର ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ସେ କହିଲେ, "ବଡ଼ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଯେ, ଭାରତ ଓ ପାକିସ୍ଥାନ ଉଭୟ ଉପନିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ହେବା ବିଷୟରେ ଲୋକେ କୁହାକୁହି ହେଉଛନ୍ତି ।" ଭାରତବର୍ଷ ପକ୍ଷରୁ ମିଳିତ ଜାତିସଂଘରେ କରାଯାଇଥିବା ଅଭିଯୋଗ ସମ୍ପର୍କରେ ପାକିସ୍ଥାନ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରତିବାଦ କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କାଶ୍ମୀରକୁ ଆକ୍ରମଣ କରୁଥିବା ଆକ୍ରମଣକାରୀମାନଙ୍କୁ ପାକିସ୍ଥାନ ପକ୍ଷରୁ ସାହାଯ୍ୟ ଦିଆଯାଉଥିବା ଅଭିଯୋଗ ଅସ୍ୱୀକାର କରା-

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯାଉଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଥିଲେ, ''କେବଳ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯିବାରେ କୌଣସି ଲାଭକ୍ଷତି ନାହିଁ। କାଶ୍ମୀର ଯେତେବେଳେ ସାହାଯ୍ୟ ଚାହିଁଲା, ତାହା ଦେବାକୁ ଭାରତ ବାଧ୍ୟ..।

“ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ସେ କହିଥିଲେ, ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଉଭୟେ ନିଷ୍ଠୁର କାର୍ଯ୍ୟମାନ କରି ଯଥେଷ୍ଟ ତ୍ରୁଟି କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ଏହି ପାଗଳାମୀ କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲୁ ରହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ ଭଳି ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି କରାଯିବ। ଯୁଦ୍ଧ ହେବା ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଉଭୟ ଉପନିବେଶ ତୃତୀୟ ଶକ୍ତିର ଶରଣାଗତ ହେବେ ଏବଂ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟଜନକ କିଛି ହୋଇ ନ ପାରେ।''

ତେଣୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ, ''ଭାରତର ଆପତ୍ତି ସମ୍ମାନର ସହିତ ଯେପରି ମିଳିତ ଜାତିସଂଘରୁ ଉଠାଇ ନିଆଯାଏ ସେଥିପାଇଁ ଉଭୟ ଉପନିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ଏବଂ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ'' କହିଥିଲେ। ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବୋଧହୁଏ ମିଳିତ ଜାତିସଂଘ ନିଜେ ସ୍ୱାଗତ କରିଥାନ୍ତେ। ପ୍ରକୃତରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଭାରତର ପାକିସ୍ଥାନ ସହିତ ବିବାଦକୁ ବିଚାର ପାଇଁ ବାହାରର କୌଣସି ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଦେବା ଗାନ୍ଧିଜୀ ପସନ୍ଦ କରୁ ନ ଥିଲେ। କାରଣ ଏହା ଫଳରେ ମାଙ୍କଡ଼ ନ୍ୟାୟ କରିବା ଭଳି ହେବ ବୋଲି ସେ ଭାବୁଥିଲେ। ଯଥେଷ୍ଟ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ପରେ ଶେଷକୁ ପାକିସ୍ଥାନ ସୈନ୍ୟମାନେ କାଶ୍ମୀର ଆକ୍ରମଣରେ ଭାଗ ନେଇଥିଲେ ବୋଲି ମାନିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଛି ଏବଂ ମିଳିତ ଜାତିସଂଘ କମିଶନ କାଶ୍ମୀର ଭୂମିରେ ପାକିସ୍ଥାନ ଭାରତର ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱ କ୍ଷୁଣ୍ଣ କରୁଥିବା ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମିଳିତ ଜାତିସଂଘ ପାକିସ୍ଥାନକୁ ଆକ୍ରମଣକାରୀ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ନ ଥିବାରୁ ମାଙ୍କଡ଼ ନ୍ୟାୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟତବାଣୀ ସତ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜଣେ ଅହିଂସାର ପୂଜାରୀ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କାଶ୍ମୀର ରକ୍ଷା ପାଇଁ ସୈନ୍ୟ ପ୍ରେରଣ କରିବାକୁ କିଭଳି ସମର୍ଥନ କଲେ ବୋଲି ବହୁ ସମୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ ହୋଇଥାଏ। ଅହିଂସାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା କୌଣସି ସରକାରକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପରାମର୍ଶ ଦେଉ ନ ଥିଲେ। ନିଜର ନ୍ୟାୟୋଚିତ ସ୍ୱାର୍ଥରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ସୈନ୍ୟ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ସରକାରଙ୍କର ପୂରା ହକ୍ ଅଛି। ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଇଂରେଜ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟଙ୍କଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ବିଧି ଅନୁଯାୟୀ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିବା କାଶ୍ମୀର ରକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଏଥିର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ। ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ କାଶ୍ମୀରକୁ ରକ୍ଷା ନ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଚ୍ୟୁତି ଏବଂ କାପୁରୁଷତା ହୋଇଥାନ୍ତା। ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅହିଂସାତ୍ମକ ପନ୍ଥାକୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟତର ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗୋଟିଏ ଭଲ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ହିଂସା କରିବା ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅତ୍ୟାଚାରକୁ ସହ୍ୟ କରିବାଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଉତ୍କୃଷ୍ଟତର ବୋଲି ସେ ଭାବୁଥିଲେ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦେଶ ବିଭାଗର ମୂଳକଥା

କାଶ୍ମୀର ଘଟଣା ଆଲୋଚନା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉଥିଲା ତାହା ପୁଣି ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ । କେତୁ ଦିନ ଧରି ଆଲୋଚନା ଚାଲିବା ଫଳରେ ଦେଶରେ ନାନା ପ୍ରକାର ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ଏବଂ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗାହେଙ୍ଗାମ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରି-ମଣ୍ଡଳକୁ ଲିଗ୍‌କୁ ରଖିବା ଫଳରେ ଏଭଳି ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ଯାହା ଫଳରେ କି ପ୍ରକୃତ ସରକାର କିଏ ଏବଂ କ୍ଷମତାର ଅଧିକାରୀ କିଏ ତାହା ଜାଣିବା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ଏହି ସବୁ ଅବସ୍ଥା ଦୃଷ୍ଟିରୁ କଂଗ୍ରେସ ନେତବର୍ଗ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେ ଯେ, ନିକଟଭବିଷ୍ୟତରେ ହିନ୍ଦୁ ଏବଂ ମୁସଲମାନ ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବାର କୌଣସି ସମ୍ଭାବନା ନ ଥିବାରୁ ଦେଶ ବିଭାଜନ ଏକମାତ୍ର ପନ୍ଥାରୂପେ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ସେତେବେଳେ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଶାସନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଭକ୍ତ କରିବା ବିଷୟ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଖେଳୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହା ଜଣାଶୁଣା କଥା ଯେ, ପାକିସ୍ଥାନକୁ ଗୋଟିଏ ସାର୍ବଭୌମ ରାଷ୍ଟ୍ରରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ସମ୍ପର୍କରେ ମୁସଲିମ ଲିଗ୍ ତଥା ଜିନ୍ନାଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କରାଯାଉଥିବା ଦାବୀ ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ଇଂରେଜ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ବଦ୍ଧପରିକର ଥିଲା । ଫେବୃୟାରୀ ୨୦ ତାରିଖ ଦିନ ୧୯୪୮ ଜୁନ ମାସ ପୂର୍ବରୁ ଇଂରେଜ ଶାସନ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଲୋପପାଇବ ବୋଲି ଅଟଲି ଯେଉଁ ଘୋଷଣା କଲେ, ତହିଁରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣା-ପଡ଼ିଥିଲା । ଏହି ଘୋଷଣାରେ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଥିଲା ଯେ, ଯେବେ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭାରେ ଦେଶର ସମସ୍ତ ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବାଲୋକେ ଯୋଗ ନ ଦିଅନ୍ତି ତାହେଲେ ସେ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଏକତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ସେହି ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ଶାସନ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକ ବର୍ତ୍ତମାନ ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାରମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱରେ ହସ୍ତାନ୍ତର କରାଯିବ । ମୁସଲିମ ଲିଗ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭାରେ ଯୋଗ ଦେଇ ନ ଥିବା ବିଷୟ ଅଟଲିଙ୍କୁ ଭଲରକମ ଜଣାଥିବାରୁ ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ ଯେ, ଇଂରେଜ ଶାସକମାନେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ବିଭକ୍ତ କରିବା ପରେ ତହିଁରୁ ଅପସରିଯିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ପାକିସ୍ଥାନ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ଓ୍ୱାଭେଲ ବଡ଼ଲାଟ ହିସାବରେ ଭାରତୀୟ ପରିସ୍ଥିତିରେ କିଛି କରିପାରୁ ନ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ନେଇଯିବା ପାଇଁ [illegible] ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରାଯାଇଛି । ଏହି ତାର ଫଳରେ ବା ତାଙ୍କ ନିଜ ପକ୍ଷରୁ ବିଲତରେ ଶ୍ରମିକ ସରକାର ଓ୍ୱାଭେଲଙ୍କୁ ବଡ଼ଲାଟ ପଦରୁ ଅବ୍ୟାହତି ଦେଇ ତାଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ଭାରତର ବଡ଼ଲାଟ ଭାବେ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନଙ୍କୁ ପଠାଇଲେ । ଏହା ଥିଲା ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚତୁର କାର୍ଯ୍ୟ । ଏହା ଫଳରେ ବିଲତର ମାନ୍ଦା ଦଳର ଲୋକେ କେତେକାଂଶରେ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନୂତନ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବିରୋଧ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସେମାନେ ଭାବୁଥିଲେ । ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ବିଲତର ରାଜପରିବାରର ଲୋକ ହୋଇଥିବାରୁ ଜାତି ତଥା ଶ୍ରେଣୀଗତ ଭାବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣଥିବା ଭାରତ ଭଳି ଅଧୀନ ରାଜ୍ୟରେ ସେ ଅଧିକ ସମ୍ମାନିତ ହେବେ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ ସେମାନେ ଭାବୁଥିଲେ । ଏହି ଘଡ଼ିସନ୍ଧି ସମୟରେ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନଙ୍କୁ ବଡ଼ଲାଟଭାବେ ନିଯୁକ୍ତ କରିବାଦ୍ୱାରା ଏପରି କି ଶ୍ରମିକ ଦଳ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଇଂରେଜମାନଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ବିଚକ୍ଷଣତାର ପରିଚୟ ମିଳେ । ସେମାନେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଇଂରେଜ ରାଜପରିବାରର ଗୁରୁତ୍ୱ ହୃଦୟଙ୍ଗମ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ ।

ତେଜା ଓ ସୁପୁରୁଷ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଇଂରେଜ ନୌ-ବାହିନୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥାଇ ସେଠାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସୁନାମ କରିଥିଲେ । ଜଟିଳ ବିଷୟରେ ଶୀଘ୍ର ନିଷ୍ପତ୍ତି କରି ତାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଥିଲା ତାଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ୱ । ଜବାହରଲାଲ ଆମକୁ କହାବ ଦେଇଥିଲେ ଯେ, ଯେବେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ବିଭକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଯାଏ ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ ୧୦ ବର୍ଷରୁ କମ ସମୟ ଲାଗିବ ନାହିଁ । ଭାରତବର୍ଷରୁ ବ୍ରହ୍ମଦେଶ ଅଲଗା ହେବା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଏତିକି ସମୟ ଲାଗିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହି ମତ ଯେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସମୟରେ ବୋଧହୁଏ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷତା ବିଚାରକୁ ନେଇ ନ ଥିଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ (ମାଉଣ୍ଟ ବ୍ୟାଟେନ) ସମଗ୍ର ଭାରତର ସର୍ବେ-ସର୍ବା ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କ ବିନା ପରାମର୍ଶରେ ସେତିକିବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ କିଛି ହେଉ ନ ଥିଲା । କଂଗ୍ରେସ ''ମୋ ପକେଟରେ'' ଅଛି ଏବଂ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ସହିତ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୁହଁରେ କହିପାରୁଥିଲେ । ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦିଲ୍ଲୀ ଉଚ୍ଚ ମହଲରେ ଚଳପ୍ରଚଳ କରୁଥିବା ମହିଳାମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ସେ ବଡ଼ଲାଟ ପଦରୁ ଅନ୍ତର ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ ଯେ, ସେ ଆଉ ଇଂଲଣ୍ଡ ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିଭାବେ ନ ରହି ଭାରତୀୟ ଜନତାର ପ୍ରତିନିଧି ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ବଡ଼ଲାଟ ଭବନରେ ନ ରହି ଗୋଟିଏ ସାନ ଘରକୁ ଯିବା ଉଚିତ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି । ତିନି ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଯେଉଁ ଘରେ ଇଂରେଜ ଶାସନ ସମୟରେ ସେନାପତି ରହୁଥିଲେ ଏବଂ ପରେ ଯେଉଁଘରେ ଜବାହରଲାଲ ରହିଲେ ସେହି ଘରକୁ ନିଜେ ଯିବା ପାଇଁ ସେ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ଅଳ୍ପ ସମୟ ପାଇଁ ବଡ଼ ଲାଟ ଭାବେ ରହୁଥିବାରୁ ତାଙ୍କପକ୍ଷେ ଘର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ ବୋଲି ଯୁକ୍ତି କରି ଜବାହରଲାଲ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କଲେ ନାହିଁ । ବିଦେଶୀ ହୋଇ ଜଣେ ସର୍ବଶକ୍ତି ସମ୍ପନ୍ନ ଶାସକ ଏହି ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲେ, ତାର ଆମ ଭବିଷ୍ୟତ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ତଥା ସେମାନଙ୍କ ଚାଲିଚଳଣି ଉପରେ କଣ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିବ ସେବିଷୟ ଜବାହରଲାଲ ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ସମୟରେ ପ୍ରତି ବିଷୟରେ ଜବାହରଲାଲ ମାଉଣ୍ଟ ବ୍ୟାଟେନଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ନେଉଥିଲେ । ମୁଁ ଜାଣେ ମାଉଣ୍ଟ ବ୍ୟାଟେନଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ହିଁ ପାକିସ୍ଥାନ କାଶ୍ମୀର ଆକ୍ରମଣ ବିଷୟ ଜାତିସଂଘ ନିକଟରେ ବିଚାର ପାଇଁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଗଲା । ତା'ଛଡ଼ା ଜାମୁ ଓ କାଶ୍ମୀର ରାଜ୍ୟ ଭାରତରେ ଯୋଗଦେବା ସମୟରେ ଯେଉଁ ଦଲିଲ କରାଯାଇଥିଲା, ତହିଁରେ ତାଙ୍କ (ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଉକ୍ତ ରାଜ୍ୟର ଗଣଭୋଟ ହେବ ବୋଲି ସର୍ତ୍ତ ରଖାଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଶବ ଶୋଭାଯାତ୍ରାର ଆୟୋଜନ ସେ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଶବକୁ ଗୋଟିଏ ସାମରିକ ଗାଡ଼ିରେ ନିଆଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ବିଷୟରେ କେହି ପ୍ରତିବାଦ କରି ନ ଥିଲେ । ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ, ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମାଧି ଭଳି ପବିତ୍ର ଭୂମିରେ ସାମରିକ କାଇଦାରେ ଅସ୍ତ୍ରତ୍ୟାଗ କରାଯାଉଛି ।"

ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଲେଡ଼ି ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ମହଲରେ ସାମାଜିକ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ନିଜକୁ ବ୍ୟାପୃତ ରଖୁଥିଲେ । ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ସଭାପତି ଏବଂ ସୁଚେତା ସମ୍ପାଦିକା ଥାଇ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଶରଣାର୍ଥୀ ସାହାଯ୍ୟାର୍ଥେ ଗୋଟିଏ ସଂଗଠନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଶରଣାର୍ଥୀ ସାହାଯ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ । ସେତେବେଳେ ଶରଣାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଥଇଥାନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସରକାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ସଂପୃକ୍ତ ରହିବାକୁ ଚାହୁଁ ନ ଥିବାରୁ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଦିଆଯାଉଥିବା ସମସ୍ତ ସାହାଯ୍ୟ ଲେଡି ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନଙ୍କ ସଂଗଠନ ଜରିଆରେ ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଲେଡ଼ି ମାଉଣ୍ଟ-ବ୍ୟାଟେନ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ଜଣେ ବିଚକ୍ଷଣା କୂଟନୀତିଜ୍ଞ ଥିଲେ । ସେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ସହିତ ବନ୍ଧୁତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ଉକ୍ତ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଥିଲା । ବହୁ ବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ଜବାହରଲାଲ ଯେତେବେଳେ ବିଲାତ ଯାଉଥିଲେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ପରିବାର ସହ ସେମାନଙ୍କ ଘରେ କିଛି ଦିନ କଟାଉଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ଲେଡ଼ି ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ଭାରତବର୍ଷ ଆସୁଥିଲେ ସେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ଘରେ ରହୁଥିଲେ । ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ଏବଂ ଲେଡ଼ି ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ଉଦାର ପ୍ରକୃତିର ଲୋକ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ନିଜ ସ୍ଥାନ ବିଷୟରେ ଏତେ ନିଶ୍ଚିତ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଯେ, ସେମାନେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରି ଏପରିକି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ତଳେ ମଧ୍ୟ ବସୁଥିଲେ ।

ଭାରତ ବିଭକ୍ତୀକରଣର ମୂଳ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଏଭଳି ଆବହାଓ୍ୱା ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଥିଲା ଯେ, ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ "ପଣ୍ଡିତ ମାଉଣ୍ଟ ବ୍ୟାଟେନ" ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରିବା ଭଳି ହୋଇଥିଲା । ସେ ଏଭଳି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ବୁଦ୍ଧିସମ୍ପନ୍ନ ଥିଲେ ଯେ, ବଲ୍ଲଭ ଭାଇଙ୍କ ସହିତ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ଏପରି କି ଜିନ୍ନା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ଖଣ୍ଡିତ ପାକିସ୍ଥାନ ବୋଲି ନିଜେ ଆଖ୍ୟା ଦେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ବିଭକ୍ତୀକରଣ ଶେଷ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ଉଭୟ ଦେଶର ବଡ଼ଲାଟ ହେବେ ବୋଲି ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ପରେ ପରେ ଜିନ୍ନା ନିଜକୁ ପାକିସ୍ଥାନର ପ୍ରଥମ ବଡ଼ଲାଟଭାବେ ଘୋଷଣା କରି ବହୁ ଦିନର ତାଙ୍କ ଆଶା ପୂରଣ କରିଥିଲେ ।

ଆମେ ଯେବେ ସରଳ ବିଶ୍ୱାସୀ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତୁ ତାହେଲେ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ଯେ ତାଙ୍କ ଦେଶରେ ଥିବା ଶ୍ରମିକ ସରକାରଙ୍କ ପରି ସ୍ଥାନୀୟ ଗୋରା ଅମଲାତନ୍ତ୍ରିମାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ଏକଥା ଅତି ସହଜରେ ଜାଣିଥାନ୍ତୁ ।

ଏହି ଗୋରା ଅମଲାତନ୍ତ୍ରିମାନେ ବଡ଼ ସାବଧାନତା ତଥା ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାର ସହ ଦେଶ ବିଭକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ତିଆରି କରିଥିଲେ । ହୁଏତ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଭାରତ [illegible] ଭାରତର ଶାସନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦାୟିତ୍ୱ ଜିନ୍ନା ଏବଂ ଲିଗ୍‌କୁ ସମର୍ପଣ କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏ ଦେଶରେ ଥିବା ଗୋରା ଅମଲ ତନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଏଭଳି ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ ଯାହାକୁ କି ସେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କଲେ । ସେ ଏଠିକି ଆସିବା ପରେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳର ଯୋଜନା ଅନୁଯାୟୀ ଦେଶରେ ଗୋଟିଏ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଉକ୍ତ ସମ୍ପର୍କରେ ପଦେ ସୁଦ୍ଧା କଥା କହିଲେ ନାହିଁ ବା ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ ଦେଲେନାହିଁ । ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇଥିବା ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ପ୍ରସ୍ତାବ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଅଧିକ ସୁବିଧାଜନକ ବୋଲି ସେ ଭାବିଲେ । ବିଲାତର କାଠ ଦଳ ମଧ୍ୟ ଏହାକୁ ପସନ୍ଦ କରିବେ । ଅଟଲିଙ୍କ ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କଲେ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହେବା ପାଇଁ ଦିଆଯାଇଥିବା ଅଧିକାର ଜନିତ ଘୋଷଣା ସେ କରିଥିଲେ । ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନଙ୍କର ବଡ଼ କୃତିତ୍ୱ ହେଲା,ଏହି ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀ କରଣ ଯୋଜନାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ସେ କଂଗ୍ରେସ ନେତୃତ୍ୱକୁ ମଙ୍ଗାଇ ପାରିଥିଲେ । ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ଦଳରେ ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଆସିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଇସ୍‌ମେଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ ଦିନେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଏ ଖବର ପାଇଲି । ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣପାଇଁ ଲିଗ୍ ଯୋଜନାକୁ ସେଖବ୍ ପସନ୍ଦକରୁଥିଲେ । ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ବଡ଼ଲାଟ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅମଲତନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପରି ସେ ଡାକୁଥିବା ସମ୍ମିଳନୀମାନଙ୍କରେ କଂଗ୍ରେସକୁ ବରାବର ଲିଗ୍ ସହିତ ସମଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ କରୁଥିଲେ । ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ପରିତାପର ବିଷୟ ଯେ ଆମେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ନିଜକୁ ଯେଉଁ ଫାସରେ ପକାଇ ଦେଇଥିଲୁ, ତାହା ଫିଟାଇପାରିଲୁ ନାହିଁ ବା ତହିଁରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇପାରିଲୁ ନାହିଁ ।

ଏ ଦେଶରେ ଥିବା ଗୋରା ଅମଲତନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ କଳ୍ପନା ଅନୁଯାୟୀ ଯେବେ ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ପ୍ରସ୍ତାବ ନ ଥିଲା, ତାହେଲେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଭଳି ଗୋଟିଏ ଆଧୁନିକ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ରାଷ୍ଟ୍ର ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଗୋଷ୍ଠୀର ସ୍ୱାର୍ଥ ସଂରକ୍ଷଣ ଆଳରେ ଧର୍ମକୁ ଭିତ୍ତି କରି ନାଗରିକତା ତଥା ଜାତୀୟତା ଭିତ୍ତି ଭଳି ପୁରୁଣାକାଳିଆ ମନୋଭାବ କିପରି ଗ୍ରହଣ କଲା ତାହା ବୁଝିବା କଷ୍ଟକର । ତା ସହିତ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠତାକୁ କେଉଁଠାରେ ଯେ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ସହିତ ସମକକ୍ଷ କରାଯାଇ ବିଗ୍ରହ କରାଯାଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ ବୁଝିବା କଷ୍ଟକର । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରପରି ମଧ୍ୟ ଇଂଲଣ୍ଡ ଜାତୀୟତାର ଭିତ୍ତି ସ୍ୱରୂପ ଧର୍ମ ଯେ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ତାହା ଆଉ ଗ୍ରହଣ କରୁ ନାହିଁ । ସେଠାର ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ରାଷ୍ଟ୍ର ହେଉଛି ଧର୍ମ ନିରପେକ୍ଷ ରାଷ୍ଟ୍ର । ଭାରତବର୍ଷରେ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଇଂଲଣ୍ଡ ପାକିସ୍ଥାନ ପରି ଗୋଟିଏ ଧର୍ମଭିତ୍ତିକ ରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାର କାରଣ ହେଲା । ଯଦିଓ ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ମୁସଲମାନ ଥିଲେ ଉକ୍ତ ଅଂଶ ଇଂରେଜଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଯେଭଳି ଧର୍ମ ନିରପେକ୍ଷ ରାଷ୍ଟ୍ରଭାବେ ଥିଲା, ସେହିଭଳି ରହିଲା ।

ଏଠାରେ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି, ମୁସଲିମ ଲିଗକୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଦିଆଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜିନ୍ନା କାହିଁକି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ଯେ କେବଳ କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ସମସଂଖ୍ୟକ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ପ୍ରତିନିଧି ରହିବାର ସୁବିଧା ପାଇଲେ ସେତିକି ନୁହେଁ, ତା ସାଙ୍ଗକୁ କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଥିଲେ । ପୁନର୍ଗଠିତ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରଙ୍କ ସଭ୍ୟମାନେ ହେଲେ :—

(୧) ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଲାଲ ନେହେରୁ, (୨) ସର୍ଦ୍ଦାର ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ, (୩) ଡକ୍ଟର ରାଜେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦ, (୪) ଶ୍ରୀ ଆସଫ ଅଲ୍ଲି, (୫) ଶ୍ରୀ ରାଜଗୋପାଳାଚାରୀ, (୬) ଡକ୍ଟର ଜନ ମାଥାଇ; (୭) ସର୍ଦ୍ଦାର ବଳଦେବ ସିଂ, (୮) ଶ୍ରୀ ଜଗଜୀବନ ରାମ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

(୯) ଶ୍ରୀ ସି. ଏଚ୍. ଭାବା; (୧୦) ଶ୍ରୀ ଲିୟାକତ୍ ଅଲି ଖାଁ, (୧୧) ଆଇ. ଆଇ. ଚୁନ୍ଦ୍ରିଗର୍, (୧୨) ଅବଦୁଲ ରବ ନିସ୍ତାର, (୧୩) ଶ୍ରୀ ଗଜନାଫର ଅଲ୍ଲି ଖାଁ , (୧୪) ଯୋଗେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମଣ୍ଡଳ ।

କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଜଣେ ହରିଜନ ପ୍ରତିନିଧି ମନୋନୀତ ହୋଇ କେନ୍ଦ୍ର ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରରେ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କୁ (ଜିନ୍ନା) ଆଉ ଜଣେ ହରିଜନ ପ୍ରତିନିଧି ମନୋନୀତ କରିବାକୁ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ପୂର୍ବରୁ ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କାହାରିକୁ ପ୍ରତିନିଧିଭାବେ ମନୋନୀତ କରିବାର ଅଧିକାର ଲିଗ୍‌ର ଥିଛି ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସରକାରରେ ଥିବା କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଏ ବିଷୟ ଉପରେ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ତା ଛଡ଼ା ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ଥିବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଗୋଷ୍ଠୀ ସ୍ଥାନ ପୂରଣ ପାଇଁ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବାକୁ ଲିଗ୍‌ର ଅଧିକାର ମଧ୍ୟ ଜିନ୍ନା ପାଇଥିଲେ । ଏ ସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ କାହିଁକି ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ଉପରେ ଜୋର ଦେଇ ଦୁଇଗୋଟି ସ୍ୱାଧୀନ ସାର୍ବଭୌମ ରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ ? ସେ ଥରେ ଜଣେ ସାମ୍ବାଦିକଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଯେ, ସେ ଯେବେ କଂଗ୍ରେସ ସହିତ ମିଳାମିଶା ନ କରି ତାଙ୍କ ପାକିସ୍ଥାନ ଦାବୀରେ ଅଟଳ ରହନ୍ତି ତା ହେଲେ ତାହା ତାଙ୍କୁ ଦିଆଯିବ ବୋଲି ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର ତତ୍କାଳୀନ ଘରୋଇ ସଚିବ ଫ୍ରାନ୍‌ସିସ୍ ମୁଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲେ । ବିହାର ଦଙ୍ଗାହେଙ୍ଗାମ ପରେ ଦୁଇ ରାଷ୍ଟ୍ର ଅର୍ଥାତ୍ ଭାରତ ଓ ପାକିସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟରେ ଜନସଂଖ୍ୟା ବିନିମୟ ଉପରେ ସେ ଜୋର ଦେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁଡ଼ିଙ୍କ ପ୍ରରୋଚନାରେ ସେ ଆଉ ଜୋର ଦେଲେ ନାହିଁ । ଏହି ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ମନେ ରଖିବା ଦରକାର ଯେ, ବିଲାତରେ ଯେ କୌଣସି ଦଳ କ୍ଷମତାରେ ଥାଉ ପଛକେ ଏବଂ ଯେ କୌଣସି ଲୋକ ଭାରତର ବଡ଼ଲାଟ ବା ଭାରତ ମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଥାଉ ପଛେ ଭାରତର ପ୍ରକୃତ ଶାସକ ଏ ଦେଶରେ ଥିବା ଗୋରା ସିଭିଲ ସର୍ଭିସ ଲୋକେ ଥିଲେ । ଏପରିକି ଶ୍ରମିକ ଦଳ ନିଜ ଦେଶର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ବ୍ୟାପାରରେ ଯେତେ ଉଗ୍ରପନ୍ଥୀ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏ ଦେଶକୁ ଶାସନ କରୁଥିବା ଗୋରା ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ରାୟକୁ ଏଡ଼ିପାରୁ ନ ଥିଲେ ।

ଇଂରେଜ ସରକାର ଲିଗ୍‌କୁ କଂଗ୍ରେସ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଗାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କଂଗ୍ରେସକୁ ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ସ୍ଥାନୀୟ ଅବସ୍ଥାକୁ ଘେନି ଆସିଲେ । କଂଗ୍ରେସରେ ବହୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁସଲମାନ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପଦବୀରେ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହାକୁ ହିନ୍ଦୁ ସଂଗଠନ ବୋଲି କୁହା ନ ଯାଇ ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ସଂଗଠନ ଆଖ୍ୟା ଦିଆଗଲା । ମାନବ ଜାତି ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରେମ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ କୌଣସି ଧର୍ମ, ଜାତି, ବର୍ଣ୍ଣ, ଜାତୀୟତା ବା ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ଦେଖୁ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏ ଦେଶରେ ଥିବା ଗୋରା ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ବରାବର ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁ ବୋଲି ଚିତ୍ରଣ କରୁଥିଲେ । ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କର ବିକାଶ ପାଇଁ ସେ ଯେତେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ କରାଯାଉ ନ ଥିଲା । କଂଗ୍ରେସ ତଥା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି ଚିତ୍ରଣ କରିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକର ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ଉକ୍ତ ବୈଠକରେ ଏହା ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବିଲାତର ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ମ୍ୟାକ-ଡୋନାଲ୍‌ଡ଼ ନିରପେକ୍ଷ ନିଷ୍ପତ୍ତି ବୋଲି ଚିତ୍ରଣ କରାଯାଉଥିବା ତାଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଦେଇ ହରିଜନ-ମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନ ଅଧିକାର ଦେଲେ । ସମସ୍ତ ବଡ଼ଲାଟ ମଧ୍ୟ ଏହି ନୀତି ଅନୁଯାୟୀ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ଆଉ ଯାହା ପଛକେ କରନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସକୁ ଲିଗ୍ ସହିତ ବରାବର ସମତୁଲ କରୁଥିଲେ । ସେ ଆଜି ଯାହା କୁହନ୍ତୁ ପଛକେ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବରାବର ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଏଠି ଦେଉଛି, ୧୯୪୭ ଜୁନ ୨ ତାରିଖ ଦିନ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ କଂଗ୍ରେସ ଓ ଲିଗ୍ ନେତାମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସମ୍ମିଳନୀ ଡାକିଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଜବାହରଲାଲ ଏବଂ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କୁ ଓ ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରୁ ଜିନ୍ନା ଏବଂ ଲିୟାକତ୍ ଅଲ୍ଲିଙ୍କୁ ଡକାଯାଇଥିଲା । ଲିଗ୍ ସଭାପତିଙ୍କୁ ଡକାଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିଙ୍କୁ ସେ କାହିଁକି ଡାକିଲେ ନାହିଁ ବୋଲି କେତେକ ସାମ୍ବାଦିକ ପଚାରିଲେ । ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଏଥିପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ କରାଯିବାରୁ ସେ ଏ ବିଷୟରେ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନଙ୍କୁ କହିଲେ । ଶେଷକୁ ମୋତେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଗଲା । ତା' ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲିଗ୍ ଓ କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରତିନିଧି ସଂଖ୍ୟା ଯେପରି ସମାନ ରହେ, ସେଥିପାଇଁ ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରୁ ଅବଦୁର ରାବ ନିସ୍ତାରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଡକାଗଲା । ମୁଁ ଏଭଳି ଭାବେ ବ୍ୟବହାରରେ ଭାଗୀଦାର ହେବାକୁ ଚାହୁଁ ନ ଥିବାରୁ ୧୯୪୭ ଜୁନ ୩ ତାରିଖ ଦିନ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଚିଠି ଲେଖି ଜଣାଇ ଦେଲି ଯେ, ଭବିଷ୍ୟତରେ କଂଗ୍ରେସ ଓ ଲିଗ୍‌କୁ ଯେବେ କୌଣସି ସମ୍ମିଳନୀକୁ ଡକାଯାଏ, ତହିଁରେ ଜବାହରଲାଲ ଏବଂ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରତିନିଧିଭାବେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଯିବ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ସଂଗଠନ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବାକୁ ପୂରା ଅଧିକାର ରହିବ । ଏହି ଚିଠିଟି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦେଖାଇବାରୁ ସେ ଏହା ନ ପଠାଇବାକୁ କହିଲେ । ପୂର୍ବରୁ ସେ ନିଜେ ମୌଲାନାଙ୍କୁ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପାଖକୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପାଇଁ ନ ଯାଇ ଜବାହରଲାଲଙ୍କୁ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବାକୁ ରାଜିହେବା ଉଚିତ ବୋଲି କହିଥିବା ବିଷୟ ମୁଁ ଯୁକ୍ତି କଲି । ତହୁଁ ସେ କହିଲେ ଯେ ମୌଲାନା ଦୋଭାଷୀ ସାହାଯ୍ୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିବାରୁ ଓ ଏଭଳି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ତାହା ଅସୁବିଧା-ଜନକ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା କରାଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତା ହେଲେ ଉଭୟ ପକ୍ଷ ପରସ୍ପର କଥା ବୁଝିପାରିବେ । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ କହିଲେ ଯେ, ମୌଲାନା ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ଜାଣିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଇଂରେଜୀ ଭାଷାର ଜଟିଳତା ବୁଝି ପାରିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ମୋ ସମ୍ପର୍କରେ ଏହା ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ଏ ବିଷୟ ବନ୍ଦ କରାଯିବା ଉଚିତ ।

କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଗୋରା ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରାଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ହଇରାଣ କରାଯାଉଥିଲା । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରତି ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ ଥିଲା । ବିଲାତ ସରକାର ବିପ୍ଳବୀମାନଙ୍କ ସହ ମିଳାମିଶା ପାଇଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିବାରୁ ସେମାନେ ଅଧିକ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ଥିଲେ । ତେଣୁ ଦେଶ ବିଭକ୍ତି ପାଇଁ ଶ୍ରମିକ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ବା ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନଙ୍କୁ ଦାୟୀ କରିବା ଭୁଲ ହେବ । ଗୋରା ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଏଥିପାଇଁ ଯତ୍ନ ସହକାରେ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ତିଆରି କରି ସାରିଥିଲେ ।

ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୂର୍ବବଙ୍ଗରେ ଗସ୍ତ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଅଟଲିଙ୍କ ଘୋଷଣାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି କଲେ । ଇଂରେଜମାନେ ଏ ଦେଶ ଛାଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି ଏ ବିଷୟରେ ସେ ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ହେଲେ । ତେଣୁ ଆମେ ଯେବେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସତର୍କତା ଅବଲମ୍ବନ ନ କରୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆସିବା ଭିତରେ ତହିଁରେ ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଯିବ, ଯାହା ଫଳରେ କି ତାହାର ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଏବଂ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥିବ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ମରଣ ରଖିବା ଦରକାର ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦେଶ ବିଭକ୍ତିକୁ ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଦେଖୁଥିଲେ କଂଗ୍ରେସ ନେତୃବୃନ୍ଦ ସେ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଦେଖୁ ନ ଥିଲେ । ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗାହଙ୍ଗାମା ଏବଂ ପରସ୍ପର ମରାମରି ଯାହାର ଶେଷ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନାହିଁ ତା ଅପେକ୍ଷା ଦେଶ ବିଭକ୍ତି କମ୍ କ୍ଷତିକାରକ ବୋଲି ସେମାନେ ଭାବୁଥିଲେ । କେତେକ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀଙ୍କୁ ଭାଷଣ ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଯେ, ଅରାଜକତାର ଭୂତ କଂଗ୍ରେସ ନେତୃବୃନ୍ଦଙ୍କୁ ଘାରିଥିବାରୁ ସେମାନେ ଦେଶ ବିଭକ୍ତିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ।

ଅଟଲିଙ୍କ ଘୋଷଣା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ୧୯୪୭ ମାର୍ଚ୍ଚ ୬ ତାରିଖ ଦିନ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ବସିଲା । ପଞ୍ଜାବର ଶାସନଗତ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ପାଇଁ ଦାବୀ କରାଯାଇ କମିଟିର ବିଚାର ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଚିଠା ପ୍ରସ୍ତାବ ତିଆରି କରାଯାଇ ଥିଲା । ପଞ୍ଜାବର ମୁସଲମାନମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା କରାଯାଉଥିବା ଅତ୍ୟାଚାର କଲିକତା, ନୂଆଖାଲି ବା ବିହାରରେ ହୋଇଥିବା ଅତ୍ୟାଚାର ତୁଳନାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ଥିବାରୁ ଏପରି ଦାବୀ କରାଯାଇଥିଲା । ରାଓଲପିଣ୍ଡି ପରି ସୀମାନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ କୌଣସି ସରକାର ନ ଥିଲା । ଏଭଳି ଶାସନଗତ ବିଭକ୍ତୀକରଣର ପରିଣତି ସ୍ୱରୂପ ଦେଶ ବିଭକ୍ତି ପାଇଁ ରାସ୍ତା ଖୋଲିଯିବ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଥିବାରୁ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବର ବିରୋଧ କରୁଥିଲି । ତେଣୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେ ସମୟରେ ନୂଆଖାଲିରୁ ଆସି ପାଟନାରେ ପହଞ୍ଚିଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଟେଲିଫୋନରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲି । ପାଟନାରେ ଥିବା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜଣେ ସାଧୁ ପ୍ରକୃତିର ଅନୁଗାମୀ ଟେଲିଫୋନ ଧରିଲେ । ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଟେଲିଫୋନ ନିକଟକୁ ଡାକିବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ମୁଁ ତାଙ୍କ ସହିତ କଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ ଚାହେଁ ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ସେତେବେଳେ ରାଜଧାନୀରେ ଘଟୁଥିବା ରାଜନୀତି ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ବା ଏହି ମହତ ଲୋକଙ୍କୁ କଣ ବୁଝାଇଥାନ୍ତି ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଏଭଳି କେତେକ ଲୋକଙ୍କୁ ପାଖରେ ରଖିଥାନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା କାର୍ଯ୍ୟର ଦାୟିତ୍ୱ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ବହୁତ ସମୟରେ ଏହା ଅସୁବିଧାର କାରଣ ହୁଏ ।

ଚିଠା ପ୍ରସ୍ତାବଟି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ଗୃହୀତ ହେଲା । ମୁଁ ନିଜର ବିରୋଧ ମତ ପ୍ରକାଶ କଲି । ଅବସ୍ଥାର ଗତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏପରି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ସଭ୍ୟମାନେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେ ଯେ, ମୁସଲିମ ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରୁ ଦାବୀ କରାଯାଉଥିବା ପାକିସ୍ଥାନ ପ୍ରତି ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କର ସମର୍ଥନ ଥିବାରୁ ତାହା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ଅନିର୍ବାର୍ଯ୍ୟ । ଯେବେ ଭାରତକୁ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଏ, ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପଞ୍ଜାବ ଏବଂ ବଙ୍ଗଳା ବିଭକ୍ତୀକରଣ ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ତେଣୁ କମ୍ କ୍ଷତିକାରକ ଭାବେ ସେମାନେ ପଞ୍ଜାବର ଶାସନଗତ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ପାଇଁ ଦାବୀ କରିଥିଲେ । ଏହି ନୀତି ବଙ୍ଗଳା ପ୍ରତି ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ହେବ କି ନାହିଁ ବୋଲି ସମ୍ବାଦଦାତାମାନେ ପଚାରିବାରୁ "ଏହା ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ" ବୋଲି ମୁଁ ଜବାବ ଦେଇଥିଲି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନୈରାଶ୍ୟ ଏବଂ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତି ହେବା ପରେ ସେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ପହଞ୍ଚି ଆଶାବାଦ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିଥିବା ଚୀନର ଦୂତ ଭବିଷ୍ୟତରେ କ'ଣ ହେବ ବୋଲି ପଚାରିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ, "ମୁଁ ହେଉଛି ଜଣେ ଚରମ ଆଶାବାଦୀ । ବର୍ତ୍ତମାନ ବଙ୍ଗଳା ବିହାର ଏବଂ ପଞ୍ଜାବରେ ଯେଉଁ ଅମାନୁଷିକ ରକ୍ତର ସ୍ରୋତ ବହୁଛି ତାର ଭାଗୀଦାର ହେବା ଭଳି ଆଦିମ [illegible] ଶ୍ରମ ବୃଥା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହେବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆମେ ଯେ ବୈଦେଶିକ ବନ୍ଧନ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଯାଉଛୁ, ଏହା ହେଉଛି ତାହାର ନିଦର୍ଶନ । ଏଥିପାଇଁ ଭିତରେ ଥିବା ସମସ୍ତ ଆବିଳତା ବାହାରକୁ ଆସିଛି । ଗଙ୍ଗା ନଦୀରେ ବନ୍ୟା ହେଲେ ଜଳ ମାଟିଆ ହୋଇଯାଏ । ବନ୍ୟା ଛାଡ଼ିଗଲେ ଆଖିକୁ ଶାନ୍ତ କରୁଥିବା ପରିଷ୍କାର ନୀଳ ଜଳରାଶି ପୁଣି ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ସେଇଥିପାଇଁ ହିଁ ମୁଁ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନାହିଁ । ଭାରତର ମାନବ ଆଦିମ ଯୁଗର ମାନବରେ ପରିଣତ ହେବା ଦେଖିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଇଚ୍ଛା କରେ ନାହିଁ । ଭବିଷ୍ୟତରେ କଣ ହେବ ତାହା ବା କିଏ କହିପାରିବ ?" ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘଟଣାରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅତିରିକ୍ତ ଆଶାବାଦୀ ଥିଲେ ।

ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ଭାରତବର୍ଷରେ ପହଞ୍ଚି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଡାକିଲେ । ତଦନୁଯାୟୀ ମାର୍ଚ୍ଚ ୩୧ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦିଲ୍ଲୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଭାରତର ବିଭକ୍ତୀକରଣ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି କ୍ଷତିକାରକ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ଏହାକୁ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ମୁସଲିମ ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରୁ ସରକାର ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ଉଚିତ ବୋଲି ସେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ । ଯେବେ ଜିନ୍ନା ଭାରତର ସମସ୍ତଙ୍କ ଚରମ ସ୍ୱାର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ କଂଗ୍ରେସ ତାଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରିବ । ସରକାର ସବୁ ଲୋକଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ତାହା ଦେଖି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାର ଏକମାତ୍ର ବିଚାରକ ହେବେ ବଡ଼ଲାଟ । ଯେବେ ଲିଗ୍ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ ନ କରେ, ତା ହେଲେ ଉକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବ କଂଗ୍ରେସକୁ ଦିଆଯିବ । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଭଲ ଥିଲା ଏବଂ ଏହା ସେ ପସନ୍ଦ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏପରି ହେଲେ ଭାରତ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ପାଇଁ ସେମାନେ କରିଥିବା ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ଭଣ୍ଡୁର ହୋଇଯିବ ବୋଲି ଭାବି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପରାମର୍ଶଦାତାମାନେ ଏହା ସଫଳ ହେବା ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ । ସର୍ଦ୍ଦାର ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ବିପକ୍ଷରେ ବୋଲି ସେମାନେ ଭଲରକମ ଜାଣିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଜବାହରଲାଲ ଶେଷକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଏକମତ ହେଲେ ଉଭୟଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ଏହା ଗୃହୀତ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ସେମାନେ ଭୟ କରୁଥିଲେ । ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ଉପରେ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବ ଥିବା ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣାଥିଲା । ତେଣୁ ବଡ଼ଲାଟ ଏହି ଯୋଜନା ଗ୍ରହଣ କରିନାହାନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେଲେ । ଜବାହରଲାଲ ଯେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦେଖା କଲେ ଉକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅସୁବିଧା ଥିବାରୁ ସେ ଏହା ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଜଣାଇଥିଲେ ।

ଏହି ଯୋଜନାକୁ ଉଭୟ ନେତା ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ଦ୍ଦାର ତଥା ଜବାହରଲାଲ ଅଗ୍ରାହ୍ୟ କରିବାରୁ ଏହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀକମିଟିରେ ଗୃହୀତ ହେଲା ନାହିଁ ବା ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧିକ କିଛି ଅଗ୍ରସର ହେଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜକୁ ଏକା ମନେ କରି ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ ପରାଜିତ ହେଲେ ବୋଲି ମତବ୍ୟକ୍ତ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ଭଳି ଗୁରୁତର ପ୍ରଶ୍ନ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ନିଜ ମତରେ ଦୃଢ଼ ରହିଲେ । ଅତି ଦୁଃଖରେ ସେ କହିଥିଲେ, "ମୋର ଉଦ୍ୟମର ଶୁଦ୍ଧତା ବର୍ତ୍ତମାନ ହିଁ କେବଳ ପରୀକ୍ଷାର ସମ୍ମୁଖୀନ । ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ମୋର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରାର୍ଥନା—ଏହା ଦେଖିବା ପାଇଁ ମୋତେ ସେ ବଞ୍ଚାଇ ନ ରଖନ୍ତୁ । ସମସ୍ତଙ୍କ ବିରୋଧ ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ମତରେ ଦୃଢ଼ ରହି ପରିଷ୍କାର ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ମୋତେ ସେ ଯେପର ଶକ୍ତି ତଥା ବିଚକ୍ଷଣତା ଦେବା ଦରକାର ତାହା ଶୁଦ୍ଧତା ହିଁ ମୋତେ ଦେଇପାରିବ ।" ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଯେଉଁ ତିକ୍ତ ମତଭେଦ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା, ତା ଫଳରେ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ସୁଯୋଗ ପାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ, "କଂଗ୍ରେସ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନାହିଁ, ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଅଛି ।" ପୂର୍ବ ଉଲ୍ଲିଖିତ ମତେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେବେ ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣକୁ ବିରୋଧ କରିଥାନ୍ତେ, ତା'ହେଲେ ସେ ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ନିଖିଳ ଭାରତୀୟ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବୈଠକରେ ପାସ ହୋଇ ପାରି ନ ଥାନ୍ତା ।

୧୯୪୭ ମସିହା ଅପ୍ରେଲ ମାସରେ ବିହାର ଦଙ୍ଗାହେଙ୍ଗାମ ପରେ ଶାନ୍ତିଶୃଙ୍ଖଳା ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟ ଲୋକଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ବ୍ୟଗ୍ରତା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସେ ଏ ବିଷୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିବାରୁ ସେ ତହିଁରେ ରାଜି ହେଲେ । ତଳଲିଖିତ ଚିଠା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଗଲା ।

"ନିକଟଅତୀତରେ ଅରାଜକତା ଜନିତ ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ଭାରତର ସୁନାମରେ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଆଞ୍ଚ ଆସିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆକ୍ରମଣକାରୀ ଏବଂ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ନିର୍ବିଶେଷରେ ନିରୀହ ଜନତା ଯେପରି ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଦୁଃଖର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଛନ୍ତି, ତାର ଆମେ ତୀବ୍ର ନିନ୍ଦାବାଦ କରୁଛୁ ।

"ରାଜନୈତିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଲାଭ ପାଇଁ ସବୁ ସମୟରେ ହିଂସାର ଆଶ୍ରୟ ନେବା ପଦ୍ଧତିକୁ ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରୁଛୁ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷର ସମସ୍ତ ସଂପ୍ରଦାୟ ଲୋକଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରୁଛୁ ଯେ, ସେମାନେ ଯେଉଁ ମତାବଲମ୍ବୀ ହୋଇଥାନ୍ତୁ ପଛକେ କେବଳ ହିଂସା ତଥା ବିଶୃଙ୍ଖଳାଜନିତ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଦୂରରେ ନ ରହି ସେଭଳି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଉତ୍ସାହିତ କଲା ଭଳି ବକ୍ତୃତା ବା ଲେଖା କିଛି ପ୍ରକାଶ ନ କରନ୍ତୁ ।"

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବିହାର ଯିବାର ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ଉକ୍ତ ଚିଠାଟିରେ ସ୍ୱାକ୍ଷର କରି ପାଟନା ଗଲେ । ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ କହିଗଲେ ଯେ, ଏହି ନିବେଦନରେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିଙ୍କ ଦସ୍ତଖତ ନ ରହିଲେ ଏହା କଂଗ୍ରେସ ଓ ଲିଗ୍ ଉଭୟଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କରାଯାଇଛି ବୋଲି ଧରାଯିବ ନାହିଁ ଏବଂ ସେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଦସ୍ତଖତ କରିଛନ୍ତି ଓ ଜିନ୍ନା ନିଜର ଦାବୀ ଅନୁଯାୟୀ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଦସ୍ତଖତ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଧରାଯିବ । ସେ ଉକ୍ତ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହେବା ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହା କହି ଚାଲିଗଲେ ଏବଂ ଅପ୍ରେଲ ୧୩ ତାରିଖ ଦିନ ମାଉଣ୍ଟ ବ୍ୟାଟେନଙ୍କଠାରୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ତାର ପାଇଲେ ।

"ଆପଣ ଦିଲ୍ଲୀ ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ହିଂସାତ୍ମକ କାଣ୍ଡର ନିନ୍ଦା କରାଯାଇ ଯେଉଁ ବିବୃତିରେ ଦସ୍ତଖତ କରିଥିଲେ ତହିଁରେ କେବଳ ଆପଣଙ୍କର ଏବଂ ତାଙ୍କର ଦସ୍ତଖତ ଯେବେ ରହିବ ତା'ହେଲେ ମିଷ୍ଟର ଜିନ୍ନା ଦସ୍ତଖତ କରିବାକୁ ରାଜି ହେବେ । ଆପଣଙ୍କ କହିବା ମତେ ମିଷ୍ଟର କୃପାଲିନୀଙ୍କ ଦସ୍ତଖତ ସେଥିରେ ରଖିବା ପାଇଁ ସର୍ତ୍ତ କରିଥିଲେ ବୋଲି ଖବର ପାଇଲି । ଆପଣଙ୍କ ଉତ୍ତର ନ ପାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିବୃତିଟି ସମ୍ବାଦପତ୍ରକୁ ଦେଉ ନାହିଁ । ପଣ୍ଡିତ ନେହେରୁ ମୋ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଉପରେ ଏ ବିଷୟଟି ପୁରାପୁରି ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆପଣଙ୍କ ମତାମତ ଜାଣିବା ଦରକାର ବୋଲି ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁଛି । କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ଦସ୍ତଖତ ନ ରହିଲେ ଜିନ୍ନା ଦସ୍ତଖତ କରିବାକୁ ରାଜି ହେବେ ନାହିଁ । ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ଆପଣ ରାଜି ହେବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ନିବେଦନ କରୁଛି ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବଡ଼ଲାଟ ଏହି ତାର ପଠାଇବା ପୂର୍ବରୁ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲେ । ଉକ୍ତ ଶାନ୍ତି ନିବେଦନରେ କୃପାଳିନୀ ଦସ୍ତଖତ କଲେ ମୁସଲିମ ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରେ କିଛି ଅସୁବିଧା ହେବ କି ନାହିଁ ବୋଲି ପଚାରିବାରୁ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ଜିନ୍ନା ଜବାବଦେବାସତ୍ତ୍ୱେ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ଉକ୍ତ ତାର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପଠାଇଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜବାବଦେଲେ, "ମୋ ମତରେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଦସ୍ତଖତ କରିବା ଉଚିତ । କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିଙ୍କୁ ବାଦ ଦେବାର କାରଣ ଆପଣ ଜାଣିବା ଉଚିତ । କିନ୍ତୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଶେଷ ନିଷ୍ପତ୍ତିକରିବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ଜବାହରଲାଲ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ଛାଡ଼ି ଦେଉଛି । ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ଜବାହରଲାଲ ଯେପରି କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିଙ୍କ ଦସ୍ତଖତ ଉପରେ ଜୋର ନ ଦିଅନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କଲେ । ଜବାହରଲାଲ ତାଙ୍କ ଜବାବରେ ନୀତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ସେ ଏକମତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏ ସମ୍ପର୍କୀୟ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ଭାର ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲେ । ଏହା ପରେ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ୧୫ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ତାର ପଠାଇଲେ :—"ମୁଁ ଆନନ୍ଦର ସହିତ ଆପଣଙ୍କୁ ଜଣାଉଛି ଯେ, ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଜବାହରଲାଲ ମୋତେ ଛାଡ଼ିଦେଇଛନ୍ତି । ଏଭଳି ନିବେଦନ ଜନିତ ବିବୃତି ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜରୁରୀ ମନେ କରୁଥିବାରୁ ଏହା କେବଳ ଆପଣଙ୍କର ଓ ମିଷ୍ଟର ଜିନ୍ନାଙ୍କର ଦସ୍ତଖତରେ ଦିଆଯିବା ପାଇଁ ମୁଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରୁଛି ।" ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଶାନ୍ତି ପାଇଁ ନିବେଦନ ପତ୍ର ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ ବିଷୟରେ ଭୟ କରୁଥିଲେ ତା' ସତ୍ୟ ବୋଲି ଅଳ୍ପ ସମୟରେ ଜଣାଗଲା । ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଖବରକାଗଜମାନେ ପ୍ରଚାର କଲେ ଯେ, ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ଭାବେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିଭାବେ ଜିନ୍ନା ଏଥିରେ ଦସ୍ତଖତ କରିଛନ୍ତି । କଂଗ୍ରେସ ଏବଂ ଲିଗ୍ ମଧ୍ୟରେ ବିଜ୍ଞ ତଥା ନିରପେକ୍ଷ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିବା ବଡ଼ଲାଟ କିପରି ସମତୁଲ ରଖୁଥିଲେ ଏହା ହେଉଛି ତାର ନିଦର୍ଶନ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଇଂରେଜ ସରକାର ତଥା ମିଷ୍ଟର ଜିନ୍ନା ପରସ୍ପର ସହଯୋଗରେ ନିଜ ନିଜର ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ଏହିସବୁ ଘଟଣାରୁ ଜଣାପଡ଼େ । ଉପସ୍ଥିତ ଘଟଣାରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟ ବ୍ୟଗ୍ରତା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଇଂରେଜମାନେ ରାଜନୈତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ କରୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ ଥିଲା ।

ତାଙ୍କ ପହଞ୍ଚିବା ମାସକ ମଧ୍ୟରେ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ ଯେ, କ୍ଷମତା ଯେବେ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ହସ୍ତାନ୍ତର କରାଯିବ ତା'ହେଲେ ଦେଶ ପ୍ରଥମେ ବିଭକ୍ତ ହେବା ଦରକାର । ତେଣୁ ଇଂରେଜ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ସମ୍ମତିରେ ଜୁନ ପ୍ରଥମ ସପ୍ତାହରେ ସେ କରିଥିବା ଘୋଷଣା (ପରିଶିଷ୍ଟ ୧୫)ରେ (୧) ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ମୁସଲମାନ ରହୁଥିବା ଦୁଇଟି ଅଞ୍ଚଳରେ ଭାରତ ବିଭକ୍ତ ହେବ ଏବଂ (୨) ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ଓ ଆସାମର ସିଲହଟ କାହା ସଙ୍ଗରେ ରହିବ, ସେଥିପାଇଁ ସଂପୃକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ ଗଣଭୋଟ କରାଯିବ ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ । ପ୍ରସ୍ତାବ ବିଚାର କରିବା ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକ ବସିଲା । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ମତାମତ ପରିଷ୍କାର ଜଣାଥିବାରୁ ସେ ଏହାର ବିରୋଧ କଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ମିଳିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଶ ଯେବେ ବିଭାଗ କରାଯାଏ, ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତାହା ଗ୍ରହଣ ନ କରି ଆହୁରି ୧୦ ବର୍ଷ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ ।

ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ଯେ, ଜୀବନରେ ସେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସଂଗ୍ରାମ କରିବେ ବୋଲି ... ଙ୍କ କାରାମୁକ୍ତି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପରେ ମୋତେ ପୁନାଠାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ । ସେ ଜଣେ ପ୍ରକୃତ ବିପ୍ଳବୀ ଥିଲେ । କୌଣସି ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯେବେ ଅହିଂସାତ୍ମକ ରହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରତିଶୋଧ ମୂଳକ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ ନ ପାଏ ତା'ହେଲେ ଉକ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବାରେ ଲୋକେ ଯେବେ କଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କରି ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପଡ଼ି ଧନସମ୍ପଦ ନଷ୍ଟ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ସେଥିପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରୁ ନ ଥିଲେ । ୧୯୪୨ ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ସେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କୁ ଦେଶକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ହାତରେ ବା ଅରାଜକତା ଭିତରେ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଚାଲିଯିବାକୁ କହିଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସରେ ଅର୍ଥାତ ଅହିଂସାରେ ଦୃଢ଼ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅରାଜକତା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିପ୍ରତି ସେ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେବେ ହିଂସାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥାନ୍ତେ, ତାହେଲେ ସେ ଯେଉଁ ଦାବୀ ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ, ସେଥିପାଇଁ ଆନ୍ଦୋଳନ କରି ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କିଛି ମନେ କରି ନ ଥାନ୍ତେ । ତା'ହେଲେ ମାନବ ଜାତି ଇତିହାସରେ ଯେଉଁ ସଂହାର କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆମର ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସେ ଜଣେ ହୋଇଥାନ୍ତେ । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେଉଁମାନେ ସଭ୍ୟ ଥିଲୁ, ସେମାନଙ୍କର ସେପରି ବୀରୋଚିତ ସାହସ ନ ଥିଲା । କାଳେ ଅରାଜକତା ହୋଇଯିବ ଏହି ଭୟ ଆମକୁ ପୂରାପୂରି ଗ୍ରାସ କରିଥିଲା । ଇଂରେଜ ସରକାର ମୁସଲିମ ଲିଗ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବାଭଳି ସୂତ୍ର ନ ବାହାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ଦେଶରେ ରହିବ ବୋଲି ଆମେ ଭାବି ନେଇ ଥିଲୁ । ତାହାହେଲେ ନୂଆଖାଲି, ବିହାର ଏବଂ ପଞ୍ଜାବରେ ଯାହା ସବୁ ଘଟିଲା, ତାହା ବାରମ୍ବାର ଘଟିଥାଆନ୍ତା । ଆମେ ଏ କଥା ଭୁଲିଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ଯେ ସେମାନଙ୍କୁ ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠଙ୍କ ଦୟାରେ ଛାଡ଼ିଯିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଇଂରେଜ ସରକାର ବାରମ୍ବାର ବଚନ ଦେଇଥିବାରୁ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଗୋଷ୍ଠୀ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନେ ଏ ଦେଶକୁ ଛାଡ଼ିଯାଇ ନ ଥାନ୍ତେ । ୧୯୪୨ ମସିହାରେ କ୍ରିପ୍‌ସ ମଧ୍ୟ କହିଥିଲେ ଯେ କୌଣସି ଭାରତୀୟ ଗଡ଼ଜାତ ବା ପ୍ରଦେଶ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅଲଗ ରହିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ତା ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରାଯାଇ ଭାରତୀୟ ଇଉନିୟନକୁ ଦିଆଯାଉଥିବା ପାହିଆ ଦିଆଯିବ ।

ଫେବୃୟାରୀ ୨୦ ତାରିଖରେ ''ଯେବେ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭାରେ ସମସ୍ତ ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରତିନିଧି ଯୋଗଦେବା ସମ୍ଭବ ନ ହୁଏ ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରତିନିଧି ମାନେ ଏକତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେହି ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରହିବ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷମତା ସଂପୃକ୍ତ ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାରଙ୍କୁ ହସ୍ତାନ୍ତରିତ କରାଯିବ'' ବୋଲି ଅଟଲି ଯାହା କହିଥିଲେ ତହିଁରେ କେବଳ କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କ ଉକ୍ତିକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଗଲା । ଯେବେ ଇଂରେଜ ସରକାର ଲିଗ୍‌ର ପାକିସ୍ଥାନ ଦାବୀ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ଏ ଦେଶ ଛାଡ଼ି ଚାଲି ଯାଇଥାନ୍ତେ ତାହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ସମୟରେ ପ୍ରାୟ ସବୁ ମୁସଲମାନ ଲିଗ୍ ମତବାଦୀ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁସଲମାନ ସଂପ୍ରଦାୟକୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରିବା ସମ୍ଭବପର ହୋଇନଥାନ୍ତା । ସେତେବେଳେ ନିଜ ସଂପ୍ରଦାୟ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଜାତୀୟବାଦୀ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ପ୍ରାୟ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ନ ଥିଲା । ୧୯୩୫ ମସିହା ଶାସନ ଆଇନ ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତି ପ୍ରଦେଶରେ ଆମର କଂଗ୍ରେସ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳକାର ଆଇନ ଅନୁଯାୟୀ ଉକ୍ତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳମାନଙ୍କର କ୍ଷମତା ସୀମାବଦ୍ଧ ଥିଲା । ତାହା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରାଯାଉଛି ବୋଲି ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ପାଟିତୁଣ୍ଡ ହୋଇ ପୀର୍‌ପୁର ରିପୋର୍ଟ ନାମକ କୁଖ୍ୟାତ ପୁସ୍ତିକା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଲିଗ୍‌କୁ ଅଂଶୀଦାର କରି ମିଳିତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କରା-

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହା ମଧ୍ୟ ବିଫଳ ହୋଇଥିଲା । ଲିଗ୍ ଥିଲା ଜିନ୍ନାଙ୍କର ହସ୍ତମୁଦି ମାହାଲ ପରି ଏବଂ ଇଂରେଜ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ପରାମର୍ଶଦାତା ।

ଜିନ୍ନାଙ୍କର ଐତିହାସିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ନ ଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷରେ ଶତାବ୍ଦୀ ଶତାବ୍ଦୀ ବ୍ୟାପୀ ମୁସଲମାନ ରାଜୁତି ସମୟରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବା ସମ୍ମିଳିତ ସଂସ୍କୃତି ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଧାରଣା ନ ଥିଲା ବା ସେ ତାହା ପସନ୍ଦ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇଥିବା ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ପବିତ୍ର ସଂସ୍କୃତି ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ଥିବା ଆଜମିର ସରିଫ୍, ବିହାର ସରିଫ୍ ଏବଂ ନିଜାମୁଦ୍ଦିନ ପ୍ରଭୃତି ପବିତ୍ର ତୀର୍ଥସ୍ଥାନମାନଙ୍କୁ ମୁସଲମାନମାନେ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବା ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ । ମୁସଲମାନ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ଚରମ ନିଦର୍ଶନ ତାଜମହଲ, ଜୁମା ମସଜିଦ, ହୁମାୟୁନ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ସମାଧି ସ୍ଥାନ ଭାରତବର୍ଷରେ ତାଙ୍କ କଳ୍ପିତ ପାକିସ୍ଥାନ ଅନୁଯାୟୀ ରହି ଯାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ସେଥିପ୍ରତି କୌଣସି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟର ମିଳିତ ଉଦ୍ୟମରେ ସାହିତ୍ୟ, କବିତା, ଭାଷା, ସ୍ଥାପତ୍ୟ, ସଂଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟରେ ଯେଉଁ ମିଳିତ ସଂସ୍କୃତି ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲା ତାହା ଧ୍ୱସ୍ତବିଧ୍ୱସ୍ତ କରି ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ସେ ଇଚ୍ଛୁକ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏ ସବୁର କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱ ନ ଥିଲା । ଏଭଳି ଜଣେ ଲୋକ ସଙ୍ଗେ ଯେତେ ସହଯୋଗ କଲେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ମିଳାମିଶା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ନିଜର ନୀତି ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ନେତାଙ୍କୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ଓ ଏପରି କି ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠକୁ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନରେ ପରିଣତ କରିବା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ରାଜି ହୋଇ ମୁସଲିମ ଲିଗ୍‌କୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସୁବିଧା ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜିନ୍ନା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଏକତା ପାଇଁ ପାରୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ନଭେମ୍ବର ୨୬ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ନୂଆଖାଲିରୁ ଲେଖିଥିବା ଚିଠିରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡ଼େ । ସେ ଲେଖିଥିଲେ, "ତୁମେ ଜାଣ ମୁଁ ଶ୍ରୀରାମପୁରରେ ଏକାକୀ ଅଛି । ଅଧ୍ୟାପକ ନିର୍ମଳକୁମାର ଏବଂ ପର୍ଶୁରାମ ମୋ ପାଖରେ ଅଛନ୍ତି . . . । ଏଠାରେ କୌଣସି ସଂଯୋଗକାରୀ ରାସ୍ତା ନ ଥିବା ଶହ ଶହ ଗ୍ରାମ ଅଛି । ପାଣି ଶୁଖିଗଲେ . . . . ଚାଲି କରି ଯିବା ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ । ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଏଠାରେ ରହିବି । କେବଳ ଭଗବତ୍‌କୃପା ହେଲେ ଏଠାରେ ମାନସିକ ଶାନ୍ତି ପାଇବା ସମ୍ଭବ । ମୁଁ ଆଜି ସେବାଗ୍ରାମ, ଦିଲ୍ଲୀ, ଉରୁଲି ଏବଂ ପଞ୍ଚଗାନି ସବୁ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ିଛି । ମୁଁ କରିବି ବା ମରିବି । ଏଠାରେ ମୋର ଅହିଂସା ପରୀକ୍ଷାର ସମ୍ମୁଖୀନ । ମୁଁ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭାକୁ ଯିବି ନାହିଁ । କାରଣ ସେଠାରେ ମୋର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ଯେବେ ମୋ ସହିତ ଦେଖାକରିବା ଦରକାର, ତାହାହେଲେ ଜବାହରଲାଲ, ସର୍ଦ୍ଦାର, ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ, ରାଜାଜୀ, ମୌଲାନା ପାଞ୍ଚ ଜଣ ଏକତ୍ର ବା ଜଣ ଜଣ କରି ବା କୃପାଳିନୀ ମୋ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିପାରନ୍ତି ।" ଦିଲ୍ଲୀ ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁସବୁ ଘଟଣା ଘଟୁଥିଲା, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରୁ ନ ଥିଲେ । ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପାଇଁ ନିଜର ମୂଲ୍ୟବାନ ଜୀବନକୁ ସେ ବିପନ୍ନ କରୁଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ଏବଂ ଯେଉଁଠାରେ ସେ ଉପବାସ କରୁଥିଲେ କ୍ଷଣିକ ପାଇଁ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅନ୍ୟ କୌଣସିଠାରେ ପୁଣି ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଦେଖା ଦେଉଥିଲା । ତାଙ୍କ ଉପବାସର କେବଳ କ୍ଷଣିକ ପ୍ରଭାବ ଅନୁଭୂତ ହେଉଥିଲା । ପ୍ରକୃତ ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉ ନ ଥିଲା । କଲିକତାରେ ଶାନ୍ତି ଉଦ୍ୟମକୁ ସାଂଗଠନିକ ଭିତ୍ତି ଦେବା ପାଇଁ ସେ "ଶାନ୍ତିସେନା" ଗଠନ କରିଥିଲେ । ସେଠାରେ ହିନ୍ଦୁ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଥିବାରୁ ଏବଂ ସରକାରଙ୍କ ଉପରେ କାହାରି ଭରସା ନ ଥିବାରୁ [illegible] ଥିଲେ । ଦେଶ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବିଭକ୍ତୀକରଣ ପରେ ପରେ ଯେତେବେଳେ ଏହି ସଂଗଠନ ଗଠିତ ହେଲା, ମୁଁ ସେତିକିବେଳେ କଲିକତାରେ ଥିଲି । କଲିକତାର ବହୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଶାନ୍ତିସେନା ଅନୁଷ୍ଠାନ ପକ୍ଷରୁ ପଦଯାତ୍ରା କରାଯାଉଥିଲା । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏହି ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ଯାଉଥିବା ଦୁଇ ଜଣ ଉଦୀୟମାନ ହିନ୍ଦୁ ଯୁବକଙ୍କୁ ଉଗ୍ରପନ୍ଥୀ ମୁସଲମାନ ଜନତା ଜୀବନରେ ମାରି ଦେଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ନିକଟରେ ବିଭା ହୋଇଥିଲା । ହୁଏତ ଶେଷକୁ ଏପରି ସଂଗଠନ କରାଯାଇ ପାରିଥାନ୍ତା, ଯାହା ଫଳରେ କି ଶାନ୍ତି ସେନାମାନେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ପାରିଥାନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଅବସ୍ଥା ଆସିବା ପାଇଁ କେତେ ସମୟ ଲାଗିଥାନ୍ତା ? ସେତେବେଳକୁ ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ବାସ୍ତବରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ତା ଫଳରେ ଜାତୀୟ ତଥା ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହା ନାକଚ ନ କରିବା ପାଇଁ କେତେକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା । କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ନିଷ୍ପତ୍ତି ସପକ୍ଷରେ ମୁଁ ଯେ ଏ ସବୁ ଲେଖୁଛି, ତାହା ନୁହେଁ । ମୋର ଏସବୁ ଲେଖିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ ବିଦେଶୀ ଶାସକମାନେ ଏଭଳି ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ ଯଦ୍ୱାରା କି ଦେଶର କ୍ଷତି କରା ନ ଯାଇ କିଛି କରାଯାଇ ପାରି ନ ଥାନ୍ତା । ଆମେ ମଧ୍ୟ ମନ୍ଥର ଗତିରେ ସେମାନଙ୍କ ଜାଲ ଭିତରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲୁ ।

ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦିଲ୍ଲୀର ଭଙ୍ଗି ବସ୍ତିରେ ରହୁଥିଲେ । ତେଣୁ ଜୁନ ୪ ତାରିଖ ଦିନ ଉକ୍ତ ସ୍ଥାନରେ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକ ବସିଥିଲା । ଏହାର ୩ ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଜୁନ ପହିଲା ଦିନ ପ୍ରାତଃ ପ୍ରାର୍ଥନା ସମୟର ଯଥେଷ୍ଟ ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା । ଚେଇଁଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ି କହୁଥିବା କଥା ଶୁଣାଯିବାର ପ୍ୟାରେଲାଲ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ". . . . . ଆଜି ନିଜକୁ ମୁଁ ଏକା ବୋଲି ଭାବୁଛି । ଏପରି କି ଅବସ୍ଥା ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର ମତ ଭୁଲ ଏବଂ ଦେଶ ବିଭାଜନ ହେଲେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ସର୍ଦ୍ଦାର ଏବଂ ଜବାହରଲାଲ ଭାବୁଛନ୍ତି । ଯେବେ ବା ଦେଶ ବିଭକ୍ତ ହୁଏ ତାହା ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ଫଳରେ ବା ଦେଶ ଇଂରେଜ ଶାସନରେ ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି ମୁଁ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ କହିଥିବା ବିଷୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । . . . . ମୋର ବୟସ ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ ମତିଭ୍ରମ ହୋଇଯାଇଥିବା ସେମାନେ ଭାବୁଛନ୍ତି । ଯାହା ହେଉ ପଛକେ ମୁଁ ଯେବେ କଂଗ୍ରେସର ତଥା ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କର ସଚ୍ଚା ଏବଂ ଅନୁଗତପୂର୍ଣ୍ଣ ବନ୍ଧୁ ହୋଇଥାଏ, ଯାହା କି ମୁଁ ଦାବୀ କରେ, ତା ହେଲେ ମୁଁ ଭାବୁଥିବା ବିଷୟ ପ୍ରକାଶ କରିବି । . . . . ପରିଷ୍କାରଭାବେ ମୁଁ ଦେଖିପାରୁଛି ଯେ, ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଆମେ ଭୁଲ କରିବାକୁ ଯାଉଛୁ । ଏହି ଭୁଲର ପ୍ରଭାବ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନୁଭୂତ ନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ପରିଷ୍କାର ଦେଖିପାରୁଛି ଯେ, ଏପରି ମୂଲ୍ୟ ଦେଇ ଯେଉଁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରାଯିବ ତା'ର ଭବିଷ୍ୟତ ଅନ୍ଧକାର ।" କିଛି କ୍ଷଣ ପରେ ପୁଣି କହି ଉଠିଲେ, "ହୁଏତ ସେମାନେ ଭାବୁଥିବା ବିଷୟ ଠିକ୍ ଏବଂ ମୁଁ ଏକାକୀ ଅନ୍ଧକାରରେ ବୁଲୁଛି । ବୋଧହୁଏ ଭବିଷ୍ୟତ ଯାହା ହେବ, ତାହା ଦେଖିବାକୁ ମୁଁ ବଞ୍ଚି ନ ଥିବି । କିନ୍ତୁ ଭାରତ ଏବଂ ତାର ସ୍ୱାଧୀନତା ଯେଉଁଭଳି ବିପନ୍ନ ହେବ ବୋଲି ମୋ ମନରେ ଆଶଙ୍କା ହେଉଛି, ତାହା ଯେବେ ବାସ୍ତବରେ ପରିଣତ ହୁଏ, ତେବେ ଏ ବୁଢ଼ା କିପରି ସେଥିପାଇଁ ମାନସିକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରିଥିଲା ତାହା ଅନ୍ତତଃ ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶଧରମାନେ ଜାଣନ୍ତୁ । ଭାରତର ବିଭକ୍ତୀକରଣକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ ବୋଲି କୁହା ନ ଯାଉ । ଆଜି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ ହେଲେଣି । ତେଣୁ ଅନ୍ୟ କିଛି ଉପାୟ ନାହିଁ ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବିଷାଦପୂର୍ଣ୍ଣ ବାତାବରଣ ଭିତରେ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକ ବସିଥିଲା । ଦେଶ ବିଭକ୍ତ ହେବାକୁ ଯାଉଥିବାରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଗ୍ଳାନି ଅନୁଭବ କରୁଥାନ୍ତି । ବିଶେଷ ଆଲୋଚନା ନ ହୋଇ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା । ପ୍ରକୃତ କହିବାକୁ ଗଲେ ଜବାହରଲାଲ ଏବଂ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଦେବୋଲି ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ଏହାକୁ ଟିକିନିଖି ଭାବେ ଆଲୋଚନା କରିବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଦେଶରେ ଲିଗ୍ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଥିବାରୁ ପାକିସ୍ଥାନରେ ଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାକୁ ଦାୟିତ୍ୱ ଦିଆଗଲା । କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶରେ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେଠାରେ ପାକିସ୍ଥାନରେ ଯୋଗ ଦେବା ସମ୍ପର୍କରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାକୁ ଦିଆ ନ ଯାଇ ଗଣଭୋଟ କରାଯାଇ ତଦନୁଯାୟୀ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହେବ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରାଗଲା । ତାଛଡ଼ା ଆସାମର ସିଲହଟ ଜିଲ୍ଲାରେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ମୁସଲମାନ ଥିବାରୁ ସେଠିକାର ଲୋକଙ୍କ ମତ ସଂଗ୍ରହ ନିମନ୍ତେ ଉକ୍ତ ଜିଲ୍ଲାକୁ ପ୍ରଦେଶରୁ ଅଲଗା ବିବେଚନା କରାଯାଇ ଥିବା ସ୍ଥଳେ ରାଜସ୍ଥାନ ସୀମାରେ ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଦେଶରେ ଥିବା ଠାର ପାର୍କର ହିନ୍ଦୁ ସଂଖ୍ୟା ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କୁ ଉକ୍ତ ସୁବିଧାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରାଯାଇଥିଲା । ଲିଗକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଦେଶୀ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏ ସବୁ ଅସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହିସବୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ତ୍ରୁଟି ପ୍ରତି କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି କାହିଁକି ଯେ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲେ ନାହିଁ, ତାହା ବୁଝିବା କଷ୍ଟକର ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଥିଲା, ଯାହା କି ପୂର୍ବ ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଭାରତବର୍ଷକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିଭକ୍ତ କରିବାକୁ ସେ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ । ଖାଁ ଅବଦୁଲ ଗଫୁର ଖାଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଏକମାତ୍ର ସଭ୍ୟ ଥିଲେ ଯେ କି ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ମତ ଦେଇଥିଲେ । ଭାରତର ବିଭକ୍ତୀକରଣକୁ ଗଫୁର ଖାଁ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ବିଭାଜନ କରାଗଲେ ପଠାଣମାନଙ୍କୁ ଧୋକା ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ସର୍ବନାଶ ହେବ ବୋଲି ସେ ଭାବୁଥିଲେ । ଆଖିରୁ ଲୁହ ବୁହାଇ ସେ କହିଲେ, "ଆମେ ତ ଶେଷ ହୋଇଗଲୁ ।" ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ମୁଁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା ଫଳରେ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟର ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମେ ଚରମ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା ଯେ କରିଛୁ, ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ନ ଥିଲା । ମୌଲନା ଆଜାଦ୍ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ମୁସଲମାନ ନେତାମାନେ ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ମଧ୍ୟ ଭାଗୀ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଗଫୁର ଖାଁଙ୍କ ସହିତ ଯେବେ ବିଭାଜନକୁ ବିରୋଧ କରିଥାନ୍ତେ ତାହେଲେ ଦେଶ ବିଭାଗ ହୋଇ ନ ଥାଆନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ସବୁବେଳେ ସେମାନେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଆତ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଅଧିକାରକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରି ଆସିଛନ୍ତି ।

କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଦେଶ ବିଭାଜନ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ପର ଦିନ ଦେଖା କରିବା ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ ଏବଂ ସେ ମଧ୍ୟ ଦେଖା କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ସମାଲୋଚନା କରିବେ ବୋଲି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଭୟ ଥିଲା । ସେ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ମୌନ ଦିବସ ଥିଲା । ଖଣ୍ଡିଏ କାଗଜ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଦେଇ ତହିଁରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି କହିଛି କି ?" ବୋଧହୁଏ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଦୋଷ ଅଛି କି ବୋଲି ବଡ଼ଲାଟ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିବାରୁ ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏପରି ଲେଖିଥିଲେ । ଯାହା ନିଷ୍ପତ୍ତି ହେଲା, ତହିଁରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ବା କିପରି ଦୋଷୀ କରିଥାନ୍ତେ । ଯେତେବେଳେ ଅନ୍ୟମାନେ ଭୁଲ କରି ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ନୀରବରେ ରହୁଥିଲେ ଯେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତାଙ୍କ ଅହିଂସାନୀତି ଯେବେ ପ୍ରକୃତ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଥାନ୍ତା ତାହେଲେ ଲୋକେ ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ କିପରି କରିଥାନ୍ତେ ? ଆଶ୍ରମରେ ଯେବେ କେହି କିଛି ଦୋଷ କରୁଥିଲା ତା ହେଲେ ସେ ନିଜକୁ ଦୋଷୀ ମନେ କରି ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତପାଇଁ ଉପବାସ କରୁଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ନେତୃବର୍ଗ ଅରାଜକତା ଆଶଙ୍କାରେ ଦେଶ ବିଭାଜନକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାରୁ ଏଥିପାଇଁ ସେ ବଡ଼ଲାଟ୍‌ବା ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଉ ନ ଥିଲେ ।

ଇଂରେଜ ସରକାର ଭାରତକୁ ଦୁଇଟି ସାର୍ବଭୌମ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ପରିଣତ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଉଭୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ଯେପରି ଇଂରେଜ ରାଷ୍ଟ୍ରପୁଞ୍ଜରେ ରହନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ବ୍ୟଗ୍ର ଥିଲେ । ପାକିସ୍ଥାନ ତ ନିଶ୍ଚୟ ଉକ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରପୁଞ୍ଜରେ ରହିବ, ଏହା ସେମାନେ ଧରି ନେଇଥିଲେ । ହୁଏତ ଭାରତ ଇଂରେଜ ରାଷ୍ଟ୍ରପୁଞ୍ଜରେ ନ ରହିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିପାରେ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କର ଆଶଙ୍କା ଥିଲା । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ୟାରେଲାଲ ଲେଖିଛନ୍ତି, ''ଭାରତରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ପର୍କ କ'ଣ ହେବ, ଏହା ଥିଲା ଗୋଟିଏ ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ । . . . . . . ଭାରତ ଲୋକତନ୍ତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ପରିଣତ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା କିପରି ରାଷ୍ଟ୍ରପୁଞ୍ଜରେ ରହିପାରିବ, ଏ ପ୍ରଶ୍ନ କିଛି ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚନା କରା ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତ ବୁଝିବାକୁ ଲର୍ଡ଼ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଜଣେ ବେସରକାରୀ ଦୂତ ଆସିଥିଲେ । ଉକ୍ତ ଲୋକ ତାଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଚାଲିଯିବା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ, ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜାତିପୁଞ୍ଜ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦେଖା ଦେଉଥିବା ବର୍ଣ୍ଣବୈଷମ୍ୟ ଭାବ ଦୂର ନ ହୋଇଛି, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏଥିରେ ରାଜି ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଭୟ ହେଉଛି ଯେ, ... ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଏକମାତ୍ର ଲୋକ ଯେ କି ଏଭଳି ମତ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି ।'' (ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କୌଣସି ସକ୍ରିୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରୁ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ମତର ଯଥେଷ୍ଟ ମୂଲ୍ୟ ଅଛି ବୋଲି ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ ଭାବୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଇଂରେଜ ଜାତିପୁଞ୍ଜରେ ଭାରତ ରହିବା ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କ (ଗାନ୍ଧିଜୀ) ମତ ବୁଝିବା ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟ ଯେଉଁ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ବେସରକାରୀ ଦୂତରୂପେ ପଠାଇଥିଲେ ତାଙ୍କ ନାମ ପ୍ୟାରେଲାଲ ଲେଖି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଐତିହାସିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମେ ଏଠାରେ ତାଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛୁ । ସେ ଥିଲେ କୃଷ୍ଣମେନନ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜର ମତ ପ୍ରକାଶ କରି ଶେଷରେ କହିଥିବା ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବାକୁ ପ୍ୟାରେଲାଲ ଛାଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶେଷକୁ କହିଥିଲେ, ''ଏହା ମେନନଙ୍କ ସ୍ୱର ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରକୃତରେ ସେ ଏହାକୁ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ କହୁଥିଲେ ।) ୧୯୪୭ ଜୁନ ୧୪।୧୫ ତାରିଖରେ ହୋଇଥିବା ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବୈଠକରେ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦାସ ଟଣ୍ଡନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ତୀବ୍ର ବିରୋଧଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା: କିନ୍ତୁ ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି କରିଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବଦ୍ୱାରା ଦେଶର କୌଣସି ମଙ୍ଗଳ ହେବନାହିଁ ବୋଲି ସେ ନିଜେ ଭାବୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଉକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ସେ ନେତୃବୃନ୍ଦଙ୍କ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ କହିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏପରି ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ନ ଥିଲେ ହୁଏତ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ ହୋଇ ପାରି ନ ଥାନ୍ତା ।

ସେ ନିଜେ ଭାରତର ବିଭକ୍ତୀକରଣକୁ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବିଭାଜନ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜି ପରାମର୍ଶ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବେଲେ ବୋଲି ହୁଏତ ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ନ କରିପାରନ୍ତି । ହୁଏତ ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା ଯେ, ସମୟ ଅତିବାହିତ ହୋଇଯାଉ ଥିବାରୁ ଦେଶକୁ ନେତୃତ୍ୱ ବିହୀନ ଅବସ୍ଥାରେ ଛାଡ଼ି-ବାକୁ ସେ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ । ଏହା ଜଣାଶୁଣା କଥା ଯେ, ଏକମାତ୍ର ତାଙ୍କର ନିଜ ଜୀବନ ବିନି-ମୟରେ ସେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଏକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ବହୁବାର କହୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ବୋଧହୁଏ କେହି ତାଙ୍କୁ ଦିନେ ଏଇଥିପାଇଁ ହତ୍ୟା କରିବ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । ଦୁର୍ଯୋଗକୁ ତାହା ହିଁ ହେଲା । ସେ ଯେବେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ବିରୋଧ କରିଥାନ୍ତେ, ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଯେଉଁ ନେତୃବୃନ୍ଦ ଉକ୍ତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ପାଇଁ ଦାୟୀ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବାପାଇଁ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ନୂତନ ନେତୃତ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି ନ କରି ଏହା କରିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନ ଥିଲା ।

ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ଏହି ନୂତନ ନେତୃତ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି ଅସମ୍ଭବ ନ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏଥିପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ସମୟ ଲାଗିଥାନ୍ତା ଏବଂ ସେତେବେଳକୁ ଦେଶ ବିଭାଜନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇ ସାରିଥାନ୍ତା । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯାହା କହିଥିଲେ ତାହା ହେଉଛି ଗୁରୁତ୍ୱ-ପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେ କହିଥିଲେ, ''ମୋର ଯଦି ସମୟ ଥାନ୍ତା,ତା ହେଲେ ମୁଁ ଏହାକୁ (ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀ କରଣ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ) କ'ଣ ବିରୋଧ କରି ନ ଥାନ୍ତି ! କିନ୍ତୁ ''ନିଅ, ଗୋଟିଏ ବିକଳ୍ପ ନେତୃତ୍ୱ ବୋଲି ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୋକଙ୍କୁ କହିବା ଅବସ୍ଥାରେ ମୁଁ ପହଞ୍ଚି ନାହିଁ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବର୍ତ୍ତମାନର କଂଗ୍ରେସର ନେତୃତ୍ୱକୁ ବିରୋଧ କରି ସେମାନଙ୍କ ଉପରୁ ଲୋକଙ୍କ ଆସ୍ଥା ହରାଇ-ବାର କାରଣ ହେବାକୁ ମୁଁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ଉପସ୍ଥିତ ନେତୃତ୍ୱକୁ ଦୁର୍ବଳ କରିବା ଭୁଲ ହେବ । ତେଣୁ ମୋତେ ପିତା ବଟିକା ଖାଇ ହଜମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ !''

ତାଙ୍କର ବକ୍ତୃତାର ଶେଷରେ ସେ କହିଥିଲେ, ସେ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଯେବେ ବିରୋଧ କରିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ତାଙ୍କୁ ଏକାକୀ ବିପ୍ଳବ ଘୋଷଣା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା । ତାଙ୍କ ନିଜ ଭାଷାରେ ସେ କହିଥିଲେ, ''ମୋର ଆଜି ଶକ୍ତି ନାହିଁ ନ ହେଲେ ଏକାକୀ ମୁଁ ବିପ୍ଳବ କରି-ଥାନ୍ତି ।''

ମୌଲାନା ଆଜାଦ ନିଜ ଲିଖିତ ''ଇଣ୍ଡିଆ ଉଇନସ ଫ୍ରି ଡ଼ମ୍'' ପୁସ୍ତକରେ ୧୯୨ଠାରୁ ୧୯୭ ପୃଷ୍ଠା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ, ସେ ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଥିଲେ ଏବଂ ନିଜ ମତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ କ'ଣ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଲୋ-ଚନା ହୋଇଥିଲା ତାହା ମୁଁ ଜାଣି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏତିକି ଜାଣେ ଯେ, ସେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକରେ ବା ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବୈଠକରେ ଦେଶ ବିଭାଜନକୁ କେବେ ହେଲେ ବିରୋଧ କରି ନ ଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଶାନ୍ତିସ୍ପର୍ଶ

ଇଂରେଜ ସରକାର ଦେଶ ଉପରେ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଲଦିଦେଲେ, କଂଗ୍ରେସ ଓ ଲିଗ୍ ଉଭୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ତାହା ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏହି ବିଭକ୍ତିଜନିତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଫଳରେ ଦେଶରେ ଯେଉଁସବୁ ଅଶାନ୍ତି ଓ ଖରାପ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଦେଖାଦେବା ଆଶଙ୍କା କରାଯାଉଥିଲା, ତାହା ପଛକୁ ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ଲଘବ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ନିୟୋଜିତ କରିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ନୂଆଖାଲି ଦିଗକୁ ପୁଣି ସେ ନିଜର ଦୃଷ୍ଟି ଫେରାଇ ନେଲେ । ୧୯୪୭ ଅଗଷ୍ଟ ୭ ତାରିଖ ଦିନ ସେଠାକୁ ଯିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦିଲ୍ଲୀ ଛାଡ଼ିଲେ । ରାସ୍ତାରେ ପ୍ରଥମ ରହଣି କଲିକତା ଏବଂ ସେଠାରୁ ନୂଆଖାଲି ଯିବା କଥା । ପଞ୍ଜାବରେ ଯେଉଁସବୁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଦେଖା-ଦେଇଥିଲା, ସେ ଖବର ପ୍ରକାଶ ପାଇବାରୁ କଲିକତା ଅବସ୍ଥା ଖରାପ ହୋଇଥିବାର ସେ ଦେଖିଲେ । ତେଣୁ କଲିକତାରେ କିଛି ଦିନ ରହିବା ପାଇଁ ମୁସଲମାନ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ଏଡ଼ି ନ ପାରି ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନିମନ୍ତେ ସେଠାରେ କିଛି ଦିନ ରହିଲେ । ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ଅଧିକ ସଦ୍‌ଭାବ ଆଣିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ମୁସଲମାନ ବହୁଳ ଅଞ୍ଚଳ ବେଲିଆ-ଘାଟାଠାରେ ଗୋଟିଏ ମୁସଲମାନ ପରିବାର ଛାଡ଼ି ପଳାଇ ଯାଇଥିବା ଘରେ ରହିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସୁରାଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଦି ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ନ ଥାନ୍ତି । ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଆସି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିକଟରେ ରହିଲେ । ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ପରେ ମୁସଲମାନ ସଂପ୍ରଦାୟ ଲୋକଙ୍କୁ କଲିକତାରେ ସଂଖ୍ୟା-ଗରିଷ୍ଠ ସଂପ୍ରଦାୟର କ୍ରୋଧରୁ ରକ୍ଷା କରିବାର ଏକମାତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୋଲି ସେ ବୁଝିଲେ । ମୁଁ ସେତେବେଳେ କଲିକତାରେ ଥାଏ । କଲିକତା, ନୂଆଖାଲି ଏବଂ ବିହାରରେ ଯେଉଁସବୁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଦେଖାଦେଇଛି ତାର ମୂଳ ସୁରାଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଦିଙ୍କୁ ସେ କିପରି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପଚାରିଲି । ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହାର କୌଣସି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ସୁରାଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଦି ସେ କୋଠରୀକୁ ଆସିବା ପରେ ତାଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ କହିଲେ, "ଆପଣ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଏକତା ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ବୋଲି କୃପାଳିନୀ ବିଶ୍ୱାସ କରୁ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋର ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି ।" ଏହା ଫଳରେ ମୁଁ ଟିକିଏ ଅପଦସ୍ଥ ହେଲାପରି ବୋଧ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସୁରାଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଦିଙ୍କ ପରି ଲୋକ ମୋ କହିଥିବା ବିଷୟରେ ବିଶେଷ କିଛି ମନେ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଭାବିଲି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ପ୍ରବୃତ୍ତି ହେଉଛି ଲୋକମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଅନ୍ୟ-ମାନେ ଯାହା ଭାବନ୍ତି ତାହା ସଂପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେବା, ଯଦିଓ ଏହା ଫଳରେ ଲୋକଙ୍କୁ ବହୁ ସମୟରେ ଅସୁବିଧାରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୁଏ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବଙ୍ଗଳାରେ ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସରକାରୀ ତଥା ବେସରକାରୀ ଲୋକେ ପ୍ରାଣପଣେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ପଶ୍ଚିମ ବଙ୍ଗଳାର ଭାବୀ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଘୋଷ ଏବଂ ରାଜ୍ୟପାଳ ହୋଇ ଆସିଥିବା ରାଜାଜୀ ଏହି ଉଦ୍ୟମରେ ସକ୍ରିୟ ସହାୟତା କଲେ । ଏହା ଫଳରେ ଅଳ୍ପ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥାର ଯଥେଷ୍ଟ ଉନ୍ନତି ହେଲା । ଭଗବତ୍ ଦୟାରୁ ଏହା ହୋଇଛି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ ଦିନ ନିଜେ ଉପବାସ ରହି ପ୍ରାର୍ଥନା ଏବଂ ଗୀତା ପାଠକରି ସେ (ଗାନ୍ଧିଜୀ) ଏହି ଦିବସଟିକୁ ପାଳନ କଲେ । ମହାଦେବ ଭାଇଙ୍କ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଦିବସଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ଏହିପରି ପାଳନ କରିଥିଲେ । ମୁଁ ସେଠାରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ସେ ସମୟରେ ଥିଲି । ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ନିଜର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ଏବଂ ଜ୍ଞାତି ସମେତ ସବୁ ହରାଇଥିଲେ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହି ବିପତ୍ତିରୁ ବର୍ତ୍ତିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଥଇଥାନ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇପାରି ନ ଥିଲା । ୧୯୪୭ ଅଗଷ୍ଟ ୧୪ ତାରିଖ ଦିନ କଲିକତାରୁ ସେ ଗୋଟିଏ ବିବୃତି ଦେଇ କହିଥିଲେ ଯେ, "ଭାରତ ପାଇଁ ଏହି ଦିବସଟି ହେଉଛି ଦୁଃଖ ଏବଂ ଧ୍ୱଂସର ଦିବସ ।" ମୌଲାନା ତାଙ୍କ ଲିଖିତ "**ଇଣ୍ଡିଆ ଉଇନ୍‌ସ ଫ୍ରିଡ଼ମ**" ପୁସ୍ତକରେ ମୋତେ "ସିନ୍ଧୁର ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି" ବୋଲି ଚିତ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି । ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଯେ, ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଦେଶ ପାକିସ୍ଥାନକୁ ଦିଆଯାଉଥିବାରୁ ମୁଁ ଦୁଃଖିତ । ମୌଲାନା ଜାଣିବା ଉଚିତ ଥିଲା ଯେ, ମୁଁ ୩୦ ବର୍ଷ ଧରି ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଦେଶ ଛାଡ଼ିଛି ଏବଂ କେବଳ ସମୟେ ସମୟେ ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ସେଠାକୁ ଯିବା ଛଡ଼ା ମୋର ଉକ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନ ଥିଲା । ଆମେ ସମସ୍ତେ ସମଗ୍ର ଭାରତ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବାରୁ ମୁଁ ଯାହା କହିଥିଲି, ତାହା ଭାରତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିଁ କହିଥିଲି । ମୁଁ ଯେବେ ସିନ୍ଧି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭାବିଥାନ୍ତି ତା'ହେଲେ ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ଯୋଜନାକୁ ମୁଁ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ ବିରୋଧ କରିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ସମୟର ଘଟଣା ସମ୍ପର୍କରେ ମୌଲାନା ଯାହା ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଅଦ୍ଭୁତ ଭାବେ ପ୍ରକୃତ ଘଟଣା ଏବଂ ତାଙ୍କ ମନଗଢ଼ା କଥା ମିଶ୍ରଣରେ ସେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସ୍ମରଣ ଶକ୍ତି ବୋଧହୁଏ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା । ସେ ଯାହା ସବୁ ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହା ସଂଶୋଧନ କରିବା ପାଇଁ ଏଠାରେ ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ବାକ୍ୟ ସଂଶୋଧନ କଲେ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସେ ଯେଉଁ ସବୁ ମନଗଢ଼ା ଭୁଲ କଥା ପରିବେଷଣ କରି ଯାଇଛନ୍ତି, ତାହାର ସଂଶୋଧନ ପାଇଁ ସେ ଯେତେ ବଡ଼ ବହି ଲେଖିଛନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ଗୋଟିଏ ବହି ଲେଖାଯିବା ଦରକାର ।)

କିନ୍ତୁ କଲିକତାରେ ଯେଉଁ ସଦ୍‌ଭାବ ଦେଖାଦେଇଥିଲା ତାହା କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ହେଲା । ପଞ୍ଜାବରେ ପୁଣି ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଲାଗିବା ଖବର ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ପାକିସ୍ଥାନର ଅଣମୁସଲମାନମାନେ ପୂରା ସଂଖ୍ୟାରେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସି ଭାରତର ମୁସଲମାନମାନେ ପୂରା ମାତ୍ରାରେ ପାକିସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଯିବା ବ୍ୟବସ୍ଥା ରୋକିବା ପାଇଁ ପ୍ରାଣପଣେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପଞ୍ଜାବ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ଏବଂ ସିନ୍ଧୁରେ ପୁଣି ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଲାଗିବା ଫଳରେ ଏହା ଆପଣାଛାଏଁ ହୋଇଗଲା । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଏହା ହେବ ବୋଲି ଆମେମାନେ ଆଶା କରି ନ ଥିବୁ । ଉକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳର ହିନ୍ଦୁ ଶରଣାର୍ଥୀମାନେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ପଳାଇ ଆସିଲେ । ଆସିବା ରାସ୍ତାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରାଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ଜିନିଷପତ୍ର ଲୁଟ କରାଗଲା । ଭାରତରୁ ପାକିସ୍ଥାନକୁ ଯାଉଥିବା ମୁସଲମାନମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭୋଗିଲେ । ଏହି ଅଦ୍ଭୁତ ପରିସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ପାଇଁ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ବେସାମରିକ ତଥା ସାମରିକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପୂରା ମାତ୍ରାରେ ଖଟାଇଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ଅବସ୍ଥାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ପାଇଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପଞ୍ଜାବ ଯିବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ରତା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଉନ୍ନତ ଅବସ୍ଥାରେ ଭାରତକୁ ଆସୁଥିବା ଜନତାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ସେମାନେ ଚାହୁଁ ନ ଥିବାରୁ ଜବାହରଲାଲ ଏବଂ ସର୍ଦ୍ଦାର ସେ ପଞ୍ଜାବ ଯେପରି ନ ଯା'ନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଲେ । ପ୍ରଥମେ ସେମାନେ ଏହି ସମସ୍ୟାଟିକୁ ଶାସନଗତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମାଧାନ କରି ତାପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଡାକିବେ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ । ତେଣୁ କଲିକତାର ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଅବସ୍ଥାର ଆବଶ୍ୟକ ଉନ୍ନତି ନ ହୋଇଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେଠାରେ ରହିଲେ ଏବଂ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଶେଷ ପନ୍ଥା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ପହିଲା ଦିନୁ ଉପବାସ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହାର ଯଥେଷ୍ଟ ଭଲ ଫଳ ହେଲା । ଉପବାସ କରିବାର ଅଳ୍ପ କେତେ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ସେ ରହୁଥିବା ସ୍ଥାନକୁ ଆସି ଅତୀତ ଘଟଣା ପାଇଁ ଅନୁତାପ କରି ତାଙ୍କୁ ଉପବାସ ତ୍ୟାଗକରିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଶାନ୍ତି ଶୃଂଖଳା ଅତୁଟ ରହିବ ବୋଲି ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ ଏବଂ ଶିଖ୍ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ନିର୍ଭର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ । ଯେଉଁମାନେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ କରିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଆସି ନିଜର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିକଟରେ ସମର୍ପଣ କଲେ । ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ୪ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ଉପବାସ ଭଙ୍ଗ କଲେ । ପ୍ରକୃତ ଘଟଣା ହେଉଛି ବେଳେ ବେଳେ ତାଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ଯୋଗୁଁ ହିଁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ତା ନ ହେଲେ ତାଙ୍କ ଉପବାସ ଫଳରେ ତାହା ହୁଏ । ଏହା ଫଳରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସଂପ୍ରଦାୟର ନେତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ଦେଖା ଦେଇ ଅଳ୍ପକାଳ ପାଇଁ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା ।

ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ପରେ ପଶ୍ଚିମ ପାକିସ୍ଥାନରୁ ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାରେ ଶରଣାର୍ଥୀ ଆସିବା ଫଳରେ ଦିଲ୍ଲୀର ଆବହାଓ୍ୱା ଅତି ଜଟିଳତା ଧାରଣ କଲା । ପାକିସ୍ଥାନର ଗାଁଗୁଡ଼ିକୁ ଧ୍ୱଂସ କରି ନାରୀମାନଙ୍କ ଇଜ୍ଜତ ନଷ୍ଟ କରାଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭୋଗବିଳାସର ସାମଗ୍ରୀ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଥିବା ଫଳରେ ସେମାନେ ଯେଉଁସବୁ ଦୁଃଖଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରିଥିଲେ, ସେ ସବୁର କାହାଣୀ ଆସି ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହିଲେ । ମା କୋଳର ଛୁଆ ଏବଂ ପିଲମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ରକ୍ତାକ୍ତ ଭାବେ ହତ୍ୟା କରାଯାଉଥିଲା । ନିଜର ସ୍ୱାମୀ ନ ଥାଇ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ, ସ୍ତ୍ରୀ ନ ଥାଇ ସ୍ୱାମୀମାନେ ଏବଂ ବାପ ମାଆ ନ ଥାଇ ପିଲା-ମାନେ ଏହି ଶରଣାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲେ । ଅସଂଖ୍ୟ ଲୋକଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟ କରି ଧର୍ମାନ୍ତର କରାଯାଇଥିଲା । ଲୁଟ ଏବଂ ଘରପୋଡ଼ା ନିର୍ମମ ଭାବରେ ଅବାଧରେ ଚାଲିଥିଲା । ଶରଣାର୍ଥୀ-ମାନଙ୍କୁ ଅଣାଯିବା ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କ ବସ ତଥା ରେଳଗାଡ଼ିମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କରାଯାଇଥିଲା । ବହୁ ଲୋକ ଏପରି ଭାବରେ ମୃତ୍ୟୁର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଠାରୁ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ବାଟରେ ଖଣ୍ଡିଆଖାବରା ହୋଇ ଦିଲ୍ଲୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଉତ୍ତର ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ଦେଖାଦେବା ପରେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ପାକିସ୍ଥାନକୁ ପଳାଇ ଯାଇଥିବା ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା କୌଣସି ଦିଗରୁ ଭଲ ନ ଥିଲା । ଇତିହାସରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଥିବା ବୃହତ୍ତମ ଏବଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜନ ବିନିମୟ ଏପରି ଭାବରେ ଚାଲିଥିବା ସମୟରେ ରାଜଧାନୀ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ବିପଦ୍‌ଜନକ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଦିଲ୍ଲୀର ପ୍ରତି ଚାରି ଜଣରୁ ଜଣେ ଲୋକ ପାକିସ୍ଥାନରୁ ଶରଣାର୍ଥୀଭାବେ ଆସିଥିବା ହିନ୍ଦୁ ବା ଶିଖ୍ । ଏହି ଦେଶ ବିଭକ୍ତିର ମୂଳ ହୋଇଥିବା ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କେବଳ ସେମାନଙ୍କ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ ନ ପାଇ କଂଗ୍ରେସ ଉକ୍ତ ବିଭକ୍ତୀକରଣକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାରୁ ତା ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଦ୍ୱେଷ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତା ସାଙ୍ଗକୁ ମୁସଲମାନମାନେ ରାଜଧାନୀର ଶାସନ କରଗତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଜନରବ ହେବାରୁ ଅବସ୍ଥା ଅଧିକ ଖରାପ ହେଲା । ପ୍ରକୃତ ଘଟଣା ହେଉଛି ମୁସଲମାନମାନେ କେତେକ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ସଂଗ୍ରହ କରିଥିବାରୁ ଏଭଳି ଜନରବ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ମୁସଲମାନ ବସ୍ତିମାନ ଖାନତଲାସ କରାଯିବା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ଘରୁ ବୋମା, ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର, ଷ୍ଟେନଗନ୍, ବ୍ରେନଗନ୍ ତଥା ବେତାର ଯନ୍ତ୍ର ଓ ଗୋଳାବାରୁଦ ତିଆରି କାରଖାନାମାନ ମିଳିଥିଲା । କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ମୁସଲମାନମାନେ ଦଙ୍ଗା ସମୟରେ ଏହାକୁ ପ୍ରକୃତରେ ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ମୁସଲମାନମାନେ ଆକ୍ରମଣ କଲେ ସରକାର ଯେ ସେମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବେ, ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ ଶରଣାର୍ଥୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ନ ଥିଲା । ଏପରି କି ସରକାର ଗଣ୍ଡଗୋଳ କରୁଥିବା ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି କରିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି କେତେକଙ୍କ ମନରେ ସନ୍ଦେହ ଦେଖା ଦେଲା । ଏହି ଭାବକୁ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନେ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କରିବାରୁ ୧୯୪୭ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୪ ତାରିଖ ଦିନ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଦଙ୍ଗା ଲାଗିଲା । ସରକାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହାକୁ ଦବାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ ।

ଦିଲ୍ଲୀ ପୋଲିସବାହିନୀରେ ଅଧିକାଂଶ ମୁସଲମାନ ଥିବାରୁ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଦଙ୍ଗା ଦବାଇବା କଷ୍ଟକର ହୋଇଥିଲା । ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ମୁସଲମାନ କର୍ମଚାରୀ ନିଜ ନିଜର ପୋଷାକ ଓ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ତ୍ୟାଗ କଲେ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଆନୁଗତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ସନ୍ଦେହ ଦେଖାଦେଲା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରୁ ସରକାର ପୋଲିସ ତଥା ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ଲୋକ ଆଣିଲେ । ପଶ୍ଚିମ ବଙ୍ଗଳାରୁ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଭର କରିବା ଭଳି ଗୁର୍ଖାବାହିନୀ ପଠାଇବାକୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ତାର କଲେ । ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଜରୁରୀ ବାର୍ତ୍ତା ପାଇ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ସରକାର ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପୋଲିସବାହିନୀ ପଠାଇଲେ । ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ସୈନ୍ୟବାହିନୀରେ କୌଣସି ହିନ୍ଦୁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ମନୋଭାବ ନ ଥିବାରୁ ସେଠାର ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଅଣାଗଲା । କୌଣସି ଲୋକ ୯ ଇଞ୍ଚରୁ ବଡ଼ କୃପାଣ ରଖିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଘରୋଇ ବିଭାଗ ପକ୍ଷରୁ ଗୋଟିଏ ହୁକୁମ ହେବାରୁ ଏଥିରେ କେତେକ ଶିଖ୍ ମର୍ମାହତ ହେଲେ । ଦଙ୍ଗା ରୋକିବା ପାଇଁ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କରାଯାଉଥିବା ଉଦ୍ୟମକୁ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ପୂରା ମାତ୍ରାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ମୁସଲମାନମାନେ ଭୀଷଣ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ସେଠାକୁ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କ ନିରାପତ୍ତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ରାତିଅଧରେ ମଧ୍ୟ ପୁରୁଣା କିଲ୍ଲାରେ ଥିବା ଶିବିରକୁ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ନେଉଥିଲେ ।

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୯ ତାରିଖ ସକାଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆସି ଦିଲ୍ଲୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଷ୍ଟେସନରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ଭେଟି ପାଛୋଟି ନେଇଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ବିରଳାଭବନରେ ରଖାଗଲା । ସେ ସାଧାରଣତଃ ହରିଜନ ବସ୍ତିରେ ରହୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେଠାରେ ପାକିସ୍ଥାନ ଶରଣାର୍ଥୀମାନେ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଥିବାରୁ ଏଥର ସେଠାରେ ରହି ନ ଥିଲେ । ରାଜଧାନୀର ଅବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ତାଙ୍କୁ ସବୁ ଘଟଣା କହିଲେ । ନେହେରୁ ଏ ସବୁ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଲେ, "ଅସତ୍ ଲୋକମାନେ ସମଗ୍ର ସହରରେ ଅରାଜକତା ସୃଷ୍ଟି କରୁଛନ୍ତି । ପଡ଼ି ଦୋକାନ ଲୁଟ କରାଯାଇଛି । ଫଳ, ପରିବାପତ୍ର ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ଦ୍ରବ୍ୟ ପାଇବା କଷ୍ଟକର ହେଲାଣି । ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ହେଉଥିବ ?"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନେତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ମିଳନୀ ହେଲା । କଲିକତାରେ ସେ ଅଳ୍ପ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଅଗ୍ନି ନିର୍ବାପିତ କରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବାରୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଗାନ୍ଧିଜୀ କ'ଣ କରିବେ ସେଥିପ୍ରତି ପଡ଼ିଲା । ଏ ସବୁ ଘଟଣା ଶୁଣି ସେ କହିଲେ, "ମୁଁ ଏଠାରେ କ'ଣ କରିପାରିବି, ତାହା ମୁଁ ଜାଣେ ନା । କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ କଥା ନିଶ୍ଚିତ ଯେ, ଦିଲ୍ଲୀରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଏ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ିବି ନାହିଁ ।" ତାଙ୍କୁ ଦେଖାକରି ଯେଉଁ ମୁସଲମାନମାନେ ନିଜ ନିଜର ଦୁଃଖ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିଲେ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଉଥିଲେ ।

ସମ୍ବାଦପତ୍ରକୁ ବିବୃତି ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରକାଶ କଲେ "ଆଜି ଦିଲ୍ଲୀ ଯେଉଁ ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ନଗରୀରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି, ତାର ସବିଶେଷ ବିବରଣୀ ଦିନସାରା ଶୁଣୁଥିଲି... । ଏହି ଯେଉଁ ତିକ୍ତ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି, ତାହା ଶାନ୍ତ କରିବା ଦିଗରେ ମୋଦ୍ୱାରା ଯାହା ସମ୍ଭବ, ତାହା କରିବି । ମୋର ଯେଉଁ ପୁରୁଣା ସୂତ୍ର "କର ବା ମର" ତାହା ମୁଁ ଭାରତର ରାଜଧାନୀରେ ନିଶ୍ଚିତଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବି । ମୁଁ ଜାଣି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଖୁସି ହେଲି ଯେ, ଦିଲ୍ଲୀର ଦାସିନ୍ଦା ଚାଲିଥିବା ଅବିବେକୀ ଧ୍ୱଂସଲୀଳାକୁ ପସନ୍ଦ କରୁନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଅବିବେକୀ ହତ୍ୟା, ଅତ୍ୟାଚାର ଏବଂ ଲୁଟତରାଜରେ ବ୍ୟାପୃତ, ସେମାନଙ୍କୁ ତାହା ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ମୁଁ ନିବେଦନ କରୁଛି ।"

ପରଦିନ ଅର୍ଥାତ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୦ ତାରିଖଠାରୁ ସହରର ଦଙ୍ଗାଗ୍ରସ୍ତ ଅଞ୍ଚଳ ତଥା ମୁସଲମାନ ଓ ହିନ୍ଦୁ ଶରଣାର୍ଥୀମାନେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିବା ଶିବିରମାନ ବୁଲି ପରିଦର୍ଶନ କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନରେ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ଜନତା ତାଙ୍କୁ ଘେରି ଯାଉଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ଶିବିରରେ କଂଗ୍ରେସ ସାହାଯ୍ୟ କମିଟିର ସେକ୍ରେଟାରୀ ସୁଚେତା ତାଙ୍କୁ ନେଇ ପହଞ୍ଚିଲାବେଳକୁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଗାଳିବର୍ଷଣ ହେଲା ଏବଂ ଏହା ୨୦ ମିନିଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲିଲା । ସେ କିଛି ନ କହି ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ସବୁ ଶୁଣିଗଲେ । ତାପରେ ସେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ହସି କହିଲେ, "ଲୋକଙ୍କର ରାଗିବାର ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ ଅଛି । ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ । ସେମାନେ ନିଜର ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରି ଗାଳି ଦେଇ ଆପଣା ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ଦୂର କରିଥିବାରୁ ମୁଁ ଖୁସି । ଏହାଦ୍ୱାରା ଭଲ ହୋଇଛି ।" କେତେକ ମୁସଲମାନ ଶିବିର ଦେଖି ସେ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କଲେ, "ଏହି ଯେଉଁ ନିରୀହ ଲୋକଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରାଯାଇଛି, ଭାରତକୁ ତାହାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।"

(ମୌଲାନା ଆଜାଦ ନିଜ ଲିଖିତ "ଇଣ୍ଡିଆ ଉଇନ୍‌ସ୍ ଫ୍ରିଡ଼ମ୍" ପୁସ୍ତକର ୨୧୬ ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ପଟେଲ ଯେ, କେବଳ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଦିଗରେ କିଛି କରି ନ ଥିଲେ ସେତିକି ନୁହେଁ, ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଯେବେ କେହି କିଛି ଅଭି-ଯୋଗ କରୁଥିଲା, ସେ ତାହା ପ୍ରତି କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରୁ ନ ଥିଲେ ।" ଏହା ଯେବେ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ଅବସ୍ଥା ଅଧିକ ଖରାପ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଶାନ୍ତିପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇପାରି ନ ଥାନ୍ତା ।)

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୪ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗୋଟିଏ ଲିଖିତ ବାଣୀ ଦେଇ କହିଥିଲେ, "ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀରେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଭୟ ଓ ତ୍ରସ୍ତତା ଦୂର କରି ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଲୁକ୍କାୟିତ ଭାବେ ଅଛି ବୋଲି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ଭୟଜାତ ହେଉଛି ତାହା ସବୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ନିବେଦନ କରୁଛି । ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଗୋଷ୍ଠୀର ଲୋକେ ହୁଏତ ଭଗବାନ ତଥା ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ମଣିଷ ଉପରେ ନ୍ୟାୟ କରିବେ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରି ନିର୍ଭର କରନ୍ତି ବା ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଉପରେ ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରିବାପାଇଁ ନିଜର ଅସ୍ତ୍ର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ଥାନୀୟ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ଧାରଣା ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଥିବା ବେଆଇନ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ଭଲ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଖରାପ କରିବ ବୋଲି ଆଶଙ୍କା ଥିବାରୁ ତାହା ସବୁ ସମର୍ପଣ କରିବାରେ ସେମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିହିତ । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିକଟରେ ବେଶୀ ବେଆଇନ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଲୋକେ ସମର୍ପଣ କଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ କହିଲେ, "ଦିଲ୍ଲୀରେ ଥିବା ବେଆଇନ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ବେଶୀ ଭାଗରେ ଆସିଲା ନାହିଁ ।" ପୋଲିସ ଯଥେଷ୍ଟ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ବାହାର କଲେ । ଯେଉଁମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଏହା ସବୁ ଥିଲା ସେମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଗୋଟିଏ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭା ଭାଷଣରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲୋକଙ୍କୁ ଅତୀତର ଘଟଣା ଭୁଲିଯାଇ ନିଜର ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତିତ ନ ହୋଇ ପରସ୍ପର ସହିତ ସଦ୍‌ଭାବ ତଥା ଶାନ୍ତିରେ ଚଳିବା ପାଇଁ ବଦ୍ଧପରିକର ହେବାକୁ ନିବେଦନ କଲେ । ମୁସଲମାନମାନେ ଭାରତବର୍ଷରେ ରହି ତ୍ରିରଙ୍ଗୀ ଝଣ୍ଡାକୁ ଆବଶ୍ୟକ ସମ୍ମାନ ଦେବାଦ୍ୱାରା ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିବା ଉଚିତ ବୋଲି ସେ କହିଲେ । ନିଜ ପାଖରେ ଥିବା ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ସ୍ୱଇଚ୍ଛାରେ ସମର୍ପଣ କଲେ , ସରକାର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦଣ୍ଡ ଦେବା ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ନିର୍ଭର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ରାଜଧାନୀରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ସେଠାରେ ଲାଗିଥିବା ଦଙ୍ଗାହେଙ୍ଗାମ ଯଥେଷ୍ଟ କମିଗଲା ଏବଂ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ପରି ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜେ ଆଶ୍ୱସ୍ତି ବୋଧ କଲେ ନାହିଁ । ପୋଲିସ ଏବଂ ସାମରିକବାହିନୀର ଉପସ୍ଥିତି ଯୋଗୁଁ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଏବଂ ଲୋକମାନଙ୍କ ମନରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅସଦ୍‌ଭାବ ରହିଥିବାରୁ ସେ ଆଶ୍ୱସ୍ତି ଅନୁଭବ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରାର୍ଥନାନ୍ତିକ ଭାଷଣରେ କହିଲେ ।

ସରକାରୀ କଳ ପାକିସ୍ଥାନରୁ ଶରଣାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଆଣିବାରେ ପୂରା ମାତ୍ରାରେ ବ୍ୟାପୃତ ଥିବାରୁ ପ୍ରତି ଦିନ ଦିଲ୍ଲୀକୁ ଆସୁଥିବା ହଜାର ହଜାର ଶରଣାର୍ଥୀଙ୍କର ଖାଇବା ଏବଂ ରହିବା ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ଦିଗରେ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ବିଶେଷ କିଛି କରାଯାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଶରଣାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ଭଲମନ୍ଦ ଦେଖିବା ଦାୟିତ୍ୱ ମୁଖ୍ୟତଃ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିଲା । କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ସୁଚେତା ସମ୍ପାଦକ ଥାଇ ଗୋଟିଏ କେନ୍ଦ୍ର ସାହାଯ୍ୟ କମିଟି ଗଢ଼ାଯାଇଥିଲା । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ସରକାରଙ୍କଠାରୁ ଯାହା ସାହାଯ୍ୟ ପାଉଥିଲେ, ସେଥିରେ ପାରୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱ ଚଳାଉଥିଲେ । ଖାଦ୍ୟ ଜିନିସ ଉପରେ ସେତେବେଳେ ପଡ଼ି ପ୍ରଥା ଥିବାରୁ ସରକାର ଏହା ଯୋଗାଉଥିଲେ । ଦିଲ୍ଲୀରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦୁଇଟି ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଶିବିର କରାଯାଇଥିଲା । ବହୁ ଶରଣାର୍ଥୀ କରାଯାଇଥିବା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ହୋଇ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । ଶିବିରରେ ଶରଣାର୍ଥୀ ଉପରେ ଶରଣାର୍ଥୀ ଆସି ଗଦା ହେଉ-ଥିଲେ। ମୁଁ ବଡ଼ ଦୁଃଖର ସହିତ ଲେଖୁଛି ଯେ, ଥରେ ବାହାଓଲପୁରରୁ ଆସିଥିବା ଶରଣାର୍ଥୀ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମାନେ ତାଙ୍କ ରହିବା ସ୍ଥାନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ସେକ୍ରେଟାରୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କ (ଗାନ୍ଧି) ସହିତ ଦେଖା କରିବା ପାଇଁ ଫୋନ କରିବାକୁ ସେ ପ୍ୟାରେଲାଲଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ଉକ୍ତ ସେକ୍ରେଟାରୀ ଯଥେଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟବ୍ୟସ୍ତ ଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ସମୟ ନାହିଁ ବୋଲି ଜବାବ ଦେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ସରକାରଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ଏ ସମୟକୁ ଏତେ ଖରାପ ହୋଇଥିଲା ଯେ, ତାଙ୍କ ସହିତ କଥା କହିବାକୁ ସମୟ ନାହିଁ ବୋଲି ଜଣେ ସେକ୍ରେଟାରୀ କହି ପାରିଲେ । କାରଣ ସେମାନେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, ଉପରିସ୍ଥ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରିବେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅବସାଦ ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣା

ଏହି ସମୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥିଲେ ମଣିଷ ହିସାବରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖୀ । ଦେଶରେ ଯେଉଁଭଳି ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ତିକ୍ତତା ଦେଖାଦେଇଥିଲା ଏବଂ ପାକିସ୍ଥାନ ଓ ଭାରତ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଯେଉଁଭଳି ଶତ୍ରୁ ମନୋଭାବ ଦେଖା ଦେଉଥିଲା, ତହିଁରେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିବ୍ରତ ଥିଲେ । ତାଛଡ଼ା ଜବାହରଲାଲ-ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମତଭେଦ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବଢ଼ୁଥିଲା । ତା ସାଙ୍ଗକୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ଏବଂ ମୌଲାନା ଆଜାଦଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଭଲ ପଡ଼ୁ ନ ଥିଲା । ଏହିସବୁ ଅସୁବିଧା ସାଙ୍ଗକୁ ଦେଶସାରା ଖାଦ୍ୟାଭାବଜନିତ ସଂକଟ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା । ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଯେଉଁ ପଡ଼ିପ୍ରଥା ବା ଖାଦ୍ୟ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଚାଲିଥିଲା, ତାହା ମଧ୍ୟ ସଫଳତାର ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉ ନ ଥିଲା । ସର୍ବୋପରି ଏହି ସମୟରେ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷମତା ପାଇଁ ଖୁରିଆଡ଼େ ବାଦବିବାଦ ଲାଗିବାର ଖବର ମିଳିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶାସନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଦୁର୍ନୀତି ପ୍ରବେଶ କରୁଥିଲା । ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କଥାର ମୂଲ୍ୟ ପ୍ରାୟ କିଛି ନ ଥିଲା ବା ସେମାନେ ତାହାପ୍ରତି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉ ନ ଥିଲେ । ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଶରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରି ନ ଥିଲା ।

ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ଏବଂ ସଂଗଠନ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବରାବର କଳିଆ ଲାଗୁଥିଲା । କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହିସାବରେ ମୋର ମଧ୍ୟ ଦୟନୀୟ ଅବସ୍ଥା ଥିଲା । ସରକାରରେ ଥିବା ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ସଭ୍ୟ ଥାଇ ସେମାନଙ୍କ କଥା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ଗୃହୀତ ହେବା ନିଶ୍ଚିତ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋର ବା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ପରାମର୍ଶ ନ ନେଇ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜନୈତିକ ନିଷ୍ପତ୍ତିମାନ କରୁଥିଲେ । ମୁଁ ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛି ଯେ, ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ କଥାରେ ମୁସଲିମ ଲିଗ୍ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ କୁହାଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବିଷୟଟି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ବା କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିଭାବେ ମୋ ସହିତ କେବେହେଲେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇ ନ ଥିଲା । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଗୋଟିଏ ବୈଠକରେ ଜବାହରଲାଲ କହିଲେ, "ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବା ପରେ କଂଗ୍ରେସର ଐତିହାସିକ ଭୂମିକା ଶେଷ ହୋଇଛି ।" ତହୁଁ ମୁଁ ଜବାବ ଦେଲି, "ତାହେଲେ ଆପଣମାନଙ୍କ ସରକାର ପବନ ଭିତରେ ଲଟକି ରହିବ ?" ଇଂରେଜ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟରେ ପାସ ହୋଇଥିବା ସ୍ୱାଧୀନତା ବିଲର ଚିଠା ଆଲୋଚିତ ହୋଇଥିବା ସମ୍ମିଳନୀକୁ ମୋତେ ଡକାଯାଇ ନ ଥିଲା । ମୋ ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ ପଦବୀରେ ଦେଶର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାତୀୟ ପ୍ରେମୀମାନେ ରହି ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁ ପଦବୀ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥରେ "ଆମେ ଘୃଣ୍ୟ ହୋଇପାରୁ, ଦାସ ହୋଇପାରୁ, କିନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱରେ କେଉଁଠାରେ ଜାତୀୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନୁଷ୍ଠାନର ସଭାପତି "ସର୍ବେସର୍ବା'' ବୋଲି କହିଥିଲେ । ସେହି ପଦବୀର ସମ୍ମାନ ଉପରେ କୌଣସି ଆଞ୍ଚ ଆଣିବା ମୁଁ ପସନ୍ଦ କଲି ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିଭାବେ ମୋ ପ୍ରତି ଯେପରି ହେୟଭାବ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଉଥିଲା, ମୁଁ ତାର କେତେକ ଉଦାହରଣ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଘଟଣା ଏଠାରେ ଲେଖୁ ନାହିଁ । ନିଜର ଆତ୍ମଜୀବନୀ ମୁଁ ଏଠାରେ ଲେଖୁ ନାହିଁ । ତେଣୁ ମୋର କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେବା ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେତେଦୂର ସଂପୃକ୍ତ ମୁଁ କେବଳ ସେହି ସବୁ ଘଟଣା ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛି ।

ପ୍ରକୃତରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ୬ ମାସ ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିଭାବେ ନିଜର ତଥା ସମ୍ପାଦକମାନଙ୍କ ଇସ୍ତଫାସୂଚକ ଚିଠି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦେଖାଇଥିଲି । ମୋର ଅଭିଯୋଗଗୁଡ଼ିକ ଯଥାର୍ଥ ଏବଂ ସେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଜବାହରଲାଲ ଓ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବେ ବୋଲି କହିଲେ । ୬ ମାସ ଅତୀତ ହେବା ପରେ ପୁଣି ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ କଥା ଉଠାଇବାରୁ ମୁଁ କହୁଥିବା ବିଷୟ ଠିକ୍ ଏବଂ ମୋ ପକ୍ଷେ ଇସ୍ତଫା ଦେବା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ରାସ୍ତା ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ମୋତେ କହିଲେ । ତା ଫଳରେ ମୁଁ ଇସ୍ତଫା ଦେଲି । ଜାତି ତାର ଅକିଞ୍ଚନ ସେବକର ସେବାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟର ନିଦର୍ଶନସ୍ୱରୂପ ଯେଉଁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପଦବୀରେ ମୋତେ ଭୂଷିତ କରିଥିଲା, ତାହା ତ୍ୟାଗକରିବା ସମୟରେ ମୁଁ ନିଖିଳଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବୈଠକରେ ଦେଇଥିବା ଭାଷଣ ଆଜି ମଧ୍ୟ ପଢ଼ିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଗ୍ରହ ଜନ୍ମେ । ଉକ୍ତ ବକ୍ତୃତାର ପ୍ରତି ଶବ୍ଦର ପଛରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମର୍ଥନ ଥିଲା । ସେ ଯେଉଁଠାରେ ଯାହା ସଂଶୋଧନ ଆବଶ୍ୟକ ମନେ କରିଥିଲେ ତାହା ତଦନୁଯାୟୀ ସଂଶୋଧିତ ହୋଇଥିଲା । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକରେ ମୁଁ ଇସ୍ତଫା ଦେବାକୁ ଠିକ୍ କରିଛି ବୋଲି ଜଣାଇବା ପରେ କଂଗ୍ରେସରେ ଥିବା ସାମ୍ୟବାଦୀ ଗୋଷ୍ଠୀର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ନରେନ୍ଦ୍ରଦେବ ମୋର ପରବର୍ତ୍ତୀ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲେ । ଜବାହରଲାଲ ଉକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ପସନ୍ଦ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା ପ୍ରତିନିଧିମୂଳକ ମନୋନୟନ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ସର୍ଦ୍ଦାର ଏହାକୁ ବିରୋଧ କଲେ ।

ତା ଫଳରେ ଏ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ କୌଣସି ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ତାପରେ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରରେ ଖାଦ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଥିବା ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱରୁ ଅବ୍ୟାହତି ଦେଇ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟର ଦାୟିତ୍ୱ ନେବାପାଇଁ ଜବାହରଲାଲ ଏବଂ ସର୍ଦ୍ଦାର ଉଭୟେ କହିଲେ । ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ପସନ୍ଦ ନ କରିଥିବାରୁ ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରିବାକୁ ଗଲେ । ଖାଦ୍ୟ ଓ କୃଷି ମନ୍ତ୍ରୀ ପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେବା ସେ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ । ସେ ଖାଦ୍ୟ ସମସ୍ୟା ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରକୃତ ବିଷୟ ବୁଝି ଆୟତ୍ତକୁ ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବାରୁ ଉକ୍ତ ପଦବୀ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ ବୋଲି ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ନିଜେ ମୋତେ କହିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଶେଷକୁ ଜବାହରଲାଲ ଓ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ତାଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହେବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଲେ । କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହେବେ ବୋଲି ସେ କରିଥିବା ନିଷ୍ପତ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ କରି ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ସଭାପତି ହେବାକୁ ରାଜି ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ଦୁଃଖ ଏବଂ କଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ସେ ସାଧାରଣ ବକ୍ତୃତାମାନଙ୍କରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାମାନଙ୍କରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ଯେ, ସେ ଅଧିକକାଳ ବଞ୍ଚିବାକୁ ନ ଚାହିଁ ବରାବର ନିଜର ମୃତ୍ୟୁ କିପରି ହେବ, ସେ ବିଷୟରେ କହୁଥିଲେ । ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ଯୋଗୁଁ ଯେ ଏହା କହୁଥିଲେ ତାହା ନୁହେଁ । ସରକାର ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ସଂଗଠନ ଯେପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ତହିଁରେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମର୍ମାହତ ହେଉଥିଲେ । ସରକାର ଓ ସଂଗଠନରେ କୌଣସି ଏକତା ନ ଥିଲା । ଜବାହରଲାଲ ଏବଂ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ସମୟରେ ମତଭେଦ ସମାଧାନ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ସେମାନେ ତାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ଉପରେ ଆସ୍ଥା ତୁଟାଇ ଦେଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କୁ ଏକତ୍ର କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଦିନେ ସେ ମୋତେ କହିଲେ, "ମୋର ପରାମର୍ଶ ଗ୍ରହଣ ନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜବାହରଲାଲ ଅନ୍ତତଃ ମୋତେ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମୁଁ ବୃଦ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ ମୋର ବାସ୍ତବତା ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ନାହିଁ ।"

ଅନୁଷ୍ଠାନର ଅବସ୍ଥା ଦେଖି କଂଗ୍ରେସ ସବୁ ଶ୍ରେଣୀ ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିମୂଳକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାକୁ ଲୋକସେବକ ସଂଘରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ଏହା ଫଳରେ କଂଗ୍ରେସ ମଧ୍ୟରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଦୁର୍ନୀତି ଦୂର ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦେଶର ରାଜନୈତିକ ଅବସ୍ଥା ପରିଷ୍କାର ହେବ ବୋଲି ସେ ଭାବୁଥିଲେ । ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଭିନ୍ନ ମତ ପୋଷଣ କରୁଥିବା ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ନିଜ ନିଜର ରାଜନୈତିକ ଦଳ ସୃଷ୍ଟିକରିବାକୁ ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର କିଛି ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ନିଜ କଳ୍ପିତ ଲୋକସେବକ ସଂଘ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କହିଥିଲେ । ଯେଉଁ ଦିନ ତାଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରାଗଲା, ସେ ଦିନ ଉକ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଚିଠା ଶାସନଖସଡ଼ା ସେ ପ୍ୟାରେଲାଲଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲେ ।

ବହୁ ସାମାଜିକ ଏବଂ ରାଜନୈତିକ କର୍ମୀଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ସତ୍ତ୍ୱେ ଦିଲ୍ଲୀର ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଅବସ୍ଥାରେ କୌଣସି ଉନ୍ନତି ଦେଖା ନ ଦେଇ ସେହିପରି ଜଟିଳ ହୋଇ ରହିଲା । ଏହା ଫଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଚିନ୍ତାର କୌଣସି ଉପଶମ ହେଲା ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ସଂପ୍ରଦାୟର ଅସୁବିଧା ସମ୍ପର୍କୀୟ ଅତି ସାମାନ୍ୟ ସାମାନ୍ୟ ଘଟଣାମାନ ତାଙ୍କୁ ଜଣାଇବା କେତେକ ବନ୍ଧୁ ନିଜର ପେଷା କଲେ । ଏହିସବୁ ଘଟଣାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଶାନ୍ତି ଅନୁଭବ କଲେ । ପିଲାଙ୍କ ପରି ନିଦରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିବା ତାଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ ଥିଲା । ଏପରି କି ରାତିରେ ରେଳରେ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ପ୍ରତି ଷ୍ଟେସନରେ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ପାଇଁ ଉଠାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗୋଟିଏ ଷ୍ଟେସନ ପରେ ଅନ୍ୟ ଷ୍ଟେସନରେ ପହଞ୍ଚିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ପୁଣି ଗାଢ଼ନିଦରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ । ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କୁ ରାତିରେ ଭଲ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ଗୀତାରେ କର୍ମଯୋଗୀ ତଥା ସ୍ଥିତପ୍ରଜ୍ଞ ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ଅର୍ଥାତ ସୁଖ ବା ଦୁଃଖ, ଭଲ ବା ମନ୍ଦ ତଥା ସଫଳତା ବା ବିଫଳତାରେ ପୂରାପୂରି ଅନାସକ୍ତ ରହି ତଦନୁଯାୟୀ ନିଜେ ଚଳିପାରୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ତାଙ୍କର ଧାରଣା ହେଲା । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ବ୍ୟକ୍ତ କଲେ, "ଯେବେ ଜଣେ ନିଜକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପୂରାପୂରି ସମର୍ପଣ କରି ତାଙ୍କ ସହିତ ମିଶାଇ ଦେଇଥାଏ, ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସଂପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଭଲ ମନ୍ଦ, ସଫଳତା ବିଫଳତା, ସୁଖ ଦୁଃଖ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଛାଡ଼ି ଦେଇ କୌଣସି ବିଷୟରେ ଆଗ୍ରହାନ୍ୱିତ ନ ହେବା କଥା । ମୁଁ ସେ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚି ପାରି ନ ଥିବାରୁ ମୋର ସମସ୍ତ ଉଦ୍ୟମ ଅସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି ।"

ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏଠି ସେଠି କେତେକ ହିଂସାତ୍ମକ ଘଟଣା ଘଟୁଥିଲା । ସରକାର ଅବସ୍ଥାର ମୁକାବିଲା କରି ତାହା ଯଥେଷ୍ଟ ଆୟତ୍ତାଧୀନ କରିବା ଦିଗରେ ସଫଳ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହୋଇଥିଲେ । ତେଣୁ ଏ ସବୁ ଘଟଣା କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଅଣାଯିବା ଉଚିତ ଥିଲା । ତାହା କରା ନ ଯାଇ ସେତେବେଳେ ସୁଖୀ ନ ଥିବା ଏବଂ ଅତ୍ୟଧିକ ମାନସିକ ବେଦନା ଭୋଗ କରୁଥିବା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଅଣାଯାଉଥିଲା । ଏସବୁର ପରିଣତି ସ୍ୱରୂପ ସେ ଉପବାସ କଲେ ।

(ମୌଲାନା ଆଜାଦ ତାଙ୍କ ଲିଖିତ "ଇଣ୍ଡିଆ ଉଇନ୍ସ ଫ୍ରିଡ଼ମ" ଗ୍ରନ୍ଥର ୨୧୬ ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ, ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏହି ଉପବାସ କରାଯାଇଥିଲା । ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା କରୁଥିବା ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଏହି ଉତ୍ତର ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜେ ଦେଇଥିଲେ ବୋଲି ପ୍ୟାରେଲାଲ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ । "ମୁଁ ଯେଉଁ ବିବୃତି ଦେଇଛି, ତାର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ସମ୍ପର୍କରେ ଜ୍ଞାତସାର ଥିବା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ମୋ ଉପବାସ ଘରୋଇ ମନ୍ତ୍ରଣାଳୟ ନୀତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ବୋଲି କହିବାର ସାହସ କରିବା ମୁଁ କଳ୍ପନା କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଯେବେ ଏଭଳି କୌଣସି ଲୋକ କେହି ଥାଏ, ଏହାଦ୍ୱାରା ସେ ନିଜକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ନ୍ୟୂନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଜକୁ ନିଜେ କଷ୍ଟ ଦେଉଛି ବୋଲି ମୁଁ କହିବି ।" (ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି–The Last phase ୨ୟ ଖଣ୍ଡ, ୭୧୭ ପୃଷ୍ଠା)

ପ୍ରକୃତରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏହି ଉପବାସ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କରାଯାଇଥିଲା । ମୌଲାନା ହାଫିଜୁର ରହମନ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେତେକ ମୁସଲମାନ ପ୍ରତିଦିନ ସକାଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦେଖାକରି ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଅତି ଛୋଟ ଛୋଟ ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ନିଜର ବ୍ୟବସାୟରେ ପରିଣତ କରିଥିଲେ । ଏହାର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା, ସରକାର ତଥା କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ସତ୍ତ୍ୱେ, ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଅବସ୍ଥାର କୌଣସି ଉନ୍ନତି ହେଉ ନାହିଁ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଜଣାଇବା । ଦିନେ ହାଫିଜୁର ରହମାନ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ (ହାଫିଜୁର ରହମନ) ଭାରତରେ ରହିବା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିବାରୁ ଏବଂ ସେ ପାକିସ୍ଥାନ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥିବାରୁ ସେ ଯେପରି ବିଲାତରେ ରହିବା ପାଇଁ ଯାଇପାରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଦିଅନ୍ତୁ । ଏହି ଘଟଣା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଅତିମାତ୍ରାରେ ସ୍ପର୍ଶ କରିବାରୁ ସେ ଉପବାସ କରିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ଉପବାସ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପରେ ତାଙ୍କୁ ଦିଲ୍ଲୀର ମୌଲାନାମାନେ ସେହି ଦିନ ଦେଖିବାକୁ ଆସିବା ସମୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କଲେ, "ଆପଣମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ?" ତାପରେ ୩ ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଲାତ ପଠାଇ ଦେବା ପାଇଁ ଭାରତ ସରକାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ଦରକାର ବୋଲି କହିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ କହିଲେ, "ସେତେବେଳେ ଆପଣଙ୍କୁ ଜବାବ ଦେବା ପାଇଁ ମୋ ପାଖରେ କିଛି ନ ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାରିବି । ଆପଣଙ୍କୁ ବିଲାତ ପଠାଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ମୁଁ ସରକାରଙ୍କୁ କହିବି କି ? ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କହିବି, ଭାରତ ପ୍ରତି ଆନୁଗତ୍ୟ ନ ଥିବା ଏହି ମୁସଲମାନମାନେ ଭାରତ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ସୁବିଧା କରିଦିଅ ।"

ଏ କଥା ତାଙ୍କ ମନରେ ଯେବେ କଷ୍ଟ ଦେଇଥାଏ, ସେଥିପାଇଁ ସେ ନିଜେ ଦୁଃଖିତ ବୋଲି ମୌଲାନା କହିଲେ । ତହୁଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭଦ୍ରୋଚିତଭାବେ ବ୍ୟଙ୍ଗରେକହିଲେ, "ଯେଉଁ ଇଂରେଜ ଲୋକମାନେ ତୁମକୁ ବରାବର ତଡ଼ୁଥିଲେ ହେ ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ "କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ, କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ" ବୋଲି କହିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି, ଘଟଣା ପରି ଏହା । ଟିକିଏ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ ସେ କହିବାରେ ଲାଗିଲେ, "ବିଲାତକୁ ପଠାଇଦେବା ପାଇଁ କହିବାରେ ଆପଣ ଲଜ୍ଜା ଅନୁଭବ କରୁନାହାନ୍ତି ? ଆପଣ ତ ତାହା ହେଲେ କହିବେ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଅଧୀନରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପଭୋଗ [illegible] ଶ୍ରେୟସ୍କର ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଆପଣମାନେ ନିଜକୁ ଦେଶପ୍ରେମୀ ତଥା ଜାତୀୟବାଦୀ ବୋଲି ଦାବୀ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା କହିବାକୁ କିପରି ସାହସ କରୁଛନ୍ତି ? ନିଜ ନିଜର ହୃଦୟ ସଫା କରି ପୂରାପୂରି ଅନୁଗତ ନାଗରିକ ଭାବେ ରହିବା ଦରକାର । ତା ନ ହେଲେ ଭାରତ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ସହ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ ବା ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ ସେତେବେଳେ କରିପାରିବି ନାହିଁ ।")

(ପ୍ୟାରେଲାଲ–"ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି–ଦି ଲାଷ୍ଟ ଫେଜ ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡ ୭୦୯ ପୃଷ୍ଠା ")

ଶେଷକୁ ମୁସଲମାନମାନେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ନିରାପଦ ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ଉଚିତ, ଏହା ଗାନ୍ଧିଜୀ ମତ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଦିଲ୍ଲୀରେ ଯାହା ସବୁ ଘଟୁଥିଲା ତାହା ଥିଲା ପାକିସ୍ଥାନରେ ଘଟିଥିବା ବା ଘଟୁଥିବା ଘଟଣାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟାସ୍ୱରୂପ । ଏଭଳି ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଜନକ ଘଟଣା ଘଟିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ । କେତେକ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ସେ କହିଥିଲେ ଯେ, ପାକିସ୍ଥାନର ହିନ୍ଦୁମାନେ ଅତ୍ୟାଚାରିତ ହେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାରତରେ ଥିବା ନିରୀହ ମୁସଲମାନ ମାନେ ତାର ପରିଣତି ଭୋଗ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ପାକିସ୍ଥାନରେ ହିନ୍ଦୁ ସମ୍ପତ୍ତିମାନ ଲୁଟ୍ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭାରତବର୍ଷରେ ହିନ୍ଦୁ ଏବଂ ଶିଖ୍‌ମାନେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ତାହା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ପାକିସ୍ଥାନର ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ବାସଗୃହ ଦଖଲ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭାରତବର୍ଷର ହିନ୍ଦୁମାନେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଏପରି କି ଯେଉଁମାନେ ଘର ଛାଡ଼ି ପାକିସ୍ଥାନ ପଳାଇ ଯାଇଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଘର ଦଖଲ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ପାକିସ୍ଥାନରେ ହିନ୍ଦୁ ଦେବାଳୟ ମାନ ଭଙ୍ଗା ଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭାରତବର୍ଷରେ ଥିବା ମୁସଲମାନ ଧର୍ମସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଆଞ୍ଚ ଆସିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଯେବେ କୌଣସି ମସଜିଦ୍ ଭଙ୍ଗା ଯାଇଥାଏ, ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍‌ମାନେ ତାର ପୁନଃ ନିର୍ମାଣ କରିବା ଉଚିତ । ସାଧାରଣତଃ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜର ବୋଲି ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଭାବନ୍ତି, ସେମାନେ ଅପରପକ୍ଷ ତୁଳନାରେ ଉଚ୍ଚ ଆଚରଣ କରିବା ସେ ଆଶା କରନ୍ତି ।

୧୯୪୮ ଜାନୁୟାରୀ ୧୩ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ଉପବାସ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଦିଲ୍ଲୀରେ ଆଉ କୌଣସି ଗଣ୍ଡଗୋଳ ହେବ ନାହିଁ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସର୍ତ୍ତମାନ ପୂରାପୂରି ପାଳିତ ହେବ ବୋଲି ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ ସଂପ୍ରଦାୟର ପ୍ରତିନିଧି ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେବାରୁ ୧୮ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ଉପବାସ ଭଙ୍ଗ କଲେ । ଅବସ୍ଥା ଖରାପ ହେବା ଭଳି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କରାଯିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଉକ୍ତ ସଂପ୍ରଦାୟର ପ୍ରତିନିଧିସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଜବାବ ଦେଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଶେଷ ଯାତ୍ରା

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପବାସ ସମୟରେ ତାଙ୍କ ବିଛଣା ନିକଟରେ କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ବୈଠକ ବସିଲା । ଦେଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ସମୟରେ ଇଙ୍ଗିମାଲି ସମ୍ପତ୍ତିରୁ ଭାରତ ପାକିସ୍ଥାନକୁ ତାର ଅଂଶ ସ୍ୱରୂପ ୫୫ କୋଟି ଟଙ୍କା ଦେବ ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତା ଅପେକ୍ଷା ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ଟଙ୍କା ପାକିସ୍ଥାନର ଭାରତକୁ ଦିଆଯିବା ପାଇଁ ଥିବାରୁ ଉକ୍ତ ଅର୍ଥ ଦିଆଯାଇ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶକ୍ରମେ ଉକ୍ତ ୫୫ କୋଟି ଟଙ୍କା ପାକିସ୍ଥାନକୁ ଦିଆଯିବା ନିମନ୍ତେ ଏହି ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ବୈଠକରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା । ଏହି ଟଙ୍କା ଦେବାର ନିଷ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖମାନେ ଯେସାକୁ ତେସା କାର୍ଯ୍ୟକରି ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରରେ ଚରିତ୍ରଗତ ପରିଚୟ ଦେବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯାହା ଚାହୁଁଥିଲେ, ତାହାକୁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଭାବାପନ୍ନ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଅତିମାତ୍ରାରେ ବିରୋଧ କରି ଅସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ଗତ କେତେ ମାସ ହେବ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଘୃଣାଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ଭଳି ପ୍ରଚାର କରୁଥିଲେ । ଜାନୁୟାରୀ ୨୦ ତାରିଖ ଦିନ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଏବଂ ଗୋଆଲିଅରରେ କରାଯାଉଥିବା ଏହି ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର-କାରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମଦନଲାଲ ନାମକ ଜଣେ ଶରଣାର୍ଥୀ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ସମୟରେ ବୋମା ନିକ୍ଷେପକଲେ । ଏହି ବୋମା ନିକ୍ଷେପଫଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କୌଣସି କ୍ଷତି ନ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବିରଳା ଭବନ ପାଚେରୀର ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ଭାଙ୍ଗିଯାଇଥିଲା । ମଦନଲାଲଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଖରାପ ବ୍ୟବହାର କରା ନ ଯିବା ଲାଗି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ତା ଛଡ଼ା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଜୀବନରେ ମାରିଦେବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରାଯାଉଛି ବୋଲି କେନ୍ଦ୍ର ତଥା ବମ୍ବେ ସରକାର ଖବର ପାଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ମଦନଲାଲଙ୍କ ଘଟଣା ପରେ ଏଥିପ୍ରତି ଯେଉଁଳି ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରାଯିବା କଥା ବୋଧହୁଏ ସେମାନେ ତାହା କରି ନ ଥିଲେ ।

ଜାନୁୟାରୀ ୩୦ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାକୁ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ନାଥୁରାମ ଗଡ଼ସେ ତାଙ୍କୁ ଗୁଳି କରି ମାରିଦେଲେ । "ହେ ରାମ" କହି ସେ ପଡ଼ିଗଲେ ।

ଏହା ଫଳରେ ଯେଉଁ ସ୍ୱର ଇଙ୍ଗିତରେ ଆମେ ବିଗତ ୩୦ ବର୍ଷ ଧରି ପରିଚାଳିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ଯାହା ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ତାଗିଦ୍ କରି ଆମ ତ୍ରୁଟି ଦେଖାଇ ଦେଉଥିଲା, ସେହି ସ୍ୱର ଚିରକାଳ ପାଇଁ ନିଃଶବ୍ଦ ହେଲା । ଯେଉଁ ଆଲୋକ ଆମକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଥିଲା, ତାହା ଲିଭିଗଲା । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭଗବତ୍ ପ୍ରେରିତ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱର ... ବା ଲିଭାଇ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପାରେ କି ? ସେମାନଙ୍କର କେବେହେଲେ ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ବାଣୀର ମାନବସମାଜ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଥାଏ, ସେମାନେ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବିତ ଥାନ୍ତି । ଏହି ଆଣବିକ ଯୁଗରେ ମାନବସମାଜ ପକ୍ଷେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଶାନ୍ତି ଓ ସଦ୍ଭାବ ବାଣୀର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ ବୋଲି କହିବା ଅସମ୍ଭବ । ତାଙ୍କ ବାଣୀ ତାଙ୍କ ନିଜ ମାତୃଭୂମିର ଲୋକେ କେହି ନ ଶୁଣିପାରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ବାଣୀ କଣ କେବଳ ସେହିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା ? ଏହା ସମଗ୍ର ମାନବ ସମାଜ ପାଇଁ ଥିଲା । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଶୁଣିବାର କାନ ଥିଲା ସେମାନେ ଏହା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଅନୁଗାମୀ ମାର୍ଟିନ ଲୁଥର୍ କିଙ୍ଗ୍ ଜୁନିୟରଙ୍କ ଶହୀଦତ୍ୱରେ ଏହା ଆମେରିକାରେ ଶୁଣିଥିଲେ ।

ଏହି ବିପଦର ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଅଶୋଭନୀୟ ଘଟଣା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ନ ଥିଲା । ଏହାର ସବୁଠାରୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟଜନକ ବିଷୟ ଥିଲା, ନିଜକୁ ହିନ୍ଦୁ ବୋଲି ଦାବୀ କରୁଥିବା ଜଣେ ଲୋକର ବନ୍ଧୁକରେ ଉପନିଷଦ ଓ ଗୀତାର ଶିକ୍ଷା ଅନୁଯାୟୀ ନିଜର ଜୀବନକୁ ଶୃଂଖଳିତ କରୁଥିବା ଲୋକର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ଇତିହାସ ଆଲୋଚନା କଲେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିରୁଦ୍ଧାତ୍ମକ ମତ ପୋଷଣ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ କେବେହେଲେ ସେ ମତବାଦର ପ୍ରଚାରକଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ନାହିଁ ବା ବିରୋଧ କରି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଏହି ହତ୍ୟା-କାରୀ ସମଗ୍ର ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯାଇଛି ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ହିନ୍ଦୁମାନେ କେବଳ ଅନ୍ୟ ମତବାଦକୁ ସହ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ସେତିକି ନୁହେଁ, ସେମାନେ ନିଷ୍ପାପର ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ପ୍ରଚାର କରୁଥିବା ଅନ୍ୟ ଧର୍ମକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିଛନ୍ତି । ଏହିଭଳି ଯେଉଁ କୁପଥଗାମୀ ଲୋକମାନେ ନିଜ ଧର୍ମକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନାମରେ ହିଂସା ଓ ହତ୍ୟା ଫଳରେ ତାହାର ପ୍ରଭୂତ କ୍ଷତି ଘଟାଇଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କୁହାଯାଇଛି', ''ଭଗବାନ, ସେମାନେ ନିଜେ କଣ କରୁଛନ୍ତି ତାହା ବୁଝିପାରୁ ନ ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ।''

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପରିଶିଷ୍ଟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏକ

(ଜବାହରଲାଲ ୧୯୨୭ ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ୟୁରୋପରୁ ଫେରି ଆସି ସିଧା ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ହେଉଥିବା କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଗଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ କେତେକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଉକ୍ତ ଅଧିବେଶନରେ ପାସ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ତାଙ୍କର କେତେକ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପସନ୍ଦ କରୁ ନ ଥିବାରୁ ସେ ଏହି ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ ।)

ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆଶ୍ରମ
ସାବରମତୀ
ଜାନୁୟାରୀ ୪, ୧୯୨୮

ସଂଶୋଧନ ହୋଇନାହିଁ

ପ୍ରିୟ ଜବାହରଲାଲ,

ତୁମେ ମୋତେ ଯଥେଷ୍ଟ ଭଲ ପାଉଥିବାରୁ ଏ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିବା ବିଷୟବସ୍ତୁ ସମ୍ପର୍କରେ ତୁମେ କିଛି ବିରୋଧଭାବ ପୋଷଣ କରିବ ନାହିଁ ବା କିଛି ଖରାପ ଭାବିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଆଶା କରୁଛି । କାରଣ ତୁମକୁ ମୁଁ ଏପରି ଭଲ ପାଏ ଯାହା ଫଳରେ କି ଏହି ଚିଠିର ବିଷୟବସ୍ତୁ ସମ୍ପର୍କରେ ତୁମକୁ ଭଲ ଲାଗିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଜାଣିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯାହା ଲେଖିବା ଉଚିତ ବୋଲି ଭାବୁଛି ତାହା ନ ଲେଖି ରହିପାରୁ ନାହିଁ ।

ତୁମେ ଟିକେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ଗତି କରୁଛ । ଅନ୍ତତଃ ଭାବିଚିନ୍ତି ଅବସ୍ଥା ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ଓ ପରିପାର୍ଶ୍ୱ ସହିତ ଭଲରକମ ପରିଚିତ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ ଥିଲା । ଯେଉଁ ସବୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ତୁମେ ଚିନ୍ତା କରି ପାଶ କରାଇଲେ, ତାହା ପାଶ ହେବା ପାଇଁ ବର୍ଷେ ଡେରି ହୋଇଥିଲେ କିଛି କ୍ଷତି ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ଲୋକତନ୍ତ୍ର ସେନାବାହିନୀରେ ତୁମର ଯୋଗଦେବା ଗୋଟିଏ ତରତରିଆ କାମ; କିନ୍ତୁ ତୁମର ଏ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ମୁଁ ବିଶେଷ କ୍ଷତିକାରକ ବୋଲି ଭାବୁ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅସତ୍ ଓ ଗୁଣ୍ଡା ପ୍ରକୃତିର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁଭଳି ଭାବେ ତୁମେ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଛ, ତହିଁରେ ମୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ ବିଚଳିତ ହେଉଛି । ତୁମେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖାଣ୍ଟି ଅହିଂସାରେ ବିଶ୍ୱାସ କଲଣି କି ନାହିଁ ତାହା ମୁଁ ଜାଣି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଯେବେ ତୁମ ମତର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ, ତାହେଲେ ଅନିୟନ୍ତ୍ରିତ ତଥା ଲଗାମଛଡ଼ା ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ଦେଶର କୌଣସି ଉପକାର ହେବ ବୋଲି ତୁମେ ଭାବୁ ନ ଥାନ୍ତ । ୟୁରୋପର ଅଭିଜ୍ଞତା ଫଳରେ ଦେଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚାଲିଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ ତ୍ରୁଟିପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଯେବେ ଭାବୁଥାଅ, ତାହେଲେ ତୁମ ମତ ଅନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ତାହା ଘୋଷୁ କରିବା ପାଇଁ ତୁମର ପୂରା ସୁଯୋଗ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅନୁଗ୍ରହପୂର୍ବକ ଗୋଟିଏ ଶୃଙ୍ଖଳିତ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
ଦଳ ଗଠନ କରି ତାହା କର । କାନ୍‌ପୁରର ଅଭିଜ୍ଞତା ତୁମେ ଜାଣ । ପ୍ରତି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଶୃଂଖଳିତ ଭାବେ ଚଳୁଥିବା ଦଳେ ଲୋକଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି । ତୁମେ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ, ସେ ବିଷୟରେ ଏହା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରୁ ନ ଥିବା ଭଳି ଧାରଣା ହେଉଛି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମେ ଭାରତର ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସର ମୁଖ୍ୟ ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ପାଦକ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛ । ତେଣୁ ଉକ୍ତ ଅଧିବେଶନରେ ପାଶ୍ ହୋଇଥିବା ଏକତା ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ଏବଂ ଗୁରୁତ୍ୱ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅର୍ଥାତ୍ ସାଇମନ କମିଶନ ବର୍ଜନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ପୂରାପୂରି ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ନିୟୋଜିତ କରିବା ତୁମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମୁଁ ତୁମକୁ ଜଣାଉଛି । ଏକତା ପ୍ରସ୍ତାବ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାକୁ ହେଲେ ସାଂଗଠନିକ ତଥା ଲୋକଙ୍କୁ ମଙ୍ଗାଇବା ପାଇଁ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ତୁମର ବିନିଯୋଗ କରିବା ଦରକାର ।

ଅଧିକ ପ୍ରାଞ୍ଜଳଭାବେ ଲେଖିବା ପାଇଁ ମୋର ସମୟ ନାହିଁ ।

ୟୁରୋପରେ କମଳା ଭଲ ଅଛି ବୋଲି ମୋର ଆଶା ।

ତୁମର
ବାପୁ

[ଏ ବଞ୍ଚ ଅପ ଓଲଡ୍ ଲେଟରସ ପୃ. ୫୫-୫୬]

(୧୦୫ ପୃଷ୍ଠା ୨ୟ ପରିଚ୍ଛେଦ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦୁଇ

ଆଲ୍ଲାହାବାଦ
ଜାନୁୟାରୀ ୧୧, ୧୯୨୮

ମାନନୀୟ ବାପୁଜୀ,

କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ବୈଠକ ବନାରସଠାରେ ହେବ ବୋଲି ସ୍ଥିର ହୋଇଛି । ତେଣୁ ମୋ ପକ୍ଷରେ କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ବମ୍ବେ ବା ସାବରମତୀ ଯିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ ।

ମୁଁ ଗତଥର ଆପଣଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିବା ପରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଚିଠି ଲେଖିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛି । କାରଣ ହେଉଛି ଯେ, କଂଗ୍ରେସରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣ ଯେଉଳି ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି, ତହିଁରେ ମୁଁ ଅତିମାତ୍ରାରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇଛି । ତେଣୁ ମୁଁ ପୁଣି ଆପଣଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିବା ପ୍ରୟୋଜନ ବୋଲି ଭାବଛି । ଚିଠିରେ ଆପଣ ଭାବିଚିନ୍ତି ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ଏବଂ ଭାଷା ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣ ଯଥେଷ୍ଟ ସଂଯମତା ଆଚରଣ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଯେଉଁ ଭାଷା ଆପଣ ଯେପରି ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି, ତାହା ପୁରାପୁରି ଅଯୌକ୍ତିକ ହୋଇଥିବାରୁ ମୋତେ ଅତି ମାତ୍ରାରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ କରିଛି । ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନ ସମିତିର କାର୍ଯ୍ୟ ବିବରଣୀକୁ ଆପଣ ସାଧାରଣ ଭାଷାରେ ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ସମାଲୋଚନା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିନ୍ଦା ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । କୌଣସି କାନକୁହା କଥା ଉପରେ ବିଷୟଟିକୁ ବିଗ୍ଭର କରିବା ଯେ ସବୁ ସମୟରେ ବିପଜ୍ଜନକ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେଇପାରେ କି ? ଆପଣ ନିଜେ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ନ ଥିଲେ ହୁଏତ ଆପଣ ଯେବେ ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନ ସଭାକୁ ଥରେ ଯାଇଥାନ୍ତେ ତା'ହେଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ମତ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି, ତାହା ଅପେକ୍ଷା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତେ । ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ସମଗ୍ର କମିଟିକୁ ବା ଏହାର ଅଧିକାଂଶ ସଭ୍ୟଙ୍କୁ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଧାରଣା ଉପରେ ଭିତ୍ତି କରି ନିନ୍ଦା କରିବା ଉଚିତ ବୋଲି ଆପଣ ଭାବିଛନ୍ତି । ଏହାଦ୍ୱାରା କଂଗ୍ରେସ ବା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିଙ୍କ ପ୍ରତି ଆପଣ ନ୍ୟାୟ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି କ'ଣ ଭାବୁଛନ୍ତି ? ଆପଣ ଶୃଙ୍ଖଳା ବିଷୟ ଉତ୍‌ଥାପନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିକୁ ଜାତୀୟ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ବୋଲି ଚିତ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି । ମୁଁ କହିପାରେ କି ଆପଣ ନିଜେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଜଣେ ସଭ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଜଣେ ସଭ୍ୟଙ୍କ ପକ୍ଷେ କଂଗ୍ରେସ ଅନୁଷ୍ଠାନ ତଥା ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବଗୁଡ଼ିକୁ ସମାଲୋଚନା କରି ନିନ୍ଦା କରିବା ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗର୍ହିତ କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ କି ? ମାଡ୍ରାଜ କଂଗ୍ରେସ ଯେଉଳି ସଫଳତା ହାସଲ କରିଛି ତହିଁରେ ସାଧାରଣତଃ ସମସ୍ତେ ଏକ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସ୍ୱରରେ ଅଭିବାଦନ କରୁଛନ୍ତି । ହୁଏତ ଏହା ଠିକ ହୋଇପାରେ ବା ଭୁଲ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଦେଶରେ ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ଧାରଣା ଯେ ହୋଇଛି ଏବଂ ସମସ୍ତ ସାଧାରଣ ଜୀବନରେ ଏହି ଧାରଣାର ଯେ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଅଛି, ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କ ସମାଲୋଚନା ପରେ ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ଟିକିଏ ମ୍ରିୟମାଣ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ଆଗ୍ରହ ଉତ୍ସାହ ଅତ୍ୟଧିକ ହୋଇଥିବାର ବା ଭୁଲ ହୋଇଥିବାର ସେମାନେ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରୁଛନ୍ତି ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରସ୍ତାବକୁ "ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ଏବଂ କୌଣସି ନ ଭାବି ନ ଚିନ୍ତି" କରାଯାଇଛି ବୋଲି ଆପଣ ଚିତ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ବିଷୟ ଅତୀତରେ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି କିପରି ଦେଶରେ ଆଲୋଚିତ ହେଉଛି, ଏବଂ ମୁଁ ଗତ ୫ ବର୍ଷ ବା ତତୋଧିକ ସମୟ କିପରି ଭାବୁଛି, ଆଲୋଚନା କରିଛି, ଲେଖିଛି ଏବଂ କହିଛି ତାହା ମୁଁ ପୂର୍ବରୁ ଜଣାଇଛି । ତେଣୁ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆପଣ ଯେ "ତରବରିଆ ଭାବେ ଏହା ପାଶ କରାଯାଇଛି ବୋଲି ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି, ତାହା କେବେହେଲେ ଠିକ୍ ଭାବରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ । ଏହାଛଡ଼ା "ନ ଭାବି ନ ଚିନ୍ତି ଗୃହୀତ ହୋଇଥିବା ବିଷୟ ଯାହା କହିଛନ୍ତି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଏତିକି କହିପାରେ ଯେ ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନ ସଭାରେ ଏ ବିଷୟ ୩ ଘଣ୍ଟା ଧରି ଆଲୋଚନା ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଉପରେ ୧୨ ଜଣରୁ ଅଧିକ ଲୋକ ସପକ୍ଷ ଓ ବିପକ୍ଷରେ କହିଥିବା ବିଷୟ ଆପଣଙ୍କୁ ଜଣା ଅଛି କି ନାହିଁ । ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ଶେଷକୁ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରାୟ ସର୍ବସମ୍ମତିକ୍ରମେ ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନ ସଭାରେ ତଥା କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ପାଶ ହେଲା । ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନ ସଭା ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ଖୋଲା ଅଧିବେଶନରେ ଯେଉଁମାନେ ଏହା ସପକ୍ଷରେ ଭୋଟ ଦେଲେ ସେମାନେ କ'ଣ " ନ ଭାବି ନ ଚିନ୍ତି" ଭୋଟ ଦେଲେ ? ବରଂ ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ଭୁଲ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଅଧିକ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ କାହିଁକି କୁହା ନ ଯିବ ! ଗତ ବର୍ଷ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବକୁ କମିଟି ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିବା ଆପଣ କହିଛନ୍ତି । ଏହାର ଅର୍ଥ କ'ଣ ମୁଁ ବୁଝିପାରି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏତିକି ମୋତେ ପରିଷ୍କାର ଜଣାଯାଉଛି ଯେ, କମିଟି ଏହାକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭଳି ଅତୀତରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ର ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିବା ସମ୍ମାନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହା କରି ନ ଥିଲେ । ଆଶା କରେ ଆପଣ ମୋ ସହିତ ଏକମତ ହେବେ ଯେ, କୌଣସି ଅନୁଷ୍ଠାନ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ମାନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମତକୁ ଚାପି ରଖିବା ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସୁସ୍ଥ ପରମ୍ପରା ନୁହେଁ ।

ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବର ସାର୍ଥକତା ସମ୍ପର୍କରେ ଏଥିରେ ମୁଁ ଆଲୋଚନା କରୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଏତିକି ମାତ୍ର କହିବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ, ବହୁ ଦିଗରୁ ଏବଂ ବହୁ ଦିନ ଧରି ସାବଧାନତାର ସହିତ ଚିନ୍ତା କରାଯିବା ପରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦାବୀସମ୍ବଳିତ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାଶ୍ କରାଯାଇଛି ଏବଂ ଏହା ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବାରୁ ଅନ୍ୟ ବିଷୟ ତୁଳନାରେ ଏଥିପ୍ରତି ମୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଧ୍ୟାନ ତଥା ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛି । ଆପଣ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ କହିଥିବା ପ୍ରତି ଶବ୍ଦ ବିଷୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଭାବିଛି ଏବଂ ତାହା ମୋର ଧାରଣାକୁ ଅଧିକ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ କରିଛି । ଏହିସବୁ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କ ମତକୁ ଆପଣଙ୍କର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଅଳ୍ପ କେତେକ ଲୋକଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କେହି ବୁଝୁଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର ଯଥେଷ୍ଟ ସନ୍ଦେହ ଅଛି । ଆଉ କେହି ଏପରି କି ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦାବୀ କରୁଥିବା ମାନ୍ଦା ଦଳଭୁକ୍ତ ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ପରି ଚିନ୍ତା ଯେ କରୁନାହାନ୍ତି, ଏ ବିଷୟରେ ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କାଲି ସାଇମନ ବର୍ଜନ ସମ୍ପର୍କରେ ଏଠାରେ ହୋଇଥିବା ଏକ ସଭାରେ ସାର ଅଲ୍ଲି ଇମାମ୍ ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେହି ସଭାରେ ଅଳ୍ପ ସମୟ ପାଇଁ କହିଥିଲି ଏବଂ ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିବାରୁ ମୁଁ ତାହା ଉପରେ ଜୋର ଦେଇଥିଲି । ସଭା ପରେ ଉକ୍ତ ବିଷୟ ଉପରେ ଜୋର ଦେଇ ମୁଁ ଭଲ କରିଛି ବୋଲି ଅଲ୍ଲି ଇମାମ ମୋତେ କହିଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ବହୁ ଲୋକଙ୍କୁ ନିଜ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଚାଲିବାକୁ ପଡୁଥିବାରୁ ସେମାନେ ଟିକିଏ ଏସଂପର୍କରେ ସଂଯମତା ପାଳନ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆଜି ନହେଲେ ମଧ୍ୟ ଦିନେ ନା ଦିନେ ବୋଧହୁଏ ସେମାନଙ୍କୁ ଏହି ମତାବଲମ୍ବୀ ହେବାକୁ ହେବ । ମାନ୍ଦା ଦଳର ଲୋକେ ଯାହା ସାଧାରଣରେ କୁହନ୍ତୁ ପଛକେ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ଥିତି ସବଳ ହେଉଥିବା ନିଜେ ଅନୁଭବ କରୁଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ଯେ ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସ୍ୱାଗତ କରୁଛନ୍ତି, ଏ ବିଷୟରେ ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତ । ସେମାନେ ଯାହା ପସନ୍ଦ କରନ୍ତୁ ବା ନ କରନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ଜାତୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଯେ କିପରି ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ଘୋଷଣା କରିବ ମୁଁ ତାହା ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ । ଏହା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଚିନ୍ତା କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁରୂହ ତଥା କଷ୍ଟକର ।

ବିଲାତି ଜିନିଷ ବର୍ଜନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ସର୍ବସମ୍ମତ ନ ହେଲେ ଏହା ସଫଳତା ଲାଭ କରିବା ସନ୍ଦେହାତ୍ମକ ଥିବାରୁ ଏବଂ ଏହା ଆପଣ ଅତିମାତ୍ରାରେ ନାପସନ୍ଦ କରିବେ ବୋଲି ଜାଣିଥିବାରୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ମୁଁ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରି ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏ ବିଷୟରେ ଅନ୍ତତଃ ଆମ ଭିତରେ ସର୍ବସମ୍ମତ ହେଲେ ଏହା ଯେ ଆଂଶିକ ସଫଳତା ଲାଭ କରିବ ଏ ବିଷୟରେ ମୋର କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଚୀନରେ ଚାଲିଥିବା ବର୍ଜନ ଆନ୍ଦୋଳନ କିଭଳି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ଭାବେ ସଫଳତା ଲାଭ କରିଛି ତାହା ଆପଣ ଖବର କାଗଜରୁ ଜାଣିଥିବେ । ଚୀନରେ ଏଭଳି କିଛି ବିଶେଷତ୍ୱ ନାହିଁ ଯାହା କି ଆମ ପାଖେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ସଫଳତା ଲାଭ କରିଛନ୍ତି, ଆମେ ଯେ କାହିଁକି ତାହା ଲାଭ ନ କରିବୁ ତାର କୌଣସି ବିଶେଷ କାରଣ ନାହିଁ । ଧରାଯାଉ,ଏହା ଯେବେ ସଫଳତା ଲାଭ ନ କଲା, ତା ହେଲେ ଏହା କ'ଣ ଏତେଦୂର ହସିବାର ବିଷୟ ? ଖଦଡ଼ ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ଯାଇ ଆମେ ଯେ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ବର୍ଜନ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିଥିଲୁ ତାହା କ'ଣ ଏତେଦୂର ସଫଳତା ଲାଭ କରିଛି ? କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟ ହେବା ପାଇଁ ସୂତା କାଟିବା ସମ୍ପର୍କରେ କରାଯାଇଥିବା ନିୟମ କ'ଣ ସଫଳ ହୋଇଛି ? ଏ ସବୁ ବିଷୟ ସଫଳତା ଲାଭ କରି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା ଫଳରେ ଦେଶରେ ମଙ୍ଗଳ ହେବ ବୋଲି ଆପଣ ଭାବୁଥିଲେ ସଫଳତା ନ ହେବା ସତ୍ତ୍ୱେ ମଧ୍ୟ ସେ ସବୁକୁ ଦେଶ ତଥା କଂଗ୍ରେସ ଉପରେ ଚପେଇବାକୁ ଆପଣ କୁଣ୍ଠାବୋଧ କରିନାହାନ୍ତି ।

କେଲକାର ଏବଂ ଆଣେ ଓ ତାଙ୍କ ମତାବଲମ୍ବୀ ଲୋକେ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ସଦା ଖଦଡ଼ ସମ୍ପର୍କୀୟ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସେମାନେ କିପରି ଥଟ୍ଟା କରୁଥିଲେ ମୋର ମନେ ଅଛି । ତେଣୁ ଆପଣ ମଧ୍ୟ କଂଗ୍ରେସର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସ୍ତାବମାନଙ୍କୁ ପରିହାସ କରୁଥିବାରୁ ତାହା ମୋ ପକ୍ଷେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟକର । କେଲକର ଓ ଆଣେ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ବିଶେଷ ନ ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ଉକ୍ତିକୁ ମୁଁ ଖାତିର କରେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ମନ ତଥା କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ମୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦିଏ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯେଉଁ ସବୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ ହୋଇଛି ତହିଁରୁ ଦୁଇଟିକୁ ଆପଣ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ନିନ୍ଦା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ "ଏକାଧିକ ଦାୟିତ୍ୱହୀନମୂଳକ ପ୍ରସ୍ତାବ"ବୋଲି ଚିତ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି । ଏକତା ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରସ୍ତାବ ଏହି ଚିତ୍ରଣର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇପାରେ । ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି,ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନ ସଭାର ଦୁଇ ଶହରୁ ଅଧିକ ସଭ୍ୟ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ପ୍ରତିନିଧି କିଛି ନ ଭାବି ନ ଚିନ୍ତି ଏ ସବୁ ପାଶ କରିଛନ୍ତି । କୌଣସି ଅସୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିର ଅଭାବ ସତ୍ତ୍ୱେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏଭଳି ଚିତ୍ରଣ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରିତାପର ବିଷୟ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ସ୍କୁଲ ପିଲଙ୍କ ତର୍କ ସଭାକୁ ଯାଇଥିବା ଏବଂ ଆପଣ ଜଣେ ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ଶିକ୍ଷକ ସ୍ତରକୁ ଯାଇଥିବା ପରି ଧାରଣା ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ଶିକ୍ଷକ ଭଳି ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମେ କିପରି ଚଳିବୁ ବା କ'ଣ ପଢ଼ିବୁ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ଉପଦେଶ ନ ଦେଇ କେବଳ ଆମେ କେଉଁଠାରେ କ'ଣ ଭୁଲ କରିଲୁ ତାହା ଦେଖାଇଦେବା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି କରୁ ନ ଥିବା ପରି ଧାରଣା ହେଉଛି । ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଭଳି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟରେ ଚିକିନିଖି ବିଗ୍ରହ କରି ତାର ହାନିଲାଭ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରି ମାନ୍ୟବର ଭଦ୍ରଲୋକ ଭାବେ ବ୍ୟବହାର କରୁଛୁ ତାହା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଯେବେ ଆମେ ସ୍କୁଲପିଲଙ୍କ ଭଳି ସେମାନଙ୍କର ଥିବା ସାହସ ତଥା ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ଜୀବନ ଆମର ହୋଇଥାନ୍ତା, ତାହେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ଭଲ ହୋଇଥାଆନ୍ତା ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା ।

ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ କିଭଳି ସମ୍ମାନ କରେ ଏବଂ ନେତା ହିସାବରେ ଦେଶକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ତଥା ବିଜୟ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ଆପଣ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇପାରିବେ ବୋଲି ମୁଁ କିଭଳି ବିଶ୍ୱାସ କରେ ତାହା ଆପଣ ଭଲଭାବେ ଜାଣନ୍ତି । "Indian Home Rule" ପ୍ରଭୃତି ପୁସ୍ତକରେ ଆପଣ ଯେଉଁସବୁ ମତର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି, ସେସବୁ ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣଙ୍କ ମତ ସହିତ ମୋ ମତରେ ଯଥେଷ୍ଟ ତଫାତ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋର ଆପଣଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ଉପରେ ଏଭଳି ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି ଛୋଟ ଛୋଟ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କରେ ଆପଣ ଯେଉଁସବୁ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ତୁଳନାରେ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଯେ ଯଥେଷ୍ଟ ଉଚ୍ଚରେ ତାହା ମୁଁ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରେ । ସର୍ବୋପରି କାର୍ଯ୍ୟ, ସାହସ ଏବଂ ଧୈର୍ଯ୍ୟକୁ ମୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ କରେ ଏବଂ ତାହା ସବୁ ଆପଣଙ୍କଠାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ପୁଞ୍ଜୀଭୂତ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ଯେତେଦୂର ଏକମତ ହେଉ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ଥିବା ବିରାଟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ତଥା ଏହିସବୁ ଗୁଣ ଆମକୁ ନିଜ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚାଇ ପାରିବ, ଏହା ମୁଁ ଦୃଢ଼ଭାବେ ଅନୁଭବ କରୁଛି । ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ଆପଣ ନେତୃତ୍ୱର ଶୀର୍ଷ ସ୍ଥାନରେ ଥିଲେ ଏବଂ ଆପଣ ନିଜେ ଆୟତ୍ତାଧୀନରେ ଥିବାରୁ ଆପଣ ନିର୍ଭୁଲ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇଥିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ଜେଲରୁ ଖଲାସ ହେବା ପରଠାରୁ କେଉଁଠି କ'ଣ ଭୁଲ ହୋଇଥିବା ଫଳରେ ଆପଣ ନିଜେ ଅସୁସ୍ଥତା ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି । ଆପଣ ନିଜେ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ଯେ, ଖଲାସ ହୋଇ ଅଳ୍ପ କେତେ ମାସ ଏପରି କି ସପ୍ତାହ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣ ବାରମ୍ବାର ନିଜର ମତ ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲେ । ତାହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହେଉଛି–ଜୁହୁଠାରୁ ଆପଣ ଦେଇଥିବା ବିବୃତି, ଅହମଦାବାଦ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବୈଠକ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘଟଣାବଳୀ;ଯାହାଫଳରେ କି ଆମେ ସମସ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୋଲକଧନ୍ଦାରେ ପଡ଼ିଛୁ ଓ ଯାହା କି ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲିଛି, ଭବିଷ୍ୟତରେ କଣ କରାଯିବ ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ପଚାରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାର ଯେଉଁ ଜବାବ ଆପଣ ଦେଇଛନ୍ତି, ଉକ୍ତ ଜବାବ ସନ୍ତୋଷଜନକ ମନେ ହେଉ ନାହିଁ । ଆସନ୍ତା ବର୍ଷ ବା ଅଠର ମାସ ମଧ୍ୟରେ ଖଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ଅତିମାତ୍ରାରେ ଏବଂ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ପ୍ରସାର ଲାଭ କରିବ ଏବଂ ତାହା ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ପ୍ରସାରିତ ହେବ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେହି ଅନୁଯାୟୀ ରାଜନୈତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ କୌଣସି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଆନ୍ଦୋଳନ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ଆପଣ ବରାବର କହୁଛନ୍ତି । ସେହି ସମୟଠାରୁ ବହୁ ବର୍ଷ ତଥା ବହୁ ଅଠର ମାସ ଅତୀତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଘଟଣା ଘଟି ନାହିଁ । ଏହା ଘଟିବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିବା କଷ୍ଟକର ହେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆପଣଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ଶକ୍ତି ଫଳରେ କୌଣସି ଅସମ୍ଭବ ଘଟଣା ଘଟିପାରେ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ ଥିବାରୁ ଆମେ ଆଶା କରି ରହି ଆସିଛୁ । କିନ୍ତୁ ମୋ ପରି ଧର୍ମରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁ ନ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ ଏପରି ବିଶ୍ୱାସରେ ରହିବା ଅସମ୍ଭବ ହେଲଣି ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷରେ ଖଦୀ ପ୍ରଚ୍ଚର ବହୁଳତା ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅର୍ଥାତ ଷାଠିଏ ମହଣ ଘିଅ ହେବ ଏବଂ ରାଧା ନାଚିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମକୁ ଏଭଳି ଆଶା କରି ରହିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ଭାବିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେଣି । ଖଦୀ ପ୍ରଚ୍ଚରର ପ୍ରଗତି ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ହେବ ଏବଂ ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଯଦି ଯୁଦ୍ଧ ଲଗିଯାଏ, ତାହାର ପ୍ରଗତି ହୁଏତ ଟିକିଏ ଦ୍ରୁତ ହୋଇପାରେ;କିନ୍ତୁ ଏହା ମାଧ୍ୟମରେ ସ୍ୱାଧୀନତା କିପରି ଆସିବ ମୁଁ ତାହା ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ପୂର୍ବରୁ ଆପଣଙ୍କୁ କହିଥିବା ମତେ ଆମର ଚ୍ଚଳିଥିବା ଖଦୀ କାର୍ଯ୍ୟର ରାଜନୀତି ସଙ୍ଗେ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ଏବଂ ତହିଁରେ ସଂପୃକ୍ତ ଥିବା କର୍ମୀମାନଙ୍କର ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ମନୋଭାବ ଦେଖାଦେଇଛି, ଯାହା ଫଳରେ କି ସେମାନଙ୍କର ସୀମାବଦ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବିଷୟରେ ବିଶେଷତଃ ରାଜନୀତିରେ ଆଗ୍ରହ ନାହିଁ । ହୁଏତ ସେମାନେ କରୁଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହା ବାଞ୍ଛନୀୟ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ କିଛି ଆଶା କରିବା ପୂରାପୂରି ବୃଥା ।

ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ କ'ଣ କରାଯାଇପାରେ ? ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣ କିଛି ପରାମର୍ଶ ନ ଦେଇ କେବଳ ସମାଲୋଚନା କରୁଥିବାରୁ ତାର କିଛି ଲଭ ନାହିଁ । ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି ଯେ ଦେଶ ଯେବେ ଖଦୀ ପରି ସହଜ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଗ୍ରହଣ ନ କରେ ତାହେଲେ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ କଷ୍ଟକର ତଥା ସାହସିକତା କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଶଠାରୁ କିପରି ଆଶା କରାଯାଇପାରିବ ? ଏହି ଯୁକ୍ତି ଠିକ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁ ନାହିଁ । ଦେଶ ଯେବେ ଗୋଟିଏ ଉପାୟରେ ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଗତି ନ କରେ ତାହେଲେ ଅନ୍ୟ ପନ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ଚିନ୍ତା କରିବା ଆମ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ।

"ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ"ରେ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ପ୍ରଭୃତି ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ି ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ମୋ ମତ କେତେଦୂର ଭିନ୍ନ ତାହା ହିଁ ମୁଁ ଭାବୁଛି । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଦୃଢ଼ ମତ ପୋଷଣ କରିବା ପାଇଁ ଆପଣ ଅତି ତରତରିଆ ହେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ଅନୁଭବ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଥରେ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମତ କୌଣସି ବିଷୟରେ ଘୋଷଣା କରିବା ପରେ ତାହାକୁ ଠିକ୍ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିବା ପାଇଁ ଆପଣ ଯେ କୌଣସି ଉପାୟରେ ସାହାଯ୍ୟ ନେଉଥିବା ମଧ୍ୟ ମୋର ଧାରଣା । "ଦୁଇଟି ଉପାୟ" ବା ସେହିଭଳି ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ଶିରୋନାମା ଦେଇ ଆପଣ ଆମେରିକାର କୌଣସି ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ଅପରାଧ ଏବଂ ଅନୈତିକ ସମ୍ପର୍କୀୟ ସମ୍ବାଦ ଉଦ୍ଧୃତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତହିଁରେ ଆମେରିକା ଓ ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟତାକୁ କିପରି ତୁଳନା କରିଥିଲେ ତାହା ସ୍ମରଣ ଅଛି । କାଥେରିନ୍ ମେଓ ଭାରତ ବର୍ଷର କେତେକ ଡାକ୍ତରଖାନା ପରିସଂଖ୍ୟାନ ଉପରେ ଭିତ୍ତି କରି ଯେପରି ଭାରତ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜର ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଏହା ଠିକ୍ ମୋତେ ସେହିପରି ଲଗେ । ଫ୍ରେଞ୍ଚ ଭାଷାର ଲିଖିତ "ନୈତିକ ଦେଓ୍ୱାଲିଆ ଦିଗକୁ" ନାମକ ପୁସ୍ତକକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଆପଣ ଯେଉଁ ଏକାଧିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହା ପଢ଼ି ମଧ୍ୟ ମୋର ସେହି ଧାରଣା ହେଲ । ମୁଁ ଭାବଛି ୟୁରୋପୀୟ ସଭ୍ୟତା ସମ୍ପର୍କରେ [illegible] ଦିଗ ପ୍ରତି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଆପଣ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଛନ୍ତି । ଭାରତ ଅତୀତରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଜ୍ଞାନଗରିମାର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହାର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଠାରୁ ଶିଖିବାର କିଛି ନାହିଁ ବୋଲି କେଉଁଠାରେ ଆପଣ କହିଛନ୍ତି । ମୁଁ ଏହି ମତ ସହିତ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଏକମତ ନୁହେଁ ଏବଂ ତଥାକଥିତ ରାମରାଜ୍ୟ ସେ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଅତି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ନ ଥିଲା ବା ତାହାର ପୁନରାବର୍ତ୍ତନ ମୁଁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ମୋ ମତରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଓ ଶିଳ୍ପ ସଭ୍ୟତା ଯାହା କି ଆଜି ୟୁରୋପରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଛି, ତାହା ଦିନେ ନା ଦିନେ ଭାରତବର୍ଷରେ ବ୍ୟାପିବ । ହୁଏତ ତହିଁରେ କେତେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା ମୁଖ୍ୟତଃ ଶିଳ୍ପଭିତ୍ତିକ ସଭ୍ୟତା ହେବ । ଆଧୁନିକ ଶିଳ୍ପ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁସବୁ ତ୍ରୁଟି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ତାକୁ ଆପଣ ଅତିମାତ୍ରାରେ ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହାର ଥିବା ଭଲ ଦିଗ ପ୍ରତି କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇନାହାନ୍ତି । ଏହିସବୁ ଦୁର୍ବଳତା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣା ଅଛି ଏବଂ ଏହାର ନିରାକରଣ ପାଇଁ ସାମାଜିକ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ ହେଉଛି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ବହୁ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ମତ ଯେ, ଏହିସବୁ ତ୍ରୁଟିର କାରଣ ଶିଳ୍ପୀକରଣ ନ ହୋଇ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରୁଥିବା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ପୁଞ୍ଜିବାଦ ପ୍ରଥା । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ପୁଞ୍ଜିବାଦ ଏବଂ ଶ୍ରମିକ ଭିତରେ ସଂଘର୍ଷ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ ବୋଲି ଆପଣ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ମୋ ମତରେ ପୁଞ୍ଜିବାଦ ପ୍ରଥାରେ ଏହି ସଂଘର୍ଷ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ-ଥିବାରୁ ଏହାକୁ ରୋକି ଦିଆଯାଇପାରିବ ନାହିଁ ।

ଆପଣ ଅତି ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ ଦରିଦ୍ର ନାରାୟଣ ବା ଭାରତର ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କ ବିଷୟ ଉଠାଇଛନ୍ତି । ଏହାର ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ ଆପଣ ଯେଉଁ ଉପାୟ ବାହାର କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଯେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପାଦେୟ ଏବଂ ଏହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଗଲେ ସେମାନଙ୍କ ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କେତେକ ପରିମାଣରେ ଦୂର ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ । କିନ୍ତୁ ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ମୌଳିକତା ବିଷୟରେ ବା ମୂଳ ବିଷୟକୁ ଏହା କେତେଦୂର ସ୍ପର୍ଶ କରୁଛି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର ଯଥେଷ୍ଟ ସନ୍ଦେହ ଅଛି । ଭାରତର ଅଧିକାଂଶ ଅଞ୍ଚଳରେ ବ୍ୟାପି ରହିଥିବା ସାମନ୍ତବାଦୀ ଜମିଦାରୀ ପ୍ରଥା ବା ପୁଞ୍ଜିପତିମାନେ ଶ୍ରମିକ ତଥା ଖାଉଟିମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁଭଳି ଭାବରେ ଶୋଷଣ କରୁଛନ୍ତି ତାହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆପଣ ପଦେ ହେଲେ କିଛି କହୁନାହାନ୍ତି ।

ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ମୁଁ ଅଧିକା ଲେଖିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସୀମା ମୁଁ ଲଂଘନ କରିଛି ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ମୋତେ କ୍ଷମା ଦେବେ ବୋଲି ଆଶା କରେ । ଏସବୁ ଲେଖିବାର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ହେଉଛି, ମୋର ମାନସିକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ । ମୁଁ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିରେ ସମ୍ପାଦକ ନ ହୋଇ ନିଜ ମତାନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲି । କିନ୍ତୁ ମୋର ବହୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ବିଶେଷତଃ ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବ କଂଗ୍ରେସରେ ପାସ ହୋଇ ଥିବାରୁ ମୋ ନିଜ ମତାନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସୁବିଧା ପାଇବି ବୋଲି ଆନସାରୀ ସାହେବ ସମ୍ପାଦକ ହେବା ପାଇଁ ମୋ ଉପରେ ଜୋର ଦେଲେ । ତାଙ୍କ କଥାରେ କୌଣସି ଉତ୍ତର ଦେଇ ନ ପାରି ସମ୍ପାଦକ ପଦ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖୁଛି ଯେ, କଂଗ୍ରେସ ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ନଷ୍ଟ କରି ସେ ସବୁକୁ ତୁଚ୍ଛ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ସମସ୍ତ ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଉଛି ଏବଂ ତାହା ହେଉଛି ମୋ ପକ୍ଷେ ବେଦନାଦାୟକ ।

ଆପଣଙ୍କର ସ୍ନେହାଧୀନ

ଜବାହରଲାଲ

(ଏହି ଚିଠିଟି ନେହେରୁ ନିଜ ହାତରେ ଲେଖିଥିଲେ ଏବଂ ତାହାର ଥିବା ଫଟୋଷ୍ଟାର୍ଟରୁ ଏହା ସଂଗୃହୀତ ।)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତିନି

ଆଶ୍ରମ
ସାବରମତୀ
ଜାନୁୟାରୀ ୧୭, ୧୯୨୮

ପ୍ରିୟ ଜବାହରଲାଲ,

ମୋ ହାତରେ ବେଦନା ହେଉଥିବାରୁ ହାତକୁ କିଛି ବିଶ୍ରାମ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମୟ ବଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ମୁଁ ଏ ଚିଠିଟି ଲେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଅନ୍ୟ ଲୋକକୁ ଡାକୁଛି ଏବଂ ସେ ଲେଖୁଛି । ଗତ ରବିବାର ଦିନ ଫେନାର ବ୍ରୁକ୍‌ଓଏଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ତମକୁ ଲେଖିଥିବା ଚିଠିଟି ଠିକ ସମୟରେ ପାଇଥିବ ବୋଲି ଆଶା କରେ ।

ତୁମେ ଜାଣ ଯେ, ସଂପୃକ୍ତ ବିଷୟରେ କେବଳ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସବୁ ବିଷୟରେ ତୁମେ କେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ଥିବାରୁ ମୁଁ ତୁମଦ୍ୱାରା ସମାଲୋଚିତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଲେଖିଥିଲି । ମୋର ତୁମ ସହିତ ଥିବା ସମ୍ପର୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୋ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ନ ଭାବି ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲେଖିଥିଲି, ତାହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବ ବୋଲି ମୁଁ ଧରି ନେଇଥିଲି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଦେଖୁଛି ଯେ, ମୋର ଉକ୍ତ ଧାରଣା ଭୁଲରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ଅବଶ୍ୟ ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ କିଛି ଭାବୁ ନାହିଁ । ଗତ ବହୁ ବର୍ଷ ଧରି ତୁମେ ଯେଉଁ ଭାବନା ସବୁକୁ ଗୁପ୍ତି ରଖିଛ, କେବଳ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ଫଳରେ ତାହା ସବୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇବ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି । ତୁମ ଓ ମୋ ଭିତରେ ମତାନୈକ୍ୟତାର କିଛି ଆଭାସ ମୁଁ ପୂର୍ବରୁ ପାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା ଏତେଦୂର ତିକ୍ତ ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା ନ ଥିଲା । ତୁମେ ବୀର ପରି ଜାତୀୟ ସ୍ୱାର୍ଥଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୋ ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଫଳରେ ନିଜେ ତଥା ଦେଶର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ବୋଲି ଭାବି ନିଜର ମତ ଅପ୍ରକାଶ ରଖୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତୁମେ ଯେ ଏଭଳି ଅସ୍ୱାଭାବିକ ମତ ଗୁପ୍ତି ରଖିବା ଫଳରେ କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରୁଛ, ତହିଁରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ତା ଛଡ଼ା ତୁମେ ଏଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯାଇ ବହୁ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରି ନାହଁ, ଯାହା ସବୁ କି ମୋର ଗୁରୁତର ତ୍ରୁଟି ବୋଲି ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମେ ମତେ ଦୋଷାରୋପ କରୁଛ । ତୁମେ ପୁରୁଣା "ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ"ର ପୃଷ୍ଠା ଦେଖିଲେ ଜାଣିପାରିବ ଯେ, ମୁଁ ଯେତେବେଳେ କଂଗ୍ରେସକୁ ପରିଚାଳନା କରୁଥିଲି, ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ତୀବ୍ର ସମାଲୋଚନା କରିବାକୁ ଛାଡ଼ୁ ନ ଥିଲି । ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ବୈଠକରେ ମଧ୍ୟ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ନୀତିହୀନ ତଥା ବେପରବାୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଭାବେ ଆଲୋଚନା ବା କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଛି, ତାକୁ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ସମାଲୋଚନା କରି କହିବାକୁ ଛାଡ଼ି ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ତୁମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେପରି ବିସ୍ମିତ ହେଉଛ, ସେତେବେଳେ ସେପରି ହେଉ ନ ଥିଲ। ତେଣୁ ଏହିସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତୁମ ଚିଠିରେ ଥିବା ପରସ୍ପର ଅସଙ୍ଗତ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଦେଖାଇଦେବା ବା ସେ ବିଷୟରେ ଲେଖିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ। ମୁଁ କେବଳ ଭବିଷ୍ୟତ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିବାକୁ ଚାହେଁ।

ତୁମେ ମୋଠାରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ୱାଧୀନତା ଚାହୁଁଥିବାରୁ ଗତ ବହୁ ବର୍ଷ ଧରି ତୁମେ ମୋ ପ୍ରତି ଆନୁଗତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଛ। ଯାହା କି ମୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ ମୂଲ୍ୟବାନ ମନେ କରେ। ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୁଁ ତୁମକୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେଉଛି। ତୁମେ ଯେ ମୋର ଏବଂ ମୋ ମତ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା କରି ତାହା ଚାଲୁ ରଖିଛ ମୁଁ ତାହା ପରିଷ୍କାର ଭାବେ ଦେଖିପାରୁଛି। କାରଣ ମୁଁ ଯେବେ ଭୁଲ କରିଥାଏ, ତଦ୍ୱାରା ଦେଶର ଅସରନ୍ତି କ୍ଷତି କରୁଥିବାରୁ ତାହା ଯେବେ ତୁମେ ବୁଝିପାରୁଛ ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୋ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ବିଦ୍ରୋହ କରିବା ହେଉଛି ତୁମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ। ନଚେତ୍ ତୁମେ ଯାହା ଭାବଛ, ତାହାର ଶୁଦ୍ଧତା ବା ଯଥାର୍ଥତା ସମ୍ପର୍କରେ ତୁମର ଯେବେ କିଛି ସନ୍ଦେହ ଥାଏ, ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ତୁମ ସଙ୍ଗେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଲୋଚନା କଲେ ମୁଁ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରିବି। ତୁମ ମୋ ଭିତରେ ମତଭେଦ ଏତେ ଗଭୀର ଏବଂ ଚରମ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି ଯେ, ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମିଳନର କୌଣସି ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ। ତୁମ ଭଳି ଜଣେ ବିଶ୍ୱସ୍ତ, ଦକ୍ଷ ତଥା ସାହସୀ ଓ ସାଧୁ ସହକର୍ମୀଙ୍କୁ ମୁଁ ହରାଉଥିବା ଫଳରେ ମୋ ମନରେ ଯେଉଁ ଦୁଃଖ ଓ କଷ୍ଟ ହେଉଛି, ତାହା ତୁମ ପାଖରୁ ଲୁଚାଇ ରଖିପାରିବି ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂରଣ ପାଇଁ ବନ୍ଧୁତ୍ୱକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଏ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବାକୁ ହେବ। କିନ୍ତୁ ଏହି ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ବିଚ୍ଛେଦ ଯେବେ ହୁଏ, ତାହା ଆମ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆଞ୍ଚ ଆଣିବ ନାହିଁ। ବହୁ ଦିନ ଧରି ଆମେ ଏକ ପରିବାରଭୁକ୍ତ ହୋଇଛୁ ଏବଂ ଗଭୀର ରାଜନୈତିକ ମତଭେଦ ସତ୍ତ୍ୱେ ତାହା ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ରହିବ। ବହୁ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ମୋର ସେହିପରି ସମ୍ପର୍କ ଥିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ହୋଇଛି। ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ମୋ ଭିତରେ ରାଜନୈତିକ ମତଭେଦ ଏଭଳି ତୀବ୍ର ଯେ ଉଭୟ ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ମୋ ଭିତରେ ଯେଉଁ ସମ୍ପର୍କ ଗଢ଼ି ଉଠିଛି ତାହା ଏଥିରେ କୌଣସି ବ୍ୟାଘାତ ନ ପାଇ ସେହିପରି ବରାବର ରହି ଆସିଅଛି। (ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଶ୍ରୀନିବାସ ଶାସ୍ତ୍ରୀ–ସେ ଥିଲେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମାନ୍ଦାଦଳୀୟ ନେତା।)

ତୁମର ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବାପାଇଁ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ସମ୍ମାନଜନକ ରାସ୍ତା ବତାଉଛି। ମୋସହିତ ତୁମର କେଉଁ କେଉଁ ବିଷୟରେ ମତଭେଦ ଅଛି ତାହା ପ୍ରକାଶଯୋଗ୍ୟ ଭଳି ଗୋଟିଏ ଚିଠି ମୋତେ ଲେଖ। ମୁଁ ତାହା "ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ"ରେ ପ୍ରକାଶ କରି ତାହାର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଉତ୍ତର ଦେବି। ତୁମର ପ୍ରଥମ ଚିଠିଟି ମୁଁ ପଢ଼ି ଉତ୍ତର ଲେଖିସାରି ନଷ୍ଟ କରି ଦେଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦ୍ୱିତୀୟ ଚିଠିଟି ଲେଖି ଥିବାରୁ ତୁମେ ଯେବେ ପରିଶ୍ରମ କରି ଆଉ ଗୋଟିଏ ଚିଠି ଲେଖିବାକୁ ନ ଚାହଁ ତାହେଲେ ମୋ ପାଖରେ ଥିବା ଚିଠିଟି ପ୍ରକାଶ କରି ଦେବି। ସଂପୃକ୍ତ ଚିଠିରେ କୌଣସି ଅସମ୍ମାନଜନକ ବାକ୍ୟଥିବାର ମୁଁ ଭାବୁ ନାହିଁ ଏବଂ ଯେବେ କିଛି ଥାଏ, ତାହେଲେ ସେ ବାକ୍ୟମାନ ମୁଁ ପ୍ରକାଶ କରିବି ନାହିଁ ବୋଲି ମୋ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିପାର। ଲେଖିଥିବା ଚିଠିଟି ଖୋଲାଖୋଲି ଏବଂ ତୁମର ପ୍ରକୃତ ମତର ଚିତ୍ର ଦେଉଛି ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି।

ତୁମର ସ୍ନେହର

ବାପୁ

([illegible])

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୭୪

ମାନନୀୟ ବାପ

ଆମ ଭିତରେ ଯେଉଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ନିକଟରେ ହୋଇଥିଲା ତହିଁରେ ଆମ ଜାତୀୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ତଥା ଦୃଢ଼ କରିବା ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ଜୋର ଦେଇଥିବା କଥା ଆପଣଙ୍କର ସ୍ମରଣ ଥିବ । କଂଗ୍ରେସ ଶେଷକୁ ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ତହିଁରୁ କିଛି ବଢ଼େଇବାର ବା କମେଇବାର ନାହିଁ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦାବୀ କରୁ । ବହୁ ସମୟରେ ବୃଥା ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର ତଥା ଭୁଲ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ପ୍ରଶ୍ନର ଫଳରେ ନାନା ଗୋଳ-ମାଳ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି । ତେଣୁ ଆମେ ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦାବୀ ଉପରେ ପୁନର୍ବାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରି ଏହି ଗୋଳମାଳ ଦୂର କରିଦେଲେ ଭଲ ହେବ । ଏପରିକି "ସ୍ୱାଧୀନତା" ଶବ୍ଦର ନାନା ପ୍ରକାର ଅର୍ଥ କରାଯାଉଛି । କଂଗ୍ରେସ ପରିଷ୍କାର ବା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ଯାହା ସ୍ଥିର କରିଛି ଅର୍ଥାତ୍ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ, ବୈଦେଶିକ ବ୍ୟାପାର ତଥା ଦେଶର ଆର୍ଥିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଉପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଅଧିକାର ରହିବା ଯେ ଏହି ସ୍ୱାଧୀନତାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହେବ ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଅର୍ଥନୀତି ସମ୍ପର୍କରେ କରାଚୀ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ "ମୌଳିକ ଅଧିକାର ଏବଂ ଅର୍ଥନୈତିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ" ବିଷୟରେ ପାସ ହୋଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ଫଳରେ ନେତୃତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ଏବଂ ଆମେ କିଭଳି ରାସ୍ତାରେ ଯିବା ଦରକାର ତାହା ଆମକୁ ବାଟ ବତାଇ ଦେଉଛି । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତି ମୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବ୍ୟକ୍ତିଗତଭାବେ ଅଧିକ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଅବସ୍ଥାର ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟୀକରଣ କରିବା ମୁଁ ଚାହେଁ ।

ଆମେ ଯେବେ ଜନତାର ଅର୍ଥନୈତିକ ଅବସ୍ଥାରେ ଉନ୍ନତି କରି ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେବାକୁ ଚାହୁଁ, ତାହେଲେ ଭାରତରେ ଥିବା ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କୁ ସେମାନେ ଭୋଗ କରୁଥିବା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅବସ୍ଥା ତଥା ବହୁ ସୁବିଧାସୁଯୋଗକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହା ନ ହେଲେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଅବସ୍ଥାରେ କିଭଳି ବିକାଶ ହେବ, ମୁଁ ତାହା କଳ୍ପନା କରିପାରୁ ନାହିଁ । ତେଣୁ ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥ ଗୋଷ୍ଠୀ ଭୋଗ କରୁଥିବା ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଯେଭଳି ଜନସାଧାରଣ ଭୋଗ କରି-ପାରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ସ୍ୱାଧୀନତାର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ସମସ୍ୟା । ଏହା ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ କରାଯାଇପାରିବ, ସେହି ପରିମାଣରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବ । ଭାରତବର୍ଷରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥ ହେଉଛନ୍ତି ଇଂରେଜ ସରକାର, ତାଙ୍କ ତଳକୁ ଭାରତୀୟ ଗଡ଼ଜାତଗୁଡ଼ିକର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଶାସକ ଗୋଷ୍ଠୀ ଏବଂ ତାଙ୍କପରେ ଅନ୍ୟମାନେ । ଆମେ କୌଣସି ଶ୍ରେଣୀ ବା ଗୋଷ୍ଠୀର କ୍ଷତି ନ କରି ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ସମସ୍ତଙ୍କ ସମ୍ମତିରେ ଏ ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଦୂର କରିବାକୁ ଚାହୁଁ । ଯେପରି କି କାହାର କିଛି କ୍ଷତି ହେବ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଏହି ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥଗୋଷ୍ଠୀ ଲୋପହେବ। ଫଳରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର କ୍ଷତି କରି ଭୋଗ କରୁଥିବା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସୁବିଧାବାଦୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ତଥା ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କର ଯେ କ୍ଷତି ହେବ ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଯେତେଦୂର ଖରାପ ହେବାର କଥା ସେତେଦୂର ଖରାପ ହୋଇଗଲାଣି । ତେଣୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଅବସ୍ଥାରେ ଉନ୍ନତି କରିବା ପାଇଁ ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥଗୋଷ୍ଠୀ ଯେତେଶୀଘ୍ର ସମ୍ଭବ ସେତେ ଶୀଘ୍ର ଲୋପ ହେବା ଉଚିତ । ତାହା ନ ହେଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅର୍ଥନୈତିକ ଶକ୍ତି କ୍ଷିପ୍ର ବେଗରେ ଗତି କରୁଥିବାରୁ ତାହା ଆପଣା ଛାଏଁ ପୁରାତନ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ନିଜେ ଧ୍ୱଂସ କରି ଦେଉଛି। ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶରେ ଥିବା ବଡ଼ ବଡ଼ ତାଲୁକଦାରୀ ତଥା ଜମିଦାରୀ ପ୍ରଥା ପ୍ରାୟ ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଆସିଲାଣି । ଅବଶ୍ୟ ବାହାରର ଶକ୍ତି ସହାୟତା କରି ଏହା ଅଧିକ କିଛିକାଳ ରହିପାରିବା ସମ୍ଭବ । ତେବେ ଜମିଦାରମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଖରାପ ହେଲାଣି ଏବଂ କୃଷକକୁଳର ଅବସ୍ଥା ତାଠାରୁ ଅଧିକ ଖରାପ ହେଲାଣି ।

ଆମେ ସମସ୍ତେ ଏକମତ ହୋଇଛୁ ଯେ ଗୋଲଟେବୁଲ ସମ୍ମିଳନୀ ତଥା ସେ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଭାରତ ବହୁ ସମସ୍ୟା ମଧ୍ୟରୁ ଏପରି କି ଗୋଟିଏ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କରିବାକୁ ପୂରାପୂରି ବିଫଳ ହୋଇଛି । ମୁଁ ଯେତେଦୂର ଭାବୁଛି, ଦେଶରେ ଯେଉଁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଜାତୀୟ ତଥା ଅର୍ଥନୈତିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଛି ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ବିପଦଗ୍ରସ୍ତ କରିବାକୁ ଯାଉଛି, ସେହି ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ସମର୍ଥକ ଭାବରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ଗୋଲଟେବୁଲ ସମ୍ମିଳନୀ କରାଯାଇ ସେଥିପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଥିଲା । ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ଏକଛତ୍ରବାଦର ଅଂଶସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷରେ ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଦବାଇବା ପାଇଁ ଏହି ଏକଛତ୍ର ପଦ୍ଧତିମାନ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଛି । ତାଛଡ଼ା ଏହି ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ରଖିଲେ ଜନତା ବା ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଶ୍ରେଣୀର ଅର୍ଥନୈତିକ ବୈଷମ୍ୟ ଦୂର ହେବା ଅସମ୍ଭବ ହେଉଥିବାରୁ ଏହି ଉଦ୍ୟମ ବିଫଳ ହେବା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ଏପରି କି ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଜାତୀୟବାଦ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ଗୋଲଟେବୁଲ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଆପଣ କହିଥିବା ଅନୁଯାୟୀ ଗଣତନ୍ତ୍ର ଏବଂ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିତା ଏକ ସଙ୍ଗେ ଚାଲି ନ ପାରନ୍ତି ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଧ୍ୟାନ ଦେବାକୁ ହେବ । ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରଶ୍ନକୁ ବିଶ୍ୱର ବୃହତ୍ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ଜୀବନ୍ତ ସମସ୍ୟାରୁ ଛିନ୍ନକରି ହେବ ନାହିଁ । ଆଜି ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖା ଦେଇଥିବା ସଙ୍କଟର ପ୍ରଭାବ ଭାରତବର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ପଡ଼ୁଛି । ଯେ କୌଣସି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏହା ପୂରାପୂରି ଧ୍ୱସ୍ତବିଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଗ୍ନିଜାଳିପାରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାଗାରେ ଆଜି ଏକ ଦିଗରେ ଜନତାର ମଙ୍ଗଳ ଚାହୁଁଥିବା ପ୍ରଗତିବାଦ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳ ତଥା ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ ଓ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଉଛି । ଏହି ଯେଉଁ ବିରାଟ ସଂଘର୍ଷ ଚାରିଆଡ଼େ ଚାଲିଛି ଏବଂ ଆମ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ପକାଉଛି, ସେଥିପ୍ରତି ଆମେ ନୀରବ ଦର୍ଶକ ହୋଇ ନ ପାରୁ । ଆମର ସ୍ୱାର୍ଥଗତ କ୍ଷୁଦ୍ର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତଥା ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ମଙ୍ଗଳ ଓ ମାନବିକ ପ୍ରଗତି ଭଳି ବୃହତ୍ତର ସ୍ୱାର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମକୁ ବିଶ୍ୱରେ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଶକ୍ତି ସହିତ ପାଦ ପକାଇ ଚାଲିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ଅବଶ୍ୟ ଏପରି କରିବା ଆମ ପକ୍ଷରେ କେବଳ ଆଦର୍ଶଗତ ହେବ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହିସବୁ ବୃହତ୍ ପ୍ରଶ୍ନମାନ ମୋ ମନରେ ବରାବର ଖେଳୁଅଛି ଏବଂ ମୋର ଦୃଢ଼ ଆଶଙ୍କା ହେଉଛି ଯେ, ଏସବୁ ପ୍ରତି ଆଖି ବୁଜି ଦେଲେ ଆମେ ବିପନ୍ନ ହେବୁ । ଖାଲି ସେତିକି ନୁହେଁ ସେ ସବୁକୁ ଭଲଭାବେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ଲକ୍ଷ୍ୟଲଭ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏସବୁ ସହିତ ଖାପ ଖୁଆଇ ଚଳିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଏହାସବୁ ବୃହତ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ନ । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ଦେଶରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଲୋକ ଜାତୀୟ ସମସ୍ୟା ବିଷୟରେ ବିଶେଷତଃ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳାଇବା ସମ୍ପର୍କରେ ଅତିମାତ୍ରାରେ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । କିଛିଦିନ ପୂର୍ବେ ଆପଣ ଏବଂ ଏମ୍. ଏସ. ଆଣେ ଉଭୟେ ଦେଶକୁ କିଭଳି ଚଳାଇବାକୁ ହେବ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ବିବୃତି ଦେଇଥିଲେ ତାହା ଫଳରେ ମୋର ଭୟ ହେଉଛି । ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ପରିମାଣରେ ଗୋଳମାଳିଆ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ବିଶେଷତଃ ତହିଁରେ ଯେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଯାଇଥିଲା, ତାହା ପ୍ରତି କେତେକ ବିରୋଧଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି । କେତେକକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏପରିକି ଯେଉଁମାନେ ସବୁ ବିଷୟ ଜାଣିବା ଉଚିତ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଂଗ୍ରେସ ଭାଙ୍ଗିଗଲାଣି ବୋଲି ଅସ୍ପଷ୍ଟ କଥାବାର୍ତ୍ତା ସବୁ ହେଉଛି । ଏହା ଜଣାଶୁଣା କଥା ଯେ, ପ୍ରଚଳିତ କଂଗ୍ରେସ ସମ୍ବିଧାନ ଅନୁଯାୟୀ ଏଭଳି କିଛି ହୋଇ-ପାରିବ ନାହିଁ । ଆପଣ ଏବଂ ମିଷ୍ଟର ଆଣେ ଯେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶମାନ ଦେଇଥିଲେ, ତାହା ତତ୍‌କାଳୀନ ଅବସ୍ଥା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପରାମର୍ଶ ସ୍ୱରୂପ ଦେଇଥିଲେ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି । କଂଗ୍ରେସ ପୂର୍ବପରି ରହୁଛି ଏବଂ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଏହାର କମିଟିମାନଙ୍କୁ ବେଆଇନ ଘୋଷଣା କରାଯାଇଥିବାରୁ ଏହା ଯେ ସାଧାରଣ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବ ନାହିଁ ଏହା ପରିଷ୍କାର ବିଷୟ । ତେଣୁ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ କୌଣସି ବିଧିବଦ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ବା ପ୍ରକାଶ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠି ନ ପାରେ । ଏହାକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ଏଥିସହିତ ନିଜକୁ ଖାପ ଖୁଆଇବା ଅର୍ଥ ନୁହେଁ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିକୁ ବା ସର୍ବୋପରି କଂଗ୍ରେସ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ପୂରାପୂରି ଭାଙ୍ଗିଦେବା ।

ଏହାର ଗୋଟିଏ ପରିଣତି ହୋଇଛି; ଯାହା କି ରୋକିବା ଦରକାର-ତାହା ହେଉଛି ପୁରୁଣା ଏବଂ ବିଶ୍ୱସ୍ତ କର୍ମୀମାନେ ଜେଲ ଗ୍ଲଲିଯିବା ପରେ ଯେଉଁ ନୂତନ ଲୋକମାନେ ବା ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷ କଂଗ୍ରେସ ନାମରେ ଅବାଞ୍ଛନୀୟ କାର୍ଯ୍ୟମାନ କରୁଛନ୍ତି । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ମରଣୀୟ ଯେ ଅତୀତରେ ମଧ୍ୟ ଏହିଭଳି ବିପଦର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ତା ଫଳରେ କେତେକ ଅବାଞ୍ଛିତ ଲୋକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କରେ ନେତୃତ୍ୱ ନେବା ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସି ଯାଇଥିଲେ । ତାର ପରିଣତି ସ୍ୱରୂପ ଯେଉଁ କାମ ସେମାନେ ଆଗେଇ ନେବାର କଥା ସେ ସବୁକୁ ପୂରାପୂରି ବନ୍ଦ କରି ଦେଇଥିଲେ ବା ତହିଁରେ ବାଧା ଦେବା ଭଳି ଅବସ୍ଥାମାନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ଏଭଳି ଅବାଞ୍ଛିତ ଲୋକ ଯେପରି କଂଗ୍ରେସ କମିଟିମାନଙ୍କ ନାମ ବଦନାମ ନ କରନ୍ତି, ତାହା ରୋକାଯିବା ଦରକାର । ଏହାର ଅବଶ୍ୟ ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ, କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଞ୍ଚଳର କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ସମୂହଭାବେ ଆମର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଆଗେଇ ନେବାରେ ନିବୃତ୍ତ ହେବେ ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଏବଂ ଗଣଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯିବା ସମ୍ପର୍କରେ ଦେଶରେ କେତେକ ଗୋଳମାଳ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଉଭୟଙ୍କ ଭିତରେ ଥିବା ତାରତମ୍ୟ ମୁଁ କେତେକାଂଶରେ ପସନ୍ଦ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ମୁଖ୍ୟତଃ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିଷୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ମୌଳିକ ତାରତମ୍ୟ ଥିବା ମୁଁ ଭାବିପାରୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନାହିଁ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଗଣଆଇନ ଅମାନ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରେ । ତାଛଡ଼ା ଆପଣ ମୋତେ କହିଥିଲେ ଯେ, ଯେବେ କୌଣସି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଦାୟିତ୍ୱ ତଥା ତହିଁରେ ଥିବା ବିପଦ ନେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥାଏ, ତେବେ ସେ ତାଙ୍କ ନିଜ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଗଣଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିବେ । ଏପରି କି ଆପଣ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଯେ, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଏହି ଉପାୟରେ କଂଗ୍ରେସ ନୀତି ବା କାର୍ଯ୍ୟ ପଦ୍ଧତିରେ ବିରୁଦ୍ଧାତକ ନ ହୋଇଥିବା ଯେ କୌଣସି ଉପାୟରେ ଆଗକୁ ଚାଲିପାରେ ।

ଆପଣଙ୍କ ପୂର୍ବ ବିବୃତିରେ ଗୁପ୍ତ କାରବାରର ଅବାଞ୍ଛନୀୟତା ଉପରେ ଜୋର ଦେଉଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଗୁପ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ପଦ୍ଧତିରେ ବିଶେଷ କିଛି ଅନିୟମତା ବା ଦୋଷ ନାହିଁ ବୋଲି ଆପଣ କହିଥିଲେ । ମୁଁ ଭାବେ ଯେ,ଆମର ଅଧିକାଂଶଙ୍କ ମତ ଏବଂ ମୋ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟମତ ହେଉଛି ଯେ, ଆପଣଙ୍କ ଆନ୍ଦୋଳନ ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଗୁପ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ପଦ୍ଧତି ଏଥିରେ ଖାପ ଖାଇପାରିବ ନାହିଁ । ସେଭଳି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତି ଯେବେ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଚାଲେ ତାହାହେଲେ ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତଥା ଭାବନାରେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ହୋଇଛି, ତାହା ପୂରାପୂରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଯିବ । ଫଳରେ କେତେକ ପରିମାଣରେ ନୈତିକ ଦୁର୍ବଳତା ସୃଷ୍ଟି ହେବ । ଏହି ମତକୁ ବଜାୟ ରଖି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଭାବୁ ଯେ, କେତେକାଂଶରେ ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ , ପରସ୍ପର ସହିତ ଯୋଗାଯୋଗ ରଖିବା ବା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବା ସମ୍ପର୍କରେ କିୟତ ପରିମାଣରେ ଗୁପ୍ତ ରଖାଯିବା ଦରକାର । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଗୁପ୍ତ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର ନ କରି ଘରୋଇ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କଲେ ଭଲ ହେବ । ଘରୋଇ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସବୁ ଗୋଷ୍ଠୀ' ତଥା ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କର ଅଛି । ଗୁପ୍ତ ବା ଏହାକୁ ବୋଲାଯିବା ଆପଣଙ୍କ କଥିତମତେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ବିଷୟ ହୋଇ ନ ପାରେ ।

କିନ୍ତୁ ଖବର ଦିନା କାଗଜ ଖଣିମାନ ଛାପିବାରେ ବା ଲିଥୋ କରିବାରେ କେତେକାଂଶରେ ଗୋପନୀୟତା ଆବଶ୍ୟକ । ଅତୀତରେ କେନ୍ଦ୍ର କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ଏବଂ ଜିଲ୍ଲାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କ ରଖି ଖବର ତଥା ନିର୍ଦ୍ଦେଶମାନ ପଠାଇବା ବିଷୟରେ ଏହି ପ୍ରଚାରପତ୍ରମାନ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଗୁପ୍ତରେ ଏଭଳି ଛାପାଖାନା ବା ଲିଥୋ ଯନ୍ତ୍ର ଚଳେଇବାର ଅବାଞ୍ଛନୀୟତା ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣ ମୋତେ କହିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବହୁ ଭଲ ଭଲ କର୍ମୀ ଏଥିରେ ସଂପୃକ୍ତ ଅଛନ୍ତି । ଏ ସବୁ ଯନ୍ତ୍ର ରଖିବା ଦିଗରେ ଟଙ୍କା ଖଟାଇବାକୁ ପଡ଼ିଛି ଏବଂ ଏସବୁ ମଧ୍ୟ ବରାବର ପୋଲିସ ଜବତ୍ କରି ନିଅନ୍ତି । ତେଣୁ ଏହାର ବ୍ୟବହାର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବରାବର ଏଥିରେ ଟଙ୍କା ଖଟେଇ ଭଲ ଭଲ କର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ଏଥିରେ ସଂପୃକ୍ତ ରଖିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ । ଏହାର ପରିଣତିରେ ବହୁ ସମୟରେ ନୈତିକ ଦୁର୍ବଳତା ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଏହାର ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଉପାୟ ହାତରେ ଲେଖା ପ୍ରଚାରପତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ବାହାର କରି ତହିଁରେ ପ୍ରକାଶକଙ୍କର ନାମ ଦେବା ବୋଲି ଆପଣ କହିଥିଲେ । ମୁଁ ଏସବୁ ସହିତ ସାଧାରଣତଃ ଏକମତ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କ ଯୁକ୍ତି ବୁଝିପାରୁଛି । କିନ୍ତୁ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅବସ୍ଥାରେ ସ୍ଥାନୀୟ ବା ପ୍ରାଦେଶିକ କମିଟି ବା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୋଷ୍ଠୀ ପକ୍ଷରେ ଚୁପ୍‌ରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପ୍ରଭୃତି ଦେବା ଦରକାର ହୋଇପାରେ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି । ତେଣୁ ଏହାକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରା ନ ଯାଇ ହତୋତ୍ସାହ କରାଇବା ଉଚିତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା କରିବା ପାଇଁ ଅନୁମତି ଦେବା ଭଳି ବ୍ୟବସ୍ଥା ରଖାଯିବା ଉଚିତ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ବିଷୟ ଅଛି, ଯାହା କି ମୋତେ ଉପହାସଜନକ ମନେ ହେଉଛି । ଆପଣଙ୍କପକ୍ଷେ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କୁ ନିଜର ଇଚ୍ଛା ଜଣାଇ କାରାବରଣ କରିବା ଠିକ ହୋଇଛି ବୋଲି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୁଁ କହିପାରେ। କିନ୍ତୁ ଏହା ବୋଲି ଅନ୍ୟମାନେ ଏପରି କି କଂଗ୍ରେସ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକମାନେ ସେହିଭଳି କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କୁ ଜଣାଇବାଟା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପହାସଜନକ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି। ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରୁଥିବା ଯେକୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଆମ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଆଗେଇ ନେବା ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ସେ କାରାବରଣ କରିପାରେ। ଆମ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀକୁ ଭୁଲିଯାଇ ବା ଅବଜ୍ଞା କରି କେବଳ କାରାବରଣ କରାଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ।

ଏହି ଚିଠିଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୀର୍ଘ ହୋଇଗଲାଣି। ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ଯେଉଁ ଅନ୍ୟ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବାର ଭାଗ୍ୟ ମୁଁ ପାଇଥିଲି ତାହା ସବୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରୁ ନାହିଁ।

ଆପଣଙ୍କର ସ୍ନେହାଧୀନ
ଜବାହରଲାଲ

ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀ, ପୁନା
ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୩, ୧୯୩୩
ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି, ପୁନା

[ବମ୍ବେ ସିକ୍ରେଟ ଆବଷ୍ଟ୍ରାକଟ ଏଚ୍. ଡ଼ି. ସ୍ପେଶାଲବ୍ରାଞ୍ଚ ଫାଇଲ ନଂ ୮୦୦(୪୦)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପାଞ୍ଚ

ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀ, ପୁନା
ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ୧୪, ୧୯୩୩।

ଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ଜବାହରଲାଲ,

ତୁମେ ଏଭଳି ସ୍ପଷ୍ଟ ତଥା ଖୋଲାଖୋଲି ଭାବେ ସବୁ ବିଷୟ ଲେଖିଥିବାରୁ ମୁଁ ଆନନ୍ଦିତ।

ସ୍ୱ ୧୯୩୧ ମସିହା ଶେଷରେ ବିଲାତରୁ ଫେରି ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲି ଯେ, ତୁମେ ମୋଠାରୁ ହଠାତ୍ ଯଥେଷ୍ଟ ଦୂରେଇ ଯାଇଛ, ତାହା ମୋ ପକ୍ଷେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟଦାୟକ ହୋଇଥିଲା। ତେଣୁ ତୁମ ସହିତ ଦେଖା ହୋଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବା ଫଳରେ ପରସ୍ପର ମତ ଜାଣିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଗ୍ରହୀ ଥିଲି।

ଚିଠିରେ ତୁମେ ଯେଉଁସବୁ ବିଷୟ ଲେଖିଅଛ, ତାହା ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ବିଷୟ ସହିତ ମୁଁ ପୂରାପୂରି ଏକମତ। କରାଚୀ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ପରେ ଯେଉଁ ଅଭିଜ୍ଞତା ହୋଇଛି, ତାହା ଫଳରେ ଉକ୍ତ ଅଧିବେଶନରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିବା ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ଏବଂ ଯେଉଁ ଅର୍ଥନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସମ୍ପର୍କରେ ତୁମେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛ ତାହା ଉପରେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଅଧିକ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହୋଇଛି। ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଯେ, "ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା"ଠାରୁ ଆଉ କିଛି କମ୍ ହୋଇ ନ ପାରେ। ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋ ମନରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ। ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଖିଦୃଷିଆ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନ ହେଲେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଅବସ୍ଥାରେ କୌଣସି ଉନ୍ନତି ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ତୁମେ କହୁଥିବା ବିଷୟ ସହିତ ମୁଁ ପୂରାପୂରି ଏକମତ। ତୁମେ ଯେତେଦୂର ଆଗକୁ ଯାଉଛ, ସେତେଦୂର ଯିବାକୁ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ। କିନ୍ତୁ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଦର୍ଷ ଗୋଟିଏ ସାମୂହିକ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ପରିଣତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ସଂପୃକ୍ତ ଗଡ଼ଜାତ ଅଞ୍ଚଳର ଶାସକମାନଙ୍କୁ ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭୋଗ କରୁଥିବା କ୍ଷମତା ଯଥେଷ୍ଟ ଛାଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଦ୍ୱାରା ଶାସିତ ଲୋକମାନଙ୍କର ଲୋକ ପ୍ରତିନିଧିରେ ପରିଣତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକ ସମୟରେ ମୋର ଯେଉଁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅଭିଜ୍ଞତା ହୋଇଛି ତହିଁରୁ ତୁମେ କହୁଥିବା ବିଷୟର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ପାଇଛି। ଆଜିକାଲି ଦ୍ରୁତ ଯୋଗାଯୋଗ ଫଳରେ ସମଗ୍ର ମାନବ ଜାତିର ଏକତ୍ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ସଚେତନତା ବଢ଼ୁଛି। ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆମର ଜାତୀୟତା ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଅନ୍ତର୍ଜାତୀୟତାର ପରିପନ୍ଥୀ ହୋଇ ନ ପାରେ ବୋଲି ଆମେ ଅନୁଭବ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରୁଥିବା ସମ୍ପର୍କରେ ତୁମ ବକ୍ତବ୍ୟ ସହିତ ଏକମତ ହେବାରେ ମୋର ତିଳେହେଲେ ଆପତ୍ତି ନାହିଁ। ଭାରତବର୍ଷ ଏକୁଟିଆ ହୋଇ ରହି ନ ପାରେ ବା ବିଶ୍ୱର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ଯେଉଁସବୁ ଘଟଣା ଘଟୁଛି, ତହିଁରେ ପ୍ରଭାବିତ ନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ରହି ନ ପାରେ । ଏଣୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ତୁମ ସହିତ ପୂରାପୂରି ଏକମତ ହୋଇ "ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଶ୍ୱର ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଶକ୍ତି ସହିତ ଆଗେଇବା ଉଚିତ" ବୋଲି କହିପାରେ। କିନ୍ତୁ ଏହି ଆଦର୍ଶ ସମ୍ପର୍କରେ ତୁମର ଓ ମୋର ମତ ଏକ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭାବଗତ ମତଭେଦ ଅଛି। ତେଣୁ ତୁମେ ମୋ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ପରିଷ୍କାର ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନେଇ କହୁଥିଲବେଳେ ଥରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିରୀକୃତ ହେବା ପରେ ଏହାର ପୁନରାବୃତ୍ତି ଉପରେ ମୁଁ କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉ ନାହିଁ। ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ଯେତେ ପରିଷ୍କାର ଭାବରେ ବୁଝାଇଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ଉପାୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଆମେ ଯେବେ ନ ଜାଣୁ ବା ତାହାର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ନ କରୁ ତାହେଲେ ଆମେ ଲକ୍ଷ୍ୟଲାଭ କରିପାରିବୁ ନାହିଁ। ତେଣୁ ଲକ୍ଷ୍ୟଲାଭ ପାଇଁ ଉପାୟ ବାହାର କରି ତାହା ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଦିଗରେ ନିଜକୁ ମୁଁ ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତ ରଖିଛି। କାରଣ ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ଲକ୍ଷ୍ୟଲାଭ ପାଇଁ ଉପାୟକୁ ଆମେ ଯେବେ ଠିକ୍ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିପାରୁ ତାହା ନିଶ୍ଚିତ ହୋଇପାରିବ। ତାଛଡ଼ା ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଲାଭ ପାଇଁ ଉପାୟ ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ଶୁଦ୍ଧପୂତ ହୋଇପାରିବ, ଠିକ୍ ସେହି ପରିମାଣରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦିଗକୁ ଆମର ପ୍ରଗତି ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବେ। ଲକ୍ଷ୍ୟ ଲାଭ ପାଇଁ ଆମ କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସତ୍ୟ ତଥା ଅହିଂସା ସମ୍ପର୍କରେ ଯେବେ ଆମେ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ନିଦର୍ଶନ ଦେଉ ତାହେଲେ ଯେଉଁ ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥମାନଙ୍କୁ ତୁମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚିଠିରେ ଆକ୍ରମଣ କରୁଥିବା ପରି ଅନୁଭୂତ ହେଉଛି, ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଆମ ଜାତୀୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କୌଣସି ଆଞ୍ଚ ଆଣି ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ମୋର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା। ଆମର କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀର ଶୁଦ୍ଧତା ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜେ ଯେବେ ଦୃଢ଼ ରହୁ, ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଜନତାକୁ ଶୋଷଣ କରି ତା ଉପରେ ତିଷ୍ଠି ରହିଥିବା ଗଡ଼ଜାତର ଶାସକବୃନ୍ଦ, ଜମିଦାର ତଥା ସେହିଭଳି ଲୋକେ ଆମକୁ ଭୟ ବା ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବେ ନାହିଁ। ଆମେ କାହାକୁ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ନାହିଁ। ଆମ ପଥରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ପଥିକ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ। ଏହି କାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତି ପାଇଁ ବହୁ ସମୟ ଲାଗିବ ବୋଲି ଧାରଣା ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା ଯେ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଏବଂ ଅଳ୍ପ ସମୟ ସାପେକ୍ଷ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର ନିଶ୍ଚିତ ଧାରଣା ହୋଇଛି।

ମୁଖ୍ୟତଃ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଆଣେଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଏବଂ ତାହା ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ମୋର ମନ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ତୁମ ଅର୍ଥାନ୍ତର ସହିତ ମୁଁ ଏକମତ। ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦେଶମାନ ଯେବେ ଦିଆଯାଇ ନ ଥାନ୍ତା ତାହାହେଲେ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଦୁର୍ବଳତା ଯୋଗୁଁ ସମଗ୍ର ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ପୂରାପୂରି ଧ୍ୱଂସ ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତା। କାରଣ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବା ପାଇଁ ବିଧିବଦ୍ଧ ସଂଗଠନ ସକ୍ରିୟଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଭୁଲ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ଅର୍ଡିନାନ୍‌ସରାଜ୍ ହେବା ଫଳରେ ସଂଗଠିତ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିବା ଯୋଗୁଁ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼ିଲା। ସଂଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି ବୋଲି ଗୋଟିଏ ମିଥ୍ୟା ତଥା ବୃଥା ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି ହେବା ଫଳରେ ଦେଶରେ ଯେଉଁ ନୈତିକହୀନତା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା, ତାହା ରୋକିବା ଜରୁରୀ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଯେବେ ପ୍ରକୃତରେ କରାଯାଏ, ତାହେଲେ ତହିଁରେ ନୈତିକହୀନତା ବା ଦୁର୍ବଳତା ଦେଖା ଦେବାର କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ନାହିଁ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

"ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆପାତତଃ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିଷୟ" ବୋଲି ତୁମେ କହିଥିବା କଥା ଠିକ୍ । ମୁଁ ଆଉ ଟିକିଏ ଆଗକୁ ଯାଇ କହିବି ଯେ, ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଣେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରି ପ୍ରତିରୋଧ କରୁଥିବ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳନର ଖାଲି ଯେ ମୃତ୍ୟୁ ହେବନାହିଁ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଶେଷକୁ ତାହା ସଫଳତା ଲଭ କରିବ । ସର୍ବୋପରି କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କର ସମଷ୍ଟି ଛଡ଼ା ସଂଗଠନ ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ଏହିସବୁ କାରଣରୁ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଜାରି କରାଯାଇଥିବା ଅର୍ଡିନାନ୍ସ ସମୂହ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଆଣେଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଆବଶ୍ୟକ ପଦକ୍ଷେପ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି । କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ଯେବେ ସବିଶେଷ ଅର୍ଥ ସହ ଉକ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ତାହେଲେ ପ୍ରତିରୋଧକାରୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାହା ପୂରାପୂରି ବେକାମୀ ହୋଇଯିବ । ଏହି ପ୍ରତିରୋଧକାରୀମାନେ ନିଜେ ନିଜକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ସେମାନଙ୍କ ଚାରିପାଖେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟକାରୀ ରୂପକ ସେନାବାହିନୀ ଗଠନ କରିପାରନ୍ତି । ତେଣୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଆଣେଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ବା ମୋ ମନ୍ତବ୍ୟରେ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ସଂଗଠିତଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ବାଧାପାଇବା ଭଳି ବା ସେପରି ଭାବିବା ଭଳି କିଛି ନାହିଁ ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଏବଂ ଗଣଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ମୌଳିକ ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ ବୋଲି ତୁମେ ଯାହା ଭୁଲ ଭାବୁଛ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ତୁମକୁ ହୁସିଆର କରିବାକୁ ଚାହେଁ । "ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିଷୟ " ବୋଲି ତୁମେ ଯାହା ସ୍ୱୀକାର କରୁଛ ତହିଁରେ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୌଳିକ ପ୍ରଭେଦ ଥିବା ତୁମେ ପରୋକ୍ଷରେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛ । ଗଣ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ହେଉଛି ଯେ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ପୃଥକ ତଥା ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇ-ଥିବାରୁ ଜଣକର ବିଫଳତା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପକାଉ ନ ଥିବା ସ୍ଥଳେ ଗଣଆଇନର ଅମାନ୍ୟରେ ଜଣକର ବିଫଳତା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସାଧାରଣତଃ ସ୍ପର୍ଶ କରି ସେମାନଙ୍କର ଖରାପ କରେ ନାହିଁ । ତାହା ଛଡ଼ା ଗଣଆଇନ ଅମାନ୍ୟରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ନେତୃତ୍ୱ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜରୁରୀ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ହେଉଛନ୍ତି ନିଜ ନିଜର ନେତା । ଏହା ସାଙ୍ଗକୁ ଗଣଆଇନ ଅମାନ୍ୟରେ ବିଫଳତାର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟରେ ବିଫଳତା ଅସମ୍ଭବ । ଶେଷକୁ ଗୋଟିଏ ରାଜ ସରକାର ଗଣ-ଆଇନ ଅମାନ୍ୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ସମ୍ଭବପର ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କୌଣସି ରାଜ ସରକାର ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାରିବା ଦେଖାଯାଇ ନାହିଁ ।

କୌଣସି ସଂଗଠନ ନିଜ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିପାରେ ବୋଲି ମୁଁ ଦେଇଥିବା ବିବୃତି ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇ ନ ପାରେ । କାରଣ ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମତ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଗଣଆଇନ ଅମାନ୍ୟର ଦାୟିତ୍ୱ ନେବା ଭଳି ଦେଶରେ କୌଣସି ସଂଗଠନ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଏହାର କାରଣ ମୁଁ ବୁଝାଇ ପାରିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ମିଥ୍ୟା ଆଶା ଉଦ୍ରେକ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୁପ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତି ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ । ମୋର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମତ ଯେ, ଏହାକୁ ପୂରାପୂରି ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ହେବ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ କୌଣସି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଚାର କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ । ଗୁପ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତି ଫଳରେ ଯଥେଷ୍ଟ କ୍ଷତି ହୋଇଛି ଏବଂ ଏହାକୁ ଯେବେ ଦୃଢ଼ତା ସହିତ ନିଷିଦ୍ଧ କରା ନ ଯାଏ ତାହେଲେ ଏହା ଫଳରେ ଆନ୍ଦୋଳନର ସର୍ବନାଶ ହେବ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅବଶ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଗୁପ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତି ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ଆମେ ଲୋକଙ୍କୁ ନିର୍ଭୟତା ଶିଖାଇବାକୁ ଚାହୁଁଥିବାରୁ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଏହି ଆବଶ୍ୟକତା ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ଦରକାର। କାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅବସ୍ଥାରେ ସେମାନେ ଗୁପ୍ତକାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତିର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇପାରନ୍ତି ବୋଲି ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି କରି ସେମାନଙ୍କ ମନକୁ ଚଗଲ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ। ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଭାବ ବିକାଶ ଦିଗରେ ଗୁପ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତି ଖାଲି ଯେ ଅନ୍ତରାୟ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଏହା ହେଉଛି ତାହାର ପରିପନ୍ଥୀ। କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ଯେବେ ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି ଯେ କୌଣସି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବାଜ୍ୟାପ୍ତି ହୋଇପାରେ ବୋଲି ବୁଝିବେ ତାହେଲେ ବିନା ସମ୍ପତ୍ତିରେ ଚଳିବାକୁ ସେମାନେ ଶିକ୍ଷା କରିପାରିବେ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତଭାବେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ନିଷ୍ପତ୍ତି କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପଦ୍ଧତି ଅତି ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ବୋଲି ତୁମ ଚିନ୍ତାଧାରା ସହିତ ମୁଁ ଏକମତ। ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ କରିବା ଆମେ ଚାହୁଁ ନାହିଁ। ତେଣୁ ଯେତେବେଳେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରାଯିବ, ତାହା ଗୁରୁତ୍ୱର ସହିତ କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଅଗ୍ରସର କରିବା ଭଳି ଏହା କରାଯିବା ଦରକାର।

ତୁମ ଚିଠିରେ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିବା ମୋର ମନେ ହେଲା। କଂଗ୍ରେସର ଚାଲିଥିବା ନାନା ପ୍ରକାର ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ତୁମେ କିଛି ଲେଖିନାହଁ। ସନ୍ ୧୯୨୦ ମସିହାରେ ବହୁ ଚିନ୍ତା କରିବା ପରେ ଏହି ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଗୋଟିଏ ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଗ୍ରହଣ କରିଛି। ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଏକତା, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ ଏବଂ ଚରଖା ତଥା ଖଦଡ଼କୁ ସର୍ବଜନପ୍ରିୟ କରିବା ଭଳି ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ଆନ୍ତରିକ ଭାବରେ କରା ନ ଗଲେ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ। ଏ ବିଷୟରେ ମୋର ପୂର୍ବପରି ମତ ଦୃଢ଼ ରହିଛି। ଆମକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଦେଶରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ସଂଖ୍ୟାରେ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରି ଜେଲ ବରଣ କରିଥିବା ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅତି ବହୁତ ହେଲେ ଏକ ଲକ୍ଷରୁ ବେଶି ହୋଇ ନାହିଁ। ତେଣୁ ମୁଁ ଭାବୁଛି ଯେ, ଏଥିରେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ତ୍ରୁଟି ରହିଯାଉଛି, ଯାହା ଫଳରେ ଅନ୍ୟ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କୁ ପକ୍ଷାଘାତ ଆକ୍ରମଣ କରୁଥିବା ଭଳି ମନେ ହେଉଛି। ଯେଉଁମାନେ କୌଣସି କାରଣରୁ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରି ନାହାନ୍ତି ତାହା ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବାରେ କିଛି ଲଜ୍ଜା ନାହିଁ। ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଦେଶର ସେବା କରୁଛନ୍ତି। ଏବର ମୁଁ ଯେଉଁସବୁ ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛି ବା ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ତହିଁରେ ଯୋଗ କରିବି, ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଫଳରେ ସେମାନେ ଦେଶକୁ ତାହାର ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚାଇବା ଦିଗରେ ନିକଟତର କରୁଛନ୍ତି। ଅର୍ଡିନାନ୍ସ ଜାରି ହେଉ ବା ନ ହେଉ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀମାନେ ଯେବେ ସ୍ୱାଧୀନତା ରୂପକ ସୌଧ ନିର୍ମାଣରେ ନିଜେ ନିଜର ଅଂଶ ମୁତାବକ ଭାଗ ନେବାର କଳା ଶିକ୍ଷା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ସବୁର ଗୁରୁତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି କରନ୍ତି, ତାହେଲେ ଦିଗବଳୟ ଆମକୁ ଯେତେ ଅନ୍ଧାର ଦେଖା ଯାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନୈରାଶ୍ୟ ବା ହତୋତ୍ସାହର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ।

ଶେଷକୁ ମୁଁ ଏକଜିଦିଆ ବୋଲି ତୁମେ କରୁଥିବା ଅଭିଯୋଗ ସତ୍ତ୍ୱେ କହିବି ଯେ, ମୋ ମନରେ କୌଣସି [illegible] ନାହିଁ [illegible] ତାହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦିଗକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଉଛି ବୋଲି ସ୍ନ ୧୯୨୦ ମସିହାରେ ମୁଁ ଯେପରି ଜଳଜଳ ହୋଇ ଦେଖି ପାରୁଥିଲି, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଦେଖିପାରୁଛି । କାରଣ ମୋର ଆଇନ ଅମାନ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ଅବିଚଳିତ ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି । ତୁମେ ଜାଣ ଯେ, ଗତ ଅଗଷ୍ଟ ୪ ତାରିଖ ଦିନ ଯେରବାଡ଼ା ଜେଲରେ ବିଗ୍ୱରାଳୟ ପକ୍ଷରୁ ଯେତେଦିନ ଜେଲରେ ରହିବି ବୋଲି ଦଣ୍ଡାଦେଶ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ମୋତେ ଜେଲରୁ ମୁକ୍ତ କରି ଦିଆଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଉକ୍ତ ଦଣ୍ଡ ଯେତେ ଦିନ ପୂରଣ ହେବା କଥା, ସେଥିପାଇଁ ବାକି ଥିବା ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ସରକାରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବି ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବିଚିନ୍ତି ସ୍ଥିର କରିଛି । ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ବିବୃତି ଦେଇଥିବାରୁ ମୁଁ ଏହାର କାରଣ ଏଥିରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବି ନାହିଁ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ କିଛି କରିବି ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ଯେଉଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଛି, ତାହା ସାମହିକଭାବେ ଭୁଲ ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ଏହା ଯେବେ ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହୋଇଥାଏ, ତାହେଲେ ଏହା ଆମର ମହତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର କୌଣସି କ୍ଷତି କରି ନ ପାରେ ।

ତୁମର
ବାପୁ

ଜବାହାରଲାଲ ନେହେରୁ, ପୁନା

। ବମ୍ବେ ସିକ୍ରେଟ ଆବଷ୍ଟ୍ରାକ ଟ : ଏଚ. ଡ଼ି. ସ୍ପେଶାଲ ବାଞ୍ଚ ଫାଇଲ
ନଂ ୮୦୦ (୪୦) (୧୪)]

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଛଅ

(ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ କମଳାଙ୍କର ଭୀଷଣ ଅସୁସ୍ଥତା ଯୋଗୁଁ ଜବାହରଲାଲଙ୍କୁ ହଠାତ୍ ଜେଲରୁ ଖଲାସ କରାଗଲା । ଦଶ ଦିନ ପରେ ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ଜେଲକୁ ଫେରିଯିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ଖଲାସ ହେବା ପରେ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ତଳଲିଖିତ ଚିଠିଟି ଲେଖିଥିଲେ ।)

ଆନନ୍ଦ ଭବନ
ଆହ୍ଲାବାଦ
ଅଗଷ୍ଟ ୧୩, ସନ୍ ୧୯୩୪

ମାନନୀୟ ବାପୁ

. . . . . ଛ ମାସ କାଳ କୌଣସି ଚିନ୍ତା ନ କରି ଏକା ରହିବା ଫଳରେ ଗତ ୭୨ ଘଣ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ବ୍ୟଗ୍ରତା, ଉତ୍ତେଜନା ତଥା କର୍ମତତ୍ପରତା ଭିତରେ ପୂରାପୂରି ରହିଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି । ମୁଁ ଅତିରିକ୍ତ କ୍ଳାନ୍ତି ଅନୁଭବ କରୁଛି । ରାତିଅଧରେ ମୁଁ ଏହି ଚିଠିଟି ଆପଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଲେଖୁଛି । ଦିନସାରା ପଂଝାକୁ ପଂଝା ଲୋକ ଆସିବାକୁ ଲାଗିଥିଲେ । ଯେବେ ସୁବିଧା ପାଏ ତାହେଲେ ପୁଣି ଆପଣଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆସନ୍ତା କେତେ ମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ସୁବିଧା ପାଇବି କି ନାହିଁ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସନ୍ଦେହ ମୋର ଅଛି । ତେଣୁ ଗତ ୫ ମାସ ଧରି କଂଗ୍ରେସ ବିଷୟରେ କରାଯାଉଥିବା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍ପତ୍ତିମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କିପରି କଣ ହୋଇଛି ତାହା ମୁଁ ଏହି ଚିଠିରେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ ଜଣାଉଛି । ଜେଲରେ ଥିବାରୁ ମୋର ଖବର ପାଇବାର ସୂତ୍ର ଯେ ସୀମାବଦ୍ଧ ତାହା ଜଣାଶୁଣା କଥା । ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଯେତେ ଦୂର ଖବର ପାଇଛି, ଦେଶରେ ଯାହା ସବୁ ଘଟଣା ଘଟିଯାଇଛି, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋଟାମୋଟି ଭାବେ ଗୋଟିଏ ଧାରଣା କରିବା ପାଇଁ ଉକ୍ତ ସୀମାବଦ୍ଧ ଖବର ଯଥେଷ୍ଟ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି ।

ଆପଣ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ କରି ଦେଇଥିବା ଶୁଣିବା ପରେ ମୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଦୁଃଖ ଅନୁଭବ କଲି । ପ୍ରଥମେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଅତି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଘୋଷଣା ମୁଁ ଶୁଣିଲି । ଯଥେଷ୍ଟ ପରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ବିବୃତି ପଢ଼ିଲି । ତାହା ହେଲା ମୋ ଜୀବନରେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଆଘାତ । ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ କରିବା ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ମାନି ନେବା ପାଇଁ ନିଜ ମନକୁ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଏହା ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ଆପଣ ଯେଉଁ କାରଣ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଉକ୍ତ ବିବୃତିରେ ରଖିଥିଲେ, ତାହା ମୋତେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ କଲା । ସତେ ଯେପରି ମୋ ଭିତରେ କିଛି ଗୋଟାଏ ଭାଙ୍ଗିଯାଇଛି ସେହିପରି ଅନୁଭବ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜୀବନରେ ଯଥେଷ୍ଟ ମୂଲ୍ୟବାନ ବୋଲି ଭାବୁଥିବା ସମ୍ପର୍କ ଛିନ୍ନ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ଭଳି ମନେ ହେଲା । ସାରା ଦୁନିଆଁରେ ମୁଁ ନିଜକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଏକୁଟିଆ ଅନୁଭବ କଲି । ପିଲାଦିନୁ ମୁଁ ବରାବର ନିଜକୁ ଏକୁଟିଆ ମନେ କରି ଆସିଥିଲି । କିନ୍ତୁ କେତେକ ଦୃଢ଼ ବନ୍ଧନ ମୋତେ ବଳ ତଥା ସମର୍ଥନ ଦେଇ ଧରି ରଖିଥିଲା । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏକୁଟିଆ ଲାଗିବାଟା ପୁରା ପୂରି ଯାଇ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କେତେକ ପରିମାଣରେ ତାହା କମିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଏହି ବୃକ୍ଷଲତାହୀନ ମରୁଭୂମି ରୂପକ ଦ୍ୱୀପରେ ପୂରାପୂରି ନିଜକୁ ଏକୁଟିଆ ମନେକରୁଛି ।

ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଅବସ୍ଥା ସହିତ ନିଜକୁ ଖାପ ଖୁଆଇବାରେ ମନୁଷ୍ୟର ଅଦ୍ଭୁତ ଶକ୍ତି ଅଛି ଏବଂ ତଦନୁଯାୟୀ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ କେତେକ ପରିମାଣରେ ନୂତନ ଅବସ୍ଥା ସହ ଖାପ ଖୁଆଇ ପାରିଛି । ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏ ବିଷୟରେ ମୋ ମନରେ ଯେଉଁ ଭାବନା ହେଲା ତାହା ଶାରୀରିକ କଷ୍ଟ ପରି ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କମିଗଲାଣି । ଅନୁଭବ ସଂକୁଚିତ ହୋଇଗଲାଣି । କିନ୍ତୁ ଘଟଣା ପରେ ଘଟଣା ଘଟିବା ଫଳରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଧକ୍କା ମୁଁ ପାଇଲି ତାହା ଫଳରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସୁସ୍ଥତା ଅନୁଭବ କଲି । ମନରେ ଶାନ୍ତି ବା ବିଶ୍ରାମ ପାଇଲି ନାହିଁ । ତା ଛଡ଼ା ଗ୍ରୁରିଆଡ଼େ ଘେରି ରହିଥିବା ଜନତା ସହିତ ପୂରାପୂରି ଅଚିହ୍ନା ଅନୁଭବ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କର ବନ୍ଧୁତା ମୂଲ୍ୟବାନ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରେ ତାହାଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଇଛି ବୋଲି ଧାରଣା ହେବା ଫଳରେ ମୋ ମନରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଦିଗରୁ ନିଃସଙ୍ଗ ବୋଲି ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁଛି । ଏଥର ଜେଲ ଯିବା ଫଳରେ ପୂର୍ବଠାରୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଏହା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ କଷ୍ଟଦାୟକ ହୋଇଛି । ଖବର କାଗଜରୁ ଗୋଟିକ ପରେ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ଜାଣିବା ଫଳରେ ମନରେ ବାରମ୍ବାର ଆଘାତ ଲାଗୁଥିବାରୁ କୌଣସି ଖବରକାଗଜ ଯେବେ ନ ପାଉଥାନ୍ତି ତାହେଲେ ଏହି ବାରମ୍ବାର ମାନସିକ ଆଘାତ ପାଇବାରୁ ମୁକ୍ତି ପାଆନ୍ତି ବୋଲି ବେଳେ ବେଳେ ମୋର ମନରେ ଭାବନା ଦେଖାଯାଉଥିଲା ।

ଶାରୀରିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଭଲ ଥିଲି । ଜେଲରେ ସାଧାରଣତଃ ମୋ ଦେହ ଭଲ ରହେ । ମୋ ଶରୀର ଯଥେଷ୍ଟ ଭଲଥିବାରୁ ଯେତେ ଖରାପ ବ୍ୟବହାର ବା ଧକ୍କା ପାଇଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ସହିଯାଏ । ଯେଉଁ ଦେଶରେ ଭାଗ୍ୟ ମୋତେ ଜନ୍ମ ଦେଇ ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିଛି କାଳେ ସେ ଦେଶରେ ମୋଦ୍ୱାରା କିଛି ଭଲ କାମ ହୋଇପାରିବ ସେହି ଧାରଣା ବରାବର ଥିବାରୁ ଶରୀର ଯେପରି ସୁସ୍ଥ ରହେ ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ବରାବର ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥାଏ ।

କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଅନେକ ସମୟରେ ଭାବିଛି, ମୁଁ ଗୋଲ ଗାତ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରୁରିକୋଣିଆ ଗୋଜିକାଠି ବା ଯେଉଁ ମହାସାଗର ମୋତେ ବାରମ୍ବାର ଏଠାକୁ ସେଠାକୁ ପକାଇ ଦେଉଛି, ତାହାର ଜଳ ବୁଦ୍‌ବୁଦ ପରି ମୁଁ ଅସାର ଜିନିଷ କି ନୁହେଁ ! କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମାଭିମାନ ଏବଂ ମୋ ଭିତରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ବୌଦ୍ଧିକ ଯନ୍ତ୍ର ଏ ସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ନିଜର ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରୁଛି । ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ମୋ ମଧ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଉଛି ଏବଂ ଏହି ଝଡ଼ ବତାସରେ ମୋତେ ସ୍ଥିର କରିପାରିବା ସଙ୍ଗେ ତାହାର ବାସ୍ତବତା ମୋ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ହୃଦବୋଧ କରୁଛି, ସେହି ଆଦର୍ଶ ଦିନେ ନା ଦିନେ ବିଜୟ ହାସଲ କରିବ । ଅବଶ୍ୟ ତାହା ଦେଖିବାକୁ ମୋ ଯୁଗର ମଣିଷ ବଞ୍ଚି ନ ଥିବେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ବର୍ଷର ଯେଉଁ ସବୁ ଆଦର୍ଶ ନେଇ ଏତେ ଘାଣ୍ଟଚକଟ ଲାଗିଥିଲା ଏବଂ ମୁଁ ଦୂରରୁ ନୀରବଦର୍ଶକ ହୋଇ ନିଜର ଅସହାୟତା ବୋଧ କରୁଥିଲି ସେ ସବୁ ଆଦର୍ଶ ସମ୍ପର୍କରେ କଣ ହେଲା ? ସମସ୍ତ ବଡ଼ ବଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସାମୟିକ ପରାଜୟ ବା ବିଫଳତା ହେଉଥିବା ସାଧାରଣ କଥା । ତାହା ଫଳରେ ସାମୟିକ ବ୍ୟଥା ଅନୁଭବ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା ଚଞ୍ଚଳ ଦୂର ହୋଇଯାଏ । ନିଜ ଭିତରେ ଥିବା ଆଦର୍ଶର ଆଲୋକ ଶିଖା ଯେବେ ଜଣେ ମିଞ୍ଜିମିଞ୍ଜି ହୋଇ ଜଳିବାକୁ ନ ଦିଏ ତାହେଲେ ଏ ପରାଜୟଜନିତ ବିଷାଦ ଚଞ୍ଚଳ ଦୂର ହୋଇଯାଏ । ମୁଁ ଯାହା ଦେଖିଲି ତାହା ପରାଜୟ ବା ସାମୟିକ ବିଫଳତା ନୁହେଁ, ତାହା ହେଉଛି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିଫଳତା । ଯାହା କି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟାବହ ଜିନିଷ । ଆପଣ ଭାବନ୍ତୁ ନାହିଁ ଯେ, ମୁଁ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ପ୍ରବେଶ ବିଷୟକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଏହା କହୁଛି । ମୁଁ ଏଥିପ୍ରତି କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉ ନାହିଁ । କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅବସ୍ଥାରେ ନିଜେ ମୁଁ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରେ ବୋଲି ଭାବୁଛି । ମୁଁ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ଭିତରେ ବା ବାହାରେ ଯେଉଁଠାରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବିପ୍ଳବୀ ହିସାବରେ ଅର୍ଥାତ ରାଜନୈତିକ ତଥା ସାମାଜିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୌଳିକ ଏବଂ ବୈପ୍ଳବିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବି । କାରଣ ମୋର ବଦ୍ଧମୂଳ ଧାରଣା ଯେ ଏଭଳି କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ନ ହେଲେ ଭାରତ ତଥା ବିଶ୍ୱରେ ଶାନ୍ତି ବା ସନ୍ତୋଷ ଆସିବ ନାହିଁ ।

ଏ ସବୁ ଚିନ୍ତା ମୁଁ କଲି । ବୋଧହୁଏ ବାହାରେ ଥିବା ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ଏସବୁ ଭାବୁ ନ ଥିଲେ । ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ତଥା ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ସମୟରେ ଯେଉଁ ଭାଷାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଯଥେଷ୍ଟ କରାଯାଉଛି ବୋଲି ଭାବୁଥିଲି ସେ ଯୁଗ ବହୁଦିନୁ ଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନେ ସେହି ଭାଷାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସମୟେ ସମୟେ ସେମାନେ ସେହି ଶବ୍ଦ ତଥା ବାକ୍ୟ ବ୍ୟବହାର କଲେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ମରଣ ରଖିବା ଦରକାର ଯେ, ଉକ୍ତ ଶବ୍ଦସମୂହ ନିର୍ଜୀବରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଅର୍ଥ ନ ଥିଲା । ଯେଉଁ ଲୋକେ ଆମକୁ ପଛକୁ ଟାଣି ଆମ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବାଧା ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆନ୍ଦୋଳନରୁ ଅଲଗା ରହି ଏପରି କି ଆମର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ସମୟରେ ବିରୋଧୀ ପକ୍ଷ ସହିତ ସହଯୋଗ କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ହଠାତ କଂଗ୍ରେସର ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଆମର ସ୍ୱାଧୀନତାରୂପକ ମନ୍ଦିରରେ ସେମାନେ ହେଲେ ମୁଖ୍ୟ ପୂଜାରୀ ଏବଂ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ସାହସୀ ତ୍ୟାଗପୂତ ସୈନ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ କି ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ନିର୍ଯ୍ୟାତନାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଏପରି କି ମନ୍ଦିରର ଅଗଣାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପାଇଁ ଦିଆଗଲା ନାହିଁ । ଏଭଳି ବହୁ ଲୋକ ଆଜି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତାରେ ପରିଣତ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ କେହି ଟିକିଏ ହେଲେ ପଚାରୁ ନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ଯେବେ ସାହସ କରି ନିଜର ପାଟି ଖୋଲି ନୂତନ ପୂଜାରୀମାନଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା କରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ବସାଇ ଦିଆଯାଉଛି । ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୁଣି ମନ୍ଦିରର ସଦଭାବରେ ବ୍ୟାଘାତ ଆଣୁଥିବାରୁ ସେମାନେ ଦେଶଦ୍ରୋହୀ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି ।

ଆମର ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନର ଶୀର୍ଷ ସମୟରେ ଯେଉଁମାନେ ଶତ୍ରୁର ପ୍ରରୋଚନାରେ ଏହାକୁ ଛୁରା ମାରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଖୁବ ଉଚ୍ଚ ସ୍ୱରରେ ଏହା ବିପ୍ଳବସଙ୍ଗତ ବୋଲି ଜାଣୁଥିବାରୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ରାଜନୀତି ତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି କହୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନିରାପଦ ହେବା ପରେ ସେମାନେ ପୁଣି ଘୋଷଣା କରିଥିବା ତ୍ୟକ୍ତ ରାଜନୀତିକୁ ଫେରିଛନ୍ତି, ସେହିମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଆମର ସ୍ୱାଧୀନତାର ନିଷାଣ ଆଡ଼ମ୍ବର ସହକାରେ ଅର୍ପଣ କରାଗଲା ।

ସେହି ଭଦ୍ର ଲୋକମାନେ କଂଗ୍ରେସ ତଥା ଜାତୀୟ ପ୍ରତିନିଧି ଭାବେ ନିଜ ସମ୍ମୁଖରେ କଣ ଆଦର୍ଶ ରଖିଲେ ପ୍ରକୃତ ବିଷୟକୁ ପଛେଇ ଦେଇ ଏପରିକି କଂଗ୍ରେସର ରାଜନୈତିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ନରମ କରି ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥଙ୍କପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ବହୁ ଘୋଷିତ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ସହିତ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି କଂଗ୍ରେସର ଲଢ଼ୁଆ କର୍ମୀମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ସାହସ କଲେ । ଗତ କେତେ ବର୍ଷ ଧରି କଲିକତା କର୍ପୋରେସନର ଯେଉଁପରି ଅଧୋଗତି ହୋଇଛି କଂଗ୍ରେସ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଭାବରେ ସେହି ଲଜ୍ଜାଜନକ ଅବସ୍ଥାକୁ ଦ୍ରୁତବେଗରେ ଗତି କରୁ ନାହିଁ କି ? ବଙ୍ଗଳା କଂଗ୍ରେସ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କୁ ଆଜି "ମିଷ୍ଟର ନଳିନୀରଞ୍ଜନ ସରକାର ବିକାଶ ସଂଘ" ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦିଆଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ କି ? ନଳିନୀ ରଞ୍ଜନ ସରକାର ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଭଦ୍ରଲୋକ ଯେ କି ଆମ୍ଭେମାନେ ଜେଲରେ ଥାଇ ଆଇନଅମାନ୍ୟ ଚରମ ସୀମାରେ ପହଞ୍ଚିଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ସରକାରୀ କଳର ବଡ଼ ବଡ଼ କର୍ମଗୁରୀ ତଥା ଘରୋଇ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଭୋଜି ଦେଇ ଆପ୍ୟାୟିତ କରୁଥିଲେ । ବଙ୍ଗଳା କଂଗ୍ରେସର ଅନ୍ୟ ଅଂଶତକ ବୋଧହୁଏ ଉପରୋକ୍ତ ଘଟଣାବଳୀ ସହ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ମହତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସଂଘବଦ୍ଧ ହୋଇଛି । ଦୋଷ କେବଳ ବଙ୍ଗଳାରେ ନାହିଁ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାଗାରେ ସେହିପରି ମନୋଭାବ ଦେଖାଯାଏ । କଂଗ୍ରେସରେ ତଳୁ ଉପର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ସୁବିଧାବାଦୀ ଲୋକ ପୂରି ରହିଛନ୍ତି ।

ଏ ସବୁ ଘଟଣା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବେ ଦାୟୀ କରାଯାଇ ନ ପାରେ । କିନ୍ତୁ ତାହା ସତ୍ତ୍ୱେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିକୁ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ନେତା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ନୀତିକୁ ହିଁ କର୍ମୀମାନେ ଅନୁକରଣ କରନ୍ତି । ପ୍ରତି ଭାଷାରେ ଗୋଟିଏ ଢଗ ଅଛି – ଯାହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଅକର୍ମା ଲୋକ ନିଜର ଦୋଷ ବୁଝି ନ ପାରି ଉପକରଣ ଉପରେ ଦୋଷ ଦିଏ । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଜାଣିଶୁଣି ଆମ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥିର କରିବା ଦିଗରେ ଅନିଂଦକ୍ଷତାକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହା ଫଳରେ କେବଳ ଯେ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଭିତରେ ନିଷ୍କ୍ରିୟତା ଓ ଦୁର୍ବଳତା ସୃଷ୍ଟି ହେବା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ସେତିକି ନୁହେଁ, ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳ ମଧ୍ୟ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିବ ।

ରାଜନୈତିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରଧାନ ବିଷୟ ହୋଇଥିବାରୁ ମୁଁ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଏଠାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବେ ଆଲୋଚନା କରୁଛି । ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁଛି ଯେ, ସାମାଜିକ ବା ଅର୍ଥନୈତିକ ପ୍ରଶ୍ନ ସମ୍ପର୍କରେ କଂଗ୍ରେସ ପରିଷ୍କାରଭାବେ ନିଜର ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବା ବହୁ ଆଗରୁ ଉଚିତ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି ଯେ, ଉକ୍ତ ବିଷୟମାନଙ୍କରେ ଲୋକଶିକ୍ଷାର ଯଥେଷ୍ଟ ଆବଶ୍ୟକତା ଥିବାରୁ ଏଥିପାଇଁ ସମୟ ଲାଗିବ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ଆନୁଷ୍ଠାନିକଭାବେ ଯେତେଦୂର ଏ ବିଷୟରେ ଅଗ୍ରଗତି କରିବ ମୁଁ ଆଶା କରୁଛି ତାହା କରି ନ ପାରେ । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଯାହା ଜଣାଯାଉଛି, କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ସଚେତ ଅଛନ୍ତି ବା ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବେ ପଢ଼ାପଢ଼ି କରି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମତ ପୋଷଣ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଯେପରି କମିଟି ପୂରାପୂରି ତ୍ୟାଗ ଓ ବାହାର କରି ଦେବାକୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରସ୍ତୁତ, ସେହିମାନେ ଯେଉଁ ମତ ପୋଷଣ କରୁଛନ୍ତି, ଯାହା କି ବିଶ୍ୱରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଦକ୍ଷ ତଥା ତ୍ୟାଗପୂତ ଲୋକଙ୍କ ମତ ବୁଝିବାକୁ କୌଣସି ଉଦ୍ୟମ ମଧ୍ୟ କରାଯାଉ ନାହିଁ । ସେହି ମତଗୁଡ଼ିକ ଠିକ୍ ବା ଭୁଲ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ସେହିଗୁଡ଼ିକ ନାକଚ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ତାହା ବୁଝିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିବା ଦରକାର । କେବଳ ଭାବପ୍ରବଣତାର ଦୁହାଇ ଦେଇ ବା ଭାରତୀୟ ଅବସ୍ଥା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହୋଇଥିବାରୁ ଅନ୍ୟ ଦେଶର ପ୍ରଚଳିତ ଅର୍ଥନୈତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏଠାରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି କହିବା କିଛି ବଳିଷ୍ଠ ଯୁକ୍ତି ନୁହେଁ । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଏହି ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସାମ୍ୟବାଦସମ୍ପର୍କରେ ଏଭଳି ଅଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଥିଲା, ଯାହା ପଢ଼ିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟଦାୟକ ବୋଧ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାରତ ବାହାରେ ଲୋକ ପଢ଼ିଲେ କ'ଣ ଭାବିବେ, ତାହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ଦରକାର । ଏହା ପାଠ କରି ଧାରଣା ହୋଇଛି ଯେ, ଏପରି କି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ନ ଦେଇ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଏଣୁତେଣୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେବା ଯେପରି କି କମିଟିଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ସାମ୍ୟବାଦ ସମ୍ପର୍କରେ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାରେ ପରିଷ୍କାର ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅର୍ଥ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାକୁ ପୂରାପୂରି ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ବ୍ୟବହାର କରି ବଦନାମ ଦେବା ଗୋଟିଏ ଅଦ୍ଭୁତ କଥା । ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ନିଜ ନିଜର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ଏହି ଶବ୍ଦକୁ ଯେଭଳି ବ୍ୟବହାର କରିଥାନ୍ତି, ଆଦର୍ଶ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେଭଳି ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ । ଏହା ଠିକ୍ ହୋଇଛି ଯେପରି କି ଜଣେ ଲୋକ ନିଜକୁ ଯନ୍ତ୍ରଚାଳକ (Engine Driver) ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହାର ଯନ୍ତ୍ରକାଠରେ ତିଆରି ଏବଂ ବଳଦ ଏହାକୁ ଟାଣନ୍ତି ବୋଲି କହିବାଦ୍ୱାରା ଇଞ୍ଜିନ ଡ୍ରାଇଭର ଶବ୍ଦକୁ ଯେପରି କଦର୍ଥ କରାଯାଏ ଠିକ୍ ସେହିପରି ।

ଏ ଚିଠିଟି ଯେତେ ବଡ଼ ହେବ ବୋଲି ଭାବିଥିଲି ତାହା ଅପେକ୍ଷା ଯଥେଷ୍ଟ ବଡ଼ ହୋଇ ଗଲାଣି ଏବଂ ରାତି ପ୍ରାୟ ଶେଷ ହେବା ଉପରେ । ବୋଧହୁଏ ମୋର ମସ୍ତିଷ୍କ କ୍ଳାନ୍ତ ଓ ମନ ଇତସ୍ତତଃ ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ମୁଁ ଏ ଚିଠିଟି ଲେଖୁଛି । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ମୋ ମାନସିକ ଚିନ୍ତାର କେତେକ ଚିତ୍ର ଏଥିରୁ ଜଣାପଡ଼େ । ଗତ କେତେ ମାସ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟକର ସମୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଅନ୍ୟ ବହୁ ଲୋକଙ୍କପକ୍ଷେ ତାହା କଷ୍ଟଦାୟକ ହୋଇଥିବ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି । ଅନେକ ସମୟରେ ମୁଁ ଭାବେ ଆଧୁନିକ ତଥା ବୋଧହୁଏ ପୁରାତନ ବିଶ୍ୱରେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ-ମାନଙ୍କର ଆର୍ଥିକ ସଚ୍ଛଳତାରେ ବାଧା ଦେବା ଅପେକ୍ଷା ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟକୁ କଷ୍ଟ ଦେବା ଶ୍ରେୟସ୍କର ବୋଲି ଗଣାଯାଏ । ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ହିଁ ମୂଲ୍ୟବାନ ଏବଂ ହୃଦୟ, ମସ୍ତିଷ୍କ ତଥା ଶରୀର ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ପ୍ରିୟ ବସ୍ତୁ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ମାନବିକ ନ୍ୟାୟ ତଥା ସମ୍ମାନ . . . . ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ମୁଁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ତାହା ହେଉଛି ସ୍ୱରାଜ ଆଶ୍ରମ ନ୍ୟାସିପତ୍ର ସମ୍ପର୍କରେ । ମୁଁ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଥିଲି ଯେ, ସ୍ୱରାଜ ଆଶ୍ରମ ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ସମ୍ପର୍କରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ନିକଟରେ ବିଚାର କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାହା ସେମାନଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ନୁହେଁ ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । କିନ୍ତୁ ତିନି ବର୍ଷ ଆଗରୁ ଏଥିପାଇଁ ଅର୍ଥର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇ ତଦନୁଯାୟୀ ଖର୍ଚ୍ଚ କରାଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ଅର୍ଥ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ । ତାହା ପରେ ମଧ୍ୟ ଅର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଛି ଏବଂ ଆସନ୍ତା କେତେକ ମାସ ପାଇଁ ଏହା ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ପର୍କରେ ବୋଧହୁଏ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଘର ଏବଂ ବଗିଚା ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ଦାୟିତ୍ୱ ନେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ଦାୟିତ୍ୱରେ ମାସିକ ଶହେ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବ, ଯାହା ମଧ୍ୟରେ ଟିକସ ପ୍ରଭୃତି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ମୁଁ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲି ଯେ, ନ୍ୟାସିମାନେ ଏହି ଦାୟିତ୍ୱ ନେବାକୁ ଭୟ କରୁଛନ୍ତି । ଏହାର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଘରର ଗୋଟାଏ ଅଂଶ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଭଡ଼ା ଦେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ହେଲା ଯେ, ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ପାଇଁ ବଗିଚାର କେତେକ ଅଂଶ ବିକ୍ରି କରାଯାଇପାରେ । ଏ ସମସ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବ ନ୍ୟାସିପତ୍ରର ବିରୁଦ୍ଧାତ୍ମକ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ସବୁ ଜାଣି ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲି । ମୁଁ ଜଣେ ନ୍ୟାସି ହୋଇଥିବାରୁ ମୋର ମତର ବିଶେଷ ମୂଲ୍ୟ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ କହିବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ, ନ୍ୟାସିମାନଙ୍କ ଜିମା ଦିଆଯାଇଥିବା ସମ୍ପତ୍ତିର ଏଭଳି ଅସଦ୍ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରତି ମୁଁ ଦୃଢ଼ ବିରୋଧ କରୁଛି । ମୋ ବାପାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ପ୍ରତି ଏଭଳି ଭାବରେ କୁଠାରାଘାତ କରାଯିବା ମୋ ପକ୍ଷେ ଅସହ୍ୟ । ଏହି ନ୍ୟାସିପତ୍ର କେବଳ ଯେ ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାର ପ୍ରତୀକ ସେତିକି ନୁହେଁ । ଛୋଟକାଟରେ ଏହା ତାଙ୍କର ସ୍ମାରକ ହୋଇଥିବାରୁ ସାମାନ୍ୟ ମାସିକ ଶହେ ଟଙ୍କା ତୁଳନାରେ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ତଥା ସ୍ମାରକ ମୋ ପକ୍ଷେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟବାନ । ତେଣୁ ମୁଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ତଥା ନ୍ୟାସିମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ, ଏ ସମ୍ପତ୍ତିର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଅର୍ଥ ସମ୍ପର୍କରେ ସେମାନେ ଅଯଥା ବିବ୍ରତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ମଞ୍ଜୁର କରିଥିବା ଅର୍ଥ ଆସନ୍ତା କେତେ ମାସ ଭିତରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବା ପରେ ଏହି ସମ୍ପତ୍ତିର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ପାଇଁ ମୁଁ ନିଜେ ଦାୟୀ ହେବି । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଏଥିପାଇଁ ଅର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ମୁଁ ନ୍ୟାସିମାନଙ୍କୁ ସମ୍ପତ୍ତି ନଷ୍ଟ ନ କରି ବା ଅର୍ଥ ପାଇଁ ଭଡ଼ା ନ ଦେଇ ଅନ୍ତତଃ ମୋର ଇଚ୍ଛା ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଛି । ସ୍ୱରାଜଭବନ ସମ୍ପତ୍ତି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ମହତ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଏହାର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି ।

ମୋ ପାଖରେ ଠିକ୍ ହିସାବ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ୱରାଜଭବନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିଙ୍କ ଉପରେ ଆର୍ଥିକ ବୋଝ ହୋଇ ନାହିଁ । ଏହାର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ଦିଗରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ଯେଉଁ ଅର୍ଥର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛନ୍ତି, କମିଟିଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟପାଇଁ ଘରଭଡ଼ା ନେଇଥିଲେ ଯାହା ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା ତାହା ଅପେକ୍ଷା ବିଶେଷ କିଛି ଅଧିକ ନୁହେଁ । ଏହି ଭଡ଼ା ଛୋଟ ଏବଂ ଶସ୍ତା ଘର ହୋଇଥିଲେ ଅବଶ୍ୟ କମ୍ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା । ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହା ଭୁଲିଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ଯେ, ଅତୀତରେ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି କେବଳ ଉପର ମହଲା ନିମନ୍ତେ ମାସିକ ୧୫୦ ଟଙ୍କା ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ଭଡ଼ା ଦେଉଥିଲେ ।

ଏ ଚିଠିର କେତେକ ଅଂଶ ଆପଣଙ୍କପକ୍ଷେ କଷ୍ଟଦାୟକ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁଁ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ କିଛି ଲୁଚେଇ ରଖିବା ଆପଣ ନିଶ୍ଚୟ ପସନ୍ଦ କରି ନ ଥାନ୍ତେ ।

ଆପଣଙ୍କର ସ୍ନେହର
ଜବାହର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସାତ

ଅଗଷ୍ଟ ୧୭, ୧୯୩୪

ଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ଜବାହରଲାଲ,

ତୁମର ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ବଳିତ ଏବଂ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ଚିଠିର ଯଥେଷ୍ଟ ଲମ୍ବା ଉତ୍ତର ଦିଆଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା ମୋ ଶକ୍ତି ଭିତରେ କେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ଚିନ୍ତା କରିବାର ବିଷୟ ।

ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଇବ ବୋଲି ମୁଁ ଆଶା କରିଥିଲି । ତୁମର ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ କମଳା ତଥା ମାମାଙ୍କର ଏପରି ଭଲ କରିଛି ଯାହା କି କୌଣସି ଔଷଧ ବା ଡାକ୍ତର କରିପାରି ନ ଥାନ୍ତେ । ତୁମେ କମ୍ ଦିନ ରହିବ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଦିନ ରହିପାରିବ ବୋଲି ମୋର ଆଶା ।

ତୁମର ଗଭୀର ବିଷାଦ ମୁଁ ବୁଝିପାରୁଛି । ନିଜ ମନର ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥା ନିଃସଙ୍କୋଚ ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରି ଠିକ୍ କରିଛ । କିନ୍ତୁ ଆମର ଉଭୟଙ୍କ ମତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଲିଖିତ ଚିଠିକୁ ଯଦି ଅଧିକ ଯତ୍ନର ସହିତ ପଢ଼ ତାହେଲେ ତୁମେ ଯେପରି ଦୁଃଖ ତଥା ନୈରାଶ୍ୟ ବୋଧ କରୁଛ ସେଥିପାଇଁ କୌଣସି କାରଣ ଯେ ନାହିଁ ତାହା ତୁମେ ନିଜେ ବୁଝିପାରିବ ବୋଲି ମୋର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା । ମୁଁ ପୁଣି ତୁମକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଉଛି ଯେ ସହକର୍ମୀ ଭାବେ ତୁମେ ମୋତେ ହରାଇ ନାହଁ । ସନ୍ ୧୯୧୭ ମସିହା ଏବଂ ତାହା ପରେ ତୁମେ ମୋତେ ଯେପରି ଜାଣିଥିଲ ମୁଁ ଠିକ ସେହିପରି ଅଛି । ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ସାଧାରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏବଂ ଇଚ୍ଛା ମୋର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅଛି । ଇଂରେଜୀ ଶବ୍ଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଅର୍ଥ ଯାହା ମୁଁ ଦେଶ ପାଇଁ ତାହା ପୂରା ମାତ୍ରାରେ ଗ୍ରହେଁ । ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବମାନ ଯାହା କି ତୁମ ପକ୍ଷେ ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ ବୋଲି ଭାବୁଛ, ସେସବୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ସମୂହ ଏବଂ ସେ ସବୁର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ପାଇଁ ମୁଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇଛି ।

ସମୟର ଆବଶ୍ୟକତା ଜାଣିପାରେ ବୋଲି ମୋର ଗୋଟିଏ ଧାରଣା ଅଛି । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିଁ ପ୍ରସ୍ତାବଗୁଡ଼ିକ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ମତଭେଦ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା ଲଭ କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତି ଅନୁସରଣ କରାଯିବ ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟଠାରୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତର ହୋଇଥିବାରୁ ତହିଁରେ କାହା ଉପରେ କେତେଦୂର ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବା ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ମତଭେଦ ଦେଖାଦେଉଛି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

"ଉପରଠାଉରିଆ କଥା" ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବଟି ନିରପେକ୍ଷଭାବେ ପଢ଼ିଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଏଥିରେ ସାମ୍ୟବାଦ ସମ୍ପର୍କରେ ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ଶବ୍ଦ ନାହିଁ । ସାମ୍ୟବାଦୀମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେକଙ୍କୁ ମୁଁ ଭଲରକମ ଜାଣିଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଇଛି । ସେମାନଙ୍କର ତ୍ୟାଗ କ'ଣ ମୋତେ କଣ ଜଣାନାହିଁ ? କିନ୍ତୁ ସମୂହ ଭାବରେ ସେମାନେ ଅସ୍ଥିରଚିତ୍ତ ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା । କାହିଁକି ବା ଅସ୍ଥିରଚିତ୍ତ ନ ହେବେ ? ମୁଁ ଯେବେ ଚଞ୍ଚଳ ଚଞ୍ଚଳ ପାଦ ପକାଇ ଚାଲି ନ ପାରେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଅଟକିବାକୁ କହି ମୋ ସହିତ ସେମାନଙ୍କୁ ନେବା ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହା ହିଁ ହେଉଛି । ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ମୋର ଆକ୍ଷରିକ ମନୋଭାବ । ସାମ୍ୟବାଦର ଅଭିଧାନ ଅର୍ଥ ମୁଁ ଦେଖିଛି । ଏହି ଅଭିଧାନ-ଗତ ଅର୍ଥ ପଢ଼ିବା ପରେ ତାହା ମୋତେ ଆଗକୁ ନ ନେଇ ସାମ୍ୟବାଦ ଅର୍ଥ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜର ଯେଉଁ ଧାରଣା ଥିଲା ତାହା ବରଂ ଠିକ୍ ବୋଲି ମୋର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ହୋଇଛି । ଏହାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥ ଜାଣିବା ପାଇଁ ମୁଁ କ'ଣ ଅଧିକା ପଢ଼ିବା ତୁମେ ଚାହଁ ? ମାସାନୀ ମୋତେ ଦେଇଥିବା ବହିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଖଣ୍ଡେ ମୁଁ ପଢ଼ିଛି ଏବଂ ମୋର ବିଶ୍ରାମ ସମୟରେ ନରେନ୍ଦ୍ରଦେବ କହିଥିବା ବହିମାନ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ପଢ଼ୁଛି ।

କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତୁମେ ଅବିଚାର କରୁଛ । ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଆମର ସହକର୍ମୀ । ସର୍ବୋପରି ଆମର ଅନୁଷ୍ଠାନ ହେଉଛି ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ସ୍ୱାଧୀନ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ସେମାନେ ଯେବେ ସମସ୍ତଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସଭାଜନ ନ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ବଦଳାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟମାନେ ଯେତେ ନିର୍ଯାତନା ସହ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ସେମାନଙ୍କର ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ତା ଯୋଗୁଁ ଦୋଷଦେବା ଅନ୍ୟାୟ ।

ଧ୍ୱଂସ ପରେ ମୁଁ ଚାହେଁ ପୁନର୍ଗଠନ । ତେଣୁ ଆମ ଭିତରେ କାଳେ ଦେଖା ନ ହେବ, ମୁଁ କ'ଣ କରିବା ତୁମେ ଚାହଁ, ତାହା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟଭାବେ ମୋତେ କୁହ ଏବଂ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତୁମ ମତର ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ କିଏ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିପାରେ, ତାହା ମଧ୍ୟ କୁହ ।

ନ୍ୟାସିପତ୍ର ହେଲାବେଳେ ମୁଁ ନ ଥିଲି ଏବଂ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଥିଲେ । ତୁମ ମନୋଭାବରୁ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି । ନ୍ୟାସିମାନେ ନିଜ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବେ ବୋଲି ତୁମେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖ । କିଛି ଅନ୍ୟାୟ ହେଉଛି ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟସ୍ତଥିବାରୁ ଏଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ନାହିଁ । ସଂପୃକ୍ତ କାଗଜଗୁଡ଼ିକ ଏବଂ ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ବିଷୟ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପଢ଼ିବି । ଅନ୍ୟ ନ୍ୟାସିମାନେ ତୁମର ମନୋଭାବ ପ୍ରତି ଯେ ପୂର୍ଣମାତ୍ରାରେ ସମ୍ମାନ ଦେବେ, ଏହା ନିଶ୍ଚିତ କଥା । ଏହି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେବା ପରେ ବିଷୟଟିକୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଚାର ନ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ତୁମକୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଛି । ତୁମ ବାପାଙ୍କ ସ୍ମୃତି ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ଯାହା ଭାବୁଛ, ତାହା ଅନ୍ୟ ନ୍ୟାସିମାନଙ୍କର ଅଛି ବୋଲି ଯେବେ ଭାବ, ତାହା ହେବ ତୁମର ଉଦାରତା । ଜାତି ତୁମ ବାପାଙ୍କ ସ୍ମୃତିରକ୍ଷକ ହେଉ ଏବଂ ତୁମେ ତାହାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ତହିଁର ଅଂଶୀଦାର ହୁଅ ।

ମୋର ଆଶା—ଇନ୍ଦୁ ଭଲ ଅଛି ଏବଂ ନୂତନ ଜୀବନ ତାହାକୁ ଭଲଲାଗୁଛି । କ୍ରିଷ୍ଣା ଖବର କ'ଣ ?

ସ୍ନେହର
ବାପୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଆଠ

ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା
ଜୁନ ୨୯, ସ୍ନ ୧୯୩୬

ପ୍ରିୟ ଜବାହରଲାଲ ଜୀ,

ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ଆମର ମତାନୈକ୍ୟ ତଥା ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ପ୍ରଭେଦ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଲକ୍ଷ୍ନୌ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ପରେ ଆପଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟଭାବରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ଏହି ମତଭେଦର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ସତ୍ତ୍ୱେ ସମୂହଭାବେ ମିଳିମିଶି କାର୍ଯ୍ୟକରିବା ପାଇଁ ରାସ୍ତା ଖୋଲିବା ସମ୍ଭବ ହେବ ବୋଲି ଆଶାକରି ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ସଭ୍ୟପଦ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲୁ । ନିଜକୁ ଏଥିପାଇଁ ଖାପଖୁଆଇବା ନିମନ୍ତେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ଚେଷ୍ଟା କରି ଆସିଛୁ । କିନ୍ତୁ ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଯେଉଁ ବୁଝାମଣା ଫଳରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଦ୍ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇପାରିବ ବା ଏକସ୍ୱରରେ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବା ଭଳି ସମସ୍ତେ କହି ପାରିବେ, ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ତାହା ସମ୍ଭବପର ହେବାଭଳି ବୁଝାମଣା ହୋଇପାରି ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସ ଆନୁଷ୍ଠାନିକଭାବେ ସାମ୍ୟବାଦକୁ ନୀତି ହିସାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଯାଉ, ତା'ଛଡ଼ା ଜାତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ସଂଗ୍ରାମ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଶପକ୍ଷେ ମୁଖ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ । ଠିକ୍ ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଅନୁଷ୍ଠାନର ସଭାପତି ତଥା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସାମ୍ୟବାଦୀ ସଭ୍ୟମାନେ ସାମ୍ୟବାଦ ନୀତି ପାଇଁ ପ୍ରଚାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହା ଉପରେ ଜୋରଦେବା ଦେଶର ସମୂହ ସ୍ୱାର୍ଥଦୃଷ୍ଟିରୁ କ୍ଷତିକାରକ ବୋଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନୁଭବ କରୁଛୁ । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଯେପରି ଗଠିତ ହୋଇଛି, ଏହା ଆପଣଙ୍କ ମନୋନୀତ ନୁହେଁ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ଲଦି ଦିଆଯାଇଥିବାରୁ ତାହାକୁ ନିଜର ଇଚ୍ଛାବିରୁଦ୍ଧରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଆପଣ କେତେକ ଜାଗାରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେହିଭଳି ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ଧାରଣା ହେଉଛି । ଲକ୍ଷ୍ନୌରେ ଯେଉଁସବୁ ଘଟଣା ଘଟିଲା, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଆମର ଧାରଣାଠାରୁ ଆପଣଙ୍କର ଧାରଣା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିରୁଦ୍ଧାତ୍ମକ । ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ଆମେ କେହି ଟିକିଏ ସୁଦ୍ଧା ଚାପ ଦେଇଥିବା ସମ୍ପର୍କରେ ଆମର ତିଳେମାତ୍ର ଧାରଣା ନାହିଁ । ଯାହାହେଉ, ଆପଣଙ୍କର ଏଭଳି ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସନ୍ତୋଷ ଜନକ ଏବଂ ସେହିଦୃଷ୍ଟିରୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଯେଉଁ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ଲଦାଯାଇଛି ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଆପଣ ଯେପରି ସଙ୍କୋଚ ବୋଧ ନ କରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଯୋଗ ଦେବା ଉଚିତ ବୋଲି ଭାବୁଛୁ । ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ କଂଗ୍ରେସ ସ ୧୯୨୦ ମସିହା ପରଠାରୁ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ତଥା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଓ ନୀତି ଗ୍ରହଣ କରି ଆସିଛି, ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଦେଶ ପକ୍ଷରେ ପରମ ଉପଯୋଗୀ ବୋଲି ଘଟଣା-

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବଳୀରୁ ଜଣାଯାଉଥିବାରୁ ତାହା ଅନୁଯାୟୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ ବୋଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ଭାବୁଛୁ । ସାମ୍ୟବାଦୀ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ବକ୍ତୃତା ତଥା କାର୍ଯ୍ୟଫଳରେ କୌଣସି ଲାଭ ନ ହୋଇ ଦେଶ ସାରା କଂଗ୍ରେସ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଛି ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମତ । ଦେଶରେ ନିର୍ବାଚନ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଥିବାରୁ ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରଚାର ଯୋଗୁଁ ରାଜନୈତିକକାର୍ଯ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଞ୍ଚ ଆସୁଛି ଏବଂ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆସନ୍ତା ନିର୍ବାଚନରେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା କରିବାର୍ ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇ ପାରିବୁ ନାହିଁ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଛୁ ।

ତେଣୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅନିଚ୍ଛାସତ୍ତ୍ୱେ ଆମ୍ଭେମାନେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ସଭ୍ୟପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରୁଛୁ । ଆମେ ବହୁ ଭାବିଚିନ୍ତି ଏହି ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛୁ, ତଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଏବଂ ଆମ ନିଜ ପ୍ରତି ନ୍ୟାୟ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମେ ଆମ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯେଉଁପରି ଦେଖୁଛୁ, ଦେଶର ବୃହତ୍ ସ୍ୱାର୍ଥଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ଏହା କରୁଛୁ ।

ଆପଣଙ୍କର ବଶମ୍ବଦ
ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ
ଜେ. ବି. କୃପାଳିନୀ
ଏସ. ଡ଼ି. ଦେବ
ରାଜେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦ
ସି. ରାଜଗୋପାଳାଚାରୀ
ଜୟରାମ ଦାସ ଦୌଲତରାମ
ଯମୁନାଲାଲ ବଜାଜ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନଅ

ୱାର୍ଦ୍ଧା
ଜୁଲାଇ ୧. ୧୯୩୬

ପ୍ରିୟ ଜବାହରଲାଲ ଜୀ,

ଗତ କାଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରୁ ଆସିବା ପରେ ମହାତ୍ମାଜୀଙ୍କ ସହିତ ବହୁ ସମୟ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିଥିଲୁ ଏବଂ ଆମ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଓ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପରାମର୍ଶ କରିଥିଲୁ । ଆମ କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ବିଶେଷତଃ ଆମ ଚିଠିର ଭାଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆପଣଙ୍କ ମନରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଘାତ ଲଗିଥିବାର ଆମେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଛୁ । ଆପଣଙ୍କୁ କୌଣସି ଅପଦସ୍ତ କରିବା ବା ଆପଣଙ୍କ ମନରେ କୌଣସି ଆଘାତ ଦେବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ଏହାଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କ ମନରେ ଆଘାତ ଲଗୁଛି ବୋଲି ଯେବେ ଆପଣ ଆମକୁ ଜାଣିବାକୁ ଦେଇଥାନ୍ତେ, ତାହେଲେ ବିନା ଦ୍ୱିଧାରେ ଆମେ ଚିଠିରେ ଆବଶ୍ୟକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଥାନ୍ତୁ । ଏହିସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସବିଶେଷଭାବେ ପରିସ୍ଥିତି ବିଚାର କରି ଆମେ ଚିଠି ତଥା ଆମ ଇସ୍ତଫାପତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଛୁ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସମିତିର ସଭ୍ୟପଦରୁ ଦେଇଥିବା ଇସ୍ତଫା ପତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରି ନେଉଥିବାରୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମନୋଭାବ ବିଶେଷଭାବେ ଏହି ଘରୋଇ ଚିଠିରେ ଜଣାଇଲେ ଆପଣ କିଛି ଭାବିବେ ନାହିଁ । ଏହି ଚିଠି ଲେଖିବାର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବେ ଏହି ଚିଠି ଲେଖିଲେ ତାହା ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ଆମେ ମନର ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜଣାଇ ଦେବାକୁ ଚାହୁଁ ଯେ ଆପଣଙ୍କ ମନରେ କଷ୍ଟ ଦେବା ଆମର ଚିନ୍ତାର ବାହାରେ ।

ଖବର କାଗଜମାନଙ୍କରେ ଆପଣଙ୍କର ବକ୍ତୃତାମାନ ଯେଭଳି ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛି ତହିଁରୁ ଆମର ଧାରଣା ହେଉଛି ଯେ ଆପଣ କଂଗ୍ରେସ ସଭପତି ଭବେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଂଖ୍ୟାଧିକ ସଭ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ଭଳି ଅନୁଷ୍ଠାନର ସାଧାରଣ ନୀତି ସମ୍ପର୍କରେ ସେହି କମିଟୀରେ ତଥା ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଥିବା ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଗୋଷ୍ଠୀର ମୁଖପାତ୍ର ଭବେ ବରାବର କହୁଛନ୍ତି । ହୋଇପାରେ ଆପଣଙ୍କ କହିବା ସଙ୍ଗେ ଆପଣଙ୍କ ବକ୍ତୃତାର ସାମ୍ୟବାଦ ସମ୍ପର୍କୀୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଂଶ ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟ ଅଂଶତକ ସମ୍ବାଦ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଶେଷ ମୂଲ୍ୟ ନ ଥିବାରୁ ତାକୁ ସମ୍ବାଦ ହିସାବରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଉ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଆମର ସ୍ମରଣ ରଖିବା ଦରକାର ଯେ, ଆପଣଙ୍କ ଭାଷଣ ଅଳ୍ପ ଲୋକ ଶୁଣିଥିବା ସ୍ଥଳେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ପ୍ରକାଶିତ ବିଷୟ ଶହ ଶହ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ପଢ଼ୁଥିବାରୁ ବହୁ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଆପଣଙ୍କ ବକ୍ତୃତାର ଯେଉଁ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ୁଛି, ତାହା ଆମେ ଭୁଲିଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମୟ ଶେଷ ହେଲଣି । ପୁରାତନ ତଥା ଅଧୁନା ମୂଲ୍ୟହୀନ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କର ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବା ଫଳରେ ଦେଶର ପ୍ରଗତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛୁ ଏବଂ ଅକର୍ମା ତଥା ଅଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯେଉଁସବୁ ପଦ ଆମେ ମାଡ଼ିବସିଛୁ ତହିଁରୁ ଆମେ ଯିବା ଉଚିତ ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଧିବଦ୍ଧଭାବେ ଗୋଟିଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିଛି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହ ବହୁଦିନ ଧରି କାର୍ଯ୍ୟକରି ଆସିଥିବା ଫଳରେ ଆମେ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ କର୍ମପଦ୍ଧତି ତଥା କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର କୌଶଳ ଶିକ୍ଷା କରିଛୁ ତାହା ସଂଗଠନର ବା ଅନୁଷ୍ଠାନର କୌଣସି ପଦପଦବୀ ପାଇଁ ଅପ୍ରିୟତା ତଥା ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଭଳି କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ ନ କରିବା ପାଇଁ ଆମକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଛି । ତେଣୁ ଅନ୍ୟମାନେ ଯେତେବେଳେ ଆମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅନ୍ୟାୟ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଅନୁଷ୍ଠାନର ସଭାପତି ତଥା ଆମର ସହକର୍ମୀଭାବେ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ଆବଶ୍ୟକ ସମର୍ଥନ ପାଉ ନ ଥିବାରୁ ଆମ ପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ ଅନ୍ୟାୟ କରାଯାଇଛି ବୋଲି ଆମର ଧାରଣା ହେଉଛି । ଆମକୁ ତଡ଼ିବା ପାଇଁ ଯେତେବେଳେ ବିଧିବଦ୍ଧ ବିଗଟ ଆୟୋଜନ କରାଯାଉଛି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଏ ବିଷୟରେ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଘୋଷଣା କରାଯାଇ ସେଥିପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ସହାନୁଭୂତି ଥିବା କଥା କୁହାଯାଉଛି, ଯାହା କି ଟ୍ରେଡ୍ ୟୁନିୟନ କଂଗ୍ରେସରେ କରାଯାଏ, ସେତେବେଳେ ଏହି ଉଦ୍ୟମ ପଛରେ କେବଳ ଯେଉଁମାନେ କହୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ନ ଥାଇ ଆପଣଙ୍କର ସମର୍ଥନ କେତେକାଂଶରେ ଥିବା ଭାବିବା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ । କୌଣସି ପଦପଦବୀକୁ ଜାବୁଡ଼ି ଧରିବା ଆମର ଅଭିପ୍ରାୟ ହୋଇ ନଥିବାରୁ ଏ ଘଟଣା ଆମ ମନରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଦୁଃଖ ଓ କଷ୍ଟ ଦେଉଛି । ଏହିସବୁ ଘଟଣା ଫଳରେ ସହକର୍ମୀଭାବେ ଆପଣଙ୍କର ଯେତେଦୂର ବିଶ୍ୱାସଭାଜନ ହେବାର କଥା ତାହା ହୋଇପାରି ନାହୁଁ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆମ ପ୍ରତି ବା ଆମ ମତ ପ୍ରତି ଯେତେଦୂର ସମ୍ମାନ ରହିବା କଥା ତାହା ନାହିଁ ବୋଲି କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ଧାରଣାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଛୁ । ତେଣୁ ଏହି କାରଣରୁ ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ଅନ୍ୟଥା ବୋଝ ଭାବେ ଲଦା ହୋଇଥିବାରୁ ସେହି ପଦପଦବୀରେ ରହିବା ଫଳରେ କିଛି ଲାଭ ନାହିଁ ବୋଲି ଭାବିବା ଆମ ପକ୍ଷେ ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ବମ୍ବେ ମହିଳା ସଭାରେ ଆପଣଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ଆମକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସ୍ପର୍ଶକରି ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଶୀଘ୍ର କରିବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସତେ ଯେପରି ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ନିଜକୁ ଲଦିଛୁ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ନିଜ ମତ ବିରୁଦ୍ଧରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଗଠନ କରିଛୁ, ସେହିପରି ଧାରଣା ଆମର ହେଲା । ଆପଣଙ୍କର ଏଭଳି ମନୋଭାବ ଯେବେ ଲକ୍ଷ୍ନୌରୁ ଆମେ ଜାଣିଥାଆନ୍ତୁ, ତାହେଲେ ଅବସ୍ଥା ନିଶ୍ଚୟ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ତାହାଛଡ଼ା ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟା ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣ ଯେଉଁଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି, ତାହା ଫଳରେ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଅଂଶ ବୋଲି ଆମେ ଭାବୁଥିବା ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଭୂତ କ୍ଷତି ହେଉଛି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହିସବୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିଷୟକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଗତ ୧୬।୧୭ ବର୍ଷ ଧରି ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ଓ ନୀତି ଗ୍ରହଣ କରିଛୁ ଏବଂ ଯାହା କି ଏ ଦେଶପକ୍ଷେ ଏକମାତ୍ର ଠିକ ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଧାରଣା ହୋଇଛି ସେସବୁ ନୀତି ଓ ଆଦର୍ଶକୁ ଅତି ହୀନଭାବେ ନିନ୍ଦା କରାଯାଉଛି ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଏହି ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ମତ ଅନୁକୂଳ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦୃଢ଼ମତ । ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆମେ ସଂପୃକ୍ତବୋଲି ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ମିଥ୍ୟା ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ଏବଂ ଆମେ ନିଜ ଅନିଚ୍ଛା ତଥା ଅଜ୍ଞାତରେ ତହିଁରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛୁ ବୋଲି ଆମର ଧାରଣା ହେଉଛି ।

ଏହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ସମଗ୍ର ଦେଶ କଂଗ୍ରେସ ଆଦର୍ଶ ତଥା ନୀତି ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅନୁଷ୍ଠାନ ହିସାବରେ ଏହା କଂଗ୍ରେସର କ୍ଷତି କରୁଛି । ଏଥିଯୋଗୁଁ କଂଗ୍ରେସ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଦୁର୍ବଳ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କର୍ମୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନାନା ପ୍ରକାର ବାଦବିବାଦ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି । ଏ ସବୁର ପରିଣତି ସ୍ୱରୂପ ଆସନ୍ତା ନିର୍ବାଚନରେ କଂଗ୍ରେସ କୃତିତ୍ୱର ସମ୍ଭାବନା ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଞ୍ଚ ଆସିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣଙ୍କ ମତ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ନିର୍ବାଚନରେ କ'ଣ ହେବ ତାହା ମୁଖ୍ୟତଃ କଳ୍ପନା ଜଳ୍ପନାର ବିଷୟ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ମତଭେଦ ଦେଖା ଦେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଆମର ଚରମ କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ତାର ପରିଣତିସ୍ୱରୂପ ନିର୍ବାଚନରେ କଂଗ୍ରେସର କୃତିତ୍ୱ ଅଧିକ ଭଲ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅନ୍ତତଃ ମନ୍ଦ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ଆମେ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଶ୍ଚିତଭାବେ ନ ଜାଣିଛୁ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏଭଳି ଚରମ କାର୍ଯ୍ୟ ଆମ୍ଭେମାନେ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି କରାଯାଉଥିବା ଯୁକ୍ତିର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଆମେ ସ୍ୱୀକାଉ କରୁଛୁ । ଆମ ଭିତରୁ କେତେକଙ୍କ ଧାରଣା ଯେ, ଆମର ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ଏଭଳି କିଛି ଘଟଣା ଘଟିପାରେ ଯଦ୍ୱାରା କି ନିର୍ବାଚନରେ ଅବସ୍ଥା ଆହୁରି ଖରାପ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଥିବାରୁ ଏଭଳି ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ବୋଲି ଆମେ ଭାବୁଛୁ । ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କଂଗ୍ରେସ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଉଛି ଏଦଂ ଶୃଂଖଳା ନାହିଁ ବୋଲି ଯେଉଁ ଧାରଣା ହେଉଛି । ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ଯାହା ସବୁ ଘଟଣା ଘଟୁଛି, ସେସବୁ ସମ୍ପର୍କରେ ଆମର ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଭିଜ୍ଞତା ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ଏବଂ କାଳେ ଆପଣ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଆବଶ୍ୟକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ସେଥିପାଇଁ ଏହି ଘଟଣାମାନ ଆପଣଙ୍କର ଜ୍ଞାତସାରକୁ ଆଣିବା ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ଆମେ ଭାବୁଛୁ ।

ଆମେ ବାରମ୍ବାର ଆପଣଙ୍କୁ କହିଛୁ ଯେ, ଆମ ମନରେ ଏ ସବୁ ଯେଉଁ ଧାରଣା ହେଉଛି, ତାହା ଯେ ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତା ବା କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ହୋଇଛି, ତାହା ନ ହୋଇ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ଏହା ଦେଖା ଦେଉଛି । ତେଣୁ ଆମ ମନରେ ଯେଉଁସବୁ ଧାରଣା କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି, ତାହା ଆପଣ ଜାଣିବା ଏବଂ ଏଥିପାଇଁ ଯେବେ କିଛି ପ୍ରତିକାର କରାଯାଇପାରେ ବୋଲି ଆପଣ ଭାବନ୍ତି, ତାହା ଯେପରି କରି ପାରିବେ ସେଥିପାଇଁ ଏହା ସବୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଖୋଲାଖୋଲି ଭାବେ ଜଣାଇବା ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ଆମେ ଭାବୁଛୁ । ଆପଣଙ୍କ ମନରେ କଷ୍ଟ ଦେଇଥିବାରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦୁଃଖିତ ଏବଂ ଏ ଚିଠି ଫଳରେ ଆମ ମନରେ ଆଉ କିଛି ନ ଥିବାରୁ ଅବସ୍ଥା ଅଧିକ ଖରାପ ନ ହୋଇ ଭଲ ହେବ ବୋଲି ଆଶା କରୁଛୁ । ଅନ୍ୟ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରିବା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ମୁଁ ଏହି ଚିଠି ଲେଖୁଛି । ଆମେମାନେ ଯେତେ ଦୂର ସଂପୃକ୍ତ ଦେଶର ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ସ୍ୱାର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମେ ଯାହା ଭାବୁଛୁ ତାହା କରିଛୁ ଏବଂ ଏହି ଇସ୍ତଫା ପତ୍ର ଆମେ ଦେଇ ନାହୁଁ ବୋଲି ଆପଣ ଭାବିପାରନ୍ତି । ତେଣୁ ଇସ୍ତଫାପତ୍ରଟି ଫେରସ୍ତ ଦେବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ଯେ ଏହି ଚିଠିଟି ବ୍ୟକ୍ତିଗତଭାବେ ଆପଣଙ୍କୁ ଲେଖାହୋଇଛି ଏବଂ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଏହାକୁ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଅଂଶବିଶେଷ କରିବା ଅଭିପ୍ରାୟ ନାହିଁ।

ଆପଣଙ୍କର ବଶମ୍ବଦ
ରାଜେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦଶ

ଆଲ୍ଲହାବାଦ
ଜୁଲାଇ ୫, ୧୯୩୬

ମାନନୀୟ ବାପୁ,

ଗତ କାଲି ରାତିରେ ଏଠାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲି । ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା ଛାଡ଼ିବା ପରଠାରୁ ମୁଁ ଶାରୀରିକ ଦୁର୍ବଳତା ଏବଂ ମାନସିକ ଅଶାନ୍ତି ଭୋଗ କରୁଛି । ଥଣ୍ଡା ଲାଗି ଗଳା ଖରାପ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ଯେ ଶାରୀରିକ ଅସୁସ୍ଥତାର ଆଂଶିକ କାରଣ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ଯେଉଁ ସବୁ କାରଣ ମନ ତଥା ଚିନ୍ତାକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଛି, ତାହା ଯେ ଏହାର କାରଣ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ୟୁରୋପରୁ ଫେରିବା ସମୟରୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକମାନଙ୍କରେ ମୁଁ ବରାବର ଅତିମାତ୍ରାରେ ଅସ୍ୱସ୍ତି ଅନୁଭବ କରୁଥିବାରୁ ତାହାର ଖରାପ ପ୍ରଭାବ ମୋ ଉପରେ ପଡ଼ି ସେ ସବୁ ଅଭିଜ୍ଞତା ଫଳରେ ନିଜେ ବୁଢ଼ା ହୋଇଯିବା ଭଳି ଅନୁଭବ କରୁଛି । କମିଟିରେ ଥିବା ମୋର ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଯେ ଏଭଳି ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ଏଥିରେ ମୋର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ । ଏହା ଗୋଟିଏ ଅସ୍ୱସ୍ତିକର ଅନୁଭୂତି ଏବଂ ଏଥିଯୋଗୁଁ ମୋର ସକ୍ରିୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ବାଧା ପହଞ୍ଚିଛି ।

ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ୟୁରୋପରୁ ଫେରିଲି, ମୋତେ କୁହାଗଲା ଯେ ଦେଶର ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅତି ମାତ୍ରାରେ ଦୁର୍ବଳତା ଦେଖାଯାଇ ଥିବାରୁ ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଅଗ୍ରସର ହେବା ଦରକାର । ଗତ ଚାରି ମାସ ଧରି ମୋର ହୋଇଥିବା ଅନୁଭୂତିରୁ ବୁଝୁଛି ଯେ ଏଭଳି ଭାବିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ବରଂ ମୁଁ ଯେଉଁଠାକୁ ଯାଇଛି, ସେଠାରେ ଅତିମାତ୍ରାରେ ଆଗ୍ରହ ଦେଖିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲୋକଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ତାହା ଯେପରି ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି ତହିଁରେ ମୁଁ ନିଜେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ଏପରି ଯେ କାହିଁକି ହେଉଛି ତାହାର ସତ୍ୟ କାରଣ ମୁଁ ବୁଝିପାରୁ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କାରଣ କଳ୍ପନା କରିବା ଛଡ଼ା ମୋର ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ । ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁଭଳି ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି, ତହିଁରେ ମୁଁ ନିଜେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଏହା ଫଳରେ ମୋ ମଧ୍ୟରେ ନୂତନ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚାର ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ମୋର ଏହି ଯେଉଁ ନୂତନ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚାର ହେଉଛି ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକରେ ପୂରାପୂରି [illegible] ସମ୍ପାଦନ ଯନ୍ତ୍ର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

(ବିଦ୍ୟୁତ ଯନ୍ତ୍ର ଭଳି) ଅନୁଭବ କରୁଛି । ଏଥର ମୋର ଶାରୀରିକ ଅସୁସ୍ଥତା ଯୋଗୁଁ ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ଅତି ଖରାପ ଥିବାରୁ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ମୋ ଉପରେ ଅତିରିକ୍ତ ପଡ଼ିଛି ।

କିନ୍ତୁ ମୋର ଶାରୀରିକ ବା ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଲେଖିବାକୁ ଚାହୁଁ ନାହିଁ । ତାହାଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟମାନ ଅଛି ଯାହା କି ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ଖେଳୁଥିବାରୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ସବୁର ଠିକ ରାସ୍ତା ପାଉ ନାହିଁ । ବିଷୟକୁ ପୂରାପୂରି ଚିନ୍ତା ନ କରି ବା ତରତର ହୋଇ ମୁଁ କିଛି କହିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ମୁଁ ବରଂ ମୋର ନିଜ ମନରେ କିଛି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ପାଇଁ ଏ ସବୁକୁ କେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଛି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଜଣାଇବାକୁ ଚାହେଁ ।

କଠିନ ବିପଦଟିକୁ ସରଳ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍କଟ ଯେପରି ଦୂର ହୋଇଯାଏ ସେଥିପାଇଁ ଆପଣ ଯାହା ସବୁ କରିଛନ୍ତି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ କୃତଜ୍ଞ । ମୋର ମଧ୍ୟ ସନ୍ଦେହବୋଧ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହା ଦ୍ୱିଗୁଣିତ ଭାବେ ହେଉଛି ଯେ ଆମ ଭିତରେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲେ ନିର୍ବାଚନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ତାହାର ଖରାପ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥାଆନ୍ତା । ଏହା ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମର ବର୍ତ୍ତମାନ ତଥା ଭବିଷ୍ୟତରେ କ୍ଷତି ବା କ'ଣ ? ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ମୋତେ ଲେଖିଥିବା ଚିଠିଟି ପୁନର୍ବାର ପଢ଼ିଲି ଏବଂ ଏହି ଚିଠିରେ ମୋ ପ୍ରତି ସେ ଯେପରି ଅଭିଯୋଗ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ଜାଣିଲି । ଅଭିଯୋଗଗୁଡ଼ିକ ଗୁରୁତର ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କେବଳ ମହିଳା ସଭାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିବା ବିଷୟ ଛଡ଼ା କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଘଟଣା ସେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିନାହାନ୍ତି ଏବଂ ମହିଳାସଭା ବକ୍ତୃତାରେ ମଧ୍ୟ ବୃହତ୍ତର ସମସ୍ୟା ସହିତ ବିଶେଷ ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟ ହେଉଛି ଯେ, ମୋର କାର୍ଯ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଧିକ ମାରାତ୍ମକ ହେଉଥିବାରୁ ସେଥିଯୋଗୁଁ କଂଗ୍ରେସର କ୍ଷତି ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିର୍ବାଚନରେ କୃତିତ୍ୱର ସମ୍ଭାବନା କମିଯାଉଛି । ମୁଁ ଯେବେ ଏହିଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରେ ଲାଗେ ତା'ହେଲେ ଅବସ୍ଥା ଅଧିକ ଖରାପ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଛି ଏବଂ ଏଭଳି ଜୀବନ ମରଣ ସମସ୍ୟାରେ ମୋର ସହକର୍ମୀମାନେ କୌଣସି ଅଯଥା ସୁଯୋଗ ନେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି ଏପରି ଅଭିଯୋଗର ଯେବେ କିଛି ସତ୍ୟତା ଥାଏ, ତାହାହେଲେ ତାହାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ଉଚିତ । ଏହି ବିଷୟ ଏତେଦୂର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଯେ ଏହାକୁ ଏଡ଼ାଇ ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏହି ବିଷୟରେ କୌଣସି ଆଗ ବା ପଛ ନାହିଁ । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭଲ ହେବ ବା ମନ୍ଦ ହେବ ତାହା ଅନୁଭବ କରିବା ପାଇଁ କିଛି ଉପାୟ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ଏହା ପୂରାପୂରି ମନ୍ଦ ହୋଇଥିବାରୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା କଷ୍ଟକର ନୁହେଁ । କାରଣ ବିଷୟ ଯେତେ ପିଲାଳିଆ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା ହେଉଛି ଏହିପରି ଅର୍ଥାତ୍ ମୁଁ ଏପରି ଗୋଟିଏ ବଦମାସ ଲୋକ, ଯାହା କି ସହ୍ୟକର ନୁହେ । ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ମୋର ଶକ୍ତି, ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ଉତ୍ସୁକତା ଏବଂ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଆଦୃତ ହେଉଛି ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଏଭଳି ଭଲ ବାଟରେ ପରିଚାଳିତ ହେଉଛି, ଯାହାକି ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ବିପଜ୍ଜନକ ହେଲାଣି, ଏସବୁରୁ ଏହା ହିଁ ଜଣାଯାଉଛି ।

ଲକ୍ଷ୍ନୌ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ପୂର୍ବରୁ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ନୌରେ ମଧ୍ୟ ମୋର ଧାରଣା ଥିଲା ଯେ, ଏ ବର୍ଷଟିଯାକ ଆମେ ଏକାଠି ଚଳିବାରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ବୁଝିପାରୁଛି ଯେ, ଉଭୟପକ୍ଷରୁ ଏକାଠି ଚଳିବାପାଇଁ ଉଦ୍ୟମର ଅଭାବ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଧାରଣା ଭୁଲରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ବୋଧହୁଏ ଏଥିପାଇଁ ଦୋଷ ମୋର । ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ଏହା ଜାଣି ନାହିଁ । ନିଜେ ନିଜର ଦୋଷ ଦେଖିବା ଖୁବ କ୍ୱଚିତ । ପ୍ରକୃତ ବିଷୟ ହେଉଛି ଯେ, ଆମକୁ ଏକାଠି ରଖିପାରିବା ଭଳି ମନୋବୃତ୍ତି ପ୍ରତି କୌଣସି ଆନୁଗତ୍ୟ ନାହିଁ । ଏହା ଗୋଟିଏ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି ଏବଂ ଉଭୟ ପକ୍ଷରେ ଅପରପକ୍ଷ ପ୍ରତି ନୀରବ ବିତୃଷ୍ଣା ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସତେ ଯେପରି ନିଜ ମତକୁ ଚପି ଦିଆଗଲା ଭଳି ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି । ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାତ୍ର ଜାଣନ୍ତି, ଏଭଳି ଅବାଞ୍ଛନୀୟ ପରିସ୍ଥିତିରେ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ତଥା ସାମାଜିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନାନା ପ୍ରକାର ଅବାଞ୍ଛନୀୟ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ।

ଏଥର ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ବମ୍ବେରେ ପହଞ୍ଚିଲି, ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କିଭଳି ତିଷ୍ଠିପାରିଛି, ତାହା ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ଲୋକମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ କଷ୍ଟକର ହେଲା । କାରଣ ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜଣାଶୁଣା କଥା ଯେ, "ଟାଇମସ ଅଫ୍ ଇଣ୍ଡିଆ"ରେ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରକାଶିତ ସମ୍ବାଦ ଅନୁଯାୟୀ ମୋର ରାଜନୈତିକ ଜୀବନର ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସମାଧି ପାଇଁ ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଛି । ଏପରିକି ଶବଦାହ ଛଡ଼ା ସବୁ ଆୟୋଜନ ଶେଷ ହୋଇଛି । ଏସବୁ ଖବର ରାସ୍ତାର ଲୋକଙ୍କୁ ଭଲଭାବେ ଜଣାଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ମୁଁ ଯେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ପୁରାପୁରି ଅଜ୍ଞ ଥିଲି ଏହାହିଁ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ । ଏହି ଖବର ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ପୁରାପୁରି ଅଜ୍ଞଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏଥିରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସତ୍ୟଥିଲା । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଛିନ୍ନ ହେବା ଫଳରେ ନିଜକୁ ଏକୁଟିଆ ମନେକରୁଛି, ତାହାର ଏହିସବୁ ହେଉଛି କାରଣ ।

ମୋ ମତ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜ ବହିରେ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଲେଖିଛି । ମୋତେ ବିଚାର କରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ବସ୍ତୁର କୌଣସି ଅଭାବ ନାହିଁ । ଏହିସବୁ ମତ ଅସ୍ଥାୟୀ ନୁହେଁ । ସେସବୁ ମୋର ଅଙ୍ଗ ସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ସେସବୁ ମତରେ ମୁଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିପାରେ । ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ମୋ ମତ ଭାବରେ ରହିଛି, ତାହା ମୁଁ ପ୍ରକାଶ କରୁଛି । ବୃହତ୍ତର ଏକତା ପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିବାରୁ ସେହି ମତଗୁଡ଼ିକ ମୁଁ ନରମ ଭାବେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ ନ କରି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ବିଚାର ପାଇଁ ଏହାକୁ ପ୍ରକାଶ କରୁଛି । ଏପରି କରିବାରେ ମୁଁ କୌଣସି ବିବାଦ ସୃଷ୍ଟି ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ବା କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି କ୍ଷତିକାରକ ହେଉଥିବା ଦେଖୁ ନ ଥିଲି । ନିର୍ବାଚନ ଯେତେଦୂର ସଂପୃକ୍ତ ମୋର ମତ ଫଳରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଗ୍ରହ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବାରୁ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରିବା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟଭାବେ ଫଳଦାୟକ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଥିଲି । କିନ୍ତୁ ମୋର ପ୍ରକାଶିତ ମତାବଳୀ ନରମ ତଥା ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବିପଜ୍ଜନକ ଏବଂ କ୍ଷତିକାରକ ବୋଲି ମୋର ବନ୍ଧୁମାନେ ଭାବୁଛନ୍ତି । ଏପରିକି ଭାରତବର୍ଷର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଏବଂ ବେକାର ସମସ୍ୟା ଉପରେ ଜୋର ଦେବା ଦ୍ୱାରା ବିଜ୍ଞତାର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ ଓ ମୋ ମତାମତ ମୁଁ ଯେପରି ଉପାୟରେ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି, ତାହା ତ୍ରୁଟିପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ମୋତେ ମଧ୍ୟ କୁହାଗଲା ।

ଆପଣ ସ୍ମରଣ କରିବେ ଯେ, ଦିଲ୍ଲୀ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ନୌରେ ସାମାଜିକ ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜର ମତ ପରିଷ୍କାରଭାବେ ପ୍ରକାଶ କରିବି ବୋଲି କହିଥିଲି । ଆପଣ ତଥା କମିଟିର ଅନ୍ୟ ସଭ୍ୟମାନେ ଏଥିରେ ସମ୍ମତି ଦେଇଥିବା ମୁଁ ଜାଣିଥିଲି । ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ପ୍ରମାଣ କେବଳ ମତପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ନ ରହି ମତପ୍ରକାଶ ସ୍ୱାଧୀନତାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲାଣି । ତା'ଛଡ଼ା ଏହା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗୋଟିଏ ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନ ହୋଇଥିବାରୁ ଆମେ ଯାହାକୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ବୋଲି ଭାବୁ, ତାହାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ସଂଘର୍ଷ ଆମ ଭିତରେ ଯେ ଅଛି, ଏହି ବିଷୟ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ହେବ ନାହିଁ । କିଏ ଠିକ ବା କିଏ ଭୁଲ ଏ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଯୁକ୍ତିକରିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ଗତ ସପ୍ତାହର ଘଟଣା ପରେ ଆମେ ଯେଉଁଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛୁ, ତାହା ଠିକ୍ କି ନା ସେସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ଭାବିବା ଆରମ୍ଭ କରିଛି । ସବୁ ବିଷୟ ବିଶଦଭାବେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ଆସନ୍ତା ବୈଠକ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ତାହାର ନେତୃତ୍ୱ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଶ୍ରେୟସ୍କର ହେବ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି । ଏହା କିପରି କରିବାକୁ ହେବ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବେଶୀ ଯୁକ୍ତିତର୍କ ନ କରି ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ସରଳ ଭାବରେ କରାଯିବା ଉଚିତ । ମୁଁ ଯେତେଦୂର ସଂପୃକ୍ତ ମୋ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରାୟ କୌଣସି ଯୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

ଏହା ଫଳରେ ହୁଏତ ମୋତେ ଅବସର ନେବାକୁ ପଡ଼ିପାରେ ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ଅଧିକ ସମଭାବାପନ୍ନ କମିଟି ଗଠିତ ହେବ ।

ଆପଣ କ'ଣ ଗୋଟିଏ ବିବୃତି ଦେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ବୋଲି ମୋତେ କହିଥିଲେ । ଯେତେ ଚଞ୍ଚଳ ପାରନ୍ତି ଦେଶ ଆଗରେ ପ୍ରତି ବିଷୟ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯିବା ମୋର ମତ ହୋଇଥିବାରୁ ମୁଁ ଏହି ବିବୃତିକୁ ସ୍ୱାଗତ କରୁଛି ।

ଏ ବିଷୟ ମୁଁ ଆଉ କାହାକୁ କହୁ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏହା ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ହୁଏତ ଅନ୍ୟମାନେ ଜାଣିଯାଇଥିବେ । ତାକୁ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ବମ୍ବେରେ ମୃଦୁଲାଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥିଲା । ମୋ ଅନୁରୋଧକ୍ରମେ ସେ ଅଳ୍ପ କେତେକ ଘଣ୍ଟା ପାଇଁ ଅହମ୍ମଦାବାଦରୁ ବମ୍ବେ ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଜାଣିଲି ଯେ, ଆପଣ କହିଥିବା କଥା ଏବଂ ମୋ ଲିଖିତ ବା କଥିତ କଥାରେ ସେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ଦେଖୁନାହାନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ ସେ ଲେଖିଥିବା ଚିଠିରେ ଏ ବିଷୟ ପରିଷ୍କାରଭାବେ ଲେଖିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବୋଧହୁଏ ତାହାଙ୍କ ଚିଠିର ଗୋଟିଏ ବା ଦୁଇଟି ବାକ୍ୟ ଆପଣ ପଢ଼ି ନାହାନ୍ତି । ଆପଣ ଯେଉଁଭଳି ତାଙ୍କ ଚିଠି ପୂର୍ଣ ମାତ୍ରାରେ ପଢ଼ି ସବୁ ଜାଣିବେ, ସେଥିପାଇଁ ସେ ତାଙ୍କ ପୂର୍ବ ଚିଠିର ଗୋଟିଏ ନକଲ ପଠାଉଛନ୍ତି ।

ଓ୍ୟାର୍ଦ୍ଧାରେ ମୁଁ ଶୁଣିଲି ଯେ, କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ କୌଣସି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଙ୍କୁ ସଭ୍ୟ ନ କରିବା ପାଇଁ ଆପଣ ବା ବଲ୍ଲଭଭାଇ ବା ଆପଣ ଉଭୟ ଦାୟୀ ବୋଲି ଗୁଜରାଟର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ କହୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ଏ ବିଷୟ ମୃଦୁଲାଙ୍କୁ ପଚାରିବାରୁ ତାଙ୍କ ଜ୍ଞାତସାରରେ ଏଭଳି କେହି ଭାବୁ ନାହାନ୍ତି ବା କହୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣିଲି ।

ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସରୋଜିନୀଙ୍କ ସହିତ ମୋର କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥିଲା ।

ଜାହାଙ୍ଗୀର ମେହେଟା ଏବଂ ଖୁରସିଦଙ୍କ ସହିତ ମୋର [illegible] ହୋଇଥିଲା । ଖର୍ଚ୍ଚ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରଭୃତି ସମ୍ପର୍କରେ ଜୀବରାଜ ବିଧାନଙ୍କ ସହିତ ଏକମତ ନୁହନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପୂର୍ବ ଅଟକଳକୁ ସେ କେତେକ ପରିମାଣରେ କମାଇଛନ୍ତି । ଡ଼ାକ୍ତରଖାନା ତିଆରିରେ ଏବଂ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ପ୍ରଭୃତି ପାଇଁ ଦୁଇ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଯଥେଷ୍ଟ ବୋଲି ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ କହୁଛନ୍ତି । ଆଉ ଦୁଇ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଗଚ୍ଛିତ ପାଣ୍ଠି ହିସାବରେ ରଖିବା ସେ ଚାହାନ୍ତି । ପୂର୍ବ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତମତେ ସ୍ୱରାଜଭବନ ହତା ଭିତରେ ଡ଼ାକ୍ତରଖାନା ତିଆରି କରା ନ ଯାଇ ଆନନ୍ଦଭବନର ପୂର୍ବରେ ଥିବା ଜମିରେ ତିଆରି ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ତାଙ୍କର ମତ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟିରୁ ବୁଝିବି ।

ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବୈଠକ ସମୟରେ କମଳା ସ୍ମାରକ ନ୍ୟାସୀମଣ୍ଡଳ ଓ ସ୍ୱରାଜଭବନ ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ କରିବାକୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଛି ।

ବମ୍ବେରେ ନର୍ଗିସ ଜିଦ୍ କରି ମୋତେ ଜଣେ ଜର୍ମାନ ଗଳା ବିଶାରଦଙ୍କ ନିକଟକୁ ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ପଠାଇଥିଲେ ଏବଂ ମୋ ଗଳାକୁ ବିଶ୍ରାମ ଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏକ ସପ୍ତାହକାଳ କୌଣସି କଥା ନ କହିବାକୁ ସେ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟକର ।

ମୋର ସ୍ନେହ ନେବେ ।

ଆପଣଙ୍କର ସ୍ନେହାଧୀନ
ଜବାହରଲାଲ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏଗାର

ସେଗାଁଓ
ଓ୍ୟାର୍ଦ୍ଧା, ଜୁଲାଇ ୮,
ସନ୍ ୧୯୩୬ ମସିହା

[ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ ସେବାଗ୍ରାମରେ ୧୯୩୩ ମସିହାରୁ ରହୁଥିଲେ ତାହାର ନାମ ପୂର୍ବରୁ ଥିଲା "ସେଗାଁଓ" ଓ ତାହା ଥିଲା ଶେଠ ଯମୁନାଲାଲଙ୍କ ଜମିଦାରୀ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ରହିବା ପରେ ତାହାର ନାମ ସେବାଗ୍ରାମ ହେଲା ।]

ଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ଜବାହରଲାଲ,

ମୁଁ ତୁମ ଚିଠିଟି ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଲି । ଓ୍ୟାର୍ଦ୍ଧାରେ ଯାହାସବୁ ଘଟିଲା, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ତୁମକୁ ଚିଠି ଲେଖିବାକୁ ମୁଁ ଚାହିଁଥିଲି । ତୁମ ଚିଠି ପାଇବା ଫଳରେ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟ କେତେକାଂଶରେ କଷ୍ଟକର ବୋଲି ଅନୁଭୂତ ହେଉଛି । ମୁଁ ଏତିକି ତୁମକୁ ଜଣାଇବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ, ଇସ୍ତଫାପତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟାହାରସୂଚକ ଚିଠି ତୁମକୁ ଯେତେବେଳେ ଦିଆଗଲା, ତାହାର ଯେଉଁ ଅର୍ଥ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମେ କରୁଛ, ତାହା ନ ଥିଲା । ମୁଁ ଦେଖିବା ପରେ ତାହା ତୁମ ନିକଟକୁ ପଠାଗଲା । ଇସ୍ତଫାପତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତେ ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ଚିଠି ଲେଖାହୋଇ ଦିଆଗଲେ ଭଲ ହେବ ବୋଲି ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲି । ଯେଉଁ ମନୋଭାବରେ ଚିଠିଟି ଦିଆଯାଇଥିଲା, ତୁମେ ଠିକ୍ ସେହି ମନୋଭାବରେ ତାହା ଗ୍ରହଣକରିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାଆନ୍ତା ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି । ସେସବୁ ଯାହାହେଉ,ଏବର୍ଷର ଯେତେଦିନ ବାକୀ ଅଛି, ସେ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ବାଦବିବାଦ ଦେଖାଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବା କେହି ଇସ୍ତଫା ମଧ୍ୟ ଦେବେନାହିଁ ବୋଲି ମୋର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦୃଢ଼ମତ । ଏଭଳି ଦୁଇଟି ଭାବପ୍ରବଣତା ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ ଦେଖାଦେଲେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ପଙ୍ଗୁ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହି ସଙ୍କଟ ସମାଧାନ ପାଇଁ ଶକ୍ତିହୀନ ହୋଇଯିବ । ଗଣତନ୍ତ୍ର ନାମରେ ଏଭଳି ସଙ୍କଟ ସୃଷ୍ଟି କରିବା, ଯାହାର କି ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ ତାହା ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ୟାୟ । ଚିଠିର ଅର୍ଥ ସମ୍ପର୍କରେ ତୁମେ ଅତିରିକ୍ତ ଭାବୁଛ । ମୁଁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଯୁକ୍ତି କରିବାକୁ ଚାହେଁନା । କିନ୍ତୁ ତୁମପକ୍ଷେ ମାନସିକ ଦୁର୍ବଳତା ଶୋଭା ପାଉ ନ ଥିବାରୁ ତାହାର ଶିକାର ନ ହୋଇ ଅବସ୍ଥାକୁ ଧୀରସ୍ଥିରଭାବେ ଚିନ୍ତା କରିବା ନିମନ୍ତେ ତୁମକୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଛି । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକରେ ତୁମେ କାହିଁକି ଥଟ୍ଟାତମସା ନ କରିବ ? ଯେଉଁମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନିର୍ବିକାରଭାବେ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି କାର୍ଯ୍ୟକରିଛ, ଆଜି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ କାହିଁକି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ତୁମପକ୍ଷେ କଷ୍ଟକର ହେବ ? ସେମାନେ ଯେବେ ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି, ତା'ହେଲେ ତୁମେ ବି ତାହା କରିପାର । ତୁମ ଉଭୟଙ୍କ ଅଧୈର୍ଯ୍ୟତା ଯୋଗୁଁ ଦେଶର କ୍ଷତି ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଜର୍ମାନୀ ଡ଼ାକ୍ତର ସାସ୍ଥ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଦେଇଥିବା ପରାମର୍ଶ ତୁମେ ଗ୍ରହଣ କରିବ ବୋଲି ଆଶା ।

ତୁମର ସ୍ନେହର
ବାପୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଚାର

ସ୍ୱରାଜ ଭବନ
ଆହ୍ଲାବାଦ
ଜୁଲାଇ ୧୧, ୧୯୩୬

ପ୍ରିୟ ଜବାହର,

ବମ୍ବେରୁ ଫେରିବା ସମୟରେ ତୁମେ ଅସୁସ୍ଥ ଥିବାରୁ ମୁଁ ବିରକ୍ତ କରିବାକୁ ଚାହିଁ ନ ଥିଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଅଳ୍ପବହୁତେ ସୁସ୍ଥତା ଲାଭ କରିଥିବାରୁ ମୁଁ କେତେକ ବିଷୟରେ ଲେଖିବାକୁ ସାହସ କରୁଛି ।

ଗତ ଥର ଆମ୍ଭେମାନେ ଓ୍ୟାର୍ଦ୍ଧାରେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲୁ, ତହିଁରେ ଯେତେଦୂର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଗୁରୁତ୍ୱ ଥିବାର ତୁମେ ଭାବୁଛ, ତାହା ଅପେକ୍ଷା ଯଥେଷ୍ଟ କମ ଥିଲା । ଅନ୍ତତଃ ମୋ ପକ୍ଷେ ଏହା ଏକମାତ୍ର ରାଜନୈତିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଥିଲା । ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସମର୍ଥନ କରିବା ଫଳରେ ମୋର ଯେ ତୁମ ପ୍ରତି ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ମାନ କମିଛି ବା ତହିଁରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆଞ୍ଚ ଆସିଛି, ଏହା କେବେହେଲେ ମୁଁ କଳ୍ପନା କରି ନ ଥିଲି । ତୁମ ସହିତ ଥିବା ନିଜର ବନ୍ଧୁତ୍ୱକୁ ମୁଁ ସବୁବେଳେ ଯଥେଷ୍ଟ ମୂଲ୍ୟବାନ ବୋଲି ଭାବି ଆସିଛି । ଏହି ବନ୍ଧୁତ୍ୱର ଭିତ୍ତି ଅବଶ୍ୟ ରାଜନୈତିକ । କିନ୍ତୁ ବହୁବର୍ଷ ଧରି ତୁମର ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିବା ଫଳରେ ତାହା ବନ୍ଧୁତ୍ୱରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ଏହି ବନ୍ଧୁତ୍ୱର ଗଭୀରତା ଲିଖିତଭାବରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ନ ଥିବାରୁ ବୋଧହୁଏ ଏହା ତୁମେ ଜାଣି ନ ଥିବ । ହୁଏତ ଆଜି ଶୁଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିପାରେ । କିନ୍ତୁ ତୁମେ ଜେଲରେ ଥିବାରୁ ନିଜର ବିଭାଘର ମୁଁ ଦେଢ଼ ବର୍ଷ ଡ଼େରି କରିଥିଲି । ମୋ ବିଭାଘରରେ ଅନ୍ୟ କେହି ଉପସ୍ଥିତ ରହିବା ମୁଁ ଚାହିଁ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତୁମ ଉପସ୍ଥିତି ମୁଁ ଚାହିଁଥିଲି । ଏସବୁ ବିଷୟ ମୁଁ ସୁଚେତାଙ୍କୁ କହିଥିଲି । ମୋର ବୟସ ଅଧିକ ହୋଇଯାଉ ଥିବାରୁ ସେ ବେଶିଦିନ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର ମନୋଭାବ ପସନ୍ଦକରେ, ସେଥିପ୍ରତି ସେ ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ମୁଁ ତୁମ ପ୍ରତି କେତେଦୂର ଆଶକ୍ତ ତାହା ଆମ ଉଭୟଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଖୁରସିଦ ଦହେନଙ୍କୁ ଜଣା ।

ତୁମେ ମୋ ପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖିତ ବୋଲି ବାପୁ ମୋତେ କହୁଥିଲେ । ଆମେ ଉଭୟ ବହୁ ସମୟରେ ଏକତ୍ର ହେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁଁ ଏସବୁ ଘଟଣା [illegible] ବୋଲି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତୁମେ ଅଭିଯୋଗ କରିଥିଲ । ତୁମ ଅଭିଯୋଗ ଯେ କେତେକାଂଶରେ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ, ତାହା ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି । ମୋ ପକ୍ଷରେ କେତେ ଅପ୍ରକାଶ୍ୟ ବେପରୁଆଭବ ଯୋଗୁଁ ଏପରି ହୋଇଛି । ଲକ୍ଷ୍ନୌ ଅଧିବେଶନ ପରଠାରୁ ତୁମ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କେତେକାଂଶରେ କାର୍ଯ୍ୟର ଗ୍ରପ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବାକୁ ପଡୁଥିବାରୁ ତାହା ବାରମ୍ବାର ସ୍ଥଗିତ ରଖି ଶେଷକୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧାରେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଗଲା ତାହା ହଠାତ୍ କରାଗଲା ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଆଗରୁ କୌଣସି ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଇ ନ ଥିଲା ବୋଲି ମୁଁ ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ଜାଣିଛି । ଦସ୍ତଖତ କରିଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କେତେକ ପରିମାଣରେ ଏଭଳି ହୋଇଥିଲା । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟର କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଗୁରୁତ୍ୱ ଥିବାର କେହି କେବେ କଳ୍ପନା କରି ନ ଥିଲେ । ତୁମେ ହୁଏତ ଜାଣି ନ ଥିବ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରଥମ ଚିଠିର ପ୍ରାୟ ଅଧିକାଂଶ ଅଂଶ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ଚିଠିଟି ପୁରାପୁରି ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଚିଠା କରିଥିଲେ । ହୁଏତ ତୁମଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଜଣାଯାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମେ ସମସ୍ତେ ଭାବୁଥିଲୁ ଯେ, ଆମେ ତୁମ ଉପରେ ଲଦା ହୋଇଛୁ । ଏପରି ଭାବୁଥିବାରୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲେ ତୁମେ ଦୁଃଖିତ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ଆମର ଧାରଣା ଥିଲା । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିକୁ ପୁନର୍ଗଠନ କରି ତହିଁରେ କେବଳ ସାମ୍ୟବାଦୀମାନଙ୍କୁ ନ ନେଇ ସାମ୍ୟବାଦୀ ଦଳଭୁକ୍ତ ନ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଏକମତ ହୋଇଥିବା କେତେକ ଲୋକଙ୍କୁ ନେଇ ତାହା ଗଠନ କରାଯିବା ସମ୍ଭବପର ବୋଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ଭାବୁଥିଲୁ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ତୁମେ ଅସୁବିଧାରେ ପଡ଼ିବେ ବା ଏପରିକି ମର୍ମାହତ ହେବ ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶଙ୍କର ଧାରଣା ନ ଥିଲା । ଘଟଣାଚକ୍ରରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଧାରଣା ଭୁଲ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହେବା ପରେ ମୁଁ ଏସବୁ ଘଟଣା ତୁମଙ୍କୁ ଲେଖୁଛି । ହୁଏତ କେତେକ ଅପ୍ରକୃତ ବନ୍ଧୁ ଅନିଚ୍ଛାସତ୍ତ୍ୱେ ତୁମଙ୍କୁ ଭୁଲ ଖବର ଦେଇପାରିଥାଆନ୍ତି । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଘଟଣାବଳୀକୁ ପୁନର୍ବାର ଚିନ୍ତା କରିବା ପାଇଁ ଏହିସବୁ ବିଷୟ ଲେଖୁଛି ।

ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କୈଫିୟତ ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ନିକଟରେ ଯେଉଁ ରାଜନୈତିକ ମତ ମୁଁ ପ୍ରକାଶ କରୁଛି ତହିଁରେ ତୁମେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କେତେକ ସମୟ ତୁମେ ଉପସ୍ଥିତ କ୍ଷେତ୍ରରୁ ଅନୁପସ୍ଥିତ ଥିଲ । ତେଣୁ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ସମ୍ପର୍କରେ ତୁମର ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ନାହିଁ । ସାମ୍ୟବାଦୀ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା ହୋଇଥିବା ବିବାଦ ବମ୍ବେ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ପୂର୍ବର ଘଟଣା । ଏପରିକି ତାହା ପୁନା ସମ୍ମିଳନୀ ପୂର୍ବରୁ ଘଟିଥିଲା । ତୁମେ ବୋଧହୁଏ ଜାଣିଥିବ ଯେ ମୁଁ ମୁଖ୍ୟଥିଲି । ଏପରିକି ମୁଁ ଏକମାତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ଯେକି ପୁନା ସମ୍ମିଳନୀରେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିବା ବିରୁଦ୍ଧରେ କହିଥିଲି । ତୁମେ ମଧ୍ୟ ଜାଣିବା ଉଚିତ ଯେ, କେତେକ ବନ୍ଧୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଭୁଲାଭାଇ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେତେକ ମୋ ବିରୋଧକୁ ପସନ୍ଦ କରି ନ ଥିଲେ । ମୁଁ ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକପଦ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଯଥେଷ୍ଟ ପୂର୍ବରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବିରୋଧ କରୁଥିଲି । ମୋର ସେହି ବିରୋଧ ମୂଳ କଥା ଏବଂ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୋର ମତ ଏଠାରେ ତୁମଙ୍କୁ ସଂକ୍ଷେପରେ ଜଣାଉଛି ।

ବାପୁଙ୍କ ସମ୍ମାନରେ ଆଞ୍ଚ ଆଣିବା ଭଳି କୌଣସି ଉଦ୍ୟମ କରିବା ବା ତାଙ୍କ ନୀତିକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗର୍ହିତ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ସେ ଯେବେ ବଞ୍ଚିଥାଆନ୍ତି, ତା'ହେଲେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବାକୁ ତାହାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱକୁ ଆମେ ପୁଣି ଦରକାର କରିବୁ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିବା ସଙ୍ଗେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସଙ୍ଗେ କେବଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ସୁଯୋଗ ଅପେକ୍ଷାରେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣେ । ପ୍ରକୃତ ଘଟଣା ଏହା ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରଭବ ଉପରେ ଆସ୍ଥା ଆଣି ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତିକୁ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ କରିବା ରାଜନୈତିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନଭିଜ୍ଞତାର କାର୍ଯ୍ୟ । କଂଗ୍ରେସ ସାମ୍ୟବାଦୀମାନେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ତଥା ସାମୂହିକଭବେ ଏହା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ କରୁଛନ୍ତି ମଧ୍ୟ ।

ନିଜକୁ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ସାମ୍ୟବାଦୀ ବୋଲି ଭବେ । ଋଷିଆରେ ଯାହାସବୁ ହୋଇପାରିଛି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର ସମ୍ମାନଗତ ଭାବପ୍ରକାଶ ପାଇବା ସ୍ୱାଭବିକ । ସେ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଅଧିକାଂଶ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସାହିତ୍ୟ ମୁଁ ପଢ଼ିଛି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ କେବଳ ଜଣେ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଭବୁକ ନ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି । ତେଣୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିତ୍ର ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ କାର୍ଯ୍ୟ ନ କରି ଅପେକ୍ଷା କରିପାରିବି ନାହିଁ । କୌଣସି ସମାଜ ସଂସ୍କାରକ ଏଭଳି କରିଛନ୍ତି ବା କରିବେ ବୋଲି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ନାହିଁ । ଯେବେ କେହି ଏହି ପନ୍ଥା ଅବଲମ୍ବନ କରେ, ତା'ହେଲେ ସେ ନିଜେ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ । ଚିତ୍ରକର ଯେପରି କୌଣସି ଭବ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରକାଶ ନ କରି ନିଜକୁ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତାହାର ସମସ୍ତ କଳ୍ପନା ସବିଶେଷଭବେ ଆଙ୍କୁଥିବା ଚିତ୍ରରେ ପ୍ରକାଶ କରେ ଆମକୁ ସେହିପରି ହେବାକୁ ହେବ । ତେଣୁ କର୍ମୀ ହିସାବରେ ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିବା ପାଇଁ ମୋର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ । ସମ୍ମୁଖରେ ପଡ଼ିଥିବା ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକୁ କୌଣସି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଆଦର୍ଶ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଲୋକପାତ ନ କରି ରାଜନୈତିକ ସଂସ୍କାରକ ଯେଉଁ ଭଙ୍ଗୀରେ ତାହା ଦେଖେ ଯହିଁରେ ମୁଁ ପୁରାପୂରି ମଜ୍ଜିଯାଇଛି ଓ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଲାଗିଛି । ଆଜି ବିଶେଷତଃ ଭାରତବର୍ଷରେ ଜାତୀୟବାଦ ଗୋଟିଏ ଅତୀତ ବିଷୟ ବୋଲି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ନାହିଁ । ଆମେ ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତାଲାଭ ନ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା କେବେହେଲେ ପୁରାତନ ବସ୍ତୁ ହୋଇ ନ ପାରେ । ତେଣୁ ତାହାରି ଭିତରେ ଦେଶର ସବୁ ଶ୍ରେଣୀ ତଥା ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଏକତ୍ରକରି ଦେଶସେବାରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ । ସ୍ୱାଧୀନତା ଯଥେଷ୍ଟ ଉତ୍ସାହଜନକ ତଥା ଲାଭ କରିବା କଷ୍ଟକର ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ । ଭାରତୀୟ ସମାଜର ସବୁ ସ୍ତରରେ ଏହି ଆଦର୍ଶ ଠିକ୍‌ଭବେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରି ନାହିଁ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ । ତେଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମର ଯେଉଁ ଏକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅଛି, ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିବା, ତହିଁରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଜଟିଳତା ସୃଷ୍ଟି କରି ତାହାକୁ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ କରିବା ଠିକ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ ବୋଲି ମୋର ମତ । ଏହା ଗୋଟିଏ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ବକ୍ତବ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଯୁକ୍ତିରେ ଏହାକୁ କାଟି ଦେଇପାରିବ ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣେ । କିନ୍ତୁ ଆଂଶିକ ସତ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବିଶ୍ୱାସର ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଗଲେ ଏହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରିବ ।

ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ଆମଦେଶର ଲୋକେ ନୀଚ ଶ୍ରେଣୀର ଭିକ୍ଷାରୀ ନୁହନ୍ତି । ଆମ ଭିତରେ ଏଭଳି କେତେକ ମୂଲ୍ୟ ଥିଲା, ଯାହାକି କହିବାକୁ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ ନାହିଁ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଏପରିକି ବାପୁ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଯେପରି ଗୋଟିଏ କାମ କରିଥିଲେ ସେହିପରି ମୋ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁ ମହତଗୁଣ ଅଛି, ତାହା ସାହାଯ୍ୟରେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ପାଇଁ କିଛି ଗୋଟିଏ କରିବେ । ତାହା ଅବଶ୍ୟ କଣ ହେବ, ମୁଁ କହିପାରିବି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ ଯେଉଁମାନେ ଅନ୍ୟ ଦେଶରୁ କାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତି ତଥା ଆଦର୍ଶ ପୁରା ମାତ୍ରାରେ ଆଣୁଛନ୍ତି, ତାହା ଯାହାହେଉ ପଛକେ, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଆଦର୍ଶ ତଥା କାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତିକୁ ଅବିଶ୍ୱାସ କରେ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଆମର ଯୁବକ ସାମ୍ୟବାଦୀ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏହା ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଦେଶରେ ବୟସ୍କ ଗୋଷ୍ଠୀ ଅତୀତରେ ଯେତେ ଭଲ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ଯୁବକମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ତୁମ ଭବଧାରାର ଅଧିକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଅଛି । ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତୁମେ ଅଧିକ ଆପଣାର ବୋଲି ଭାବୁଛ । ଆଦର୍ଶ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବାପୁଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ସେମାନେ ତୁମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅଧିକ ନିକଟତର । ସାମ୍ୟବାଦୀ ବନ୍ଧୁମାନେ ଯେଉଁଭଳି ଗୋଷ୍ଠୀ ଗଢ଼ୁଛନ୍ତି, ସେହି ପଦ୍ଧତିକୁ ମୁଁ ଅବିଶ୍ୱାସ କରେ । ସେମାନଙ୍କର ଗୋଷ୍ଠୀ ଆବଦ୍ଧତା ସାମୟିକ । ପୁନାରେ ସେମାନେ ଯମୁନା ଦାସଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନେଇଥିଲେ । ନିଜର କ୍ଷଣିକ ସୁବିଧା ପାଇଁ ପଞ୍ଜାବ ତଥା ବଙ୍ଗଳାରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ମନୋଭାବାପନ୍ନ ଲୋକଙ୍କସହିତ ଯୋଗଦେବାକୁ ସେମାନେ କୁଣ୍ଠାବୋଧ କରୁ ନାହାନ୍ତି । ଏହା ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତି ପ୍ରତି ବିପଜ୍ଜନକ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି । ଏହି ବିପଦରୁ ଆମକୁ ବାପୁ ବହୁ ପରିମାଣରେ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ବାପୁଙ୍କ ଅନୁଗାମୀମାନେ ଏଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ମୁଁ ଜାଣିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏଠାରେ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି କିଏ କେତେଦୂର କରୁଛି । ହୁଏତ ମୋର ଭାବନା ଭୁଲ ହୋଇଯାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଏଭଳି ଖେଳ ଖେଳିବାରେ ସାମ୍ୟବାଦୀ ବନ୍ଧୁମାନେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଟପିଯାଇଛନ୍ତି, ଯାହାକି ଗୋଟିଏ ଦଳିତ ତଥା ସ୍ନାୟୁହୀନ ଓ ପତିତ ଜାତି ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିପଜ୍ଜନକ ।

ତେଣୁ ଆଦର୍ଶ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯେଉଁ ଦଳ ବାପୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଅନୁରକ୍ତ, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ରହିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱାଭାବିକ । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମଧ୍ୟରେ ଗତ ବର୍ଷ ମୋର ଯେଉଁ ବିବାଦ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ସାମ୍ୟବାଦୀ ବନ୍ଧୁମାନେ ମଧ୍ୟ ଭଲଭାବେ ଜାଣନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଦେଖୁଛି ଯେ ତ୍ରୁଟିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନେ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଯେଉଁମାନେ କି ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସମର୍ଥନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବାପୁଙ୍କ ଆଦର୍ଶକୁ ସମର୍ଥନ କରି ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତିରେ ତାଙ୍କର (ବାପୁଙ୍କର) ଯଥେଷ୍ଟ ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି । ତୁମେ ଜାଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବ ଯେ, ଭୁଲାଭାଇ ଦେଶାଇଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ ହେଉ-ଥିବା ବିଷୟ ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ନୌରେ ଯେତେବେଳେ ଶୁଣିଲି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜୟରାମ ଦାସଙ୍କୁ ତାହା କହିଲି । ଆମେ ଉଭୟ ସିଧା ବାପୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜର ଦୃଢ଼ମତ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ କଲୁ । ଯମୁନାଲାଲଜୀ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟାରୀ ବୋର୍ଡ ଉଠାଇଦେଲେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ କେହି ଜଣେ ରହିବା ଦରକାର ବୋଲି ବାପୁ ଆମକୁ କହିଲେ । ଯାହାହେଉ ବଲ୍ଲଭଭାଇ କିମ୍ବା ସେଠଜୀଙ୍କ ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପକାଇପାରିଲୁ ନାହିଁ । ସାମ୍ୟବାଦୀ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ନିଆଗଲା, ତାହାକୁ ଆମେ ମଧ୍ୟ ବିରୋଧ କରି ନ ଥିଲୁ ।

ଗତ ଦୁଇ ତିନି ବର୍ଷ ହେବ ମୋ ମନରେ ଯାହାସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି, ତାହା ତୁମ ସମ୍ମୁଖରେ ସଂକ୍ଷେପରେ ଏଥିରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । ମୁଁ ଲେଖୁଥିବା ବିଷୟ ତୁମେ ପସନ୍ଦ କରିବ ବୋଲି ଭାବୁନାହିଁ । ଏହା ଫଳରେ ମୋର ତୁମ ପ୍ରତି ଥିବା ଅସୀମ ଶ୍ରଦ୍ଧା ତଥା ସମ୍ମାନ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ବୋଲି ଯେବେ ମୁଁ କହେ, ତାହା ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ସତ୍ୟ କହିବାକୁ ଗଲେ ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତିରେ ମୁଁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ତଥା ସମ୍ମାନ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ବାପୁଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ନୁହେଁ ।

ଚିଠି ଯଥେଷ୍ଟ ଲମ୍ବ ହୋଇଥିବାରୁ ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ କ୍ଷମା ମାଗୁ ନାହିଁ । କାରଣ ଯାହା-ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନୀୟ ସେ ସମସ୍ତ ଏଥିରେ ସ୍ଥାନ ପାଇ ନାହିଁ । ଏହି ଚିଠି ... ରେ ସବିଶେଷ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ଆମ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେବେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳେ, ତାହାହେଲେ ମୁଁ ତାହାକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବି । କିନ୍ତୁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯେ କୌଣସି ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋର ତୁମ ପ୍ରତି ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନରେ ତୁମେ ସନ୍ଦେହ ଯେବେ ନ କର, ତାହା ମୋ ପକ୍ଷେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ।

ତୁମର
ଜୀବଟ
(ଜେ. ବି. କୃପାଳିନୀ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତେର

ବିଲାତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ତଥା ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ୧୯୪୬ ମେ ୧୬ ତାରିଖରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ବିବୃତି

୧ । ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୫ ତାରିଖ ଦିନ ବିଲାତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପକ୍ଷରୁ ଭାରତକୁ ଆସିଥିବା ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ଇଂଲଣ୍ଡ ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ବିଲାତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ମିଷ୍ଟର ଅଟ୍‌ଲି କହିଥିଲେ–

"ଭାରତ ଯେପରି ଯେତେଶୀଘ୍ର ନିଜର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରିପାରେ, ସେ ଦିଗରେ ତାକୁ ନିଜର ପାରୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମୋର ସହକର୍ମୀମାନେ ଉକ୍ତ ଦେଶକୁ ଯାଉଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁ ପଦ୍ଧତିର ସରକାର ଅଛି, ତାହା ପରିବର୍ତ୍ତେ କିଭଳି ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ, ତାହା ସେ (ଭାରତବର୍ଷ) ନିଜେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବ । କିନ୍ତୁ ଉକ୍ତ ନିଷ୍ପତ୍ତି କେଉଁ ପଦ୍ଧତିରେ ଓ କିଏ କରିବ, ସେ ଦିଗରେ ତାହାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ହେଉଛି ଆମର ଇଚ୍ଛା ।"

X X X

"ମୋର ଆଶା ଭାରତ ତଥା ତାହାର ଲୋକସମୂହ ବ୍ରିଟିଶ ଜାତିପୁଞ୍ଜରେ ରହିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ । ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତି ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ଯେ ଯଥେଷ୍ଟ ମଙ୍ଗଳ ହେବ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତ ।"

X X X

"ଯେବେ ଭାରତବର୍ଷ ଇଂରେଜ ଜାତିପୁଞ୍ଜରେ ରହିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରେ ଉକ୍ତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନିଜର ସ୍ୱଇଚ୍ଛାରେ କରିବ । ଇଂରେଜ ଜାତିପୁଞ୍ଜ ଏବଂ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ବାଧ୍ୟବାଧକତାର ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଏହା (ଇଂରେଜ ଜାତିପୁଞ୍ଜ) ହେଉଛି ମୁକ୍ତ ଜନତାର ଗୋଟିଏ ମୁକ୍ତ ସଂଘସ୍ୱରୂପ । ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଯେବେ ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନଭାବେ ରହିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରେ, ଉକ୍ତ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାପାଇଁ ତାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର ଅଛିବୋଲି ଆମର ମତ । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତବର୍ଷ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛି, ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିବ ଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯେତେଦୂର ନିର୍ବିଘ୍ନ ତଥା ସହଜ ଓ ସୁଲଭ ହୁଏ, ତହିଁରେ ସହାୟତା କରିବା ହେବ ଆମର କାର୍ଯ୍ୟ ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୨ । ଏହି ଐତିହାସିକ ଶବ୍ଦାବଳୀ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମେ ବିଲାତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ସଭ୍ୟଗଣ ଏବଂ ବଡ଼ଲାଟ ଯେଉଁ ଦାୟିତ୍ୱର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥିଲୁ ତଦନୁଯାୟୀ ଦୁଇ ମୁଖ୍ୟ ରାଜନୈତିକ ଦଳ ଭାରତ ଅବିଭକ୍ତଭାବେ ରହିବ ବା ବିଭକ୍ତ ହେବ ଏହି ମୌଳିକ ପ୍ରଶ୍ନ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ପହଞ୍ଚିପାରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସହାୟତା କରିବା ପାଇଁ ଆମର ପାରୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କରିଛୁ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ନୂଆଦିଲ୍ଲୀରେ ପ୍ରଗାଢ଼ ଆଲୋଚନା ପରେ କଂଗ୍ରେସ ଏବଂ ମୁସଲିମ ଲିଗ ଉଭୟ ଦଳଙ୍କୁ ସିମଲାଠାରେ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଏକତ୍ର କରିବାରେ ଆମେ ସଫଳତା ଲାଭକଲୁ । ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ପୁରା ମାତ୍ରାରେ ଭାବ ବିନିମୟ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେଭଳି ଉଭୟ ଦଳଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ମିଳାମିଶା ହୋଇପାରେ, ସେଥିପାଇଁ ଉଭୟ ଦଳ ନିଜ ନିଜ ଦାବୀରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ଓହରିଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହିପରି ଓହରିଯିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଉଭୟଦଳଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏତେ ବ୍ୟବଧାନ ରହିଲା ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକମତ ହେବା ଅସମ୍ଭବ ହେଲା । ଫଳରେ କୌଣସି ଚୁକ୍ତି ବା ରାଜିନାମା ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମତରେ ଯେଉଁପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲେ ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରଣୟନ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ ହୋଇପାରିବ, ତାହା ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ଭାବୁଛୁ । ବିଲାତରେ ଥିବା ସମ୍ରାଟ ସରକାରଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ଥନକ୍ରମେ ଏହି ଘୋଷଣା କରାଯାଉଅଛି ।

୩ । ତେଣୁ ଭାରତୀୟମାନେ ଯେପରି ଦେଶର ଭବିଷ୍ୟତ ଶାସନତନ୍ତ୍ର ତିଆରି କରିପାରିବେ ଏବଂ ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇଂରେଜ ଶାସିତ ଭାରତବର୍ଷରେ ଶାସନ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇପାରେ, ସେଥିପାଇଁ ତୁରନ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଛୁ । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ସମ୍ପର୍କରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଲୋକସଂଖ୍ୟାର କ୍ଷୁଦ୍ର ତଥା ବୃହତ ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେପରି ନ୍ୟାୟ କରାଯାଏ, ସେଥିପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭବିଷ୍ୟତ ଭାରତରେ କେଉଁ ଧରଣର ଶାସନ ଚାଲିବ, ତାହାର ସମାଧାନ ସୂତ୍ର ସୁପାରିଶ କରିଛୁ ଏବଂ ଏହାସବୁ କରିବାକୁ ଯାଇ ଦେଶରକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସାମାଜିକ, ରାଜନୈତିକ ଏବଂ ଅର୍ଥନୈତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିକାଶ ଲାଗି ଯେପରି ଆବଶ୍ୟକ ସୁଯୋଗ ମିଳେ, ସେଥିପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛୁ ।

୪ । ବିଲାତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇଥିବା ଅସଂଖ୍ୟ ଦାବୀ ସମ୍ପର୍କରେ ଏହି ଘୋଷଣାରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ଆମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମେ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ଯେ କେବଳ ମୁସଲିମଲିଗ ସମର୍ଥକମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାରତର ଏକତା ରକ୍ଷା ପାଇଁ ବଳବତ୍ତର ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ।

୫ । କିନ୍ତୁ ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେମାନେ ଯେପରି ହିନ୍ଦୁ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଶାସନ ଅଧୀନରେ କାଳକାଳକୁ ନ ରୁହନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗଭୀର ତଥା ପ୍ରକୃତ ଉଦ୍‌ବେଗ ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଭାରତର ବିଭକ୍ତୀକରଣ ସମ୍ଭାବନା ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇଛି, ତାହାକୁ ନିବିଡ଼ ତଥା ନିରପେକ୍ଷଭାବେ ଆଲୋଚନା କରିବାରେ ଆମେ କ୍ଷାନ୍ତ ହୋଇନାହୁଁ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଧାରଣା ଏଭଳି ଦୃଢ଼ ତଥା ସାମହିକ ହୋଇଛି ଯେ କେବଳ କାଗଜପତ୍ରରେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ହାତରେପାଅ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେଲେ ଏହି ଭୟ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଦୂରୀଭୂତ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ହେଲେ ଏଭଳି ବ୍ୟବସ୍ଥାମାନ କରାଯିବା ଦରକାର, ଯାହାଫଳରେ କି, ସେମାନଙ୍କର ସାଂସ୍କୃତିକ, ଧର୍ମଗତ, ଅର୍ଥନୈତିକ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ୱାର୍ଥଜନିତ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଅଧିକାର ଅଛି ବୋଲି ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଧାରଣା ହେବ ।

୬ । ତେଣୁ ପ୍ରଥମେ ମୁସଲିମଲିଗ କଳ୍ପିତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାର୍ବଭୌମ ସ୍ୱାଧୀନରାଷ୍ଟ୍ରର ଅର୍ଥନୀତି ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରଶ୍ନ ଆମେ ବିଚାର କରିଥିଲୁ । ଏହି ପାକିସ୍ଥାନର ଦୁଇଟି ଅଙ୍ଗ ରହିବ—ପଞ୍ଜାବ, ସିନ୍ଧୁ, ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ଏବଂ ଇଂରେଜଶାସିତ ବେଲୁଚିସ୍ଥାନକୁ ନେଇ ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ଅଙ୍ଗ ଏବଂ ବଙ୍ଗଳା ଓ ଆସାମକୁ ନେଇ ଉତ୍ତର ପୂର୍ବ ଅଙ୍ଗ । ସରହଦରେ ଆବଶ୍ୟକ ବଦଳାବଦଳି ପାଇଁ ଲିଗ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରଥମେ ନୀତିଗତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପାକିସ୍ଥାନ ଗୃହୀତ ହେବା ଉପରେ ଜୋର ଦେଇଥିଲେ । ସଂଖ୍ୟାଧିକ ମୁସଲମାନ ଯେପରି ନିଜ ଇଚ୍ଛା ଅନୁଯାୟୀ ସରକାର ଗଠନ କରିବାର ଅଧିକାର ପାଆନ୍ତି ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟରେ ପାକିସ୍ଥାନକୁ ଶାସନଗତ ଏବଂ ଅର୍ଥନୈତିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମ୍ଭବ-ପର କରିବାପାଇଁ ତାହାକୁ ଘେରି ରହିଥିବା ମୁସଲମାନ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୁନ ଅଞ୍ଚଳକୁ ତହିଁରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପାକିସ୍ଥାନ ଲାଗି ଯୁକ୍ତି କରାଯାଉଛି ।

ଯେଉଁ ୬ ଗୋଟି ପ୍ରଦେଶକୁ ନେଇ ପାକିସ୍ଥାନ ହେବ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରାଯାଉଛି, ତହିଁରେ ଅଣମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଯେ ଯଥେଷ୍ଟ, ତାହା ତଳେ ଦିଆଯାଇଥିବା ପରି-ସଂଖ୍ୟାନରୁ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ ।

ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ଅଞ୍ଚଳ		ମୁସଲମାନ	ଅଣମୁସଲମାନ
ପଞ୍ଜାବ	..	୧୬,୨୧୭,୨୪୨	୧୨,୨୦୧,୫୭୭
ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ	..	୨,୭୮୮,୭୯୭	୨୪୯,୨୭୦
ସିନ୍ଧୁ	..	୩,୨୦୮,୩୨୫	୧,୩୨୬,୬୮୩
ଇଂରେଜ-ବେଲୁଚିସ୍ଥାନ	..	୪୩୮,୯୩୦	୬୨,୭୦୧
		୨୨,୬୫୩,୨୯୪	୧୩,୮୪୦,୨୩୧
		୬୨.୦୭%	୩୭.୯୩

ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବ ଅଞ୍ଚଳ			
ବଙ୍ଗଳା	..	୩୩,୦୦୫,୪୩୪	୨୭,୩୦୧,୦୯୧
ଆସାମ	..	୩,୪୪୨,୪୭୯	୬,୭୬୨,୨୫୪
		୩୬,୪୪୭,୯୧୩	୩୪,୦୬୩,୩୪୫
		୫୧·୬୯%	୪୮·୩୧

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar
(ଏହି ବିବୃତିରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଲୋକସଂଖ୍ୟା ୧୯୪୧ ଜନଗଣନା ଅନୁଯାୟୀ)

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବାକୀ ରହୁଥିବା ଇଂରେଜଶାସିତ ଭାରତବର୍ଷର ମୋଟ ଲୋକସଂଖ୍ୟା ୧୮ କୋଟି ୮୦ ଲକ୍ଷ ମଧ୍ୟରୁ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ହେଉଛି ୨ କୋଟି ।

ଏହି ପରିସଂଖ୍ୟାନରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ମୁସଲିମଲିଗ ଯେଉଁ ଧରଣର ପାକିସ୍ଥାନ ଦାବୀ କରୁଛି, ତା ଫଳରେ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟି ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପଞ୍ଜାବ, ବଙ୍ଗଳା ଏବଂ ଆସାମର ଯେଉଁ ଜିଲ୍ଲାମାନଙ୍କରେ ସଂଖ୍ୟାଧିକଭାବେ ଅଣମୁସଲମାନ ଅଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ପାକିସ୍ଥାନରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିବାର କୌଣସି ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ କାରଣ ଆମେ ଦେଖିପାରୁ ନାହୁଁ । ପାକିସ୍ଥାନ ସପକ୍ଷରେ ଯେଉଁ ଯୁକ୍ତିମାନ କରାଯାଉଛି, ଅଣ-ମୁସଲମାନ ଅଞ୍ଚଳମାନ ପାକିସ୍ଥାନରୁ ଅଲଗା ଅଲଗା ହୋଇ ରହିବା ପାଇଁ ଠିକ ସେହି ଯୁକ୍ତିମାନ କରାଯାଇ ପାରିବ । ବିଶେଷତଃ ଶିଖମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଏହା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟଭାବେ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ।

୭ । ତେଣୁ କେବଳ ମୁସଲମାନବହୁଳ ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ସାର୍ବଭୌମ ପାକିସ୍ଥାନ ମିଳାମିଶାସୂତ୍ରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯିବା ସମ୍ଭବପର କି ନୁହେଁ, ତାହା ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲୁ । ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ପାକିସ୍ଥାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଗଲେ, ତହିଁରୁ ପଞ୍ଜାବର ସମଗ୍ର ଅମ୍ବାଲା ତଥା ଜଳନ୍ଧର ଡ଼ିଭିଜନ, କେବଳ ସିଲହଟ ଜିଲ୍ଲାକୁ ଛାଡ଼ି ସମଗ୍ର ଆସାମ ପ୍ରଦେଶ ଏବଂ କଲିକତା ସହରର ସମଗ୍ର ଜନସଂଖ୍ୟାର ୨୩.୬ ଭାଗ ମୁସଲମାନ ହୋଇଥିବାରୁ ଉକ୍ତ ସହର ସମେତ ପଶ୍ଚିମ ବଙ୍ଗଳାର ବହୁ ଅଂଶ ତହିଁରୁ ବାଦ ଯିବା ସ୍ୱାଭାବିକ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ପାକିସ୍ଥାନ ମୁସଲିମଲିଗ ପକ୍ଷେ ପୂରାପରି ଗ୍ରହଣଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ ବୋଲି ବିବେଚନା କରାଯାଉଛି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହୋଇଛି ଯେ, ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ପଞ୍ଜାବ ଏବଂ ବଙ୍ଗଳାକୁ ପୂରାପୂରି ବିଭକ୍ତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ତାହା ଉକ୍ତ ଦୁଇ ପ୍ରଦେଶର ବହୁ ଅଧିବାସୀଙ୍କର ସମୂହ ସ୍ୱାର୍ଥର ବିରୁଦ୍ଧାତ୍ମକ ଅଟେ । ସର୍ବୋପରି ପଞ୍ଜାବକୁ ବିଭକ୍ତ କରାଗଲେ ଉଭୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଶିଖ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକ ରହିବା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ତେଣୁ ଏସବୁ ବିବେଚନା କରି ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ଉପନୀତ ହେଉଛୁ ଯେ, ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ବା ବୃହତ୍ ସାର୍ବଭୌମ ପାକିସ୍ଥାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଗଲେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସମସ୍ୟାର ଗ୍ରହଣଯୋଗ୍ୟ ସମାଧାନ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ।

୮ । ଉକ୍ତ ଯୁକ୍ତିମାନଙ୍କରେ ବଳିଷ୍ଠତା ଛଡ଼ା ଶାସନଗତ, ଅର୍ଥନୈତିକ ତଥା ସାମାଜିକ ଦିଗ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ଭାରତବର୍ଷର ସମଗ୍ର ଯାତାୟାତ ଏବଂ ଡ଼ାକ ଓ ତାର ପ୍ରଥା ସମଗ୍ର ଭାରତର ଗୋଟିଏ ଦେଶ ଭିତ୍ତିରେ କରାଯାଇଛି । ଏ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ବିଭକ୍ତ କରାଗଲେ ଭାରତର ଉଭୟ ଅଂଶ ପକ୍ଷେ ଏହା ଯଥେଷ୍ଟ କ୍ଷତିକାରକ ହେବ । ସାମରିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭାରତକୁ ଅବିଭକ୍ତ ରଖିବା ଅଧିକ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ । ଭାରତୀୟ ସାମରିକବାହିନୀ ସମଗ୍ର ଭାରତରକ୍ଷାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଗଢ଼ାଯାଇ ଥିବାରୁ ତାକୁ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଗଲେ ଭାରତୀୟ ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ଦକ୍ଷତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯେଉଁ ଉଚ୍ଚ ପରମ୍ପରା ଅଛି, ତାହା ପ୍ରତି ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିପଜ୍ଜନକ ହେବ । ଭାରତୀୟ ନୌ ତଥା ଉଡ଼ାଜାହାଜ ବାହିନୀର ଶକ୍ତି ଯଥେଷ୍ଟ କମିଯିବ । ପ୍ରସ୍ତାବିତ ପାକିସ୍ଥାନର ଯେଉଁ ଦୁଇଭାଗ ରହିବ, ତାହାର ସୀମା ଭାରତବର୍ଷକୁ ଦୁଇପାଖରେ ଲାଗି ରହିବା ଫଳରେ ପାକିସ୍ଥାନର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ରାଜ୍ୟରକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଯଥେଷ୍ଟ କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୯ । ବ୍ରିଟିଶ ଶାସିତ ଭାରତକୁ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଗଲେ ଭାରତୀୟ ଗଡ଼ଜାତମାନେ ଯେଭଳି ବିପଦଗ୍ରସ୍ତ ହେବେ, ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ ।

୧୦ । ସର୍ବୋପରି ଭୌଗୋଳିକ ସ୍ଥିତି ଏପରି ହୋଇଛି ଯେ, ପ୍ରସ୍ତାବିତ ପାକିସ୍ଥାନର ଦୁଇଟିଯାକ ଅଂଶ ପରସ୍ପରଠାରୁ ସାତଶହ ମାଇଲ ବ୍ୟବଧାନରେ ଥିବାରୁ ଉଭୟ ଅଂଶ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧକାଳୀନ ତଥା ଶାନ୍ତି ସମୟରେ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନର ସଦିଚ୍ଛା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

୧୧ । ତେଣୁ ଏସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ହାତରେ ଥିବା କ୍ଷମତାକୁ ଦୁଇଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁରାପୁରି ସାର୍ବଭୌମ ରାଷ୍ଟ୍ର ସରକାରଙ୍କୁ ହସ୍ତାନ୍ତରିତ କରିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅସମର୍ଥ ।

୧୨ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱେ ଅବିଭକ୍ତ ଭାରତବର୍ଷର ହିନ୍ଦୁମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ସଂସ୍କୃତି, ରାଜନୀତି ତଥା ସାମାଜିକ ଜୀବନ ବିପଦସଙ୍କୁଳ ହେବ ବୋଲି ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଆଶଙ୍କା ପ୍ରତି ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଖିବୁଜି ଦେଇ ନାହୁଁ । ଏ ଅବସ୍ଥାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାପାଇଁ କେବଳ ବୈଦେଶିକ ବିଭାଗ, ରାଜ୍ୟରକ୍ଷା ବିଭାଗ ଏବଂ ଯାତାୟାତ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ କେନ୍ଦ୍ରୀୟବିଭାଗ ଭାବରେ ରଖାଯାଇ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ବିଷୟରେ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଦେବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ପେଶ କରାଯାଇଛି ।

ଉକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରଦେଶମାନ ଯେବେ ବିସ୍ତୃତଭାବେ ଅର୍ଥନୈତିକ ତଥା ଶାସନଗତ ଯୋଜନାବଦ୍ଧ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛାକରନ୍ତି, ସେପରି ସ୍ଥଳେ ଦ୍ୱାଦଶ ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ଥିବା ବାଧ୍ୟବାଧକତା ବିଭାଗମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅଧିକ କ୍ଷମତା କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସରକାରଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରି ପାରିବେ ।

୧୩ । ଆମ ମତରେ ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ସାମ୍ବିଧାନିକ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ସମଗ୍ର ଦେଶ ପ୍ରତି ଦାୟୀ ରହୁଥିବା ସ୍ଥଳେ ଇଚ୍ଛାଧୀନ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକର ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ କେବଳ ଯେଉଁ ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକ ଏକାଠି ସଂପୃକ୍ତ ବିଷୟମାନଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଇଛନ୍ତି ସେହି ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିବା ଫଳରେ କେନ୍ଦ୍ରଶାସନ ତଥା ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାକୁ ଚରମ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବିଶେଷତଃ କେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭାର କୌଣସି ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଭୋଟ ନିଆଯିବା ସମୟରେ ବା ଆଲୋଚନା ସମୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଦେଶମାନ ସଂପୃକ୍ତ ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କରେ ସଂପୃକ୍ତ ନୁହନ୍ତି ସେଠାକାର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଉକ୍ତ ଆଲୋଚନା ତଥା ଭୋଟଦାନରୁ ଅଲଗା ରଖିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସୁବିଧାଜନକ ହେବ ।

ଏହି ଯୋଜନା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାରେ ଦେଖାଦେଇଥିବା ଅସୁବିଧା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁ ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ଇଚ୍ଛାଧୀନ ବିଷୟରେ ଯୋଗ ଦେବାପାଇଁ ଅସମର୍ଥ ସେମାନଙ୍କୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେଥିପାଇଁ ସଂଘବଦ୍ଧ ହେବାକୁ ବାଧାଦେବା ନ୍ୟାୟପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ବୋଲି ଆମେ ଭାବୁନାହୁଁ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉପାୟରେ ନିଜେ ନିଜ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ବଜାୟ ରଖିବା ଛଡ଼ା ଏହା ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ ।

୧୪ । ନିଜର ସୁପାରିଶ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବାପୂର୍ବରୁ ଇଂରେଜଶାସିତ ଭାରତବର୍ଷ ସହିତ ଭାରତୀୟ ଗଡ଼ଜାତମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରୁଛୁ । ଇଂରେଜ ଶାସିତ ଭାରତ ଇଂରେଜ ଜାତିପୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟରେ ବା ବାହାରେ ସ୍ୱାଧୀନତାଲାଭ କରିବା ପରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତୀୟ ଗଡ଼ଜାତ ଗୁଡ଼ିକର ଶାସକମାନଙ୍କର ଇଂରେଜ ରାଜାଙ୍କ ସହିତ ରହି ଆସିଥିବା ସମ୍ପର୍କ ଯେ ରହିବା ସମ୍ଭବପର ହେବ ନାହିଁ, ଏହା ପରିଷ୍କାର କଥା । ଇଂରେଜ ରାଜାଙ୍କର ଭାରତୀୟ ଗଡ଼ଜାତ ସମ୍ପର୍କରେ ଥିବା ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ କ୍ଷମତା ନିଜେ ରଖିପାରିବେ ନାହିଁ ବା ନୂତନ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କୁ ତାହା ଅର୍ପଣ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଭାରତୀୟ ଗଡ଼ଜାତମାନଙ୍କରୁ ଯେଉଁମାନେ ଆମ ସହିତ ଦେଖା କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏହା ପୁରାପୁରି ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାରତର ନୂତନ ବିକାଶ ଦିଗରେ ଗଡ଼ଜାତଗୁଡ଼ିକ ସହଯୋଗ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଏବଂ ଇଚ୍ଛୁକ ବୋଲି ସେମାନେ ଆମକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲେ । ସେମାନେ କେଉଁ ହିସାବରେ ସହଯୋଗ କରିବେ, ତାହାର ସବିଶେଷ ରୂପରେଖ ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି ସମୟରେ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ଏହା ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ସବୁ ଗଡ଼ଜାତ ଏକା ଭଳି ସହଯୋଗ କରିବେ । ତେଣୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅନୁଚ୍ଛେଦମାନଙ୍କରେ ଇଂରେଜଶାସିତ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆମେ ଯେଭଳି ଆଲୋଚନା କରିଛୁ, ଗଡ଼ଜାତଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପର୍କରେ ସେଭଳି ବିଶଦ ଆଲୋଚନା କରିନାହୁଁ ।

୧୫ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମତରେ ଦଳମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଦାବୀଗୁଡ଼ିକ ଗ୍ରହଣୀୟ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମଗ୍ର ଭାରତର ସାମ୍ବିଧାନିକ ପ୍ରଶ୍ନ ସ୍ଥାୟୀ ତଥା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ଉପଲବ୍ଧି କରୁଛୁ, ତାହା ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଛୁ ।

ସମ୍ବିଧାନର ମୌଳିକ ରୂପରେଖ ତଳଲିଖିତମତେ ହେବ ବୋଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ସୁପାରିଶ କରୁଛୁ ।

(୧) ଇଂରେଜଶାସିତ ଭାରତ ତଥା ଗଡ଼ଜାତଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ଭାରତୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ହେବ ଏବଂ ଏହା ଦାୟିତ୍ୱରେ ବୈଦେଶିକ ବିଭାଗ, ରାଜ୍ୟରକ୍ଷା ବିଭାଗ ତଥା ଯୋଗାଯୋଗ ରହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉକ୍ତ ବିଭାଗମାନ ପରିଚାଳନା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆବଶ୍ୟକ କ୍ଷମତା ରହିବ ।

(୨) ଏହି ରାଷ୍ଟ୍ରର ଇଂରେଜଶାସିତ ଭାରତ ତଥା ଗଡ଼ଜାତ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ସରକାର ତଥା ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭା ରହିବ । କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ପ୍ରଶ୍ନର ମୀମାଂସା ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥାଇ ଭୋଟରେ ଭାଗ ନେଉଥିବା ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟର ସଭ୍ୟଙ୍କର ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଭୋଟ ଆବଶ୍ୟକ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉପସ୍ଥିତ ଥାଇ ଭୋଟରେ ଭାଗ ନେଉଥିବା ସମସ୍ତ ସଭ୍ୟଙ୍କର ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଭୋଟ ଆବଶ୍ୟକ ହେବ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

(୩) କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ବିଭଗମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ତଥା ଅଧିକ କ୍ଷମତା ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କର ରହିବ ।

(୪) କେନ୍ଦ୍ରକୁ ଅର୍ପିତ ହେଉଥିବା ବିଷୟମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଏବଂ କ୍ଷମତା ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କର ରହିବ ।

(୫) ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କର ସରକାର ତଥା ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ଥାଇ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ଗଠନ କରି ଗୋଷ୍ଠୀ ସରକାରଙ୍କୁ କ'ଣ କ୍ଷମତା ଦିଆଯିବ, ତାହା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାର ଅଧିକାର ରହିବ ।

(୬) କେନ୍ଦ୍ର ତଥା ଗୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ବିଧାନରେ ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବ ଯଦ୍ୱାରା କି ପ୍ରତି ଦଶ ବର୍ଷରେ କୌଣସି ପ୍ରଦେଶର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭା ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଭୋଟରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ବିଧାନର ପୁନର୍ବିଚାର ପାଇଁ ଦାବୀ କରିପାରିବେ ।

୧୬ । ସମ୍ବିଧାନର ସବିଶେଷ ବିବରଣୀ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ଆମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭାରତ ପାଇଁ ଭାରତୀୟମାନେ ଯେଭଳି ଗୋଟିଏ ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରି ପାରିବେ, ସେଥିପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସ୍ଥିର କରିବା ଆମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

କିନ୍ତୁ ଆଲୋଚନା ଫଳରେ ଆବଶ୍ୟକ ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରିବାର ଉପାୟ ନିରୂପିତ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୁଇ ବୃହତ୍ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଏକାଠି ହେବାର କୌଣସି ଆଶା ନ ଥିବାରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହା ସୁପାରିଶ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କଲୁ ।

୧୭ । ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରିବା ପାଇଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁ ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରସ୍ତୁତକାରୀ ସଙ୍ଗଠନ ହେବା ଉଚିତ, ତାର ରୂପରେଖ ଏଠାରେ ଆମେ ଦେଇଛୁ ।

୧୮ । ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରିବା ପାଇଁ କୌଣସି ଅନୁଷ୍ଠାନର ରୂପରେଖ ଧାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏହା ଯେପରି ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ସମଗ୍ର ଦେଶର ଜନସଂଖ୍ୟାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଏବଂ ବିସ୍ତୃତ ପ୍ରତିନିଧିମୂଳକ ହୋଇପାରେ, ସେଥିପାଇଁ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଯିବା ଦରକାର । ଏଥିପାଇଁ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ପନ୍ଥା ହେଉଛି, ସାବାଳକ ପ୍ରଥା ଭିତ୍ତିରେ ନିର୍ବାଚନ କରିବା । କିନ୍ତୁ ଏହା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରାଯିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରାଗଲେ ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରିବା ପାଇଁ ବିଳମ୍ବ ହେବ; ଯାହାକି ପୂରାପୂରି ଗ୍ରହଣୀୟ ନୁହେଁ । ଏହାର ଏକମାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ବିକଳ୍ପ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଉଛି ନିକଟରେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରାଦେଶିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭାମାନଙ୍କୁ ନିର୍ବାଚନମଣ୍ଡଳୀଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିବା । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଯେଭଳି ଭାବରେ ଗଠିତ ହୋଇଛନ୍ତି, ତହିଁରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏଭଳି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ଦୁଇଟି ଅନ୍ତରାୟ ଅଛି । ପ୍ରଥମ କଥା ପ୍ରାଦେଶିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭାମାନଙ୍କ ସଭ୍ୟସଂଖ୍ୟା ପ୍ରତି ପ୍ରଦେଶର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକାଭଳି ନୁହେଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଏକକୋଟି ଲୋକସଂଖ୍ୟା ବିଶିଷ୍ଟ ଆସାମପ୍ରଦେଶ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭାର ସଭ୍ୟସଂଖ୍ୟା ୧୦୮ ଥିବା ସ୍ଥଳେ, ବଙ୍ଗଳାର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ଆସାମ ଲୋକସଂଖ୍ୟାର ୬ ଗୁଣ ହୋଇଥିଲେସୁଦ୍ଧା ଏହାର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭାର ସଭ୍ୟସଂଖ୍ୟା ମାତ୍ର ୨୫୦ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଭାଗବଣ୍ଟା ଅନୁଯାୟୀ ବହୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଗୋଷ୍ଠୀର ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭାରେ ପ୍ରଦେଶର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଠିକ ନୁହେଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ବଙ୍ଗଳା ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭାରେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କପାଇଁ ସଂରକ୍ଷିତ ସ୍ଥାନ ୪୮% ହେଉଥିବା ସ୍ଥଳେ ପ୍ରଦେଶର ଲୋକସଂଖ୍ୟାରେ ସେମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ୫୫% । ତେଣୁ ଏହି ସବୁ ଅସମାନତା ଦୂରୀକରଣପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପନ୍ଥା ସାବଧାନତାର ସହିତ ବିଚାର କରିବା ପରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପନ୍ଥାରେ ନିର୍ବିବାଦୀୟ ତଥା କାର୍ଯ୍ୟତଃ ସମାଧାନ ହୋଇ ପାରିବ ବୋଲି ଆମ୍ଭେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରୁଛୁ ଯେ–

(କ) ପ୍ରତି ପ୍ରଦେଶ ପାଇଁ ସଂପୃକ୍ତ ପ୍ରଦେଶର ସମୂହ ଲୋକସଂଖ୍ୟାର ପ୍ରାୟ ୧୦ ଲକ୍ଷରେ ଜଣେ ପ୍ରତିନିଧି ଶାସନବିଧାୟକ ସଭାକୁ ନିର୍ବାଚିତ ହେବେ ବୋଲି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯିବ ,

(ଖ) ସଂପୃକ୍ତ ପ୍ରଦେଶରୁ ଯେତେଜଣ ସଭ୍ୟ ନିର୍ବାଚିତ ହେବାର କଥା, ସେମାନଙ୍କୁ ଉକ୍ତ ପ୍ରଦେଶରେ ବାସ କରୁଥିବା ମୁଖ୍ୟ ସଂପ୍ରଦାୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କ ଲୋକସଂଖ୍ୟା ଅନୁଯାୟୀ ବିଭକ୍ତ କରିବା ,

(ଗ) ଗୋଟିଏ ପ୍ରଦେଶରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂପ୍ରଦାୟ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିନିଧିଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ କରିବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଉକ୍ତ ପ୍ରଦେଶର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭାରେ ଥିବା ସଂପୃକ୍ତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ନିର୍ବାଚିତ କରିବା ।

ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭାରତରେ ତିନିଗୋଟି ମୁଖ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଅର୍ଥାତ୍ ସାଧାରଣ, ମୁସଲମାନ ଓ ଶିଖଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ବୋଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ଭାବୁଛୁ । ମୁସଲମାନ ବା ଶିଖ ସଂପ୍ରଦାୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ନ ହୋଇଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଏଠାରେ "ସାଧାରଣ" ଆଖ୍ୟା ଦିଆ-ଯାଉଛି । କ୍ଷୁଦ୍ର ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକେ ଏହିଁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଭିତ୍ତିରେ ଆଦୌ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବାର ସୁଯୋଗ ନ ପାଇବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କାରଣ ପ୍ରାଦେଶିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭାର ସଭ୍ୟ ସ୍ଥାନ ବଣ୍ଟନ ସମ୍ପର୍କରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଅଧିକ ସୁବିଧା ଦିଆଯାଇଥିଲା, ତହିଁରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତେଣୁ ତଳଲିଖିତ ବିଂଶ ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ୱାର୍ଥ-ଜନିତ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଛି ।

୧୯ । (କ) ତେଣୁ ଆମ୍ଭେ ପ୍ରସ୍ତାବ କରୁଛୁ ଯେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭାଦ୍ୱାରା ସାଧାରଣ, ମୁସଲମାନ ଓ ଶିଖଙ୍କୁ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବାପାଇଁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରତିନିଧି ସଂପୃକ୍ତ ସଂପ୍ରଦାୟ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆନୁପାତିକ ନିର୍ବାଚନ ପ୍ରଣାଳୀରେ ନିର୍ବାଚିତ ହେବେ–

ପ୍ରତିନିଧି ସଂଖ୍ୟା

(କ) ଗୋଷ୍ଠୀ

ପ୍ରଦେଶ		ସାଧାରଣ	ମୁସଲମାନ	ମୋଟ
ମାନ୍ଦ୍ରାଜ	..	୪୫	୪	୪୯
ବମ୍ବେ	..	୧୯	୨	୨୧
ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ	..	୪୭	୮	୫୫
ବିହାର	..	୩୧	୫	୩୬
ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ	..	୧୬	୧	୧୭
ଓଡ଼ିଶା	..	୯	୦	୯
ମୋଟ		୧୬୭	୨୦	୧୮୭

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

'ଖ' ଗୋଷ୍ଠୀ

ପ୍ରଦେଶ	ସାଧାରଣ	ମୁସଲମାନ	ଶିଖ	ମୋଟ
ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ	୦	୩	୦	୩
ପଞ୍ଜାବ ..	୮	୧୬	୪	୨୮
ସିନ୍ଧ ..	୧	୩	୦	୪
ମୋଟ	୯	୨୨	୪	୩୫

'ଗ' ଗୋଷ୍ଠୀ

ବଙ୍ଗଳା ..	୨୭	୩୩	୦	୬୦
ଆସାମ ..	୭	୩	୦	୧୦
ମୋଟ	୩୪	୩୬	୦	୭୦

ଇଂରେଜ ଶାସିତ ଭରତବର୍ଷରୁ	୨୯୨
ଭରତୀୟ ଗଡ଼ଜାତ ଅଞ୍ଚଳରୁ ସର୍ବାଧିକ	୯୩
ସର୍ବମୋଟ	୩୮୫

ନୋଟ :—ଚିଫ୍ କମିଶନର ଶାସିତ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବା ପାଇଁ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଏବଂ ଆଜମୀର ମେରଓ୍ୱାଗରୁ ନିର୍ବାଚିତ କେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭାର ସଭ୍ୟ ଏବଂ କୁର୍ଗ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭାଦ୍ୱାରା ନିର୍ବାଚିତ ଜଣେ ସଭ୍ୟ 'କ' ଗୋଷ୍ଠୀ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବେ ।

ବ୍ରିଟିଶ ବେଲୁଚିସ୍ଥାନର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବା ପାଇଁ ଜଣେ ସଭ୍ୟ 'ଗ' ଗୋଷ୍ଠୀ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବେ ।

(ଖ) ଭରତୀୟ ଗଡ଼ଜାତମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ ଭରତର ପ୍ରତିନିଧି ସଂଖ୍ୟା ଯେଉଁ ଅନୁପାତରେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରଯାଇଛି, ତଦନୁଯାୟୀ ଉକ୍ତ ସଂଖ୍ୟା ୯୩ରୁ ବେଶୀ ହେବ ନାହିଁ । ଉକ୍ତ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ କିଭଳି ବଛାଯିବ, ତାହା ପରସ୍ପର ପରାମର୍ଶରେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରଯିବ । ଗଡ଼ଜାତଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାଥମିକ ଅବସ୍ଥାରେ ଗୋଟିଏ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କମିଟି ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବେ ।

(ଗ) ଏହି ଉପାୟରେ ବଛାଯାଇଥିବା ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଯେତେଶୀଘ୍ର ସମ୍ଭବ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଏକତ୍ର ହେବେ ।

(ଘ) ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଥମିକ ବୈଠକ ବସି ତହିଁରେ ସାଧାରଣ ନିୟମ ସ୍ଥିର କରଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସଭାପତି ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର୍ମକର୍ତ୍ତା ନିର୍ବାଚନ କରଯାଇ ନାଗରିକ ଅଧିକାର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୁନ ଗୋଷ୍ଠୀ ଏବଂ ଆଦିବାସୀ ତଥା ମାଳ ଅଞ୍ଚଳ ସମ୍ପର୍କରେ ପରାମର୍ଶ ଦେବା ପାଇଁ ବିଂଶ ଅନୁଚ୍ଛେଦ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଗୋଟିଏ ପରାମର୍ଶଦାତା କମିଟି ଗଠନ କରାଯିବ । ତା'ପରେ ପ୍ରାଦେଶିକ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଉପରୋକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣିତ 'କ', 'ଖ' ଓ 'ଗ' ଗୋଷ୍ଠୀରେ ବିଭକ୍ତ ହେବେ ।

(ଙ) ଏହି ଗୋଷ୍ଠୀମାନେ ନିଜ ନିଜ ଗୋଷ୍ଠୀ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କର ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରିବେ ଏବଂ ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା ଗୋଷ୍ଠୀ ପାଇଁ ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି ହେବ କି ନାହିଁ ଏବଂ ଯେବେ ହେବ, ତା'ହେଲେ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ଥିବା କ୍ଷମତାରୁ କ'ଣ କ'ଣ ଗୋଷ୍ଠୀ ଶାସନକୁ ଦିଆଯିବ ତାହା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ ।

(ଚ) ତଳଲିଖିତ ଉପଧାରା ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କର ଗୋଷ୍ଠୀରୁ ଅଲଗା ହୋଇଯିବାର କ୍ଷମତା ରହିବ ।

(ଛ) କେନ୍ଦ୍ର ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରିବା ପାଇଁ ଗୋଷ୍ଠୀ ପ୍ରତିନିଧି ତଥା ଭାରତୀୟ ଗଡ଼ଜାତର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ପୁନର୍ବାର ମିଳିତ ହେବେ ।

(ଜ) ସମଗ୍ର ଦେଶର ଶାସନବିଧାୟକ ସଭାରେ ଉପରୋକ୍ତ ପନ୍ଦର ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବା କୌଣସି ଗୁରୁତର ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ପ୍ରଶ୍ନ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ପାଇଁ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ସଂଖ୍ୟାଧିକ ତଥା ଉଭୟ ବୃହତ୍ ସଂପ୍ରଦାୟ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କର ସଂଖ୍ୟାଧିକ ମତଦାନର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିବ ।

କେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ବା ପ୍ରଶ୍ନରେ ବୃହତ୍ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ପ୍ରଶ୍ନ ନିହିତ, ତାହା ସଭାପତି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ ଏବଂ ବୃହତ ସଂପ୍ରଦାୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ସଂପ୍ରଦାୟ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ଅନୁରୋଧ କ୍ରମେ ସେ ନିଜର ନିଷ୍ପତ୍ତି ଘୋଷଣା ପୂର୍ବରୁ ସଂପୃକ୍ତ ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କରେ ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘ ଅଦାଲତ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରିବେ ।

(ଝ) ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବା ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସିବା ପରେ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରଦେଶ ଇଚ୍ଛା କଲେ ସଂପୃକ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀରୁ ଅଲଗା ହୋଇପାରିବ । ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନ ଅନୁଯାୟୀ ହୋଇଥିବା ପ୍ରଥମ ନିର୍ବାଚନ ପରେ ପ୍ରଦେଶର ନୂତନ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭା ସମ୍ପର୍କରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଯାଇ ପାରିବ ।

୨୦ । ନାଗରିକ ତଥା ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୁନ ସଂପ୍ରଦାୟ ଓ ଅନୁନ୍ନତ ଜାତିର ଅଧିକାର ତଥା ହସ୍ତମୁଦୀ ମାହାଲ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କର ଶାସନ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ପରାମର୍ଶ ଦେବାକୁ ସଂପକ୍ତ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ପରାମର୍ଶଦାତା କମିଟି ଗଠିତ ହେବ । ମୌଳିକ ଅଧିକାର ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୁନ ଲୋକଙ୍କ ସଂରକ୍ଷଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏବଂ ହସ୍ତମୁଦୀ ବା ମାଳ ଅଞ୍ଚଳର ଶାସନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିଷୟରେ ସେମାନେ ନିଜର ପରାମର୍ଶ କେନ୍ଦ୍ର ଶାସନ ବିଧାୟକସଭାକୁ ଦେବେ ଏବଂ ଏହି ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକ କେନ୍ଦ୍ର ବା ଗୋଷ୍ଠୀ ବା ପ୍ରଦେଶ ଶାସନ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବ, ସେ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ପରାମର୍ଶ ଦେବେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୨୧ । ମାନ୍ୟବର ବଡ଼ଲାଟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରାଦେଶିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାମାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜ ପ୍ରତିନିଧି ନିର୍ବାଚନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗଡ଼ଜାତଗୁଡ଼ିକୁ ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କମିଟି ନିଯୁକ୍ତ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିବେ । ଆଶା କରାଯାଏ, ଏହି ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କାର୍ଯ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ଜଟିଳ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ଶୀଘ୍ର ଶେଷ କରିବାକୁ ହେବ । ଯାହାଫଳରେ କି ଅସ୍ଥାୟୀ ସମୟ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଳ୍ପକାଳ ହୋଇପାରିବ ।

୨୨ । କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତର ଫଳରେ ଯେଉଁ କେତେକ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହେବ, ସେଥିପାଇଁ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଓ କେନ୍ଦ୍ରଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ସନ୍ଧି କରିବା ଦରକାର ହେଉଥିବାରୁ ସେଥିପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଆଲୋଚନା କରାଯିବ ।

୨୩ । ସମ୍ବିଧାନ ତିଆରି କରାଯାଉଥିବା ସମୟରେ ଭାରତବର୍ଷର ଶାସନଦାୟିତ୍ୱ ଚଳାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତେଣୁ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦେଶରୁ ବୃହତ୍ ରାଜନୈତିକ ଦଳମାନଙ୍କର ସମର୍ଥନରେ ଅବିଳମ୍ବେ ଗୋଟିଏ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଆମ୍ଭେ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରୁଛୁ । ଏହି ଅସ୍ଥାୟୀ ସମୟରେ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କୁ ଯେଉଁସବୁ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଚରମ ସହଯୋଗ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଦୈନନ୍ଦିନ ଶାସନ ଗୁରୁଦାୟିତ୍ୱ ଛଡ଼ା ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପଡ଼ିବାର ଆଶଙ୍କା ଥିବାରୁ ତାର ପ୍ରତିକାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାରତର ଭବିଷ୍ୟତ ଉପରେ ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ ପ୍ରଭାବ ପକାଉଥିବା ଯୁଦ୍ଧୋତ୍ତର ଉନ୍ନୟନ ଯୋଜନା ସମ୍ପର୍କରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ କେତେକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସମ୍ମିଳନୀ ଅଛି, ଯେଉଁଥିରେ କି ଭାରତବର୍ଷକୁ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହିସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଜନ ସମର୍ଥନ ଥିବା ଗୋଟିଏ ସରକାର ଗଠିତ ହେବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବଡ଼ଲାଟ ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଲୋକଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ଥନ ଥିବା ଭାରତୀୟ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କ ହାତରେ ଯୁଦ୍ଧ ବିଭାଗ ସମେତ ସମସ୍ତ ବିଭାଗ ରହିବା ଏକ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠିତ ହେବ ବୋଲି ଆଶା କରୁଛନ୍ତି । ଇଂରେଜ ସରକାର ଭାରତ ସରକାରରେ ଏହି ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା, ତାହାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି କରି ଏହି କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତର ଜନିତ ଅସ୍ଥାୟୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଯେପରି କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ଏବଂ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଭାବରେ ଚାଲେ, ସେଥିପାଇଁ ଗଠିତ ହେଉଥିବା ସରକାରଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସହଯୋଗ ଦେବେ ।

୨୪ । ଭାରତୀୟ ଜନସାଧାରଣ ତଥା ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ଯେଉଁମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବାର ସୁଯୋଗ ପାଉଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଏତିକି କହିବାକୁ ଚାହୁଁ ଯେ, ଆମେ ଆମ ସରକାର ତଥା ଆମ ଲୋକେ ଆଶା କରନ୍ତି ଯେ,ଭାରତୀୟ ଲୋକେ ସେମାନଙ୍କ ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନ କେଉଁ ନୀତିରେ ହେବ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ ସମ୍ମତ ହେବେ । ଭାରତରେ ରାଜନୈତିକ ଦଳମାନଙ୍କର ଏବଂ ଆମର ପରିଶ୍ରମ ତଥା ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ସଦିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏହା ସମ୍ଭବପର ହୋଇନାହିଁ । ତେଣୁ ସମସ୍ତ ଦଳଙ୍କସହ ଆଲୋଚନା ପରେ ଏବଂ ବହୁ ଭାବିଚିନ୍ତି ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଛୁ ତା ଫଳରେ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଶାନ୍ତି ଶୃଙ୍ଖଳାକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିପନ୍ନ ନ କରି ବା ସଂଘର୍ଷ ଦେଖା ନ ଦେଇ ଆପଣମାନେ ଖୁବ କମ ସମୟରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିବେ ବୋଲି ଆମର ଆଶା । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବଗୁଡ଼ିକ ସବୁ ଦଳଙ୍କୁ ପୁରାପୂରି ସନ୍ତୋଷ କରି ନ ପାରେ । କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନେ ଆମ ସଙ୍ଗେ ଏକମତ ହେବେ ଯେ ଭାରତୀୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଇତିହାସର ଏହି ସନ୍ଧିକ୍ଷଣରେ ପରସ୍ପର ସହିତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରଖି ସମାଧାନ କରିବା ହେଉଛି ରାଷ୍ଟ୍ର-ନୀତିଜ୍ଞଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ।

ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ଏହାର ବିକଳ୍ପ କ'ଣ କରାଯାଇପାରେ, ତାହା ବିଚାର କରିବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କହୁଛୁ । ଆମେ ଏବଂ ଭାରତୀୟ ରାଜନୈତିକ ଦଳମାନେ ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ବୁଝିପାରୁଛୁ ଯେ, କେବଳ ଭାରତୀୟ ରାଜନୈତିକ ଦଳ-ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକମତ ହୋଇ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସମାଧାନ କରିବା ଆଶା ଖୁବ କମ ବୋଲି ଆମ୍ଭ-ମାନଙ୍କର ମତ । ଏହାର ଏକ ମାତ୍ର ବିକଳ୍ପ ହେଉଛି ବୃହତ ଆକାରରେ ହିଂସା,ଅରାଜକତା ଓ ଏପରିକି ଗୃହଯୁଦ୍ଧ । ଏହାର ଫଳାଫଳ କ'ଣ ହେବ ବା କେତେ ଦିନ ଧରି ଚାଲିବ, ତାହା କେହି କହି ପାରିବେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ନିଶ୍ଚିତ ଯେ ଏଥି ଯୋଗୁ କୋଟି କୋଟି ସ୍ତ୍ରୀପୁରୁଷ ଏବଂ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିପଦ ସଙ୍କୁଳ ହେବ । ଏହି ଅବସ୍ଥାକୁ ଭାରତୀୟ ଲୋକେ, ଆମ ଦେଶର ଲୋକେ ଏବଂ ଏପରିକି ସାରା ବିଶ୍ୱର ଲୋକେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଘୃଣା କରନ୍ତି ।

ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଦିଚ୍ଛା ତଥା ପରସ୍ପର ସହଯୋଗରେ ଏହା ଆପଣମାନେ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ବୋଲି ଆଶା କରି ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବଗୁଡ଼ିକ ଆପଣମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଛୁ । ଯେଉଁ-ମାନେ ନିଜ ହୃଦୟରେ ଭାରତର ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ସଂପ୍ରଦାୟ ବା ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥଦୃଷ୍ଟିରୁ ନ ଦେଖି ଚାଳିଶ କୋଟି ଭାରତୀୟ ଜନତାର ସ୍ୱାର୍ଥଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିବା ପାଇଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ନିବେଦନ କରୁଛୁ ।

ଆମର ଆଶା ନୂତନ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତ ଇଂରେଜ ଜାତିପୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟରେ ରହିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବ । ତାହା କଲେ ଆପଣମାନଙ୍କର ଆମ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁତାପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ପର୍କ ରହିପାରିବ; କିନ୍ତୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ଆପଣମାନଙ୍କର ପୁରାପୁରି ଅଧିକାର ଅଛି । ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣମାନଙ୍କର ନିଷ୍ପତ୍ତି ଯାହା ହେଉପଛକେ, ବିଶ୍ୱରେ ବୃହତ୍ ଜାତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣମାନଙ୍କର ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଉନ୍ନତି ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଶା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଅତୀତ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଶ୍ରୀସମ୍ପନ୍ନ କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କାମନା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଚଉଦ

୧୯୪୬ ଜୁନ ୧୪ ତାରିଖ ଦିନ ବିଲାତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ଏବଂ ବଡ଼ଲାଟ ଉଭୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦଆଯାଇଥିବା ବିବୃତି ।

୧ । ଗତ କିଛିଦିନ ଧରି ମାନ୍ୟବର ବଡ଼ଲାଟ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରି ଉଭୟ ବୃହତ ଦଳ ଏବଂ କେତେକ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୁନ ଗୋଷ୍ଠୀର ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ମିଳିତ ସରକାର ଗଠନ କରିବା ସମ୍ଭାବନା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରୁଛନ୍ତି । ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ସରକାର ଗଠନ କରିବାର ଭିତ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ଉଭୟ ଦଳ ଏକମତ ହୋଇପାରୁ ନ ଥିବା ଏହି ଆଲୋଚନାରେ ପରିସ୍ଫୁଟ ହୋଇଛି ।

୨ । ଏକମତ ନ ହୋଇ ପାରିବାର ଅସୁବିଧା ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଉଭୟ ଦଳ ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଛନ୍ତି, ତାହା ବଡ଼ଲାଟ ତଥା ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଆଲୋଚନା ଅଧିକକାଳ ଚାଲୁ ରଖିବା ଫଳରେ କିଛି ଭଲ ଫଳ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେମାନେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଛନ୍ତି । ତା'ଛଡ଼ା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥା ବୃହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟମାନ ଚାଲୁ ରଖିବା ପାଇଁ ଯେତେ-ଦୂର ସମ୍ଭବ ଶୀଘ୍ର ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠନ ହେବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।

୩ । ତେଣୁ ମେ ୧୬ ତାରିଖ ବିବୃତିରେ ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରଣୟନ କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ପନ୍ଥା ବୟାନ କରାଯାଇଛି, ତାହା ଚାଲୁ ରହିବ ବୋଲି ଧରି ନେଇ ବଡ଼ଲାଟ ନିମ୍ନଲିଖିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ କରୁଛନ୍ତି ।

ସର୍ଦ୍ଦାର ବଳଦେବ ସିଂ, ଡ଼କ୍‌ଟର ରାଜେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦ, ସାର ଏନ. ପି. ଇଞ୍ଜିନିୟର, ମିଷ୍ଟର ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ, ମିଷ୍ଟର ଜଗଜ୍ଜୀବନ ରାମ, ଡ଼କ୍‌ଟର ଜନ ମାଥାଇ, ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଲାଲ ନେହେରୁ, ନଓ୍ୱାବ ମହମ୍ମଦ ଇସମାଇଲ ଖାଁ, ମିଷ୍ଟର ଏମ. ଏ. ଜିନ୍ନା, ଖ୍ୱାଜା ସାର ନାଜିମୁଦ୍ଦିନ, ନଓ୍ୱାବ ଯାଦା ଲିୟକତ୍ ଅଲ୍ଲୀ ଖାଁ, ସର୍ଦ୍ଦାର ଅବଦୁରରବ ନିଷ୍ଟାର, ମିଷ୍ଟର ସି, ରାଜଗୋପାଳା-ଚାରୀ, ସର୍ଦ୍ଦାର ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ ।

ନିମନ୍ତ୍ରିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେବେ କେହି ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କାରଣରୁ ଯୋଗ ନ ଦେଇ ପାରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ପରାମର୍ଶ କରି ବଡ଼ଲାଟ ଅନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ଯୋଗ-ଦେବାକୁ ଡାକିବେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୪ । ଉଭୟ ବୃହତ୍ ଦଳ ନେତାଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ବଡ଼ଲାଟ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭାଗ ବଣ୍ଟନ କରିବେ ।

୫ । ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରର ଏହି ଯେଉଁ ଗଠନ ପ୍ରଣାଳୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି, ତାହା କୌଣସି ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ ପାଇଁ କେବେହେଲେ ପରମ୍ପରା ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେବ ନାହିଁ । କେବଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ଅସୁବିଧା ଦେଖାଦେଇଛି, ତାହା ସମାଧାନ କରାଯାଇ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ମିଳିତ ସରକାର ଯେପରି ଦେଶରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରେ, ସେଥିପାଇଁ ଏହା ପ୍ରସ୍ତାବ କରାଯାଉଛି ।

୬ । ବଡ଼ଲାଟ ଏବଂ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି କି, ଭାରତର ସବୁ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକ ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରଣୟନରେ ଅଗ୍ରସର ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହା ତିଆରି ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଭଳି ଦେଶର ଶାସନ ଦକ୍ଷତା ସହକାରେ ଚାଲେ, ସେଥିପାଇଁ ଏହି ସମସ୍ୟାର ଶୀଘ୍ର ସମାଧାନ କାମନା କରନ୍ତି ।

୭ । ତେଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନର ଅସୁବିଧା ଦୂରୀକରଣ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର କୃତିତ୍ୱର ସହିତ ଯେପରି ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱସମ୍ପନ୍ନ କରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ସହଯୋଗ କରିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସବୁଦଳ ବିଶେଷତଃ ଦୁଇ ବୃହତ୍ ଦଳ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିବେ ବୋଲି ସେମାନେ ଆଶା କରନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହେଲେ ବଡ଼ଲାଟ ନୂତନ ସରକାରକୁ ଜୁନ ୨୬ ତାରିଖ ବେଳକୁ ଗଠନ କରିବେ ।

୮ । ଦୁଇ ବୃହତ୍ ଦଳ ବା ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେହି ଯେବେ ଉକ୍ତ ପଦ୍ଧତିରେ ଗଠିତ ହେବାକୁ ଯାଉଥିବା ସରକାରରେ ଯୋଗଦେଇ ନ ପାରିବେ, ତାହାହେଲେ ଯେଉଁମାନେ ମେ ୧୬ ତାରିଖ ଘୋଷଣାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ, ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ପ୍ରତିନିଧିମୂଳକ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠନ କରିବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ରତୀ ହେବା ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ।

୯ । ମେ ୧୬ ତାରିଖ ଘୋଷଣାରେ ଶାସନବିଧାୟକ ସଭା ଗଠନ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରାଯାଇଛି, ତଦନୁଯାୟୀ ନିର୍ବାଚନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାଦେଶିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାମାନଙ୍କର ବୈଠକ ଆହ୍ୱାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବଡ଼ଲାଟ ପ୍ରାଦେଶିକ ଲାଟମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି ।

ବଡ଼ଲାଟ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପତ୍ର ସହ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଏହି ଘୋଷଣାର ଗୋଟିଏ ନକଲ ପଠାଇଲେ :—

ନଂ ୫୯୨/୪୬

ବଡ଼ଲାଟ ଭବନ
ନୂଆଦିଲ୍ଲୀ
୧୬ ଜୁନ୍, ୧୯୪୬

ପ୍ରିୟ ମଉଲାନା ସାହେବ,

ଗତ କାଲି ଚିଠିରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଲେଖିଥିବାମତେ ଏଥିସହିତ ବିବୃତିର ଗୋଟିଏ ନକଲ ପଠାଇଲି । ଏହି ବିବୃତିଟି ଆଜି ଉପରବେଳା ୪ଟା ସମୟରେ ସାଧାରଣରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହି ବିବୃତିରୁ ଜାଣିପାରିବେ ଯେ, ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠନ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକମତ ହେବା ଦିଗରେ ଯେଉଁସବୁ ଅନ୍ତରାୟ ଦେଖାଦେଇଛି, ସେ ବିଷୟରେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ତଥା ମୁଁ ପୁରାପୁରି ଅବଗତ ଅଛୁ। ଦୁଇ ବୃହତ୍ ଦଳ ତଥା ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ ଗୋଷ୍ଠୀର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଏକାଠି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଆଶା ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନିଚ୍ଛୁକ । ତେଣୁ ନାନା ବିରୁଦ୍ଧାତ୍ମକ ଦାବୀ ଗ୍ରହଣ କରି ଯେପରି ପ୍ରତିନିଧିମୂଳକ ଦକ୍ଷ ଶାସକମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ସରକାର ଗଠିତ ହୋଇପାରେ, ସେଥିନିମନ୍ତେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯତ୍ପରୋନାସ୍ତି ଉଦ୍ୟମ କରିଛୁ । ତେଣୁ ଆମ ବିବୃତିରେ ଯେଉଁପରି ସରକାର ଗଠିତ ହେବ ବୋଲି ଆମେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛୁ, ତାହାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ବିଭିନ୍ନ ଦଳ ଶାସନରେ ନିଜ ନିଜର ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଶା । ଏହି ବୃହତ୍ ପ୍ରଶ୍ନ ତଥା ସମଗ୍ର ଦେଶର ଆବଶ୍ୟକତା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆପଣ ତଥା ଆପଣଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବିବେଚନା କରିବେ ବୋଲି ଆମେ ନିଶ୍ଚିତ ।

ଆପଣଙ୍କର ବଶମ୍ବଦ
ଓ୍ୱାଭେଲ

ମୌଲାନା ଆବୁଲ କାଲାମ ଆଜାଦ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପନ୍ଦର

ଜୁନ ୩ ତାରିଖ ଯୋଜନା ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଉପରେ ଭରତର ବିଭକ୍ତୀକରଣ ଏବଂ ଭରତ ପାକିସ୍ଥାନ ଉଭୟେ ଔପନିବେଶିକମାନଙ୍କୁ କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତରକୁ ଭିତ୍ତି କରି କରଯାଇଥିବାରୁ ତାହା ତଳେ ଦିଆଗଲା ।

ସମ୍ରାଟ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ବିବୃତି

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ

୧ । ୧୯୪୮ ଜୁନ ମାସ ସୁଦ୍ଧା ଇଂରେଜଶାସିତ ଭରତର ଶାସନକ୍ଷମତା ଭରତୀୟ-ମାନଙ୍କୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କରିବା ନିଜର ଇଚ୍ଛା ବୋଲି ୧୯୪୭ ଫେବୃୟାରୀ ୨୦ ତାରିଖ ଦିନ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସରକାର ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ୧୯୪୬ ମେ ୧୬ ତାରିଖ ଦିନ ଭରତର ଭବିଷ୍ୟତ ଶାସନ ସଂସ୍କାର ସମ୍ପର୍କରେ ବିଲତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପକ୍ଷରୁ କରଯାଇଥିବା ଘୋଷଣା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଦିଗରେ ଦେଶର ମୁଖ୍ୟ ରଜନୈତିକ ଦଳମାନେ ସହଯୋଗ କରି ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଗ୍ରହଣଯୋଗ୍ୟ ହେବା ଭଳି ଗୋଟିଏ ସମ୍ବିଧାନ ଭରତବର୍ଷ ପାଇଁ ତିଆରି କରିବା ସମ୍ଭବପର ହେବ ବୋଲି ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସରକାର ଆଶା କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଆଶା ଫଳବତୀ ହେଲା ନାହିଁ ।

୨ । ମାନ୍ଦ୍ରାଜ, ବମ୍ବେ, ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ, ବିହାର, ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ଓ ବେରର, ଓଡ଼ିଶା ଏବଂ ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ତଥା ଆଜ୍‌ମୀର-ଖେରୱାର, ଦିଲ୍ଲୀ ଏବଂ କୁର୍ଗର ସଂଖ୍ୟାଧିକ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରଣୟନ କରିବା ଦିଗରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟଦିଗରେ ବଙ୍ଗଳା, ପଞ୍ଜାବ ଏବଂ ସିନ୍ଧୁ ତଥା ବ୍ରିଟିଶ ବେଲୁଚିସ୍ଥାନର ସଂଖ୍ୟାଧିକ ପ୍ରତିନିଧି-ମାନଙ୍କ ସମେତ ମୁସଲିମ ଲିଗ ଦଳ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭରେ କୌଣସି ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ ନ କରିବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଛନ୍ତି ।

୩ । ଭରତୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କର ନିଜ ଇଚ୍ଛା ଅନୁଯାୟୀ କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତରକରଣ କରିବା ସମ୍ରାଟ ସରକାରଙ୍କର ଚିରଚରିତ ଇଚ୍ଛା ହୋଇ ଆସିଛି । ଭରତୀୟ ରଜନୈତିକ ଦଳ-ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେବେ ଏକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରିଥାନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ଏହି ଇଚ୍ଛା କାର୍ଯ୍ୟ-କାରୀ କରିବା ସହଜସାଧ୍ୟ ହୋଇଥାଆନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ସେଭଳି ଏକତା ହୋଇପାରି ନ ଥିବାରୁ ଭରତୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଜାଣିବା ଉପାୟ ବାହାର କରିବା ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସରକାରଙ୍କ ଉପରେ ଆସି ପଡ଼ିଛି । ଭରତୀୟ ରଜନୈତିକ ନେତାମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା ପରେ ଏହି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତଳଲିଖିତ ଯୋଜନା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାକୁ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସରକାର ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଛନ୍ତି । ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସରକାର ପରିଷ୍କାରଭାବେ ଜଣାଇଦେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି କି, ଶେଷକୁ ଭାରତୀୟ ସମ୍ବିଧାନ ଉକ୍ତ ସରକାର ତିଆରି କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ବା ଉଦ୍ୟମ କରିବା ତାଙ୍କର କୌଣସି ବାସନା ନାହିଁ ବା ଭାରତକୁ ଏକ ଦେଶ ହିସାବରେ ରଖିବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋଚନା ନ କରିବା ଭଳି ଏହି ଯୋଜନାରେ କିଛି ନାହିଁ । ସମ୍ବିଧାନ ଭାରତୀୟ ଲୋକେ ନିଜେ ହିଁ ତିଆରି କରିବେ ।

ମୁଖ୍ୟ ନିଷ୍ପତ୍ତିର ବିଷୟ

୪ । ବର୍ତ୍ତମାନ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଶାସନବିଧାୟକସଭା କାର୍ଯ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବାଧା ଜନ୍ମାଇବା ବା ତାହା ବନ୍ଦ କରିଦେବା ସମ୍ରାଟ ସରକାରଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ । ତଳଲିଖିତ କେତେକ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଜାଣିବା ପାଇଁ ଏହିଯୋଜନା ତିଆରି କରାଯାଉଥିବାରୁ ଏହାର ପରିଣତି ସ୍ୱରୂପ ସେହି ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କର ମୁସଲିମଲିଗ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କପକ୍ଷେ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭାରେ ଯୋଗଦେବା ସମ୍ଭବପର ହେବ ବୋଲି ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସରକାର ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହା ମଧ୍ୟ ପରିଷ୍କାର କରିଦେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ଯେ, ଯେଉଁ ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଥିବା ଶାସନ ବିଧାୟକସଭାଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଉଥିବା ସମ୍ବିଧାନ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ନୁହନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏହା ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସରକାର ସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି କି ସଂପୃକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳ ଲୋକମାନଙ୍କର ସମ୍ବିଧାନ –

(କ) ବର୍ତ୍ତମାନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଥିବା ଶାସନ ବିଧାୟକସଭାଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯିବ ବା
(ଖ) ବର୍ତ୍ତମାନ ଶାସନବିଧାୟକ ସଭାରେ ଯୋଗଦେଉ ନ ଥିବା ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ତଥା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶାସନ ବିଧାୟକସଭା ଗଠନ କରାଯିବ ।

ତାହା ଜାଣିବା ପାଇଁ ତଳଲିଖିତ ପନ୍ଥା ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଅଟେ । ଏହା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଯିବା ପରେ କେଉଁ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ବା କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷମାନଙ୍କୁ କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତରକରଣ କରାଯିବ, ତାହା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ସୁଗମ ହେବ ।

ବଙ୍ଗଳା ଏବଂ ପଞ୍ଜାବ

୫ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସଂପୃକ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭାର ଇଉରୋପୀୟ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ମୁସଲମାନ ବହୁଳ ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ଏବଂ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ବଙ୍ଗଳା ଏବଂ ପଞ୍ଜାବର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭା ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରି ଅଲଗା ଅଲଗା ଭାବେ ସମ୍ମିଳିତ ହେବାକୁ କୁହାଯିବ । ଜିଲ୍ଲାମାନଙ୍କର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ୧୯୪୧ ଜନଗଣନାକୁ ପ୍ରାମାଣିକ ବୋଲି ଧରାଯାଉଛି । ଏହି ଦୁଇ ପ୍ରଦେଶର ମୁସଲମାନବହୁଳ ଜିଲ୍ଲାମାନଙ୍କ ତାଲିକା ସଂଲଗ୍ନ ପରିଶିଷ୍ଟରେ ଦିଆଗଲା ।

୬ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ବସୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟବସ୍ଥାସଭାର ସଭ୍ୟମାନେ ସଂପୃକ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ବିଭକ୍ତ ହେବ କି ନାହିଁ, ତାହା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ । ସାଧାରଣ ଭୋଟପ୍ରଥାରେ ଯେବେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କୌଣସି ଅଂଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ସପକ୍ଷରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ତାହ ବିଭକ୍ତୀକରଣ କରାଯାଇ ସେଥିପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯିବ ।

୭ । ବିଭକ୍ତୀକରଣ ପ୍ରଶ୍ନ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଉଭୟ ଅଙ୍ଗ ଯେବେ ଅବିଭକ୍ତଭାବେ ରହିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେପରି ସ୍ଥଳେ ଅବିଭକ୍ତ ପ୍ରଦେଶ କେଉଁ ଶାସନବିଧାୟକ ସଭାରେ ଯୋଗ-ଦେବେ, ତାହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଂଶର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଜାଣିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ତେଣୁ କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭାର ସଭ୍ୟ ଯେବେ ଏଭଳି ଦାବୀ କରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଇଉରୋପୀୟ ସଭ୍ୟ-ମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭାର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ବସି ପ୍ରଦେଶ ଏକକଭାବେ କେଉଁ ଶାସନ ବିଧାୟକସଭାରେ ଯୋଗଦେବ, ତାହା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ ।

୮ । ପ୍ରଦେଶ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ସପକ୍ଷରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଯିବା ପରେ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭା ସଂପକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ କେଉଁ କେଉଁ ଶାସନବିଧାୟକ ସଭାରେ ଯୋଗଦେବେ, ତାହା ଉପରୋକ୍ତ ୪ର୍ଥ ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥିବା ବିକଳ୍ପ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁଯାୟୀ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ ।

୯ । ଆପାତତଃ ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ ଉଭୟ ପ୍ରଦେଶ ବିଭକ୍ତ କରାଯିବ କି ନାହିଁ, ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ନିଷ୍ପତ୍ତି ନିମନ୍ତେ ବଙ୍ଗଳା ଏବଂ ପଞ୍ଜାବ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭାର ସଭ୍ୟମାନେ ପରିଶିଷ୍ଟରେ ଯେଉଁଭଳିଭାବେ ଉକ୍ତ ଉଭୟ ପ୍ରଦେଶକୁ ମୁସଲମାନ ତଥା ଅଣମୁସଲମାନ ଜିଲ୍ଲାମାନ ବୋଲି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯାଇଛି, ତଦନୁଯାୟୀ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ସମ୍ମିଳିତ ହେବେ । ଏହି ପ୍ରଦେଶ ମାନଙ୍କର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଯିବାପରେ ସୀମା ସରହଦ ସମ୍ପର୍କରେ ସବିଶେଷ ଅନୁସନ୍ଧାନ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଥିବାରୁ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବିତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପୁରାପୁରି ଅସ୍ଥାୟୀଭାବେ କରା-ଯାଉଛି । ଉଭୟ ପ୍ରଦେଶ ବିଭକ୍ତ କରାଯିବ ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଯିବା ପରେ ସଂପୃକ୍ତ ସୀମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟ ଗୋଟିଏ ସୀମା କମିଶନ ନିଯୁକ୍ତ କରିବେ ଏବଂ ଏହି କମିଶନର ସଭ୍ୟ କେଉଁମାନେ ହେବେ ଏବଂ ଏହାର ପରିସର କ'ଣ ହେବ, ଏହି ଉଭୟ ପ୍ରଶ୍ନ ସଂପୃକ୍ତପକ୍ଷମାନଙ୍କର ପରାମର୍ଶକ୍ରମେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯିବ । ପଞ୍ଜାବକୁ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଗଲେ ଲଗାଲଗି ମୁସଲମାନ ତଥା ଅଣମୁସଲମାନ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଉଭୟ ଅଞ୍ଚଳ ସୀମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ଏହି କମିଶନକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଯିବ । ଏହା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ କମିଶନ ବିଚାରକୁ ନେଇ ଏହି ସୀମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବେ । ବଙ୍ଗଳା ସୀମା କମିଶନକୁ ମଧ୍ୟ ଏହିଭଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଯିବ । ଏହି କମିଶନଙ୍କ ରିପୋର୍ଟ ପ୍ରକାଶ ପାଇ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରିଶିଷ୍ଟରେ ଯେଉଁଭଳିଭାବେ ଅସ୍ଥାୟୀ ସୀମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯାଇଛି, ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବ ।

ସିନ୍ଧୁ

୧୦ । ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଦେଶର ଇଉରୋପୀୟ ସଭ୍ୟଙ୍କ ଛଡ଼ା ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭାର ସମସ୍ତ ସଭ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବୈଠକରେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ଏହି ଘୋଷଣାର ୪ର୍ଥ ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ଯେଉଁ ବିକଳ୍ପ ବ୍ୟବସ୍ଥାମାନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ

୧୧ । ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶର ପରିସ୍ଥିତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭରେ ଏହି ପ୍ରଦେଶରେ ଥିବା ଦୁଇ ଜଣ ସଭ୍ୟ ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରଣୟନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯେବେ ପଞ୍ଜାବ ସମଗ୍ର ପ୍ରଦେଶ ବା ତହିଁର ଅଂଶବିଶେଷ ବର୍ତ୍ତମାନର ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭରେ ଯୋଗ ନ ଦେବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ନିଜର ଭୌଗୋଳିକ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପରିସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶକୁ ନିଜର ଅବସ୍ଥା ପୁନର୍ବିଚାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ସୁଯୋଗ ଯେ ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ଏହା ପରିଷ୍କାର କଥା । ତେଣୁ ଏପରି ପରିସ୍ଥିତି ଦେଖାଦେଲେ ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକସଭ ଭୋଟରମାନଙ୍କୁ ଏହି ଘୋଷଣାର ୪ର୍ଥ ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ଯେଉଁ ବିକଳ୍ପ ବ୍ୟବସ୍ଥାମାନଙ୍କର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ କେଉଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସେମାନଙ୍କପକ୍ଷେ ଗ୍ରହଣୀୟ, ତାହା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ପାଇଁ ମତଦାନ ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରଯିବ । ଏହି ମତଦାନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାରଙ୍କ ପରାମର୍ଶକ୍ରମେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଅଧୀନରେ କରଯିବ ।

ବ୍ରିଟିଶ ବେଲୁଚିସ୍ଥାନ

୧୨ । ବ୍ରିଟିଶ ବେଲୁଚିସ୍ଥାନରୁ ଜଣେ ସଭ୍ୟ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୋଗଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ଏହାର ଭୌଗୋଳିକ ପରିସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ପ୍ରଦେଶକୁ ନିଜର ଅବସ୍ଥା ବିବେଚନା କରି ଉକ୍ତ ୪ର୍ଥ ଅନୁଚ୍ଛେଦର ବିକଳ୍ପ ବ୍ୟବସ୍ଥାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟି ସେମାନଙ୍କପକ୍ଷେ ଗ୍ରହଣୀୟ ହେବ, ତାହା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ଦିଆଯିବା ଉଚିତ । ଏହି ସୁଯୋଗ କିପରି ଦିଆଯିବ , ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ମାନ୍ୟବର ବଡ଼ଲାଟ ବିଚାର କରୁଛନ୍ତି ।

ଆସାମ

୧୩ । ଆସାମ ଗୋଟିଏ ଅଣମୁସଲମାନବହୁଳ ପ୍ରଦେଶ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବଙ୍ଗଳାକୁ ଲଗି ରହିଥିବା ସିଲହଟ ଜିଲ୍ଲା ଗୋଟିଏ ମୁସଲମାନବହୁଳ ଅଞ୍ଚଳ । ବଙ୍ଗଳାକୁ ବିଭକ୍ତ କରିବାପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରଗଲେ ସିଲହଟ ବଙ୍ଗଳାର ମୁସଲମାନ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଅଞ୍ଚଳ ସହିତ ରହିବା ଉଚିତ ବୋଲି ଦାବୀ କରଯାଉଛି । ତେଣୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରଯାଉଛି,ଯେ ବଙ୍ଗଳାକୁ ଯେବେ ବିଭକ୍ତ କରଯାଏ, ତା'ହେଲେ ଆସାମ ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଅଧୀନରେ ସିଲହଟ ଜିଲ୍ଲା ଆସାମରେ ରହିବ ବା ପୂର୍ବବଙ୍ଗ ସହିତ ରହିବ, ସେସମ୍ପର୍କରେ ମତଦାନ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରଯିବ । ଏହି ମତଦାନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଫଳରେ ଯେବେ ଏହା ପୂର୍ବବଙ୍ଗ ସହିତ ରହିବ ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରଯାଏ, ତା'ହେଲେ ବଙ୍ଗଳା ଓ ପଞ୍ଜାବର ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ପାଇଁ ଯେଉଁପରି ଭବରେ ସୀମା ସରହଦ କମିଶନ ନିଯୁକ୍ତ କରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରଯାଉଛି, ଏହାପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସେଭଳି ଗୋଟିଏ କମିଶନ ନିଯୁକ୍ତ କରଯିବ । ଆସାମ ପ୍ରଦେଶର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରି ପ୍ରଚଳିତ ଶାସନବିଧାୟକ ସଭରେ ସାମିଲ ରହି ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭରେ ପ୍ରତିନିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥା

୧୪ । ବଙ୍ଗଳା ଏବଂ ପଞ୍ଜାବ ବିଭକ୍ତୀକରଣ ପାଇଁ ଯେବେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଯାଏ, ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ୧୯୪୬ ମେ ୧୬ ତାରିଖ ଦିନ ବିଲାତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ଘୋଷଣା ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରତି ଦଶଲକ୍ଷ ଲୋକସଂଖ୍ୟାରେ ଜଣେ ଲେଖାଏଁ ପ୍ରତିନିଧି ଶାସନ ବିଧାୟକସଭାକୁ ନିର୍ବାଚିତ ହେବେ ବୋଲି ଯେଉଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଛି, ତଦନୁଯାୟୀ ସଂପୃକ୍ତ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିବା ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ନିର୍ବାଚନ ପାଇଁ ପୁନି ନିର୍ବାଚନ କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ହେବ । ସିଲହଟ ଜିଲ୍ଲା ପୂର୍ବବଙ୍ଗ ସହିତ ରହିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲେ ସେଠାରୁ ମଧ୍ୟ ସେଭଳି ନିର୍ବାଚନ କରାଯିବାର ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିବ । ତେଣୁ ସଂପୃକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କରୁ କେତେଜଣ ଲେଖାଏଁ ପ୍ରତିନିଧି ନିର୍ବାଚିତ ହେବେ, ତାହା ତଳେ ଦିଆଗଲା :—

ପ୍ରଦେଶ	ସାଧାରଣ	ମୁସଲମାନ	ଶିଖ	ମୋଟ
ସିଲହଟ ଜିଲ୍ଲା	୧	୨	୦	୩
ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗ	୧୫	୪	୦	୧୯
ପୂର୍ବବଙ୍ଗ	୧୨	୨୯	୦	୪୧
ପଶ୍ଚିମ ପଞ୍ଜାବ	୩	୧୨	୨	୧୭
ପୂର୍ବ ପଞ୍ଜାବ	୬	୪	୨	୧୨

୧୫ । ସେମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁଭଳିଭାବେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଯାଇଥିବ ତଦନୁଯାୟୀ ଏହି ନିର୍ବାଚିତ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ପ୍ରଚଳିତ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭରେ ବା ନୂତନ ଗଠିତ ହେବାକୁ ଯାଉଥିବା ଶାସନବିଧାୟକ ସଭରେ ଯୋଗଦେବେ ।

ଶାସନ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ବିଷୟ

୧୬ । ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କର ବିଭକ୍ତୀକରଣର ପରିଣତି ସ୍ୱରୂପ ଯେଉଁସବୁ ଶାସନ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି ହେବ, ସେସବୁ ସମ୍ପର୍କରେ ସମାଧାନ ପାଇଁ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ହେବ :—

(କ) ପରବର୍ତ୍ତୀ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବର୍ତ୍ତମାନ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଥିବା ରାଜ୍ୟରକ୍ଷା, ଅର୍ଥ ଏବଂ ଯୋଗାଯୋଗ ସମ୍ପର୍କରେ ,

(ଖ) ଭବିଷ୍ୟତ ସରକାରଙ୍କର ସମ୍ରାଟ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତର ଯୋଗୁଁ ଦେଖାଦେଇଥିବା ବିଷୟମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆବଶ୍ୟକ ସନ୍ଧି ବିଷୟରେ ,

(ଗ) ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କୁ ବିଭକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲେ ସଂପୃକ୍ତ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତି ତଥା ଦେୟ, ପୋଲିସ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଚାକିରି, ହାଇକୋର୍ଟ ଏବଂ ପ୍ରାଦେଶିକ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କର ବିଭକ୍ତୀକରଣ ସମ୍ପର୍କରେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

 Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତର ଅନୁନ୍ନତ ଜାତି

୧୭ । ଭାରତର ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତରେ ଥିବା ଅନୁନ୍ନତ ଜାତିମାନଙ୍କ ସହିତ ଥିବା ଚୁକ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶାସକମାନେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଆବଶ୍ୟକ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ ।

ଗଡ଼ଜାତ

୧୮ । ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସରକାର ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ଯେ, ଉପରୋକ୍ତ ଘୋଷଣା କେବଳ ବ୍ରିଟିଶ ଭାରତ ସମ୍ପର୍କରେ କରାଯାଉଛି ଏବଂ ତାଙ୍କର (ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସରକାର) ଭାରତୀୟ ଗଡ଼ଜାତ ସମ୍ପର୍କୀୟ ନୀତି ୧୯୪୬ ମେ ୧୨ ତାରିଖ ଦିନ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କଦ୍ୱାରା ଯାହା ଘୋଷଣା କରାଯାଇଥିଲା, ତାହା ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ରହିଛି ।

ଦ୍ରୁତଗତିର ଆବଶ୍ୟକତା

୧୯ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସରକାରମାନେ କ୍ଷମତା ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁଳି ଆବଶ୍ୟକ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି, ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉପରୋକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତି ଯେତେଶୀଘ୍ର ସମ୍ଭବ ସେତେଶୀଘ୍ର ସମ୍ପନ୍ନ ହେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଯେଉଁଳି କୌଣସି ବିଳମ୍ବ ନ ହୁଏ, ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶ ବା ସେମାନଙ୍କର ଅଂଶବିଶେଷ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ପୂର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣିତ କାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତି ନିଜେ ନିଜେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶାସନବିଧାୟକ ସଭା ଏବଂ ଗଠିତ ହେବା ପରେ ନୂତନ ଶାସନ ବିଧାୟକସଭା ନିଜ ନିଜ ଅଞ୍ଚଳ ପାଇଁ ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରଣୟନ କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲୁ ରଖିବେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ନିୟମାବଳୀ ନିଜର ଇଚ୍ଛାନୁଯାୟୀ ତିଆରି କରିବେ ।

ଆଶୁ କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତର

୨୦ । ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ସମ୍ଭବ, ସେତେ ଶୀଘ୍ର ଭାରତବର୍ଷକୁ କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତର କରାଯିବା ଦରକାର ବୋଲି ଦେଶର ବୃହତ୍ ରାଜନୈତିକ ଦଳମାନେ ବାରମ୍ବାର ଦାବୀ କରିଛନ୍ତି । ଉକ୍ତ ଇଚ୍ଛାସହ ସମ୍ରାଟ ସରକାରଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସହାନୁଭୂତି ଅଛି ଏବଂ ତଦନୁଯାୟୀ ଯେତେ ଡେରି ହେଲେ ୧୯୪୮ ଜୁନ ମାସ ବା ଏପରିକି ତା ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବା ଏକାଧିକ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କୁ କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତର କରିବାକୁ ସମ୍ରାଟ ସରକାରଙ୍କ ଇଚ୍ଛା । ତେଣୁ ସରକାରଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଶୀଘ୍ର ତଥା ବାସ୍ତବଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟର ଚଳିତ ଅଧିବେଶନରେ ଏହି ଆଲୋଚନା ଫଳରେ ଯେଉଁଳି ସ୍ଥିର ହେବ ଗୋଟିଏ ବା ଦୁଇଟି ସରକାରଙ୍କୁ ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଶାସନକ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତର ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଆଇନ ପ୍ରଣୟନ କରିବା ଲାଗି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରିବେ । ଅବଶ୍ୟ ଭାରତୀୟ ଶାସନ ବିଧାୟକସଭା ସଂପୃକ୍ତ ଦେଶ ଇଂରେଜ ଜାତିପୁଞ୍ଜରେ ରହିବ କି ନାହିଁ, ତାହା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ତାଙ୍କର ରହିବ ଏବଂ ଏହି ଆଇନଦ୍ୱାରା ଉକ୍ତ ଅଧିକାରରେ କୌଣସି ଆଞ୍ଚ ଆସିବ ନାହିଁ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବଡ଼ଲାଟଙ୍କଦ୍ୱାରା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘୋଷଣା

୨୧ । ଉକ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ବଡ଼ଲାଟ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘୋଷଣାମାନ କରିବେ ।

ପରିଶିଷ୍ଟ

୧୯୪୧ ଜନଗଣନା ଅନୁଯାୟୀ ପଞ୍ଜାବ ଏବଂ ବଙ୍ଗଳାର ମୁସଲମାନ ବହୁଳ ଜିଲ୍ଲାମାନଙ୍କର ତାଲିକା ତଳେ ଦିଆଗଲା :—

୧—ପଞ୍ଜାବ

ଲାହୋର ଡ଼ିଭିଜନ—ଗୁଜୁରାନ୍‌ଓ୍ୱାଲା, ଗୁରୁଦାସପୁର, ଲାହୋର, ସେଖୁପୁରା, ସିଆଲକୋଟ

ରାଓଲପିଣ୍ଡି ଡ଼ିଭିଜନ—ଆଟକ, ଗୁଜରାଟ, ଝେଲମ୍, ମିଆଁଓ୍ୱାଲି, ରାଓଲପିଣ୍ଡି, ଶାହାପୁର ।

ମୁଲତାନ ଡ଼ିଭିଜନ—ଡ଼େରାଗାଜିଖାଁ, ଝାଙ୍ଗ, ଲିଆଲପୁର, ମଣ୍ଟଗୋମରୀ, ମୁଲତାନ, ମଜାଫରଗଡ଼ ।

୨—ବଙ୍ଗଳା

ଚିଟ୍ଟାଗଞ୍ଜ ଡ଼ିଭିଜନ—ଚିଟ୍ଟାଗଞ୍ଜ, ନୂଆଖାଲି, ଟିପେରା ।

ଢ଼ାକା ଡ଼ିଭିଜନ—ବାକରଗଞ୍ଜ, ଢ଼ାକା, ଫରିଦପୁର, ମଇମନ୍‌ସିଂ ।

ପ୍ରେସିଡ଼େନ୍‌ସି ଡ଼ିଭିଜନ—ଯଶୋର, ମୁର୍ଶିଦାବାଦ ନଦୀଆ ।

ରାଜସାହି ଡ଼ିଭିଜନ—ବୋଗ୍ରା, ଦିନାଜପୁର, ମାଲଦା, ପାବନା, ରାଜସାହି, ରଙ୍ଗପୁର ।

୩ ଜୁନ ୧୯୪୭ । ବଡ଼ଲାଟ ଭବନ, ନଆଦିଲ୍ଲୀ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

Gurukul Kangri Library
Access on
Class on
Cat. on
Tag etc
Checked
Any Other

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar